

9.2.12

1. 2. 1. 0
B I
O P E R E
DEL PROPOSTO
LODOVICO ANTONIO
MURATORI
GIA' BIBLIOTECARIO
DEL SERENISSIMO SIGNORE
DUCA DI MODENA.
TOMO DUODECIMO.

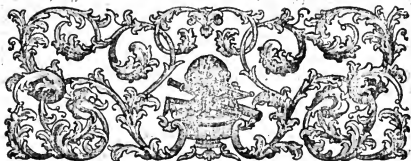

IN AREZZO MDCCLXXI.
PER MICHELE BELLOTTI Stampat. Vesc. all' Insegna del PETRARCA.

CON LICENZA DE' SUPERIORI.

DE GRAECAE LINGVAE USU, ET PRAESTANTIA: DISSERTATIO
 AD GUIBERTUM BORROMAEUM.
 DE PRIMIS CHRISTIANORUM ECCLESIIS: ALTERA AD ANTONIUM
 FELICEM MARSILIUM BONONIENSEM ARCHIDIACONUM.
 DE SACRARUM BASILICARUM APUD CHRISTIANOS ORIGINE AC
 APPELLATIONE: DISQUISITIO AD JOANNEM ALBERTUM
 FABRICIUM. HAE EX AUTOGRAPHIS MURATORIANIS NUNC
 PRIMUM PRAELO COMMITTUNTUR.
 ANECDOTA GRAECA, QVAE EX MSS. CODICIBUS PRIMUM E-
 RUIT, LATIO DONAVIT, NOTIS, ET DISQUISITIONIBUS AU-
 XIT L. A. M. NEMPE
 CARMINA, SIVE EPIGRAMMATA CCXXVIII. S. GREGORII NA-
 ZIANZENI.
 FIRMI EPISCOPI CAESAREAE EPISTOLAE XLV.
 JULIANI IMPERATORIS EPISTOLAE IV.
 EPISTOLA JULIO I. ROMANO PONTIFICI SUPPOSITA, AD DIO-
 NYSIUM
 DISQUISITIONES MURATORIANAE IV. IDEST
 DE *SYNISACTIS*, ET *AGAPETIS*.
 DE *AGAPIS* SUBLATIS.
 DE ANTIQUIS CHRISTIANORUM SEPULCHRIS; ET
 DE EPISTOLA SUB JULII I. NOMINE EDITA. AD ANTONIUM MA-
 RIAM SALVINIUM.

DE GRAECAE LINGUAЕ USU ET PRAESTANTIA.

AD ILLUSTRIS. AC REVERENDISS. DOMINUM MEUM

GUIBERTUM BORROMAEUM.

SAEPE soleo Illustrissime, ac Reverendissime Borromae, nostrorum temporum infelicitatem in examen revocare, sollicitusque expendere, quid fati non urbem modo hanc, sed universam Italiam adeo concusserit, ut vetusto literarum splendore omnino sit destituta. Siquidem quocumque me vertam, in eximios illos, qui superioribus seculis floruerunt & eruditione, & fortitudine praestantes viros oculus non impingit; vixque suis ex notis magistrum omnium regionem potest deprehendere. Oh Italia jam non illa, quae dudum reliquas orbis plagas imperio non minus temperasti, quam scientiis excellueris, non illa; inquam, quae postremo hoc aevo barbaris depulsis, bellorumque ingruentium impetu fracto prior optimas artes, ac studia restituiti, quumque sub Turcis Graecorum res penitus

Tom. XII.

A

exci-

excidissent, heres una & illorum gloriam reparasti, tuamque ulterius promovisti. Audimus modo magna illa, ferisque commendanda posteris nomina Petrarcae, aliorumque virorum, quibus adnitentibus seculorum incuria felici admodum exitu castigata primum fuit, reditaeque suo solo Graecae, Latinaeque literae. Miramur Joannis Pici, Marfilii Ficini, Politiani, Pontani, caeterorumque ingenia, qui editis operibus sublimiorem, aut dulciorem complexi sunt studiorum partem. Immo quae non vidit praeteritum seculum quacumque in scientia praecellere Italorum capita? dum & ipsa Mutinensis civitas praeter tot alios eodem tempore tres eximios numeraret viros, Molsam cognomento divinum, Castelvitreum, Carolumque Sigonium, quo decedente reliquum periisse gentis Italiae lumen Lipsius affirmavit. Verum neque illis pares, neque proximos nunc temporis reperimus, quodque dolendum magis, neque speramus. Stetit initio hujus seculi Italiae fortuna, atque ad externos perrexit, qui ut ante a nobis literarum saporem ebiberant, sic nos modo earum cultu exuperant. Videre est apud Francos, apud Germanos, atque adeo apud omnes heterodoxos quo in honoris culmine, & usu locutum sit scire, ut sane duorum seculorum progressu tot inde ingeniorum monstra prodierint, quot aevo ingenti desiderare temeritati pene sit proximum. Neque tamen haec nobis inopia in caeli, ac regionis infœcunditate sita, sed in temporum potius perversitate. Licet autem querimoniis parcam quæis pusillus Poetarum orbis quotannis indulget, adhuc a veritate non temperandum, id nostra contigisse defidia, factumque illiberalitate potentum, ut quod in studiis Italia posset, illud & nollit. Equidem querulus homo non sum, quum homines sine gratia, aut ambitione, ipsiusque tantum conscientiae pretio ad virtutem arbitrer devehendos. At in aperto quoque est praecipuos laboris cardines in praemii spe versari, sudoremque ideo placere, quia fructiferum. Et sane te non fugit, quibus impensis, ac opibus studioforum operas redemerit hodiernus Gallorum Rex, dum in ipsis Matheseos, ac Philosophiae experimentis, nuperque in Geographiae explorationibus plura centena aureorum millia erogaverit, voluminum editiones promoverit, & doctos plerosque aut novis constitutis Academiis, aut sublimi beneficentiâ beavit. Vincimur quidem nos Itali volentes, sed quodnam majus probum, quam quod nobis olim fuit peculiare decus, ab ipsis nunc praeripi haereticis hoc unum molientibus, ut gravibus addicti studiis multa in nos congerant, melioremque causam tueri videantur.

Sic

Sic in deterius abiere parentum nostrorum mores, & quum apud nos defierit amari virtus, virtutis quoque sectatores defierunt. Illud quidem satis constat, ex Italis Principibus nullum in juvandis studiis Gallici Regis potentiam aequare posse; ista quippe in tot regnantes dispersita provincia exterorum tantum ambitioni servire coacta est. Sed, ut apud candidissimum virum candide, & citra adulationis, ac maledictionis suspensionem loquar, tantae molis non est Maecenatem agere, ut Gallica opus sit fortuna. Vidimus privatae fortis homines in hanc gloriae partem venisse. Peirescium, Colbertum, Johannem Baptistam Mansum, Du-Fresnium, Christinamque (si in hoc censu annumerare fas est) Suecorum Reginam nuper aspeximus uno propemodum studiofuro amore suum nomen perennasse. Modici negotii est hanc adornare spartam, ubi non opibus semper agendum, sed benigno interdum alloquio, ut se saltem placere eruditi sciant. Et quid non praestitit hoc in genere liberalitatis tuus ille Cardinalis Fridericus, seu melius dicam, noster, non enim tuae tantum domui, sed orbi universo vixit; quid, inquam, non praestitit? Ipse mirabili pietate, ac eruditione praestans quovis illius temporis eruditos aut familiariter coluit, aut contubernio suo dignatus est. Caeterum constituta, atque exulta literarum dignitate, mirum est quantum utilitatis in Republicam fluat; inde enim ad optimum quodque regimen arcessi gens potest bellicis instructa consiliis, & ad pacem amplificandam aptissima. Quamquam haec nunc temporis in perditissimo Italiae statu differere injuria potius quam recti studium videatur, quippe quum sua cuique nunc ametur infortunia, neque inter morbum, ac medicinam discernatur. Verum enim vero quum ista ante scitissimum virum proferantur, cui nostrorum temporum incommoda satis perspecta habentur, immo forte satis deplorata, neque dicenti, neque veritati periculum. Ille si quidem es, qui non aestimatione modo, & amore doctum quemlibet doctissimus ipse prosequaris, sed favore, faciliq; auspicio promoveas, hoc idem semper praestiturus, ni tibi in literatorum inopia causa potius quam animus munificentiae desideraretur. Ut autem ad unius Urbis hujus aerumnas me recipiam, non ibi quidem dissimilia nunc gigni, aut minus perspicua, quam superior aetas ferret, ingenia arbitror, sed aut disciplinae defectu, aut potissimum amore fcordiae in inscitia detineri, eaque etiam, si Diis placet, delectari. His adde nullum neque literariae, neque militaris gloriae studium, & sibi patrie in otio plausum. Quicquid e scholis hauritur, exacta

juventute in severius aevum non continuatur, levi sibi retenta sciendi aut specie, aut opinione, quantam in vitae civilis usu mutua ignorantia deposcat. Quis autem adhuc credat? Mutinensibus neque deest literarum gultus, neque cupido. Quamplurimos ego novi, quos ni deficeret, aut praeceuntis, aut comitantis sedulitas, magna in studio moliri conspiceremus. At veteres periere Academiae, neque celeberrimorum hominum suppetit copia, adeo post diuturnam pacem praeteriti belli vitia, calamitatesque sentimus. Neque te interea sic afflictum scio, ut in Jurisprudentia tantum, aut in Philosophia, ac Theologia studium quodvis coarctandum arbitreris, quae quidem scientiae illustres nostris hisce temporibus uti magis exquisitae videntur, ita minus solide addiscuntur, sed latius protendendas esse ingeniorum vires, & in majora nitendum. Quotus vero quisque est, qui exulta impense aliis nationibus studia complectatur? Et forte, mi Guiberte, quantum fortunae tu debeas nondum satis intellexisti. Summa vis ingenii, & ipsae, ut ita dicam, scientiae tecum natae satis non fuissent, ut animum ad meliora studia converteres, utque abditum immortalitatis iter scrutareris. Sed quum tibi in ea domo nasci contigerit, unde tot egregii prodire viri, quaedam tibi necessitas facta est, ut robustiorem etiam ad virtutem properares. Neque melius id effici poterat, quam Historiis, ac controversiis Ecclesiasticis, Canonibus, sacraeque disciplinae evolvendis operam dando. Perge quidem incaepro in opere, & dum illaudabili in otio reliqui torpent, ignavum saeculum magnae electionis exemplo castiga, non de conscientia tantum laetus, sed & de famae laude jam certus. Mehercle nostris adolescentibus summum scientiarum in Musis colendis constitutum viderur, eisque quod in literis humillimum, omnium stat loco. Et utinam in hoc etiam praecellerent, saltem enim forent aliquid in parvo, & quid pusillum in nihilo. Verum neque aliis invidia, neque mihi odium comparandum, & futurus ego ex silentio si non gloriosus, at non ingratus. Quod ad remedia spectat, ea quidem multiplicia, quaeque partim a voluntate nostra, partim a Principum liberalitate debeant, pleraque tamen a nostro labore. Haec inter illud apprime nostris in regionibus statuendum reor, nempe Graecae linguae cognitionem, ingenti sane temporum malignitate jampridem neglectae, & a compluribus ne nomine quidem tenus agnita; ubi aut hominum ingenium arguas, si studium hoc superare nequeant, aut iudicium, si nolint. Hac tamen calumnia

calumnia adhuc exoluti abeunt Mutinenses, quum eorum non paucos animadverterim adeo Graecarum literarum desiderio correptos, ut me saepe ad docentis munus interpellarint. Ego vero, quamquam una inscitia in excusationem adhibita me ab hujusmodi onere relevasset, adhuc studiorum meorum rationem, innumeratasque quibus distringor, occupationes, ne votis eorum occurrerem, obitare affirmavi. Id proprio Marte agendum subdidi, exemploque meo tutissimum consilium, prima quidem facie formidandum opus infrequenti cura facillimum evadere, quodque heic experientiâ compertum, acui ulteriore progressu & animum studentis, & vires; nobis utpote qui ingenio exteris minores non sumus, ita studio illis cedendum non esse; turpe denique videri, quod nostrum non velle, pro non posse alii interpretentur. Et his quidem, aliisque rationibus ego olim ter mihi cognomento, & amore Johannem Charissimum ita dimoveram, ut improbatum sibi diu studium magno demum mentis ardore amplectendum statuisset. Hoc unum debet mihi e superis dulcis illa anima, cujus mihi memoria non sine quodam lacrymarum irrimamento oculis, & animo recurfat. Proh si diutius illum in urbis hujus gloriam, ac in meam, meorumque studiorum praecipuam utilitatem nobis relinquere Caelites sustinuisent, quantos credibile est eum progressus fuisse prolaturum, quantumque patriae suae exemplar eruditionis daturum? Utinam tamen qui ingenium illius tum mirabantur, diligentiam nunc imitarentur, neque iis summa in otio, ac in sudoris fuga laus foret. Discant tenelluli isti laborum hostes, quam dulce sit & in ipsa senectute erudiri. M. Cato Censorius apud Ciceronem testatur se Graecas literas senem didicisse, sicque eas avide arripuisse, ut quasi diuturnam sitim explere non posse sibi videretur. Johannes Reuclintus, alias Capnio, ut linguae Haebraicae fundamenta a Judaeo quodam Abdia edoceret, non aetati pepercit, neque marsupio, quum praeceptori illi pro singulis horis singulos aureos penderet. D. quoque Hieronymus Graecis Latinisque literis ad miraculum excultus in Praefat. Job, & in Epist. ad Pam-mach. & Ocean. se magno labore sumtuque Haebraicae linguae operam impendisse fatetur. Jam, inquit ille, canis spargebatur caput, & magistrum potius quam discipulum decebat; perveni tamen Alenandriam, audiui Didymum; in multis ei gratias ago, quod nescivi, didici, quodque sciebam, illo docente non peridi. Putabant me homines finem fecisse discendi: veni rursus Hierosolymam, ac Bethleem. Quo labore, quo pretio Barrabanum nocturnum habui praeceptorem? &c.

Neque

Neque nostris hisce temporibus ignotum hunc morem sciant. Posses ego non unum in urbe hac digito signare, qui extremum vitae aevum Graecis literis dicarit, sero quidem, sed tamen aliquando doctus. Cl. etiam Norisium Vaticanæ Bibliothecæ Praefectum, cui par ingenium non in Italia modo, sed & ubivis locorum aegre reperiri posse exploratum habeo, Graecæ linguae studia sero profectum fuisse accepi. Quod & in praeclaro illo de Epochis Syro Macedonum libro mirifice nuper emicuit; non enim ille sine huiusmodi praesidio id praestitisset, ut tot numismata, veterumque monumenta explicaret, unde Chronologiae, & universae antiquitati tanta lux est facta. Occupent itaque adolescentes nostri, dum sibi adhuc progressus fidem vivida aetas facit, occupent inquam utilem hanc, & beatam discendi necessitatem, neque in postremum vitae suae curriculum eertam suae ignorantiae poenitentiam remittant. Prae oculis potissimum habeant doctos alioqui viros non paucos, qui sero tantum animadvertunt, quantum sibi in studiis obest Graecae ignorare literas, irritoque dolore sibi teneros quotidie augurantur annos, ut meliorem cursum instituere possent. Quam vero magnifice de illis sentiendum est, qui tam uberem, utilemque Linguam sibi familiarem efficiunt? Mihi profecto videtur iis, qui plures capiunt linguas, magna quaedam, & vasta mens esse, quum orbem praeeritum quodammodo, lapsaque tempora animo complectantur, neque aliter se gerant, quam si cum illius aevi doctissimis viris coram loquerentur. Et hinc Ennius tria se habere corda dicebat, quod loqui sciret Graecæ, Osce, & Latine. Ut tamen eosdem ipsos, quos, ut aiebam, neque voluntas, neque ingenium deficit, hac in cupiditate confirmarem, simulque novos adderem currentibus stimulos Graecæ loquutionis praestantiam, utilitatemque scriptis commendare in animum induxi, non inanem me lusum operam spe ductus tum ob negotii facilitatem, tum propter amicam animorum dispositionem hoc unum optantium ut sibi dicenda placeant. Quapropter quum hyeme transacta idem sermo agitatus fuisset apud Amplissimum Dominum meum Marchionem Ursium virum summis virtutibus, ac scientiarum cultu perquam insignem, mihi non uno celebrandum nomine, eadem verba paucis tantum appositis, ac digestis referre aequius sum arbitratus, quippe quae ab homine eruditissimo partim profecta, partim ejus assensu ac probatione tuta eruperunt. Veneramus itaque ad eum, ut dulcissimâ, ac eruditâ illius consuetudine frueremur, Johannes Ranganus Marchio exquisito literarum

rarum

rarum praefertim humaniorum gustu imbutus adolescens, mirabili memoria, similique praeditus ingenio, & una ego cum eo nocturnas vigilias juxta morem apud illum ducturi. Vix humanitati satisfactum, quum consueta repetuntur de rebus literariis colloquia, & post pauca in quandam, nescio an Lipsii, an Casauboni, Epistolam incidimus, cui praeter ingratam Latinorum verborum texturam, & affectatam infelici auspicio brevitatem quamplures inerant Hellenismi modo unius verbi, modo integri sensu iacturam imperitis exhibentes. Tum Ursius, abeant, inquit, in malam rem Belgae quotquot, aut Germani, qui passim nobis senticeta parant, quique Latine loqui nesciunt, nisi Graecis verbis. Ego profecto ingentem incertitiam tanto in scire deprehendo, pessimumque reor eruditionis usum, quum ex ipsâ obscuritate laus quaeritur, & stupentes potius quam intelligentes expectantur. Mirum est, Rangonius inquit, hanc Trajano nostro in Parnassi relationibus excidisse querelam, postquam enim istis, pene dixi barbaris, Transalpinis ingenium non in capite, sed in humeris esse comperisset, poterat hanc quoque eorum inofficiositatem, aut ambitionem ad Apollinis tribunal deferre, ac futurum in aevum moderationem sperare. Idem tamen magno mihi videntur Patrono uti, quandoquidem hanc loquendi formam sibi familiarem adscivit in Epistolis ad Atticum Tullius, eumque non pauci impune imitati. Deinde nostrâ potius ignorantia, quam alienâ eruditione dolendum, siquidem ad Graecae loquutionis gnaros hujuscemodi Epistolae dantur, apud quos nulla neque obscuritatis, neque fastidii formido. Quid si, tum suscepit Ursius, isti ab eodem, quo se tumentur, auctore damnantur? Ipsum Tullium in Acad. quaest. & Lib. I. de Fin. adi. ubi se fatetur, quoties Latine quid scribendum susciperet, a Graecis ita abstinuisse vocibus, ut ipsâ Graecorum etiam Scriptorum loca non aliter sibi in publicum adferenda censeret, quam Latio prius donata, sibi in animo stare aut Graece Graeca, aut Latine Latina esse efferenda. Et tamen ad Graece instructam gentem locuturus is erat, non injuste ratus majestatem, & opulentiam Romani sermonis laesum iri, si quasi in subsidium alienas voces adscisceret. Idcirco vero non a Graecis abhorruit, quum ad Atticum Epistolas daret hominem patriâ Graium, quia sub iis verbis quaedam ex infelicissimi illius temporis arcanis occultare, quam proderet malebat, quae ratio utique a Graeco Latinis istis hominibus plerumque abest. Nam cuicumque Scriptori, si quando ad rem explicandam Latino destituatur verbo, feliciusve,

sive, aut brevius per Graecam vocem sensa reddi queant, jure hoc uti non contendo. At videtis cur heic πρόνοια dicitur, quae recte *providentia*, aut prudentia appellanda venit? cur illic κατὰ λειπὸν adhibitum? An suavissimo homini dictio *ad amussim* sordet? Vide quaeſo quam insipide pro *obiter* παρίργως, pro *inopinato* παραδόξοτερον substituta? haec vero verba λειπὸν κατὰ an non male pro *remni corpori*, παρὰ δόξαν, pro *praeter opinionem*, & *spem* exhibentur? Ego sane haec advertens χλαῖνιν καὶ οἰμῶντιν pro *stere*, ac *plorare* reposita, continere risum nequeo. Quum enim Latina lingua non modo non inops, sed locupletior etiam quam Graeca Ciceroni Lib. I. de Fin. dicatur, aut ignorantia isti, dum pro Latinis Graeca adhibent, laborant, aut certe contemtu. Quod & de Etrusco nostro Idiomate nulli alii impare dictum velim. Illud vero perquam ridiculum est, impensius a nemine hunc usurpari abusum, quam a quibus leviores in Graeciam progressus sunt facti, quasi Attica civitate se procul dubio donandos per hunc inanem loquendi apparatus arbitrantur. Tum ego: Id tamen in Republica literaria minimum quod arguatur videri potest. Illud potius dolendum eo devenisse apud externos Graecae linguae usum, ut ubique Graeca effundantur, quumque Graeci alicujus verba recensentur, nulla versionis Latinae apponendae ratio habeatur, minima sane apud eosdem in hoc Idiomate versatos jactura, sed tantum ingenti nostro omnium incommodo. Ita me Deus juvet, aliquando si non utilitate, ac necessitate Itali impellentur, ut Graecis literis operam navent, si in confortium plurimarum, earumque inter eruditas insigniorum gentium admitti gestient. Nam gravissima nobis inde damna exurgunt, interaque non raro istorum recentium volumina sine tali ope lectionem nostram fugiunt, quod olim mihi in Salmasii, Scaligeri, aliorumque magnorum virorum operibus contingebat. Et mirum quidem est, suscepit Urbs, in hac urbe vestra, in qua tot sublimia offendi ingenia, adeo viluisse literarum Graecarum familiaritatem, ut de his ne pusillum quidem sollicitus quispiam habeatur. Quamquam si Mutinenses inculandos idcirco putem, non video cur universa Italia in reatum compellenda non sit, utpote quae pari jamdudum in ignorantia versatur. Quin vos magis excusandi, dum publicis hujus scientiae professoribus careris, quibus permultae in Italia civitates, frustrato tamen successu abundant. Interque has urbem nostram studioforum parentem reponendam sciatis, ubi nemo publicum ad praeceptorem confluit, & vidua sedent anno toto constituta

ad hoc

ad hoc gymnasia. Immo id mihi Romae quoque conspectum, quae in urbe olim ego a Michaelē Bruguerio illustri nostrorum temporum vate prima Graecae loquutionis rudimenta hausi. Hujusmodi autem infelicitatem acriter deplorabat ille, quum & illic praecipui otiantur exterarum linguarum Professores, quodque pejus est, damnum non intelligeretur. Ego certe, inquit Rangonius, elapsum aevum augurari mihi non desino, & licet vetera reminisci in argumentum mihi doloris cedat, adhuc a civitatis hujus praeconiis temperare nequeo, ubi olim tot floruerunt & omnimodâ eruditione, & istâ praesertim commendabiles viri, ut nulla nobis unquam defutura sint ad virtutem exempla, sicuti ad pudorem non desunt. Erant & heic praestantissimi homines publicâ conducti pecuniâ, ut Graecis literis adulescentes erudirentur, quorum e disciplina celeberrimi saepe viri prodierunt. Ludovicus potissimum Castellvitreus, qui vitae infelicitate non minus quam scriptis celebris evasit, sibi quē duraturum paravit nomen privatam excitavit Academiam, ubi praeter alias honestas artes Achivum sermonem suis Auditoribus tradebat; compluresque revera, quorum nomina mihi modo non succurrunt digni tanto praeceptore discipuli inde fluxerunt. Is etiam Senatui Mutinensi Auctor primum fuit, ut publicis impensis linguae hujus professores alerentur, ad quod munus ante omnes longinqua e regione accitus fuit Franciscus Portus Cretensis, ille qui editis scriptis clarus, & pene inter Graece eruditos sui temporis Princeps miserotandem exitu Genevam se recepit, Fidei se unum hominem, ac Mutinae hominem doctissimum subducens. Et eodem quidem aevodegebat Franciscus Maria Molsa, quem divinum appellant. Ille scientiis reliquis sibi jam comparatis linguarum Latinae, Graecae, Judaicaeque peritiam copulavit, ita ut ei in quacunque perfecte loqui, & scribere liceret, quod etiamnum scripta illius luce donata testantur. Sed quid de Sigonio nostro, cui urbs nostra parem nondum invenit, neque superiorem latura est posterior aetas, de quo praestat filere, quam tanto viro imparia loqui? Ille a Francisco Porto edoctus, ut ejusdem transfugae praeceptoris defectum impleret, vix natus duos & viginti annos publicam literarum Graecarum Cathedram conscendit, ibique tandiu mansit, quandiu ad Patavinum Liceum majora meditatus se contulit. Caesar quoque Pasqualinus idem munus subiit, & plures Graeco eloquio elegantissime conscripserat Orationes reliquit, eumque exceptit longo tamen intervallo Peregrinus degli Herri dictus, qui & Psalmos Hebraice summo cum

Urbis plausu diu fuit interpretatus. Praeter vero quam plurimos alios non minori eruditione praecellentes viros, quos ab antiquariis nostris memorari audio, Bartholomaeum Faustinum nostratem didici, in Urbe tua, Urbs, Graecam publice professum fuisse elocutionem. Quae dignitas postea Camillo Coccapano itidem nostrati feliciter fuit collata. Laelii demum, & Gabrielis amborum de Bixioli non apud nos tantum, sed apud alios memoria viget, eorum enim adhuc eruditi labores extant. Neque minor Paulo Bellencino laus, qui anno, ni fallor, MDXLIII. floruit, Julioque Otonello, quem alium ab eo reor, qui adversus Florentinam Academiam pro Tassio nostro satis docte dimicavit, nam noster Mutinensis, ille Fananensis perhibetur. Neque ipsis, quod mireris, nostris saeminis id decus ereptum. Vivit, aeternumque vivet omnem supra oblivionem Tarquiniae Molsae fama illius, quae Sigonio coeva plures e Graeco in Latinum reddidit libros, insignique demum diplomate in ejus virtutis monumentum emisso a S. P. Q. R. publice Romana Civis fuit consalutata. Et illam licet non adeo felici progressu imitatae sunt Lucia Ploppa, Ludovica Foliana, aliaeque non inferiores eruditione mulieres sub vultu saemineo animum, & ingenium virile complexae. Siquae fas mihi foret Majorum meorum laudibus insistere, non paucos producere possem hujus etiam gloriae participes, quorum tamen postremus mihi non silendus Marchio Tadaeus Rangennius nostri Marchionis Tadaei proavus, utpote qui in domestica Academia, ubi insignis librorum, ingeniorumque copia suppetebat, Graecam Literaturam diu enixeque coluerit. Sed in istiusmodi exemplis nobis, mihiqae praecipue erubescendum potius quam superbiendum, magno etenim rubore nostro hanc urbem cernimus praeter externas aerumnas, quibus nunc quatitur, interno etiam viru, desidia videlicet, consumi, nosque nostri immemores in sola vivere veterum Mutinensium fama. Adhuc tamen parum mihi videretur infortunii, si Linguae hujus seposito studio cives nostri ad caeteras saltem eruditionis vias, quae spissae adeo sunt, converterentur. At ego tum inquam: Vide mi Rangenni, ut melius desideres. Optabilis quo ad me reor Graecas primum addiscere literas, quam reliquum eruditionis prosequi. Vin rationem? En tibi illam. Siquidem in ipsa sermonis Graeci cognitione, si bene perpendas, eruditio simul taciteque ebitur, quod versa vice non accidit, & uno hoc in animum alte immisso constantissime in alia studia ruere homines animadvertimus, quasi sibi sat virium inde fecerint ad majora curanda, aut sat cupiditatis. Veluti enim qui

qui humanioribus litteris se addicunt humanitatem quamdam plarumque, & dulcem morum facilitatem inde hauriunt, ita qui in Graecas incumbunt Literas magnos plerumque contrahunt animos & mirandum quoddam eruditionis robur, ut excellere deinde in aliis studiis mirum in modum cernantur. Et hercle velut certissimum experimentum proponere non ambigo, nempe ubi Graecae locutioni operam adolescentes nostri navarint, eos ardore summo ad quaslibet scientias ultro promovendos. Nam quum id se tenere perspiciant, per quod magni viri ad cuiusque scientiae culmen devenire, id praestabunt, ut tam alte jacta fundamenta aliquâ superimpositâ mole non destituantur. Deinde quo pacto vere aliquem eruditum appellas, si Graecae is: est linguae imperitus, quae una & parens, & altrix eruditionis merito venit nuncupanda? Ne queso, tum suaviter excoepit Ursius tam praeceps in Graecorum castra te conicias; in te enim ego adeo ingentem instruam Latinorum acciem, ut manus dare cito cogendus fueris. Immo ad te, inquam ego, vir scitissime appellabo, si quemquam mihi obtestantem inveniam. Ipse tu longe plures quam ego doctissimos viros & lectio- ne & visu tibi familiares efficit, ut pro certo habeam jampridem tibi deprehensum absque Achivorum foedere neminem pariter doctis- simum evadere posse. Tum ille: ego sane, si verum fatendum, in Italia non id passim usurpatum credo, quantumvis non paucos noverim Graeco imbutos eloquio, ac inter eos potissimum elegantiores e nostris Poetis Carolum Mariam Maggium, laudatumque nuper Bruguerium, ut Petrarcam, Tassium, Aristodemi auctorem Carolum de Doctoribus, innumerosque alios silentio premam, qui in vivis esse desierunt, nostraeque Poeseos Principatum arripuerunt. Sed in Gallia quo me praeteritis annis contuli, id a me plane potuit animadverti, nam uti in beatissima pace tum temporis regio illa deliciabatur, sic ibi unice, mirumque in modum literarum cultura fervebat. Inter omnes porro eruditissimos homines, quoscumque illic aut convenire, aut fama noscere mihi accidit, neminem Graecis immunem litteris reperiundo fuit. Quin etiam eruditorum vulgus, ipsaeque etiam foeminae inspicias hoc tantum praecellere ornamento, quantum ad constituendum magnum inter nos virum satis foret. Plerique praeterea Proceres ex iis, qui aut in Ecclesiastico Regimine collocantur, aut Regi praecipuis inserviunt in muniis, eo longius aliis hoc studio praestare nituntur, quo altius dignitate illos exuperant. Verum quod Galli absque Graecorum consortio ad scientias

tias non accedant, reliquifne obstat, quin eruditionem omnem attingant, modo ad illam ingenii nervos solide intendant? Aut nimis magnifice de Graecis, aut de Latinis nimis humiliter sentis. Ad quae ego: Multum & operis & temporis procul dubio haec posceret quaestio, si ad eam excoquendam accedere nobis animus foret. Sed adeo mihi de hac veritate certus videor, ut de illa non ambigendum quidem rear. At inquit Rangonius, cur verbis parcimus, neque tu id prodis, quod nostras alat vigilias, meque in Graeci sermonis addiscendi cupiditate confirmet? neque enim semper aut Bacchinus noster, aut tu edocendi mei laborem fugietis. Pulchram quidem, tum ajo, excitavimus quaestionem, sed majori quam me atque eloquentiori Patrono dignam; neque me juvat vos in Auditores nunc demutare, qui hucusque meo ingenti cum emolumento docentis vicibus fungi consuevistis. Caeterum cogitationes meas explicare non dubitabo, quoties sermonem meum adjuvandum magis quam audiendum suscipiatis. Et Ursius, age, inquit, nobis morem gere, tuisque Graecis Panegyricam orationem contexe, ut & mihi paretur unde alios ad hujusmodi concitem studium Graeceque eruditos uberiori deinceps aestimatione complectar. Vide tamen de Latinis nostris ullam ingeras altercationis causam, tum enim tantum aberit, ut adtipulatores tibi nos parias, quin tibi adversarios, quantum vires ferant, irreconciliabiles sis concitaturus. Ego tum respondeo, & magnifice, omnique obsequio vestram sententiam tuebor, & pro dignitate majestatem Latini sermonis excuriam. Nam si conferatur uterque sermo, Latinus omnibus, Graecus quamplurimis mea sententia necessarius videtur, ille communi utilitate, hic propria nobilitate magis commendabilis, ille amplectendus, iste non negligendus. Primum vero quid pro eruditis a me intelligatur, palam faciendum, neque enim eo sub nomine accensendus venit Poeticulus quispiam, cui, ut Epigramma aliquod cudere, aut unum Poemation ex iis, quae Sonulos nuncupamus, expuere valeat, satis est Muzzi-nae opuscula legisse, aut rythmum aliunde hausisse. Sed omnes ego inter eruditos adnumerari posse censeo, qui scientiae cuivis, atque ipsi etiam Poeticae animum ita addixerunt, ut e limine tantummodo salutasse contenti non sint, illas exponendi, tuendique quum res postulat, satis gnari. Usus tamen apud nos imperravit, ut purus ille Legulejus, qui citare tantum, cumulare, seu potius dicam infarcire hinc inde Digesta, eorumve Interpretes novit, eruditus non indigetur. Cujusmodi etiam sunt puri Logici, aut Scholastici. Moralis

Theolo-

Theologiae Professores, aliique, quibus nunc (pene dixi) solis regiones istae abundant. Idcirco apud nos in eruditorum ordinem praecipue coniiiciuntur quicumque in antiquitate perscrutanda versantur, eamque in reliquarum scientiarum ornamentum traducunt. Ut ut vero vocabulum hoc interpretemur, certum hoc esse debet, nonnullas dari scientias, quae Graecorum adminiculo non adeo indigent, ut stare sine illis minime valeant, nam ut de Morali sermonem faciam, quis non videt eam e cerebro propemodum, librisque tantum recentiorum Auctorum pendere? Mathematicarum quamplures modo consimili tractari queunt, & scholasticae illae, Metaphysicaeque inanitates, quae plerumque distinentur, immo discruciantur frustraneo labore cucullatorum ingenia, utique ut expleantur, Graecas ad se accire literas opus non habent. Verum & in hisce studiis suis etiam esse potest earum usus, immo quaedam necessitas. Nemo enim, ut in Philosophia traditur, scientiam tenere dici potest, quum ejus asserta propugnare, obiectaque diluere nequeat. Hoc vero absque Graecorum adiumento saepe saepius praestari vix potest. Quandoquidem in Morali quot Canones, quot SS. Patrum asserta erumpere solent quorum ratio, atque explicatio reddenda sit, utpote quum ex iis confectur potissimum istiusmodi Theologia? In omnibus porro con-
certationibus facile est ut sub disceptationem cadant tum integra Scriptorum veterum loca, tum unica quandoque dictio, cujus genuina explicatio Argolicae linguae imperitum fugiat, simulque in maximis relinquitur ambagibus. Nonne idem continget in Philosophicis, ubi veterum auctoritate plerumque nitimur tum Aristotelicae, tum aliarum sectarum Professores? Quid si ego ejusdem Aristotelis, in cujus verba jurare claustra coguntur, quaedam verba producam, quae mirum in modum sententiae aliquae Cartesianae confirmantur, quid inquam hoc hominum genus reponet horridis illis tantummodo vocibus assuetum, quas neque bonus ullus Latinus, aut Graecus somniavit? Caeterum in reliquis scientiis uti in Theologia doctrinali, & expositiva, in Medicina, Astronomia, Geographia, sacra profanaque Historia, & sexcentis aliis hujusmodi studiis adeo Graeci proloqui necessitas nobis incumbit, ut nulla ex iis perfecte hauriri, ac possideri sine hac ope queat. Sed tu ante omnia, inquit Ursus, quoniam in compedes conficere cuncta studia tibi jam in animum induxisti, nullamne tot versionum rationem habes, quibus incedunt stipata Graecorum omnium opera? An illae tibi, si ad Graecos sit provocandum, cuicumque disputationi manum imponere posse non vi-
dentur?

dentur? Et si majora quæras, non paucas tibi versiones common-
strabo nedum Graeco adamussim respondentes magistro, sed & elo-
cutione, aliisque ornamentis praestantiores. Herodiano interpretem
Politianum quidam Praeferunt; Plato per Ficinum, alii que a veteri
Ruffino Latio donati non elegantius Graece quam Latine loquun-
tur, & haec laus insignibus viris communis facta est, Petavio, Sir-
mondo, Ducaeo, Xilandro, Casaubono, Grotio, innumerisque aliis,
ut si Graeca omnia laberentur exemplaria, immanis aliqua nobis
non immineret iactura. Etenim quisquamne clarius, aut accuratius
ea sibi vertenda ducit, quae acerrimorum, atque, ut ita dicam,
Graecissimorum ingeniorum curam meruere? Ad haec ego, arduam
profecto inquam, & unam forte, quae Graecarum literarum studio
obstet, mi Ursi, quaestionem exerui. Illam tamen, si per vos
liceat, brevi ita prostrare conabor, ut & vos levis esse ponderis fa-
teri adigamini. Verum ab altiore sermonem repetam, vestrisque au-
ribus nonnihil de Graecae linguae amplitudine ingeram. Nam ut il-
lius antiquitatem primum omittam, quae Latinam per multa se-
cula praeceffit, inter eruditos convenit nullam aliam sono magnifi-
centiorem, sique Hebraicam demas, nullam uberiorem, nullam ex-
primendis rebus esse aptiorem. Cicero quidem, ut tu mox retulisti,
aestimationem Latino sermoni conciliaturus illum supra Graecum ex-
tollere non dubitat, verum alibi non dissentit ipse, saecundiorum
Graecis adscribens loquelam, quorum vocibus exprimendis imparem
quandoque Latinam experitur. Sed & linguae Latinae egestatem an-
te Ciceronem Lucretius Lib. I. sui Poematis, & Manilius, quo lo-
co non memini, fassus sunt. Agellius insuper Lib. II. Cap. XXVI.
*Non inficias, inquit, imus quin lingua Graeca, quam tu videre le-
gisse, prolixior, fusiorque sit, quam nostra.* Hinc D. Hieronymus
praecipuarum peritissimus linguarum multa asserit esse verba, quae
de Graeco in Latinum transferri nequeant, & in Comment. ad
Epist. ad Eph. linguam Graecam latiore, omnibusque feliciorem
merito definit. Mirum itaque non sit, si in quocunque dicendi ge-
nere, & in qualibet Poeseos structura Graeci excelluerint, linguam
enim aptissimam, omnique ex parte beatam sunt nacti, quam Isi-
dorus Orig. Lib. IX. inter caeteras gentium clariorem haberi, Lati-
naeque & omnibus linguis sonantiorum testatur. Neque ab hac sen-
tentia Lyricorum Princeps discordat Horatius, inquit enim alicubi:

*Gravis ingenium, Gravis dedit ore rotundo
Musa loqui.*

Ac idcirco perdunt superbum (ut ille ait) aurum iudicium, qui Graeca destituti sunt lingua. Quantus vero fuerit huiusce sermonis usus incredibile dictu est. Quandoquidem ad usque Ciceronis tempora a doctis tum Latinis, tum alienigenis ferme omnia Graece scribebantur, adeo ut se priorem Tullius fateatur, qui Philosophiam, aliasque scientias vernaculo idiomate loqui docuerit. Quod consilium praeterito seculo itidem ab etruscis nostris in lingua nostra usurpari caepit, & qua ratione omissum ignoro, simulque doleo. Hoc idem in causa est, quod nulla pene demtis quibusdam Poetarum operibus, nunc supersint Latina volumina ejusdem Tullii aetatem exuperantia; nam una tum Graeca regnabat elocutio. Atque adeo apud ipsos Judaeos impense excolebatur hoc studium, ut ne ipsi quidem Atticis concederetur. Quod expressum etiamnum faciunt nobilissimae Philonis, ac Josephi lucubrationes nequaquam Platone aut Thucydide inferiores. Primum autem omnium Graecis Literis Romani pueri instituebantur, uti Lib. IX. Instit. Quintilian. & Lib. IX. Livius habent, quemadmodum etiam Latinis imbui nunc temporis pueros nostros curamus. Et licet sub Romanis Imperatoribus servire Graecia didicerit, plurimumque Latini sermonis cultus caepisset extendi, adhuc sua praecellentia, ac majestas linguae Graecae servata, ac Athenas pristino more retento erudiendi gratia plurimus Romanae gentis concursus est factus. Unde & exoptulantiem invenias Juvenalem Satir. VI. quod Romae suo aevo, nempe circa Trajani tempora, Graece omnia peragerentur. Et ita quidem se res habuit tum temporis ut Graeciae famulae suae Roma famulari quodammodo videretur. Quum vero in Byzanthinam regionem una cum imperio Romanam fortunam transfulisset Constantinus, tum ingens literis Graecis amplitudo est facta, universo orbe a Graecia obedientiae leges habere coacto. Et exinde totus Oriens Graeco uti sermone coepit, quod suo etiam aevo hoc est ad seculi quarti finem D. Hieronymus fieri perhibuit. Quis vero ingentem illam librorum seriem, quae Graecis ab ingeniis emanavit, non miretur? Nos quidem quibus vetera tanti non aestimantur, ut praesentia sint fastidio, quum inspiciamus tam longe proferri nostris temporibus voluminum copiam, seculi nostri saecunditatem stupore prosequimur, & praeterita secula vinci clamamus. Verum non satis aequam festinamus sententiam. Cui enim in suis Bibliothecis (& ne ipsas quidem Vaticanam, ac Parisiensem excipiendas reor) septingenta voluminum millia numerare fas est, uti olim e sola Graecia unus Aegypti Rex Ptolomaeus.

Ptolomaeus coegit? Quot vero nova in apertum prodire volumina
 ab illius Regis aetate ad Ciceronis tempora, & inde ad nostra po-
 tuerunt? Certe hic in Tuscul. quaest. fatetur a Graecis Bibliothecis,
 quibus etiam Urbs affluebat, infinitam librorum multitudinem asser-
 vari. Et hinc non modo, sed ab ipso quoque Diogenis Laertii li-
 bro conicere potestis, quanta librorum supellex temporum voraci-
 tati cesserit. Ego profecto, quamquam plurimos manu, oculisque
 versare posse libros exoptem, adhuc tantam Codicum colluviem,
 quibus fatigatur orbis, quin moleste feram non possum. Ingens Bi-
 bliotheca ingens malum est & si rogetis, quid commodi ars Impres-
 soria non intulerit, ego reponam, quid non incommodi? Nam hu-
 mana sibi nequicquam temperat ambitio, atque ut de Graecis Cice-
 ro conqueritur, eadem conscribuntur a multis, immo excribuntur,
 imprimendi facilitate morbum hunc fovente; & nisi aliquando tem-
 pus cribrum admoveat, quo progressura est insana haec cudendi li-
 bros, & potissimum in Jurisprudencia prurigo? Graecos quidem Au-
 ctiores hac ex parte commendandos non ducio, quia tamen studiis
 partium agimus, immensam eorum saecunditatem vos non latere
 volui, ut Graecae linguae amplitudinem perfectiorem vobis exhibe-
 rem. Comparete nunc utrumque sermonem, & Graecum procul du-
 bio quam Latinum feliciorem, suaeque etiam melius felicitate usum
 affirmabitis. Hic a Ciceronis aevo spectabilis ad summum evadere
 caepit, vixque per duo saecula fortunam sibi aequam periclitatus ad
 Trajani mortem devenit; ab illa vero per impotentiam Tyranno-
 rum usque ad Constantiniana tempora magna cum Scriptorum steri-
 litate progressus iterum quidem & praecipue apud Christianos Patres
 non exiguum visus est edere conatum, ut resurgeret, pristinoque
 splendori restitueretur. Quum tamen Anno Epochae nostrae CDX.
 sub Honorio, & Arcadio A. A. ipsa Urbe infando, ac miserabili
 impetu a Barbaris vastata, Romana res in deterius rapi caepisset,
 exinde Latinae literae precario in Italia manserunt, & tanquam
 in domicilio non suo. At Graecia ante ipsum Tullium tantum sibi
 praestantiae in studiis quaesierat, ut, nisi ulterius steteret, adhuc sub-
 secuta Latinorum tempora meritis praecedere potuisset. Quid si con-
 tinuatam illius gloriam atque imperium ad annum MCDLIII. quo
 Tyrannidi Turcarum cessit, egregiis, ac praeclarissimis Scriptoribus,
 suaeque usis lingua perpetuo affluentem nostris oculis subiiciamus?
 Quid si adhuc durantem multis in regionibus Graecam Ecclesiam,
 & loquelam consideremus; ita ut Graeci nunc quoque procudantur
 libri,

libri, neque apud ipsos tantum Graecos, sed & apud Latinos? Fa-
tebimur profecto Latinis non ingenium, sed fortunam defuisse, Grae-
cis vero ne istam quidem. Nam neque ulla unquam lingua tot pe-
ragravit provincias, ut Graeca. Alexandrum Macedonum Regem
secuta Asiam totam pervasit ad Indos usque delata, & quum in-
gentem Europae, Africaeque occuparet partem ubique stabilem se-
curitatem est nastā, & immensis regionibus gloriam suam commu-
nicavit. Haec quidem ratio fuit, quemadmodum Cl. Du-Fresnius
animadvertit, quod ab antiqua sua puritate recefferit, non enim fi-
ri poterat, quin illa inter adeo diversas, ac barbaras gentes aliquam
sensim contraheret corruptionem, quae ut in posterioribus Scriptori-
bus apparet, ita etiam nunc temporis apud Graecos indigenas per-
durat. Sed pusillum hoc Graeco sermoni infortunium est, neque il-
le a paucis naevis, sed a totius corporis majestate aestimandus. Ne
tamen ea, quae hucusque a me dicta sint in unius tantum Graeciae
laudem collimasse arbitremini, ea iccirco a me prolata sciatis, ut
in iis monumentis, quae etiamnum supersunt ultra oblivionis infi-
dias non modo pensandam vobis Graeciae magnificentiam relinquam,
sed & necessitatem Graecas addiscendi literas nobis imminere pate-
fiat. Nam si Latinis ideo operam impendimus, quia per vetustos il-
lius linguae auctores nobis eloquentia insinuat, & quicquid scien-
tiarum, & eruditionis tum sacrae tum prophanae in illa habetur,
discendi facultas nobis aperitur, quanto magis deferendum est Grae-
cis, qui pluribus in quacunque rei literariae notitia laboribus fulse-
runt, & adhuc fulgent? Equidem constanter asserere non dubito si-
ne comparatione plura extare apud nos Graecorum volumina, quam
Latinorum ex iis quae usque ad Annum MCD. in lucem prodire,
& non plura modo, sed & longe majori aestimatione digna. Ne
quaeso frontem corrugatis, aut nasum acuatis, id enim brevi aper-
tum in diem efferre conabor. Neque heic me de Latinis indignum
quicquam sentire censeatis. Fuere quoque inter hos beatissima quae-
dam ingenia, quois praestantiora nunquam invenit Graecia. Nemi-
ni certe Graecorum cedit divini Poematis factor Virgilius, & illi
propiores Ovidius, ac Lucanus, nec non Comaedorum Principes, ac
Satyrici, quorum hi, sublati edacitate temporum Graecis omnibus,
quemquam in gloriae suae partem minime recipiunt. Livius, ac Ta-
citus paucos habent ex Achivis aemulos, & foecundissima alioquin
tellus difficillime alterum nobis Ciceronem, aut Quintilianum, aut
junioem Plinium ostendet, vix Tertullianum, aut Hieronymum,

nullum certe Augustinum. Verum tam arctis limitibus Graecorum gloria non coercetur; late enim per omnes scientias continuo Principatu progreditur, ubique reliquarum nationum magistra, ubique una. Utique passim caecutiremus, ni passim Graecos in subsidium posceremus. Illa illa Graecia Latinos fecit, & quum Latinos laudas, illorum parentem Graeciam iis involvi laudibus scias. Illa omnis eruditionis mater, ejusque gens iccirco a Livio Lib. XXXIX. omnium eruditissima vocatur. Veterem Scriptorem Terentianum Lib. de Syllabis audite, ubi sic ait:

Arrium parens, & altria Graeca diligentia est:

Litterarum porro curam nulla gens assentius

Repperis, polivis usque finem ad unguis cutimum.

Et heic Tullium ingrati animi reum absolvere nequeo multa nonnunquam in Graecos gannientem, alienaeque laudis dispendio maximum sibi decus parantem. Volebat ille videri (quod Budaeus quoque illi in Pandectas exprobrat) ut majorem apud populum Romanum gratiam aucuparetur, & eloquentia, & Philosophia primus omnium reliquis Graecis anteeiisse, homo ultra aequum sibi deferens, & plaudens, idemque Judex in causa sua, & Actor. Crederes divinitus instructum Latinas ad dignitatis fastigium promovisse literas, & tamen Athenae, quas diu coluit, Demosthenes, Isocrates, aliique Graeci Ciceronem Romae pepererunt. Viro eloquentissimo posterorum judicium expectandum fuit, penes quos uti Scriptorum minor admiratio, ita censura faciliior. Sed redeamus ad messem propiores intentioni jam facti. Neque jam amplius religioni mihi ducam in Graecae opulentiae conspectu Latinorum pauperiem aliquatenus exploratam facere, atque iterum longe plura, ac praestantiora ex Graecis edacitati temporis se subduxisse testari. Unum de Historia vobis exemplum praebebo, quippe quae rerum, totiusque eruditionis anima est, & ibi Graeci tantum Latinis antistant, ut prope cum iis solis justam teneremus rerum gestarum temporumque seriem, & ex adverso absque illis in crassa penitus nocte versaremur. Ut enim ex Latinis parum Latinos illos Lampridium, Capitolinum, Vopiscum, paucosque alios Historiae Augustae scriptores excipiam, quibus nulla Historici saepe virtus ac majestas inest, tota res ad Livium, Sallustium, Caesarem, Tacitum, ac Suetonium contrahitur, quibus Paternulum, Florum, Justinum, Curtium, atque horridum dictione

Ammia-

Ammianum copulare possumus. Istorum vero omnium, modo Curtium, ac Justinum eximatis, historia in Romanis tantum detinetur, ita tamen ut saepe eorum gestis destituamur, mutilatis nempe informiter Livii, Sallustii, Taciti, ac Velleii voluminibus. Verum nobis quid in hisce studiis Graecia non praestet? Mirari solummodo licet, non laudare Herodoti venustatem, Thucididis sublimitatem, Xenophontis dulcedinem, Diodorum Siculum, Polibium, (unde sua Livius saepe exscripsit) Appianum, Dionysium Halicarnassaeum, Herodianum, pluresque alios non operis elegantia modo, sed factorum quoque copia uberimos Scriptores. Quis vero Dionis Cassii, Plutarchi, ac Iosephi ingenia amoenitate omni referta assequi unquam valeat? Hi exterarum, Grajarumque gentium, atque ipsius etiam Romanae gesta pene omnia posteritati commendarunt, passimque ad eos provocandum, ut temporum Acta fideliter hauriantur. Haec tamen laus brevis videri potest, si ad Ecclesiasticam Historiam nos recipiamus. Credite, dum magnum heic silent Latini, ubique a Graecis pendemus. Eusebius veterum Princeps Chronologorum chorum ducit, Historiaeque Tripartitae Auctores Sozomenum, Socratem, ac Theodorum sectatores habet, quibus ingens Byzantinorum Scriptorum corpus a Labbaeo editum accedit; Procopius, tres Nicephori, Nicetas, Theophanes, Cedrenus, Glycas, Chronicon Alexandrinum, Agathias, & innumeri alii, qui omnium manibus teruntur. Quin & ex iis non pauci adhuc in Archivis vetustioribus latent cum blattis manum conferentes, & nuper emergere vidimus Johannis Malalae Antiocheni scripta; conspexi ego in Serenissimi Ducis nostri Bibliotheca duos Graeci cujusdam Historici Tomos, quos ut ineditos arbitror, sic olim Latio, si vires suppetere, per me donandos forte sperarem. Nonnulla quidem alia opuscula se nobis exhibent inter Latina puta Laetantii annis praeteritis a Baluzio erutum opus, Prosperii, ac Isidori, utilissimaque insuper Anastasii Bibliothecarii, Gregorii Turonensis, ac Bedae volumina; sed qui in Graecorum comparatione veniant numero, & rerum ubertate longe inferiora? Aestimate porro caeteras in quacunque scientia Achivorum divitias, ac in Philosophia praeter Tullium, Plinium, ac Senecam Latinos, ubique Graecos invocare necessum est, divinaque illa, & unica Platonis, Aristotelis, Theophrasti, & aliorum absque numero Philosophorum ingenia occurrunt, quibus referendis integra haec nox impendi facile posset. Idem in Medicina praestatur, in qua unum Celsum Roma ostentat, Graecia vero innumeros, ipsumque potissimum divinae

vinæ mentis virum Hippocratem. Idem in Geographia, quum unus hinc stet Plinius (Solinus enim exscriptor potius, quam Auctor est) & alter Pomponius Mela, illinc vero magnus Ptolemaeus, Strabo, Pausanias, Stephanus, Dionysius, alique non pauci. Idem etiam in Astronomia, reliquisque Mathematicis, ac in omni tandem liberali arte, ac scientia animadvertendum. Quid vero dici de Sanctorum Patrum excellentia, numeroque possit, quum apud Graecos & eximii, & praecipui extent, & quamvis post Photianum Schisma prope exitum seculi noni excitatum apud eos superbia invaluerit, & mala causa, adhuc egregii succedere Theologi, immensa incredibilique copia etiamnum superstites, uti in Bibliothecis, & ex Leonis Allatii operibus videre est. Quæretis forte tandem quid de Poetis sentiendum? Et ego utrinque ingentem esse gloriam fatebor. Hoc tamen præstant Graii, quod Latinis præerint aevo illi magistri, hi vero discipuli videantur. Unum perpendatis Virgilium, cui Latini omnes assurgunt, illumque non modo ex Homeri, Hesiodi, ac Theocriti operibus crevisse, sed penitus factum comperietis, perque manus omnium integer excurrit liber, quo innumera Graecorum vatum loca aut imitatione, aut versione per Virgilium usurpata produntur, præter ea quæ pluribus capitibus Macrobius quondam libavit. Et tamen quot Graecorum excidere, e quibus alia caeteroquin honorifica Virgilii furta deprehendere fas esset. Recte sane, tum inquit Rangonius, res ista procedit, sed, ut modo agebat Ursius, quum per Latinas, aliasque versiones Graeci omnes familiares nobis sint redditæ, quid amplius exemplaribus Graiis est opus, nisi ad inanem magnificentiae speciem, utque nobis inutile illud loquam operosam prosequendi onus ingeratur? Tum ego: dicturum, mi Rangoni, occupasti, ac parantem rationes hasce nullius ostendere momenti. Vis enim primum scire, quorsum versiones istae mundo inlatae? Nulla profecto alia ratione, quam ut quorundam desidia, aut ingenii exilitati subsidium quaereretur. Nemo gnarus, laborisque, & perfecti studii amans a Graecis litteris abhorreere potest, vel debet, nam ni alia impelleret causa, unum tot doctorum, insigniumque hominum exemplum, atque commercium impellendo sufficeret. Et num censet illi, qui rem aliquam serio, ac medullitus pertractare, ac noscere ardet, facis consultum esse versionibus fidem habere, & sola Interpretum libidine molem nisuram peragere? Alienis oculis videt, alieno palato gustat, qui ad unius versionis normam se regit, tandiu nutaturus, quandiu incerto, ac periculoso alterius iudicio se credat.

Ille

Illé sibi ad aurem inclamantes audiat: Quid tu haec imperite effutire audes? Quid de coloribus per infirmos, ac fallaces perspicillos iudicium ferre? Te miserum interpretes fefellit, & cum caeco caecus aberras. Ab illo tuo Abecedario tibi prius discendum, ut in a-ciem prodire queas non exhibendus. Ita ii. Et nostrum Tassonium revera quot laborare defectibus putatis, qui sibi tam audacter Homerum castigandum suscepit, vir Graecis nequaquam familiaris, & versionum lectione tantummodo fretus? Sed progrediamur. Et cur amabo in Latinis voluminibus, quorum etiam complura Italico Idiomate sunt reddita, adeo versiones contemnunt ab eruditis, teque praecipue, ut nullius pretii quodammodo habendae putentur? Et si hoc in Latinis praestatur, cur non & in Graecis praestandum? Neque occurras, istarum e Graeco versionum sinceritatem, & accuratam ad amissam congruentiam iactando, quippe statim rejiciam ego, cur in vulgaribus nostris eadem ratio non progrediatur? Virgiliana Annibalis Cari interpretatio egregia utique est; verum tibi, si divinum Vatem sentire velis, pro nihilo erit. Eadem dicas de illa Taciti versione, quam tibi nudius tertius non parum Ursius commendavit, deque singulis aliis. Deinde quae nam tam justae, ac spectabiles illae versiones sunt, quae omnino, atque adeo luculenter Graecis respondeant? Novae in diem eundum, veteribus eliminatis, passimque priorum errores deteguntur. Et medius fidius sponsonem faciam nullum proferri a te posse Interpretem, cui ab eruditis munda sua non exprobrentur. Xilander ille vobis nuper laudatus, quum operas suas typographis locaret, ut sibi versionibus Latinis victum pararet, pluris fecit editiones maturare, quam perfectas translationes instruere. Fronto Ducaeus vir plane Clarissimus totam pene vitam intumuit in promovenda magni Chrysostomi interpretatione, quae nihilominus medicas alta voce manus iterum poscit. Petavius ter aut quater semper emendationes typis tradidit versiones suas, quibus tamen aliqua deest lima. Sicque de aliis se res habet. Et quaeo num putas eruditissimum hominem Castelvitreum nostrum? Profecto, inquit Rangonius, is fuit, neque meo tantum, sed omnium iudicio. Versionem, tum inquam, ille aurei Aristotelicae Poeticae libri suscepit, quam etiam acutissimis, ac potissimum vestro plausu commendabilibus commentariis accurate illustravit. Verum insignis ille labor tam varie acceptus est, ut nec laudaturos magna, nec vituperaturos mediocris materia defecerit. Et tamen apud nostros tot ante precrebuerant ejusdem libelli versiones, quales Victo-

rii, Madii, Robortellii, Benji, aliorumque passim intuemur, dam satis amplam messem sibi derelictam ex praeceuntium erroribus unusquisque arbitraretur. Quid vero non contigit praeclarissimo Dionysii Longini libro? Muretus V. C. prior illum Latine vertendum sibi sumit, quem deinde Gabriel quidam Petrensis imitatus est. Horum conatum unus & alter exceperunt, quorum nomina prorsus ignoro, His adhuc versionibus fastiditis Galli vulgarem sibi poposcere, idque praestitit vir insignis Dacerius. At quid non errant Interpretes? Multos certe ibi latere defectus Gallicus contendebat satyricus (Nicolau Despreaux vulgo Boileau vocamus) ac idcirco novam ille statim procudit versionem. Neque heic stetit contentio, nam illi nuper litem intentavit eruditissima mulier La Feure dicta Graecis egregie imbuta literis illius Clarissimi viri soboles, qui & ipse in Longinum eruditas confecerat notas, & praeter eam ille Anonymus Satyrici Criticus, cujus opus aliqui sterile nobis Ursius communicavit. Vides itaque nihil incertius istis versionibus ferri. Et quid si novi e rudieribus, ac tenebris Codices eruantur, aut nova monumenta? Quid si, ut quotidie usuvenit magis correctae e situ Bibliothecarum emergant exemplaria? Tum sane quam Graeca indigeatur lingua vides, quum aut nullae extent versiones, aut antiquis illis tuis fidendum amplius non sit. Sed ne te quidem sic facilem reor, ut certum tibi statueris ab interprete aliquo, eruditissimo quamvis exhauriri, tamque feliciter quemquam librum Latine e Graeco reddi posse, ut nihil addendum prorsus videatur. Patet sua cuique interpretandi ratio, ac fortuna, momentoque uno beatissime sensus quidam reddi potest, qui mille pridem interpretes fugerat. Quin immo vulgatis istis interpretibus non unum obstat incommodum, nam si verbatim Graeca vertantur, nihil insipidum magis, si verborum majori libertate, nihil minus fide dignum occurrit. Et heic sciolum illum Anonymum (pace Cl. Academiae dicam) Infarinatum cognomento praeterire non possum, qui in secundis suis adversus Tassium curis Poeticam Aristotelis Italico sermone loquentem lepidissime facit. Ut enim majorem ostenderet fidem, verbum verbo reddit, servata Graecae structurae forma, quod aliud non est, quam Bergomati alicui rustico trabeam consularem, aut Clamidem regiam induere. Hujusmodi tamen ego versiones saepe in Pindaro, Sophocle Aristophane, ac in Homero praefertim offendi, cujus legendi vos nunquam satis patientes fuisse compertum habeo, non alia sane ex causa, nisi quod enervem Poetam rhythmo, suisque Charitibus destitutum Latinae istae versiones

fiones constituere. Vah si Graecum illum magnumque Vatem suo loquentem idiomate audiretis, utique is vobis quoque divinus esset. Ille & omnium Poetarum parens, & si non suspecto eloquentissimi Historici judicis fides habenda, omnium victor. Habet Vellejus Paterculus Lib. I. haec verba: *Clarissimum deinde Homeri inlunx ingenium sine exemplo maximum, qui magnitudine operis, & fulgore carminum solus appellari Poeta meruit, in quo hoc maximum est, quod neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari possit, inventus est.* Pensate Latini hominis, vetustique dicta, cui tamen non innotuerat modo, verum etiam placuerat Virgilius, & palam fiet non a vatis egregii opere, sed ab ipsius interpretibus fastidium vestrum emanasse. Neque id mirandum, ipso etenim Latinorum aevo, quo tam venuste Graeca verti poterant, aiebat Quintilianus: Quam male Latine loquuntur Demosthenes, Plato, Homerus, Xenophon, alique Graeci. Vis enim illa Graecorum, atque amaena ubertas, nisi exquisita pennicilli arte exprimi potest, atque adeo ipsum Virgilium non uno loco succubuisse in Latine reddendis Graecorum locis A. Gellius appositio exemplo olim evicit. Itaque videtis, ornatissimi viri, quid sentiendum de illis versionibus. Meliorem Graecae virtutis partem amisit, qui ad Interpretes confugit. Quibus animadversis ad primam quaestionem reditum facio, nullum nempe eruditum dici posse, qui Graeca vacet literatura. Quum enim certo certius statuendum sit in unaquaque scientia veterum auctorum & numerum, & pondus apud Graecos praeceminere, eisque per Interpretem uti infelicissimum sit, ac plane inutile consilium, ad oculum patet Graecae linguae indigentia illos urgeri, qui aut ad eruditionis speciem, atque ad perfectum scientiarum usum, aut ad aliquam veram laudem festinent. In scientiis porro, ac in aliis liberalibus studiis, sicuti antiquorum venerabilior auctoritas, ita plerumque doctrina robustior, ut nullibi pene ab eis in scaenam producendis abstinere possint vel tenuiter erudiri. Et quaeso credis ne, Rangoni, ad justam studiorum cognitionem non solum conducere, sed omnino, ut supra aiebam, esse opus id noscere, per quod propugnentur juxta opportunitatem scientiae? Utique ille respondit, quum in hoc praecipua vertatur veritatis indagatio, & securitas, neque is legitimi militis vice fungatur, qui arma tantum proponat, neque in hostium perniciem, aut in sui defensionem sciat convertere. At id, ego inquam, sine Graeca lingua praestari non potest. Et in Ecclesiasticis quidem studiis id citra quaestionem est; quoti-
die

die enim in haereticos certatur, aut etiam inter Catholicos de Fidei articulis, de genuina Canonum explicatione, veterumque Patrum sententis, de Historicis, ac id genus innumeris disceptationibus, deque Scripturae sacrae intellectu, ubi tertio quoque gradu in Graeciam peragrandum. Illi siquidem regioni Septuaginta Interpretum, Aquilae, Symmachi, Theodotionis, aliasque versiones debemus, illi novi Testamenti Autographum, ad quae saepe provocandum, Latinae quippe versioni nostrae praeclarissimae alioquin, omniumque Catholicorum calculo probatae fidem negant Heterodoxi. A Graecis prima, ac celebriora Concilia, praecipua Historiae arcana, & pleraque Theologiae assertiones pendent, ita ut ab ipsorum commercio eximi unquam eruditus nequeat. Quum vero librorum versionibus nulli fidatur, aut fidendum sit, & excutienda crebro occurrant Graeci textus verba sincera, utique Graeco sermone qui caret aut incitiam suam, aut temeritatem non raro prodat oportet. Et quoties hac de causa Baronium virum insignissimum, & Cajetanum quoties ipsum Augustinum & quamplurimos Scriptores vapulantes audimus? De Medicis id quoque constat. Apud illos omnia pene morborum, ac medicamentorum vocabula Graece enunciantur, Graecaeque extant plures antiqui Medicinae magistri, & nisi quis pro diobolari se haberi velit, ut res erudite, ac diligenter traestet, Graecorum consortio illi necessario utendum est. Scio ego eruditissimum, praeclarumque patriae nostrae civem, cui omnem amoris, ac aestimationis vicem pendere me profiteor, in angustias olim propterea coniectum; nam in iis literariis dissidiis, quae in alios Medicos summo utrinque cum animi ardore agitavit, unde & apud omnes doctos clarissimam famam est nactus, sibi Graecum Hippocratis textum obici sensit, cujus quidem illi non suppetebat exemplar, & nisi illud comperisset, ab arduo negotio explicare se nullatenus valuisset. Jurisprudentia vero, quamvis reliquis omnibus scientiis Graeco sermone minus indigere videatur, adhuc immane subsidium a Graecis literis accersit. Patet quidem Graece primum conceptas atque editas fuisse Authenticas, seu Novellas, deinde Latino idiomate donatas. Et profecto vetus illarum Interpretes a multis rejicitur, quod crasse, ac imperite illas converterit, licet eum Cujacius tueri nitatur. Adhuc tamen innumeri passim Hellenismi offenduntur, a quibus se extricare nequivit bonus ille vir. Quod si opem civili Juri Graeca non tulisset lingua, bone Deus! quot etiamnum illic deprehenderentur errores? Budaeus, quo nemo neque magis Jurisconsultus, neque

melius

melius de Graecis literis meritis fuit, in L. I. ff. de contrah. empt. fatetur ducenta Pandectarum loca, totumque titulum de excusationibus sine Graeca lingua intelligi haudquaquam posse. His adde Justinianum subsecuta Imperatorum aliorum edicta, quibus non utuntur quidem leguleii nostri, sed eruditi omnes illis multum deferunt, ac Theodosianum Codicem, Libros Basilicorum, Novellas Leonis, Epitomen Constantini Armenopuli, Florentinos Pandectas (sic enim dicendum Antonius Augustinus contendit) & hujusmodi alia suam advocant in communionem. Immo ex his postremis plures hauriunt Constitutiones, quae in Codice desiderantur. Sinite vero exclamem, oh infelicem modo Italiam ingeniis destitutam, libris tantum affluentem! Gloria illa Graecum sermonem Jurisprudentiae copulandi, quae pene tota ab Alciato nostro effluxit, magnis illis in Gallia viris relicta est Budaeo, Cujacio, Tiraquello, eorumque heredibus. Sola apud nos strepunt hinc inde cumolata Digesta, isque primas deferret, qui in congerendis Auctoribus felicius est. Immo nulla librorum, nulla Imperialium Statutorum crisis, corrupta saepe numero Textuum Juridicorum fide. His ipsis diebus in supremo hujus Urbis Tribunali agitur causa Neophitum inter, ac Judaeos, eaque in longum protrahitur, dum decisivus locus, videlicet L. haeretici patres C. de haeticis, uti & aliae leges in vulgatis Codicibus nostris desiderarentur, quae tamen in praeclearioribus aliis editionibus habentur. Dubitantibus tamen de nostrorum Textuum defectu, deque illius legis legitimatione, authenticum ego locum e Graeca constitutione, ut apud Cl. Stephanum Baluzium extat, objeci, ex quo scrupulus omnis sublatus. Quid vero de altera, eademque nobiliore Juris parte, nempe de Canonico studio dicendum? Sane Gratianus inter tot naevos, quibus illum scaterere eruditus jam patet, parum se Graecum quandoque prodit, licet ei multam opem sub Gregorio XIII. postillis additis doctissimi tulerint Jurisperiti. Quum e Graecis Canonibus saepe jus illud emanet, nihilo magis indigetur, quam ut gravi securoque judicio de iis possit decerni. Eadem autem de Philosophia, Chronologia, Geographia, deque caeteris scientiis, omni-genaque eruditione dictum arbitremini, quibus Graecae loquutionis cognitio necessitate quadam cohaeret, jampridem enim a pluribus temperare probationibus vestri habenda ratio me cogit. Verum, ait Rangonius, necdum de liberalibus nostris studiis verba facimus, & tamen primum an illa quoque Graecis indigeant literis, sciscitari ardebam. Ut egregii Poetae nomen quis arripiat, quid illi Graecis

Tom. XII.

D

immo-

immorandum, si aliunde in promptu habet, unde talis evadat? Tum Ursius, cui praeter alia studia exquisitissimus est etiam Poeseos gustus, heic, inquit, procul dubio, si mihi fatendum, pro Muratorio tota pene stat sententia, & causa. Aut enim Graecos Poetas, in quorum lectione tamen mirum est quantum reliqui illustres vates profecerint, haud nobis necessarios intelligis, & prorsus non dissentio, quum e Latinis, ac Etruscis nostris elocutio, mos, fabula, singulaeque Poeseos partes educi posse videantur. Aut inutiles Poeticae magistros arbitraris, & in hanc sententiam ferri nemo unquam debet. An tu censeres verum Poetam fore, qui modum, per quem veri Poetae fiunt, ignoret? An sibi quisquam e Latinis, aliisque Poematis fabulam, vel elocutionem pareret, nisi fabulae, elocutionisque virtutes, & regulas ante calleat? Neque is sane pro solido perfectoque Poeta ducendus, qui casu potius, quam scientia (si id contingere unquam potest) Poemation aliquod nonnullis conspersum virtutibus elaboret. Merito, reposuit Rangonius, id asseritur; verum cur tantum negotii cum Graecis futurum, ut Poeseos artem ab iis edoceamur? Nonne ex Latinis Horatius, recentisque Vidae, Scaligeri, Minturni, totque aliorum Poeticae suppetunt, quibus innutriti ad satietatem valeamus? Ad haec Ursius, jam, inquit, te non latere arbitror pluribus Horatium laborare infirmitatibus, cujus operi titulum Artis Poeticae ab imperitis affictum fuisse constat, quum quorundam potius sit congeries praeceptorum, quam consummatum quicquam. Horatii consilium diligentius quidem Vida expolivit, at quum eundem sibi statuisset tramitem, non mirum si a scopo praecipuo deflexit. Reliqui vero apud nos praestantiores artis Poeticae Antesignani Aristotelem Graecum cunctis imitandum proponunt, hunc unum explicant, ad hunc unum Poemata efformant. Quum quis ejus praescripta non implet, si non a Poetae, saltem a perfecti Poetae fama cadit. Proinde Areosti, Tassii, Guarini, Dantis, ac omnium fere nostrorum Poetarum labores conspeximus ad Aristotelis tribunal deductos, ingentique hinc inde patronorum, delatorumque copia, & certamine ad gloriae verticem aut promotos, aut illinc deturbatos. Scilicet praeclarissimi Poeticae illius, ac Rhetoricorum libri velut omnium Poetarum norma proponuntur. His accedunt Divini Platonis, Demetrii Phaleraei, Dionysii Halicarnassaei, Hermogenis, Longini egregii illius Critici, Averrois, in eandem Poeticam scholasticis, totque aliorum Rhetorum opera, quibus Graecia feliciter abundat, unde sibi clypeum, & enssem in quavis concertatio-

ne pa-

ne parant eruditi. Et videtis quot acres quotidie emergant quaelitiones, & ambiguitates, quibus amputandis, aut pacandis Interpretum dissensus est impar. Hujusmodi illa est, quam nudius tertius attigimus, ubi Aristoteles inquit: ἡ δὲ ποιοῖα μόνον τοῖς λόγοις, ψιλῶς, ἢ τοῖς μέτροις. hoc est: *Epopœia vero solum sermonibus nudis, aut metris* (imitatur) ubi quid sibi velit Philosophus per ψιλῶς λόγῳ alte discutitur, sique per Interpretem rem totam agere constitutum habeas, in arduum plane, insipidumque negotium incumbes. Immo ne ipsos quidem interpretes, ac Poeticæ magistros tibi crebro intelligere fas erit, quum apud illos Graecorum poetarum exempla, ipsaque inexplicata, seu melius dicam, Latio non donata Aristotelis verba occurrant, ut inde saepe tenebrae, saepe irascendi causae sint expectandae. Multas, tum ego inquam, tibi habeo gratias, quod hujus promovendae veritatis onus subire non renuisti. Verum & gravior extiteris, si ad magis praecipuum Graecae linguae usum, ac utilitatem descendas. At hoc tuum est, reposuit ille humaniter, cui plus etiam viatici paratum est. Exequar, inquam ego, vices tuas, quando illas adeo benigniter mihi committis, & id quidem brevissime. Et primo ut ante nobis dictum est, quomodo in exterorum libros penetrabimus, quos tum Graecismis, tum appositis sine versione Graecorum Auctorum verbis passim intuemur scatere? Neque hoc exiguum in studiis momentum arbitremini, plures enim se vobis offerent eruditi viri hanc fere querelam moventes, dum sibi libros innumeros, ut ita dicam, interdictos nanciscantur. Deinde recte scribendi, recteque pronunciandi methodum, nominumque plurimorum Etymologias saepe is ignoret oportet, qui Graeca locutione sit destitutus. Et vos nequaquam fugit, quantum ad Latinorum carminum structuram istud conducatur. Quod si mendum aliquod in libris offendas, cujusmodi plerumque Typographorum inscitia, aut exscriptorum incuria contingunt, quomodo te illinc explicabis, nisi adscito Graecorum subsidio? Neque id in versionibus tantum, sed in ipsis etiam Latinorum libris occurrit. In quodam Erasmi Epigrammate, cujus sensa, & nonnulla etiam carmina memoriter teneo, praeter alias Graecae linguae utilitates haec additur, nempe sine Graecis literis praesentantissimum Plinii opus intelligi non posse. Sane a veritate non deflectit eruditus ille vir, siquidem saepe credas Graecum aliquem Latinis characteribus apud illum Auctorem scribere, neque Magnus ille Hermolaus Barbarus, qui seculo superiori ipsummet Plinium ubique mutilum, lacerumque crudeliter ora tam praec-

claris, adeoque iustis correctionibus sanitati restituit, ut nullus emendatorem emendandum susceperit, tam de orbe literario meritis fuisset, ni Graeci sermonis ope fultus ad tantum munus accessisset. Eadem vero corrigendi facultas ab eruditis omnibus antea usurpata nunc etiam frequenti in usu viget, quum relicta a lapsorum temporum focordia in voluminibus vulnera medicis doctorum manibus adhuc indigeant. Quot insuper phrasae, ac propria Graecae linguae idiomaticae in antiquis cujuscunque generis Scriptoribus deprehendas, quae sine lingua illa nequeant aut explicari, aut intelligi? Id autem apud Poetas saepissime peractum invenietis. Immo non in ipsas modo phrasae, verum etiam in integra vocabula incidetis, quae ab Interpretibus intacta relinquuntur vel ob translationis difficultatem, vel quia sic exigit versio. Multa enim sunt verba, inquit D. Hieronymus, quae nec de Graeco in Latinum, nec de Hebraico in Graecum, & reciproce transferri valent. Quod & ipse Cicero Graeci alioquin infestus aliquando est fassus. Et quot versiones advertere est, in quibus ipsa retinentur Graeci textus verba, ne eorum venustas, aut sensus laedatur? Sic aliquot Hermogenis, Phaleraei, Didymi, Eustatiique versiones se habent. Et summopere quidem miror laudatum nuper Erasmus virum emunctae ubique (& nimium etiam) naris sibi quondam suasisse D. Irenaeum vetustissimum Scriptorem Latino sermone in conscribendo usum, nam praeter alia argumenti illi assatim repugnantia in ea versione, quae post Graeci textus jacturam superfuit, tot Graecae phrasae, tot Graecae dictiones haecenus intactae visuntur, ut multa in erroris supinitate is versetur oportet, qui Graium Scriptorem ibi non animadvertat. Nunquam autem propter ambitiosam delectationem factum, ut Graecis verbis Latina conspergerentur volumina. Neque suum Virgilium ab hoc usu abhorruisse Macrobius Lib. VI. Cap. IV. ostendit, nobisque idem ad oculum patet in Martialis, Aufonii, Plauti, aliorumque operibus. Ipsae vero dictiones non raro emphasis hujusmodi in patrio solo gerunt, ut inde dimoveri non sine ingenti detrimento, aut solum per multas ambages verborum queant, quod saepe testatum reliquere magni illi Patres Hieronymus, ac Hilarius. Hebraea potissimum lingua, ad cujus comparisonem tam Graecus, quam Latinus sermo paupertatem fatentur, istis affluit divitiis. Post Hebraeam Graeca venit inexplicabilibus verbis & ipsa dives, pluribusque exemplis parco, quae ad manum essent, ipsam modo tactam *emphasis* dictionem proponere contentus Graecam & ipsam, cui ta-

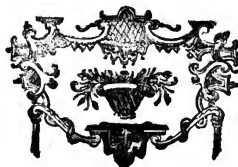
men

men parem totum nunquam invenit Latium, & si illam vertere cupias, non nisi per verborum circuitum id praestare poteris. At acciditne unquam vobis, ut in evolvendis versionibus se vobis exhiberent aequivoca verba, quae vobis negotium non leve facerent? Id profecto mihi non raro contigit aut inscitia Interpretum, aut oscitantia. Praeterque omnia illud memoriae commendatum habeo olim me praesente apud viros non ineruditos disceptatum fuisse, quid per illa Psalmi verba: *Si mei non fuerint dominari, tunc imaculatus ero*, intelligendum foret. Multiplex adhibita responsio fuit, dum hic dictionem illam *mei affectus* addendo suppleret, alter dictionem *sensus*, aut *hostes*, deesse contenderet. Sed quantopere ii fallerentur, mihi demum consulto Grasco textu, innotuit. Sic ille loquitur: *ἐὰν μὴ με κατακυριεύωσι, τότε ἀμώμος ἕσταιμι*, unde versioni aequivocum exemplo inesse deprehendi. Quandoquidem apud Graecos genitivo jungitur verbum *κατακυριεύω*, ideoque ea verba sic intelligenda veniunt, ac si diceretur: *si in me non fuerint dominari*, quam structuram alibi etiam Latinus ille Interpres servavit. In Psal. IX. *πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει: omnium inimicorum suorum dominabitur*, Ibid *ἐν τῷ αὐτοῦ κατακυριεύεται τῶν πτωχῶν*. *Quum dominatus fueris pauperum*. Licet excusabiles ibi sint omnes, & inculanda potius Vulgata, dum in illis verbis certe error non sit, debebat enim veriti: *si mei non fuerint dominata*, ac ita conversum fuisse reor, quum sic etiam D. Augustinus legat, sed quum soloecismus *mei dominata* videretur, id non bene satis correctum fuit. Sic cuidam opinanti verba illa *filium hominis* de Christo Jesu prolata tanquam de filio Mariae esse explicanda, responsum a me fuit errori huic ab aequivoco verbo illo *hominis* porrectam fuisse causam, siquidem filius Adami nuncupatur ibi Christus, Graecis verbis *ὁὗς ἀνθρώπου* ambiguitatem omnem tollentibus, cui sententiae quidem veteres cuncti assentiuntur. Minuta forte haec videri vobis poterunt, & majoribus exemplis, quae nusquam non occurrunt, potius illustranda, sed magnum haec etiam minuta tum in sacrorum Bibliorum, tum in reliquorum voluminum studio emolumentum pariunt. Hoc unum denique vobis pro magno stet argumento, incredibilem nempe esse iis Graecarum litterarum utilitatem, quibus adversus alios in arenam est descendendum. Quumque in quacunque studiorum parte utilitas ista perspiciatur, praecipue tamen hodie in haereticis emicat. Quem enim illi lapidem non movent, ut eruditione, omniumque linguarum usu nos antecellant? Pugnant quotidie, & quum

& quum in non respondentes incidant, classicum canunt, saltitant, & sibi triumphare videntur, quasi illis ignorantia nostra, non bonitas causae victoriam parere debuisset. Verum inquit Ursus, dormiente Italia num reliquas etiam regiones in otio stertere arbitraris? Una Gallia tanquam forti clypeo omnes haereticorum conatus excipere non modo, sed contundere valet. Ibi linguarum omnium singularis cultus, & Graecae imprimis literae ad dignitatis fastigium evectae. Crederes illis in provinciis ad invicem arma, literaeque cessare, ut sibi astruant Principatum. Omnis illic Jurisperitus, omnis Poeta, Ecclesiastici omnes tam clauistro quam seculo mancipati, ipsae etiam foeminae Graecae linguae peritiam impense arripiunt. Neque id mirum videatur Francorum Regum munificentiam aestimantibus. Nemini illic licet ad jus Canonicum, ad Theologica studia, ac ad praeclariores scientias aditum habere, nisi Graecam prius locutionem edocto. Et memini inter leges Academicas ab Henrico Magno prolatas hanc, ni fallor, haberi. Ad hoc studium nullus accederat, qui in humanioribus primum artibus, ac disciplinis Philosophicis probe versatus non sit, ac linguarum Graecae, ac Latinae cognitionem habeat. Et cur, inquam ego, id quoque in regionibus hisce praestari non potest? Olim quidem linguae in Academiis ad discendae erant, ut ex Clementina I. De Magistris elucet; & hoc decreto subnixus, opinor, Gregorius Trifernas Anno MCDLXX. Academiae Parisiensis Rectori indicavit sibi propositum esse profiteri, publicaeque Graecas doceri literas, postulatoque audacter stipendio eam professionem, quae tot seculis jacuerat, tanquam postliminio restituit. Utinam vero, tum recepit Ursus, apud exteros quoque hoc studium quondam non obsolevisset, nam tot illi modo quaterentur haeresibus, neque Christi Ecclesia in eorum regionibus discerpta adeo miserabiliter fuisset. Certum est, diuque deplorandum, tum temporis, quo haereses eruperunt, initio nempe seculi praeteriti tam atrociter bonarum literarum gustum ab animis hominum fuisse eliminatum, ut solemnem haereticorum hausibus causam praeberet. Illi enim per humaniorum studiorum, ac diversarum linguarum usum se in omnium pene familiaritatem insinuabant passim tonantes, passim imperitos, & ignavum seculum terrentes. Catholicis vero nihil antiquius tum erat quam inutilibus quaestionibus, neque hilum profuturis (uti nunc etiam apud Monachos nostros moris est) gymnasia obruere, tempusque terere, quum interea, quo accurrendum erat, melior causa, negligeretur, nullaque eruditionis, aut solidi studii cura suppe-

suppeteret, unde grassantibus monstis praecluderetur iter. Sed ego vobis alium ingerere sermonem supersedeo, ne institutae quaestioni quicquam inferatur offensae. Ad haec ego, Rangonium interim nutu ad secedendum sollicitans, aequius inquam, & mihi utilius factum fuisset, si me auditorem potius, quam loquentem passus essetis, ita namque contigisset, ut domum retulissem ego consuetum vigiliarum fructum, neque vobis tanta animi moderatione opus fuisset. Quid si, ait Rangonius, haec gustui meo satis, immo plurimum respondissent? fateor enim me literarum Graecarum, quas maximi semper feci majore teneri desiderio, neque me deinceps mihi defuturum, quin hujusmodi studiorum familiaritas mihi comparetur. Gratulor, tum ait Ursus, tibi, quod tam cito profeceris, exquisitasque illas naturae tuae dotes, & florentem aetatem iniquae Italorum consuetudini sis subducturus. At quaeso, inquam, mi Rangoni, alte promissum hoc tuum memoriae manda, ne tibi olim (quod absit) oblituro magnum hunc tuae voluntatis testem obijciam. Quo dicto, abivimus.

Mutinae Idib. Jul. MDCXCIII.

LUDOVICI ANTONII
MURATORII

DE PRIMIS CHRISTIANORUM ECCLESIIS

AD ILLUSTRIS. AC REVERENDISS. DOMINUM

ANTONIUM FELICEM
MARSILIUM

BONONIENSEM ARCHIDIACONUM

DISSERTATIO.

OGITANTI mihi dudum, Marsili doctissime, qua in re tibi obsequii mei, ac aestimationis particulam exhibendam susciperem, non vulgare occurrerat monumentum neque eruditione tua, ut arbitrabar, indignum, neque genio meo alienum. Antiqua scilicet id erat ac prolixa Inscriptio Graeca, quam e porphiretico lapide heic Mutinae asservato, mutilam licet erueram. Eam Latio per me donatam tanquam oculis tuis subiiciendam dissertatione longa jam illustrare coeperam, quippe qui eam nulli haecenus animadversam nedom luce donatam censueram. Verum vota mea fefellit eventus, siquidem apud Gruterum, cujus videndi mihi sero facultas contigit, integra extat, quum lapis ille anno MDL. in Cardinalis Carpenfis Museo Romae

Romæ detineretur (ubi exscripta etiam Epigraphæ fuit) & quo facto nescio in hanc urbem in amici mei manus fuerit delatus. Concepta itaque e spe excidens ad ea protinus studia me converti, quæ ut sanctissima, ita animum tuum illustri complere oblectamento, si-bique totum dicare consuecunt. Atque ex iis feligere placuit, quod ad veterum Christianæ Fidei templorum cognitionem spectat, non ut ea quidem tibi discenda proponerem viro in omni Ecclesiasticæ Historiæ penetralibus nunquam hospiti, sed ut examinanda, atque emendanda, quum tua posceret humanitas, tibi commendarem. Prioribus vero illis temporibus orationem meam alligare constitui, tum quia posteriori ævo templa extitisse exploratum est unicuique, tum quia apprime adversus hæreticos ausus tempora adhuc illa militant, & eorum auctoritati multum honoris plerumque deferendum ipsimet fatentur. Fuere quidem e Novatoribus nonnulli; qui illuc usque suam impudentiam perduxerunt, ut Apostolicis illis Seculis notam inurerent, omnesque etiam summa sanctitate ac eruditione viros tum temporis insignes impietatis arguerent, inter quos Lutheri discipulos Petrum Rebensthoeh Lib. Colloq. mensalium &c. ita maledicentem audire non pigeat. Dionysius, inquit, multa garrit, de nominibus divinis, de Cælesti, & Ecclesiastica Hierarchia. Ita eum appellaverunt diviniloquum; sed sunt mera somnia, nec fuit Pauli discipulus, nec Martyr. Tertullianus horridus, ferus, sine ingenio, sine doctrina, sine sensu communi. Cyprianus est infirmus Theologus. Cypriani, ac Tertulliani ætate caepit degenerare Ecclesia. Origenem jampridem excommunicavi. In toto Origene non est unum verbum de Christo. In Athanasio nihil singulare est. Basilii nihil plane valet; totus est Monachus: illum ne pili quidem facio &c. Quis autem cachinnis parcat, quum hæc audire contingit, hæc inquam risu potius quam indignatione digna? Verum quum mitiores, seu melius dicam, minus dementes hæretici Ecclesiæ lapsum serius evenisse contendunt, nempe, ut Melanctoni in loc. postrem. edition., Vuhitachero, & aliis Calvinistis sub Zozimo Pontifice ad annum CDXX. seu, ut Bezae, sub Leone Magno anno CDXL. five ut Lutherus, Calvinus, Bullengerus alique asserunt sub Gregorio Magno ad annum DC. hinc est quod, velint nolint, sanctissimis templis honorem habendum convincitur, illo enim tempore, quo Ecclesiam veram viguisse affirmant, templa non modo stabant, sed omni cultu, ac divitiarum splendore affluebant. Quid est igitur quod Lutherani, & Calvinistæ reprehendant ad orandum excitari templa, eaque in San-

florum honorem consecrari, quum prima Ecclesiae tempora in adversum clament? Magdeburgenses Centuriones etiam Centuria IV. Cap. VI. col. CCCCVII. & seqq. multa evomunt adversus ritum consecrandi Ecclesias, Centur. II. nullum tribus prioribus seculis fuisse Christianis templum affirmant, & in praefat. Centur. VI. Catholicos carpunt, qui ingentibus sumptibus Ecclesias struunt, easque in Martyrum honorem. Praeterea Calvinus praef. Instit. templorum ornatum ex auro, argento, serico, Lapidibus pretiosis &c. mordet, quinimmo Lib. III. Cap. XX. §. XXX. dicit erigenda quidem esse templa ad communes preces fundendas, haudquaquam tamen censendum ullam inesse templo sanctitatem, ubi aperte indicat privaras preces non melius in templo fieri, quam alibi. Et haec quidem partim ab antecessoribus haereticis hausisse isti videntur, quandoquidem, ut August. Lib. XX. Cap. III. IV. contra Faustum Manich. habet, Manichaei Catholicis objiciebant templa, & altaria more Gentilium ac Judaeorum erecta. Manichaeos sequuti Messaliani illa etiam execrabantur, suisque solum in domibus orandum esse Deum volebant, ut Damascenus refert. Lib. de C. haeresib. Eodem fere tempore Eustathius templa omnia, & Martyrum praecipue detestabatur, teste Socrate Lib. II. hist. Cap. XXXIII. Ulterius tamen processere Petrobrusiani, qui templa evertere summis conatibus studuerunt, ut habet auctor vitae S. Bernardi Lib. III. Cap. V. Furenter etiam se gesserunt in sacras aedes Albigenes, Waldenses, Wiclefistae, Anabaptistae, aliique nostro propiores aevo impietatis fautores. Quos quidem omnes suscepta refellere discepratione in animum induxi, & hoc profecto me praestitutum confido, si pristinum Ecclesiae usum ista ex parte aperire contendam. Potius enim quid sciti, quam quid juris fuerit heic perscrutari lubet, quippe quum necessario ex unius asserta veritate praeter alias auctoritates alterius etiam veritas consequatur. Praemittenda itaque censeo quaedam de Ecclesiae, sacrorumque locorum appellatione, ut quod sum dicturus magis clarescat.

CAPUT PRIMUM.

De Ecclesiae nomine.

Ecclesiae varia significatio. Primo pro Concione, aut Concilio. Secundo pro ipso concionis loco. Demosthenes illustratur. Tertio pro Christianorum universali cactu. Quarto pro particulari eorumdem cactu. Postremo pro ipsis Templis.

ECCLESIA Graecum nomen est Latio donatum, ejusque multiformis, & lata significatio est. Primum enim concionem, aut concilium denotat, unde apud Graecos ἐκκλησιαν συλλέγειν concionem advocare significabat. Quo in sensu etiam Thucid. Lib. I. inquit: ποιήσαντες ἐκκλησίαν οἱ Ἀθηναῖοι γνώμας σφίσιν αὐτοῖς προτίθησαν. nempe: concione advocata Athenienses sententiam proferre unicuique liberum facere. Uti etiam apud Aristoph. in Acharn. μὴ ποῖεν ἐκκλησίαν Θραξί, non dare concionem Thracibus. Et sexcentis locis alii Auctores nomine hoc ad concionem significandam utuntur. Secundo pro ipso concionis loco usurpatum est. Lucianus in Dial. Mercurii & Maiæ: σαιρεῖν τὸ συμποσιον δεῖ, καὶ διασπρῶται τὴν ἐκκλησίαν convivale cubiculum verrere opus est, & conventui sternere locum. Videtur autem hoc praecipuum τῆς ἐκκλησίας fuisse discrimen nam τῇ βαλῇ, hoc est Senatui locus assignabatur τὸ βασιλευτήριον noncupatum, populo vero ἐκκλησία. Unde in Orat. pro Corona Demosthenis locus elucidatur. Οἱ μὲν, αἶτ, Πρυτάνεις τὴν βαλὴν ἐκάδον εἰς τὸ βασιλευτήριον, ὑμεῖς δ' εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἵκονεσθε: Prytanei quidem in Curiam senatum advocabant, vos vero in concionem advocabatis. Tertio apud Christianos vocari hoc nomine caepit universalis eorum coetus, qui veram Christi Religionem profitentur, & illi Catholicae adpositum inde fuit vocabulum, ex quo haereses sibi illius dotes nomenque adscribere caeperunt, unde ad illorum differentiam Catholicae Ecclesiae sectatores nos semper appellati fuimus. Quarto particularem hominum Christianorum coetum, ac congregationem sic noncupare consuetum fuit, & D. Johannes Evangelista, qui ad Asiae Ecclesias scribit, ita intelligendus est, quemadmodum & D. Paulus I.

ad Cor. quum ait: τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ὑπὲρ ἐν κορίνθῳ: Ecclesiae Dei, quae est Corinthi. Tandem usurpari nomen hoc de ipso loco caepit, in quo cogebantur Fideles, uti nunc etiam templa appellamus, & hoc antiquitus evenisse manifestum est. Prudenter autem sacras aedes sic nuncupatas voluerunt Veteres, ut a Judaeorum Synagogis nomine etiam differrent. συναγωγή etenim & ἐκκλησία eandem quidem praeferunt significationem, at illa tam de hominibus, quam de brutis congrue intelligi potest, ista vero tantum ratione praediis adscribenda venit. Ideoque Apostolis Synagoga nunquam Orthodoxorum caetus dictus fuit. De his autem templis Ecclesiae nomen intelligendum non est, quum a S. Innocentio Primo ad Decentium Eugubinum scribitur his verbis: *Manifestum est in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Apbriam, atque Siciliam, Insulasque interiacentes nullum insinuasse Ecclesias, nisi eos, quos Venerabilis Petrus, aut ejus successores constituerint Sacerdotes; sed quidem de particulari Christianorum coetu, cujusmodi etiam sunt Tertulliani verba de Praescip. Cap. XXXVI.*

CAPUT SECUNDUM.

Quid Basilicae apud Paganos. Quando apud Christianos caeperunt. Quare Ecclesiae sic dictae. D. Isidori sententia expenditur. Adversus vulgarem opinionem fuisse loca sacra apud Aethnicos probatur. Earum forma, ususque a Judaeis desumptus.

BASILICA Graecum & ipsa nomen est. Apud Paganos aedificium amplum fuit, ubi centumvirales agitantur causae, & jus dicebatur. Seneca de ira Lib. III. Cap. XXXIII. *Fremitu judiciorum Basilicae resonant.* Quintil. Instit. Orat. Lib. XII. *Certe, inquit, cum in Basilica Julia diceret Tracbalus primo Tribunali, quatuor autem judicia (ut moris est) rogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, ut ancitum est, & intellectum, & (quod agentibus caeteris consumetiosum fuit) laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini.* Quibus ex verbis notum fit tribunal quadruplex, totidemque judicia in Basilicis fuisse, unde non modica lux Juniori Plinio affulget, qui Lib. VI. Epist. XXXIII. *Quadruplici judicio, inquit, bona paterna reperebas. Sedebant Judi-*
ces

ces 180. *ingens utrinque Advocatorum, & adstantium corona multiplici circulo lasissimum iudicium ambibat.* Ad hoc stipatum tribunal, atque ex superiore Basilicae parte, qua feminae, qua viri, & audiendi, quod erat difficile, & visendi studio imminebant. Erant autem Basilicae Foris adjunctae, ut Vitruvius Cap. I. Lib. V. inquit, & calidissimis partibus constitui solebant, ut per hyemem sine molestia tempestatum se in eas conferre negotiatores possent. Idem Vitruvius illas describit eod. Lib. sicque aedificatas memorat, ut in una parte iudicia, in altera negotia exerceri possent, nam & in eis mercatura exercebatur, ut apparet ex *L. pediculis*. §. *item cum quaereretur fl. de auro, & arg. leg.* Adeo vero negotiatoribus fas fuit heic immorari, ut esculenta etiam poculentaque, & id genus alia, fues praeterea, & bestias reliquas habere liceret, unde apud Plautum *Parasiti* magnifica verba notanda, quibus infortunium minatur in Basilica morantibus ob immundiciem, tetrumque animalium odorem, quae illic faginantur. Fuere autem Romae ex iis XIX. ex relatu P. Victoris in libello *de Urb. Romae Regionibus*. Licet Onuphrius Panvinus XXI. numeret. Fuere aliae quoque alibi, ut Neapoli ex Gruteri Inscriptionibus pag. 444. num. 2. Spoleti pag. 171. 1. Aureliana Tordae pag. 171. 13. Apud Caeretes pag. 214. Albae Agina ex Reinesii Inscriptione 39. Clafs. 11. Harum vero usum ex Judaeis hausisse Romani videntur, siquidem Joseph de Antiqu. Judaë Lib. VIII. Cap. III. a Salomone tres institutas fuisse Basilicas, in quibus lites agitabantur, & coram Rege dirimebantur. Quibus verbis consonat vulgatus Bibliorum translator, atrium majus templi Salomonis Basilicam dicens in 2. Paralip. Cap. IV. & VI. licet Graece *αὐτῶν* legatur. Qua de re videndus Villalpandus Tom. II. in Ezechiel pag. 436. Videndum nunc est quare ad divinas aedes traductum fuerit Basilicae nomen, & quo tempore. Et quidem tempus statui posse mihi inconcussè videtur ad primos annos, quibus Constantinus Magnus Christianam fidem profiteri cepit. Tum enim tantum prophana Deorum templa, Basilicasque in veri Numinis cultum converfas, & exinde Basilicae nomen sacrum reperimus. In aetis enim S. Sylvestri (ut ut eis fides adhibenda sit) dicitur Constantinus Basilicam suo nomine nuncupatam erexisse, & Salvatori dicasse, quae tamen non eadem est, quae publicis ante negotiis mancipata fuerat. Aliam etiam S. Paulo Apostolo condi curavit, muneribusque eximiis ornavit, & praeter alias Vaticanæ Basilicae sollemnis mentio est apud certissimos Auctores, & Anastasius Biblioth. in libello

libello singulari *de Munif. Constantini* illam insigniter Ecclesiam de-
praedicat. Eiusdem etiam Imperatoris Epistola ad Africanos a Ba-
ronio ad Annum 316. num. 62. retertur & Bibliotheca Petri Pi-
thaei, in qua Basilicae mentio habetur in Constantina civitate ipsius
Augusti jussu extructae, qua a Donatistis occupata, novae excitandae
locum Episcopi illi poposcerant, & Imperator eis largitur. Eu-
sebius praeterea pluribus in locis novam Basilicarum in meliorem u-
sum conversionem commemorat. Quod postea sequentes Imperatores
imitatione praestiterunt, unde Ausonius in gratiarum act. ad Gra-
tianum inquit: *Basilicae olim negotiis plenae, nunc votis votisque
pro tua salute susceptis sonant.* At obstat Hygini Pontificis anteo
Aerae Christianae 152. viventis constitutum, quod apud plerisque
Canonum collectores etiam Evaristo anno CX. viventi adjudicatur,
& a Gratiano in *C. omnes Basilicae*, de consecr. dist. 1. refertur,
ubi Basilicarum mentio habetur. At Isidori Mercatoris quum hoc
esse figmentum pateat, quidquid Turrianus, alique contenderint,
nihil in assertum militat. Opponi adhuc possunt Optati Milevetani
Lib. I. de Donatist. schism. verba. *Hi, & caeteri, quos Principes
suos fuisse paulo post docebimus, post persecutionem apud Cirtam civi-
tatem* (quia Basilicae necdum fuerant restituae) *in domum Urbani
Carisii confederunt die 3. Idus Majas.* Id autem accidit in Maxentii
persecutione, antequam de sancta Religione amplectenda quicquam
Constantinus cogitaret. Dico Optatum loqui consueto, licitoque A-
nachronismo, illud enim nomen, quod tum temporis, quo is scripsit
(Anno nempe 368. aut forte post) Ecclesiis insignibus inditum e-
rat, ad sacras ante Constantinum aedes transtulit, & id quidem ex
Historici ore, non quod revera sic appellarentur. Sed quare Sacro-
sanctis Ecclesiis adjunctum hoc nomen? Isidorus Hispal. Episcopus
Origin. Lib. XV. Cap. XIV. rationem reddere nititur his verbis:
Basilicae prius vocabantur Regum habitacula, unde & nomen ha-
bent, nam *Βασιλεὺς* Rex, & Basilicae regiae habitationes. Nunc
autem ideo divina templa Basilicae nominantur, quia ibi Regi om-
nium Deo cultus, & sacrificia offeruntur. Isidorum porro secuti sunt
Amalarius de Eccles. officiis Lib. II. Cap. II. & Walfrid. Strabo de
reb. Eccles. Cap. VI. Sed haec Isidori ratio, seu conjectura non be-
ne sibi cohaerere videtur. Quandoquidem non *Βασιλική*, sed *Βασι-
λικόν* Regale habitaculum noncupari solebat, ut ex Platone V. le-
gum colligitur, & frequentius etiam *Βασιλείον*. Audi Xenophontem
πικῶ Lib. VII. *τίνας τῶν ἄλλων ἂν πιστώτατες περὶ τὸ βασιλείον
εὐλα-*

φύλακας λάβοι quādam fidissimas Regiae domus custodias fumere possit. Plato ad Axioch. ἐν ἡ βασιλεία πλείωνος ἐκ ἤττω τῆς τῷ Διὸς αὐλῆς: In qua Plutonis regia sunt habitacula non inferiora Jovis aula. Athenaeus Lib. V. οὐκ οὐδὲ βασιλεία λίγυτιν αὐλὰς nunc Basilae dicunt aulas. Praeterea Athenag. sua in legatione bis Basilicae meminit hac significatione, at non simpliciter, modo enim Βασιλικὴν εἶπαν, regalem nempe domum, modo κατὰγωγας Βασιλικας hoc est aedes regias scribit. Sic passim usurpat Herodianus, aliique Graeci scriptores. Igitur Basilicas olim denominari potuisse, aut revera denominatas regum domus fuisse aegre persuaderi potest. Patet autem ea solum loca, in quibus judicia, ut superius dixi, habebantur tum designata peculiariter fuisse, quum Basilicae simpliciter nomen fiebat. Plutarch. in Publ. εἰ μὲν εἶδεν ἐν οἰκίᾳ Δομυτιανῶ τσαλ, ἡ Βασιλικὴν, ἡ βαλανείον si semel vidisset in Domitiani domo porticum, Basilicam, & Balneum. Ubi vides a Regio Domitiani palatio Basilicam distingui, aliudque significari quam Regiam domum. Et hinc quotquot Auctores Basilicae nomen absque alia notione usurpant, memorata solum loca intellexisse certo certius apparet. Caeterum in sacra templa traductum hoc nomen fuisse ex eo, quod ibi Regi omnium cultus, & sacrificia offerantur, lubricum est argumentum. Cur enim omnibus templis vocabulum hoc exinde accommodatum non fuit, sed ingentibus tantum, magnificisque Ecclesiarum molibus, quum & in humilibus Ecclesiis omnium Rex Deus perinde, ac in vastis colatur? Deinde qui Regum habitacula vocari possent tot Urbis Basilicae, quas a Paulo Aemilio, Matidio, ac Martiano, vel a T. Sempronio, aliisque Romanis Civibus, non utique Regibus excitatae fuere? Aliunde igitur ratio expetenda est, Basilicas a veteribus appellatas fuisse certas Judiciis peragendis institutas domos inde conjicio, quia nomen Βασιλῆος non Regem tantum, sed & Judicem significat, unde Hesiodus vocat δωροφάγους Βασιλῆας: Judices doniviros. Ex Judicum igitur nomine in eas domus nomen transferri potuit. Christianorum vero Ecclesiae appellationem hanc fortitae videntur, tum quod ipsaemet Basilicae a prophano pium in usum traductae nomen retinere, tum quia sacrorum quorundam templorum forma ac aedificium eis perquam simile erat. Basilica namque olim navim habebat mediam testudinatam, ac apsidatam, quae ex utraque ex parte porticibus concameratis juncta erat ita ut in una porticu judicia, in alia exercerentur negotia. E medio spatio in utrumque latus per intercolumnia, seu peristylia liber prospectus aperie-

aperiebatur, uti Vitruv. Lib. V. Cap. I. egregie docet, & ex Paulo Silentario Salmafius in Solin. pag. 851. &c. ult. edit. Hujusmodi heic Mutinae antiqua & magnifica D. Petri apud Benedictinos Ecclesia se praebet, & ni fallor, Lateranensis quoque una cum aliis in Urbe Basilica. Ea vero quae apud Romanos *templa* appellabantur, quadrati, rotundi, octagonique operis saepius constituebantur. Quod imitati Christianae Religionis Professores *templa* nuncupabant extructas hoc pacto Ecclesias, & Basilicae vocabulo alias in oblongum porrectas afficiebant; Ita etiam sentire videtur Eruditissimus vir Johannes Mabillonius in Itinerario Italico. Sed & alia succurrit ratio nemini quidem, quod sciam, antea observata. Basilicae enim non judiciis tantum, negotiisque inservierunt, sed & sacrae fuere, immo in eis sacrificia habebantur. Quare non ideo solum sub stipulationem cadere nequibant, quia publica, sed quia sacra etiam apud Gentiles aedificia erant L. inter stipulantem. §. sacram rem ff. de verb. oblig. Colligo id ex eodem Vitruvio libro citato, ubi inquit: Ideo quod mediae duae (columnae) in ea parte non sunt positae, ne impediatur aspectus pronae aedis Augusti, quae est in medio latere parietis Basilicae collocata. Et inferius. Transtra sustinent unum culmen perpetuae Basilicae, alterum a medio supra pronae aedis. Ubi pronae nomen attendendum est, videlicet, vestibulum templi, & est idem quod τὸ ἔμπροσθεν τῆς ναῦ pars ante templum sita. Sicuti etiam aedes ibi pro sacra domo accipienda inconcussa venit. Praeterea Basilicam Neptuno dicatam ab Hadriano Caesare refert Aelius Spartianus, a quo etiam Imperatore in honorem Plotinae Basilicam aliam apud Nemaufum opere mirabili excitatam perhibet. Et haec quidem opera nil aliud quam sacra *templa* esse poterant, uti mos apud Paganos mortuis excitandi erat, in quibus res sacrae peragebantur. Quod recte asserit Dio in Hadriani vita Ὄθεν, *inquies*, ἡ Σαυμασθὺν, εἰ καὶ Πλωτίναν ἀποθανόνταν, δι' ἧς ἵτιχε τῆς ἀρχῆς ἐρωσῆς αὐτῇ διακρίνοντος ἐτίμησεν, ὡς καὶ ἐπὶ ἡμίρας ἐνία μελανεϊμονῆσαι, καὶ ναοὺ αὐτῇ οἰκοδομῆσαι, καὶ ὕμνος τινὰς ἐς αὐτὴν ποιεῖσθαι. Quare mirandum non est, si & Plotinam defunctam, cujus opera imperium fortitus fuerat & a qua plurimum diligebatur, amore, ac honore fuerit profecutus ita ut per novem dies pullatus incesserit, *eique templum construxerit*, & quosdam hymnos in ejus honorem composuerit. Basilica igitur templum etiam fuit & quidem sacros in usus institutum, aut saltem in Basilicis templum fuit, seu sacellum intimam forte, aut lateralem Basilicae partem occupans, ex quo Βα-

σιλικῆς

συναγωγῆς, ἱερὸν basilicae templum apud Politianum dicitur. Quare solemnitur hallucinatur Pius Ant. Bartolinus in L. *nemo Apostolorum* C. de sacrof. Eccles. apud Gruter in Thesauro Crit. ubi adversus Bartolum aliosque Juris interpretes definit: Intelligunt Basilicam pro Ecclesia, quod est falsum: Nam Basilica est locus publicus, non sacer &c. loca namque illa constat templorum sacrorumque locorum speciem fuisse, ac proinde non satis recte locum Statii explicasse videtur Janus Parrhasius Sylloge IV. Ep. V. ubi Papinius Lib. I. Sylvar. ait

*As iterum passus hinc Julia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis Regia Pauli.*

Censet enim de aede Julii Caesaris, quae a Basilica ejusdem Julii dissimilis fuit, intelligendos versus, quum & Basilicae congruere templi nomen ex Dione viderimus, & a Basilica Pauli memorata Basilicam aliam Julii designare Poeta videatur. Sed aliam accipe veritatis hujus assertionem; & eam quidem exoticam. Quid, inquires, tam novum adferes? Marmor est Smyrnense revera mutilum, fatisque obscurum, sed cui litem dirimere fast est. Apud Seldenum habetur inter Arundell. Graeca No. IV. & apud Reines. Class. II. num. 68. Recensebo vero, quae ad rem faciunt ΔΕΤΟΔ ΠΕΣΤΟΣΤΟ ΕΦ ΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΙΟΤΝΤΟΣ ΤΠΕΣΧΟΝΤΟ ΟΙ ΔΕ ΚΑ. ΒΑΣΣΟΜ ΑΓΩΝΟΘΕΤΗΣ ΝΕΜΕΣΩΝ ΣΤΡΩΣΕΙΝ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ. *sub quo Praetore pollicisi sunt Cl. Bassus praefes Basilicam Dearum Nemesium segere.* Inferius vero Nymphidiae Sacerdotis summae meminit, uti Hymnorum, rerumque aliarum, quae Deabus Nemesiis aedem constitutam fuisse et vincunt, quamque Basilicam appellari cernis. Quum itaque quid sacrum forent ipsae sub Paganis Basilicae, mirum non est, si sub Christianis quoque usu converso vetustum retinuerint nomen, quamplurima enim vocabula tam istis quam illis communia fuisse quoad Religionem omnibus constat. Caeterum Basilicarum appellatio aevo sequiori usurpata adeo fuit, ut omnia pene templa sub ista comprehenderentur, quanquam illa insignioribus tantum rectius appareat convenisse, ut D. Ambrosius insinuare videtur Epist. XXIX. & novae edit. XL. ad Theodol. Aug. *As certe, inquit, si jure gentium agerem, dicerem quantas Ecclesiae Basilicas Judaei tempore Imperatoris Juliani incenderint, duas Damasce, quarum una vin reparata est, sed Ecclesiae, non Synagogae impendiis. Altera Basilica informibus*

mibus horret ruinis. Incensae sunt Basilicae Gazis, Ascalone, Beryto &c. Incensa est & Basilica Alexandriae a gentibus, & Judaeis, quae sola praestabat caeteris. Quibus verbis Ecclesias ingentes, amplioresque quas Judaei flammis tradiderant, neque tamen expensis propriis reaedificarant, probe designat, dum Theodosius humilem per Christianos incensam Synagogam a Christianis quoque reficiendam mandasset. Non nego tamen quin hoc nomen fortiri potuerint etiam Ecclesiae ex ipsa ejus significatione, nam Basilicus pro Regio, augusto, magnificoque usurpatur. Athenaeus βασιλικὴ ἱσητά & βασιλικὸν συμπόσιον pro magnifica veste, sumtuosoque convivio habet, & passim apud omnes. Quare quum insignia erigi caeperunt templa, eis tum inditam hanc fuisse appellationem par est credere, subintellegendo Basilicae nomen Ecclesiae, tale quippe vocabulum iis temporibus etiam ad alia quam ad Curialem locum translatum fuerat, nimirum ad quascunque domus privatas, ut apud Hieronymum in Epist. XVIII. (a) ad Marcellam videre est, inquit enim: *Ubi sunt laetae porticus? ubi aurata laquearia? ubi domus miserorum poenis, & damnatorum labore vestitae? ubi instar palatii opibus privatorum instructae Basilicae?*

C A P U T T E R T I U M.

De Templis, Fanis, ac Delubris.

Quadruplen apud Gentiles significatio. Eo nomine quatuor primis seculis abstinere Christiani. De Fanis variae Antiquorum sententiae, ubi etiam de Delubris. Apud Christianos veteres Fani nomen in usu non fuit; non sic de Delubro videtur.

TEMPLUM ex Isidoro Lib. XV. Orig. Cap. IV. sic dicitur, quasi tectum amplum, fuitque generale nomen quibuscunque locis magnitudine conspicuis conveniens. Ac primum in Augurali disciplina pro caelo sumitur, unde Septimius Poeta in Hymn. Jani apud Victorin. Rhetor.

Cui referata mugiunt aurea caeli templa.

Lucretius saepe hac utitur significatione; libro enim primo ait:

.... Nec

(a) In nupera Valfarsii Edit. Venet. 1766. Epist. XLVI.

..... Nec Coeli lucida templa.

Lib. II. *Id rursum coeli rellatum templa receperant &c.*

Lib. V. *Passim per coeli voluunt se immania templa.*

Quod idem afferit Varro de lingua Latina Lib. VI. ex Hecuba haec citans: *O magna templa coeli sum commissa stellis splendidis.* Secundo vero pro quolibet loco clauso capitur etiam si profano, nec auguriis consecrato. Idem Varro eod. lib. inquit: *Curia Hostilia templum est, & tamen sanctum non est,* hoc est quicquid palis, hastis, aut aliqua re simili claudi potest. Eadem Servius notat ad Lib. IV. Aeneid. ver. 199. ubi

*Templa Jovis centum latis immania Regnis,
Centum aras posuit.*

Tertio Templi nomine sepulcrum notatur. Nonius Marcellus Cap. VI. de impropriis. *Templum,* inquit, *& sepulcrum dici potest veterum auctoritate.* Virgil. Aeneid. Lib. IV.

*Praeterea fuit in cellis de marmore Templum
Coniugis antiqui.*

Tandem Templum est aedificium Deo dicatum, & sub hac ratione tum Gentilibus, tum Christianis in usu semper fuit, & inquit Lactantius (male Lactantium quidam appellant) ad Lib. I. Thebaid. Scat. *Penates hominum sunt Deorum templa.* Templorum autem usum, ac appellationem a Judaeis prodisse constat, qui primi omnium Deo Opt. Max. Templum excitarunt; Romani etenim 170. prioribus annis, ritu Persico, templis, simulacris, Deorumque imaginibus caruere, ut ex Varrone D. Augustinus Lib. IV. de Civ. Dei Cap. VI. notat. Sed haec aliis. Ecclesiae tamen, quod nobis hec animadvertendum est, tribus prioribus seculis, & pene sequenti toto templi denominatione caruerunt, quum enim adhuc ex Ethnicismi imperio Religio Christiana confurgeret, quod Paganicam vocabulum hoc redoleret superstitionem, in consortium suum recipere non sustinebat. Quare specialiter pro aedibus falsorum Numinum usurpat templi nomen Hieron. advers. Vigilant. Epist. LIII. (*) his verbis: *Et cum Juliano persecutore, Sanctorum Basilicas aut destrueres, aut*

F 2

in

(*) Edit. praefatae Epist. CIX.

in templa converteret? Quod autem adfertur ex Lactantii carmine de passione Domini, ubi ait:

*Quisquis aedes, medique subis in limina templi
Siste parum &c.*

facili negotio exufflatur, nam Lactantio Poemation hoc non modo; sed & alia duo, de Phoenice nempe, & de Paschate supposita esse jampridem eruditissimi viri concorditer edocuerunt. Caeterum tum ex Prospero de promiss. par. III. promiss. XXXVIII. (quicumque sit auctor ille), tum ex Optato Templi vocabulum Paganis tantum convenisse deprehendo. Et hic imprimis Lib. VI. de Schism. Donat. inquit: *Quis nostrum intravit templa? Quis vidit sacra sacrilega? Pollui homines possunt fumis sacrilegis, nidoribus, sacrificiis, sanguine. Sed in hac causa quis ingressus est templum?* Usurpat enim absque alia additione nomen hoc Optatus, quod sciret Gentilibus tantum labris insonare, profanisque Diis congruere peculiariter, ut ex Lactantio supra adnotavi. Quum tamen Aethnicorum impietas subblata foret, neque suspicio aliqua, aut horror Christianis auribus ex hac appellatione immineret, passim apud omnes sacris aedibus inditum fuit Templi nomen, ut ex Salviano, qui Lib. IV. de Provid. Ecclesia, inquit, *vel potius Templum*, aliisque ex scriptoribus subsequenter patet. Quod si apud D. Zenonem in Psalin. 126. haec verba legas. Conventus quidem Ecclesiarum five Templi, quos ad secretam sacramentorum religionem aedificiorum septa claudunt, consuetudo nostra vel Domum Dei solita est nuncupare, vel Templum; arguendos eos videas, qui Veronensi huic Episcopo sermones istos a Guarino editos tribuunt, quum sub Galieni temporibus, quibus Templi appellatio a Christianis penitus proscribatur, ille martyrium consummasse perhibeatur. Et haec satis de Templis. *Fanum* a fando dicitur; *templum* enim quum Pontifex Gentilis dedicat, finem aut certa verba facit, ut inquit Varro Lib. V. de lingua latina, & Festus eodem verbo. Quamquam melius cum aliis ex eo dictum videatur, quod ibi populus cum Diis, Diique cum populo fari solerent. D. tamen Isidorus Lib. XV. Cap. IV. Orig. aliunde vocabulum hoc arcessit, quippe a Faunis, quibus templa Gentilium error construebat, prodixisse nomen scribit. Quod a Cornelio Frontone didicit dicente: *Fanum a Fauno consecratum*, unde Fauni appellabantur prius, & illi, qui vagabantur Fanatici. Alconius quoque Pædianus

dianus ea vocat Fana, ex quibus fata petebantur, licet aut exscriptorum, aut imprefforum incuria pro fana eo loco fama legatur. Nugantur porro quicumque Fanum pro sepulcro usurpant; Cicero enim Epist. ad Att. XII. *Fanum*, inquit, *fieri volo, neque hoc mihi erui potest. Sepulcri similitudinem effugere non tam propter poenam legis studeo, quam ut maxime assequar ἀποβίαιον*. Ubi patet Diis tantum, aut iis, qui inter Divos referebantur, extrui consuevisse Fana, eaque nedum sepulcra, sed ne sepulcris quidem similia fieri lege cautum fuisse. Sed ad *Delubrum* veniamus, quod quidem nomen, si Isidoro Hispalensi, Servio, Frontonique fides habenda, a *diluendo* venit, nam vel homines *piacula* ibi sua diluunt, vel, quia prope veterum templa fluebant fontes, ante ingressum gens diluebatur. Paedianus vero Delubra appellat multas sub uno testeo aedes a diluvio pluviae munitas. Verum Macrobius Lib. III. Saturnal. ex Varronis Lib. VIII. de Rer. Divin. Instit. haec habet. *Delubrum alii existimant esse, in quo praeter aedem sit area assumpta Delum causa, ut est in Circo Flaminio Jovis Statoris*. Alii locum esse, in quo Dei simulacrum dedicatum sit, ut ita ab Dei dedicato simulacro Delubrum coeperit dici. Sed quid nobis inter tot diversas dicendum sententias? Aut eam, quae potior videtur, seligere, aut omnes ridere debemus, quum & ipsi Antiquorum Antesignani, ipseque praesertim omnium doctissimus M. Varro heic caecutiant, aut saltem ambigui pendeant. Postremo tamen loco Pauli Diaconi, ejus qui Festum in Epitomen redegit, conjecturam hac de re audi, si que potes cachinnis parce. *Delubrum*, is ait, *dicebant fustem delibratum, hoc est decorticatum, quem venerabantur pro Deo*. At abeant in malam rem veteres isti gerrones, nosque ad nostram reducti, an Christianorum Ecclesiis communia olim fuerint Fani, ac Delubri nomina expendamus. Baronius ad annum 57. id negat, eosque improbat ex recentioribus, qui sacras appellatione ista Ecclesias profanarunt, quum omnes antiquos illa abstutuisse certissimum perhibeat. Ego quo ad Fanum eruditissimo viro omnino assentiendum reor; peculiariter enim a Christianis gentium Tempia hoc nomine signabantur. Commodianus Instr. XIV.

Enis inde foras, iterum tua Fana requiris.

Et apertius D. Ambrosius Epist. XXIX., & novae Edit. XL. *Vindiciabitur etiam Valentinianorum Fanum incensum?* Quid est enim nisi Fanum,

Fanum, in quo est conventus Gentilium? At quod est de Delubro non ita certum videtur, siquidem Ildorus loco lupracit. de Delubris sic ait. *Ipsa nunc sunt aedes cum sacris fontibus, in quibus fideles regenerati purificantur, & bene quodam praesagio Delubra sunt appellata. Sunt enim in ablutionem peccatorum. Fons autem in Delubris locus regenerationis est, in quo septem gradus in Spiritus Sancti mysterio formantur.* Ex quo cum de antiquorum, tum de suorum temporum usu Ildorus loqui videtur, quum fontes in Delubris regeneratorum esse locum insinuat. Erant siquidem in templorum atriis fontes, ut ante illorum ingressum fidelium manus ablui possent. Paulinus Epist. II. ad Sever. ait:

*Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantaburn, intrantumque manus lavat amne ministro.*

Qua ex re Delubra nominari Ecclesiae quoque potuere. Et de hoc usu consulendus praecipue est Cl. vester Comes Valerius Zani apud Malvasiam in Marmor. Felsin. Neque a Christiana puritate degenerat hoc etiam uti vocabulo, cui nulla inest significatio, quae non & Christianos deceat. Non currit autem illud de Fano; quod miram sapiat Gentilium superstitionem, vel a Fauno, vel ab Augurum fando procedat. Licet neque ipsa fana a veteribus destrui solerent, sed Idolis fractis sancto restituta usui pristinum tantummodo amittebant nomen. Qua de re loquitur Gregorius Magnus ad Melitum Abb. Ep. LXXI. Lib. IX. Ind. IV. *Fana, ait, Idolorum destrui in eadem gente (Anglorum) minime debent, sed ipsa, quae in eis sunt, Idola destruantur. Aqua benedicta fiat, in eisdem Fanis aspergatur, altaria construantur, reliquiae ponantur, quia si Fana eadem bene constructa sunt, necesse est, ut a cultu Daemonum in obsequium veri Dei debeant commodari, ut dum gens ipsa eadem Fana non videt destrui, de corde errorem deponat, & verum Deum cognoscens, ac adorans ad loca, quae consuevit, familiariter concurrat.* Et infra: *Circa easdem Ecclesias, quae ex Fanis commutatae sunt &c.* Quibus etiam ex verbis quum pateat omnia, quae apud Paganos Diis inserviebant templa a Christianis in Christi cultum conversa, magis probatur quod superius de Basilicis dixi, nempe & eas falsis Numinibus fuisse dicatas melioremque in usum traductas vetustum nomen adhuc retinuisse.

CAPUT QUARTUM.

De reliquis Ecclesiarum nominibus.

*Ecclesia Dominicum, & κυριακὸν dicta. Memoria etiam,
ac Martyrium vocabatur.*

MAETER illa, quae diximus supra sacris templis apposita nomina, *Dominicum* ulterius tum apud Graecos, tum apud Latinos antiquissime habetur. Hoc vocabulo usi sunt Cyprianus Serm. de oper. & Eleem. *Quae in Dominicum sine Sacrificio venis.* Anonymus Scriptor, qui circa Annum CCCXXX. tempore Constantini vixit, apud Salmasium ad Solin. pag. 851. ult. edit. ait *Ibidem modo iussu Constantini Imperatoris Basilica facta est, idest Dominicum mirae pulchritudinis.* Concilium quoque Laodicenum Can. XXVIII. *Non oportet in Dominicis locis, seu Ecclesiis eas, quae dicuntur Agapes, fieri, & in domo Dei comedere, & accubitus sternere.* ἐν τοῖς κυριακοῖς συνήθειν, καὶ ἀκκῆθαι σπρωγνύν. Qui Canon relatus Dist. XXXXII. C. non oportet pro κυριακοῖς habet Basilicas, neque immerito. Antiochiae quoque insigne fuit templum, quod *Dominicum aureum* appellabatur in historiis perquam celebre. Nominis hujus causam assignat Eusebius in Orat. de laudibus Constantini: *Templa, inquit, uni omnium Deo, atque Universarum rerum Domino dedicanda curavit, unde etiam Templa, quae erant ei consecrata, Domini nomen obstruere, quod nomen non ex hominibus, sed ex ipso omnium Domino illis fuit impositum, & propterea Dominica sunt appellata.* Haec Eusebius, quae eadem habet Valfridus Strabo de reb. Eccles. Insuper Memoria templum vocari solebat. Hanc autem nomenclaturam familiarem habet Augustinus. Et ex eo prodiit, quod in Martyrum, Sanctorumque memoriam erigebantur Templa, unde in Concilio Africano, seu in Africanarum Synodorum Codice Can. L. quem & Gratianus retulit de Consecr. Dist. I. C. placuit. Sic habetur: *Item placuit, ut altaria, quae passim per agros, & vias tamquam memoriae Martyrum constituantur, in quibus nullum corpus, aut reliquiae Martyrum conditae probantur ab Episcopis, qui locis eisdem praesunt, si fieri potest, evertantur.*

sanctur. Statuit Canon iste, ut Ecclesiae evertantur, quas non decorarent reliquiae, corpufve aliquod Martyrum, & hoc ex Apostolico, & Ecclesiastico usu haec necessario ad Templi constitutionem requirente. Unde prosequitur: *Est omnino nulla memoria Martyrum probabiliter acceptetur, nisi ibi Corpus, aut aliquae Reliquiae sint &c.* Quae Sancta consuetudo a postremo Synodi Gangrensis Canone hausta est, & septimo postea septimae Oecumenicae Canone sancita, firmataque fuit. Eodem porro Gangrensi Canone Anathema iis infligitur, qui fidelium concursum ad memorias Martyrum vituperant. Quare patet ipsis D. Sylvestri temporibus, quibus proculdubio habita haec Synodus fuit, viguisse appellationem hanc, qua exinde usi sunt Catholici P. P. Atque August. de Civ. Dei Lib. XXII. Cap. X. inquit: *Nos Martyribus nostris non templa, sicut Diis, sed memorias, sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus.* Templa insuper aliis nominibus insignita sunt, puta Martyrii, ut ex L. ult. C. Theod. de Sepulcro violato, ex Concilii Gangrensis Canone XX. & ex actis Concilii Chalcedonenfis constat, nec non ex Walfrido Strabone, qui anno DCCCXXX. vivens: *Martyria, aiebat, vocabantur Ecclesiae, quae in honorem aliquorum Martyrum fiebant.* Neque solum ubi Martyrum Corpora condebantur, familiare fuit Vocabulum istud, sed & aliis Ecclesiis, nam Hierosolymorum Ecclesia *Resurrectionis Martyrium* vocabatur, ut Cyrillus Catech. XIV. his verbis docet: *Τίμι τῷ λόγῳ μὴ κατὰ τὰς λοιπὰς κλητίαις, ὁ τῆς Γολγοθᾶ, καὶ τῆς ἀνάστασις ὅτος ὁ τόπος ἐκκλησία καλεῖται, ἀλλὰ καὶ Μαρτυριον.* Qua plane ratione non secundum reliquas Ecclesias hic Golgothae, & Resurrectionis locus Ecclesia vocatur, sed & Martyrium. Domus etiam Dei vocabatur Ecclesia, quod vocabulum usurpavit antiquissimus Tertullianus Cap. VII. de Idololatria, & ante eum omnium Magister Christus, quum, inquit: Domus mea, Domus orationis. Alia quoque apponere possem, nisi me alio avocaret habenda patientiae tuae ratio, sufficiensque jam nomen istorum, quae ad rem propositam spectant, elucidatio.

CAPUT QUINTUM.

Quaedam elucidantur argumenta, quibus non fuisse primis seculis Tempia Novatores contendunt. Minutii, Origenis, Arnobii, ac Cypriani loca examinantur. Silentium Christianorum apud Ethnicos, apud quos non omnia Sacra loca Templi nomine signabantur. Ex Arnobio Argumentum petitur.

EQUIDEM, praestantissime Marfilii, olim incertus, sollicitusque animo pependi, quum in Minutii Felicis Octavio puillo quidem, sed eleganti, aureoque plane libello quaedam offendissem verba, quae nulla fuisse Catholicis aliquando Tempia probari mihi videbatur, quum tamen vehementiorem huic perquirendae rei inde curam impendissem, omnino mihi excidere dubia, ipsumque Minutium, immo opinionem meam protinus absolvi. Vixit autem Minutius felix probabili omnium conjectura circa Aerae Vulgaris annum CC., post Tertullianum certe, cujus sensa non uno expressit loco. Hic igitur Caecilium inducit interrogantem his verbis: *Cur nullas aras (Christiani nempe) habent, Tempia nulla, nulla nota Simulacra?* Et inferius. *Judaeorum sola & misera gentilitas unum & ipsi Deum, sed palam, sed Templis, aris, victimis, caeremoniisque colerunt.* Attendendum vero primum omnium est, communem hanc omnibus in Christianos Paganis fuisse querelam, seu calumniam, nempe illos Templis carere, nullasque aras divinum in cultum excitare. Hoc Origenes quoque, cujus temporibus Minutius vixisse creditur, innuit Lib. VII. contra Celsum inquit: *Post haec Celsus ait nos ararum, statuarum, Templorumque dedicationem fugere, ut oculi foederis fidem sanciamus hac esse tessera.* Arnobius pariter adversus Gentes Lib. VI. inquit: *Confectis crimen nobis maximum impieciatis affingere, quod neque aedes Sacras venerationis ad officia construamus; non Deorum alicujus simulacrum consistnamus, aut formam; non altaria fabricemus, non aras &c.* Quae quidem triplicis Auctoris testimonia adversus nos nimium etiam pugnare videntur, quum Octavius apud Minutium respondens nedum extare Tempia non affirmet; quin argumentum alienum potius his diluat verbis: *Putatis autem nos occultare, quod*

Tom. XII. G coli.

colimus, si delubra & aras non habemus? Quod enim Simulacrum Deo fingam, quum si recte existimes, sit Dei homo ipse Simulacrum? Templum, quod ei extruam, quum totus hic mundus ejus opere fabricatus cum capere non possis? Et cum homo latius maneam, intra unam adiculam vim tantae majestatis includam? Nonne melius in nostra dedicandus est mente, in nostro imo consecrandus est pectore? Origenes vero eidem pene verbis, sed prolixiori sermone Cellsum refutat, ac alte clamant: Audias qui vult nostram doctrinam, quod corpora nostra templum Dei sunt &c. Sic obijciens nobis, quod non colamus numen in Templis sensu carentibus, nos vicissim nostra Tempia ostentamus, & docemus eos, modo non ipsi quoque more suorum Deorum sensu careant, quod nullo pacto conferri debeant nostra simulacra cum simulacris gentium &c. Minutium praeterea D. Cyprianus libel. de Idol. Vauit. in haec verba transcribit: Quod vero Templum habere possit Deus, cujus templum totus est mundus? & quum homo latius maneat, intra unam adiculam vim tantae majestatis includam? In nostra dedicandus est mente, in nostro consecrandus est pectore. Haec autem Christianis afflicta calumnia, quum a Gentilibus rerum nostrarum penitus ignaris prodeat, solemnibus bombis, nullaue nitens veritate obiectio est. Advertendum est enim iis temporibus, quibus in Christianam Religionem grassabantur Imperatores, miro silentio omnia sua tum mysteria, tum res sacras a Christianis occultata fuisse, quod idem Caecilius apud Minutium obijcit, latebrosam, & lucifugam nationem appellans. Et alibi: Cur, ait, occultare, & abscondere quicquid illud colunt magnopere nituntur; quum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? Et infra: Nunquam palam loqui, nunquam libere congregari sustinent. Et hujus silentii, ac fugae rationem eam fuisse pater, ut quantum possent fideles impiorum oculis, infidiisque se, suaeque subducerent, praecipue cum libere fidem profiteri non aliud quam Paganorum gladios acueri, eosque sibi in jugulum parare foret. Unde etiam Athanasius Apologia II. de Eusebiano queritur, quos non pudet coram Caesecumenis, & quod pejus est coram Ethnicis ita tragicari, quum oporteat, sicut scriptum est, Mysterium Regis celare, & ut Dominus praecipit non esse Sancta porrigenda canibus, neque Margaritas proiciendas ante porcos; non enim fas est &c. Haec eadem Cyrillus Hierosol. habet. Catechesi VI. Mirum igitur videri non debet, si Ethnicos nulla Tempia, videndaque aut nullas caeremonias nobis obijcere audiamus, quum rerum nostrarum admodum inscius tum fuisse compertum plane sit nobis,

nobis, quumque loca, quo convenirent Christianae Gentes, perspecta illis nullatenus forent. Haec eadem quoque silentii ratio in causa esse potuit, ut aliis Sacri Scriptores argumentis occurrerent, quam ut Ecclesiis suas inimicorum insultibus proderent. At, inquires: Temppla habere perinde non est ac caeremonias. Illae quidem celari, illa vero nequaquam potuere. Immo, inquam ego, mirum in modum Ecclesias suas occultavere Christiani, in Cryptis aliisque abditissimis locis conventus suos agendo, atque a superbarum molium sumptu abstinendo, ne Sacra religionis claustra usquam deprehenderentur. Observandum ulterius est cum Baronio ad Ann. LVII. num. CII. plerumque Ethnicos objecisse quod Christianis nulla Idolorum Temppla, aut simulacra essent, quare ut eos refellat Origenes pluribus docet, quam praestet templum Dei animatum Daemoniorum delubris, quae proinde merito averfari Fideles ait, non vero inde deducitur a Sacrarum Ecclesiarum cultu abhorruisse Christianos, sed tantum a profanis Idolis, cruentisque sacrificiis. Quod etiam egregie Athenagoras in Legatione pro Christianis testatur. Una autem haec immortalium Templosum, hoc est mentis nostrae dedicatio apud subsequentes Scriptores usurpata semper fuit, superque omnia commendata, uti videre est apud August. de Civ. Dei Cap. IV. Lib. X., tum Epist. ad Dardanum LVII. & de Serm. Domini Lib. II. & alibi; Apud Cyrillum Alexandrinum in Isaiam Lib. IV., & ante omnes Apostolus I. Cor. III. inquit; *Nescitis quod estis Templum Dei*. Licet autem exploratum apud omnes fuerit istud, non tamen unquam negatum fuit materialia quoque Domino Temppla construï potuisse, aut debuisse; Alioquin in veteri lege male Salomen magnificam illam excitasset molem, si pro templo tantum mentibus nostris contentus fuisset Deus. Sed ad nostra redeamus, atque ex ipsorum adversariorum objectis in eos tela capiantur. Arnobius, qui certo certius Constantini tempore vixit, ac ab omnibus circa Annum CCCIII. scripsisse affirmatur, Gentiles, ut vidimus, asserit Christianis insultasse eo quod aedibus Sacris carerent. Quum vero certo quoque certius sit, ut infra ostendam, Arnobii temporibus Ecclesias fuisse, inde recte sequitur aut ignotas illas Paganis extitisse, aut solummodo quia impiis Idolorum Fanis destituti essent Fideles, conquestos fuisse Idolorum cultores. Quod idem argumentis ex superiorum seculorum Auctoribus ductis aptari potest, praecipue quum Ecclesias tum etiam non defuisse, ipsis etiam consentientibus brevi finis visuri, hasque sensim objectiones refutaturi.

CAPUT SEXTUM.

De primo Ecclesiarum usu.

Ipsi Apostoli Ecclesiis usi. Exiguæ domus erant. Id ex Chrysostomo, ac Isidoro Pelusiota probatur. Refellitur Pseudo-Dextri locus. Plinii ac D. Justinii auctoritate magis elucidatur. Insignis Eusebii sententia de Essenis, eorumque templis exponitur, & inde argumentum arcessitur.

IX omnibus mirabilis suae Resurrectionis consummatis officiis Caelo se Christus reddiderat, quum Apostoli, ut inquit Lucas in Act. Cap. I. introierunt in caenaculum, ubi manentes omnes erant perseverantes in oratione. Hic primus est Ecclesiarum usus, hæc prima & illustris plane mentio; & videant haeretici, quam propiora Christo ista sint tempora, quibus Apostoli congregari caepere, ut unanimiter Orationi operam darent, ac inde emanavit vox *Ecclesia*, quæ nihil aliud sonat, quam Convocatio. Coibant igitur Sanctissimi illi viri, privataeque domos in orationis consortium adhibebant, ibique non preces modo Deo porrigebant, sed & sacrum, tremendumque Sacrificium exquebantur. Nihil est dilucidius ad hoc probandum, quam Epist. I. ad Cor. Cap. XI. ubi Apostolus inquit: *Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos: Et infra: Nunquid Doms non habetis ad manducandum? Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* Prosequitur postea, & Corinthios arguens magnum Eucharistiae Sacramentum explicat. Solebant autem tum Christiani, ut Christi postremam imitarentur caenam, communem quoque omnibus fidelibus caenam parare, ac ad eam confluebant tum divites cum suis quisque eduliis, tum pauperes, ut divitum parte fruerentur. Post caenam vero (quanquam alii ante asserant) ad Sanctam Communionem accedebant omnes. At quum e Corinthiis quidam egenos vel excluderent, vel non expectarent, ipsique ventrem ebrietate infarcientes caritati ingens detrimentum ingererent, egregie illos Paulus arguit, atque excelsi mysterii devotionem insinuat. Ad hæc quid haeretici? nugas solemnes, atque exquisitas

quistas blasphemias. Stulti, immo miseri medium ad solem caecutiunt. Cap. item XIV. ejusdem Epistolae, inquit Paulus: *Mulieres in Ecclesiis taceant. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent &c.* Ubi a domo particulari distinguitur Ecclesia, quae domus erat in omnium usum. Nihil igitur quam domus erant olim Ecclesiae; Judaeorum quippe metu magnificas, publicaeque Ecclesias fugiebant Fideles, quod exemplum quoque diu inter Gentiles usurparunt, quum in eorum oculis Sacram exercere religionem non liceret. Errat vero bonus ille Hispanus, qui ut eruditus fucum faceret, eumentum prodidit Fl. Dextri Chronicon (quidquid pro ejus auctoritate afferant Rodericus Carus, Bivarius, & Incofer) dum ad Annum Christi XXXVII. Divum Jacobum, inquit, *multas in Hispania Ecclesias extruxisse, ac imprimis templum, vel Oratorium B. Virginis ex ejus jussu, praesentiaque super columnam Caesar-Augustae, ubi, & praeterea imaginem suam reliquit.* At neque D. Jacobus in Hispaniam se contulit, neque Caesar-Augustana Virginis Ecclesia tum condita fuit, quum constet ex Apostolo Domus tantum, neque publicas, neque alicui ex Sanctis dicatas Christianorum coetibus inservisse. Aliam ulterius, insignemque Magni Scriptoris vis afferam auctoritatem? Audi Chrysostomum Homil. XXXIII. in Mathaeum: *Domus, inquit ille, priscis temporibus Ecclesiae erant, nunc ipsa etiam Ecclesia in domum reducta est. Nihil autem in privata domo carnale loquebantur, nihil nunc in Ecclesia spiritale memoratur.* Scio quidem aliter haec verba explicari posse: sed nihil obstat, quin & hac significatione intelligantur. Quin & audiendus est Ilidorus Pelusiota Epist. CCXXXXVI. Lib. II. Μαθανέτω, ὅτι ἐπὶ τῆς τῶν Ἀποστόλων οἵ τε ἡ ἐκκλησία ἐκοιμήθη καὶ ἐν πνευματικῇ, ἐβρου δὲ πολιτικῇ λαμβάνει ἐκκλησιασθήρια ἢ ἡ; Ἐπὶ δὲ ἡμῶν τὰ ἐκκλησιασθήρια πλέον ὃ δέοντος, κινδυνεύονται. Ἐγὼ γὰρ εἶγε αἰρεσις μοι προύκειτο, ἐν λόγῳ αὐτῷ ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις γεγενῆσθαι, ἐν οἷς ἐκκλησιασθήρια μὲν ὄντα κεκοιμημένα μὴ ἦν ἐκκλησία δὲ θεία, καὶ βραχίονος καρισμάτων ἐσεμμένη, ἢ ἐν τούτοις, ἐν οἷς τὰ μὲν ἐκκλησιασθήρια παντοίοις κικαλῶντο μαρμαροῖς, ἢ δὲ ἐκκλησία τῶν πνευματικῶν καρισμάτων ἐκείνων ἱερόν, καὶ γομὴ κατίσχυε. Quae sic Billius vertit. *Ex me discat, quod Apostolorum tempore, quum Ecclesia, & Spiritu alibus gratiis abundaret, & vitae splendore afflueret, nulla Tempora erant: At nostra semperstate Tempora plus quam par est exornata sunt &c.* Ego vero, si mihi optio daretur, temporibus illis fuisse mallet, quibus Tempora quidem non perinde ornata erant; Ecclesia autem divinis, ac celestibus

lestibus gratis undique cincta, ac redimta eras, quam his nostris; quibus Tempia quidem omnis generis marmoribus cobonestata sunt, Ecclesia autem spiritalibus illis gratis nuda, & vacua est: Maximi momenti est locus iste Isidori, qui paucis post Chrylostomum annis floruit, & in prima quidem parte priscis temporibus Ecclesias negare videtur, ac in secunda extitisse illa fatetur, non tantis tamen ornamentis insignia, uti suo erant aevo. Sed progrediamur. Hunc conveniendi privatas in Ecclesias morem Christianis fuisse tum temporis, quo scribebat Ethnicus homo Plinius junior, anno nempe CIV. seu serius, ut in Epist. Consulari V. C. Norisius contendit, insinuat Epist. CIII. Lib. X. *Affirmabans, inquit ad Trajanum, de Christianis quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem &c. quibus peractis morem sibi discedendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen, & innoxium.* Neque silet infensus Christianis homo praeter alias eorum virtutes sanctum hunc coeundi, divinaeque laudes canendi usum, unde etiam vetustissimum alium horas canonicas recitandi morem haurire possumus. Siquidem neque otiosae in Ecclesiis tum morabantur pie gentes, sed precibus, ac supplicationibus devore, ac solemniter vacabant. Veram e nostris D. Justinum Martyrem audiamus. Hic in Apologia prima (quae vulgo tamen secunda inscribitur) ad Antoninum Pium Anno Christi CXXXIX., ut Eruditissimus Pagius probat conscripta, sic habet: ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τοὺς λεγομένους ἀδελφούς ἀγομεν εὐθὺς συνηγμένοι ἐπὶ κοινὰς εὐκὰς κοιητέμειοι ἐπὶ τῇ αὐτῶν, καὶ τῷ φωτισθέντος, καὶ ἄλλων πανταχῶ παρτῶν εὐτόκως . . . προσῶτος συντελέσαντος τὰς εὐκὰς, καὶ τῇ εὐκαρίστῳ πᾶν ὁ παρὼν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων, ἀμήν. Nos autem ad fratres nostros, quos sic appellamus, adducimus (credentem) ubi congregati illi sunt communes preces cum pro se ipsis, cum pro illuminato, & aliis ubique gentium degentibus habituri &c. Quum Praefidens preces, aique gratiarum actionem absolvit, totus qui adest populus fausta approbatione acclamans dicens: Amen. Clariussae testimonium, fidumne testem magis scrutabuntur amplius haeretici? Quid vero ab Ecclesiis nostris domus illae dissidebant, cum & in eas coirent populi, preces aliasque Ecclesiasticas functiones obirent, & Sacrum Domini corpus humiliter exciperent? Justinum eodem loco post lineas paucas audiant, & divini quoque Sacramenti mentionem habere deprehendent. Haec eadem Tertullianus de Corona Milit. Cap. III. itemque in Apologet. Cap. II. testatur, cujus verba non profero brevitati consulturus. Caeterum

terum quocumque in loco morarentur Fideles, eos aedibus Iacris juxta hunc morem non caruisse affirmandum est. Hic autem Ecclesiarum usus, opinor, fuit, qui Eusebio Caesariensi fuisse in Aegypto morantes Essenos, seu Therapeutas fuisse Christianos. Isti enim viri, ut idem inquit Lib. II. Cap. XVI. Hist. Eccles. ex Philone, pluribus in rebus cum Christianis conveniebant, quas inter, Ecclesias fuisse asserit. Ait enim Philo Lib. de Vit. Contempl. *Singuli habent Sacras aediculas, quas οἰκὺναια semnēa vocant, sive Monasteria, ubi solarii Sanctae vitae Mysteriis dant operam*: quae quidem verba praeter alia multa recte Christi sectatoribus aptanda videntur, & Baronius ad Annum LXIV. tum Eusebii, tum Hieronymi, aliorumque conjecturis nixus sub Essenorum nomine Christianos fuisse delineatos contendit. Verum huic sententiae plura repugnant, Judaeumque Philonem de Judaeis solum explicandum argumentis pluribus probari posset. Nam neque etiam discutiendo, an D. Petrum unquam Philo allocutus fuerit, ideoque Christianis favere didicerit, ex ejus verbis patet consueisse homines istos sabbatum sanctificare, deinde in sacrorum voluminum studio versari; *habent enim*, inquit idem, *priscorum Commentarios, qui hujus sectae auctores multa monumenta reliquerunt de Allegoriis hujusmodi; per se praeterea dies philosophando tantum operam ab illis impendi, in eas aediculas cibi, potusve quicquam inferri non posse, & alia*. Immo istae aedes ab eodem Philone in Lib. quod omnis probus sit liber, *συναγωγαί* Synagogae appellantur: quae sane cuncta de Christianis usurpari nequeunt, uti alia multa, quae heic brevitatis ergo congerere superfedeo. Equidem nullam in partem propendere volo, tum quia ab instituto meo alienum tantam componere litem, tum quia per easdem lineas ferram reciprocare non juvat, quas maximo animi, ingeniique nisu multis ante annis occuparunt Eruditissimi viri Josephus Scaliger, ac Drusus, & adversus illos Serarius S. J. omniumque postremus Salmasius in Plin. exercit. pag. 431. solum vero hinc argumentum in messem meam educam, nempe apud Eusebium, qui quidem a Philone non plus CCLX. annis vixit, adeo firmum fuisse quod prioribus, ipsisque Christo prioribus annis Tempia extitissent, ut hanc maxime consuetudinem in medium proferret, Essenos Christi lege imbutos probaturus, ex eo quod Ecclesiis & ipsi abundassent. Constat igitur, & Novatores fateri cogentur, vetustissimum Ecclesiarum usum apud Christianos fuisse. Et allatis quidem auctoritatibus Clementem Romanum ipsi coae-

coaeuvum Apostolis copulare possem, qui Lib. X. Recognit. uti etiam Cap. LVII. Lib. II. Constit. Apostol. Ecclesiarum formam delineat, elucidisque verbis Basilicam Romae excitatam memorat, praeterque Clementem Dyonisii Areopagitae eidem Synchrooni non unum locum adducere, quo templa mire probari possent, nisi horum librorum, quorum apud Catholicos quoque fides vacillat, omni conatu ab haereticis exploderetur, immo dilaniaretur auctoritas. Transito igitur ad reliqua faciam, nempe ad Ecclesiarum progressum, & constructionem, & primum ponam

C A P U T S E P T I M U M

De Ecclesiarum constructione, & usu.

In Ecclesiis preces habitaere. Sanctae Eucharistiae mysterium ibi celebratum. Silentium, ac Devotio. Clementis Alexandrini, Origenis, ac Tertulliani testimonia referuntur. Sensim aedificari Temppla coepisse ex Ethnicorum auctoritate patet. V. C. Ansonii Pagii de Sabyllinis libris sententia refellitur.

VIDIMUS supra quam familiare Christianis fuerit simul convenire, & utique in Ecclesiis, quae licet pusillae forent domus, adhuc Ecclesiae nomen merebantur. Nunc itaque perspicendum magis est quid illuc coeuntes operarentur Fideles, quemve in usum peculiariter instituta fuerint Tempia, ut una etiam ex proferendis in hanc rem antiquorum virorum sententiis clarius eorumdem Templo-
rum vera constructio aperiatur. Et de precibus illic agi solitis jam patet, ac Tertullianus Cap. XXXIX. Apolog. ait *Crimus in caetum, & congregationem, ut ad Deum quasi manufacta precationibus ambiamus orantes &c.* Cogimur ad divinarum litterarum Commemorationem: Neque in dubium revocanda est Sacrae Eucharistiae devota perceptio, quam unanimiter in Templis Christiani celebrabant, & ad hanc rem apprime facit illustris D. Irenaei locus frustra a novatoribus alienum in sensum detorquendus. Inquit enim ille Cap. XXXIV. Lib. IV. adversus Haereses. *Quomodo constabit ei, cum Panem in quo gratiae actae sunt, Corpus esse Domini sui, & calicem sanguinis*

nis

nis ejus, si non ipsum fabricatoris Mundi filium dicant? &c. quomodo autem rursus dicant, carnem in corruptionem devenire, & non percipere vitam, quae a corpore Domini, & Sanguine alitur. Haec autem verba protulit, qui circa annum Christi CLX. vivebat, simulque eodem capite altaris meminit, quod praeterquam in Ecclesia esse non potuit. Cyprian. de Orat. Domini. inquit: Et quando in unum cum fratribus convenimus, & sacrificia divina cum Dei sacerdote celebramus, vereturndiae, & disciplinae memores esse debemus. Clemens quoque Alexandrinus paucis Irenaeum secutus post annis, quae Ecclesiis exhiberetur reverentia, nos Lib. III. Paedagogi edocet, ubi postquam Ecclesiam Domum Dei vocavit: In Ecclesiam, ait, venire oportet virum, & mulierem honeste indutos, non simulato incessu silentium amplectentes, caritatem non fictam possidentes, castos corpore, castos corde ad Deum rogandum. Hoc amplius habeat mulier, semper recta sis nisi domi fueris &c. Quandoquidem convenit eam seclum orare. Prosequitur vero, easque arguit, quae a congregatione vix excedentes divinam deponunt inspirationem, prioresque de immortalitate hymnos perniciosi commutant, amatorisq; carminibus. Solebat praeterea sacris in Templis ad populum haberi concio; inquit enim Origenes Homilia X. in Genes. Cap. XXIII. An non est tristitia, & gemitus, quum vos non convenitis ad audiendum Dei-verbum, & vix festis diebus ad Ecclesiam proceditis? Et infra: Praesentes etiam, & in Ecclesia positi non estis intenti, sed communes ex usu fabulas seratis, verbo Dei, vel divinis lectionibus terga convertitis. Item Homil. XIII. in Exod. haec repetit, & clarius Homil. V. in Plal. XXXVI. Sed jam tempus petit ut ad Tertullianum convertamur, qui Lib. de Idolol. Cap. VII. Ethnicorum delubris aperte Ecclesiam opponit, eosque notat, qui ab Idolis ad Ecclesiam veniebant, quinimmo ipsam mox Ecclesiam Domum Dei appellat, uti etiam Pamelius animadvertit. Nec absimiliter Lib. de Virgin. veland. Cap. III. Trabantur, inquit, Virgines Sanctae in Ecclesiam, notabilis, & insignis introeas, & Cap. XIII. Certe, ait, virginisatema suam in Ecclesia abscondant, quam extra Ecclesiam celant, ac cossinser audeant, & in vicis Virgines videri, sicuti audent in Ecclesiis. Ubi advertere licet Virginum in Sacris Templis usum, nempe testio orandi capite, summaque humilitate corpus componendi, ne, quod facile contingere potest, alienos a Sacro instituto averterent oculos, uti supra innuimus ex Clementis loco; & Origenes quoque docuit in Homil. XIII. Cap. III. super Lucam. Libro quoque

de Corona militis Cap. III. ait idem Tertullianus: *Aquam ibidem adiuri, sed & aliquanto prius in Ecclesia sub manu Antistitis &c.* Rideant igitur, qui adeo in Ecclesiarum constitutionem garrunt, Haeretici, quid juris sibi nanciscantur, dum dilucide Tertullianus ipse haec loca eorum ingerat fatuitati, aliaque adducenda eorum impudentiam mirabiliter refellant. Sed jam Ecclesias novas aedificari sensim caepisse mihi videtur, & quidem conversa ad Orientem Sacra constituebantur Tempia, & hoc ex antiqua Traditione, deque ritu isto intelligendus venit Tertullianus initio Lib. advers. Valent. *Nostrae*, inquit is, *columbae domus simplex etiam in editis semper, & ad lucem apertis, amat enim figuram Spiritus Sancti, amat orientem Christi figuram.* Quod etiam innuunt Auctor antiquus quidem, quaestionum S. Iustino adscriptarum Quaest. CXVIII. S. Epiphani. haeresi XIX. quae est Orsenorum, ac ante illos Origenes Homil. V. super Numeros. Constituebantur insuper in Excelsa Domuum parte, uti ex Tertulliano vides, qui in editis columbae Domum statuit. Et ad hoc Ethnici, ac antiqui admodum hominis Luciani facit testimonium in Philopatre. Critiam enim quemdam introducit, qui in locum deducitur, ubi Christianorum conventus agebantur, interque multa, quae luduntur Christiani, inquit; *Pertransivimus ferreas portas, & aerea limina, multisque jam superatis scalis in domum aurato fastigio insignem ascendimus, qualem Homerus Menelai fingit esse &c.* Video autem non Helenam, sed mehercule vivos in faciem inclinatos, & pallescentes. Verum ab Ethnicis ipsis nova Ecclesiarum erectio proditur, siquidem Lampridius in Alexandri Imperatoris vita ait: *Quum Christiani quemdam locum, qui publicus fuerat, occupassent, contra popinarii dicerent, eum sibi deberi, rescripsit melius esse, ut quomodocumque illic Deus colatur, quam popinariis dedatur.* Igitur ipsis quoque Paganis, eorumque Imperatoribus probe de Christianorum Ecclesiis constabat, quas publice etiam habere patiebantur, ita ut apertum sit allatis supra Origenis, aliorumque verbis hanc potius habendam esse responsonem, nempe Christianis tantum obiectum fuisse, quod templis, Paganorum more carerent, in quibus Idola, ac immundas cruentis victimis aras semper adpicere erat, a quibus procul dubio purissima abhorrebat religio. Nisi etiam malis Ethnicos pro templis magnifica intellexisse delubra, quae nondum sane, obnitente Gentilium Imperatorum barbarie excitare nequiverant Christiani, uti post Annum Christi CCC. eis erigere demum contigit. Hocque vero videtur similis, quippe quod, ut inquit

Baronius

Baronius ad Annum CCXI. num. 7. non omnes apud Ethnicos dē-
 catae Numinibus falsis aedes templorum appellatione signabantur,
 hocque M. Varro testatur apud Gellium Lib. XIV. Cap. VII. In
 Isagogico enim ad Pompejum *non omnes*, inquit, *aedes sacras Tem-
 pla esse, ac ne aedem quidem Vestae templum esse*. Unde plane in-
 telligitur nonnisi ingentes illas aedium moles, insanasque illas, &
 amplissimas publicorum aedificiorum structuras a Romanis Temple
 vocitatas, quam assertionem mire conprobat Arnobius adversus gen-
 tes Lib. VI. ubi ait *Templa enim haec quid sunt? Si humanam in-
 firmitatem roges, nescio quid immane; atque amplum &c.* Et sane,
 quum urbis aedificia ab Auctore Notitiae digni utriusque Imp. ac-
 curate enumerantur, pauca quidem Tempia, aedes vero ultra 4000
 is designat, quas quilibet vicus habebat, ut V. C. Pancirolus ani-
 madvertit. Licet non ibi, quae aedium nomine appellantur, tem-
 plorum semper nuncupatione caruisse censendum sit; Nam & apud
 eundem Auctorem Jovis Statoris aedes vocatur, quae a Cicerone in
 Orat. ante exilium, Templum appellata fuit, quod de aliis quoque
 dici posset. Quum itaque amplis molibus prorsus carerent iis tem-
 poribus fideles; nam crebrae adversus illos persecutiones, atque Im-
 perialia edicta uti vetabant, simulque humilibus contenti essent ro-
 tatis, quae domus dicebantur potius quam templa, uti supra animad-
 verfum; haud mirum est, si quod templis carerent, eis quotidie
 objiceretur, & hac etiam ratione illos irrideret, atque insultarent
 Pagani. Quodque Ethnicis compertum plane foret de Christianorum
 Ecclesiis, id magis probatum redditur ex ipsorum testimonio, nam
 Aelius Lampridius iterum de Alexandro Severo Imperatore refert,
 voluisse illum Christo Tempia constituere, quod & ante Hadrianus
 cogitasse ferebatur, Templum omnibus in Urbibus extrui iubens,
 quae idcirco quia numina non haberent, Hadriani jam adhuc dice-
 bantur. Ubi elucet Hadrianum Tempia non Christo modo, sed &
 Christianorum ad imitationem ritumque excitare voluisse, hoc est
 absque simulacris, victimis, aris, utque brevi dicam absque Numi-
 nibus, uti iis Christianorum Tempia carere perspexerat. Et profecto
 nullum isto solidius reperiri argumentum potest. Aurelianus quoque
 Anno Christi CCLXXI. Imperii habenas capescens, quum ingentes
 Romae seditiones, ut Vopiscus refert, excitatae fuissent, librosque
 Sibyllinos consulendos arbitraretur, haec senatum adloquens, inquit:
*Miror vos, Patres Sancti, ramdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse
 libris perinde quasi in Christianorum Ecclesia, non in templo Deorum*

omnium tractaretis. Erant igitur tum temporis adeo perspectae ipsi Ethnicis Christianorum Ecclesiae, ut ipsa quoque quae in eis agerentur, illos non laterent. Atque heic Eruditissimi viri Antonii Pagii parum aequam explicationem obiter animadvertere liceat, qui Cap. ult. Dissert. Hypat. haec interpretans Aureliani verba, *binc discendum*, ait, *librorum Sibyllinorum lectionem Christianis interdictam fuisse.* At Imperatoris intentionem non attingit Vir Clarissimus, nam iste Senatorum cunctationem arguit in aperiendis libris iis, Fideliumque innuit morem, qui, quoties, ut aliquid de Ecclesiastica disciplina, ac Judiciis, deque Orthodoxa fide differendum, ac decidendum susciperent, in Templis congregabantur, neque subitaneo, sed diuturno examine quamlibet rem perpendebant, aequum verique canonicum prolaturi iudicium. Audi quid de Christianorum conventibus in Apologetico sentiat Tertullianus: *Nam & iudicatur ibi magna cum pondere, ut apud certos de Dei conspectu, summumque fururi Iudicii Divini praedictum est.* Proinde Patres Conscriptos Aurelianus inculcat, quod in sententiam cito non erumperent, Christianosque imitari viderentur, qui nimio pondere, ac metu suis in iudiciis pergebant. Cur etenim de Christianorum Ecclesia meminit, nisi ut locum, unaque cum eo consulendi morem apud fideles ostenderet? Cur Templi Deorum meminit, nisi ut diversum iudicandi usum suis in Faenis praenotaret? Alioqui si Christianis Sibyllinorum librorum lectione interdictum fuisset, exprobrasset dicendo, quod Christiani viderentur, quum & in Ecclesiis, & extra, eadem Fideles poena coercuisset. Hocque magis elucet, quum omnibus Antiquis Scriptoribus, quotquot veram adversus Paganos religionem propugnarunt Sibyllinis uti oraculis familiare fuerit, uti de Justino, Clemente Alexandrino, Lactantio, aliisque perspicimus,

CAPUT OCTAVUM.

De aliis Templorum Erektionibus.

Plurima, immo innumera Tempia ante Diocletianum extructa. Quo anno ab eodem Diocletiano everfa. Baronii, & aliorum Anachronismus encurfus.

TEMBAT sensim antiquis in Christianos Paganorum furor, & odium, & in diem vires capiebat Sanctissima Religio, numeroque credentium augebatur. Illam enim Imperatores pati caepere, & ex patientia progressus emicuit. Id de Alexandro Severo Lampridius affirmat, deque aliis Ecclesiasticae consentiunt Historiae. Hinc extruendorum Templorum morem instituerunt, aut repetierunt fideles, interque alia de quodam a Gregorio Neocaesariensi Episcopo excitato, quum ei locum praebuisset mons cedens, narrat Eusebius Hist. Eccles. Lib. VII. Cap. XXV. seu is potius Rufinus est, cujus e versione factum illud eruitur. Sed unus omnium ad instar idem Eusebius mihi sat erit, qui non una vice Ecclesiarum amplificationem ante ipsius Diocletiani tempora memorat Lib. VIII. Eccles. Hist. Cap. I. inquit ille: ὅν δὲ ἑκατα μὲν αὖτις ἐν τοῖς παλαιῇς οἰκοδομήμασιν ἀρχαῖοι, εὐρείας εἰς πλάτος ἀνὰ πᾶσας τὰς πόλεις ἐκδιμελίων αἰσῶν ἐκκλησίας. Ταῦτα δὲ τοῖς χρόνοις προϊόντα, ὅσημιναι τε εἰς αὐξήσιν, καὶ μέγεθος ἐπιδιδόντα, ὅδεῖς ἀνεῖργε φθῶνος, ὅδε τις δαίμων τοιηρὸς οἷος τε ἢ βατκαίνειν, ὅδ' ἀνθρώπων ἐπιβελῆαις κωλύειν. Hoc est. Quo factum est, ut prisca aedificiis non jam consenti singulis in Urbibus sparsas ab ipsis fundamentis Ecclesias extruerent. Atque haec progressu temporis incrementa, & quotidie in majus, ac melius proficiencia, nec livor ullus asserere, nec malignitas Daemonis fascinare, neque hominum insidiae prohibere unquam posuerunt. Tantum porro Templorum numerum tunc extitisse Eusebius affirmat, ut recensendo iis parem se non esse fateatur. πῶς δ' ἂν τις, inquit, διαγράψει τα πλῆθη τῶν κατὰ πατῶν πόλιν ἀθροισμάτων. τὰς τε ἐπισήμους ἐν τοῖς προσηγουμένοις συνδρομαῖς: Jam vero quis illustrare populorum concursus in aedes sacras describere queat, numerumque Ecclesiarum singulis

gulis in urbibus referre? Earundem vero Ecclesiarum demolitionem sequenti Cap. idem Historicus recenset; Diocletiani enim jussu faevissima, ac miserabilis persecutio in Christianam gentem excitata est. Scaliger in annum Christi CCCV. hanc persecutionem conjicit, utpote qui duobus annis, & serius Diocletianae Imperii exordium tradit. Baronius, ac Petavius Clarissimi Viri Anno Aerae Vulgaris CCCI. locarunt, quorum in sententiam non pauci pedibus iverunt. At sequentem ad annum nempe CCCIII. referendam esse certo certius apparet. Eusebius enim in Chronico sic habet. *Olymp. CCLXXI. XIX. anno Dioclesiani, mense Martio in diebus Paschae Ecclesiae subversae sunt. Secundum Antiochenos CCCLI. Et in Historia Lib. VIII. Cap. II. inquit: Nonusdecimus agebatur annus Imperatoris Diocletiani, mensis Martius, & dies sollemnis Paschae imminebat, cum edicta Principis per omnem terram proponebantur, ut cunctae, quae usquam sunt, Ecclesiae ad solum usque destruerentur. Vides heic Annum, & Mensem, quo sacrorum Templorum contigit everbio; haec autem omnia in Annum Aerae vulgaris CCCIII. incidunt; Nam Diocletianus Imperii habenas capeffivit anno quidem 284., ut omnes adversus Orosii, Scaligeri, aliorumque supputationem conveniunt, quo etiam anno celebris aera Martyrum fluere caepit. Verum contigit id mensis Septembris die XVII. Fasti enim Siculi, seu Chronicon Alexandrinum ad Consulatum Carini II. & Numeriani, qui Anno CCLXXXIV. abligatur, habet. *Diocletianus Imperator XV. Kal. Octobr. Cbalcedone renuncians P. Kal. Octobr. Nicomediam purpuratus intravit.* Idem quoque eruitur e L. 4. C. de delat. Lib. X. data 3. Kal. Septembris Carino, & Numeriano Cofs. dum in ipso titulo leguntur Imperatores Carinus, & Numerianus, quibus regnantibus adhuc exeunte Augusto, utique Diocletianus non imperabat. Quam sententiam a V. G. Henrico Valefio propugnatam plane confirmavit e tenebris erutus Lactantii liber de Morte Persecutorum. Quum itaque persecutio Mense Martio coeperit, anno tantum CCCIII. affigenda est, quum a Septembri anni elapsi decimus nonus Diocletianae Imperii initium habuerit. Mirum igitur mihi videtur, cur doctissimus Annalium conditor, qui Diocletianum a Mamertini verbis deceptus Urbis Palilibus, hoc est XXI. Aprilis anni CCLXXXIV. cum Calvisio, Onuphrio, Goltzio, aliisque imperare coepisse perperam affirmarat, persecutionis postea initium Anno CCCII. locarit, quum juxta suam quoque sententiam decimus nonus annus Diocletianaeus Mense Martio, quo coepit crudele edictum nondum evolveretur, sed quidem sequen-*

sequente Aprili inchoandus fuisset. Sanius igitur calculos posuit Calvinus, qui ad Annum memoratum CCCIII. retulit, quem secuti postea eruditissimi viri sunt Valesius, Antonius Pagius, & ante hunc P. Ricciolius, alique non inferioris eruditionis viri. Sub hoc Imperatore Ecclesias solo aequatas Orosius quoque scribit, perque X. annos incendiis Ecclesiarum, caedibusque Christianorum immanem virum operam dedisse testatur, cujus sententia si attendenda foret, Templorum demolitionem pluribus annis, quam communis ferat Sententia, opus foret anticipari. His autem inconcussis testibus nostram in causam conspirantibus quum pateat Ecclesias, & quidem Magnificas, insignesque singulis excitas in Urbibus, Crudelitati persecutorum succubuisse, quid est quod negent Novatores antiquis temporibus ulla exstitisse Tempia? Verum quidem est seculo illo priori, quo non tanta Fidelium copia enumerari, neque tam facile in unum coire poterat, satis fuisse exiguis uni, humilibusque Ecclesiis. Attamen quum purum fidei lumen Orbi melius demum affluxisset, ac immanem in numerum Christi Sectatores excrevisset, continuo augustiores Basilicarum moles ubique cernere erat, quas ex Eusebii sententia innumeras fuisse exploratum est. Sed & illas iterum paucos post annos, quum Catholicam fidem amplexus fuisset Magnus Constantinus, pristino decori, atque amplitudini restitutas sequenti Capite ostendendum suscipio.

CAPUT NONUM.

De Ecclesiarum reaedificatione sub Constantino. Restituuntur per Constantinum Tempia. Ubique gentium nova aedificantur. Insignis ejusdem Imperatoris munificentia refertur. Philippi Mornaci inepta verba exsulantur. Ecclesiarum Historia ab aliquo concinnanda.

SUB Constantino, qui ex Imperatoribus prior Christianorum albo nomen suum dedit, palam, studiisque liberis Ecclesia se habere coepit, ac sensim Gentilitas in nihilum labi. Tum Concilia celebrari, tum sacra mysteria publice exerceri, utque uno dicam verbo, Orbis jampridem Deorum cultui addictus se demum Christianum expertus est. Inter alia vero Ecclesiae collata beneficia eximium hoc fuit, Ecclesias restituisse, ubique

bique enim locorum renovata fuere, Deoque dicata illustria Templa; quam Constantini munificentiam saepe Eusebius describit, summisque encomiis profequitur cum in Historia, tum in Lib. de Vita, atque in Oratione de Laudibus ejusdem. Inquit, autem Lib. X. Cap. II. Hist. *Incredibilis quaedam laetitia inerat, quum loca cuncta quae Tyrannorum impietas subruerat tamquam ex diuturna, ac pessifera labe reviviscere videremus. νῦν τε αὖθις ἐκβαλόντων ἰς υἱὸς ἀτιμῶν ἡγειομένων, καὶ πολὺ κρείττονα τὴν ἀγλαίαν τῶν πάλαι πεπολιορημένων ἀπολαμβάνοντας*: Templeque rursus a solo in immensam altitudinem erigi, & longe majore cultu, ac splendore quam illa, quae prius expugnata fuissent, nitescere. Primum autem Ecclesiis deus reddi coepit, quum Mediolanum Constantinus, ac Licinius A. A. se contulissent, Anno nempe CCCXIII., unde edictum Christianis admodum favorable emisere, cujus etiam Eusebius recenset exemplar. In illo siquidem decernitur, ut *locorum, in quae ipsis in more positum erat antea convenire, si qui vel a Questore nostro, vel ab alio quopiam ea emisse videantur, Christianis absque argento, absque ulla repetitione pretii, quod in illis emendis collocaverant, sine omni mora, & dubitatione restituantur*. Quin & ipsis adhuc degeantibus Tyrannis Ecclesias pristino redditas nitore, atque illustriori apparatu, ac mole ditatas idem asserit Historicus in Orat. de Laud. Constant. Maximino postea, Licinioque impiis Christianae Religionis persecutoribus sublati, quum apud Constantinum totius Imperii moles stetisset, animum summopere pius Imperator Ecclesiarum restorationi addixit, utpote qui, si non omnino Christianus, saltem omnia tanquam Christianus inde agere coeperit. Inter alia vero Tempia, quae ex illius munificentia prodierunt, plura Antiochiae, plura Hierosolymis, & plurima Constantinopoli, immo primariis caeterarum gentium in urbibus extitere. Et adhuc non pauca Romae habentur, puta S. Petri in Vaticano, S. Pauli via Ostiensi, S. Salvatoris in Laterano, quae & Constantinianae appellationem sortita est, uti ex Lib. de Munificentia Constant., quem Anastasius Bibliothec. ex Archivis Romanae Ecclesiae quondam eruit, perspicuum redditur, atque ex actis S. Sylvestri, quae licet spuria sint, adhuc Gelasii Pontificis tempore pro antiquis, veridicisque venditabantur. Habet praeterea Caesarionensis historicus Orationem Panegyricam pro Ecclesiarum exaedificatione recitatam, quum diversae haberentur illarum dedicationes. Inquit, autem, singulari in loco: *πάντα τοῦτο, καὶ Κύραν, καὶ πόλιν ἑλλαδάτι, καὶ Βαρβαρον Βασιλικὴν οἶκον αὐτῷ πλῆ-*

τῶ πληροῖ, καὶ θείων ναῶν ἀφιερώματιν, οἵαταδὲ τὰ τῷ θεῷ περικαλλῆ κοσμήματα, καὶ ἀναθηματα, ἃ, καὶ αὐτὰ σεμνὰ μὲν ὡς ἀληθῶς, καὶ μεγάλα ἐκπληξέως τε, καὶ ταύματος ἀξία; hoc est. *Omnia loca, regiones, urbes tam apud Graecos, quam apud Barbaros a regalibus suis palatiis, Templorumque divinorum fabricis consecratis implevit. Cujusmodi sunt haec Templi hujus pulcherrima ornamenta, atque donaria, quae quidem angusta per se profecto sunt, magnifica, omnique stupore, ac admiratione digna.* En tibi optimi Principis liberalitatem, quae quidem non in unica Templorum restauratione stetit, sed in ingentia munera, atque ornamenta Ecclesiis collata effluxit, quod etiam praeter praefata S. Sylvestri aëta Eusebius tradit alibi, & maxime in Lib. I. de Vit. Constant. Cap. XLII. ubi ait: Ναὶ μὲν, καὶ ταῖς ἐκκλησίαις τῷ θεῷ πλερίως τὰς παρ' ἑαυτῷ παρέεικεν ἐπικυρίας. ἑταύρων μὲν, καὶ εἰς ὕψος αἶρων τὸς ἐκκλησιαστικὰς οἴκας. πλείοσις δ' ἀναθήματι τὰ σεμνὰ τῶν τῆς ἐκκλησίας κατηγιαστῶν φαίδόρων. *Quin, ait, O Ecclesiis Dei plurima ex thesauris suis consultis beneficiis, modo sacras aedes amplificans, modo angusta Ecclesiarum sacraria plurimis donariis exornans.* Haec eadem habent Optat. Lib. I. Socrates Hist. Cap. II. Lib. I. Sozomen. Lib. I. Cap. VIII. & Cap. II. Lib. II. Theodorus Lib. I. Cap. XV. ubi quoque Imperialium litterarum exemplar prodit, quas ad Eusebium Caesareensem pro restaurandis Ecclesiis Constantinus dedit. Hieronymus quoque Lib. II. in Zachar. Cap. VIII. aliique meminere. Quibus omnibus in locis animadvertendum est, iis ab Auctoribus ita Ecclesiarum demolitionem per Diocletianum factam, earumque per Constantinum reparationem recenseri, ut antiquitus etiam eas extitisse satis superque dilucide designetur. An non igitur male sapiunt Novatores, quum in sacrum Templorum usum petulanter feruntur, eaque ipsa tempora, a quibus patenter admodum ignorantiae, perversitatisque inculcantur, suae in impudentiae confirmationem appellant? Sed, inquit, impius veritatis Impugnator Philippus Mornaeus; *Antiquorum unum olim erat studium Ecclesiam Dei per praedicationem Evangelii aedificare, lapides vivos undequaque congerere, hos vero (nostri aevi catholicos intelligit) tota historia materialibus tantum aedificiis insignes videas, sacellis, Oratoriis, statuis, marmoribus, incrustationibus &c.* Oh lepidum caput! Oh Mornae non jam, sed μορμαίνε quam inepte, quam insulse arguaris! Num ad invicem repugnant divinae praedicationi operam dare, & sanctas divinum in cultum Aedes extruere? Num non utrumque simul vetusti fideles copularunt, eo-

rumque imitatoribus nobis idem hoc studium non inest? Utique in Ecclesiasticis historiis plane hospes, aut infans deprehenderis, quum iisdem temporibus, hoc est, Constantini aevo, quibus se per universas terras Christiana Religio praedicationis ope insinuavit, adeo multa extructa fuerint, tamque magnifica Tempia, ut Scriptores illi Imperatori coevos eorum numerus prope fugere videretur. An non id usquequaque praestitum a nobis fuit, quum rectam ad fidem una populos perduxerimus, & in eorum terris Tempia fuerint proinus excitata? Indos intuere, qui postremis hisce temporibus Catholicae accreverunt Ecclesiae, quique impiam quorundam populorum defectionem a vera fide pensarunt, immo cum usura repararunt, eos, inquam intuere Christo non minus, quam nostro relictos Orbi, simulque innumeris Templis, & aris assuere. An ergo unum est Catholicis studium aedes, & sacella erigere, quum tanta ex eorum praedicationibus gentium copia Sacram Religionem amplexa esse noscatur? At cum suis caecis ubique cespitantem relinquamus Mornaeum, nam instituti nostri non est iterum verbera illi infligere, qui jam bene e nostro caetu excursus abiit, ne longius quam constitutus mihi paucarum paginarum limes poscat, scriptioni insistam. Huic itaque disquisitioni, Marsili eruditissime, finem facio, tum quia patientiae, ac moderationi tuae periculum ulterius exhibere non audeo, tum quia plura forte, quam in animum antea mihi induxeram, complexus, neque humanitati tuae, neque Materiei meritis ulla ex parte videar respondisse. Et profecto contemnenda non foret cuiusquam industria, qui bonis auspiciis, ac meliore nisu Ecclesiarum Historiam scriptis, temporumque memorie commendandam arriperet. Siquidem mea ille sententia optime de Sanctissima Religione mereretur, qui Templorum progressum per subsequencia Constantinum tempora, eorum ornatum, cultum, immunitatem, dedicationem, usumque uno complecteretur volumine. Posset ibi Divinae fidei, quae nullibi magis, quam in aedibus sacris augusta, atque spectabilis apparere solet, majestas deprehendi, posset veterum disciplina quaecunque ad Dei cultum spectat, illic brevi, ut ajunt, ebibi oculorum intuitu, possentque alia, quae cognitionem tuam non effugiunt, inde emolumenta derivari. Utinam aliquis, aut votis meis, aut tuo illo, quo literarum splendorem, & augmentum quotidie moliris, & promoves, incredibili studio compulsus, spartam hanc adornandam suscipiat, opusque levi tantum brachio a me talem accuratus adimpleat, ut quod mei nunc erga te obsequii specimen,

cimen, indiciumque esse constitui, tandem in religionis decus, eruditionisque incrementum cedere valeat.

Dum haec scripſissem, Marſili humaniſſime, in manus meas devenit non recens Rodulphi Hoſpiniani inſignis Haeretici liber, ubi Templorum, ſacrarumque aedium hiſtoriam adeo inſulle, ac perverſe tractat, ut ſtomachum potius, quam bilem mihi excitavit. Idem ille eſt, qui in Jeſuitas calamum etiam ſtrinxit, eximiam, bonoque Catholiciſmi penitus natam Societatem impetens. Verum neque neceſſitas, neque animus fert, ut retundatur homo impudentia potius, quam aliquo literarum ſapore famoſus. Inquit, ille Cap. IV. Lib. I. De Eccleſiis Conſtantini tempore excitatis: *Hoc fuit apud Chriſtianos initium, haecque Origo magnificorum Templorum, Oratoriorum, Baſilicarum, & quocumque tandem nomine appellare libcas, primamque eorundem Templorum extruſionem Judaeorum, atque Gentilium κακοζήλιαν* indigitat. Sed qui Conſtantiniano aeo tantum Tempſa coepiſſe affirmat, quum tandiu illa praeeſſiſſe ex Chriſtianis, ipſiſque etiam Ethnicis, uti mihi ſuperius probatum eſt, pateat? Deinde qua fronte tot Sanctis, ſummaeque doctrinae praeclearis viris, qui vel Encaeniis Eccleſiarum adſtiterunt, eiſque panegyricas orationes dicatas reliquerunt, vel alibi Templorum Sanctitatem miris praeconiis extulerunt, bellum indicit, illoſque in Paganorum, & Judaeorum caſtra redigit, quaſi profanae ſuperſtitionis participes, ac reos? Non id quidem miror, quum non unum apud Haereticos eſſe Rebenſthoc me non lateat, neque Hoſpinianus haereticus foret, niſi adeo ſolemniter, aut malediceret, aut deſperet. Quum adverſus eos alicujus vetuſti Scriptoris ſententia pugnat, certa Auctor ille verbera ſibi paveat. Et ridiculum certe eſt videre quibus rationibus ſeu melius dicam quum ſutilibus gerris Baronio ſolide argumentanti occurrat. In ipſo Euſebio, quo habito juxta ſcaligerum omnia habemus, plus in hac re judicii, quam ſtudii, & diligentiae deſiderat. Sed de hoc tot veterum ſcriptorum concuſſu, ejusque opſioni adverſorum Hoſpinianus neque γου, neque γρῦ. Scis tamen quid poſſimum hac in quaſtione entitantur Haeretici? Nil aliud ſane, quam Templorum magnificentiam, ac ornatum eſſe dampnandum; Viſi ſiquidem priori in cauſa, aliam aggrediuntur, & in ipſa vincendi. Sed in malam rem Hoſpinianus. Ego ne uno quidem verbo illum amplius dignor. Vale iterum.

Dabam Mutinae XVI. Kal. Septembris Anno 1694

I 2

MO.

MONITUM
JOANNIS FRANCISCI
SOLI-MURATORI
IN DISSERTATIONEM
LUDOVICI ANTONII
MURATORII
AVUNCULI SUI DE SACRARUM BASILICARUM APUD
CHRISTIANOS ORIGINE AC APPELLATIONE.

 DISSERTATIONEM hanc exaraverat Muratorius, dum Mediolani moraretur, & certe ante mensem Julii Anni 1698. dum eam doctissimo ac Clarissimo Viro Joanni Ciampino dicaverat, ut ex Autographo ejus manu scripto appareret. Quum autem Ciampinus die XII. ejusdem mensis & Anni ex hac vita migraverit, id fuit in causa, quod eam dormire siverit usque ad Annum 1709. quo eandem auctam, & in meliorem ordinem ac formam redactam Cl. V. Joanni Alberto Fabricio inscripsit. Id enim constat ab exemplari ejusdem lucubrationis aliena manu exarato, quod inter schedas Avunculi mei inveni, quodque sane Amanuensi dictavit, dum nonnulla in isto inveniuntur, quae in Autographo desiderantur, & alia mutata conspiciuntur. An autem Disquisitionem hanc ad Fabricium postea miseris ignore, neque scio, an unquam typis vulgata fuerit. De his autem omnibus Lectorem mone-re placuit, ut ipsi saltem notum sit, quo tempore eandem primum conscripserit Muratorius, & quando eam secundis curis absolverit, prout nunc exhibetur.

DE SACRARUM BASILICARUM APUD CHRISTIANOS

ORIGINE AC APPELLATIONE

DISQUISITIO

AD CLARISSIMUM VIRUM

JOANNEM ALBERTUM

FABRICIUM

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO

MURATORIO

SYNOPSIS DISQUISITIONIS.

Vetusta Inscriptio profertur, ubi mentio Basilicae dedicatae. Quid apud Ethnicos Basilicae forent. Isidori sententia de origine nominis Basilicae expenditur. Palatia Regum ea appellatione donata minime videntur. Triplex causa, cur quaedam Christianorum Tempia Basilicae appellari potuerint. Proponitur quarsa, nempe quod & apud Ethnicos Basilicae quid sacrum forent. Id nonnullis veterum documentis probatur. Curiae res sacrae. Habita in Basilicis, quibus & datum Templi nomen. In quo Tempia & Basilicae convenirent.

ONNULLIS ab hinc annis, Fabrici Vir celeberrime, quamdam institueram Disquisitionem *de primis Christianorum Templis* ad praeclarissimum, ac eruditissimum Virum Antonium Felicem Marfilium Bononiensem Archidiaconum, nunc vero Episcopum Perusinum, cui multum Literae debent, & ego majora debeo; ubi de sacris Christianorum Basilicis, earumque origine atque appellatione quid mea ferret opinio breviter significavi. Nunc autem quum se mihi obtulerit vetusta quae-

quaedam Inscriptio Romae olim posita, & ex Ambrosianae Bibliothecae schedis descripta, eandem opinionem meam fufius explicare & corroborare in animum induxi, ac ad te mittere, idest ad eum judicem, qui in monumentis Eruditionis potissimum Ecclesiasticae colligendis magnum sibi inter Eruditos jam comparavit nomen. Ita porro se habet lapis, quem & Deo favente iterum producarn in ampla Sylloge Marmorum aut nondum editorum, aut a Gruterio, Reinscio, Sponio, aliisque praetermissorum, quam adornare pergo.

C. SVETTIVS

C. F. ALBANVS

COLL. AVGVR.

OB DEDICAT. BASILICAE

EPVLVM CVM HOSTIS.

.....

Certum est, *Basilicas* apud antiquos Ethnicos loca quaedam fuisse, ubi centumvirales agitabantur causae, Jus dicebatur, negotia quoque peragebantur. Id patet consulentibus Senecam Lib. III. Cap. XXXIII. de Ira, Quinilianum Instit. Orat. Lib. XII. Plinium Juniores Lib. VI. Epist. XXXIII. Legem *pediculis* §. *Item quum quareveretur ff. de auro & arg. leg.* & Vitruvium Lib. V. Cap. I. Alios omitto, quippe id esset terram per aliorum lineas reciprocare. Praeflat igitur in examen revocare rationes, cur in sacras Christianorum Aedes idem nomen ab antiquis temporibus transfusum fuerit. Isidorus Orig. Lib. XV. Cap. XIV. haec habet: *Basilicae prius vocabantur Regum habitacula, unde & nomen habent, nam Βασιλεὺς Rex, & Basilicae Regiae habitationes. Nunc autem ideo Divina Tempora Basilicae nominantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus & sacrificia offeruntur.* Isidorum exscripserunt Amalaricus de Eccles. Off. Lib. II. Cap. II. Walafr. Strabo de Rebus Eccles. Cap. VI. & quicumque postea hac de re sermonem habuerunt. Verum, ut dicam quid sentio, Isidori ratio, seu conjectura non parum mihi nutare videtur. Romae, ut Victor in Libello de Urb. Romae Regionibus scribit, undeviginti *Basilicae* fuerunt, sive, ut Panvinus mavult, XXI. quae quum utique Regum habitacula non forent, necesse est, ut aliunde hujusmodi appellationem mutuatae fuerint. Praeterea ne facile quidem quisquam evincat, Palatia Regum *Basilicas* appellata fuisse. Minu certe veteres legenti Scriptores id nondum occurrit.

Βασιλικὸν potius Regalis domus appellabatur, quo nomine utitur Plaro Lib. V. Leg. & frequentius etiam Βασιλείον. Audi Xenophontem Παιδ. Lib. VII. Τίνας, αἱ, τῶν ἄλλων, αἷ πιποτατες πρὸ τὸ Βασιλείον εὐλακας λατοί. *Quasdam filissimas Regiae domus custodias sumere possit.* Plaro ad Axioch. ἐν ἡ Βασιλεία πλάτωνος ἐκ ἡττω τῆς τῷ Δίῳ αὐλῆς. *In qua sunt Regia Platonis habitacula non inferiora Jovis Palatio.* Praeterea Athenagoras in sua Legat. bis Basilicae meminit hac significatione, at non simpliciter; modo enim Βασιλικὴν ἔστιαν, regalem nempe domum, modo κατάγωγας Βασιλικῆς, hoc est, *Aedes Regias* scribit. Alia adferre exempla superfluo, monuisse contentus Herodianum saepe Regalis aulae mentionem fecisse, quam tamen semper Βασιλείον appellat; ac Julium Caesarem Bulengerum de Imperat. Rom. Lib. II. Cap. XVII. ubi de aula Regali agit inter plura Graecorum Scriptorum loca nullum proferre, quo Basilicae nomine Regalia domicilia donentur.

Immo apud eosdem Graecos, quum Basilicae simpliciter memorabantur ea tantum Aedificia significari consueverunt, in quibus habebantur Judicia, uti superius diximus. Plutarchus in Poplicola: αἱ μίαν εἶδεν ἐν οἰκίᾳ Δομιτιανῶν εἶσαν ἡ Βασιλικὴν ἡ Βυλαειον. *Si semel vidisset in Domitiani domo porticum, Basilicam, & Balneum.* Vides heic, a Regio Domitiani Palatio Basilicam distingui, aliudque significare quam Regiam domum. Id aliis exemplis confirmare non difficile foret. Verum Theophilus Raynaudus Lib. I. Heterocl. Spirit. Sect. II. punct. VII. Ilidori sententiam commendat, locumque adducit e sacris Codicibus Esther. V. 1. ubi Palatium Regis Adueri, si ipsi credimus, Basilica singulariter dicitur. Non ita tamen ille scripssisset, si Graecum Textum diligentius consulisset. Ibi legitur: Καὶ ἔση ἐν αὐλῇ τοῦ οἴκου Βασιλέως τῇ ἐσωτερᾷ ἐξεναντίας τῆς Βασιλικῆς τῇ Βασιλέως. Ὁ δὲ Βασιλεὺς ἐκαθῆτο ἐν θρόνῳ, τῆς ἐναντὶς Βασιλείας ἐν τῷ οἴκῳ τῷ Βασιλικῷ ἐξεναντίας τῆς ὑπὸς τῷ οἴκῳ. Verbatim versa haec ita sonant: *Et stetit Esther in aula domus Regis interiore contra Basilicam Regis. Rex vero sedebat in throno sui Regni in domo Regali contra ostium domus.* In Hebraico textu priora verba hunc sensum habent: *Et stetit in atrio domus Regis interiori, quod est contra domum Regis.* At in Graeco animadvertere est Aulam Regalem a Basilica Regali, tanquam quid diversum distingui; qui enim stetisset Esther in aula interiore Regiae domus contra Basilicam, nisi Basilica aliud quam Regia domus fuisset? At quid erat Basilica illa? Accipe quid arbitrer ego. Loca illa in quibus agitaban-

tur

tur lites centumvirates, & quibus peculiare nomen Basilicae compete-
 tebat, non apud Romanos primum excogitata, sed eorum origo a
 Judaeis aliisque gentibus in Urbem fluxit. Refert quippe Josephus
 Antiqu. Judaic. Lib. VIII. Cap. II. *Basilicam* ingentem ad causas
 forentes agitandas, & lites coram Rege decernendas a Salomone con-
 ditam. Illic solum Regi constitutum extollebatur. Forma Aedifici-
 eadem ac Romanarum Basilicarum fuit, qualis a Vitruvio supra lau-
 dato infertur, ut videre est apud Villapandum Tom. II. pag. 432.,
 & 436. in Ezechiel. Itaque in Regia Assueri domo non dissimilem
 Basilicam fuisse opinor, ubi in throno sedebat Rex, & unde stan-
 tem aspexit Estherem. Quare si Lib. II. Cap. IV. 9. Paralipom.
Basilicae nomen occurrit iis verbis: *Fecit etiam Salomon atrium Sa-*
cerdotum, & Basilicam grandem, non illud quidem Hebraico arche-
 typo debemus, neque Versioni τῶν LXX. in qua tantum legimus
 τὴν αὐλὴν τῶν ἱερέων, καὶ τὴν αὐλὴν τὴν μεγάλην: *Aulam nempe*
Sacerdotum, & Aulam grandem. Haec autem quantum a Palatio
 Regis differant, nemo non videt: quod & dictum velim de Cap.
 VI. 13. ejusdem Lib. II. Paralipom.

Quam ergo in incertum Ildori sententia ex hac parte feratur
 perspicimus. Nihil constanter est ejus altera pars. Nunc, inquit il-
 le, *Divina Tempa Basilicae nominantur, quia ibi Regi omnium Deo*
cultus & sacrificia offeruntur. Si id verum, cur nomen *Basilicae*
 quibusvis Templis Deo vero ac vivo dicatis accommodatum non fuit?
 Profecto Aedes exiguae, ac humiles hujusmodi appellatione carue-
 runt, & carent, quam Templis tantummodo magnificis reservamus,
 quum tamen ibi Rex omnium Deus perinde ac in vastis molibus
 colatur? Quare aliunde quam e Regio domicilio hujus nominis ra-
 tio expetenda videtur. Apud Ethnicos ideo fortasse Basilicarum ap-
 pellatione translata est ad ea loca, ubi Judicum confessus fiebat, quod
 ista opere Basilico, magnificoque sumtu construerentur; aut quod vo-
 cabulum βασιλεὺς non Regem tantum, sed & Judicem significaret,
 Hesiodo teste, qui memorat ὑποφάγους βασιλέας, *Judices donivoros*,
 atque adeo e Judicum nomine in amplissima illa domicilia nomen
Basilicae derivari potuit. Sed haec merae sunt conjecturae, ad quas
 ne animus quidem meus acquiescit. Igitur ad rem nostram tandem
 veniamus.

Magnifica Christianorum Tempa appellationem *Basilicae* tribus
 de causis fortiri potuerunt. Prima est quod ipsaemet Paganorum
 Basilicae a profano pium in usum a Christianis traductae, pristinum
 reti-

retinere nomen: quam sententiam mirum in modum confirmari posse arbitror Aulonii verbis ita in Panegyrico Gratianum Imperatorem Christianum alloquentis: *Basilicae olim negotiis plenae nunc votis, votisque pro tua salute suscepis sonant*. Secunda est, quia *Basilicus* pro Regio, augustinus, magnificoque apud veteres usurpabatur. Plautus *Basilicum villum*, hoc est mensam opiparam memorat in Pers. Act. I. Sc. I. Athenaeus βασιλικὴν ἱσητά, & βασιλικὸν συμπόσιον pro magnifica veste, sumptuosoque convivio habet. Similia apud alios complures occurrunt. Quare quum insignia a Christiano Templis erigi sunt coepta, eis quoque *Basilicae* nomen inditum fuisse par est credere, ut per *Basilicam* Aedes Basilica, Regia, atque opere magnificentissimo excitata significaretur, simulque ea appellatione a ceteris Aediculis sacris ingentia illa aedificia distinguerentur.

Tertia causa esse potuit, quia forma Christianorum Templorum, quibus erat *Basilicae* nomen Ethnicorum Basilicis perquam similis erat. Nempe Templum Gentilium quadrati, rotundi, octogoni-que operis saepe ac saepius constituebantur, ut Bulengerus docet Lib. V. Cap. XXXIX. de Imp. Rom. & ex aliis Scriptoribus constat. Imitabantur autem aulas illas in longitudinem fere semper excurrentes, quas Italice nunc appellamus *Salē*, nisi quod Basilicis supra memoratis olim adijungebantur intercolumnia & porticus. Verisimile igitur est Christianae Religionis professores, ubi sacras Aedes in oblongum porrectas exstruere coeperunt, a Basilicarum forma nequaquam dissimiles, ab ipsis Basilicis mutatas fuisse nomen. Hinc eruditissimus ille Mabillonius, quem nuper magna cum Literarum jactura ac Literatorum moerore mors sustulit pag. 91. Itin. Ital. in haec verba scribebat: *Basilicae dicebantur apud Romanos Ecclesiae cum oblongis porricibus; Templum vero, quae Gentilium more rotundo opere, quadrato, octogonali, aliaque figura constructa erant.*

Sed praeter has causas alia succurrit, cur *Basilicae* nomen sacris quoque Templis tributum fuerit olim. Eam autem totum criterio tuo aut emendandam, aut corroborandam subijcio. Basilicae Ethnicorum negotiis quidem, Judiciisque profanis destinatae fuerunt, sed nihilominus aliquid sacri fuere, ipsaeque Templi nomen apud veteres sunt consequutae. Quare non ideo solum, ut Legum Interpretes censent, sub stipulationem cadere nequibant, quia publica, sed quia Sacra etiam apud Gentiles Aedificia erant, *L. inter stipulationem §. sacram rem ff. de verb. oblig.* Negabunt hoc eruliti confestim, sed quam nullo jure, nos ad ostendendum procedimus.

Primum autem omnium perpendendum tibi dimitto locum unum Vitruvii in supra memorato Lib. V. Cap. I. ubi is scribit: *Ideo quod mediae duae columnae in ea parte non sunt positaе, ne impediatur aspectus Pronai Aedis Augusti, quae est in medio latere parietis Basilicae collocata.* Et inferius: *Transstra sustinent unum columnen perpetuae Basilicae, alserum a medio supra Pronaum Aedis.* Obscura haec sunt, neque a Daniele Barbaro in Comment. ad hunc locum fortasse pro mente Vitruvii explicata. Attamen hinc saltem colligi posse videtur, connexas Basilicis fuisse Aedes sacras, ut earum quasi pars essent, populisque frequentibus commodus daretur ad sacrificia meatus.

Verum hisce dimissis, audiamus Spartianum in Hadriano ita loquentem: *Romae instauravit Pantheon, Septa, Basilicam Neptuni, Sacras Aedes plurimas &c.* Non continuo intelligamus, quid revera foret ista Basilica. At nos Dion Cassius diu haerere non sinet. Narra-
 rat ille Lib. Hist. LXVI. Tito imperante τὸ Σεραπίδιον καὶ τὸ Ἰσίδιον τότε Σίττα καὶ τὸ Ποσειδωνεῖον τότε Βαλανεῖον τὸ τῷ Αἰγύπτῳ καὶ τὸ Πανθεῖον, nempe Serapidis ac Isidis Fana, Septa, Fanum Neptuni, Balneum Agrippae, & Pantheon igni consumta fuisse. Hae autem moles, ut bene Casaubonus in notis ad Spartianum admonet, nullum adhuc instauratorem invenerant praeter unum Trajanum, qui tamen opus inchoavit, non perfecit. Hadriano relictum est huius gloriae argumentum, isque pristinum ad decus omnia perduxit. Quod apud Spartianum dicitur *Basilica Neptuni*, apud Dionem est Ποσειδωνεῖον. Posidoneium vero, ut Suidas, ac Eustatius testantur, Templum fuit Neptuni, quod apud Herodotum Ποσειδώνιον, apud alios Ποσειδωνίον quoque vocatur. Hinc etiam *Posidonium* appellabatur Oppidum Paestum apud Silarum amnem quondam situm, quia ibi Neptuni delubrum colebatur. Ex his igitur liquere potest, nonnullis etiam Ethnicorum Templis nomen Basilicae fuisse inditum, iis nimirum, ut ego censeo, quae Basilicarum formam imitando in oblongum protendebantur cum porticibus interioribus utrinque positis.

Iterum vero accipe quid de Hadriano ferat idem Spartianus: *Per idem tempus, ait, in honorem Plotinae Basilicam apud Nemausum opere mirabili extruxit.* Nihil frequentius apud veteres occurrit, quam defunctis Principibus Tempa excitata, in quibus res sacrae peragi, ac Sacerdotes, puellaeque Sacerdotum implentes vicem, constitui solebant. Tale fuisse Nemaumensem Basilicam, a vero non abhorret; & certe eidem Plotinae excitatum ab Hadriano fuisse

Tem-

Templum, a Dione didicimus ita scribente: Οθεν ἡ θαυμαστόν, εἰ καὶ Πλωτίαν ἀποθαυῖσταν δι' ἧς ἔτοχε τῆς ἀρχῆς, ἐρώτης αὐτῆς διαφέροντος, ἐτίμησεν ὥς καὶ ἐπὶ ἡμέρας ἐνεία μελανομοιῆται, καὶ ναὸν αὐτῇ οἰκοδομῆται, καὶ ὕμνος τινὰς ἐς αὐτὴν ποιῆται. *Quare mirandum non est, si & Plorinam defunctam, cujus opera Imperium forsitus fuerat, & a qua plurimum diligebatur, amore ac bonore fuerit prosequutus, ita ut ei Templum extrueret, & quosdam hymnos in ejus honorem composuerit.* Quum nullius Basilicae mentionem heic faciat Dion, conjicere possumus, idem esse apud illum τὸ ναόν, sive Templum, ac Basilicam a Spartiano memoratam.

Refertur inter Oxoniensia Marmora, & a Reinesio quoque Classe II. num. LXVIII. Graeca Inscriptio, mutila quidem in primis lineis, sed adhuc nobis opportune in reliquo servata. Haec autem ita leguntur verba:

ΕΦΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥΝΤΟΣ ΠΡΕΣΧΟΝΤΟ ΟΙ ΔΕ ΚΛ.
ΒΑΣΣΟΣ ΑΓΩΝΟΘΕΤΗΣ ΝΕΜΕΣΕΩΝ
ΣΤΡΩΣΕΙΝ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ. &c. ΛΟΥΚΙΟΣ
ΒΕΣΤΕΙΝΟΣ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ ΣΤΡΩΣΕΙΝ
ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΤΩΙ ΒΟΤΑΗΡΙΩΙ &c.

Latine haec ita sonant: *Sub cujus Praetura polliciti sunt Claudius Bassus certaminum Praefes Nemesium Dearum Basilicam tegere &c. Lucius Vestinus eam Basilicae partem tegere, quae Curiae proximas &c.* Seldenus ac Reinesius Βασιλικὴν vertunt *Palatium*; at ego nihil aliud significari eo nomine puto, nisi Templum aliquod *Dearum Nemesii* constitutum, cui Basilicae appellatio tributa fuerit, exigere id quippe videtur *Dearum* mentio, ad quas non dubito quin *Basilica* referenda sit. Pausanias quoque in Achaëis *Dearum Nemesium Fanum* memorat, easque Smyrnaeorum potissimum (ad quos nempe spectare illam Inscriptionem Seldenus censet) tutelaria Numina facit. Occurrit etiam, in marmore Oxon. CXVI. Νεμῆκος τῶν μεγάλων Θεῶν Νεμεσίων, *Aedivus magnarum Dearum Nemesium*.

Atque haec satis esse, ut statuamus, Tempia nonnulla apud Ethnicos fuisse, in quae conveniet *Basilicae* nomen. Nunc ostendendum, Basilicae Templique nomina cognationem quamdam habuisse, adeo ut ipsae Basilicae vulgares *Tempa* interdum appellarentur. Statius Lib. I. Sylv. Car. I. ait:

*At laterum passus hinc Julia Tempia tuentur,
Illinc belligeri sublimis Regia Paulli.*

Quem locum exponens Domitius Calderinus, *Julia Tempia* inquit esse *D. Julii Templum*; verum eidem minime adfentior, uti neque Jano Parrhasio eandem opinionem tuenti Syllog. IV. Epist. V. Templum *D. Julii* ante Papinius expresserat iis verbis:

*..... Hinc obvia limina pandit
Qui fessus bellis, adfersae munere prolis
Primus iter nostris ostendit in aethera Divis.*

Quare in verbis, qui subsequuntur, diversam aliam a Templo *Julii* molem innuit, *Basilicam* videlicet *Juliam*, apud veteres celebratam, & non longe positam a *Basilica Paulli*, quam Regiae vocabulo Statius heic exprimit. En ergo *Basilicam* priorem *Templi* appellatione donatam.

Accedit, quod *Basilicae* etiam inter sacras moles computabantur. Clariss. Cardinalis Norisius Dissert. I. Cap. IV. de Coenotaph. Pisanae. haec scribit: *Aedes publica in quam Romae Senatus, & ipsa Coloniae, seu Municipii, Decuriones ad consultandum conveniebant, erat Templum alicui Deo dicatum.* Vera haec & ad rem meam penitus spectantia, nisi quod facile non admiserim, *Templa* haec *alicui Deo dicata* semper fuisse, quum constet, Curiam Hostiliam, Pompejam, aliasque, *Templa* quidem appellatas, ac in eis habitos Senatus, Decurionumque conventus, & nulli tamen Deo fuisse dicatas. At in *Basilicas* quoque Decuriones ad consultandum convenisse, ibique Curiam fuisse constitutam, certissimum habeo, ut proinde consequens sit ipsas etiam *Basilicas* rem sacram, immo *Templa*, interdum aut semper fuisse.

Gruterus pag. 434. num. 2. Inscriptionem refert Anno vulgaris Aerae 196. Cons. C. Domitio Dextro II. & L. Valerio Messala Thrasia Prisco positam. Hujus autem primae lineae ita se habent:

IN CVRIA BASILICAE AVG. ANNIAN
SCRIBVNDQ ADFVERVNT A. AQVILIVS
PROCVLVS &c.

Vides

Vides heic, Fabrici celeberrime, *Basilicam Augustam Annianam* memorari. Illam vero si pro Delebro, seu Templo aliquo intelligendam censes, quod D. Augusto fuerit dicata, jam intelligis Basilicas quoque nonnullas fuisse numeratas inter sacra Divis Aedificia. Sin autem puram putam Judiciiisque, ac negotiis destinatam interpretari Basilicam placet, jam A. Gellium in mea vota loquentem audias velim, qui loca omnia, ubi Curiae habebantur, *Templa per augures constituta* appellavit. Sunt ejus verba Lib. XIV. Cap. VII. *Varro docuit, confirmavitque nisi in loco per Augures constituto, quod Templum appellaretur, Senatus Consultum factum esset, iustum id non fuisse; propterea & in Curia Hostilia, & in Pompeia, & post in Julia, quum profana ea loca fuissent, Tempa esse per Augures constituta, ut in iis Senatus Consulta more majorum jura fieri possent.*

Equidem in eam opinionem lubentius concederem, ut revera Basilica haec Anniana Templum, aut Fanum, aut quid simile fuerit Augusto inter Divos relato excitatum; cui opinioni favet quoque laudatus nuper Card. Norisius Dis. I. Cap. IV. Vide lineas primas primi Coenotaphii Pisani, ubi haec leguntur: *Pis in Foro in Augusto adfuere Q. Petilius &c. Augusteum* hoc, uti Norisius recte monet, Templum, seu Aedes fuit Augusto dicata. Σεβαστίον appellatur a Philone de Leg. ad Cajum aliquod simile Templum Augusto sacrum. Uti ergo in *Augusteum* Pisani Decuriones ad consultandum coibant, ita & in alterum *Augusteum* Neapoli situm, quod *Basilica Augusta Anniana* dicebatur, convenere Decuriones in memorata Inscriptione Gruteriana descripti; qui enim locus, ut Norisii verbis utar, *Neapoli Curia Basilicae Augustae fuit, Pis in Augusteum dicebatur.* Eadem *Curia Augusta Anniana* occurrit in alio Mar-more apud Gruterum pag. 355. num. 1. atque illuc, non secus ac in Pisenum Augusteum dicuntur convenisse, & scribundo adfuisse Decuriones. Narrat etiam Plutarchus in Catone Minore consuevisse Tribunos Plebis in Basilica Porcia jus dicere, τὴνδὲ τὴν ἐκτὸς χρηματίζειν οἱ δημαργοί. Quae omnia eo nos perducunt, ut fateamur, Basilicis quoque *Curiae* appellationem fuisse inditam, sive, ut melius dicam, in Basilicis Curias fuisse habitas, ibique facta Senatus Consulta. Quum vero Curiae, teste Gellio, seu potius Varrone, *Templa consuevi solerent*, necesse quoque est Basilicas aequae ac Tempa sacras fuisse, immo inter Tempa habuisse locum.

Non

Non heic tamen dissimulandum, ab eodem Varrone apud Nonium Lib. II. de Vita Pop. Rom. tres vocis *Curiae* significationes adduci, inquit autem: *Tertio sunt etiam Curiae dictae Aedes illae, in quibus Senatus est habitus.* Idem Lib. IV. de Lingua Lat. scribit: *Curiae duorum generum sunt; nam & ubi curarent Sacerdotes res divinas, ut Curiae veteres, & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia.* Festus vero: *Curia, inquit, locus est ubi tantum ratio sacrorum gerebatur.* Addam etiam, a Livio Lib. II. Dec. I. ipsam Curiam Hostiliam appellari *Templum*. Quae quidem sententiae nostrae accommodantur. At contra ipse Varro nos docet, *Templi* nomen vocabulum fuisse, quod rebus etiam non sanctis conveniret; inquit enim Lib. VI. de Lingua Lat. *Curia Hostilia Templum est, & tamen Sanctum non est.* Sed hinc saltem discimus, Curias, ac proinde Basilicas *Templa* fuisse, & quidem per Augures constituta, atque a profanis locis distincta: quod satis est propositae opinionis nostrae.

Quae vero haecenus constituimus, meliorem lucem creabunt illustri cuidam loco Virgilii. Ait ille Aeneid. Lib. VII. ver. 170.

*Testum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis REGIA Pici,
Horrendum sylvis, & religione parentum.
Hinc sceptrum accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat. Hoc illis CURIA TEMPLUM.*

Et infra:

Tali intus TEMPLO DIVUM &c.

Describit heic Virgilius *Domum in Palatio ab Augusto factam*, ut Servius antiquissimus Scholiastes putat; ita tamen ut ad vetustiora tempora simul respiciat, ac *Basilicam* potius aliquam describere dignoscatur, quam domum profanam & auspiciis carentem. Id exprimit *Regiae* vocabulum pro eo positum, quod Basilica sonat. Ludovicus de la Cerde alludi heic arbitratur ad Curiam Hostiliam: sed quidquid sit, certe haec Regia, secundum ea, quae haecenus differuimus, Curiae, Templique nomine decoratur.

Nunc autem ad Inscriptionem nostram regrediamur. Vidisti illic C. Suetrii Collegio Augurum epulum dedisse cum hostiis ob alicujus Basilicae dedicationem; scilicet, ut in Basilicis quibusdam Curia haberi posset, Augurum auspiciis & consecratione, sive dedicatione

catione opus erat. Doleo fatum marmoris partim mutili, quod alias nobis fortasse notiones exhibuisset. At quae super sunt, & potissimum *dedicationis* mentio facta, cum opinione nostra penitus consentiunt. Olim dedicabantur Aedes, Tempia, Simulacra, Nemora, & huiusmodi alia, quae exinde, ut optime nosti, pro sacris, aut quasi sacris habebantur. *Dedicabantur Curiae*, ut ex Varrone didicimus, & discere etiam possumus e Grutero Inscrp. V. pag. 474. ubi dicitur *Comi Curia dedicata*. Videmus modo Basilicam dedicatam. Plutarchus quoque in C. Caesare a Paulo Aemilio Basilicam, sicut & in Catone Minore Basilicam a Majore Catone *dedicatas* refert, ut bene Xilander: *τιμωτικὴν ἀνάθημα* expressisse mihi videtur. Quid ergo impedit, quominus affirmemus, Templis, ac Basilicis parem fuisse honorem, pene aequum munus, & vix dissimilem sanctitatem?

Haec autem in memoriam mihi revocant Svetonii locum in Augusti Vita Cap. C. *Corpus*, Augusti, ait ille, *Decuriones Municipiorum & Coloniarum a Nola Bovillas usque deportarunt, nobilibus propter anni tempus; quum interdiu in Basilica cujusque Oppidi, vel in Aede sacrarum maxima reponeretur.*

Casaubonus ad hunc locum scribit: *Mirum non impedisse Religionem*. Tum evincit, apud Romanos ne in urbes quidem, nedum in sacras Aedes, inferri mortuorum ossa potuisse; quidquid enim erat sacrum vel solo rei funestae contactu contaminari existimabatur. Ex quibus, subdit ille, *jam intelligimus, cur hoc notatu dignum Tranquillus existimavit; non enim translatitium, aut vulgare genus honoris, qui hoc privilegio delatus Augusto est*. Liceat & mihi dicere, ideo non Aedium tantummodo sacrarum, sed etiam Basilicarum sacellam a Svetonio fuisse mentionem, quod & istae quid sacrum forent. Attamen cum Casaubono ego non acciperem factum illud, tanquam rem admiratione dignam, quippe Augusti cadaver inferre in sacra aedificia ex honoribus consequabatur, quos effuse Romani, alique populi in egregium illum Imperatorem, sed non sine superstitione, congefserant. Novimus, Augustum vivum videntemque consecratum, ut Appianus Lib. I. Civil. prodit. Huic (sunt verba Victoris) *uti Deo, Romae provinciisque in omnibus per urbes celeberrimas vivo mortuoque Tempia, Sacerdotes, & Collegia sacrare*. Nimirum ipse, antequam postremam in Urbe consequeretur Apotheosim, a Tiberio pro rostris laudante *Divus Augustus*, Dione testante Lib. LVI. appellatus fuit. Hinc ergo consequabatur, ejus corpus in sacris quoque locis, cujusmodi Aedes & Basilicae erant, locandum fuisse.

Verum inquit aliquis: An tibi inter sacras Ethnicorum Aedes atque Basilicas tanta similitudo intercessisse videtur? Heic negotia ac judicia; illic res tantummodo sacrae peragebantur. Perinde quasi non scriberet Varro Lib. II. de lingua Lat. in usu fuisse, Templis pro Curia uti ad negotia tractanda, ad causas, ad lites. Exemplum hujus rei praebet Livius Lib. XXIII. *Egressus Curia in Templo Magistratus confedit, comprehendique Decium Magium, atque ante pedes desitutum causam dicere iussit.* Svetonius Cap. VII. Vespasianum nobis exhibet post sacrificium sedentem pro tribunali in Templo Serapidis, ubi & literas accipit, eumque adeunt homines e plebe opem valetudinis implorantes. In Templis negotia quoque peragebantur, ut praeter alios Virgilius innuit Aened. Lib. I. Ibi quoque pecuniae depositae, ibi convivium, ac hujusmodi negotia peragebantur, ut la Cerda in VII. Aened. nos docuit. Igitur nihil prope in Basilicis actum, quod & in Templis usitatum non fuerit.

Claudam hanc Disquisitionem altero Virgilii loco. De Sibylla Cumana, ejusque antro agit is Lib. VI. Aened. atque ait, Daedalum Cumas fugientem Templum ibidem Phoebus posuisse:

*Redditus bis primum terris tibi Phoebe sacravit
Remigium alarum, posuisset immania tellus.*

Eundem vero locum subinde Templi nomine distinguit, ita de Sibylla scribens:

Tencros vocat alta in Templo Sacerdos.

Ibidem Sibylla sacris praeerat, ac propterea *Phoebe Triviaeque Sacerdos* nuncupatur. Arae etiam constitutae commemorantur, unde oracula dabantur:

*Talibus orabat dictis, arasque tenebat
Aeneas &c.*

Templum igitur fuit Sibyllinum domicilium Cumis positum. Nunc audiamus, quid de eo loco ferat Justinus Martyr in Paraenese ad Graecos, antiquus sane Scriptor, & dignus cui hac etiam de re scribenti honorem habeamus. De Cumana Sibylla & ipse loquens ait: *Vidimus sane, in ea urbe (Cumis) quum essemus, locum quemdam, ubi*

ubi Basilicam ingentem uno sabrefactam sano conspeximus, rem profecto maximam, & admiratione omni dignam, ubi oracula eam edidisse, qui res patrias a maioribus suis quasi per manus traditas acceperant, nobis affirmarunt. Pergit Justinus dicere, media in Basilica extitisse adhuc tria solia ex eodem excisa lapide, ibique Sibyllam in sublime throno confidentem, ut fama erat, sortes ac oracula promulgasse. Quibus ex rebus intelligas, idem Virgilio fuisse Templum, atque Justino Basilicam, ut & hinc pateat, non injuria a nobis affirmatum magnam inter Tempa Basilicasque Ethnicorum intercessisse cognationem, & quasdam etiam Basilicas Templi appellatione fuisse donatas.

Igitur non abs re tandem fuerit, Pium Antonium Bartholinum aliquantulum cohibere contraria narrantem in *L. nemo Cod. de Sacrosanctis Eccles.* apud Gruterum in Thesauro Critico. Inculcat ille veteres Legum Interpretes in eam profectos sententiam, ut Basilicas apud Gentiles loca etiam sacra arbitrentur: quod ille omnino falsum dicit. Ad haec animadversionum harum beneficio non improbandus videbitur, qui arbitretur, ea etiam de causa Basilicae nomen in magnifica Christianorum Tempa translatum olim fuisse, quod Basilicae ipsae apud Ethnicos sacrum quid forent, Templique vocabulo interdum distinguerentur. Sicuti enim e Gentilibus ad nos una cum suis nominibus transiere Tempa, & Aedes sacrae, ita Basilicae a Christianis purgatae, & cultui veri Numinis dicatae, antiquum retinere nomen. Atque has habui conjecturas, Fabrici Clarissime, quas tecum communicarem de *Sacrarum apud Christianos Basilicarum origine atque appellatione*. Tu pro tua humanitate, si non eruditionem ac sententiam, at saltem obsequium scribentis proba.

Dabam Mutinae XII. Kal. Jul. MDCCIX.

15

ANECDOTA GRAECA

QUAE EX MSS. CODICIBUS

PRIMUM ERUIT, LATIO DONAVIT,
NOTIS, ET DISQUISITIONIBUS AUXIT

LUDOVICUS ANTONIUS
MURATORIUS.

IN ANECDOTA GRAECO LATINA

P R A E F A T I O.

AMDUDUM circumspicienti mihi, quod instituendum esset iter, ut ad literarum commodum aliquid & ego conferrem, obrulerunt sese nonnulla Veterum scripta, luce adhuc, & publico destituta. Duos jam eniis Tomos sub Anecdotorum nomine eruditi viri è proelio acceperunt, reliquos accepturi, ubi literis in Italia languentibus & libertatem, & vires Pan tamdiu exoptata restitueret. Interim ad Graeca quaedam *Ἀνέκδοτα* curam omnem converti, quae neque minus utilia, neque minus grata fore confido. Atque urinam conatus nostros tenues superarent, aut imitarentur alii eruditionis in Italia cultores. Sunt adhuc & multa id genus nostris in Bibliothecis latentia, quae sinere diutius cum pulvere, cinisique consistari, aut probrum, aut certe illaudabilis mihi videtur socordia.

Quid enim (dicere liceat) cordatiores, solertioresque viros ab emeritis provinciis expectamus, ut nostros accipiamus thesauros ex aliorum dono? Atque aeterna illi quidem commendatione digni, quod nullis parcant laboribus, aut itineribus, ut bene de literis quocumque pacto mereri pergant. Quin etiam praestas, quando tam lenè Italici eruditi in hoc studio procedunt, nos eorum diligentiae nostra concedere, quam tot divitiis malè sumularis per summam ignaviam indormire. Faciendum tamen est, quod major, & iustior laus illis debetur, ed gravius, & aequius incusandos nos esse, qui tantis frustra sollicitati exemplis, nostrorumque Majorum quodammodo, immemores, dignitati nostrae satis consulere putamus, si alienis pro re literaria conatibus plausum tantummodo conferamus, dulcissimo interea iacentes in otio. Sed Eruditorum Reipublicae incrementa amanti bus nunquam decurru ubi-

uberes in excusationem querelae, quum si nihil aliud occurrat, id fore semper occinatur, desiderari Moecenates, quorum liberalitate incitentur ad cursum Ingenia cunctantia.

Hiscæ tamen querulis hominibus obijciam ego, atque ante oculos sistam unum præ cæteris amplissimum Cardinalem Georgium Cornelium Episcopum Patavinum, cuius opera jam factum est, fierique uberior in posteram, ut neque veteribus invidere debeamus, neque nostris possimus succensere temporibus. Scilicet in illum confluere quum reliquæ virtutes, & decora nobilissimæ, ac vetustissimæ Corneliæ gentis, tum præcipuè erga literas, earumque studiosos præstantissimus amor. Et me quidem in primis testem magnanimæ hujusce indolis dabo; quippe ubi rescivit Eminentiissimus Cardinalis, obflare mihi Graecorum typorum inopiam, quominus ista vulgarentur, iussit ille continud celeberrimi Seminarium sui officinam hæc omnia Graecis, Latinisque formis describere, quæ diu forsitan hujusmodi beneficium aliunde expectassent. Verum Principi ad juvandas literas nato longè etiam majora in animo versantur. Reliquis enim eruditis palam vidimus oblatas, ipso jubente, ejusdem Seminarium operas, quibus eorum Opuscula nondum edita tandem luci reddantur. Quamobrem oprandum est, ut his, aliisque Moecenatis eximii consiliis bene deinceps respondeat doctorum hominum ardor, non in procurandis solum optimis Libris, verum etiam in vetustis e situ Bibliothecarum eruendis. Inceperim verò ex illius munificentia accipiat mea hæc, qualiacumque sine, literatus orbis, ejusque virtuti fausta omnia precetur, unde majora in dies speranda sunt nobis.

Nunc illa juvat præfari, quæ benevolis Lectoribus opportuna arbitror, antequam ad hæc merces evolvendas accedant. Et primò quod est ad Gregorii Nazianzeni Carmina, quibus primas in Libris destinavimus, ita poscente Clarissimo, & Sanctissimo Scriptore, inusitè operam ludèrem, si quicquam adferrem in eorum laudem. Satis eximia commendatio eris, Nazianzenum audire illorum parentem, nempe virum eminentissimæ inter Graecos Patres eloquentiæ, & sapientiæ singularis, & cui post Joannem Apostolum pro peculiari Panegyrico, & κατ' ἑοχὴν; Theologi cognomen adhaesit. Quàm multa ex illius ingenio, & calamo Carmina fluxerint, altior eius Operum à Bibliothecariorum Tomis abundè ostendit. Neque tamen hæc referenda sunt, quæ de illo S. Hieronymus in Catalogo Script. Eccl. in hæc verba conscripsit: Ad triginta millia versuum omnia Opera sua composuit, è quibus illa sunt de morte fratris Caesaris &c. Nominè enim verum

suum non Carmina designantur, sed *εἴκοι*, idest integre periodi, in quas Libros suos dividere consueverunt Veteres, ne cuiquam (quod sum facile contingere poterat) describenti aliquid minuire, aut addere liceret. Quare Sopbronius Graecus Hieronymiani Catalogi Interpretes ita haec reddidit: *εἰς τοὺς πενήκοντες εἴκοι τὰ πάντα τὰ συντάγματα αὐτῶν συνέθηκεν*. Ipse autem Hieronymus in Apologia prima adversus Rufinum, Hilarium quadraginta millia versuum Origenis in Job, & Psalmos transtulisse affirmat. Idem consulendus in Praef. ad Danielelem & Gennadius, qui in Lib. de Vir. Illustr. Theodorum Antiochenae Ecclesiae Presbyterum Libros ad XV. millia versuum scripsisse refert. Quibus omnibus locis non Carminum, sed Prosaë orationis scriptores laudantur, uti etiam videre est apud Galenum Tom. I. Lib. I. Anatom. pag. 119. edit. Basil. & apud Diogenem Laertium in Demetrio Magnifico, Xenocrate, Aristotele, Theophrasto, ac Demetrio Peripatetico, ubi Stichometriae veterum habetur mentio.

Quaquam verò ingentem Nazianzeni Carminum copiam Billius luce donasset, alia tamen nondum evulgata, in Bibliothecis latere, jamdiu exploratum erat. Nam, doctissimo Lambecio testante, varia continentur partim edita, & partim inedita in Bibliothecae Vindobonensis Codice MS. Cl. à folio primo usque ad folium 115. Eiusdem illius Codicis beneficio, inter Insignia Itinerarii Italici paucis ab hinc annis Jacobus Tollius publici juris fecit XX. Nazianzeni Carmina cum hac inscriptione Ἀσματα κύκνεια, hoc est Carmina Cygnea, tanquam novissima, ac dulcissima sacri Poetae monumenta. Sub eo tamen nomine non venire puto, quae in Episcopos eorum temporum scripsit Nazianzenus tam acri, atque irarum pleno stylo, quamquam ea à Tollio edita sciam. Virum enim ad beatam mortem grandibus gressibus, animoque tranquillo scendentem tam graves querelae non produnt, sed potius exasperatum è recenti vulnere contracto ob depositas insulas Constantinopolitani Throni. Carmina reliqua, utpote dulcia consummatae pietatis argumenta, & miram suavitatem spirantia, eidem ad postremas vitae lineas properanti aequius adscribas. Sed haec edita habemus, quamvis Librum Tollii mihi videre nondum contigeris.

Alia luci nondum reddita, monet Cl. V. Guilielmus Cave in Script. Eccles. Historia literaria par. II. asseruari in Bibliotheca Bodleiana inter Codices Baroccianos, nempe Cod. XLVIII. pag. 40. Carmen ad Animam suam. Incipit *Ψυχὴ βλάψον ἀπὸ χυδαίων ἐπιλήθιο πάντων*. Item Cod. LVI. pag. 105. Carmina tria in Caesarium, quae ego proferam, & aliud in Nobilem degenerem. Cod. CXXVI. Traffi-

traſſicba aliquos, pleraque inedita, haberi ais, uſi etiam Codice CXXXIII. pag. 158. Ποſteaſia aliquos ἀνέκδοτα.

Mibi autem contigit longè plura offendere olim in Ambroſianae Bibliothecae MS. Codice, nemini bucuſque euulgata. Aetatem Codicis è characterum forma, atque ex antiquitate membranarum excedere ultra ſeptingentos annos conſiciebam. Ibi inter inedita habebantur etiam edita. Sed quaſterniones nonnulli hinc inde avulſi, ac deperdiſi maximam Codici labem, & mihi plura deſideranti maiorem inſultere moleſtiam. Praeſtant nonnulla folia, ſed mutila, ad Librum S. Maximi Confeſſoris ſpectantia cum hoc titulo: Μαξίμου ταπεινῷ Μοναχῷ περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῶν ἁγίων Διονυſίου καὶ Γρηγορίου, πρὸς Θωμᾶν τὸν ἡγιαſμῆνον. Hoc eſt: Maximi humilis Monachi de diverſis ambiguis SS. Dionyſii, & Gregorii ad Thomam virum ſanctiſſimum. Forſaſſe legendum eſt ἡγούμενον, Hegumenum. Deinde ſequitur: Τῷ ἡγιαſμῆνῳ δόξα τῷ θεῷ πατρὶ πνευματικῷ, καὶ διδασκαλῷ κυρίῳ Θωμᾷ Μαξίμος ταπεινός, καὶ ἀμαρτωλός, ἀνάξιος δόξης, καὶ μαθητής. Σανκτίſſιμο Dei famulo, patri in ſpiritu, & Magiſtro, Domino Thomae, Maximus humilis, & peccator, indignus famulus, & diſcipulus. Tum ita incipit Liber: ΑΠΛΑΝΟΤΣ ΘΕΩΠΕΙΑΣ ΕΞΕΜΜΕΛΟΤΣ &c. Ipſum hoc Opus (quod ad Gregorium Nazianzenum adinet) editum Oxonii Anno 1681. Graecè, & Latine arbitror cum hoc titulo: S. Maximi ambigua, ſeu Scholia in Gregorii Theologi locos difficiles. Commentationes autem in Dionyſium, vulgo Arcopagitam, jampridem inter huius Opera prodierant. Subſequebantur in Codice Ambroſiano aliae laciniae, ſeu fragmenta Graeca perantiqui Scriptoris ſacri. Quum nequaquam contemnenda forent, & vix edita cenſeam, doleo me illorum ſpecimen in ſchedas meas non reſuſciſſe.

Porro quae in cenſum noſtrum ex illo MS. Codice ἀνέκδοτα tranſſere, quin omnibus venerandae antiquitatis cultoribus grata futura ſint, nullus dubito. Multa enim heic deprebendas ad illorum ſemporum Hiſtoriam illuſtrandam perutilia, multa de praeclaris hominibus Nazianzeno aut ſanguine, aut pietate, aut amore conjunctis, quae a libi fruſtra quaeras. Nam quod eſt ad Ποητικάς Chriſtiani Scriptoris Veneres, quanquam non paucae ſint, pretio tamen, ac utilitate vincuntur ab aliis horum Carminum dotibus. Vel hinc diſcas, quam vividum, fortunatumque Ingenium illi eſſet, cui non Eccleſiaſticae curae, non melioris Philoſophiae perpetua meditatio, non ingraveſcens aetas, eripere unquam potuit graviſſimi ſtyli uſum, adhibito quoque in piaſe viſae condimentum Muſarum conſubernio. Igitur in poſterum habebis.

habebimus è tanti viri Schola non exiguum emortualium Carminum sylvam, quum hucusque ex iis unum tantummodo prodiiisset in Basilium Magnum.

Fortasse verò petant Eruditi, cur unam, eandemque rem tot diversis Epigrammatis versaverit Nazianzenus, quod potissimum produnt Carmina in Patrem, ac Matrem, in Sepulcrorum effraictores, & in Synceiactos seu Agapetos elucubrata. Equidem arbitror, amorem in illos, zelum, & legitimam iracundiam in istos, tam variae Carminum copiae causam dedisse, quum nunquam satis videretur argumento fecisse, qui tam cara capita laudanda, aut tam inopia exagisanda sibi proposuisset. Accedit secunda Scriptoris vena, ex qua finire nullo negotio poterant tam diversa Poëmata. Et postremò non malè forsitan calculos ponemus conjiciendo, pleraque ex his Carminibus non in eum finem composita, ut omnia vulgarentur; sed qualia ex opulento Ingenio tumultuariè exciderant, in tabellas relata ad nos pervenisse.

Nam heic & incondita quaedam; & ipsaemet phrasæ, ipsaemet interdum sensa tum Heroicis, tum Elegis, & Jambicis etiam versibus tentata, ac reddita sunt, non alio, ut videtur, consilio, quàm ut meliora è tot experimentis subinde eligerentur. Quaecumque tamen sint, neque Nazianzenum pudebit singula posteris reliquisse, neque nos poenitebit legisse. Quod si quaedam paulù inculciora videbuntur, id nemini mirum esse debet, qui funebrium Epigrammatum rationem noverit. Non solent ii, qui parentum, & familiarium suorum mortem dolent, sectari Poëticas elegantias. Scitum illud videlicet, non oportere esse ambitiosum in luctu. Hac ratione, ut opinor, Ausonius, qui quoties voluit, bonos versus fecit, in iis, quos de obitu suorum scripsit, sequens est illud simplex, & inornatum genus versificandi, quo etiam in didacticis, & aliis quibusdam Poëmatiis sciens, prudensque usus est. Quod autem attinet ad ea Carmina, quae in immodestos Martyrum cultores composita sunt, ea Gregorius Nazianzenus, si scripsit, juvenis adhuc scripsisse videtur. Nam puerilem venam sapient, & prosae, quam versibus similiora, ne apud Poëtam quidem Comicum, vel Satyricum facillè tolerentur. Attamen, quia ad illius aevi, quo scripta sunt, notitiam pertinent, hoc ipso digna sunt, quae ad reliqua adjungantur.

Quum verò sis animi honesti, & grati, per quos profeceris, candidissimè profiteri, publicae heic mihi habendae sunt gratiae Joanni Boivinio Regiae Parisiensis Bibliothecae Custodi. Jam quanta sis Clarissimi hujus viri non rara tantum in Graecis literis, sed etiam in

omni disciplinarum genere exquisita eruditio, praeter alia illius monumenta, satis testantur Nicephori Gregorae universae Historiae Latine non ita pridem donatae. At quanta quoque sis illius humanitas, nulum luculentius testimonium dabo, quam memetipsum. Siquidem ubi is intellexit, me in congerendis Nazianzeni versibus Aneadoris non exiguum posuisse operam, quos ille jam è Regiae Bibliothecae Codicibus descripserat, liberalissima humanitate votis meis obtulit, immò ad me protinus Anno 1698. misit, uberiori meae collectioni adjungendos. Praeterea, ne quid muneri deesset, Carmina è duobus MSS. Codicibus, nempe ex 2891. & 2945. descripta cum veteri MS. Scholiaste contulit, variasque lectiones in margine adnotavit. Quod heic tamen praemonitum Lectorem velim, erunt aliqua è Boivinii penu in meum translata, quae fortasse Nazianzeno tribuenda minimè videantur. Neque idcirco supprimenda censui, quippe saltem antiquissimam Auctoritatem redolentia, & certe spectantia ad Nazianzeni, aut ejus conjungtorum, Historiam.

Doctissimo Boivinio humanitate non concessit C. V. Antonius Maria Salvini in Florentino Lycae publicus Eloquentiae Professor, cui in Graecae Linguae scientia paucos pares, neminem superiorem Italia nunc (*) ostendat. Et ille pariter opem consiliis meis collaturus, ad celeberrimae Bibliothecae Mediceae MSS. Codices totum se convertit, facta illi clementissimè venia à Cosmo III. Magno Etruriae Duce, inter cujus vires, ac laudes non ea postrema est, qua suos Majores accumulatus, rem literariam, ejusque cultores, tum favore, ac benevolentia, tum amplissimis praemiis perpetuè prosequitur. Itaque gloriosissimi illius Principis munere, & accuratissimi Salvini curâ factum est, ut alia etiam Carmina in Ambrosiano, & Regiis Codicibus desiderata, in Medicis reperirentur, quae pro suo erga me studio doctissimus ille vir mihi descripta suppeditavit. Qualia haec sint, suo perspicitur loco. Interim monuisse sufficit, Codicem MS. Medicum eundem esse, qui Tollio non ignotus fuit, mibique Carminum spicilegium praebuit adhuc luce carentium, quum ea Tollius prae festinatione describere nequaquam potuerit. Praeterea variantes lectiones ex aliis MSS. Salvini collegit, per quas Ambrosiano Codici subsidium non leve possit adferri; nullumque, uno verbo, praetermisit officium, quo suum in me, remque literariam confirmares amorem.

Paria quoque praestiturus fuisset C. V. Pater Joannes Baptista del Miro Benedictinus Abbas, si desiderio suo respondissent uberius Vati.

(*) Quid ni legendum ostendat? Ita quidem videtur.

Vaticanae Bibliothecae, cui praeest, MSS. Codices. Quare pauca ille operi meo consulis, sed non paucae illi à me debentur gratiae; in censum enim beneficii venis & optima voluntas. Gratam denique mentionem non omitam Hieronymi Tagliazucchi nostratis, quippe & ex ipsius labore accuratior prodibit ista editio. Utque ille est non unius tantum Linguae Graecae, sed aliarum bonarum Artium amantissimus, & studiosissimus, dummodo ejus erga literas ardor non deferbeat, sperare juvat, nos aliquando habituros ex illius ingenio monumenta, sibi certe, si quidquam divinare possum, & patriae nostrae non parum laudis allatura.

Quum autem in illustrandis Naxianzeni Carminibus interdum adhiberim fidem, & verba Anonymi cujusdam Scholiastis Graeci, praedocendi sunt Lectores, eum profecto antiquitatis causa magni esse faciendum. Ante quingentos annos scriptus videtur membranaceus ille Codex Ambrosianus, ubi hujusmodi Scholia leguntur, quorum unicus est scopus diversis reddere verbis, & paraphrassile, sacri Poetae verba. In Ludovici Magni Bibliotheca alterum simile videre est, uti Clar. Boivinius mihi significavit. Quei autem se gerat hic Auctor, Arte, ut videtur, Grammaticus in exponendis S. Gregorii Carminibus, illic innotescet, ubi integra proferam Scholia ex ejus Opere descripta.

Post Naxianzeni versus collocavimus Epistolas Firmi Caesariensis Episcopi, qui seculo Aetnae Christianae quinto floruit. Earum pretium in quodam elegantiae flore praecipue situm est. Antiquus plane est membranaceus Codex, unde illas eduxi, ac non omnino à Librariorum erroribus immunis. Longè praestitisses, si Literas illas, quas Firmus de magnis negotiis, ac potissimum de Eutychiana, & Nestoriana controversia conscripsit, nobis servassent Majores nostri. At quando amarunt ii potius quisquilias, ut ita dicam, illius ad posteros transmissere, non ita de eorum consilio, aut negligentia dolendum est, ut haec pauca celebris viri monumenta suo non donemus honore. Ex his etiam aliquid lucis illorum temporum Historiae, ac moribus accedis; & saltem juvabit, Firmum aliunde cognitum, ex ejus ingenio, & verbis melius dignoscere.

Nonnullae Juliani Imperatoris Epistolae succedunt, ex eodem Codice Ambrosiano depromptae, unde superiores. Jamque rei literariae interesse, ut hae quoque ederentur, in suo Diario Italico scripsit C. V. Bernardus de Montfaucon Monachus Benedictinus à Congregatione S. Mauri, cui olim legendas dedi. Oprandum quoque esset, ut alia il-

lius scripta superessent; nam etiamsi ejus impietatem desestemur, certe eruditionem non contemnimus; mirumque in modum Ecclesiasticae, & profanae Historiae conducunt vel inimicorum Libri.

Opus nostrorum denique claudet famosa illa, quae seculo Cbristianorum quinto supposita est Julio I. Romano Pontifici, Epistola. Illius mentionem Gennadius olim fecerat in Lib. de Viris Illustribus. Verum ut erat ille Criticae Artis non admodum gnarus, sibi imponi ab Haereticis passus est, atque alia ratione, quam par erat, focum hunc excusavit, ac rejecit. At sequenti seculo Facundus Hermianensis inter Latinos, & postea Leontius Byzantinus inter Graecos, aliique, deprebensis hujusce Epistolae germanis architectis, fucum, fraudemque Haereticorum ita aperuere, ut calumniae nullus amplius relinqueretur locus. Centuriatores tamen Magdeburgenses, nescio utrum ignorantia ducti, an vesano illo furore, quo sibi Romanam Ecclesiam, ejusque Pontifices vel sanctissimos divexandos, & mordendos unice proposuisse videntur, litem adhuc instaurare sunt ausi. Nimirum Julio I. stramineam hanc Epistolam rursus tribuere non dubitarunt. Sed nullo negotio Baronius, Binius, Bellarminus, Petavius, aliique non pauci Orthodoxae communionis viri, tandem veritati locum fecere, atque armis fortissimis prostravere pertinacem imposturam. Nulli verò melius, quam mihi facile erit ab hujusmodi calumnia Julium Romanum Pontificem vindicare. Et quamquam id praestare vel sola nuda Epistola possit, quae tam supina, atque incauta fraude supposita est, ut contritum se prodas; nihilominus Disquisitionem adjungere placuit, qualem, (quantum quidem mihi persuadeo) dirimendae penitus controversiae parem, & aptam poscere vel praefracta possint ingenia.

Forse autem delicatuli, quorum numquam erit inopia, perant à nobis, cur hanc Epistolam impie confictam, indignam olim quae ederetur, & beneficio temporis subinde oblivioni traditam, iterum nos à tenebris revocemus. Neque id necessarium, addent, neque utile. Immo contra, si eis credendum sit, periculo non careat hujusmodi consilium, quippe tela in Catholicae Religionis perniciem procusa, nihil unquam prodesse, multum verò interdum nocere possunt, aut infirmis objecta, aut à fortibus inimicis rursus intorsa. Quibus, si ita forse loquantur, responsum velim, necessum esse, ut nunquam excesserint pueritiae finibus, & angustissimis tyronum pomoeriis. Nam qui sese jam dederunt in amplex, beatosque eruditionis campos, tantum abest, ut pericula heic somnians, ut contra non mediocris beneficii loco reprensus hujusmodi evulgare monumenta.

Quis

Quis enim tam bardus, stupidusque sit, ut heic ad errorem incitamenta reperiat? Quis à veneno sibi timeat, cujus vim penitus enarmavit vicinum, & conjunctum antidotum? Hujus autem Epistolae totum virus sustulisse est, ejus Auctores, & fraudem prodidisse. Deinde ex re Oribodoxae Religionis est inspicere, quàm malis artibus Catholicas sententias olim impugnare conati sint Haeretici. Et denique non Historiae solum Ecclesiasticae splendori conferre multum haec possunt, ac solent, sed etiam ipsius Romani Antistitis famam, ac sanctitatem liberant ab omni suspitione labis, & culpa. Quod si exemplis agendum est, cui adhuc in mentem venit succensere Clarissimis viris, quorum curâ evulgaros habemus virulentos Juliani, aut Libanii, aut Symmachii, aut Zozimi in Christianam Religionem Libros? Passim, nemine conquerente, reciduntur Juliani Pelagianorum primitivi scripta in S. Augustinum, eodemque beneficio donantur reliqua Semipelagiani gregis Opera. Quid? quod tot Libri in Romana Synodo sub Gelasio Pontifice damnati, aut sine legentium querela prostant, aut sine periculo ubique leguntur. Et non ita pridem lubentissimè accepimus à Montfauconio V. C. Commentarios Eusebii Caesariensis, qui cum Arianis fecisse, aliisque erroribus laborasse non obscurè cognoscitur. In Actis autem Conciliorum quos Epistolae ab Haeticis conscripserat contineantur, nemo est nescius; & ipse Annalium parens Baronius quandoque in suas derivat Historias Opuscula à Christiani nominis, aut Catholicae Fidei hostibus scripta, & ad nostram usque aetatem servata. Quid multa? Sexcenta hujusmodi exempla ab antiquitate petere possum, & plura etiam à recentioribus rei literariae Scriptoribus. Sed omnium vice mihi demum eris, commemorare Apollinaris Haeretici sententias unà cum S. Gregorii Nysseni Responsionibus à Vaticana Bibliotheca ante paucos annos descriptas, quas Graecè, & Latine publici juris fecit C. V. Laurentius Alexander Zacagnius ejusdem Bibliothecae Praefectus. Quamobrem desinant, si qui sunt adeo delicati, ac morosi Lectores, instituto nostro obices opponere, neque se temere immisceant eruditae Reipublicae negotiis, quum nondum intelligant, unde timendum, unde gratulandum sit nobis, & illic timeant, ubi non est timor.

Restat, ut aliquid de ratione dicamus, quam sequuti sumus in his Opusculis Latio donandis. Est heic non tam facile est acquis placere Lectoribus, quàm displicere fastidiosis. Equidem novi, quantà, & qualia in optimo Interprete requirantur, quo suas partes cum laude implere possit, & eruditorum gratiam inire. Praeter insimam utriu-

sque

sque Linguae perisiam exigi scio quum amplissimam eruditionis, & verborum copiam, tum subactum iudicium, & ingenium, cui liceat non ipsas tantum res, & Graecos sensus Latine reddere, sed per interpretationem exprimere varios Scriptoris colores; elegantiam nempe, aut austeritatem, aut obscuritatem, aut maiestatem, aut humilitatem alieni sermonis, ac styli. Denique mihi obversantur, quae in hanc rem commentatus est Clariss. & eruditissimus vir Petrus Daniel Huetius, praeceptis non minus, quam exemplo locuples istius argumenti magister. Sed quum Interpretum albo nomen meum dare sum ausus Anno 1697. (eo enim tempore haec Opuscula convertebam, quamquam difficillima tempora in hunc usque diem eorum editionem distulerint) id unum mihi statutum fuerat, in omnium Literatorum commodum Latina facere, quae Graecè duntaxat edita rarum sibi poterant polliceri lectorem, relictâ aliis praestantissimi Interpretis laude. An istud, quod meum erat, tolerabili successu praestiterim, aliorum esto iudicium.

Non dissimulabo tamen, me aliam insistere potuisse interpretandam, si in animum induxissem, observatum à me iter posse in eruditorum indignationem incurrere. Ubi enim assequutus es Graeci Auctoris sensa, tum arduum non est, si alteram Linguam perspectam habeas, aliquo splendore Latinitatis reddere Graeca. At quis nescit, interpretantibus utrinque duo stare incommoda, nempe quamdam jejunitatis speciem, si nimis presso pede ubique Scriptorem consectari velint; & fidei periculum, si nimis libero gressu indulgere sibi malint, quàm alteri inferuire? En bis autem offendiculis secundum, quàm primum, longè accuratius evitandum nemo diffiteatur; immo non pauci sentiant, ne vitii quidem nomen primo deberi. Quamobrem si à nimiae libertatis periculo mihi timens, quandoque in oppositum deflexisse forstè videar, morosi nimium sint, qui veniam mihi negent, & mediocribus non contenti, summa, & optima desiderare pergant.

Atque haec dicta velim de Opusculis Graecis prosa oratione conscriptis, quae in Latinum sermonem transtuli. Quod enim attinet ad Nazianzeni Carmina, ni mea me fallit opinio, molestè nemo feret, quòd tam religiose insisterim Graecis vestigiis. Non aliter bucusque fecere tot egregii viri, quorum opera plerisque Graecorum Poetarum habemus Latine loquentes. Et quidem improbare non ausim consilium Jacobi Billii V. C. cui placuit totidem Latinis versibus reliquos reddere S. Gregorii versus. Attamen dicere liceat, fecisse metri necessitatem, quam ille sibi imposuit, ut ego ibi Nazianzenum quaerens, interdum non inveniam; cerè ejus ubertatem, ac vim non raro desiderem.

rem. Tuior proinde nemini non videatur ratio interpretationis nostrae, praesertim quum anxie nimis Graeca verba sequuti non simus, & quae obscura occurrunt, non Notis solum, sed etiam Disquisitionibus nonnullis illustraverimus. Utrumque tamen se res habeat, operi meo satis gratulabor, si Lectores humanissimi condonent errores, & mihi fortasse meos, & Typographis suos, si quos nec mea, nec illorum industria cavere prorsus potuit, tamen voluit.

Finem Praefationi faciam afferendo Tetrastichon olim in laudem Nazianzeni compositum à Scipione Forseguerra, viro perquam erudito, & Angeli Politiani amico, qui Scipionis Carteromacchi nomen assumserat pro sui seculi more. Ejus etiam versionem à Salvinio factam dabo.

Γρηγόριος Μῦσας πολλῶ πλέον ἤπερ Ὀμηρος
Θειοτάτων ἐπέων δειξεν ὑπηρετίδας.
Ἡ μᾶλλον τόγε πᾶν. Μυσῶν ὑπο λέξεν Ὀμηρος.
Γρηγορίῳ δ' ἔπνει πνεῦμ' ἄρα θεϊότερον.
Gregorius Musas, melius quàm dius Homerus,
Divini ostendis carminis artifices.
Seu potius, Musis cecinit diſtantibus ille.
Gregorio afflavit sanctior aura sinum.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Ἐπιγράμματα.

GREGORII THEOLOGI

Epigrammata.

Eis Prohaeresium Sophistam.

Ἡκέτι Κεκροπὴν μεγάλ' εὐχτο: ὃ θέμις ἐστὶν
 Ἡελίῳ τυτθῇ αὐτὰ φέρειν δαίδα,
 Οὐδὲ Προαερσίῳ ῥήτρῃ βροτῶν ἄλλον ἐρίζειν,
 Ὅς ποτε ἀρτίτοκοις κόσμον ἔσχετε λόγοις.
 Βροτὴν Ἀΐδης ἐνεκεν νεκτύπων: ἀλλὰ Σοφιστῶν
 Πᾶν γένος ὑψιλόγων εἶκε Προαερσίῳ.
 Εἴς μὲν: ἀλλὰ μιν ἔχε μόρον φθόνος. ἡκέτ' Ἀΐδῃαι
 Κυδιμοὶ: ὧ νύτῃς, φεύγετε Κεκροπὴν.

In Prohaeresium Sophistam.

CARMEN I.

NE posthac Cecropia magnum gloriare. Nefas est
 Soli tantillam opponere facem,
 Aut cum Prohaeresii eloquentia mortalem alium contendere,
 Qui nuperis Mundum concutiebat Orationibus.

Toni-

Tonitru Attica recens streperum tulit: Sophistarum verò
Universum genus magniloquorum cedebat Prohaeresio.
Cessit quidem. Sed illum vicit invidum satum. Non amplius Athenae
Illustres erunt. O juvenus, fugite Cecropiam.

NOTAE.

Quis quantusque vir Prohaeresius fuerit, quem heic Nazianzenus fati functum laudat, quantaque eloquentia praeditus, Eunapius Sardianus illorum temporum aequalis luculentè scriptum reliquit in Libro de Vitis Philosophorum, & Sophistarum, ubi ejus vitam, & res gestas memoriae mandavit. Inter caetera illius encomia fortasse id altius eminet, quod illi Populus Romanus constituit. Πολλὰ, sunt Eunapii verba, ἐν πολλοῖς ἀγασθῆντες, καὶ τυχόντες ἱπαινών, ἀνδριώτα κατασκευατάμενοι χαλκῷ ἰσομέτρητον ἀνέστηκαν, ἐπιγράφοντες: ἡ βασιλεύσα Ῥώμη τὸν βασιλεύοντα λόγων. Quum valdè, atque ob plurima (Romani per Prohaeresium) admirationi fuissent, & encomiis ab eo ornati, statuae illi ex aere pari magnitudine erexere cum hac inscriptione REGINA ROMA REGI ELOQUENTIAE. Solemne fuit olim Sophistarum argumentum, Urbium praeclarissimarum laus. Encomium Romae Prohaeresius fecerat, quemadmodum & Aristides fecit, cujus extat hoc titulo nobilissima Oratio. Hinc Prohaeresio statua publicè decreta, atque erecta, cum insigni Inscriptione. Sub Juliano Augusto Prohaeresium floruisse, & quinque post ejus mortem annis vivere desuisse, auctor est idem Eunapius, qui haec etiam de illo refert: τοῦτος, καὶ τοῖς τοῖς γεγόμενος, καὶ διαπλήτας τῶν αὐτοῦ λόγων τε, καὶ ὁμιλητῶν τὴν οἰκμένην. Tantis, ac talis vir, qui totum terrarum orbem orationum suarum, & auditorum copia implevit. Quare circiter Annum Christi 368. hoc Epigramma Nazianzenus elucubrasse videtur. Christianorum autem albo Prohaeresium inscriptum fuisse, è Hieronymo facillè intelligas in Chronico ad Annum primum Juliani, ubi haec habet: Prohaeresius Sophista Asbeniensis lege data, ne Christiani liberalium Artium Doctores essent, quum sibi specialiter Julianus concederet, ut Christianos doceret, scholam sponte deseruit. Haec ille de Prohaeresio, quem etiam magnum Sophistam in voce ἱελαϊσὸς Suidas appellat. Cur tam anxie illius obitum Gregorius deploraret, in causa fuit, quod eo praeceptore usus olim fuerat; ejusque rei testem habemus Sozomenum Lib. VI. Cap. XVI. de SS. Basilio, &

Tom. XII.

N

Grego-

Gregorio nostro ita scribentem. *Quum adhuc adolescentes essent, Hierio, & Prohaeresio Sophistis id temporis praestantissimis se in disciplinam tradidere Athenis.*

Σοφιστήν. Sophistam. Quamquam antiquis temporibus Sophistarum nomen in deteriore partem accipi solet, & potissimum dum Socrates in vivis ageret, uti Cicero testis est Acad. Quæst. Lib. II. & Plato Sophistarum sui temporis μάστιξ appellatus fuerit; attamen, Romano Imperio in senium vergente, honorificum esse coepit. Rhetores fere omnes, qui publicis in Scholis eloquentiae praeceptis juvenes imbuebant, ita compellari amabant, quum laudis, non dedecoris, jam argumentum id esset. Seculum à Christo nato quartum plura hac in re exempla suppeditat. Primas autem eo tempore inter Sophistas tulerunt Libanius, & Prohaeresius. Qui de Sophistis uberiora cupit, adeat Eunapium, & Philostratum in eorum Vitis, & Petrum Fabrum in Comment. ad Leg. 1. de Just. & Jure.

Κεκροπίη. Cecropia. Sunt verba Plinii Lib. VII. Cap. LVI. *Opidum Athenas Cecrops à se appellavit Cecropiam.* Pluribus autem narrat Eunapius, quomodo Athenas accitus fuerit Prohaeresius, ut ibi Eloquentiam profiteretur; non enim erat ille Atheniensis, sed ex Armenia.

Μεγάλ' ὠχιο. *Magnum gloriare.* In MS. Cod. Ambrosiano legitur ὠχίτο, quod retineri potest; sed melior mihi visa est lectio, quam suppeditavit Cl. Salvinus è Cod. Med. Fortassis etiam legendum μεγαλαίχιο.

Ερίζειν. Cod. Med. ὀρίζειν.

Βροντήν. Tonitru. Quatuor sequentes versus forsitan à superioribus sejungendi, ut alterum Epigramma constituent. Julianus Augustus ἐ παραβόλης Epistolam ad Prohaeresium istum scribit. Illum autem appellat ἄνδρα ἐξίεντα τοῖς λόγοις, ὥττις οἱ ποταμοὶ τοῖς πῆδις ἰταζιάτι τὰ ρύματα, καὶ ζῆλῶτα τὸν Περικλῆα κατὰ τὸς λόγους. *Hominem in dicendo copiosum, velut flumina, quum in patentes campos insinuant; hominem Pericli omnino parem eloquentia.* Periclis aemulum, imo alterum Periclem, eundem Prohaeresium simili sententia heic facit Nazianzenus. Nam ut Periclem *sonasse, & fulgurasse* Eupolis vetus Poëta dixit, ita & Prohaeresium Gregorius *Tonitru novum* appellat.

Ἄντα φέρειν. In Ambr. Cod. videtur scriptum ἄντα φέρειν. Sed facile α in ω conversum. In Mediceo habetur πάντα, quod non abludit ab ἄντα. Hoc autem verbum Poëticum est, & Homericum; atque Homericus in primis Nazianzenus.

Ω νεότης. In Anib. Cod. legitur ὁ νεότητος. Metrum, & sensus emendationem exigebant.

Eis Θεσπίσιον Γραμματικόν.

ΑΓ αἱ καὶ σὺ θάνες, φθονερὴ δέ σε μοῖρ' ἐκάλυψεν,
 Θεσπίτι: φθιμένα δ' ἀχθιτόν ἐσι κλέος.
 Ἀρτιτόκοις ἐτίεσσι τόπος βρύσας, ἥ δ' ἐβόησε
 Ἀτθίς: τίς ποτ' ἐμῆς δόξαν ἔχει σοφίης:

In Thespesium Grammaticum.

CARMEN II.

HEU heu & tu mortuus es, invidum verò fatum te tumulavit,
 Thespesi: tibi autem mortuo perenne est decus.
 Nuper verbis tantus manabas: exclamavit autem
 Attica: Quisnam meae decus possidet sapientiae?

NOTAE.

ET hic Thespesium inter clarissimos sui temporis Rhetores efful-
 sit. Ei operam Caesareae in urbe Palaestinae Theologus dedit.
 Audi Hieronymum in Lib. de Script. Eccles. haec de Euzojo scri-
 bentem. Euzojus apud Thespesium Rhetorem cum Gregorio Nazian-
 zeno Episcopo adolescens Caesareae eruditus est. Cur tamen Gram-
 maticus tantum à Gregorio, non Rhetor, aut Sophista appelletur,
 quemadmodum Prohaeresius, divinare nescio; nisi ea forsitan sit caus-
 sa, quod Grammatici antiquis temporibus appellabantur, qui absolu-
 te docti, variarumque artium professores erant.

Εκάλυψεν. Cod. Med. habet ἐδάμασσε.

Eis Μαρτινιανόν.

ΕΓΓις τὰνταλός ἐστιν ἐν ὕδασι αὐὸς ἀπίσις,
 Εἴτις ὑπὲρ κεφαλῆς πέτρος αἰὲ φοβέων:
 Δαπτόμενον τ' ὄρυσιν ἀγέραον ἤταρ ἀλιτῶν,
 Καὶ πυρόεις ποταμός, καὶ ζῶφος ἀθανάτος.

Ταρτάριοί τε μυχοί, καὶ δαίμονες ἀγριόθυμοι,
 Ἄλλαι τετρομένον τίτιες εἰς αἶδῃ:
 Ὅσας Μαρτινιαδὸν ἀγακλία δηλήταίτο
 Τύμβον ἀνοχλίζων, δαίματα πάντα φέροι.

In Martinianum.

C A R M E N III.

SI quis Tantalus est inter infidas aquas fidei labiis,
 Si quis super caput lapis semper terrens;
 Seu laceratum ab avibus aeternum jecur impii,
 Et igneum flumen, & nox perpetua;
 Tartareiue recessus, & Daemones crudelissimi,
 Aliaeque vexatorum poenae in Inferis:
 Quicumque Martiniano glorioso nocere voluerit,
 Sepulcrum submovens, hos timores universos subeat.

N O T A E.

Martinianos clarissimam Saeculo Christi quarto gentem fuisse, plura monumenta, ex eisdem petita temporibus, nunc etiam testantur. Sub Constantino Magno Martinianus quidam Praef. Urbi, & Praefes Provinciae Norici Mediterranei floruit, cujus memoria in Inscriptione Gruteriana extat pag. CCLXXXIII. num. 5. ubi sic legitur:

D. N. FL. CONSTANTINO
 CLEMENTISSIMO. ATQ. VICT. AUG.
 MARTINIANUS. V. P. PRÆSES
 PROVINC. NORICI MEDITERR.
 D. N. M. EJUS.

Ante hunc Martinianum alter longè clarior vixerat, quem ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ ταξέων ὄντα (Μάγιστρον τῶν ὀφφικίων καλεῖται Πρωμαῖοι) *quum Ordinum Palatinorum Dux esset (Magistrum Officiorum Romani vocant)* Caesarem Licinius creaverat, Zosimo teste Lib. II. Hist. At istum, Licinio profigato, Constantinus M. satellitibus suis occidendum tradidit. Praeterea sub Valente, ac Valentiniano in Africa Martinianum alium, quem aliquo illustri munere ibi functum arbi;

arbitror, Theodosius Augustorum nomine interimendum iussit. Sunt verba Ammiani Marcellini Lib. XXIX. Hist. *Per Caesariensis Maurisaniae oppida reversus Theodosius Sisifum, Castorem, & Martinianum rapinarum, flagitiorumque Romani participes ad interitum sortos incendit.* Extant denique in Codice Theodosiano tria Constantii Augusti rescripta ad Martinianum Africae Vicarium A. C. 358. misa L. 44. 45. & 46. C. de Decurion. Ad hunc Martinianum, dum alter sit à nuper memorato, referenda esse Nazianzeni Carmina, conjicere possumus, quippe de illo infra canit Poëta:

Δυπὶ δὲ Σικανίην κήτασθαι, καὶ Λιβύην.

Armis verò Siciliam tenuisti, atque Africam.

Et quum extremam attigerit senectam, ad Gregorii nostri clariora tempora procul dubio vixit. Quod igitur Nazianzenus nos docet, en paucis. Martinianus Cappadociam patriam habuit, aut saltem rexit; illum enim vocat Poëta Καππαδόκων μὲν αἰνῆτα, *Cappadocum magnum decus*, & infra *Cappadocem* aperte appellare videtur. Siciliam, atque Africam, ut supra significavi, summa cum virtute, & aequitatis, ac armorum gloria moderatus est. Tandem felicem ad senectutem perducto vitae curriculo, in Imperatoris aula diem supremum sine morbo oblit. Reliquas ejus virtutes, ac laudes singillatim descriptas heic habes.

Περὸς αἰὶ φοβέων. *Lapis semper terrens.* Praeter alia tormenta, quae coeca, & fabulosa Ethnicorum gens Tantalus ad Inferos damnato affinxit, scilicet, ut Ovidius ait, quodd

Quaerat aquas in aquis, & poma fugacia caperet,

alterum veteres somniarunt, nempe quodd ejus capiti ingens immineret saxum, semper terribile, quia semper casurum. Cicero Lib. IV. Tusc. Quæst. haec de illo habet: *Poëtae impendere apud Inferos saxum Tantalus faciunt ob scelera, animique impotentiam, & superbiloquentiam.* Eandem rem his quoque carminibus describebat Lucretius:

Nec miser impendens magnum sinit aëre saxum

Tantalus (ut fama 'st) cassa formidine torpens.

Et Es,

Et Euripides fabulae hujus memoriam in Oreste reliquit, ita canens:

Διὸς πεφυκὸς (ὡς λέγασιν) Τάνταλος
 Κορυφῇς ὑπερτίλλοντα δαιμαίνων τέτρον.
Natus, ut ferunt, Jove Tantalus
Sacrum simens, quod imminet capiti.

Vide & apud Pindarum Ode VIII. lapidis hujus mentionem.

Τετραμμένων. *Vekatorum*. In Cod. Ambr. legitur τετριμμένων, corruptè procul dubio. Quare substitui meliorem vocem, quae bis occurrit in ejusdem Nazianzeni Carmine de Vita sua.

Ἄλλο.

Ὅτ' ῥιᾶσοι, καὶ πόντος, ἀτάσθαλι, καὶ πεδίοισι
 Τέρπῃ πυροφόροις, τετραπόδων τ' ἀγίλαις.
 Καὶ χρυσοῖο τάλατα, καὶ ἄργυρος, εὐγενεῖς τε
 Λαῖες, καὶ Σηρῶν νημάτα λεπταλῆα,
 Πάντα βίος ζώοισι. λίθοι δ' ὀλίγοιτε φίλοιτε
 Τοῖς φθιμένοις, σὺ δέ μοι κἄνθ' ἄδε χεῖρα φέρεῖς;
 Οὐδέ σον αἰδόμενος, τλήμων, τάφον ὅς τις ὀλεσσειν
 Ἄλλος, σοῖσι νόμοις, χερσὶ δικαιοτέrais.

ALIUD. IV.

MOntes tibi sunt, & pontus, improbe; & campis
 Frueris frugiferis, quadrupedumque gregibus:
 Et auri talenta, ac argentum, nobilesque
 Lapides, & Serum tenuia fila,
 Omnia viventibus vita suppeditat. Lapidēs verò pauci, & cari
 Sunt mortuis tantùm. At tu mihi & heic manum inferis.
 Tuum quoque sepulcrum, o miser, non veritus aliquis perdat
 Alius, legibus quidem tuis, sed manibus justioribus.

NOTAE.

CUr geminis hisce Epigrammatis Nazianzenus utatur, ut à Martiniani tumulo inimicas manus avertat, temporum illorum notitia prodit. Eò enim improborum impietas venerat, ut nulla sepulcro-

pulcrorum haberetur religio. Quin tumuli evertebantur, eorumque è spoliis, ac marmoribus asportatis lucrum sibi nonnulli quaerebant. Hinc Imperator Constantinus contra sepulcrorum violatores, quos Graeci *τυμβωρύχες* appellabant, leges promulgavit A. C. 340. & 349. Constantinus quoque Augustus, eumque imitatus Julianus legibus laetis perditae gentis audaciam compescuere. Has leges videre est in Codicibus Theodos. & Justinian. Tit. de Sepulcr. viol. Is autem honor apud veteres sepulcris erat, qualis apud nos Christianos, qui non animabus tantum ad immortalitatem translatis, verum etiam ossibus, ac cineribus pacem in terris optamus. Propterea in antiquis Inscriptionibus hujusmodi tumulorum confractoribus poenas, terrores, minaque infligis legimus. Unicam è schedis meis MSS. producarn, quae Athenis ante annos 150. habebatur, descriptaque reperitur in egregio Codice Ambrosianae Bibliothecae.

ΠΑΡΑΔΙΔΩΜΙ ΤΟΙΣ ΚΑΤΑΧΘΟΝΙΟΙΣ ΘΕΟΙΣ
 ΤΟΤΤΟ ΤΟ ΗΡΩΝ ΦΤΛΑΣΣΕΙΝ
 ΠΛΟΤΤΩΝΙ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙ ΚΑΙ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ
 ΚΑΙ ΕΡΤΝΤΕΙ ΚΑΙ ΠΑΣΙ ΤΟΙΣ ΚΑΤΑΧΘΟΝΙΟΙΣ ΘΕΟΙΣ
 ΕΙ ΤΙΣ ΑΠΟΚΟΣΜΗΣΕΙ ΤΟΤΤΟ ΤΟ ΗΡΩΝ
 Η ΑΝΑΣΤΟΜΩΣΕΙ ΗΤΙ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΝ
 ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙ Η ΑΥΤΟΣ Η ΔΙ ΑΛΛΟΤ
 ΜΗ ΓΗΙ ΒΑΤΗΙ ΜΗ ΘΑΛΑΣΣΗΙ ΠΛΩΗ
 ΑΛΛΑ ΕΚΡΙΖΩΘΗΣΕΤΑΙ ΠΑΝΓΕΝΕΙ
 ΠΑΣΙ ΤΟΙΣ ΚΑΚΟΙΣ ΠΕΙΡΑΝ ΔΩΣΕΙ ΚΑΙ ΦΡΙΚΗΙ
 ΚΑΙ ΠΥΡΕΤΩΙ ΚΑΙ ΤΕΤΑΡΤΑΙΩΙ ΚΑΙ ΕΛΕΦΑΝΤΙ
 ΚΑΙ ΟΣΑ ΚΑΚΑ ΑΝΘΡΩΠΟΙΣ ΓΙΓΝΕΤΑΙ
 ΤΑΤΤΑ ΓΕΝΕΣΤΩ ΤΩΙ ΤΟΛΜΗΣΑΝΤΙ
 ΕΚ ΤΟΤΤΟΤ ΤΟΤ ΗΡΩΟΤ ΜΕΤΑΚΙΝΕ:ΣΘΑΙ ΤΙ.

Quae ita Latine reddidi. *Trado Inferis Diis hoc sepulcrum custodiendum, Pluto, Cereri, Proserpinae, & Furiis, & omnibus Inferis Diis. Si quis spoliaverit hoc sepulcrum, vel aperiet, vel etiam aliquid aliud dimovebit, vel ipse, vel per alium: neque terra incendat, neque mari naviget* (Graeca verba heic esse corrupta suspicor. Ego scripsi *πλώη* pro *πλωτή*, quod erat in Cod. MS. ut aliquis esset sensus) *sed eradicabitur funditus, omnibus malis occupabitur, & horrore, & febri, & quartana, & elephantiasi. Et quaecumque mala hominibus accidunt, ea eveniant illi, qui ausus fuerit aliquid en*
 hoc

hoc sepulcro amovere. Horum similia apud Gruterum invenias, apud Jo: Kirchmannum de funer. Roman. Lib. III. Cap. XXVI. Gorthofredum in Comment. ad Cod. Theod. Spondanum Lib. I. Part. I. Cap. IX. de Coemet. sacris, ut alios omittam.

Οὐδέ σου. *Neque tuum &c.* Ut sensum verba haberent, ita haec vertenda duxi. In Codice Mediceo pro ἔσις ὀλεσσειν habetur ὅν τις ὀλέσσει. In Ambrosiano erat ὀλειν. Sensus autem foret, contrafractiori sepulcrorum ne proprium quidem sepulcrum curae esse; nam & alius aliquis exemplo usus in istud quoque irruet, sed aequius.

Ἄλλο.

Ἡ Νίκα Μαρτινιανὸς ἰδὺ χθόνα μητέρα πάντων,
 Πᾶσα μὲν Αὐτονομίαν ἐξουαχθεὶ πόλις.
 Πᾶσα δὲ Σικανίῃ τε, καὶ εὐρέα πέρατα γαίης
 Κεῖρατ', ἀπ' ἀνθρώπων οἰχομένης Θέμιδος.
 Ἡμεῖς δ' αὐτῇ σέο τάφον μέγαν ἀμφιέποντες
 Αἶν' ὑπερχομένοις δέχομεν ὥς τι σέβας.

ALIUD V.

Quando Martinianus terram subiit omnium parentem;
 Omnis quidem Italorum ingemuit Civitas.
 Univerſa verò Sicilia, & spatiosi fines terrae
 Detonſi ſunt, ab hominibus diſcedente Themide.
 Nos autem, loco tui, ſepulcrum magnum complectentes
 Semper advenientibus ut quid ſacrum oſtendemus.

NOTAE.

Κεῖρατο. *Detonſi ſunt.* Poëticâ elegantîâ Siciliam univerſam, terraeque fines Detonſos Theologus dicit, ut Siculos, caeteroque homines ſignificet Detonſos ob Martiniani mortem, quocum Juſtitia, ſeu Themis è mundo diſceſſiſſe ſingitur. Tonderi autem in luſtu mos veteribus fuit, quo ritu interpus animi moeror oſtendebatur. De hoc ritu loquitur Herodorus Lib. II. Hiſt. ira ſcribens: Τοῦτοι ἄλλοις ἀνθρώποις νόμος ἅμα κῆδει κεκάρθαι τὰς κεφαλὰς τῶν μάλιſτα ἐκτάται. *Ardua caeteros homines nunc receperunt eſt, ut in luſtu ſtatim capita radantur, eorumque poſſiſſimum, ad quos luſtus juve per-*

re pertinebat. Nunciata quoque Germanici morte, *Regulos quosdam* barbam posuisse ad indicium maximi lucius, auctor est Svetonius in Caligula. Hinc Aegyptii hujus moris observantissimi, ut lustum suum propter Osiridis mortem testarentur, quotannis statuto die radabant capita, uti Julius Firmicus narrat. Mentionem quoque de crinium tonsura in moestitiae signum fecere Xenophon Lib. I. ἰλλήνικον, Theocritus in Epitaphio Adonidis, Athenaeus Lib. XV. Aelianus Lib. VII. Cap. VIII. Seneca Lib. V. de Benef. Cap. VI. Astrampychus in senariis onirocriticis, Isocrates, & alii.

Ἀμφιέποντες. *Complectentes*. Ita scripsi, quum in Ambr. Cod. legeretur ἀμφιέπονται.

Δείζομεν. *Ostendemus*. In eodem Codice scriptum est δώτομεν, quod nullum praebet commodum sensum. Quare aliud verbum substituendum censui.

Ἄλλο.

Οἱ Χριστὸν φορέοντες ἀκούετε, οἱ τε θύμισας
 Εἰδότες ἡμερίων καὶ φθιμένων ὅτιν
 Πάτρα λίτον, βασιλεια, πάτρην, γένος, εὐχος, ὑπάρχων
 Αἱ αἱ πᾶσιν, ὅμως νῦν κόπεις εἰς ὀλίγη,
 Μαρτινιανὸς πᾶσι τιτιμένος, ἀλλ' ἐπὶ τύμβῳ
 Βάλλειν ἡμετέρῳ δάκρυα, μὴ παλάμας.

ALIUD. VI.

Qui Christum fertis, audite, quique jura
 Novistis vivorum, & mortuis debitam reverentiam.
 Omnia reliqui, Palatia, patriam, genus, gloriam, imperans
 Heu heu omnibus, nihilominus nunc sum cinis exiguus
 Martinianus cunctis honoratus. Sed tumulo
 Nostro lacrymas, non manus, injicite.

NOTAE.

Οἱ Χριστὸν φορέοντες. *Qui Christum fertis*. Quum interdum Nazianzenus hoc nomine Sacerdotes significet, saepius tamen Christianos omnes intelligit, idque heic voluisse mihi videtur.

Tom. XII.

Ο

Ἰπάρ

Τ' *παρχων*. *Imperans*. Commodè etiam cum *ὑψος* conjungi poterat hoc verbum, ut esset sensus *gloriam Praefectorum*. Certe infra Martinianus appellatur *κάρτος ὑπάρχων*, *robur Praefectorum*.

Βάλλειν. *Injicere*. Pro *βάλλετε* usurpatum reor, quod interdum Poetae faciunt. Sensus autem hic est. Lacrymis quidem sepulcrum nostrum spargite: hoc decet. Ne verò manus inferre, nam hoc impium. Epigramma eò tendit, ut misericordiam, timoremque mortis, tumorulorum effractoribus incutiat.

Ἄλλο.

MΟΤτοπόλον, ρητῆρα, δικαστόλον, ἄκρον ἅπαντα,
 Τύμβος οὐδ' ἐγγεῖτην Μαρτινιανῶν ἔχω,
 Ναύμαχον ἐν πηλάγισσιν, ἀρήϊον ἐν πεδίοισιν.
 Ἄλλ' ἀποτῆλε τάδε, πρὶν τι κακὸν παθεῖν.

ALIUD. VII.

PΟῦταμ, Rhetorem, Judicem, summum in omnibus,
 Tumulus, quem videtis, Martinianum teneo,
 Navali praelio aptum in mari, bellicosum in terris.
 Quare procul este à tumulo, ne quid mali patiamini.

Ἄλλο.

MΗ' πόλεμον φθιμένοισι (ἅλῃς ζῶντες ἀλιτροί)
 Μὴ πόλεμον φθιμένοισι Μαρτινιανὸς ἐγώ,
 Πᾶσι τὰδε ζωῆς ἐπιτίλλομαι: ἢ θίμῃς ἐσι
 Τῶν ὀλίγων φθονεῖν τοῖς φθιμένοισι λίθων.

ALIUD. VIII.

NE bellum mortuis infer (sat impiorum vivit) quibus scilicet
 inferas bellum.
 Ne, inquam, bellum infer mortuis. Martinianus ego
 Haec iis, qui superfunt, mando: nefas est
 Exiguos lapides mortuis invidere.

NO.

NOTAE.

MH' πόλεμον. *Non bellum.* Subaudio *πεποίηκα*, nempe: *non bellum mortuis intuli, μοι.* Quae ait, ut violatores à sepulcris arceat, exemplo sui. Pro *ἐγὼ* legi posset *ἔχω*. Posset etiam subintelligi *ποιῆτε*, hoc est, *ne inferre bellum.* Ego sum *Martinianus*. Pro *πάντες ταῦτε* Cod. Med. habet *ταῦτα πάντες*.

Ἄλλο.

Ω Θίμι, τῇ πολίων πότ' ἐγὼ νόμησα τάλαντα,
 ὡς φοβεραὶ ψυχῶν μάστιγες ἔχ' ὁπίων:
 Οὗτος ἡμοῖσι λίθοισι φέρει σονόντα σίδηρον,
 Οὗτος ἡμοῖ: φῆν φῆν: πῶ δὲ λίθος Σισύφου;

ALIUD. IX.

O Themis, qua Duce olim ego Urbium agitavi lances,
 O terribilia impiarum animarum flagella:
 Ille in meos lapides fert lacrymabile ferrum.
 Ille in me. Heu, heu. Ubi nunc lapis Sisyphi?

NOTAE.

VEnustissimam heic habes Protopopoejam contra sepulcrorum violatores. Postquam omnia Inferorum, Themidisque flagella invocavit: *en*, inquit, *hic ramulo meo bellum ferro armatus inferi.* Hic, inquam, *perditus homo in me grassatur, heu heu. Ubinam Sisyphi lapis nunc est? Cur in hunc impium non tuus?* Pro *πολίων* in Cod. Med. legitur *πολλῶν multorum*, quod minus audax videri potest. Tria verò superiora Epigrammata unum tantummodo constituebant in Ambr. Cod. Dividere placuit; sensus enim in singulis completus.

Ἄλλο.

Ο Ἄβιος, εὐγέρωσ, ἀνοστος θάνατον, ἐν Βασιλῆος
 Πρῶτα φέρον, ἱερῆς ἀκρον ἔχων σοφίης.
 Εἰ τινα Μαρτινιαρὸν ἀκούετε, ἀλλ' ἀπὸ τύμβου
 . Μηδὲ φέρειν ἐπ' ἡμοῖ δυσμενέας παλάμους.

A L I U D. X.

BEatus, in feneſtute felici, ſine morbo deſſi vivere, in Aula
 Primas ferens, ſacrae culmen habens Sapientiae.
 Si forte quemdam audiftis Martinianum, ſed à ſepulcro,
 Ne contra me inferte hoſtiles manus.

N O T A E.

ΕΝ Βασιλῆος. Ideſt αὐλῇ Βασιλῆος. in *Aula Imperatoris*. Hoc
 elegantius in Cod. Med. quàm in Ambroſiano, ubi legitur ἐν
 Βασιλείοις.

Αἰέετε. *Audiſtis*. Et heic ſequutus ſum Codicem Medicum.
 Hoc autem pro ἡκείτε poſitum eſt. In Ambr. Cod. ſcriptum eſt αἰ-
 κέſτατε, quae vox etiam occurrit alibi. In utraque tamen voce eſt
 aliqua licentia contra leges Profodiae.

Ἄλλο.

ΧΑἴετο, χαῖετο τῇλε· κακὸν τὸν αἰθλον ἐγείρεις,
 Λᾶας ἀνοχλίζων, καὶ τάρων ἡμέτερον,
 Χαῖετο. Μαρτινιανὸς ἐγὼ καὶ ζῶσιν οὐκ εἶπα,
 Καὶ νίκης ἐκ ὀλίγων ἐνθάδε κάρτος ἔχο.

A L I U D. XI.

Diſcede, diſcede procul hinc: malum certamen excitas,
 Lapides ſubmovens, noſtrumque tumulum.
 Diſcede. Martinianus ego & vivis utilitatem tuli,
 Et mortuus non exiguas heic vires habeo.

Ἄλλο.

ΚΑτπαδόκων μὲν αἶσιμα φαάντατε Μαρτιριανί,
 Σῆτο, βροτῶν γένει, καὶ τάρων αἰδομένα.
 Ὅς ποτ' ἔης Βασιλῆος ἐν ἔρκει κάρτος ὑπάρχων,
 Δορὶ δὲ Σικανίῃς κτήταο, καὶ Λιβύην.

A L I U D.

ALIUD. XII.

CAppadocum magnum decus, splendidissime Martiniane,
Tuum quoque tumulum nos mortalium genus veneramur.
Qui quondam Imperatoris in arcibus robur Praefectorum eras,
Armis verò Siciliam tenuisti, atque Africam.

NOTAE.

HOc Epigramma à superiori sejungendum esse monuit MS. Coi-
dex, appositâ de more lineâ. Caeterum nihil aliud esse vide-
tur, quàm responsio ad superiores versus per dialogismum. Ibi Mar-
tinianus loquens inducitur, ut sepulcrorum violatores absterreat. Heic
ii respondent. Sed commodissime stat, ac sonat unum sine altero.
Ex his autem discimus, Martinianum Africae, & Siciliae Vicarium
fuisse. *κάρτος ὑπάρχων* possis etiam interpretari *robur Legatorum*, seu
vices Imperatoris in exercitu gerentium.

Ἀλλο.

Ο*Μνημεν ἀθανάτοιο Θεῷ κράτος ὑψιμέδοντος,
Καὶ ψυχὰς νεκρῶν, κῦδιμε, σην τε κοινῇ·
Μὴ ποτε, Μαρτινιανέ, τοῖς ἐπὶ χεῖρας ἐνεγκεῖν
Στήλη καὶ τύμβω, ὅδ' ἔγ' ἱεροῖς.

ALIUD. XIII.

Iuramus per immortalis Dei potentiam altè regnantis;
Mortuorumque animas, tuumque cinerem, o gloriose;
Numquam nos, Martiniane, quis manus illaturos
Columnae, ac tumulo: neque enim sacris.

NOTAE.

Στήλη. *Columnae*. Hoc nomine etiam arbitror significari cippos:
Columnis tamen exornari quoque solebant mortuorum monu-
menta, non aëvo solum Nazianzeni, sed etiam Plinii senioris, &
Ciceronis, ut is Lib. VI. Cap. XXVIII. Hist. Nat. hic verò Lib.
V. Tu.

V. Tuscul. & Lib. II. de Legib. scripsere. Imo & de istis sepulcralibus Columnis mentionem Theocritus facit in Dioscuris prope finem. Hinc Servius in XI. Aeneid. ait: *Apud majores, nobiles aut sub montibus altis, aut in ipsis montibus sepeliebantur, unde natum est, ut super cadavera pyramides fierent, aut ingentes collocarentur Columnae* (*). Cassiodorus quoque Lib. VI. Variar. Epist. VIII. in formula Comit. rer. privat. haec habet: *Ne quis vestita marmoribus sepulcra nudaret, ne quis Columnarum decorem irreligiosa temeritate dimovere praesumeret*. Videndus & C. V. Johannes Vignolius in Dissert. de Columna Antonini Pii Cap. IV. Pater igitur, cur non semel harum Columnarum Poëta noster mentionem injiciat. Leges etiam nonnullae Codicis Theodosiani, & Paulus in 1. Sent. Tit. de sepulcris, alique hujus rei fidem faciunt. Tu horum sepulcrorum aliquot *ἐκτυτὰ* videas apud Aringhūm Lib. II. Cap. X. Romae subterr.

Οὐδὲ γὰρ εἰς ἱερῶς. *Neque enim sacris. Subintellige manus inferendae sunt, aut inferimus, aut umquam intulimus.* Perinde enim, ajunt, est tuo tumulo manus inferre, ac rebus sacris. Manes enim tuos, tuumque sepulcrum rem sacram arbitramur.

Ἄλλο.

Ρ' ὦμη, καὶ βασιλῆς ἡμοί, καὶ πύρατα γαίης
Στῆλαι Μαρτινιανῆ, ταῖς χρόνος ἢ δαμάται.
Ἄλλ' ἑμπερὶς ὀλίγῳ πριδείδια, μή τι πάτητο,
Τῶδε τάρῃ: πολλῶν εὖ ὅτιαι παλάμαι.

A L I U D XIV.

Roma, & mei Reges, & fines terrae
Monumenta sunt Martiniano, quae tempus non tollit.
Sed tamen exiguo huic valde timeo, ne quid patiatur,
Sepulcro. Multorum non sanctae manus.

NO.

(*) Servii locum amanuensium forte nescitancia corruptum, ita ad vetustis textus fidem restituendum rati sumus: *Apud majores, nobiles aut sub montibus, aut in domibus sepeliebantur unde natum est, ut super cadavera aut pyramides fierent, aut ingentes locarentur columnae.*

NOTAE.

ΒΑΣΙΛΗΣ. *Reges*. Nomina Regum quinam Imperatores heic designentur, incertum. Valentinianos tamen, & Valentem Augustos significari, temporum habita ratione, conjicio.

ΣΤΗΛΑΙ. *Monumenta*, seu *columnae*. MS. Ambr. habet ΣΗΛΗ. Ego ΣΗΛΑΙ scripsi, quum sequatur τοῖς plurali numero. Similem autem loquendi formam usurpat Nazianzenus in Oratione X. de funere Caesarii fratris, ubi ait: *Omnis Orientalis, & Occidentalis ora, & denique omnes eae regiones, quas postea peragravit, insignes ipsius doctrinae Columnae sunt, ac monumenta*. ἱστῆται ΣΗΛΑΙ τῆς ἐκείνου παιδείας. Caeterum in secundo versu pes videtur superflue. Fortasse scribendum: ΣΗΛΑΙ ΜΑΡΤΙΝΙΑΪ ὡς χρόνος &c. πάτητο. Ita MS. Codex Ambros. MS. Mediceus ΠΑΘΗΤΗ. Sphalma est utrobique, & forte legendum, μήτι ΠΑΘΗΤΟ, vel ΠΑΘΑΙΤΟ, aut ΠΑΘΟΥΓΕ.

ΠΟΛΛῶΝ. *Multorum non sanctae manus*. Hoc est, multi sunt impii; quare timeo sepulcro huic. Mihi fixit crucem Codex Ambr. ubi scriptum est πολλοι: Mediceus emendationem me docuit.

Ἄλλο.

ΜΑΡΤΙΝΙΑΝῶ ΣΗΜΑ ΜΕΓΑΚΛΕΙΟΣ, ἢ ΤΙΝ ΑΚΛΕΙΣ,
ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΡΩΜΗΣ ΠΡΟΪΚΤΟΡΟΝ ΕΥΓΕΝΕΩΝ,
ΠΑΝΤΟΙΣ ΑΡΙΤΗΤΙ ΚΕΚΑΤΜΕΝΟΝ: ἄλλα χόου περ
ΑΪΖΟΜΕΝΟΙ, ΣΗΛΗΝ ΚΑΙ ΤΑΪΩΝ ΑΜΦΙΠΕΤΩΝ.

ALIUD. XV.

ΜΑΡΤΙΝΙΑΝΙ monumentum inclyti, si forte quem audis
Cappadocum Romae nobilium Praesidem,
Omnigenis ornatum virtutibus. Attamen, cinerem licet,
Venerantes, ejus cippum, ac tumulum complētamini.

NOTAE.

ΠΡΟΪΚΤΟΡΟΝ. *Praesidem*. Ex his verbis Martinianus Magistratum quampiam Romae gessisse videtur, aut solum significatur praetatus Romanis nobilibus.

ΑΪΖΟΜΕ-

Αἰζόμενοι. *Venerantes*. MS. Ambr. habet ἱζόμενοι. Aptiorem vocem ego ex conjectura substitui, ut melior verbis esset sensus.

Ἀμφιέπειν. *Complectamini*. Heic est infinitivus pro imperativo. Sive subintelligitur ὀφείλετε, aut κείνω, vel quid simile. Exempla apud ipsum Nazianzenum passim obvia.

Ἄλλο.

Ὅτ' ποτ' ἐγὼ φθιμέοισιν ἐπέχραον, ἂδ' ἀπὸ τύμβων

Ἔργον ἔγειρα; δίκην ὁμῶμι, καὶ φθιμένους.

Τάγκα μὴδ' ἐπ' ἐμοῖσι φέρειν λάεσσι σιδήρῳ:

Εἰ δὲ φέροις, τὴν σὴν ἐς κεφαλὴν πίσιτω.

Μαρτυριανὸς ἐγὼ τάδε λίσσομαι. εἰ τις ἐμὸν

Κυδέος ἐς χάρις, τύμβος αἰὶ μνίστω.

ALIUD. XVI.

NUmquam ego cum mortuis luctatus sum, neque de tumulis
Lucrum feci: Justitiam juro, & mortuos.

Propterea ne ferrum in meos lapides infer;

Sin autem inferas, tuum in caput cadat.

Martinianus ego haec rogo. Si qua meae

Gloriae est gratia, sepulcrum semper maneat.

NOTAE.

Εργον ἔγειρα. *Lucrum feci*. Quod supra significavimus, sepulcra unius lucri causa consuevere violari; marmorum enim, ac ornamentorum pondus magno nonnumquam constabat: Quare Constantius Augustus A. C. 357. huc respexit L. III. C. Theodos. de sepulcr. violatis. Quosdam, ait, lucri nimium cupidos sepulcra subvertere, & substantiam fabricandi causa ad proprias aedes transferre. Hi detecto scelere animadversionem praevis legibus definitam subire debent. Item in sequenti Lege idem Augustus haec habet: Si quis de sepulcro abstulerit saxa, vel marmora, vel columnas, aliamve quamcumque materiam fabricae gratia, sive id feceris venditurus, decem pondo auri cogatur inferre Fisco &c.

Eis

Εἰς Λιβίαν.

Εἰς δόμος, ἀλλ' ὑπέρβει τάφος, καὶ ὑπέρβει δὲ σηκός :

Τὺμβος δειμαμένοις, σηκός αἰδοφάροις.
Καίρ' οἱ μὲν γλυκερὴν ἦδη κόινον ἀμφιβόλοντο.

Ὡς σὺ μάκαιρα δάμαρ Ἀμφιλόχῃς Λιβίῃ,
Κάλλιμ' ὁ ὕψην Εὐφήμε. τὸς δ' ὑπόμεχθε,
Μάρτυρες ἀτρεκέις, τὸς ἔτι λαιπομένους.

In Liviam. XVII.

U Na domus, sed inferiori parte sepulcrum, superiori Templum:
Tumulus iis, qui aedificaverunt, Templum Martyribus.

Et illi quidem dulci jam pulvere contesti,

Ut & tu beata Amphilochii uxor Livia,
Et tu filiorum pulcherrime Euphemi. Suscipite autem,
O veritatis Testes, eos, qui adhuc supersunt.

NOTAE.

A Mphilochii uxor Livia fuit, eique filios aliquot à thalamo suo procreavit. Ex his Euphemi^{us} unus, Amphilochius alter appellati. Illum quoque fati^s functum Gregorius carmine laudavit, uti infra videbis. Sed quis Amphilochius maritus fuit? Ne celebrem Iconii Episcopum suspicere; sed illum, quem funebri Carmine infra Nazianzenus exornat. Ibi de hoc viro nobis erit sermo. Caeterum Liviae singularem formam, virtutesque eleganter commendatas infra habebis. Non *Libiam*, quod est in Graeco, sed *Liviam* nomen fuisse mulieri arbitror. Graecis enim in more fuit V consonans Latinum reddere per B, ut Βαλέριος, Βηρὸς, Valerius, Verus, &c.

Καὶ ὑπέρβει δὲ σηκός. *Superiori verò Templum.* Particulam δὲ interposui, ut claudicantem versum sibi restituerem, aberat enim à Codice MS. Quidnam verò heic significare Gregorius voluerit, non omnes confestim intelligant. Germanum sensum ego hunc esse arbitror. Ut Dissert. XVII. ad S. Paulini Poëmata Tom. I. Anecdor. (*) animadverti, antiquis etiam Christianis familiare fuit, mortuorum cadavera sacris inferre Templis, ibique prope Martyrum tumulos eo-

Tom. XII.

P

rum

(*) Tom. XI. P. I.

rum ossa componere. Quam rem fufius pertractatam iterum invenies nova difquisitione in hoc eodem Libro legenda. Non igitur malè me opinari credam, fi Liviae corpus in aliqua Martyrum Baſilica tumulto mandatum pronunciem. Templo ſuperior aedificii pars inferviebat, inferior ſepulcro. In illo αἰθλόφοροι, idèſt viſtores, ſive *palam*, & *praemium reportantes* (quo nomine SS. Martyres donabantur) quieſcebant; in hoc δειμάμενοι, hoc eſt ii, qui Templum *aedificaverunt*, ſive *aedificandum curaverunt*. Infra in Carmine de Nicomede Gregorius eodem ſenſu vocabulum iſtud uſurpat. Sacrificium autem incruentum quotannis ſaltem ſolebat offerri pro defunctis eo in loco, ubi ipſorum ossa condebantur. Quapropter idem Nazianzenus in Orat. X. poſtquam Caefario fratri ſupremis honoribus parentaſſet, haec addidit: Καὶ τὰ μὲν ἀποδιδώκαμεν, τὰ δὲ δώσομεν. τὰς δὲ ἴπυς προſφύροντες τιμὰς τε, καὶ μνήμας, οἷγε τῷ βίῳ περιλειτούμενοι. *Et haec quidem perſolvimus, alia verò dabimus, anniverſarios honores & commemorationes offerentes, ii quidem cerè, qui ſuperſtites erunt.* Atque huc pertinere arbitror S. Ambroſii verba Lib. VII. Expoſ. in Lucae Cap. IX. Ait ille: *Eſt & illa Prophetica oblatio, ut ſupra ſepulcra majorum quaedam ponemus, quae Lector agnoſcis, Infidelis intelligere non debet; non quod cibus imperetur, aut poſus, ſed ſacrae oblationis veneranda communio reveletur.* Quibus verbis ſacroſanctum Miſſae Sacrificium deſignari, quod ſuper Chriſtianorum ſepulcra peragebatur, facilè intelligas. Adeo tremendum Myſterium Lectoribus tantum, ſcilicet Chriſtianis, non Iuſidelibus, cognitum, atque intellectum, ex diſciplina arcani ajebat S. Ambroſius.

Καὶρ οἱ μὲν. *Et illi quidem.* Accipio καὶρ pro καὶ, & pra conjunctione expletiva. Deſignantur autem ii, qui aedificaverunt Templum, atque ibidem ſepulcrum invenerant apud SS. Martyres unà cum Livia, & ejus filio Euphemio. Αμπεβάλοντο habet Cod. Med.

Εὐφήμε. *Euphemi.* Hic ille idem eſt adoleſcens, quem è vivis ſublatus ſequentibus Carminibus Gregorius laudavit. Matri ſuperſtitem non fuiſſe, ex his conjicere licet.

Τὸς δ' ὑποδέχθε. *Hos autem ſuſcipite.* Ita ſcripſi fidem ſequutus Codicis Medicei, quum in Ambroſiano habeatur ὑποδέχθη. Rogat autem Sanctos Martyres, ut eos etiam, qui ſuperſunt, ſinu ſuo excipiant. Quod ſi in altero verſu legere placeret, τὸς δ' ἐν λειτούμενος, Poëta Martyres, ſive *Teſtes veritatis* rogaret, ut non ſolum mortuos apud ſe contumulatos, ſed etiam ſuperſtites aliquando ſuſciperent.

Ἀλλο,

Ἄλλο.

ὦ φίλος, ὦ Λιβία, ζῶειν τεύεσσι φίλοισιν,
 ὦ φίλος ἄχρ' ἔτι πύλαις γήραος ἐμπελάσαι.
 Νῦν δέ σε μοῖρ' ἰδάμασθαι ἀγρίον εἰσέτι καλὴν,
 Εἰσέτι καρδίῳι ἀνδρὶ λαμπρομένον.
 Αἱ αἱ Ἀμφίλοχος δὲ τὸς πότις ἀντὶ δάμαρτος
 Ἐσθλῆς καὶ πινυτῆς τλήμονα τύμβον ἔχει.

ALIUD. XVIII.

Utinam viveres, ὃ Livia, dilectis cum natis,
 Utinam usque ad portas senectutis pervenisses.
 Nunc verò te mors rapuit immaturam, adhuc formosam,
 Adhuc juvenili flore coruscam.
 Heu, heu. Amphilocheus verò tuus conjux pro uxore
 Egredia, prudentique infelicem urnam habet.

NOTAE.

Αἱ αἱ Ἀμφίλοχος. Heu, heu Amphilocheus &c. Venustissimus
 sanè sensus, cui similem apud Lucanum invenio Lib. IX. ubi
 Cornelia Pompeji conjugis sui mortem deplorans

Perfruiunt lacrymis, & amat pro conjuge luctum.

Sanctus Augustinus Lib. IV. Cap. V. & sequ. Confess. minimè di-
 versa de morte cujusdam amici sui scripsit.

Ἄλλο.

Αἱ αἱ καὶ Λιβίαν κατέχει κόινς. Οὐ ποτ' ἰγώ γε
 Ὡςτάμην θνητὴν ἔμμεναι, εἰσπορόων
 Εἶδος, μελιχρὴν τι, σκοροροσύνην τι γυναικὸς,
 Τοῖς φύλον πάρευν καίνυτο θηλυτέρων.
 Τῷνεκα καὶ τοῖω σε τάφῳ κῦδηνε θανῶσαν
 Σὼν τε τριάς τεκίων, καὶ πότις Ἀμφίλοχος.

P 2

ALIUD.

A L I U D. XIX.

HEu, heu. Et Liviam detinet pulvis. Numquam ego
 Putavi mortalem esse, quum inspicerem
 Formam, & mansuetudinem, & pudicitiam mulieris,
 Quois omnium faeminarum genus superavit.
 Propterea te quoque tali tumulo extinctam illustravit
 Tuorum filiorum trias, & maritus Amphilo chius.

Eis Εὐφήμιον,

HἮν δὲ δὲ, ἢν ἱερὴ, ψυχὴ μία, σώματα δισσοῖ,
 Πάντα καταγγέτω, αἶμα, κλίος, σοφίην,
 Τίς Αἰφιλόχῳ Εὐφήμιος, Αἰφιλόχός τε,
 Πᾶσιν Καππαδόκαις ἀστὴρ ἱφανέας.
 Δεινὸν δ' ἀμφοτέρως ἐδόξεν ἱδρακε, τὸν μὲν αἶμαρσε
 Ζῶης, τὸν δ' ἔλπιεν ἡμῶν Αἰφιλόχῳ.

In Euphemium. XX.

ERat binarius, erat sacer, anima una, corpora gemina,
 In omnibus fratres, sanguine, gloria, sapientia,
 Filii Amphilochii Euphemius, & Amphilo chius,
 Omnibus Cappadocibus astra splendentia.
 Utrumque autem torvè aspexit fatum invidum. Et hunc quidem
 Sustulit, illum reliquit dimidium Amphilochii.

N O T A E

Liviae, de qua egimus, & Amphilochii, de quo nobis infra sermo erit, filius; Amphilochii verò alterius frater fuit Euphemius, cujus mortem elegantibus hisce Carminibus Poëta noster illustrat. Rhetorices, Musicesque studiis imbutus, Graecis, Latinisque literis eruditus, dum se ad nuptias parat, viginti tantum annos natus vivere desinit. Ejus mentionem habes in Epist. CXIV. Nazianzeni ipsius ad Theodorum, cujus filiam Euphemio uxorem tradendam Gregorius significat. Illum autem appellat γλυκύτατον υἱὸν ἡμῶν Εὐφήμιον, *dulcissimum filium nostrum Euphemium*. Idem repetit in Epist.

Epist. CXLIX. ad Alypium; diversos enim illos esse Euphemios minimè reor. Quod superest, multa Carminibus istis elegantia inest, atque venustas.

Ἦν δυὸς. *Erat binarius.* Ut amorem, qui inter Euphemium, & Amphilochium juniorem intercedebat, Poëta noster explicet, animam unam in duobus vixisse corporibus ingeniosè fingit.

Φθόνος ἔραται. *Fatum invidum aspernit.* Cod. Med. habet ἔραται hoc est *gravior utrosque affecit.* De vocabulo φθόνος, quo saepe usus est in hisce Carminibus Gregorius, infra agetur.

Ἠμίσην. *Dimidium.* Mortuo Euphemio, quem unicè Amphilochius frater amabat, dimidium Amphilochii supervixisse Gregorius ait, quippe una in utrisque erat anima. Hoc est, non integer, sed dimidiatus, ut ita dicam, sublato Euphemio, superfuit Amphilochius. Haec autem loquendi ratio ab antiquioribus usurpata. Horatius Virgilio naviganti secundos ventos precatus Lib. I. Carm. Od. III. ita canit.

*Navis, quae tibi creditum
Debes Virgilium finibus Aëticis,
Reddas incolumem, precor,
Et serves animae dimidium meae.*

3. Augustinus Lib. IV. Cap. VI. Confess. Amici cujusdam sui mortem his verbis deplorat: *Bene quidam dixit de amico suo: dimidium animae meae. Nem ego sensi animam meam, & animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus; & ideo mihi horrore erat visa, quia nolebam dimidiis vivere.* Pythagoras autem dicere solebat, amicitiam aequalitatem esse, & eandem animam; & amicum, alterum ipsum. Aristoteles quoque auctor est, quoties perfectum amicum vocare volumus, dici: *una anima & mea, & huius.* Juvat etiam addere illud Regum I. Cap. XVIII. ubi dicitur: *Anima Jonathae conglutinata est animae David, & dilexit eum Jonathan quasi animam suam.*

Ἀλλο.

Ῥ' ἦ τωρ ἐν ῥητῆρτιν, αἰδοπόλος τ' ἐν αἰδοῖς,
Κυδὸς ἑὺς πάτρης, κυδὸς ἑὺν τοκίῶν,
Ἀρτι γενειάσκειν Εὐφήμιος, ἀρτι δ' ἔρωτας
Εἰς θαλάμῳ καλῶν, ὤλετο: φῖϋ παθίων.

Ἀρτι

Αἴτι δὲ παρθενικῆς τύμβου λάχεν: ἡ δ' ὑμεναίων
 Ἡματα νυμφιδίων ἡμᾶρ ἐπῆλθε γόνων.

A L I U D. XXI.

Rhetor inter Rhetores, Cantorque inter Cantores,
 Suae decus patriae, suorum gloria parentum,
 Nuper pubescens Euphemius, nuperque Amores
 Ad thalamos invitans, periit: Proh dolor.
 Pro virgine verò tumultum invenit; & Hymenaeorum
 Diebus sponfalium, dies supervenit luctus.

N O T A E.

IN priori versu fidem sequutus Codicis Medicei addidi conjunctio-
 nem τῆ, quae deerat in Ambrosiano. In quinto etiam, & sexto
 longè potior mihi visa est Medicei lectio, quum in nostro habeat-
 ur: ἡ ἐς δ' ὑμεναίων ῥήματα.

Ἄλλο.

Eἰκοστῆς πᾶσαν Εὐφήμιος, ὡς μίαν ἔτις,
 Ἑλλάδα, κ' Αὐσονίην Μῆσαν ἐριπτάμενος;
 Στραπτῶν ἀγλαίῃ τε, καὶ ἡδεσιν, ἦλθε ὑπὸ γαίην.
 Αἱ αἱ: τῶν ἀγαθῶν ὡς φθόρος ὠκύτερος!

A L I U D. XXII.

Viginti annos natus Euphemius universam, quod nemo alius fecit,
 Graecam, Latinamque Musam pervolans,
 Splendens & gratia, & moribus, humo traditus est.
 Heu, heu. Quàm subita est bonorum Invidia!

N O T A E.

PRiorum versuum hujusmodi est sensus. Admiratione dignus fuit
 Euphemius, qui annos natus viginti elegantia Carmina tum
 Graecè, tum Latine pangeret, quo tempore vix alii tantum possunt
 in una Lingua. In tertio versu pro γαίην Cod. Med. legit γαίαν.
 φθόρος.

Φθόρος. *Invidia*. Inquit Poeta: oh quàm cito *Invidia*, sive fatum *invidum* rapit homines bonos, ac justos! In Ambrosiano Codice legebatur *μείρος*. At restituendum *φθόρος* monebat sensus, & consuetudo Nazianzeni, qui saepe alibi, & in hisce etiam Carminibus, ea utitur voce, ut *Invidiam*, sive *fatum invidum* significet. Supra quoque memorata ab ipso fuit *φθονὴ μοῖρα*, quod idem sonat. Qua in re notandum est, inter alias opiniones malefanae vetustatis hanc etiam transisse ad Poëtas, & Scriptores Christianos, qua Gentiles *Invidiae* Deorum omnia sua infortunia tribuebant, quemadmodum & *Fato invido*. Hinc est, quod Theologus tum in suis Carminibus, tum in Orationibus, atque Epistolis mortes carorum suorum, & omnia adversa, accepta fert τῷ φθόνῳ. Quod quamquam interpretari possimus *Diaboli invidiam*, fateri tamen cogimur, virum sanctum, quum probè sentiret, minus probam loquutionem usurpasse. Est locus Casauboni in S. Gregorii Nysseni Epistolam ad Eustathiam, Ambrosiam, & Basilissam, ut mihi significavit Clariss. Salvinus, qui mirificè facit ad illustrandas voces *Invidiae*, & *invidi Fati* à SS. Patribus in carorum caput funeribus usurpatas; ibi enim congesta leguntur hujus licentiae exempla complura.

Ἀλλο.

Χρυσείης γενεῆς Εὐφρόμιος ἦν ἐπὶ τυτθῶν,
 Λεΐψανον, εὐγενέτης ἡθία, καὶ πρατῖδας,
 Μείλιχος, ἡδυετής, εἶδος Χαρίττισιν ὁμοῖος.
 Τάνικα καὶ θνητοῖς ἐκ ἐπὶ δὴν ἡμίγη.

ALIUD. XXIII.

A Ureae Aetatis Euphemijs erat adhuc exiguae
 Reliquiae, generosus moribus, atque consilijs;
 Mansuetus, suaviloquus, formæque Gratijs similis.
 Idcirco neque cum mortalibus diutiùs versatus est.

NOTAE.

P Rο ἐπὶ τυτθῶν Cod. Med. habet ἐπὶ τυτθῶν, hoc est *ad eun-
 gum tempus*, quae lectio nihil vitiat elegantiam sensus, & re-
 petitur in sequenti Carmine.

Ἀλλο.

Ἄλλο.

ΣΤράψε μίγ' ἀνθρώποις Εὐφήμες, ἀλλ' ἐπὶ τυτθόν.
 Καὶ γὰρ ἀσεβοῦς ἢ μακρὸν ἐστὶ σίλας.
 Στράψεν ὁμῶ σοφίητε, καὶ εἰδῖι, καὶ πραπίδισσι.
 Τὰ πρὶν Καππαδόκαις ἦν κλίαι, νῦν δὲ γόος.

ALIUD. XXIV.

VAlde inter homines micuit Euphemius, sed exiguo tempore;
 Etenim fulguris non diu durat lumen.
 Fulsit sapientiâ simul, formâ, & consiliis.
 Quæ prius Cappadocibus laudis, nunc luctus caussa.

NOTAE.

Fulguris comparatione Euphemii gloriam Poëta describit. Ego
 addidi καὶ ante πραπίδισσι, versu poscente, quum à Cod. MS.
 abesset.

Ἄλλο.

ΤΙς τίτος; Ἀμφιλόχῳ Εὐφήμες ἐνθάδε κέται,
 Οὗτος ὁ Καππαδόκαις πᾶσι διὰ σώματος.
 Οὗτος, ὃν αἱ Χάριτες Μῦσαις δόσαν. οἱ δ' Ἰμνίαισι
 Ἀμφὶ θύρας. ἤλθεν δ' ὁ φθόνος ὠκύτερος.

ALIUD. XXV.

Q Uis cujus? Amphilochi Euphemius heic jacet,
 Ille, qui Cappadocibus omnibus per ora.
 Is ipse, quem Gratiae Musis dedere. Hymenaei verd
 Prae foribus. Venit autem Invidia celerior.

Ἄλλο.

Εἶπρος ἀμόμητον, Μίσων τίτος, εἶαρ ἱταίων,
 Καὶ χρύσιον Χαρίτων πλεῖγμα ἰοσιφάνων,
 Ὡχέτο ἐκ μεροτων Εὐφήμες, ἐδέτ' αἰσχρὸν
 Αἰ αἰ τοῖς θαλάμοις πυρτὸν, ὃν ἤψεν Εἶρος.

ALIUD. XXVI.

GErmen irreprehensibile, Musarum proles, sodalium ver,
Et aureus Gratiarum violis coronatarum nexus,
Abiit è vivis Euphemius, neque extulit
Heu heu thalamis facem, quam Amor accenderat.

NOTAE.

ΠΛήγμα ιοσιφάνων. Ita Ambr. Cod. In Mediceo πλήγμα ιοσιφάνων. Hoc autem videtur ποιητικώτερον; & illud ιοσιφάνων locum τῷ ιοσιφάνων, tanquam ipsius declaratio, usurpasse videtur.

Αἰείσχευ. Eniulis. Quod in MS. habebatur, retinui. Sed ut retinerem, necesse fuit pro σοῖς θαλάμοις πυρρός, quod item erat in MS., legere accusandi casu τοῖς θαλάμοις πυρρόν, & illud σοῖς commendare. Codex Mediceus lectionem postea suppeditavit potiore, nempe εἰς αἰείσχευ Αἰ αἰ τοῖς θαλάμοις πυρρός. Neque exorta est εἰς εἰς εἰς εἰς. Alludit autem ad facies, sive taedas, quas in nuptiis adhibere Ethnicis mos fuit.

Ἄλλο.

ΑΓ Χάριτες Μήτηρ: τί ρίζομεν; ἢ ἐπ' ἀγαλμα
Χειρῶν ἡμετέρων Εὐφρήμιος ἐν μερότεστι.
Χ' αἰ Μῦται Χαρίτεστιν: ἐπεὶ φθόρος ἐστὶν ἀλιτρός,
Τόττον ἔχοι. ἡμῖν δὲ τὸ δ' ὅραιον ἐμπέδον ἔσω,
Μηκέτ' ἀναστῆται τοῖον μερότεστιν ἀγαλμα.

ALIUD. XXVII.

GRatiae Musis: quid faciemus? Non amplius simulacrum
Manuum nostrarum Euphemius inter homines.
Et Musae Gratiis: Quoniam Fatum est impium,
Hoc tantum habeat. Nobis verò firmum hoc sit iusjurandum,
Nunquam excitandam apud homines similem imaginem.

NOTAE.

ESt hoc elegantissimum Poëtae nostri Epigramma, veterumque Graecorum ingenio planè dignissimum, in quo Gratiarum, Musarumque Dialogus propter Euphemii mortem exhibetur. Legant eruditi, & fruantur. Non absimili forma Epigramma Platoni adscriptum habetur apud Diogenem Laërtium in ejus vita. Pro Μόρτις, quod est in MS. scripsi Μόρτῃ Jonicè, ac Poëticè.

Ἀλλο.

Κρῆναι, καὶ ποταμοί, καὶ ἄλσια, καὶ παλαγῖοντες
 Ὀρνίθες λιγυροὶ καλὸν ἐπ' ἀκρεμόνων,
 Αὐραῖτε μαλακὸν συρίγματι κῶμα φέρεται,
 Καὶ κῆποι Χαρίτων εἰς ἐν ἀγειρομένων,
 Κλαύετε: ὦ χαρίεσσ' Εὐφημιάς, ὡς σε θανάω περ
 Εὐφήμιος κλεινὸν θῆκατ' ἐπαυρομένην.
 Κάλδιμος ἡίδεον Εὐφήμιος, ἵπποτ' ἐπηγε:
 Κάλδιμος ἐν χώροις χώρος οὐ ἡλύσιος.
 Τυρεκεν εἰς ἐν ἀγέρθεν, ἐπεὶ ζῶν μὲν ἐλειψεν,
 Οὐνομα δ' αὖ χώρῳ κάλλιπεν ἡγάθειον.

ALIUD. XXVIII.

FOntes, & fluvii, & nemora, & sonori
 Volucres, suaviter in ramis canentes,
 Et aerae placidum susurris soporem ferentes,
 Et horti Gratiarum unâ congregatarum,
 Lugete. O venusta Euphemias; nam te moriens
 Euphemius inclytam reddidit cognomine.
 Pulcher inter adolescentes Euphemius, si quis unquam:
 Pulcher inter agros ager hic Elysius.
 Quamobrem unâ congregatae (Gratiae). Postquam vitam reliquit;
 Nomen loco reliquit divino.

NOTAE.

Floridum Epigramma, sed non sine aliqua ambage. Priores versus expediti, similesque dicendi formas habemus in aliis Nazianzeni Carminibus, & potissimum in Carm. de Vita humana. In secundo versu pro *ἰτ' ἀκρεμόνων* Cod. Med. habet *ἀπακρεμόνων*. In quarto pro *κῆποι χαρίτων* legitur ibidem *κῆπων χαρίτων*, quali *αὐτὰς* superius memoratae hortum ferrent. Sed libenter huic praetuli Codicis Ambr. lectionem. In quinto pro *κλαύτατε* Ambr. Cod. habet *κλαίτατε*.

Ω *χαρίετ' Εὐφημίας. O venusta Euphemias.* Crucem mihi fixit Ambr. Cod. in quo *Εὐφημιο* pro *Εὐφημίας*. Nam qui tum sensus? Mediceus opem tulit. Nimirum agros, & flumina, & hortos illos, quos supra audivimus, ait Gregorius *terram Euphemias* cognominari à mortuo Euphemio, inclytamque, ac celebrem ab ipso redditam regionem illam.

Τῶνκ' εἰς ἐν ἄγρῳ. Quamobrem una congregatae, supple, *fuere Gratiae in istum locum.* Ita interpretari necessarium puto, ut ad quartum versum superiorem alludatur, quanquam non ita facile appareat, quomodo ista cum superioribus, & subsequentibus aptè colligantur.

Εἰς Ἀμφιλόχιον.

Ηλυθε κ' Ἀμφιλόχοιο φίλον δῖμας ἐς μέγα σῆμα,
 Ψυχὴ δ' ἐς μακάρων ᾤχετ' ἀποπταμένη,
 Πηοῖς πάντα πίναττο, μακάρτατε. Βίβλον ἑώρας
 Πᾶσαν ὅση θνητῶν, κ' εἰς ἱερὰν.
 Γηραιὸς φίλιν ὑπέδus χθόνα, τέκνα λείποις
 Κρείσσονα καὶ τοκίω τὸ πλῖον ἐ μερότων.

In Amphilocheium. XXIX.

Venit & Amphilocheii carum corpus in magnum sepulcrum;
 Anima verò in Beatiorum sedes evolans abiit.
 Necessariis omnia comparasti, beatissime. Librum explicuisti
 Omnem, quicumque de mortalibus, ac coelestibus agit.

Q 2

Senex

Senex amicam subisti humum. Filios reliquisti

Praestantiores quoque parentibus, quod ut plurimum mortalibus non contingit.

NOTAE.

Liviae maritus, Euphemii, & Amphilochoii pater, Amphilochoius fuit, cujus tumulo Carmina haec Nazianzenus inscripsit. Ab Amphilochio Iconiensi Episcopo planè diversus hic fuit; etenim ille Concilio Constantinopolitano, quod contra Agapium, & Bagadium An. Ch. 394. celebratum est, interfuit, ut patet ex illius Synodi Actis Tom. II. Collect. Labbaeanae. S. verò Hieronymus in Lib. de Script. Eccles., quem Anno 392. vel 393. lucubravimus, haec de eodem habet: *Amphilochoius Iconii Episcopus nuper mihi librum legis de Spiritu Sancto.* Quare certissimum est, Gregorio Nazianzeno, qui An. Ch. 389. vel 391. ut contendit in Critica Baroniana Pagius, è vivis abiit, superstitem fuisse Amphilochoium Iconiensem, neque propterea Carminibus ejus laudari potuisse. Ad haec nusquam legimus, Amphilochio Episcopo uxorem, liberosque fuisse, quales revera Amphilochoius iste habuit. Fuit autem is, ut hinc patet, nostri Poëtae praeceptor, magnaue vir eloquentia praeditus, unde singularem sibi gloriam quaesivit.

Πῶς, Necessarys &c. Obscurus sensus. Ita verò explicandum reor. Profanas, sacrasque literas volumina mortalium, ac supercoelestia appellat, & inquit: Tu libros de humanis, coelestibusque rebus agentes explicuisti amicis, & affinis tuis, eisque bona omnia doctrinis tuis comparasti. His autem verbis sacram quoque Scripturam ab Amphilochio explicari solitam innuit Gregorius. Pro, καὶ ἐν τῇς, quod erat in MS., legi καὶ ἐν τῇς, ut sibi constaret versum sequens.

Κρίσσωνα καὶ τοῖων. Praestantiores quoque parentibus. In MS. Cod. scriptum est τεινών, pro quo conjeci legendum τοῖων. Sequentium autem verborum sensus hic esse potest. *Tu filios reliquisti parentibus praestantiores: quod plerumque non est mortalium, h. e. quod plerumque mortalibus non contingit.*

Ἀλλο.

ἈΨμενος ἦτι δάμαρτι, καὶ υἱὸς πάρδειο σῶμα
 Ἀμφίλοχος, λυπαρῷ γήραος ἀντίασας.
 Ὀλβιος, ἐυγενίης, μύθων κράτος, ἄλλαρ ἀπάντων,
 Πῶν, εὐταβίων, ἐυγενίων, λογίων.
 Καὶ μυθοιο δοτὴρ περιώσιος ἦν. ἰδ' ἱταίρων
 Σὼν ἐνοῖς, ὧ φιλότης, γράμμ' ἐπιτυμβίδιον.
 Ὡ μάκωρ, ὧ ξυνὸν πενίης ἄκος, ὧ πτερόντης
 Μύθοι, καὶ πηγὴ πάντων ἀρρομένη.
 Ἀσθματι πάντα λίτες πυμάτω, τὸ δ' αἶμ' ἐσπίτο μῦνον,
 Ἐνθεν αἰρομένη κῦδος αἰὶ θαλιρον.
 Γρηγόριος ταῦτ' ἐγράψα λόγῳ λόγον, ὃν παρὰ σέῃ
 Ἀμφίλοχ' ἐξεδάψ, ἀντιχαρίζομενος.

ALIUD. XXX.

Lubenter sanè uxori, liberisque commendavit corpus
 Amphilocheus, beatam senectutem adeptus.
 Beatus, nobilis, sermone potens, tutela omnium,
 Necessariorum, piorum, nobilium, literatorum.
 Et divini verbi praeco sanctissimus fuit. Vide ab uno
 Ex amicis tuis, ð amicissime, elogium super tumulum.
 O beate, ð commune paupertatis remedium, ð alata
 Verba, & fons omnibus haustus.
 Spiritu omnia reliquisti extremo. Te verò hoc unum sequutum est,
 Quod tibi hinc sublato est gloria semper virens.
 Gregorius haec scripsi, orationem oratione, quam à te,
 O Amphiloche, edidici, mutuam rependens gloriam.

NOTAE.

ἈΨμενος ἦτι. *Lubenter sanè.* In Ambr. Cod. ἦν τε, in Med. ἦτι
 legitur. Et primum quidem respondere potest quinto versui,
 in quo iterum ἦν occurrit. Sed parùm elegans initium Epigramma-
 tis mihi videtur, quum vertendum foret: *Facilis quoque erga uno-*
rem fuit. Quamobrem scripsi ἦτι, ut sit sensus: Lubenti sanè ani-
 mo è vita Amphilocheum decessisse, quum jam attigisset beatissi-
 mam senectutem.

Πάρθετο σῶμα. *Commendavit corpus.* Hoc sensu non rarè verbum παρατίθημι usurpatum invenio apud sacros Scriptores, ut illud Lucae in Act. Apost. Cap. XXIX. παρατίθημι ὑμᾶς τῷ θεῷ. *Commendo vos Deo.*

Ἀσθματι τυμάτω. *Spiritu extremo.* In Ambrosii Codic. erat ἀσθματα. Cod. Med. meliorem suppeditavit lectionem.

Εἰς Ἀμφιλόχιον ἄλλον.

Ἀμφίλοχος τίθειεν, ἀπώλετο εἴτι λίλιπτο
 Καλὸν ἐν ἀνθρώποις ρητορικῆς τίμιον.
 Καὶ Χάριτες Μῦσαισι μεμιγμέναι, ἔξοχα δ' αὖ σε
 Ἡ Διοκαιταρέων μύρατο πάτρα φίλη.

In Amphilochium alium. XXXI.

Amphilochius obiit: ereptum est si quod supererat
 Pulchrum inter homines Rhetoricae delubrum.
 Et Gratiae cum Musis permixtae, praecipuè verò te
 Diocaesariensium luxit patria cara.

NOTAE.

Alter Amphilochius, ab Iconiensi certè Episcopo, nescio & an à supra laudato alius, nobis occurrit. Nil de illo adferam, nisi quod Nazianzenus heic, & in sequentibus Carminibus habet, nempe Constantinopoli Rhetoricae artis illum fuisse professorem, ubi perennem quoque famam sibi comparaverat. Quum autem natus foret Diocaesareae in humili Cappadociae oppido, qua in provincia tunc egregia florebant virorum ingenia, Amphilochium tamen non dubitat noster omnibus Cappadociae incolis eloquentiâ praeferre. Quod heic praefertim animadvertendum est, Philtratii, & Gorgoniae filius hic Amphilochius appellatur in sequentibus Carminibus. Ne tamen arbitrere, Gorgoniam Nazianzeni sororem significari; non enim illa Philtratio, sed Alypio nupsit, ut postea videbimus. Gregorius noster in Epist. CVI. & CX. Amphilochium quemdam τιμω-
 τατον υἱόν ημεῶν, *cavissimum filium nostrum* Caesario, & Sophronio commendat. Quum se ibi Gregorius senem, ac Sacerdotem, h. e. Episcopum appellet, nequaquam ejus dicta ad Iconiensem Amphilochium,

chium, Episcopum scilicet, ac aetate non inferiorem, pertinere posse credendum. Num ad Amphilochium, quo de nunc agitur, spectant ea verba? Quodd si quis haec eadem Carmina ad Amphilochium unum aliis versibus supra laudatum referenda suspicetur, titulumque legat hujus Epigrammatis: *eis Ἀμφιλόχιον. Ἀλλο.* quod à Grammaticis praestari solet ante Carmina ejusdem argumenti: male fortasse non conjiciat, eritque titulus: *In Amphilochium. Aliud Epigramma.* Certè eadem eloquentiae laus in omnibus hisce Carminebus tribuitur Amphilochio.

Καὶ Χάριτες. *Et gratiae &c.* Referenda haec sunt ad sequens ὠρατο, ut dicat, Gratias, ac Musas in Amphilochii morte flevisse. Liberum tamen sit, referre etiam ad ἀπόλωτο, ut unà cum Amphilochio Gratiae, & Musae periisse dicantur, quae formae dicendi σχητλιαστικαὶ apud Poëtas sunt familiares.

Ἐξοχα δ' αὖ σε. *Praecipue verò te.* Ita Cod. Med. & rectius, quàm in Ambr. ubi δᾶν τε ego legebam.

Ἡ Διοκαισαρίων πάτρα. *Diocaesariensium parria.* Amphilochii patriam habemus, nempe Diocaesaream, parvam quidem urbem Nazianzeni aetate, sed olim illustrem, & à Scriptoribus minimè neglectam. Plinius Lib. VI. Cap. III. de Cappadociae urbis loquens, istas commemorat: *Reliqua sui parte Cappadocia Melitam à Semiramide conditam habet haud procul Euphrate, Diocaesaream, Tyana, Castabula &c.* Porro Nazianzenus in Epist. XXXIX. ad Olympium multa de hac Civitate refert, atque inter caetera: *Πολλῷ δὲ δεινότερον πόλιν ἀποθανεῖν, ἢ Βασιλεὺς ἰδρύτατο, καὶ χρόνος συνεισέτατο, καὶ ἀκολυθία μακρὰ διεφύλαξεν, ὑπὲρ τῆς Διοκαισαρίων ὁ λόγος, τῆς ποτε πόλεως, νῦν δὲ ὑπόλειψ &c.* Multò autem acerbior est urbis interitus, quam Imperator condidit, tempus constituit, & longa annorum series conservavit. *De Diocaesarea loquor quondam Civitate, nunc autem è Civitatum albo erupncta &c.* Quodd Provinciae Praefecto obtemperare Diocaesarienses recusassent, eorum Patriae Civitatis nomen ablatum jussu Imperatoris fuerat. Intercessit Gregorius, qui & ibi Templum D. O. M. se exstruxisse, atque adornasse ait.

Ἀλλο.

Τῖττον μὲν πολλίετθρον: ἀτὰρ πολὺν ἀνέρα δῶκα
 Βημασιν ἰδυδίκης ἢ Διοκαισαρίων
 Ἀμφίλοχον. φθιμένο δὲ συνέφθιτο καὶ τυρόισσα
 Ρῆτρα, καὶ πάτρης εὐχος ἀριστόκε.

ALIUD. XXXII.

Parvum quidem sum Oppidum, at magnum virum dedi
Tribunalibus Juris Diocaesarea
Amphilochium. Simul verò mortuo commortua & ignea
Dicendi vis, patriaeque decus, quae optimum pepererat.

NOTAE.

Diocaesaream Amphilochii patriam loquentem inducit, nisi cum
Cod. Med. legere malimus ὁδὴ. quod & rectum facit sen-
sum, ut sit tertia persona: *Parvum quidem Oppidum est, sed ma-
gnum virum dedit.* Urbem hanc non ego prius dimittam, quàm sin-
gularem de ea observationem à Cl. Annalium parente Baronio fa-
ctam retulerim. Hic in Vita Nazianzeni à Cl. P. Papebrochio in
Actis Sanctor. die IX. Maji impressa animadvertit, Diocaesaream
non aliam urbem, quàm Nazianzum, fuisse. Inditum quippe huic
nomen duplex; sive ut melius dicam, antiqua, & clara urbs Dio-
caesarea ad exiguum oppidum redacta fuerat, cui Nazianzum no-
men. Certè Gregorius, ut idem Baronius animadvertit, in Carm.
V. ubi de suis calamitatibus conqueritur, ait de se ipso:

Γρηγόριε μνήσαιο, τὸν ἔτριψε Καππαδόκιστις
Ἡ Διοκαισαρίων ὀλίγη πόλις

Gregorii memineris, quem nutritis Cappadocibus Diocaesariensium urbs
parva. Si Diocaesaream suam nutricem appellat, ergo & matrem;
nam antiquitus eadem nutrices, & matres. An sit illi conjecturae
sat ponderis, judicent eruditi.

Ἄλλο.

Τὸν ῥήτραν πυροῖσταν ἐν ἀντιπαλοῖσι φέροντα
Τὸν μέλιτος γλυκίῳ ἥδιον, καὶ τραπίδας,
Ἀμρίλοχον κατέχω τυτθῇ λόις ἑκτοδὶ πάτρης,
Τίτῃ Φιλτατίς, Γοργονίας τε μέγαν.

ALIUD.

ALIUD. XXXIII.

EUm, qui igneam dicendi vim contra adversarios ferebat,
Et qui melle dulcior erat moribus, & cogitationibus,
Amphilochium teneo exiguus cinis extra patriam,
Filium Philtatii, & Gorgoniae magnum.

NOTAE.

SEpulcrum loquitur, atque Amphilochii virtutem, & parentes;
breviter recenser. Pro γλυκίω Cod. Med. habet γλυκεῖω, sed
retinenda lectio Codicis Ambr. ita enim Atticè pro γλυκίουα. Pro
τυτθῇ κόνις alicui fortasse legere placeat τυτθὴν κόνιν, *exiguam cine-*
rem; non enim concinnè Amphilochium tenere cinis videatur. Sed,
veteri lectione retenta, major verbis vis inest. Significant autem:
Ego parvus cinis teneo, comprimo, coarcto Amphilochium illum prae-
stantem virum.

Ἄλλο.

PἩτῆρες εὐθὺς γοιοῦσι. Μικρότα χεῖλια σιγῇ
Ἀμφιλόχῳ μεγάλῃ τύμβος ὅδ' ἀμφὶς ἔχω.

ALIUD. XXXIV.

ORatores loquimini. Conniventia labra silentio
Amphilochii magni ego tumulus contineo.

NOTAE.

Tumulus ad loquendum Oratores invitat, quasi, dum Amphi-
lochius in vivis esset, tacere alii propter nimiam ejus elo-
quentiam cogentur.

Ἄλλο.

HΨόν Ἀμφιλόχοιο μελίφρονος, ὃς ποτε ῥήτρῃ
Πάντας Καππαδόκας καίνυτο, καὶ πρατίσιν.
Tom. XII.

R

ALIUD:

A L I U D. XXXV.

SEpulcrum Amphilochii melliti, qui olim eloquentiâ,
Et consilio omnes Cappadocas superavit.

Εἰς Νικομήδην.

Οἶχισαι, ὦ Νικόμηδες, ἐμὸν κλέος: ἥδ' συναρίε
Σὼν καθαρὴ τέκων πῶς βίον ἔξανύσει;
Τίς δὲ τέλος νηῶ περιάλλει χεῖρ ἐπιθήσει;
Τίς δὲ θεῶ πέμψει φρὴν τελεῖν θυσίην;
Σέο, μάκαρ, μιχθέντος ἱεράνιοισι τάχιστα,
ᾧ γενεὴ τλήμων οἶα πάσας μερόπων!

In Nicomedem. XXXVI.

DEcessisti, δ Nicomedes, decus meum: pura autem biga
Tuorum filiorum quei vitam ad exitum ducet?
Quae vero finem splendidissimo Templo manus imponet?
Quaevae mens Deo perfectam offeret hostiam?
Te, beate, coelicolis citissime immixto,
O misera stirps mortalium, qualia mala passa es!

N O T A E.

PResbyterum saltem fuisse Nicomedem, quem heic vivis ereptum
Gregorius laudat, vox ἱερεὺς, hoc est *Sacerdos*, qua voce in se-
quenti Epigrammate illum indigitat, satis significare videtur. *Sacer-*
doris autem titulo quum & Episcopi eo tempore donarentur, sacris
quoque infulis ipsum fuisse decoratum, merito quispiam arbitretur.
Cui conjecturae confert, quod de Psētae nostri sententia Nicomedes
è Coelo populum suum adhuc regere dicatur. Pauca de hoc praecla-
ro viro possent referri, nisi ejus mentionem alibi Gregorius reliquis-
set. In Carmine ad Hellenium ita inquit:

Φῶδεο καὶ μέγαλιν Νικομήδους, εἰ τιν' ἀκρέας,
Ὅς ζωὴν βροτέην δόκεν ἱεραιήν.
Καὶ θυτίην μεγάλῳ πατρός ἐξήλωσε παλαιῷ
Ἀβραάμ, ἀγνίστας τῶν τέκων δυνάτα.

Parce etiam magno Nicomedi, si quem fortè audis,
 Qui vitam mortalem coelesti dedit.
 Et sacrificium vetus magni patris Abraham
 Aemulatus est, sanctificans duos filios.

Pergit autem Nazianzenus commemorare, atque extollere pium Nicomedis consilium, qui Deo filios suos dicaverat, quamquam ex ephēbis ii nondum excessissent. Postremò Nicomedem sibi, aut, ut meliùs dicam, patri suo conjunctum sanguine fuisse prodit. Quae cum his Carminibus consonant.

Ἄλλο.

Δ Ἐρκο καὶ τύμβον Νικομήδειος ἐν τῷ ἀκράτῃ,
 Ὃς νηὶν Χριστῷ δευμάμενος μεγάλῳ,
 Αὐτὸν μὲν πρῶτισον, ἔπειτα δὲ τὴν περίβωτον
 Δῶκεν ἀγνήν θυσίην παρθενίῳ τέκνῳ.
 Φέρτερον ἔδῃ ἔχων ἱερός, γενέτης τε φέριος,
 Τετακα καὶ μεγάλῃ ὡκα μίγῃ τριάδι.

ALIUD. XXXVII.

N Icomedis quoque tumulum cerne, si quem audis,
 Qui quum Templum Christo magno extruxisset,
 Ipsam quidem aedem primo, postea verò solemnem illam
 Dedit, puramque hostiam, filiorum virginitatem.
 Nihil praestantius habens, Sacerdos, genitorque optimus,
 Idcirco & magnae citò mixtus est Triadi.

NOTAE.

Α Τὸν. *Ipsam aedem.* Ita sum interpretatus, commodiore sensu praelato. Si quis legere malit *se ipsum*, non obstabo. Tum enim intelligas, Nicomedem post aedificatum Templum sese Deo dicasse, Sacerdotio suscepto, ad quod filios deinde intruxit.

Παρθενίῳ. *Virginitatem.* Praeter Templum Deo dicatum, filiorum quoque duorum virginitatem Nicomedes Christo voverat. Hoc autem Nazianzenus celebriorem hostiam, quam Templi dedicationem appellat, περίβωτον θυσίην pro περιβότων usurpans. De hac pia

R 2

Chri-

Christianorum consuetudine ego aliqua ad versum 262. Nat. XIII.
S. Paulini Tom. I. Anecd. (*).

Φέρτερον. *Praestantius*. Idest: quum post aedem, se, liberosque suos Deo sacratos, nihil praestantius haberet, quod offerret, mortem exoptavit, seque Maximo rerum omnium parenti, non exspectata senectute, conjunxit.

Ἀλλο.

Ἰστατον ἐς βίον ἦλτες αἰοῖδιμον: ἀλλὰ τάχιστα
Εἰθεν ἀνέρθης. τίς τὰδ' ἐνευσι δίκη;
Χρισὸς ἀραξ, Νικόμηδες, ὅπως σίο λαὸν ἀνωθεν
Ἰθύνῃς τεικῶν σὺν ἱερῇ δυάδι,

A L I U D. XXXVIII.

TAndem ad vitam evolasti aeternam: sed nimium citò
Hinc sublatus es. Quae verò iustitia hoc permisit?
Christus Rex, ὁ Nicomedes, ut populum tuum ἐ Coelo
Regas unà cum sacris duobus filiis tuis.

N O T A E.

Ἀνέρθης. *Sublatus es*. Quod erat in MS. retinui. Sequentium verborum ita se habet sensus. Quae verò iustitia permisit, ut tam citò à nobis avolares? Hoc permisit Christus omnium Rex, ut simul tu in Coelo, tui autem filii in terris populum hunc regeretis. Pro δυάδι Cod. Med. habet τριάδι, sed ad marginem eandem manu notarum est δυάδι.

Εἰς Καρτίριον.

Πῇ με λιπὼν πολύμοχθον ἐπὶ χθονί. φίλτατ' ἐτείρων,
Ἦλυθες ἀρεαλῶς, κῦδιμι Καρτίριε;
Πῇ ποτ' ἔβης, νεότητος ἱμῶς οἴῃα νωμῶν,
Ἦμος ἐπ' ἀλλοδαπῆς μῦθον ἱμετρίομην;
Ὅς βιότῳ μ' ἐῖσητας ἀταρκεί: ἢ ἐτενωτοί
Χρισὸς ἀραξ πάντων φίλτερος, ὃν νῦν ἔχης.

Ἀγέρο.

(*) Tom. XI. P. I.

Ἀγέροπῃ Χρυσῷ μεγάλῳ, ἔρκος ἄριστον
 Ἡΐδων, ζωῆς ἡνίοχ' ἡμετέρης,
 Μνώϊο Γρηγορίῳ, τοῦ ἱπλάσας ἡθισι χεῖνοῖς
 Ἡν ὅτε ἦν, ἀρέτης κοίρανε, Καρτίριε.

In Carterium. XXXIX.

QUOD, me relinquens laboribus oppressum humi, ò amicorum
 Amicissime, raptim abiisti, illustris Carteri?
 Quonam abiisti, qui adolescentiae meae gubernacula regebas,
 Quando in aliena regione verba admetiebar?
 Qui vitae me incorporeae alligasti. Certe tibi
 Christus Rex, omnium carissimus, quem nunc habes.
 O fulgur Christi gloriosissimi, optima tutela
 Adolescentum, vitaeque moderator meae,
 Memento Gregorii, quem probis formasti moribus
 Jampridem, virtutis rector, ac princeps, Carteri.

NOTAE.

Gregorio nostro magna familiaritate, ac forsan etiam sanguine Carterius conjunctus fuit, vir probus, Sacerdos & ipse quantum quidem ego conjicio, quippe ejus manus purissimis hostiis Christum placare solebant, uti Poëta fidem facit. An Episcoporum quoque albo fuerit inscriptus, divinare nescias. Quod certum est, Nazianzenum moribus optimis instituerat, eique adolescenti adhuc, & à patria absenti, veluti curator, vitaeque, atque eloquentiae Magister, adfiterat. Neque heic solum Carterii mentionem Poëta noster fecit, sed in Carmine etiam ad Hellenium pro Monachis, quod consulere potes.

Μ' ἱεῖδητας. Me alligasti. Hunc esse arbitror sensum. Qui me spiritali, seu Ecclesiasticae vitae alligasti, scilicet ad sacrum ministerium instituisi, aut perduxisti. Forfitan Ecclesiasticae vitae amplectendae Carterius Nazianzeno fuerat auctor, ipsumque etiam sacris fortasse initiaverat.

Ἀγέροπῃ. Fulgur. Quatuor isti postremi versus à superioribus forsitán sejungendi erant, & ex iis alterum Epigramma efformandum. In MS. legebatur μέγα κλίος sejunctum. Ego conjunctum legere malui, ne Fulgur nudum remaneret, si magnum Christi decus convertere oportuisset.

Ἦν ὅτ' ἔην. *Jampridem*. Debeo istius formae sensum Cl. Salvino, qui & monuit in Gregorii Carm. εἰς Ἐπισκόπους haberi duo illius exempla.

Ἄλλο.

Ἀγνοῦνται. Ita
MS. Codex. fort.
ἄγνοῦνται.

Ω^ρ πηγὰὶ δακρύων, ὧ γένεατα, ὧ θύεσσι
Ἀγνοῦτάταις παλάμαι Χριστὸν ἀρεστὰ μέναι
Χαρτερίη, πῶς λήξαθ', ὁμῶς πάντισσι βροτοῖσι;
Ἦθελεν ὑμνοπόλον χάρις χοροστασίη.

ALIUD. XL.

Ο Fontes lacrymarum, ὁ genua, ὁ palmae,
Purissimis Deum quae placabatis hostiis,
Carterii, quomodo cessastis, non secus ac reliqui homines?
Sacrum Cantorem voluit coelestis chorus.

NOTAE.

Ω^ρ Πηγὰί. Ο *fontes*. Piam vitae institutionem, qua Carterius Coelo placebat, heic Poëta significat; solebat enim quotidie lacrymas ante Deum profundere, se prosternere, atque incruento sacrificio Numinis iram placare. Haec omnia cum ejus morte cessarant.

Θύεσσι, *Hostiis*. Sub *hostiarum* nomine, quibus Carterii manus Christum placabant, nil aequius intelligendum videur, quàm sacrosanctum Missae sacrificium, in quo incruentam hostiam quotidie summo Numini offerimus. Apud veteres Patres ita appellari magnum illud Mysterium constat è Chrysostomi verbis in Hom. XVII. in Epist. ad Heb. & è Cyrillo Alexandrino in explicat. Anathematismi XI. atque ex Oecumenio in Cap. X. ad Heb. & aliis. Quidam tamen Heterodoxi hunc loquendi morem fugillant, à Catholicae Ecclesiae alumnis Missam *Sacrificii* nomine donari, molestè ferentes. Qua in re videant, quantum à Sanctis Patribus longè abeant, qui certè nobis in hujusmodi sententia praeiverunt. Porro Nazianzenus alibi eodem vocabulo est usus: etenim Carmen XI. ad Episcopos ita exorditur.

Ω^ρ Su-

Ω' θυσίας τίμνοντες ἀναιμάκτους ἱεῖρας.
O Sacerdotes, qui hostias incruentas offertis.

Similiter etiam in Orat. I. & II. contra Julianum *incruentum Sacerficium* τὴν ἀναιμάκτον θυσίαν. appellat.

Ὅμως πάντισσι βροτοῖσι. *Non secus ac omnes homines.* In Ambr. Cod. ὅμως legitur, h. e. *verumtamen*, quod cum sequentibus obscurum planè sensum reddere mihi videbatur. Quare ὅμως legere placuit, ut sit sensus: Quomodo, reliquorum hominum more, vivere desit Carterius, vir tanta pietate spectabilis? Tum rationem Poëta reddit: illum enim Angeli Cantorem in coelestibus choris voluere. Par dicendi forma infra occurret in Caesarium.

Ἄλλο.

Η' Πρασας, ὦ Νικόμεδης, ἰμὸν χίαρ, ἥρπαςας ἔκα
Καρτίριον τῆς σῆς σύζυγον εὐπειθίης.

ALIUD. XLI.

R Apuisti, ὃ Nicomedes, meum cor, rapuisti celerrimè
Carterium tuae pietatis socium.

Ἄλλο.

Ω' Εὐλῶν ζαθέων ἱερὸν πῖδον, οἷον ἱερισμα,
Σταυροφόρον καλίσας Καρτίριον, κατίχης!

ALIUD. XLII.

O Xolorum sacrorum patria sancta, quale firmamentum;
Crucem ferente vocato ad te Carterio, tenes!

NOTAE.

ΞΩλῶν. *Xolorum.* Ita in Codicibus Ambr. & Med. Voce autem Ξ *Xolorum*, sive *Xolarum*, aut locum aliquem, aut populos ita appellatos puto, in quorum agro sepultus fuerat Carterius. Infra Epigr.

Epigr. εἰς Εὐσέβιον haec eadem vox repetita occurrit. Beatum igitur, & sacrum vocat locum illum, in quo Carterii ossa quiescebant. Pro Ζωλῶν autem fortasse legendum Ζηλῶν. Zela Urbs Cappadociae olim apud Neocaesaream.

Εἰς Βάττον.

ΒἈσσι, φίλος Χριστῷ μεμλημένος ἔξοχον ἄλλων,
 Τῇλε τῆς πατρὸς λήϊονι χειρὶ δαμάσθης,
 Οὐδέ σε τύμβος ἔχει πατρώϊος: ἀλλὰ καὶ ἑμης
 Πᾶτιν Καππαδόκεσσι μέγ' ὄνομα σέιο λείλειπται,
 Καὶ σῆλαι παγίων μέγ' ἀμείνονες, αἷς ἐνι γράψης.
 Γρηγορίῳ τόδετοι μνημῆϊον, ὃν φιλείτεις.

In Boffum XLIII.

Basse, amice Christo gratissime supra alios,
 Procul à patria tua praedonum manu morti traditus es,
 Neque te tumulus habet patrius. Sed tamen
 Cunctis Cappadocibus magnum tui nomen relictum est,
 Et cippus infixis longè praestantior, cui inscriptus es.
 Hoc tibi à Gregorio monumentum est, quem amabas.

NOTAE

Bassum, quem praedones in longinquis regionibus interfecerant, Nazianzenus laudat. Carterii supra memorati patrem *spiritalem* infra appellat, Cappadocemque natione fuisse prodit.

Μέγ' ὄνομα. Magnum nomen. In Ambr. erat καὶ ὄνομα.

Καὶ σῆλαι ἀμείνονες. *Et cippus praestantior, sive columnae praestantiores.* MS. Codicem supplevi, in quo vitiosè legitur ἀμείνον. Inquit autem Gregorius: Quamquam, Basse, te mors extra patriam invenerit, & à paterno sepulcro excluderit, tuum tamen decus, & nomen apud Cappadoces aeternum manebit, & praestantius tibi monumentum erunt corda civium, in quibus vivis. Aut, si malumus ita legere, cippus tibi nobilior erunt haec mea Carmina, quam cippi marmorei in agris fixi, quibus tuum nomen inscriptum fuit.

Ἀλλοι

Α'λλο.

Ως Ἀβραὰμ κάλτοισι τοῖς ὑποδέκνυτο, Βάσσι,
 Σὺν τέκος ἀτρεκέως πνεύματι Καρτέριον.
 Αὐτὰρ ἐγὼ, εἰ καὶ με τάφος σὺν πατρὶ καλύπτοι,
 Οὔ ποτ' ἄρ' ὑμειτέρης σήμα' ὁμοζυγίης.

A L I U D. XLIV.

TAnquam Abraham tuo sinu suscepisti, o Basse,
 Tuum verè filium spiritu Carterium.
 Atqui ego, etsi me unum cum patre sepulcrum claudat,
 Nunquam à vestro absistam sodalicio.

Εἰς Φιλτάτιον.

Ἡΐδιον μεγάλοιο μέγαν κοσμήτορα λαῶν
 Χθὼν ἱερῇ κεύθῳ Φιλτατίοιο δέμας.

In Philsatium. XLV.

A Dolefcentem magnum magni moderatorem populi
 Tellus sacra tego Philtatii corpus.

NOTAE.

Q Uid de hoc Philtatio dicam, non occurrit, nisi veri simillimum
 videri, necessarios Nazianzeni fuisse Philtattios; quippe Nonna,
 hujus parens, Philtatii cujusdam filia fuit, uti infra videbimus. Am-
 philochium in superioribus Carminibus Poëta noster appellavit

Τίτα Φιλτατίς Γοργονίας τε μέγαν.
 Filium Philsatii, & Gorgoniae magnum.

Sed quum Philtattius iste dicatur ἡΐδιος *adolescens*, nihil ipsum com-
 mune habere cum altero Amphilochii patre suspicor.

Τάμ. XL.

S

Εἰς

Εἰς Εὐτίβιον, καὶ Βασίλισσαν.

Εὐτίβιος, Βασίλισσα, μεγαλῆς ἐνθάδε κίονται,
 Ἑλῶν ἡγαθέων θρίμματα ΧρISOφόρα,
 Καὶ Νόννης ζαθέης ἱερὸν δέμας. ὅσις ἀμείβεις
 Τόσδε τάφους, ψυχῶν μνώο τῶν μεγάλων.

In Eusebium, & Basilissam. XLVI.

Eusebius, & Basilissa illustres heic siti sunt,
 Kolorum divinatorum alumni, Christiferi,
 Et Nonnae eximiae sacrum corpus. Quicumque praeterveheris
 Haec sepulcra, animarum memento magnarum.

NOTAE.

UNa cum Nonna, ut arbitror, Poëtae nostri parente, sepulti fuerant Eusebius, & Basilissa. Horum nulla alia se mihi offert mentio. Infra duntaxat Georgius Sacerdos funebri Carmine per Nazianzenum commendatus, Basilissae frater appellatur, & cum illa tumulatus dicitur. Et hos idcirco sanguine conjunctos Gregorio opinor. De nomine *Kolorum* supra egi in postremo Carmine εἰς Ἀμφιλόχιον.

Εἰς Ἑλλάδιον.

Αἰεὶ σοι νόος ἦεν ἐς ἑρᾶν, ἥδ' ἐπὶ γαίης
 Ἡρεῖδες χαμαλῆς ἔχονιον ἐδ' ὀλίγον.
 Τὺνεκεν ὡς ταχὺς ἦλθες ἀπὸ χθονός. Εὐλάλιος δὲ
 Σὴν κόνη ἀμφιτέει σὸς κάσις, Ἑλλάδιε.

In Helladium. XLVII.

TUa semper mens versabatur in Coelo, neque vel paullulum
 In terra humili firmabas vestigia.
 Quamobrem celerrimè à tellure abiisti. Eulalius verò
 Frater tuus cinerem tuum, Helladi, curat.

NO:

NOTAE.

DE *Helladio*, & *Eulatio* fratribus mentionem Poëta noster alibi fecit, hoc est in Carmine *ad Hellenium pro Monachis*; ibique etiam significat, *Eulalium* *Helladio* superstitem fuisse. Neque hic *Helladius* ille esse videtur *Basilis Magni* in Episcopatu successor, ad quem leguntur adhuc *Nazianzeni* literae quaedam, scilicet 53. 54. & 216. cum duabus sequentibus, quique in *Vitis Patrum*, & apud *S. Joannem Damascenum* in *Orat. I. de Imagin.* memoratur. *Billius*, cui Carmina ignota erant, quae nunc evulgamus, in notis ad *Nazianzeni Opera*, tam primum, quàm alterum *Helladium* unum hominem facit. Verum quum *Helladius* noster, memoratus etiam in *Carm. ad Hellenium* vivere desisse νεαρός juvenis dicatur, nullumque Episcopalis muneris indicium Carmina ista illi tribuant, diversos homines fuisse opinari juvat. Quod est ad *Eulalium*, is *Monasticae vitae institutum* sectatus est. Superfunt etiam nunc *Nazianzeni* ad eundem Epistolae quinque, videlicet 99. & tres sequentes, itemque 232. in quibus solitudini, jejuniisque operam dare is dicitur. Neque verò malè conjiciemus, si hunc ipsum *Eulalium* *Ecclesiae Nazianzenae* Episcopum postea creatum censebimus. Etenim quum certum sit, opera potissimum *Gregorii nostri* *Eulalium* quemdam ibi constitutum fuisse Episcopum; quid probabilius, quàm *Eulalium*, de quo heic sermo, familiarem, imo consanguineum suum, à *Gregorio* ad sacrum munus fuisse delectum? Et quidem quòd nostro Poëtae sanguine conjunctus hic fuerit, pater ex Epistola CLXXXII. ad *Lollianum*, ubi *Gregorius* memorat τὸς κυρίως μὲν τοῦ ἀννεψίου Εὐλαδίου, καὶ Εὐλάλιου, dominos consobrinos meos *Helladium*, ac *Eulalium*. Memoratur à *Rufino Presbytero* *Lib. III. de Vitis Patrum* Cap. XXIX. quidam *Eulalius Monachus*; at eum à nostro alium puto; nam etsi iisdem temporibus ambo vixerint, provinciae tamen eorum diversae fuere.

Ἄλλο.

ΤΟῦ νεαροῦ, Χριστὸν δὲ μέγαν, τελιόντε νόημα,
Χῶρος οὐδ' ἀδελφοῦν Εὐλαδίου κατέγω.
Οἱ Νέμετις. κείνοις γὰρ ὁμοίον ἄλγος ἀνέτλη,
Σβιννὸς ἀντιπάλῳ τῷ φθονεροῖο μάθον.

§ 2

ALIUD.

A L I U D. XLVIII.

A Dolefcentem, Christo magnum, consilioque senem,
 Martyrum locus, quem videtis, Helladium complector.
 Nec mirum. Illis enim similem dolorem sustinuit,
 Extinguens invidi adversarii pugnam.

N O T A E.

A Ὁλοφόρων. *Martyrum*. In Carm. superiori in *Liviam* vocem αἰ-
 Σλοφόροις pro *Martyribus* sumpsi, apud quorum tumulos Chri-
 stiani non in Occidente solum, sed etiam in Oriente sepulcri quie-
 tem quaerere solebant. Idem nunc repeto, χώρον αἰΣλοφόρων, *Mar-
 tyrum locum* interpretatus. In Carm. εἰς Γοργόνιον Martyres αἰΣλοφό-
 ροι aperte appellantur, ut videbitur. Alium sanè sensum haec verba
 non patiuntur, diciturque Helladius, non secus ac Martyres, pu-
 gnant, ac tormenta a Diabolo sustinuisse. Verùm vide, quae etiam
 adnotavi ad Carmen πρὸς τὴν ἐν Μαρτυρίοις τρυφῶντας, ad eos, qui
 in *Martyrum Basilicis* deliciantur, ubi vocabulo hoc expressè desi-
 gnantur Martyres.

Οὐ Νίμετις. *Nec mirum, sive nec indignandum*. Dictum est ex
 figura, qua Homerus de Helena in Iliade Lib. III.

Αἰτίλη. *Suspinus*. Cod. Ambr. habet αἰτίλης *suspinus*. Hanc
 emendationem sensus poscere videbatur.

Aλλο.

M Ἰκρὸν μὲν πνέεισθαι ἐπὶ χθονὶ σαρκὸς ἀνάγκη,
 Πλείονα δὲ ζωῆς ὑψόθι μοῖραν ἔχεις,
 Ἐμὰδ' εἰ, Χρὶστοῖο μέγα κλέος: εἰ δὲ τάχιστα
 Δειμῶν ἐξελύθῃς, τῷτο γέρας καμάτων.

A L I U D. XLIX.

P Arum quidem super terram carnis necessitate spirasti,
 Majorem verò vitae sortem in Coelis nunc habes,
 Helladi, Christi magnum decus. Quod verò celerrimè
 Vinculis solutus es, praemium hoc laborum fuit.

Εἰς

Eis Γεώργιον.

ΚΑὶ σὺ Γεωργίσι φίλον δέμας ἐνθάδε κεῖται,
Ὅς πολλὰς Χριστῷ τίμψας ἀγνάς θυσίας.
Σὺ δὲ κατιγνῆτη σώμα φρένας ἡ Βασιλίσσα
Ξυλὸν ἔχει μεγάλη καὶ τάφον, ὡς βίον.

In Georgium. L.

TU quoque Georgii amatum corpus heic jaces,
Qui multas Christo obtulisti puras hostias.
Una verò tecum tua & corpore, & animo germana Basilissa
Magna commune sepulcrum habet, ut vitam.

NOTAE.

INTER Presbyteros Georgium hunc repono, siquidem, ut Gregorius ait,

*Saepe per illum
Immenso oblata est hostia pura Deo.*

Erat autem Basilissae frater, illius ipsius mulieris, ut arbitror; quam supra Nazianzeni Carmine una cum Eusebio laudatam vidimus. Ad hunc eundem Georgium fortasse conscripta fuit Poëtae nostri Epistola CLXXXII.

Τίμψας. *Obtulisti.* Ita scriptum in Cod. Mediceo. Ambrosianus verò habet τίμψεν *obtulit.* Rectè utrumque. *Georgii corpus* heic idem est, ac *Georgius*, cui propterea ὁς sequens convenit.

Ὡς βίον. *Ut vitam.* Basilissam ait commune cum Georgio sepulcrum habere, & communem in Coelis vitam; seu mavis, ita post mortem fratri suo conjunctam in tumulo esse, uti vivens illi mente conjuncta fuerat.

Eic

Εἰς Εὐπράξιον.

ΧΩρης τῆς δ' ἱερῆς Εὐπράξιου ἀρχιερεῆς
 Ἡ δ' Ἀριανζαῖη χθὼν μεγάλη κατέχῳ,
 Γρηγορίου φίλον, καὶ ἡλικαῖ, καὶ συνοδίτην:
 Τῷ τε καὶ τύμβῳ γείτονος ἠτιάσεν.

In Eupraxium. LI.

H Ujus sacrae Provinciae Eupraxium Pontificem
 Magna tellus Arianzaea complector,
 Gregorii amicum, aetate parem, ac Synoditam:
 Propterea tumulum etiam vicinum consequutus est.

NOTAE.

G Regorio nostro, nisi malis Gregorio patri, intima familiaritate conjunctus fuerat Eupraxius in quadam Cappadociae Civitate Episcopus. Aetas eadem, & commune Monasticae disciplinae studium amborum animos tam arcta necessitudine devinxerat. Quare quum Eupraxius ruri cum Nazianzeno ageret, morbo correptus è vivis abiit. Mortuum amicum Gregorius Arianzi in pago, ubi rum degebat, sepulcro donavit, ejusque tumulum his versibus exornavit.

Ἀριανζαῖη. *Arianzaea*. Graecus Nazianzeni Scholastes Nicetas haec in Argum. Orat. XV. ex versione Billii habet; *Tiberinae regionis, in qua natalitius ipsius (Gregorii Theologi) Arianzi pagus situs erat, fruges jam maturae grandine percussae fuerant*. Quum verò ex pluribus vetustis Auctoribus, uti ex ipsis quoque Gregorii scriptis, manifestum sit, Poëtam nostrum Nazianzenae Urbis civem fuisse, eamque ab ipso patriam suam appellari: *Arianzum* cum doctissimis viris Hermantio in Gregorii nostri Vita, & Daniele Papebrochio in Adnot. ad ejus Vitam die 9. Maji, arbitror, pagum Nazianzo subiectum, ac penè suburbanum fuisse. Ibi forsitan Gregorius, & Nonna ejus parentes rusticabantur, quum Poëta noster natus est, atque idcirco *Arianzum* à quibusdam Nazianzeni patria nuncupatur. Certe ibidem praedium possidebat Gregorius, illudque in Testamento suo vocat *praedium Arianzenum*, quod ex *Rbegini bonis*

bonis ad se pervenis. Male in Graeco hoc Testamento Briffonius Lib. VII. de Formul. legit *κτῆμα ἐν Νάζιαν.* *praedium Nazianzenum*, quum scribendum sit ex fide Codicum ἐν Ἀριάνῳ. Haec autem omnia mirè illustrantur ex iis, quae referuntur in Synedo Oecum. V. seu Constantinopolitana II. Collat. V. ubi ex Epistola ad Theodorum Mopsuestenum à Gregorio nostro, ut nonnullorum opinio ferebat, haec scripta leguntur. *Debes Sanctis Martyribus annualem honorem, quem in tuis Arianzis solemniter celebramus.* Quae verba ita ibi explicantur: *Adhorratur ad Martyrum festivitatem pervenire, quae in Arianzis, praedio ejusdem S. Gregorii, celebratur, &c. Arianza verò praedium est sub Nazianzo.* Infra haec adduatur ab Euphrata Episcopo Tyanensi: *Arianzus quidem praedium est, unde ortus fuit idem sanctae memoriae Gregorius sub Nazianzo constitutus.* Ac tandem in haec verba loquitur Theodosius Justinianopoleos Episcopus: *Sub mea gubernatione modò est Dobara, & Nazianzus, sub qua Nazianzo, & Arianzos praedium constitutum est.* Non alium autem locum, quàm Arianzum, selegit Nazianzenus, postquam Constantinopolitano Episcopatu se abdicavit, ut reliquum vitae solitudini, rerumque coelestium contemplationi sacret. Illic tumultu quum traditus fuisset Eupraxius, hinc magnam Poeta, seu illustrem appellat Arianzaeam tellurem.

Συνωδίτην. Synoditam. Qui fuerint Gregorii Theologi aeo Synoditae, satis prodit Lex LVII. Lib. XI. Cod. Theodof. Tit. de Appellat. ab Imperatoribus Theodosio, Arcadio, ac Honorio promulgata Anno 398. Ea sic se habet: *Addictos supplicio, & pro criminum immanitate damnatos, nulli Clericorum vel Monachorum (eorum etiam, quos Synoditas vocant) per vim, atque usurpationem vindicare liceat, ac tenere.* Pro hac voce in eodem Codice Theodosiano Leg. XVI. Lib. IX. Tit. de Poenis, ubi Lex eadem repetitur, *Coenobitas* usurpari animadvertas. Horum etiam mentio habetur in Collect. Constit. Ecclesiast. ex Lib. I. Codicis Justinianaei in Paratitlis ad Tit. III. pag. 1266. & pag. 1270. Item Tit. V. pag. 1273. quae tamen omnia memoratae Legis Theodosianae sunt explicationes. Certum itaque est, Synoditas non alios fuisse, quàm Monachos; ac propterea Gennadius in Lib. de Script. Eccles. in Evagrio haec scribit: *Composuit Coenobitis, & Synoditis doctrinam aptam vitae communi.* Socrates verò Lib. IV. Cap. XXIII. Hist. Eccles. memorat τὸς ἐν συνωδίαις, ἢ συνωδίαις Μοναχούς. *Monachos Coenobitas, aut Synoditas.* Igitur Coenobitarum ac Synoditarum nomina, nisi unum,

unum, certè parùm diversum Monasticae vitae genus designabant. Postremo autem nomine, ut arbitror, ii donabantur, qui vitae communis institutum amplexi in una, eademque domo, aut eremo, simul degabant. Reliqui verò propriè appellabantur *Monachi*, qui nulli forsitan Archimandritae suberant. Accursius, & Pancirolus, aliique Leguleji, vocabuli hujus sensum minimè sunt assequuti. Quibus ex rebus discimus, Eupraxium Episcopatus splendorem Monachismi gloria amplificasse.

Τύμβος γείτονος. *Sepulcrum vicinum*. Cur vicinum Eupraxii tumulum Gregorius vocet, eam fuisse causam arbitror, quod nempe sibi quoque eodem in loco sepulcrum paraverat, aut destinaverat. Id etiam significare velit, quod sibi tunc in Arianzaeo pago agenti, vicinus semper Eupraxii tumulus erat.

Eis Καισάριον.

Σ Χίτλιος εἶεν ὁ τύμβος: ἔγωγε μὲν ἔποτ' ἐώλην,
 Ὡστρα κατακρύψῃ τῆς πυμάτης προτέρης.
 Αὐτὰρ ὁ Καισάριον ἐρικυδέα υἷα τοκήων
 Τῶν προτέρων πρότερον δέξατο: ποία δίκη;
 Οἷα ἔσθ' ὁ τύμβος αἰτίος: μὴ λοιδόρει:
 Ψόβου τὸδ' εἶεν ἔργον. Πῶς δ' ἠνεγκεν ἄν
 Νέον γιρόντων εἰσορᾶν σοφώτερον;

In Caesarium. LII.

INjustus est hic tumulus. Equidem nunquam timui,
 Ut nati posteriores heic à prioribus conderentur.
 Sed iste Caesarium valdè illustrem filium parentibus
 Prioribus prius excepit. Qualis haec justitia?
 Non est tumulus in causa. Ne convitiis onera.
 Sed Invidiae facinus est. Quomodo verò ea sustinuisset
 Juvenem senibus cernere sapienterem?

N O T A E.

CAesarium fratrem, celeberrimum in terris virum, at quod praestabilis est, Coelitum albo inscriptum, Carmine illo, atque sequentibus commendat Gregorius, rebusque humanis defunctum laudet.

get. Publica Oratione, quæ inter ejus Opera est decima, dilectissimum fratrem laudasse non contentus Theologus, versibus etiam tumulum sepulci exornat. Multus in his dolor, multa Caesaris laus, multæque medio in luctu Charites. Nos singillatim universa expendemus.

Σχίσις. *Injustus.* In hoc primo Epigrammate Dialogus exhibetur inter Gregorium Episcopum, Caesaris nempe, ac Theologi patrem, & Sepulcrum, ubi ejusdem Caesaris ossa condita fuerant. Poëtica venustate conqueritur Gregorius, quoddam *Caesarium inclytum filium*, naturæ turbato ordine, sibi præmortuum tumulus injustè abscondat. Hic verò Jambicis versibus Gregorio respondet, seque excusat. Hoc enim, inquit, non meum, sed *Invidiæ*, seu *invidi Faci* facinus est, à quo ferri diutius non poterat adolescens ipsis senibus præstantior.

Οὐκ ἔστι ὁ τύμβος αἴτιος. *Non est tumulus in causa.* Metrum diversum indicare videtur Epigramma diversum. Sed quia imperfectum hoc foret, omnia conjungere placuit. Haec autem verba si quisquam contendat, non à tumulo, sed ab alio quopiam pronuntiata, me contradicentem non habebit.

Ἄλλο.

Γρηγόριε, θνητῶν μὲν ὑπέρροχον ἔλλαχες υἱα
Κάλει, καὶ σοφίᾳ, καὶ Βασιλῆϊ φίλον.
Κρείττονα δ' ἢ ἐκ πάντων ἀθληγίος θανάτοιο
Οὐ μὲν αἰόμην. Ἀλλὰ τί φησι τάφος;
Τίτλαθι: Καίσαριος μὲν ἀτίθβιτο: ἀλλὰ μέγιστος
Τίς εὐχος ἔχεις, υἱός ἀντὶ φίλου.

ALIUD. LIII.

Gregori, mortalium quidem fortitus es filium præstantissimum
Forma, & sapientia, & Imperatori carum.
Fortiorem verò crudeli morte profectò
Nequaquam arbitrabar. Sed quid ait Sepulcrum?
Sustine. Caesaris quidem interiit; sed maximam
Filii gloriam habes pro dilecto filio.

Tom. XII.

T

NO.

NOTAE.

Patrem alloquitur Poëta, aut quisquam alius. Tum Caesarii tumulum loquentem inducit.

H' *μὴν*. *Profectò*. Particula jurandi, eadem ac *ἀμήν*. Amen & ipsa jurandi particula est, & idem ac *μὰ τὴν ἀλήθειαν*. Et in Codicibus quidem Ambr. & Med. *ἡ μὴν* legitur; at in Regio Parisiensis *ὃ μὴν*. Quae lectio si magis placeat, referendum erit ad Gregorium patrem illud *ὃ μὴν οὐδὲ μὴν*, ut dicat: *certe filium non arbitraber Morte validiorem*. Tum respondet Sepulcrum, patrem solando, quod pro filio sublato ingentem ejus gloriam superstitem habeat.

Ἀλλο.

Ωῖοις ἐς τάρον ἡμεν, ὅτ' ἐνθάδε τῶτον ἴσθκαθ
 Λᾶαν ἐφ' ἡμετέρῃ γῆραϊ λαοτόμοι.
Αμ' ἡμῖν μὲν ἴσθκαν. ἔχει δέ μιν ὃ κατὰ κόσμον
 Καισάριος, τεκνὺν ἡμετέρων πύματος.
 Ἐτλημεν πανάτοσμα, τίκος, τίκος: ἀλλὰ τάχιςα
 Δίξαι ἐς ἡμέτερον τύμβον ἰτεγομένους.

ALIUD. LIV.

Maturi sepulcro eramus, quum heic posuere istum
 Lapidem senectuti nostrae lapicidae.
 Illum nobis quidem posuere; sed ipsum, non ut decebat,
 Habet Caesarius filiorum nostrorum novissimus.
 Miserrima toleravimus, fili, fili. Verùm celerrimè
 Excipe in tumulum nostrum nos properantes.

NOTAE.

Sermonem, gemitumque prosequuntur Gregorius, & Nonna, Caesarii parentes grandaevi. Sibi adhuc viventibus tumulum paraverant. Verum praemortuus Caesarius in illo compositus fuerat.

Πύματος. *Novissimus*. Tres filios ante Episcopatum è conjugē Nonna susceperat Gregorius Nazianzi Episcopus, quos omnes sanctitas mira commendavit, Gregorium videlicet nostrum, cognomento

Theo;

Theologum, Caesarium, de quo heic sermo, & Gorgonium, sive Gorgoniam. Nemini dubium est, quin fratre Caesario senior Theologus fuerit, siquidem illum Caesarius veluti parentem colebat. Dubitatum porro est, Gorgonia sorore senioresne, an juniores Gregorius, & Caesarius fuerint. Et quidem Baronius in Theologi Vita Gorgoniam fratribus aetate priorem opinari videtur. Papebrochius verò in Notis ad caput primum ejusdem Vitae *vel minimam natu fuisse, vel inter Gregorium, & Caesarium mediam* scribit. Nunc saltem discimus, ultimum natorum, hoc est reliquis juniores, Caesarium fuisse. Id etiam è Gregorii Oratione X. in fine probari potest.

Ε'τλημεν. *Toleravimus*. In Ambr. Cod. scriptum est *ε'τλη μιν*. Potior visa est Regii Codicis lectio, quae utramque vocem conjungit. In illo tamen vox *τίκτος* semel tantum legitur, versu inde claudicante. At in nostro concinnè repetitur, atque emphaticè.

A*Mo.

Τ'Ο'νδε λίθον τοκίης μιν εὐν τάφον ἐστήσαντο,
Ε'λπόμενοι ζωῆς μοῖραν ἔχειν ὀλίγην,
Καισαρίῳ δ' ὑπὲρ τικρὴν χάριν εὐκ εὐδαίμοντις
Δῶκαν, ἢ τι πρότερος τῷδ' ἐλύθη βίότης.

ALIUD. LV.

L Apidem hunc parentes quidem sibi in sepulcrum constituerant, Sperantes, se vitae sortem habituros brevem. Verùm Caesario filio acerbam gratiam, nolentes, Praestitere; nam is prior ab hac vita solutus est.

NOTAE.

I Ngemunt adhuc Caesarii parentes, suamque sortem dolent; quodd nempe nolentes, atque inscii filio tumulum pararint, in quo se brevi condendos esse sperabant.

Ε'λύθη. *Solutus est*. Corruptè in Cod. Ambr. legebatur *ἐλύθη*, nisi fortasse u cum θ connexum parum attentè legerim. Codicem idcirco Parisiensem sequutus sum. Codex Med. habet τῷδ' ἐλύθη.

T 2

A*Mo.

A'λλο.

Γῆρας ἰμὸν δὴδυνεν ἐπὶ χθονὶ: αὐτὶ δὲ πατρός
 Λᾶαν ἔχεις, τέκνων φίλτατε Καίσαρι.
 Τίς νόμος; οἷα δὲ κη; θνητῶν ἀνα, πῶς τὸδ' ἐνευσας;
 ὦ μακρῷ βίῳ, ὦ ταχίως θανάτῳ.

A L I U D. LVI.

Seneſtus mea diu manſit ſuper terram. Pro patre verò
 Sepulcrum habes, filiorum cariffime Caefari.
 Quae lex? qualis juſtitia? ò hominum Rex, quei hoc permiffiſti?
 O longam vitam! ò celerem mortem!

N O T A E.

GRegorius Caefarii pater praereptum ſibi filium dolens inducitur.
 Poëtica elegantia ad ſupremam rerum cauſſam gemitus, &
 querimonias convertit. Inde Epigramma ingenioſa iſta exclamatione
 concludit: O longam vitam (ſcilicet meam) ò celerem mortem
 (ſcilicet filii.)

Ἐχεις. Habes. In Cod. Med. eſt ἔχειν. Quod ſi placeat, ſen-
 tentia continuanda cum ſequenti verſu.

A'λλο.

Ὅτ'κ' αἶγαμ', ἐκ αἶγαμαι. δῶρον τὸδε τύμβον εἰδέω
 Μῦθον ἀρ' ἡμετέρων, Καίſαρι, κτεάνων.
 Γηραλέον τοκίῳ πικρὸν λίθον. ὃ φθόρος ἔτιος
 Ἡθελεν. ὦ ζῶνς πῆμασι μακροτέρως.

A L I U D. LVII.

NOn laudo, non probo. Donum hoc tumultum accepiſſi
 Unum è noſtris, Caefari, poſſeſſionibus.
 O ſenum parentum triſtem lapidem! Invidia ita
 Voluit. O vitam propter calamitates diuturnam.

NO.

NOTAE.

ΟΤ' ἄγαμαι. *Non laudo.* Horum versuum sensus talis mihi videtur. O Caesari, inquit Gregorius pater, tumultum hunc tibi dono dedi, quam unam rem post mortem possidere debebam. Non probō, non laudo munus. Nobis eripuisti, quod spe nunc possidebamus, quod ossibus nostris brevi ante te possessuri eramus.

Ἄλλο.

Πᾶσαν, ὅση σοφίῃ λεπτῆς φρονὸς ἐν μερόεσσι
 Ἀμφὶ γεωμετρίην, καὶ θύσιν ὑπεράνω,
 Καὶ λογικῆς τέχνης τὰ παλαισμάτα, γραμματικῆν τε,
 Ἡδ' ἱστορίην, ῥητορικῆς τε μένος,
 Καيسάριος πτερόντι νόῳ μῦθος καταμάρβας,
 Αἱ αἱ πάντων ὅμως νῦν χάρις ἐς' ἐλίγη.

ALIUD. LVIII.

ΟMnem, quaecumque est, sapientiam inter homines subtilis mentis,
 Omnem circa Geometriam, Coelorumque posituram,
 Et omnes Logicae collustrationes, Grammaticamque,
 Aut Medicinam, Rhetoricaeque vim,
 Caesarius mente velocissima quum solus comprehendisset,
 Eheu aequa cum omnibus forte nunc cinis est exiguus.

NOTAE.

ΑRtes varias, & disciplinas, quibus operam Caesarius dederat, heic habes. Et quod est ad Geometriam, ac Astronomiam, audi Gregorium ipsum in Orat. X. de funere Caesarii in haec verba loquentem: Γεωμετρίας μέγε, καὶ Ἀστρονομίας, καὶ τῆς ἐπικλυδύνας τοῖς ἄλλοις παιδείῳτος, ὅτον χρήσιμον ἐκλεξάμενος &c. *Aequa enim Geometria quidem, & Astronomia, & doctrina aliis periculosa quum quidquid utile erat collegisset &c.* Prosequitur verd in eadem Oratione Theologus, atque Arithmeticam, Medicinamque Artes Caesario ita perspectas fuisse affirmat, ut nemo ita ineptus, ac pervicax foret, qui secundas illi daret, ac non benè secum agi duceret, si proximum

Caesa-

Caesario numerum obtineret, primasque inter secundos ferret. Caesarii sub Caesarii nostri nomine circumferuntur publicis saepe typis editi Dialogi quatuor, in quibus abditissima Theologiae arcana pertractantur. Non esse tamen hunc foetum S. Caesario tribuendum, complurium eruditorum, puta Bollandi ad diem XXV. Februarii in ejus Vita, Dupinii, Cave &c. sententia est. Nam, inquirunt ii, cur Gregorius ejus frater singulas Caesarii laudes, Artesque omnes, quibus instructus fuerat, diligenter enumerans, Theologiae studiis vel leviter imbutum ipsum fuisse, nunquam pronunciavit? Quorsum Hieronymus in Lib. de Script. Eccles. Caesarium omisisset, Nazianzeni praeceptoris olim sui fratrem, siquidem is tam eruditi Operis Auctor fuisset? Quod igitur in reliquis Gregorii de Caesario scriptis animadverterunt doctissimi viri, id ego in his Carminibus clarius etiam confidero. Geometriae, Astronomiae, Logicae, Grammaticae, Medicinae, ac Rhetoricae mentionem Gregorius facit, quibus Caesarius vacaverat: cur, si Theologiae quoque operam dedit, de illa ne verbum quidem habet? Quis ergo non videat, levibus illos argumentis niti, qui Caesario nostro Dialogos hosce adjudicant? Dissimulandum tamen non est, Lambecium in Tom. IV. Bibliothecae Caesareae Codice 107. eruditam hac de re disquisitionem instituisse, ubi non abjudicandos Caesario Dialogos istos omnibus nervis contendit. Potior fortasse ratio in iis Nazianzeni verbis est sita, quibus de Caesario agens memorat τὸς περὶ ἀληθείας ἀγῶνας, καὶ λόγους, ὡς πολλάκις, καὶ πρὸς πολλὰς συνεήσατο, ἢ λογικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λῆαν ἐυσεβῶς τε, καὶ διαπύρως. *Certamina, quae pro Veritate* (hoc est pro Fide Christi) *suscepit, & SERMONES, quos multos, & frequentes, & cum multis habuit, non argutos solum, sed etiam admodum pios, & ardentes.* Certè haec ita quaestionem incertam, dubiamque faciunt, ut Caesarium Dialogorum illorum Auctorem suspicari non temere quis possit.

Ἄλλο.

Πᾶντα κατιγνήτοισι τοῖς λίπεις, ἀντὶ δὲ πάντων
 Τύμβον ἔχουσ ὀλίγων, κρύψιμε Καίσαρι.
 Ἡ δὲ Γεωμετρίη, καὶ ἀστέρεις, ὡς θέσιν ἔγνω,
 Ἡ τ' ἱστορίη, εὐδὲν ἄλλος θαυμάτην.

ALIUD.

ALIUD. LIX.

OMnia fratribus tuis dereliquisti, & pro omnibus
Tumulum habes exiguum, illustris Caesari.
Geometria verò, & Astra, quorum posituram novisti,
Et Medicina, remedium nullum mortis attulere.

NOTAE.

TEOÏS. *Tuis.* In Cod. Ambr. legebatur *νίοις*, h. e. *juvenibus*. Diu vox ista me torserat, quippe Caesario senior erat Gregorius noster, & grandem jam attigerat aetatem. Opem tulit Codex Regius, in quo *τιοῖς* habetur.

Ἄλλο.

KἈλλήμου ἐν πατρὶς σε, μεγακλία, τηλεφανῇ τε,
Ἄκρα φέροντα πάσης, Καισάρει, σοφίης,
Παμψαντες Βασιλεῖ τὸν ἔξοχον ἡγήρων,
Φεῦ κόνιν ἐν Βιθυνῶν δεζάμεθ' αὖτε πέδον.

ALIUD. LX.

PUlchrum è patria te, inclytum, conspicuumque,
Omnis sapientiae primas, Caesari, ferentem,
Quum misissemus ad Imperatorem, Medicorum praestantissimum;
Heu cinerem è Bithyniae solo te rursum suscepimus.

NOTAE.

TΗΛΕΦΑΝῇ. *Conspicuum.* Ita in Parisiensi Codice. In Ambr. habetur *τῆλε θάροντα*, h. e. *procul à patria mortuum*. Cur priorem lectionem lubentius retinuerim, in caussa fuit magis concinnus sensuum ordo. Non enim secessum è patria, tum obitum, deinde gloriam, inde Medici munus à Caesario gestum, ac iterum ejus mortem commemorari satis eleganter arbitror. Cod. Med. habet *τῆλε θάροντα*, pro quo suspicatur Salvinius legendum *τῆλοθ' ἔοντα*.

Φέρον-

Φύροντα πάσης. Quum circumflexum accentum amet distinctio τῶν σα, notavit Boivinius, metrum sibi non costare, ac legendum fortasse ἀκρα φέρων πάσης, &c. ut sit constructio: ὁ Καιτάρει φέρων ἀκρα πάσης σοφίης, ὁ *Caesari*, qui culmen totius sapientiae attingeras. Attamen quum in omnibus Codicibus MSS. φύροντα legatur, mutare non ausim, & praecipue quum superioribus accusandi casibus medius cohaerere videatur. Graecorum autem Poetarum quae sit libertas in corripiendis vocalibus natura longis, sexcenta ostendunt exempla, & praecipue apud Gregorium, qui haec etiam corripit secundam in Βιθυνῶν ab aliis productam. Gregorius quidem Hellenismi auctor conspicuus; sed quid vetat originis vitio nonnunquam ad aliquem Cappadocisum trahi? Insignis hanc in rem est locus Philostrati Lib. II. de Vit. Sophist. Inquit enim de Pausania Sophista Caesareae Cappadociae, ipsum Extemporaneè loquentem producentia breviasse, breviasse produxisse, ita ut coquus à multis appellaretur.

Ἐξοχὸν ἱητῆρων. *Medicorum praestantissimum.* Constantius Imperator, ubi singulares ingenii dotes, quibus Caesarius reliquis praestabat, animadvertit, illum in Aulam accersitum Medicis Palatinis concessit, suorumque amicorum in numero habuit. Haec in Orat. X. narrat Gregorius: Τάπτεται μὲν γὰρ τὴν πρώτην ἐν ἰατροῖς τάξιν, τοῖς φίλοις τῷ Βασιλεῖς εὐθὺς ἀριθμύμενος τὰς μεγίστας καρπῶται τιμὰς. Primum statim inter Medicos dignitatis locum obtinuit, atque in amicorum numero apud Imperatorem habitus, amplissimis honoribus affectus est.

Ἐκ Βιθυνῶν. *E Bithyniae solo.* Castigatiùs in MS. Ambr. habetur hic versus, quàm in Regio, ubi legitur: ἐκ Βιθυνῶν διζήμεθα πίδα. Quaestoris munere, sive Thesaurorum Praefectura ornatus ab Imperatoribus Constantinopolitanis fuerat S. Caesarius, atque idè Bithyniam incolebat. Illic igitur degentem acerba mors rapuit. Inde verdè asportati Nazianzum cineres. Quapropter à sententia Baronii discedendum videtur, qui in Annal. ad A. C. 368. ait: *Obiit verdè Caesarius in patria &c. Mortuus est, inquam, apud Sanctos parentes Gregorium Episcopum, atque Nonnam, eorundemque pio funere sepultus.* Bollandus verdè in S. Caesarii Vita die 25. Febr. haec scribit: *Ubi porro mortuus sit Caesarius noster, nusquam exprimitur. Carminum horum beneficio constare nunc potest, ubi è vivis Caesarius excesserit, nempe dum in Bithynia ageret. Certè extra patriam id illi accidisse Gregorius ipsemet in Carm. de Vita sua significare videtur, quum ait de Caesario; ἐν ἀρχῇ μέτῃ θνήσκει. in medio mu-*

nere

mere moritur. Quibus perspectis, Codicis Ambrosiani lectio superius neglecta, potior nunc censeretur, ubi fratrem τῆλε θανόντα, *procul à patria exinsum,* verbis disertis refert.

Ἄλλο.

Σ Εισμῶν μὲν κρυερῶν ἐφύγας σφοδρῶς ἀπειλῆν,
 Ἡνίκα Νικαίης ἄστυ μίγῃ δαπιδῶ.
 Νύσσω δ' ἀργαλὴν ζωὴν λίπεις. ὦ νεότητος
 Σῶφρονος. ὦ σοφίης, κάλλιμε Καισάρει.

ALIUD. LXI.

Horridorum terrae motuum effugisti funestas minas,
 Quum Nicaena Civitas solo aequata fuit;
 Morbo verò crudeli vitam deseruisti (ὦ juventutem
 Temperatam! ὦ sapientiam!) optime Caesari.

NOTAE.

Nικαίης ἄστυ. *Civitas Nicaena.* Auctor est idem Gregorius in Orat. X. Caesarium feliciter evasisse ruinas, quibus Nicaeam, praecipuam Bithyniae urbem, ingens terrae motus impleverat. Eadem nunc repetit. Quo autem Anno urbis illius calamitas contigerit, à S. Hieronymo discimus, qui in Chronico ad Annum quintum Valentiniani, ac Valentis haec narrat: *Nicaea quae saepe ante corruerat, terrae motu est funditus eversa.* In eandem sententiam loquitur Socrates Lib. II. Cap. X. Hist. Eccles. *Valentiniano, inquit, ac Valente II. Coess. V. Id. Octobris terrae motus in Bithynia factus Nicaeam urbem desurhavit.* Erat hic vulgaris Epochae Annus 368. Quum verò addat Gregorius, Caesarium ope divina tantae cladi ereptum, vim postea ingruentis morbi sustinere non potuisse; veri videtur simile, ejus mortem An. Ch. 369. contigisse, ut Baronius, Bollandus, alique praeclarissimi Scriptores opinantur.

Α'λλο.

Γρηγορίῳ, Νόννης τε Θεωδίου ὕια φέρινον
 Τύμβος ὁδ' εὐγενέτην Καισάριον κατέχω,
 Ἐξοχὸν ἐν λογίοισιν, ὑπεύροχον ἐν Βασιλῆος,
 Ἀστειοτὴν γάλης πείρασι λαμπομένην.

A L I U D. LXII.

Gregorii, Nonnaeque piae praestantissimum filium
 Tumulus, quem videtis, nobilem Caesarium complector,
 Eximium in oratione, eminentem in Imperatoris Aula,
 Et fulgur ad terrae fines usque splendens.

N O T A E.

Pro κατέχω Med. Codex habet κατέχων. Pro ἐν λογίοισιν Parisiensis legit ἐν λογίοις, καὶ ὑπεύροχον.
 Ἐν Βασιλῆος. In Imperatoris. In hanc lectionem MSS. omnes consentiunt. Quamobrem subintelligo ἐν αὐλῇ, In Aula.

Α'λλο.

Καισαρίῳ φθιμένῳ, κατήφθησαν Βασιλῆος
 Αὐλαί. Καππαδόκαι δ' ἤμυσαν ἑξαπίνης.
 Καὶ καλὸν εἶτι λίλιπτο μετ' ἀνθρώποις, ὀλωλεν:
 Οἱ δὲ λόγοι σιγῆς ἀμφεβάλοντο νέφος.

A L I U D. LXIII.

Caesario extincto, dolore correpta est Imperatoris
 Aula. Cappadoces verò statim cecidere animis.
 Et pulchrum si quid superfuerat inter homines, periit;
 Sermones verò silentii nube involuti sunt.

NO-

NOTAE.

Dolorem nimium in fratris morte conceptum lugubribus hisce imaginibus exprimit Gregorius; dolentibus enim, omnia secum dolere videntur. Quum autem ait, *sermones silentii nube involutos*, Eloquentiam, sive Rhetoricam intellige, quae unà cum Caesario viro eloquentissimo periisse videbatur.

Αἰλλο.

Εἴ τινα δένδρον ἔθηκε γόος, καὶ εἴ τινα πέτραν:
 Εἴ τις καὶ πηγὴ ρέεντων ὀδυρομένη:
 Πέτραι, καὶ ποταμοί, καὶ δένδρεα λυτρά τέλοισθε,
 Πάντες Καισαρίῳ γείτονες, ἡδὲ φίλοι.
 Καισάριος πάντεσσι τιτιμένος, εὖχος ἀνάκτων,
 Αἰ αἰ τῶν ἀχίων, ἤλυθεν εἰς αἶδον.

ALIUD. LXIV.

Si quem in arborem, si quem in lapidem dolor commutavit,
 Et si quis fons lugens fluxit,
 Lapidēs, & fluvii, & arbores moestae facti essetis,
 Omnes quicumque Caesario propinqui, & amici estis.
 Caesarius, ab omnibus honoratus, Augustorumque votum,
 Heu, heu, proh dolor, ivit ad Inferos.

NOTAE.

Εἴ τινα. Si quem. Ad fabulas Poëtarum alludit, inquit: Si quem hominem luctus effecit arborem. Si quis in lapides, si quis in fontes conversus est prae nimio dolore: Caesarium lugeat. Pro πέτραν Cod. Med. habet πέτρην. Pro πηγὴ, πύγην. Quod ultimum ita verti posset: Si qua in fontem fluxit tristata.

V a

Αἰλλο :

Ἄλλο.

Χεῖρ τὰδε Γρηγορίου. κάπιν ποθέων τὸν ἀρίστον,
 Κηρύττω θνητοῖς τόνδε βίον συγγείν.
 Καισαρίω τις κάλλος ὁμοῖός ἢ τίς ἀπάντων
 Τόσσος ἐν πάσσης εἴλε κλέος σοφίης;
 Οὕτις ἐπιχθονίων. ἀλλ' ἔπατο ἐκ βιότοιο,
 Ὡς ῥόδον ἐξ ἀκανθῶν. ὡς δρότος ἐκ πετάλων.

A L I U D. LXV.

MAnus haec Gregorii. Fratrem optimum desiderans,
 Denuncio mortalibus, ut hanc vitam odio habeant.
 Caesario quis forma par? quisve è cunctis hominibus,
 Ea aetate, tantae gloriae sapientiae obtinuit?
 Nemo terrestrium. Nihilominus iste avolavit è vita,
 Tanquam è spinis rosa, ceu ros ex arborum foliis.

N O T A E.

Χεῖρ τὰδε Γρηγορίου. *Manus haec Gregorii*, supple, *scripsit*. Ita & Theognis nomen suum versibus suis inseruit. Fecit iterum Gregorius ipse in Carm. *ad Sacerdotes Constantinopolis*, & alibi. Heic autem exemplo Caesarii singulis mortalibus suadet, ut vitae hujus caducae amorem ponant, quando corporis venustas, animique sapientia prohibere non potuerunt, quominus citò à morte Caesarius surriperetur.

Ποθέων. Desiderans. Ita legitur in Codicibus Ambr. & Med. Parisiensis habet *ποθέοντος ἀρίστον*: quae etiam lectio sustineri potest. Subsequitur *κηρύττω* in eodem Cod. Paris. melius profectò, quàm in Ambr. ubi *κηρύττων*.

Εξ ἀκανθῶν. E spinis. In Codicibus Ambr. & Regio legitur *ἐξ ἀνθῶν*, & *floribus*: quod parum elegantiae habet; nam reliqui ferre flores, non secus ac rosa, citò pereunt. Placuit igitur lectio Codicis Medicei, ubi *ἐξ ἀκανθῶν*, & *spinis*. Durum fortasse videatur, quòd syllaba secunda hujus vocabuli brevietur; sed Graeci plures quàm Latini liquidas habent, & hujus licentiae exempla non pauca occurrunt. Quod si legere malis *ἐξ ἀνθῶν*: Dic, Gregorium hoc lo-

. . .

. . .

co R.

co significare tantum velle pulchritudinem Caesarii comparatione Rosae *inter flores*, simulque brevitatem ejus vitae.

Ἀλλο.

ΓΕΙΤΟΝΕΣ ὑμετέροιτε, καὶ ἐν κόλποισι δέχοισθε
Μάρτυρες ὑμετέροις αἷμα τὸ Γρηγορίου,
Γρηγορίου, Νόννης τε μαχαλίας, εὐπειθήτε,
Καὶ τύμβοις ἱεροῖς εἰς ἓν ἀγειρομένους.

ALIUD. LXVI.

PROPINQUI Martyres sitis propitii, & sinu excipite,
Martyres, vestro, prolem Gregorii,
Gregorii, & Nonnae inclytæ, tum pietate,
Tum sacris tumulis in unum collectos.

NOTAE.

SANCTOS Martyres Gregorius alloquitur, eosque rogat, ut Caesarium benignè excipiant, ac foveant; ut enim alibi animadvertimus, Christianorum cineres apud SS. Martyrum sepulcra perquam religiosè componi solebant.

Υμετέροις. *Vestris*. Vitiatus heic aliquantulum est Ambr. Codex; nam pro ὑμετέροις habet ὑμετέρης; pro τύμβοις verò habet τῶν τῶν. Opem tulit Parisiensis Codex.

Ἀγειρομένους. *Collectos*. In Ambr. & Regio Codicibus ita legitur. Quae lectio si germana est, τὸ ἀγειρομένους referendum erit ad αἷμα Γρηγορίου, Νόννης τε, *sanguinem, sive prolem Gregorii, & Nonnae*, ut sit plurale participium cum nomine colectivo copulatum. Sed mihi parum arridet haec dicendi formula, atque illius exempla desiderarem. Deinde cur plurali numero Poëta utatur? Num alios affines unà cum Caesario in eadem urna sepultos significat? At heic de Caesario tantum est sermo, qui verè Gregorii, & Nonnae proles erat. Quamobrem mihi placeret legere ἀγειρόμενοι, *collecti*: quae vox pertineret ad Martyres, & ad Caesarium in unum collectos, sive conjunctos, tum propter pietatem, tum propter sacratos tumulos. Nicolao Commينو videtur legendum ἀγειρομένους, ut referatur ad τῶν τῶν, & Gregorius ac Nonna inclyti sint etiam ob collectos in unum tumulos sacros,

Αλλο.

ΚΑὐτῇ, Ἀλεξάνδρεια: Φιλάργριος ὤλισε μορφήν
 Τῆς λογικῆς ψυχῆς ὅτι χειριωτέρην.
 Καίσαριον δὲ νέον φθόνος ἤρπασεν. ἔποτε τοῖα
 Πέμψεις εὐίπτοις αὐθιγα Καππαδόκαις.

A L I U D. LXVII.

Αὐδὶ, Alexandria: Philagrius perdidit formam corporis
 Anima ratione praedita minimè deteriore.
 Caesarium verò juvenem Invidia rapuit. Numquam hujusmodi
 Ad equestres Cappadocas flores mittes.

N O T A E.

DEsiderantur in Cod. Regio hi quatuor versus, quos in Ambrosiano infra repetitos aspicias, ubi ad Carmina in *Philagrium* veniemus. Inter intimos S. Gregorii amicos numerabatur iste Philagrius, cujus calamitates, aut mortem, unà cum Caesarii fato noster nunc jungit, ac deplorat. Cur verò Alexandriam alloquatur, illud in causa est, quod Alexandriae meliorum disciplinarum studio operam Caesarius dederat, uti in Orat. X. auctor est Gregorius ipse. Ibi etiam literis institutum fuisse amicum Philagrium, verisimile est. Eapropter inquit Poëta: O Alexandria, postquam Philagrius, & Caesarius Cappadoces periere, nunquam similes, adeoque praestantes viros, Cappadociae restituere poteris.

Ὅτι χειριωτέρην. *Minimè deteriorem.* Egregias corporis dotes, quibus ornatus erat Philagrius, iis haudquaquam inferiores appellat, quibus ejus animus fulgebat.

Εὐίπτοις. *Equestres, h. e. equis praestantes.* Cappadoces ab eorum praestantia celebres non Gregorius tantum, verum etiam alii Scriptores nominarunt. Dionysius Perieg. v. 973.

Τῆς δ' ἥτοι μέσης μὲν ἐτ' ἡμίσειο βαθείης
 Καππαδόκαι ναῖσι, δαήμενος ἵπποσυναίων.
*Atque ejus media penitus regione repositi
 Cappadoces funduntur, equos tractare petiti.*

Julius

Julius Solinus Polyhist. Cap. XLV. *Cappadocia*, inquit, *ante alias terras altrim equorum, & proveniunt equino accommodatissima est*. Idcirco in Circensibus ab ea regione interdum nomina equis indebantur, *Cappadoceſque* vocabantur. Habet etiam de Cappadociae equis mentionem Oppianus Lib. I. Cyneg. Idem Nazianzenus in Orat. XX. patriam suam τὸ μὲν ἦτον κροτρέφον, ἡ εὐίπων, appellat, h. e. non minus juvenum, quam equorum bonam nutricem. Scripsi Καππαδόκαις, quum in Cod. Ambr. corruptè legeretur Καππαδοκες.

Eis Γοργόνιον.

Γρηγόρις Νόννης τε φίλον τέκος ἐνθάδε κεῖται,
Γοργόνιον ζωῆς μύσις ἐπικραΐης.

In Gorgonium. LXXVIII.

Gregorii, Nonnaeque dilecta filia heic jacet
Gorgonium, coelestis vitae Sacerdos.

NOTAE.

IN eximia Gregorii senioris Nazianzeni Episcopi familia non ultimum locum Gorgonia occupavit, Sanctorum Gregorii Theologi, ac Caesarii, (quorum germana fuit) gloriam vitae sanctitate aemulata. Atque eam quidem vivis ereptam eleganti Oratione Gregorius frater laudavit, quae undecima numero est inter ejus Opera. Neque illa contentus, Carminibus etiam funus, tumulumque sanctissimae sororis prosequi voluit. Gorgoniam Graeci subinde, ac Latini Coelium Fastis addidere, ejusque memoriam die 9. Decembris colunt.

Γοργόνιον. *Gorgonium*. Ita Graecè, quod & Latinè retinere placuit, quum haec Lingua Graecarum mulierum nomina desinentia in Jum immutare non soleat. Occurrunt igitur & apud Latinos *Phroneſium*, *Glycerium*, *Sopbronium*, *Eustochium*, *Philosium*, aliaque hujusmodi, uti ex Donato, & Prisciano docui Tom. I. Anecd. Dissquis. IV. (*) Idcirco pro *Melania* saepe *Melanium* S. Paulinus scripsit. Sic *Palladium* Lucretio: *Caesia Palladium*. *Phroneſium* verò, *Glycerium* sunt diminutiva à *Phroneſis*, & *Glycera*. *Gorgonium* verò dimin-

(*) Tom. XI. P. I. p. 122.

minutivum est ἀπὸ τῷ Γόργονος, ἢ *Gorgone*. In priori versu pro κῆται Cod. Med. habet κίμαι, *jaccio*

Ἄλλο:

Οὗδ' ἔν Γοργόνιον: γαίῃ λίπεν ὅσ' ἴα μῦνα
Πάντα δ' ἔθηκεν ἄνω Μάρτυρες ἀθλοφόροι:

ALIUD. LXIX.

Gorgonium nihil est: Terrae sola ossa reliquit:
Omnia verò in Coelum tulere Martyres victores:

NOTAE.

Ita hos versus interpunctos habemus in Ambr. & Med. Codicibus. Sed eorum sensus est suboscursus. Quare Clarissimo Boivinio Graecus textus emendari posse videbatur, legendo: Οὐδ' ἐν Γοργόνιον γαίῃ λίπεν ὅσ' ἴα μῦνα.

Πάντα δ' ἔθηκεν ἄνω. Μάρτυρες ἀθλοφόροι.

Verum & hujusmodi emendatio suas habet difficultates. Nihil igitur mutando, ita primam lectionem interpretor: *Gorgonium mortua est. Sola ossa reliquit humi. Reliqua*, h. e. ejus animam, *in Coelum tulere Martyres*. Possit retineri λίπεν, & tunc legendum, ἔθηκεν ἄνω Μάρτυρες ἀθλοφόροι.

Ἄλλο.

Κτῆσιν ἴην, σάρκας τε, καὶ ὅσ' ἴα, πάντ' ἀναθεῖσα
Γοργόνιον Χριστῷ, μύρον ἀφῆκε πόσιν,
Οὐ μὲν ἐδὲ πόσιν δὴρὸν χρόνον. ἀλλ' ἄρα καὶ τῶν
Ἡρπασιν ἑξαπίνης κύνειμον Ἀλύτιον.
Ὅλβις ὀλβίσης ἀλόχ' ὅστις, τοῖς ῥα λοιτροῖς
Λύματ' ἀπωσάμενοι, ζῆτε παλιγγενεῖς.

ALIUD.

ALIUD. LXX.

Cenſum ſuum, carnes, & oſſa, omnia quum ſacraſſet
 Gorgonium Chriſto, ſolum reliquerat ſponſum,
 Verumtamen non diu ſponſum. Sed profeſſo & ipſum
 Illuſtrem Alypium ex improviſo rapuit.
 Beatiffimae conjugiſ marite beate, in lavacro
 Sordibus abjeſtis, vivite renati,

NOTAE.

Quum Gorgonia opes, carnemque ſuam vivens, oſſa verò poſt
 mortem Chriſto ſacraſſet, unum terris reliquerat Alypium,
 ſuum olim conjugem. At hunc etiam brevi ad Superos evocavit.
 Talem iſtorum carminum eſſe arbitror ſenſum.

Αλύπιος. *Alypium*. Baronius in Vita Nazianzeni, quam publi-
 ci juris fecit Papebrochius die 9. Maji, Cap. XV. brevem de propin-
 quis S. Gregorii deſcriptionem textit, atque inter caetera ait: *De*
Vitaliano quod vir fuerit Gorgoniae ſororis, invenies in Carm. ad i-
pfum Vitalianum inſcripto &c. Verum felicius hac in re Baronius
 ſenſiſſet, ſi noſtra conſulere potuiſſet. Non Vitalianus, ſed Alypius
 Gorgoniae maritus fuit. Neque in Carm. filiorum ad Vitalianum
 quae Baronius retulit, aliter ſuadent. Contra verò in Epiſt. CL.
 Alypium Gregorius ad ſe invitat, unaque cum illo *Sororem*, quo
 nomine *Gorgoniam* designatam fuiſſe nunc intelligimus. En verba:
 ὑπὲρ δὲ τῆς ἀδελφῆς ἡμᾶς ὁδεῖς εὐδύνει μὴ παραγενομένης: ἀλλ' ἐκ τῆς
 ἐναντίας κἀκείνης, καὶ ἡμᾶς, εἰ παραγένοιτο. ὥς ἡμεῖς αὐτόκλητος ἡκέ-
 τω. *De SORORE* autem, quod ea minimè advenieris, nemo nos cri-
 minetur, quin potius & illam. & nos, ſi accedere volueris (ſubin-
 telligo invitata.) Itaque ipſa ſanè ultro, ac ſponte veniat. Nempe
 cum Alypio Gorgonia ſoror vivebat. Invitato Alypio, ſororem Gre-
 gorius minimè invitarat, etenim ſponte illa ad paternam domum,
 non invitata, accedere poterat, imo debebat. Atque hic germanus
 eſt, ni mea me fallit opinio, Epiſtolae illius ſenſus, à quo & no-
 ſtra ſententia clariùs probatur. Accedit & aliud argumentum, quod
 videlicet S. Gorgoniae filia natu major *Alypianna* appellaretur. Hoc
 nomen à patre Alypio in filiam tranſierat. Caeterum exſtant adhuc
 S. Gregorii Epiſtolae quaedam ad Alypium noſtrum, ſcilicet 148.

Tom. XII.

X

& qua-

& quatuor sequentes. Epistola quoque LXXX. ad eundem, & ad Aërium ejus fratrem perscripta est. In Epistola verò CXLVI. τὸν κελὸν, καὶ ἀγαθὸν Ἀλύτιον, τὸν κόσμον πάσης ἡμῶν πατρίδος, *probum, atque honestum virum Alyrium totius patriae nostrae optatum* appellat. Ubi etiam prodit, eum Simpliciae quondam fuisse maritum. Non diu mortuae conjugī Gorgoniae superfuisse videtur Alypius, ut hinc discere licet. Tandem nescio, an cum Alypio nostro convenire possit Alypius ille Caesarii frater, ad quem Juliani Augusti Epistola exstat; vox enim ἀδελφός ibi usurpata *proximum etiam, & affinem* significare potest.

Τοῖς ῥα λοετροῖς. In *lavacro*. Cod. Med. ita monuit corrigendum Ambrosianum, in quo τοῖ ῥα. Sed quid hoc *lavacrum* sit, non nisi per conjecturam intelligas. Arbitror igitur Baptismum heic designari, quo Gorgonia, atque Alypius, de more illorum temporum, dum supremo correpti morbo vicinam mortem opperirentur, se purgandos curarunt. Certè Gorgonia salutare illud lavacrum serò acceperat, ut scribit in ejus funere Nazianzenus Orat. XI.

Εἰς τὸν Πατέρα.

ΕΝΣ' ἑκατονταίτης ζωῆς βροτῆς καθύπερθευ
 Πνεύματι, καὶ θάω τεσσαρακονταίτης,
 Μείλιχος, ἡδυεπῆς, λαμπρὸς Τριάδος ὑποφῆτης,
 Νῆδυμον ὕπνου ἔχω Γρηγορίου δέμας,
 Ψυχὴ δὲ πτερόεστα Θεὸν λαχέω. Ἀ' Μ' ἱερῆς
 Ἐξόμενοι κείνῳ καὶ τάφῳ ἀμφίπτετε.

In Patrem. LXXI.

HEic super humanae vitae cursum centum annos habens,
 Et quadraginta in Cathedra, & spiritu exactos,
 Dulcis, suaviloquus, clarus sacrae Triadis interpres.
 Corpore dulcem somnum carpo Gregorius.
 Anima verò evolans Deum invenit. At Sacerdotes
 Habentes illius sepulcrum colite.

NOTAE.

Postquam Caesario fratri, & Gorgoniae forori Poeta noster parentavit, alioſque tum neceſſitudine, tum ſanguine ſibi conjunctos laudavit, Patri quoque è vivis ſublato extrema perſolvit officia. Erat hic, ut alibi ſignificavimus, Gregorius, vir Ethnicis olim ſuperſtitionibus devotus, inde Chriſti ſectator, Nazianzique Epiſcopus, & ob vitae ſanctitatem in Eccleſiaſticos Faſtos relatus. Deſiit autem vivere Anno 372. ut Baronius cenſet, vel 373. ut Hermantus. Illum etiam, praefente Baſilio Magno, laudaverat Gregorius filius ſingulari Oratione, quae inter ejus Opera eſt XIX. Quare, ut Gregorii res geſtae, ejusque praecipuae virtutes percipiantur, illuc ſe conferant eruditi. Nunc Graecis Graegorii hujus memoria colitur die prima Januarii, uti Menaea teſtantur. Caeterum Gregorius ipſa pater haec loquens inducitur. Pro ἔχω tamen legere mallet ἔχῃ, *carpiſt.*

Ἐκατονταίτης. *Centum annos habens.* Ultra communem vitae curſum centum annorum aetatem Gregorius attigerat, quum ad Superos morte beatiffima ſublatus fuit. Idem iterum à Gregorio ſubſcas in Orat. XIX. ubi haec habentur: ζήτας δὲ σχῆδόν τι περὶ τὰ ἱατὸν ἔτη, πέρα τῶν Δαυιδικῶν ὅρων, περὶ τῷ κατ' ἡμᾶς χρόνῳ, καὶ τέτῳ αὐτῶν ἐν τῇ ἱεροσύνῃ πύτι καὶ τισσαράκοντα. *Quum autem centum ferme annos viniſſet, hoc eſt ultra Davidicos de temporis noſtri ſpatio terminos, ex iiſque in Sacerdotio quinque, & quadraginta.* Centum itaque annos vixit Gregorius pater, atque ex iis quinque, & quadraginta Eccleſiaſticae vitae mancipatus. Cur verd quadraginta ſolùm in Carmine hoc memorentur, nulla alia ratione id factum eſt, niſi ut abſolutus numerus poneretur. Ita divinatorum Librorum Interpretes LXX. appellamus, tametſi omnium conſenſu LXXII. fuerint. Quod & aliis exemplis probari facile poteſt.

Δίμας, *Corpore.* Vertendum erat: *Dulcem ſomnum carpo Gregorii corpus.* Sed ut Latinis auribus ſatisfacerem, quibus male ſonarent tot Nomina adjectiva maſculini generis conjuncta cum δίμας ſubſtantivo generis neutrius, verti *corpore.* Caeterum in ſyntaxi Graeca neutrum genus interdum cum maſculino componitur, reſpiciendo non ipſum nomen, ſed id, quod per illud nomen ſignatur, quaſi illud neutrum ſubſtantiam maſculinam ſignando vim poſſideat maſculini. Sic alibi eſt κόρινος καλλιſτη, *Nympha pulcherrima*, τέκνον φίλε, *care fili*, & ſimilia. Heic autem Gregorii Corpus pro ipſo Gregorio mortuo ponitur.

Ἐξόμενοι. *Habentes*. Ita Cod. Ambr. Ego libenter legissem ἀξόμενοι, *venerantes*.

Ἀμφίεπτε. *Colite*. In Cod Med. legitur ἀμφιέπτετε. Sed versus sibi non constat. Cl. Salvinus legendum putaret ἀμφιέπειν infinitivum pro imperativo; nam ἀμφιέπτετε pro ἀμφιέπτετε duriusculum sibi videtur.

Ἄλλο.

Εἰς με πικρῆς ἐκάλεσσε θεὸς μέγας ἀγριελαΐης.
Ποίμνης ἡγεμόνα θῆκε τὸν ὃδ' οἶον
Ἐσχατον. Ἐκ πλευρῆς δὲ θεόφρονος ὄλβον ἔνειμε.
Γῆρας ἰς λιπαρὸν ἰκόμειδ' ἀμφοτέροι.
Γρὸς ἱμῶν τεκέων ἀγανώτατος. Εἰ δὲ τελευτῇ
Ἐτλην Γρηγόριος, ὃ μέγα: θνητὸς ἦν.

ALIUD. LXXII.

ME ex amaro oleastro Deus magnus vocavit:
Gregis ductorem fecit, qui neque ovium
Eram novissima. E costa verò pia felicitatem tribuit.
In senectam beatam ambo devenimus.
Deo sacer fuit è filiis meis micissimus. Quod si mortem
Obii ego Gregorius, nil mirum: mortalis eram.

NOTAE.

Εἰς με πικρῆς. *Me ex amaro &c.* Verborum inversionem, Poëtis concessam, pro με ἐκ πικρῆς, hanc esse arbitror. Quid verò sit *amarum illud oleastrum*, nobis idem Nazianzenus explicet. Auctor ille est in Oratione supra laudata, Patrem Gentilium superstitioni addictum olim fuisse. *ρίζης ἰγένετο*, inquit de patre filius, *βλάστημα ἐκ ἱπαιετῆς*, ὃδὲ (*) *εὐφρῆς εἰς εὐτίθειαν*. *E radice ortus est minimè laudabili, nec ad pietatem recte comparata &c.* Prosequitur Gregorius, suumque parentem ostendit erroribus Sectae cuiusdam fuisse devotum, quae ex duabus rebus maximè contrariis, hoc est ex Gentilium errore, & Hebraeorum Ritibus constata erat. Sub *oleastri* nomine Secta huiusmodi significatur, à qua Deus arborem sibi carissimam,

(*) *εὐφρῆς* legendum videtur, quod adverbium est.

mam, fructusque optimos eduxerat, cujusmodi Gregorius pater, ejusque filii fuere. Hinc in Orat. XIX. patrem itidem ἐκ τῆς ἀγριελαιῆς, ἐκ oleastro in olivam insertum Nazianzenus ait. Elias verò Cretensis in Comment. ad Orat. X. *Per agrestem*, inquit, *olivam Hypsistariorum haeresin significavit*. Haec apertius ab ipso Gregorio filio illustrantur in Carm. de rebus suis, ubi de Patre ait:

Αὐτὲρ ὅγ' ἀγριέλαιος ὕτ' εἰδώλοις πάρος ἦεν
Ζῶον· ἀλλ' ἐπάγη καλῆς ὑπὸ πυθμὲν ἰλαΐης.
At verò ille antea Oleaster erat sub Idolis
Vivens: sed insitus est pulchrae sub radice Olivæ.

Hanc autem Allegoriam, qua & alii Patres usi sunt ad significandum transitum à Gentilitate ad Christi Fidem, hausit ille ex Apostolo ad Rom. Cap. XI. Cod. Med. habet ἀγριελαιῆς pro ἀγριελαιῆς: quae lectio respondet Paulino verbo, & reliquis supra allatis.

Ἐκ πλευρῆς. *E costæ*. Sub *costæ* vocabulo piam conjugem intelligit Gregorius pater, ad Hevam respiciens. Ejus autem uxor, ut alibi diximus, Nonna erat, mulier sanctitate clarissima, è cujus contubernio mirum in modum ille profecerat, quippe ejus monitis ex Ethnicismo in Christi gremium translatus, filiis ditatus, atque ideo summam consequutus felicitatem. Uxorem *costæ* nomine Poëta noster significavit in Carm. ad Hellenium, ita canens.

Πλευρᾶς ὃ χατίοντες ἰὸν δέμας ἀμπαγαπώσης·
Οὐδὲ νῆν παλαίμῃ παιτὶν ἱεიდόμενοι.

Nempe, ut Billius vertit:

Qui costam baud quaerunt, sua quam caro diligit ardens:
Nec sobolem, cujus sustineantur ope.

Caeterum videamus, quid Scholiastes Ambrosianus MS. in hos versus habeat. Sic ille interpretatur: Ἐκ τῆς θεοφιλοῦς δὲ με συζύγῃ πλῶτῶν μοι ταρέσχει ταῖδων πολύτιμον, ὡν τὸ κεφάλαιον ὁ ἱερώτατος, καὶ θαυμαστότατος πᾶς Γρηγόριος. Ἀμφοτέροι δὲ, ἐγὼ, καὶ σύζυγος εἰς γῆρας λιπαρὸν κατηντήσαμεν. Εἰ δὲ τάναιτον ὑπέστη ἐγὼ ὁ Γρηγόριος, ὅδεν θαυμαστόν: θεῖος γάρ ἄνθρωπος ἦν. Id est: *Ex mea verò sanctissima conjuge thesaurum mihi praebeuit (Deus) filiorum, summo honore dignum, quorum caput sacratissimum est, & maxime admirandus*

duſ filius Gregorius. Ambo verò, ego, & unor ad gravem ſenectutem devenimus. Quod ſi ulſimum ego Gregorius diem claui, nil mirum: mortalis enim homo eram. Ita hic Scriptor, nondum evulgatus, cui debeo explicationem verborum illorum τὸν αὐτὸν ἰσχυατοῦ, ſυνίης non ulſimam, conjuncto Pentametro cum ſequenti Hexametro.

Ἄλλο εἰς τὸν αὐτόν.

Εἴ τις ὅρως καὶ ὑπερθεῖν ἀγνῆς ὅπως ἔπλετο μῶſης
Μωſῆς, καὶ μεγάλη Γρηγορίοιο νόος,
Ὅν ποτε τηλόθ' ἵοντα χάρις μίγαν Ἀρχιερεῶ
Θήκατο, νῦν δ' ἱερῆς ἐγγὺς ἔχει Τριάδος.

Aliud in eundem. LXXIII.

Si quis ſuper monte purae vocis arcanae auditor fuit
Mofes, magni quoque Gregorii mens,
Quem olim, procul quum eſſet, Episcopum gratia
Fecit, nunc verò apud ſacram Triadem tenet.

NOTAE.

Εἴ τις. *Si quis.* Ambroſianum Scholiaſtem ſequutus ſum, ita haec explicantem: εἴ τις ἐπὶ τῷ ὄρει Μωſῆς τῆς καθαράς τοῦ Θεοῦ φωſῆς ἦκεν. Hoc eſt: *Si quis in monte Moſes puram Dei vocem audivit.* At in his quoque obſcuritas. Conjiendo itaque interpretor: ſi quis, uti Moſes, Dei vocem audivit, audivit quoque Gregorius; i- deſt, ſi quem Deus ad ſe vocavit, ſacris initiavit, ducemque, & caput populi conſtituit, hoc quoque Gregorio contigit, qui è medio Ethnicifmo ad Deum vocatus eſt, ſacris initiatus, ſummusque Sacerdos, & ductor populi conſtitutus.

Τηλόθ' ἵοντα. *Quum procul eſſet.* Ideſt à Veritate, ac Fide Chriſti remotum, & alienum.

Ἄλλο εἰς τὸν αὐτόν.

Ἄτ' ὅς τὴν ἱερῆα Θεοῦ, καὶ δῶχ' ἱερῆα
Γρηγόριον καὶ ἀρῇ λαμπύμενον Τριάδι,
Ἀγγέλου ἀτρακίς, ἐριςχία ποιμένα λαοῦ,
Ἡΐθιον σοφίης ἀμφοτέρης πρύτανις.

Τίκρον ἐμὸν, τὰ μὲν ἄλλα πατρός καὶ φίτερος ἐῖς,
 Τὴν δ' ἀγαποπροσύνην ἄξιος. ὅτι πλέον
 Εὐχασθαι θέμις ἐστ. καὶ ἐς βαδὺ γῆρας ἴκοιο
 Τοῖς κηδεμόνος, ὦ μάκαρ, ἀντιάσας.

Aliud in eundem. LXXIV.

Ipse Templum Deo ornavi, & Sacerdotem dedi
 Gregorium illustrem purae Triadi,
 Nuncium veritatis, magnifonum Pastorem populo,
 Adolescentem Sapientiae utriusque consiliarium.
 Fili mi, in aliis patre quoque sis praestantior,
 Mansuetudine par. Nec quicquam amplius
 Precari fas est; & ad maturam senectutem,
 Hac duce, felix pervenias.

NOTAE.

Gregorius pater loquens inducitur, & laudes filii recensens. Hujus Carminis si auctor est Gregorius Theologus, mirum videri potest, quei semetipsum is laudet. Verum justam laudem ne vir quidem humilis sibi neget, & potissimum in alieno ore positam.

Ἐρψα. *Ornavi*. Sequutus sum Scholialsten MS. qui hanc vocem ita reddit *κατετικύναι*, h. e. *ornavi, instrui, construui*. Templum autem Deo O. M. excitatum à Patre, testis est Nazianzenus in Orat. XIX. Hinc ejus laudem arcessit.

Ποιμένα λαῶν. *Pastorem populo*. Ita in Cod. Med. Ego, quum in Ambrosiano tantum *ποιμένα* legeretur, addendum putabam *λαῶν*, Homerum prae oculis habens saepe hac phrasi usum. Inquit autem pater, se Gregorium Theologum procreasse, qui ad Salsimensem Episcopatum ante evectus fuerat.

Σοφίης ἀμφοτέρης. *Utriusque Sapientiae*, divinae scilicet, & profanae, vel novi, & veteris Testamenti.

Ἀγαποπροσύνη. *Mansuetudine*. In saepe laudata Orat. XIX. pluribus ostendit Nazianzenus, quanta in Gregorio patre mansuetudo fuerit: Scholialstes Ambr. Pentametrum cum Hexametro sequente conjungens, haec scribit: Τὰ μὲν ἄλλα καὶ τῷ πατρός γένοιο βέλτιον, καὶ ὑψηλότερον, τὴν δὲ πραότητα πλέον ἱεῖνος γενέσθαι ἐκ ἁξίον εὐχασθαι. Hoc est: *In aliis quidem usinam patre & melior, & sublimior.*

mior sis; at quod est ad mansuetudinem, ut illum superes, operare nefas est.

Ἄλλο εἰς τὸν αὐτόν.

Οἷ' ὅς, ἐτ' οἶων, προφιδέσας, αὐτὰρ ἔπειτα
 Ποιμὴν, ἔτα πατὴρ, καὶ νομέυς νομέων,
 Θνητὲς, ἀθάνατόν τε θεὸν μίγαν εἰς ἐν ἀγείρων,
 Κεῖμαι Γρηγόριος Γρηγορίᾳ γενέτης.

Aliud in eundem. LXXV.

Non ovis, deinde inter oves prima, postea verò
 Pastor, deinde Pater, & Pastor Pastorum,
 Mortales, Deumque magnum immortalem in unum colligens,
 Jaceo Gregorius, Gregorii genitor.

NOTAE.

Οἷ' ὅς. Non ovis. Uti dictum est, studiis Ethnicismi olim ad-
 dictus Gregorius senior ab ovili Christi aberat, ideoque ovis
 nomine indignus. Duos hosce versus iisdem repetitis verbis invenias
 in Carm. de calamitat. suis.

Καὶ νομέυς νομέων. Et Pastor Pastorum. Ita egomet scripsi,
 quum in Ambr. Cod. legeretur καὶ νομέως νομέων. Scholiastes vertit:
 καὶ ποιμὴν ποιμέων. Codex autem Med. habet καὶ νομέων νομέας.

Εἰς ἐν ἀγείρων. In unum colligens. Hoc est: Mortales ad ami-
 citiam, cultumque Dei veri adducens διὰ τῶν τελευμένων μοι θυμά-
 των, per hostias, quas offerebam, ut explicat laudatus Scholiastes.
 In Carm. de Vita sua hic idem versus repetitus occurrit: quod saepe
 facere Nazianzenus solet, ut legentibus ejus Carmina constat.

Ἄλλο.

Οἷ' Ἀβιος, εὐγῆρος, εὐπαις, θάρον Ἀρχιερέως
 Ἀρχιερέως τε πατὴρ Γρηγόριος. τί πλέον;
 Οὐτὶ μὲν ἐς πολύκαρπον ἀλωνὶν ὄρσριος ἦλθον,
 Ἐμπα δὲ τῶν προτέρων πλείονα μισθὸν ἔχω.

ALIUD.

ALIUD. LXXVI.

Beatus, senectute bona, bonis Filiis donatus, mortuus sum Pontificis
Pater, Pontifex & ego Gregorius. Quid ultra?
Non quidem frugiferam in vineam matutinus veni,
Attamen mercedem prioribus majorem nunc habeo.

NOTAE.

O**Ἄβιος. Beatus.* Hunc ipsum versum in Poëmatio de calamita-
tibus suis repetit Poëta noster.
Α'λῶν. Vineam. Ad sacri Evangelii Parabolam alludit Mat-
thaei XX.

Α'λλο.

Γ*ρηγόριος, ποιμήν τι καλός, καὶ πλείονα ποίμνην*
Χριστῶ ἀναθρέψας ἤδετι μελιχίοις,
Οὐχ ὅστις ρίζης μὲν ἰγὼ θάλλος, εὐαγείας δὲ
Συζυγίης κεφαλῇ, καὶ τεκνῶν τριάδος,
Ποίμνης ἡγεμονεύτας ὁμόφρονος, εὐθεν ἀτῆλθον
Πλήρης καὶ χθονίων, κ' ὑπερίων ἰτίων.

ALIUD. LXXVII.

Gregorius, Pastor egregius, qui potiozem gregis partem
Christo quum educaſsem moribus dulcibus,
Non ego quidem sanctae radices germen, sed sanctissimi
Conjugii, triumque liberorum caput,
Gremium quum unanimem gubernassem, hinc abii
Plenus & terrestrium, & coelestium annorum.

NOTAE.

A*ναθρέψας. Quum educaſsem.* Legebatur in Ambr. Cod. *ἀνα-*
θρέψας. Ut commodior sensus evaderet, emendavi.
Οὐκ ὅστις ρίζης. Non sanctae radices. Hoc est: non de Christia-
nis parentibus natus, quum paternos errores sequutus olim in Ethni-
corum castris militarim.

Tom. XII.

Y

H'γμε.

Ἡγεμονεύτας. *Quum gubernassem.* Ita malui scribere. Erat in MS. ἡγεμόνευσα.

Εἴπων. *Annotum.* Hoc est, diu vixi mundo, & diu Coelo, Ecclesiasticam, sanctamque vitam ducens.

Ἄλλο.

Γρηγόριος (τὸ δὲ θαῦμα) χάριν, καὶ πνεύματος αἴγλην
Εὐδιδὺς αἰρόμενος ῥίψ' ἐπὶ παιδὶ φίλῳ.

ALIUD. LXXVIII.

Gregorius (mirabile!) gratiam, & splendorem spiritus,
Hinc sublatus effudit in carum Filium.

NOTAE.

Istichon istud minimè Gregorio Theologo adscribendum, erunt qui suspicentur; suas enim laudes esse ferre videtur. Suspicio & ego, & praecipuè quum à Scholiaste saepius memorato praetermissum animadverterim.

Μνεύματος αἴγλην. *Splendorem spiritus.* Heliae more, qui in discipulum Helisaeum gratiam, spiritumque suum effudit.

Ἄλλο.

Τὴν μαργαρίαν εἶναι, ἀτὰρ λιθαρίσσειν ἀλάττει:
Τὴν καὶ Βεθλέεμ, ἵματα δὲ Χρυσότορος.
Ὡς δ' ὀλίγη μὲν ἐγὼ τοῖμονη λάχων, ἀλλὰ περισήν,
Γρηγόριος. Τὴν σὺ, καὶ φίλε, λίττομ' ἀγοίς.

ALIUD LXXIX.

Pufilla quidem est margarita, sed omnibus gemmis praeit:
Pufilla quoque Bethleem, attamen fert Christum.
Ita ego parvum quidem sortitus sum gregem, sed optimum,
Gregorius. Hunc tu, dilecte fili, precor regas.

NO.

NOTAE.

Ο Ἀίγλη πόμνη. *Parvum gregem*. Urbs quidem in Cappadociae provincia Nazianzum fuit, sed nullius penè nominis. Quare ejus mentionem frustra apud veteres Geographos, aliosque Scriptores requiras. Gregorii, pater, ac filius gloriam loco quaesivere, quem populi paucitas ad ea usque tempora ignobilem fecerat, nisi idem sit Nazianzum, ac Diocaesarea, de qua supra egimus. In Orat. autem XIX. Nazianzenam Ecclesiam iterum Civitati Bethleem comparat Nazianzenus, ἦν, inquit, ἔδην ἐκώλυται καὶ μικρὰν εἶναι πόλιν, καὶ τῆς οἰκουμένης μητρόπολιν ὡς Χριστὸν καὶ τροφὸν, καὶ μητέρα. *Quam urbem (Bethleem) nulla res prohibuit, quo minus simul & parva Civitas esset, & totius terrae metropolis, utpote Christi nutricem, atque parentem*. Idem in Carm. ad Hellenium repetit, de sua Nazianzo loquens. Pro Βηθλέεμ Cod. Med. heic habet Βηθλείμ.

Τὴν σὺ. *Hunc tu*. Sequutus sum eundem Codicem Medicum, quum in Ambr. legeretur τὴν σοι.

Ἄλλο.

Π Οἰμωγὴν σύριγγα τιαῖς ἐνὶ χερσὶν ἔσθλα,
Γρηγόριος: σὺ δέ μοι τέκνον ἐπισταμένως
σημαίνειν: (ὥς δὲ θύρας τιτάστιας ἀπασιν:
Εἰς δὲ τὰς τὰς ὥριος ἀντιάσαις.

ALIUD. LXXX.

P Astoricium lituum tuis in manibus deposui,
Gregorius. Tu verd, fili mi, scitè
Impera, vitaeque portas omnibus aperi;
In paternum autem sepulcrum maturè veni.

NOTAE.

Q uod fortasse, antequam supremum diem clauderet, sibi ingeminabat Gregorius pater, heic repetit Poëta noster. Nempe Nazianzenam Ecclesiam filio commendabat, eumque rogabat, ut ab hoc infelici mortalium exilio sese expediret.

Υ 2

Ποιμν

Ποιμενίην σύριγγα. *Pastorizium lituum*, five melius dixerim, *flulam pastoritiam*. ποιμενικὴν habet Cod. Med. Ex his erunt, qui conjiciant, Patris successorem in Ecclesia Nazianzena fuisse Theologum. Certè non desunt vel inter vetustissimos Scriptores, qui ipsum ejusdem Ecclesiae Episcopum fuisse arbitrentur. Iplemet S. Hieronymus, eo praeceptore olim in liberalibus studiis usus, haec de illo habet in Catal. Script. Ecclesiast. *Gregorius primum Sasimorum, deinde Nazianzenus Episcopus, vir eloquentissimus, praeceptor meus &c.* Cui consentiunt Rufinus in Praef. ad Orat. XLIX. Gregorii, quam de Graeco transtulit, Socrates Lib. VII. Cap. XXXV. Hist. Eccl. & Sozomenus Lib. VI. Cap. XVII. Hist. Eccl. Idem è superiori etiam Epigrammate probari posse videtur. Extra omnem tamen dubitationis aleam positum nunc est, nunquam Gregorium nostrum revera Nazianzenae Ecclesiae constitutum fuisse Episcopum. Hoc ille tum in Carm. de Vita sua, tum alibi affirmat. Patri quidem, viventi adhuc, sed gravi aetate jam fessio, opem laturus, Episcopalis ministerii pondus non recusarat; sed tanquam collega, patrique vices gerens, Ecclesiae curam cum illo partitus est. Patre humanis rebus defuncto, nunquam adigi filius potuit, ut patriae Episcopum se constitui sineret. Vide, quae infra adnotavi in Epigramma CXXXVI.

Ἄλλο.

ΣΤράψεν, ἐν οἷς τοπάρειθεν ἐν ἑρίῃ Χριστὸς ἀμείβη:
 ΣΤράψεν δὲ Γρηγόριον τῷ καθάρειο νόῳ,
 Τῆμος ὅτ' εἰδὼλῳ ἔφυγε ζόρον: ὡς δὲ καθάρσῃ
 Ἦσι θυπολίας, λαὸν ὅν εἰπὶτ' ἄγει.

A L I U D. LXXXI.

Refulsit eis, inter quos Christus in monte transfiguratus est.
 Refulsit puri etiam Gregorii intellectui,
 Tunc quum Idolorum fugit noctem. Ex quo verò purificatus est
 Suis sacrificiis, populum suum nunc quoque regit.

Eis

Eis tēn mēterā ēk tē θυσιαστηρίῳ προσλειφθεῖσαν.

ΠΑντός σοι μύθοιο, καὶ ἔργματος ἦν ἔρεισμα
 Ἡμερ Κυριακόν: πένθει πένθος ἅπαν,
 Μῆτερ ἐμῇ, τίνατα, μόναίς ὑπόεικας ἱερταῖς:
 Εὐφροσύνης, ἀχέων ἴσορα νηδὺν ἔχεις.
 Χῶρος ἅπας δάκρυσι τισὶς σφραγίζετο, μῆτερ:
 Μένω δὲ σαυρῶ πληγνυτο καὶ δάκρυα.
 Οὐτοτε σῖτο τράπεζα θυηδόχος ἱδρακι νῶτα:
 Οὐ δὲ δια σωματῶν ἦλθε βίβηλον ἴπος.
 Οὐ δὲ γίλως μαλακῆτιν ἐρίζανι, μύσι, παρειαῖς.
 Σιγήτω κρυτίς σῖτο, μάκαιρα, πόους.
 Καὶ τὰ μὲν ἔνδοσι: τοῖα δ' ἐκτοσι πᾶσι τίφανται.
 Τύνακα καὶ θείῳ σῶμ' ἀπίλκιπες ἴδει.

In Matrem en Altari assumtam. LXXXII.

OMnis tibi verbi, & operis firmamentum erat
 Dies Dominicus. Luctu luctum omnem,
 Mater mea, honorans, solis cedebas diebus Festis.
 Laetitiae, & dolorum testem habebas Templum.
 Omnis locus lacrymis tuis signatus est, mater:
 Sola verò Cruce configebantur & lacrymae:
 Nunquam tua vidit terga mensa Sacrificii,
 Neque per ora venit profanus sermo.
 Neque risus mollibus, ò sacris initiata, infedit genis.
 Occultos tuos, ò beata, filebo labores.
 Et haec quidem intus. Quae verò foris, omnibus perspicua sunt.
 Quare & divino corpus reliquisti Templo.

NOTAE.

Gregorii senioris Nazianzeni Episcopi uxor, Theologi mater
 Nonna fuit, foemina tot virtutibus ornata, quot in ejus san-
 ctissimis liberis, ac in ejus marito Graecia tota miratur. Ipsi, ve-
 luti sanctitatis fonti, summa reliquae familiae pietas attribuenda vi-
 detur; quippe & Gregorium conjugem ab Ethnicismi tenebris, &
 ab Hypfistariorum erroribus ad germanam Christi Fidem revocavit;
 filios

filios verò optimis formatos moribus exemplo suo sanctitatem sequi non tam docuit, quàm (si licet dicere) cōgit. Tanta mulieris memoriam Coelitur albo inscriptam Graeci aequè, & Latini recolunt die V. Augusti. Qui laudes illius fusè enarratas colligere velir, Orationes adeat, quas in funere Patris, Caesarii, & Gorgoniae elucubravir Poëta noster; itemque consulat Carmina de *Vita sua*, aliaque Gregorii Poëmata, quæ Nonnae virtutes referuntur. In his autem Carminibus luculenter quæque descriptas habeat. Anno fortasse, ut Hermantus arbitratur, 373. vel 374. à Christo nato ultimum illa diem clausit, jam ætate, sanctisque operibus plena. Certe fuisse illam Caesarii, & Gorgoniae filiorum, & Gregorii viri sui funeribus superstitem, nemo dubitat. Eruditè verò de more animadvertit Baronius in Notis ad Martyrol. Rom. die V. Augusti, olim Sanctimoniales *Nonnas* consuevisse appellari, uti etiam notaverat ante Coelius Rhodiginus Lect. antiqu. Lib. V. Cap. XIII. Huc respexit procul dubio S. Hieronymus in Epist. XXII. ad Eustochium, ubi haec habet: *Illae interim, quæ Sacerdotes suos viderint indigere praesidio, eriguntur in superbiam; & quæ maritorum expertæ dominatum, viduitatis praeferrunt libertatem, Castæ vocantur, & Nonnae &c.* Vide Raskvidum in Onomast. ad Vitas Patrum, & Dufresne in Glossario med. & infim. Latin.

Ἐκ τῆς θριασηπίας. *En Altari.* Dum in Templo oraret Nonna; improvisa morte correpta fuit. Hoc infra saepè repetitum videbis. Matrem idcirco *assumant*, seu *elatam en Altari* Gregorius pronunciat. Caeterum Carmina, quæ ex Ambrosiano Codice damus, Scholiastes MS. omittit; quare ejus ope tum solummodo uti incipiemus, quum ad versus è Codice Parisiensi descriptos ventum erit. Haec autem nonnulla occurrunt, quæ Delio natatore mihi videntur indigere.

Πένθι. *Luctu.* In Cod. Med. haec ita interpunguntur, & distinguuntur, ut posui. Quum plerumque in Cod. Ambr. desiderentur commata, & puncta, nihil inde opis mihi venit. Fortasse τὸ ὑποσώφνης conjungendum cum ἱερῶν. Utcunque se res habeat, conjunctio haec ita posse intelligi. O mater mea, luctum omnem, hoc est, dies minimè Festos, sive dies jejunii, luctu honorans, solis cedebas Festis, idest, remittebas de luctu. Deinde gaudendi, & flendi tempora è Templo fumebas, sive omnibus diebus in Templo orabas, tum inquam diebus poenitentiae, tum etiam laetitiae.

Τῆς βίης. *Cessisti.* Ut secunda persona hoc etiam in loco servaretur, addidi Sigmā, quum in Cod. Ambr. legatur ὑπόβις.

Μῦσι.

Μῆστ. *O sacris iniuncta*. Cur matrem suam Gregorius *μύστιδα*, hoc est, *sacris iniunctam* appellet, summa consideratione dignum est. A vero fortasse non aberret, qui Nonnam in Viduarum numero cooptatam fuisse arbitretur, quarum erat munus Altari sacro infervire. *Diaconissae* illae nuncupabantur, nomen, ac munus antiquis Patribus, Ecclesiisque notissimum. Quod igitur Bellarminus, alique eruditissimi viri, atque ego Tom. I. Anecd. pag. 93. (*) animadverti, ubi quis ad Episcopatum evectus fuerat, carnis commercia ejurare cogebatur, quanquam legitima uxor nondum fuisset è vivis sublata. Hinc S. Hieronymus in Epist. ad Pammachium: *Episcopi, inquit, Presbyteri, Diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post Sacerdotium in aeternum pudici*. Idcirco Presbyterorum, aut Episcoporum uxores, non *conjugis* amplius appellationem retinere solebant, sed *sororis*. Therasiam S. Paulini Episcopi Nolani *de conjugē sororem factam* scribebat Idacius in Chronico ad Annum Honorii XXX. Gregorius autem noster in Epist. LXXXV. S. Gregorium Nyssenum consolatur in morte Theosebiae sororis, quam appellat *τὴν ὅπως ἱερὰν, καὶ ἱερὴς σύζυγον, καὶ ὁμοτίμον, καὶ τῶν μεγάλων μυστηρίων ἄξιαν*, idest, *verè sacram, & Sacerdotis conjugem, & honore parem, & magnis Mysteriis dignam*. De sancta hac muliere nobis infra sermo erit. Nunc vides, aliter haec verba explicari non posse, nisi affirmando, Diaconissarum munus à Theosebia gestum fuisse, quae propterea *ἱερὰ, sacra, & honore par* Gregorio marito, & *magnis Diaconatus mysteriis* digna pronunciat. Gorgoniam quoque sororem suam *μύστιδα*, hoc est, *sacris iniunctam* Poëta noster Carm. LXVIII. supra appellavit. Quae vox ab alio ejusdem loco in Oiat. XI. lucem accipiet, ubi haec de Gorgonia refert: *Ἀλλ' ὀλίγα λειτουργήματα κόσμῳ, καὶ φύσει, καὶ ὅσον ὁ τῆς σαρκὸς ἐβόλετο νόμος, μάλλον δὲ ὁ τῇ σαρκὶ ταῦτα νομοθετήσας, θεῷ τὸ πᾶν ἑαυτὴν καθεύρυνεν*. Sed quum mundo, & naturae aliquantum ministrasset, & quantum carnis lex volebat, seu potius qui istam carni legem indixit, totam sibi Deo consecravit. En ut Gorgonia & ipsa, vivente marito, carnis commercia scidit, ac matrimonio functa se Deo consecravit, Diaconissarum, ut reor, numero addita. Nonna igitur, ubi ejus vir Gregorius Sacerdotium, & Episcopatum Nazianzenum consequutus est, castitatem Deo voverat, sacraeque Diaconissarum militiae nomen dederat. Illae verò unius viri uxores deligebantur, ut his verbis Constit. Apostolic. Lib. VI. Cap. XVII. probatur.

Διακό-

(*) Tom. XI. P. I.

Διακόμισσα δὲ γενέσθω παρθένος ἀγνή; εἰ δὲ μήγε, καὶ χήρα. μονόγαμος. Idest, *Diaconissa verò eligatur virgo pudica: sin minus, saltem vidua, uni viro nupta.* Infra eandem suam parentem alloquens Gregorius, σὺ δὲ, inquit, ἰδοὺ καὶ ἀγνὸν βίον. *Tu verò castam Deo novisti viram.* Altari quoque illam ministrasse, non semel scribit Gregorius, ut infra patebit, quemadmodum Diaconissae solebant. Quum verò per manuum impositionem hae mulieres sacra-
rentur, hinc *sacris initiatae* ac *μυστὶδες* appellabantur.

Οἱ ποτε. Numquam *sc.* A sacro Altari nunquam dimoveri Nonna poterat; non enim ejus pietas ferebat, ut alio in loco, quàm in Templo, cujus ministerio se addixerat, moraretur. Similia de eadem parente sua habet Gregorius in Orat. XIX. Πῶς, inquit, ἔχῃ καὶ παρ' ἐκείνης μέγα τὸ μὴ ποτε νῦτα δοθῆναι τῇ σεβασμῷ τραπέζῃ; *Cur non illi quoque ad laudem magnam sis, quod venerandae mensae numquam serga obνυκτετεις?*

Ἄλλο.

ΠΩς ἐλύθη Νόννης καλὰ γένατα; πῶς δὲ μέμυκε
Χεῖλια; πῶς ὅττω ἡ προχίει λιβάδας;
Ἄλλοι δ' αὖ βοῶσι παρ' ἡρίον: ἦδε τράπεζα
Οὐκέτ' ἔχει καρπὸς τῆς μεγάλης πολέμης.
Χῶρος δ' ἐστὶν ἱερὸς ἀγνὸς ποδὸς: οἱ δ' ἱερῆς
Οὐκέτ' ἐπὶ τρομερὴν κρατὶ βαλῶσι χίρα.
Χῆραι δ' ὀρφανικοὶ τε τί ρέζετε; παρθενίη δέ,
Καὶ γάμος εὐζυγίῳ κίρσας ἀπο πλοκάμης.
Τοῖσιν ἀγαλλομέειν, κάρτος εἶρε πάντα χαμάζει,
Τῆμος ὅτ' ἐν νηὶ ρικλὸν ἀρῆκε δέμας.

ALIUD. LXXXIII.

Q Uei soluta sunt Nonnae bona genua? Quei oclusa
Ejus labia? Quei ab oculis non fundit lacrymas?
Alii verò clamant circa tumulum: Mensa ista
Non habet amplius dexteræ magnæ fructus.
Locus ille puro pede caret. Hi verò Sacerdotes
Non amplius ad ejus caput tremulam admovent manum.
Viduae autem, & orphani, quid facietis? Virginitas quoque,
Et proborum conjugum nuptiae sibi comas totonderunt.

His

His illa ornata erat, sed omnia in terram tulit,
Tunc quum in Templo rugosum corpus reliquit.

NOTAE.

ΠΩς ἰλύθη. *Quæ soluta sunt.* Phrasis ex Homero petita, apud quem in usu. *λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ.* Horatius contra: *Dumque virent genua.* Sed proprio quodam modo Nonnae genua soluta sunt; nam genibus flexis obiit in Templo.

Προχίει. Fundis. Ita scripti, quum in Ambr. MS. esset *προχίει*, & in Med. *προχίει.*

Ἡ δὲ πρᾶξις. Mensa ista. Venustioris sensus gratia placuit conjungere ἡ δὲ. *Mensa* autem per Antonomasiā est Altare sacrum, quod Nonnae ministerio, & oblationibus, non amplius fruebatur.

Οἱ δ' ἱερεῖς. Hi verò Sacerdotes. Saepe, ut arbitror, Sacerdotes huic sanctae mulieri benedicere solebant. Hinc ait Gregorius, non amplius eos tremulam Nonnae capiti manum admoturos. *Tremulam* autem vocat Sacerdotum manum, vel ob eorum aetatem, vel quia in benedicendo mulieri aded̄ piae, illorum dextra prae reverentia tremeret.

Κίρτα' αὐτο. Totonderunt. Anastrophe Poëtis Graecis non rarò usurpata pro *ἀντικίρτατο*. Poëtica item elegantia dictum est, Virginitatem, ac Nuptias in funere Nonnae sibi comas totondisse, ut significetur luctus, in quo quæ Virgines, tum nuptae mulieres versabantur, quum ab hac luce sublata est Nonna. Crinem verò in luctu ab antiquis deponi solitum, supra ostendimus ad *Carmina in Martinianum*.

Τοῖσι ἀγαλλομένη. His ornata erat. In Cod. Ambr. haec ita distinguuntur, ut posui. *Τὸ χάριτος*, quod in versu subsequitur, habetur in Mediceo, pro quo Ambr. Codex habet *χράτος*. Sed qui sit hoc in loco hujus verbi usus, intelligere nescio; nam aut est *capitis*, aut *vis*, *potentia*, *imperium*, & hujusmodi, quorum nulum reddere potest commodum sensum, nisi intelligatur *potentia* Mortis. Neque conjungere auserim *χράτος* cum *πάντα*.

A'λλο.

Σ Ἀρρα σοφὴ τίςτα φίλον πόσιν: ἀλλὰ σὺ μῆτερ
 Πρῶτα Χριστιανόν, εἰθ' ἱερᾶ μέγαν
 Σὺν πόσιν ἐσθλὸν ἱθαῖας ἀπότροδι φωτὸς ἰόντα.
 Ἀννα σὺ δ' οὐα φίλον καὶ τίκες εὐξαμένη,
 Καὶ νηὶ μιν ἰδωκας ἀγνὸν θεράποντα Σαμὴλ.
 Ἡ δ' ἐτέρῃ κόλποις Χριστὸν ἔδεκτο μέγαν.
 Νόννα δ' ἀμφοτέρων ἔλαχε κλέος: ὑστάτιον δὲ
 Νηὶ λισσομένη παρέτετο σῶμα φίλον.

A L I U D. LXXXIV.

Σ Ara sapiens dilectum coluit maritum. Sed tu, mater,
 Primò Christianum, deinde Sacerdotem magnum
 Tuum sponsum bonum effecisti, quum procul esset à lumine.
 Anna tu per preces filium carum peperisti,
 Eumque Templo dedisti purum famulum, Samuelem.
 Altera verò Christum magnum sinu complexa est:
 At Nonna utriusque fortita est decus. Postremò autem,
 Dum oraret, Templo dilectum corpus commendavit.

N O T A E.

Ι Nter matrem suam, Saram Abrahami conjugem, duasque celebres in sacris literis Annas, comparisonem Gregorius instituit. Et Saræ quidem Nonnam præferre videtur; illa enim ex amore tantum, quo maritum prosequabatur, famam consequuta est; hæc autem Gregorium conjugem suum è Gentilium tenebris ad Christi Religionem transtulit.

Πόσιν. *Sponsum*. Habebatur in MS. Ambr. πόσι, vitiosè, ut arbitror.

Ἀννα. *Anna*, Samuelis matrem Annam significat, quæ filium precibus à Deo impetratum sacro destinavit Altari, ut habetur I. Reg. Cap. I.

Σαμὴλ. Pro hoc nomine, quod in Cod. Med. legitur, habet Ambrosianus γαμῦσα, hoc est *nupta*.

Η' δ'

H' δ' ἰτίρη. *Altera* verò. Scilicet altera Anna, Prophetissa, Phanuelis filia, quae Christum Dominum infantem in Templo suis complexa est ulnis. Vide Evang. Lucae Cap. III.

Νόννα. *Nonna*. Quum prole careret Nonna, à Deo enixè petiit, vovitque, se Templo masculum, si impetrasset, dicaturam. Nato Gregorio nostro, votum complevit. Haec Poëta noster in Carm. de Vita sua memorat.

Ἀλλο.

Ε'Μπειδόκλεις σὲ μὲν αὐτίκ' ἐτώσια φυσιόωντα
Καὶ βροτὸν Αἰτναίοιο πυρὸς κρατῆρες ἰδεῖσαν.
Νόννα δ' ἠκρατῆρας ἐπῆλατο: καὶ δὲ τραπίζῃ
Τῷ δὲ τὸτ' εὐχομένη, καθαρὸν θυὸς, ἔνθεν αἶρθη.
Καὶ νῦν θηλυτέρῃσι μετατρέπει εὐτεβέισσι
Συσάνῃ, Μαριάμ τε, καὶ Ἀνναῖς. ἱρμα γυναικῶν.

ALIUD. LXXXV.

Empedocles, te quidem improvise frustra superbientem
Aetnaei ignis crateres mortalem ostenderunt.
Nonna verò crateres non insiluit. Sed Altari
Huic olim supplicans, pura hostia, hinc sublata est.
Et nunc inter mulieres pias excellit,
Sufannam, Mariamque, & Annas, columnen mulierum.

NOTAE.

Ε'Μπειδόκλεις. *Empedocles*. Priores hos duos versus iterum legas in Poëmate LXI. ad Nemesium inter Gregorii Opera edita, ac iisdem planè verbis, nisi quod in MS. Ambr. legebatur, Αἰτναίῳ, pro quo posui, ut in editis, Αἰτναίοιο. Empedocles autem hoc in loco memorati mors notissima est, qui, ut pro Deo haberetur, in Aetnae caminum se praecipitem dedit, ne quod corporis vestigium superesset. Verùm ferreae illius crepidae, per flammam rejectae, dementis Philosophi fraudem prodidere. Hinc Horatius ad Pisones.

————— *Deus immortalis haberi*
Dum putat Empedocles, ardentem frigidus Aetnam
Insiluit. —————

Nonna igitur, non Empedoclem imitata est, ut inanem, & fictam apud homines divinitatis famam sibi compararet, neque per hujusmodi illusionem hominibus imposuit; sed in Coelum, verè & ipsa coelestis, ex Altari assumpta est.

Κρατήρας. Crateres. Hoc praecipuo nomine donabatur caminus, sive montis Aetnae foramina, per quae ignis, ac cinis evomi solent. Plinius Lib. III. Cap. VIII. *Mons*, inquit, *Aetna nocturnis mirus incendiis. Crater ejus patet ambitu stadiorum viginti.* Haec Latinus Scriptor, cui consonat & Graecus, nempe Strabo Lib. VI. *Τίτρεται δὲ μάλις αὐτῆς Κατάνης ἢ Αἵτνης, καὶ τῶν περὶ τοὺς κρατήρας παθῶν πλείους κοινωνεῖ. Maximè Catanae supernè imminet Mons Aetna, ὅς ὑρbs ea maximam partem eorum motuum sentis, qui circa crateras Aetnae efficiuntur.* In Orat. III. quae est prima in Julianum, Empedoclem Gregorius memorat, qui τοῖς Σικελικαῖς κρατήρεσιν, *Siculis crateribus*, ut divinitatem consequeretur, se tradidit. Caeterum laudatus Strabo eodem in libro ad fabulas hanc de Empedocle narrationem amandat. Vide, si lubet.

Μαρίαμ τι. Ita Hebraeorum ad instar. In Cod. Med. est *Μαρία τι.*

Ἀλλο.

ΗΡΑΚΛΗΣ, Εμπεδοτῖμ, Τροφώνι, λήζατε μύθους,
Καὶ σὺν Ἀρισαίῃ πενταυχτός ὄφρυς ἄπιστε:
Τμῖς μὲν θνητοί, καὶ ὁ μάκαρς παδίεστιν
Θυμῷ δ' ἄρρην Νόνα βίη μῆζατα κίλευδον,
Χρυσόφρος, σαυροῖο λάτρης, κόσμοιο περίφρων,
Ἥλατ' ἐπυρανῆν εἰς ἀντυγα, ὡς ποδίεσκιν,
Τρίς μάκαρ ἐν νηῷ σῶμ' ἀποδυσαμένη

A L I U D. LXXXVI.

Hercules, Empedotime, ac Trophonie, fabulis temperate,
Tuque Aristaei vana jastantis supercilium infidum:
Vos quidem mortales, & nequaquam beati ob animi morbos.
Masculo autem animo Nonna vitae secans viam,
Christifera, Crucis cultrix, mundi contentrix,
Infiluit coelestem in currum, quemadmodum optabat,
Ter beata, in Templo corpore exuta.

NO.

NOTAE.

Fraudulentam nonnullorum Gentilium dementia, qui se Coelo redditos credulo popello venditarunt, cum vera Nonnae parentis suae felicitate comparat Gregorius. Illos mortales, imo infelicissimos mortalium appellat; hanc verò beatissimam revera deprædicat. Qui fuerint hi Ethnici, inspiciamus.

Ἡρακλῆς. Hercules. Versus hic unà cum duobus sequentibus in supra laudato Poëmata ad Nemesium rursus legitur. Herculem porro in monte Oeta, veste veneno illita coopertum, miserimè interiisse, nemo est in antiquitate adeò hospes, qui nesciat. Creditus tamen vulgo ille Heros in Coelum raptus, Superisque immixtus. Fabellam hanc ridet Gregorius.

Ἐμπεδοτῖμη. Empedotime. In Cod. Ambr. legebatur *Ἐμπεδοσίμη*. De Empedocle, Trophonio, Aristaeo, ac Empedotimo alibi mentionem fecit Theologus, nempe in Orat. III. quae est prima in Julianum, ubi gloriae cupiditatem, stultitiamque Ethnicis exprobrat, inquit: Ταῦτα μὲν παίζετωσαν παρ' ἐκείνοις Ἐμπεδοκλῆς, καὶ Ἀρισταῖος, καὶ Ἐμπεδοτῖμοι τινες, καὶ Τροφώνιοι, καὶ τοιούτων δυσυχῶν ἀριθμὸς. Haec sanè apud illos (Ethnicos) veluti lusus causa faciunt Empedocles, & Aristaei, & Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus. Tum notata Empedoclis dementia, reliquos ait in abditissimos quosdam specus se recepisse, ut Coelum petiisse crederentur, sed fraude postea deprehensa non plus honoris ex hujusmodi furtivo secessu retulisse, quàm contumeliae ob compertam fraudem. Rem clariùs prodit Elias Cretenensis in Comment. ad eandem Nazianzeni Orationem. Hos perditissimos homines patria Thebanos, arte vates fuisse primò affirmat. Deinde ait: Quum igitur hi quoque divinitatis famam apud mortales quaerere, atque in eam opinionem venire, ut in Coelum rapti esse existimarentur, in subterraneos quosdam specus sese injecerunt, & illic fame oppressi, atque extincti sunt. Nonnus itidem Graecus Gregorii Scholiastes Trophonium, Aristaeum, ac Empedotimum Lebadia Botoziae urbe ortos esse, artemque vaticinandi exercuisse tradit. Nescio an idem cum hoc Empedotimo fuerit ille, quem Suidas veluti Physicae cultorem refert, uti & alter ejusdem nominis vir, quem Clemens Alexandrinus in Adhort. ad Gentes vatibus accenset, patriaque Syracusium fuisse testatur. Sed cur hoc hominum genus parentis

rentis suae Epitaphio Gregorius immiscet? Quia illis temporibus nebulones isti apud Ethnicos magno in pretio erant, & Heroibus Christianis fortasse praeferebantur. Audi Julianum Apostatam in fragmento Orationis, Epistolaevae cujusdam: Ἀρ' ἐκ ἀνθρώπων χρηστὸς ἀπέκτειναν πολλοὶ, καθάπερ Σωκράτη, καὶ Δίωνα, καὶ τὸν μέγαν Ἐμπεδοκίμῳ; Hoc est. *An non multi viros bonos interfecerunt, velut Socratem, & Dionem, & magnum illum Empedocimum?* En quae Juliani de Empedotimi virtute ac morte foret opinio. Suidas autem in voce Γελιανὸς hanc de Empedotimo ejusdem Juliani sententiam refert. περὶ τοῦ Ἐμπεδοκίμου λέγει ὁ παραβάτης ὅτως ἐν τοῖς ἐπιγραφομένοις Κρονίοις: ἡμεῖς δὲ Ἐμπεδοκίμῳ, καὶ Πυθαγόρᾳ πιστεύομεν. *De Empedotimo in Saturnalibus sic scribit Apostata: Nos Empedotimo, & Pythagorae fidem addibentes &c.*

Τροφῶνις. Trophonie. Quis hic impostor fuerit, jam annotavimus. Celebre adagium est ἐκ specu Trophonii redire, uti etiam ἐκ Τροφῶνις μεμάντυται, in Trophoniiantro vaticinatus est. Aristophanes in Nubibus, Herodotus Lib. I. Cic. Lib. III. de Nat. Deorum, Euripides in Ione, Lucianus in Dialogis mortuorum, alique Trophonium commemorant. Ejus tamen historia, seu fabula, diversimodè à Scriptoribus refertur. Vide Erasmus in Adagiis, & Nonnum in Scholiis ad Nazianzeni Orat. III.

Ἀγάζετε μῦθους. *Fabulis temperate.* Cl. Salvinius legendum censet μῦθους; nam λέγω semper cum genitivo.

Ἀρισταίς. *Aristaei.* Corruptè in MS. Ambr. Ἀδισταίς scriptum est. Quinam hic Aristaeus fuerit, in superioribus notis diximus. *Aristaeum* quemdam *Cyrenaeum* cum falsis Ethnicorum vatibus connumerat Clemens Alexandr. in Adhort. ad Gentes. Eundem cum hoc impostore illum fuisse, credere par est.

Κέλυσθον. *Viam.* Ita scribere malui, quam κίληθον, uti habet Ambr. Codex.

Χριστοφόρος. *Christifera.* Quandoquidem saepe hujusmodi voce utitur Gregorius, exploremus quid per illam significetur. Pro *Christiano*, seu *Christi sectatore* veteres usurparunt, & praesertim Poetae, vocabulum nempe commodius carmini. Solebant autem Christiani non Χριστοφόροι tantùm, sive *Christiferi*, sed etiam θεοφόροι, sive *Deisferi*, ac πνευματόφοροι, sive *Spiritoferi* interdum nuncupari. Quum, ut Apostolus aiebat, Christi sectatores *Templum Dei* sint, hinc *Deum portare*, ac θεοφόροι dicebantur. Pari quoque ratione, quod *Christum ferrens*, Χριστοφόρος poterant appellari. A. S. I. gnatio

gnatio Martyre Ephesi vocantur Χρισφόροι. Phileas vetustissimus Scriptor, apud Eusebium Lib. X. Cap. VIII. in Epist. ad Thmuitas: Διό, inquit, ζηλώσαντες τὰ μείζονα χαρίσματα οἱ Χρισφόροι Μάρτυρες. Proinde Christiani Martyres meliora charismata sectantes. Pro voce Χρισφόροι Gregorius in Carm. VI. εἰς Μαρτινιαρὸν usurpavit οἱ Χριστὸν φορέοντες; qui Christum feris. Vide & Cyrillum Hierosolymitanum Catech. Mystag. 4. docentem, quo sensu Christiani appellantur Christiferi, nempe quoddam Corpus, & Sanguinem Christi gustent.

Σὺμ' ἀποδυσαμένη. Corpus exuta. Ita Cod. Ambr. in quo tamen per unicum Sigma scriptum est ἀποδυσαμένη. Codex Medicus habet πάντ' ἀποδυσαμένη, omnibus rebus expedita.

Ἄλλο:

Γρηγόριον βοῶσα παρ' ἀνδοκίμοισιν ἀλυσῶν
 Ἦντεο μήτηρ ἡμῶν ξείνης ἀπο νευτομένοισιν;
 Χείρας ἀμπετάτατα φίλας τεκίεσσι φίλοις
 Γρηγόριον βοῶσα. τὸ δ' ἔρρειν αἷμα τεκύτης
 Ἀμφοτέροις ἐπὶ παισὶ, μάλιστα δὲ θρήμματι θηλῆς.
 Τὺνικα καὶ σὶ τόσοις ἐπιγράμμασι μήτηρ ἔτισα.

ALIUD. LXXXVII.

Gregorium inclamans per vineas floribus ornatas
 Occurrebas, mater mea, peregre redeuntibus,
 Et manus extendens dilectas ad dilectos filios,
 Gregorium clamore vocans. Fluxit verò maternus sanguis
 Super utrumque filium, & potissimum super quem lactasti.
 Idcirco te his quoque carminibus, mater honoravi.

NOTAE.

Somnium fortasse Gregorius narrat, quo sibi visus est matrem
 intueri, filios ad Coelum invitantem. Aut illam potius exhibet
 adhuc vivam, eisdemque filios, Gregorium praesertim majorem natu,
 ab hujus mundi aerumnis secum advocantem ad Coelos. Forfitan
 etiam haec latet aliquod mendum. In Ambr. Cod. non satis
 apparebat, num ἤλτεο, an ἦντεο μήτηρ, scriptum foret. Ego legendum

dum potius censui ἥτις. In eodem Codice, ac eodem versu legitur
 ξένισσα ποιησόμενοισιν. Sequurus sum Codicem Medicum, ubi ξεί-
 νης ἀπο νευτομένοισιν.

Εἴρειν. *Fluxit.* In MSS. tam Ambr. quàm Medic. erat ἔξειν:
 quae vox quid heic significet, non video, nam ἀπλῶς significat *ra-
 sis, exsoluit.* Aliud itaque vocabulum vicinum per conjecturam
 adhibui, ut quis sensus esset verbis. Attamen quei haec cum supe-
 rioribus aptè consentiant, difficile apparet. Εἰ γράμμασι scriptum
 erat in MS. Ambr. Reclius Codex Medicus conjunxit.

Ἄλλο.

Τέκνον ἐμῆς θηλῆς, ἱερὸν θάλος, ὡς σε ποθῶσα
 Οἶχομαι εἰς ζωὴν, Γρηγόρι ἑρανήν.
 Καὶ γὰρ πολλ' ἐμάχησας ἐμὸν κομίων πατέρος τε
 Γῆρας, ἃ καὶ Χριστὸν βίβλος ἔχει μεγάλη.
 Ἄλλα φίλος τοκέστιν ἐφίσπει, καὶ σε τάχιστα
 Δεξόμεθ' ἡμετέροις φάσι προφρονέως.

ALIUD. LXXXVIII.

illi mei uberis, sacrum germen, quantum te desiderans
 Abeo in vitam, Gregori, coelestem.
 Etenim multa tolerasti, meam curans, patrisque
 Senectutem: quae omnia Christi magnus liber habet.
 Verum, dilecte, parentes sequere, teque statim
 Excipiemus in lucem nostram libentissime.

NOTAE.

Τέκνον ἐμῆς θηλῆς. *Fili mei uberis.* Hoc est, quem ego lacta-
 vi. Unum fortasse Gregorium lacte suo paverat Nonna; Gor-
 goniam verò, ac Caesarium nutricibus lactandos dederat. Quare il-
 lum etiam supra caeteros diligebat. Idem quoque in superiori Epi-
 grammate innui videtur.

Ἄλλο.

Α' ΜΘ.

Α' Ἄλλη μὲν κληυήτης ἐν οἰκιδίοισι πόνοισιν,
 Ἄλλη δ' ἐκ χαρίτων ἡ δὲ σαοφροσύνης.
 Ἄλλη δ' εὐτεβίης ἔργοις καὶ σαρκὸς αἰρίαις
 Δάκρυτιν, εὐχολαίς, χερσὶ πεινητοκόμοις.
 Νόνα δ' ἐν πάντεσσιν αἰδύμοσ. Εἰ δὲ τιλειυτὴν
 Τὸτο θέμις καλέειν, κάτθανεν εὐχομένη.

ALIUD. LXXXIX.

Illa domum pulchro veneranda labore gubernat;
 Haec dulci Charitum flore pudica niter.
 Carnis tormentis, lacrymis, prece nobilis illa est,
 Et qua larga inopes curat amica manu.
 Una hisce in cunctis Nonna immortalis: & orans,
 Si fas mortem istud dicere, mortem habuit.

NOTAE.

Carmen istud, & reliqua in *Matrem*, desiderantur in Ambrosiano Codice, pagellis aliquot inde abstractis. Desiderabatur & postremus praecedentis Carminis versus. Sed Cl. V. Antonius Maria Salvini, cujus humanitati, ac eruditioni me plurimum debere fateor, cum illum verficulum, tum alia Carmina in S. Nonnam usque ad numerum CVII. è Codicibus Mediceae Bibliothecae descripta suppeditavit. Duò autem prae caeteris Nazianzeni Codicibus MSS. in insigni illa Bibliotheca habentur. Horum unus è conjectura Cl. V. P. Bernardi Montfauconii Saeculo Christi XII. conscriptus fuit, alter XI. Carminibus primi Codicis, quem olim pertinuisse ad Manuelem Chrysoloram ejus nomen prefixum testatur, Graeca Paraphrasis adnectitur. In fronte Libri legitur hic Jambicus Ἐπὶ τὰ θεῖα τὰ σοφὰ Θεολόγῳ. *Carmina divina sapientis Theologi*. Ejusdem Salvini est metrica hujus Epigrammatis versio, uti & aliae, quae interdum occurrunt.

Ἄλλο.

Νῶναι ἐπαραίσιον ἀγαλλομένην φαίσσιν,
 Καὶ ῥίζης ἱερῆς πτόρθον αἰθαλία,
 Γρηγορίου ἱερῆς ὁμύζυγα, καὶ πραπίδισσιν,
 Εὐαγγέλιον τεκέων μητέρα τύμβος ἔχω.

ALIUD. XC.

Nonnam exultantem coelestis luminis imbre,
 Sacrae & radices germen innociduum,
 Gregorii & menti confortem Antistitis, atque
 Sacratae prolis matrem, habeo Tumulus.

Ἄλλο.

Ἐτ'χαί τε σοραχαί τε φίλαι, καὶ νύκτες ἄπνοι,
 Καὶ νηϊο πῆδον δάκρυτι διυόμενον,
 Σοί, Νόννα ζαβή, τοίην βίοτοιο τελειωτήν
 Ὡπασαν ἐν νηϊ ψῆφον ἑλεῖν θανάτου

ALIUD. XCI.

Pervigiles noctes, cari gemitusque, precesque,
 Atque solum Templi, stetibus irriguum;
 Nonna, tibi talem vitae, divina, tulere
 Finem; atque in Templo fors tibi mortis iit.

Ἄλλο.

Ψυχὴ μὲν περὶέσσω πρὸς ἥραν ἤλυθε Νόννης,
 Σῶμα δ' ἄρ' ἐκ νηῖ Μάρτυσι παρδίμεθα.
 Μάρτυρες ἀλλ' ὑπόδεχθε θύος μέγα, τὴν πολύμοχθον
 Σάρκα, καὶ ὑμετέροις αἵματιν ἱστομένην.
 Αἵματιν ὑμετέροισιν, ἐπεὶ ψυχῶν ὀλετήρος
 Διηκαιοῖσι πόνοις κάρτος ἔπαυσε μέγα.
 Οὐ μέγνων θυτὴν σκιοειδέα, ἥδ' ἐχμιάρρων,
 Οὐδ' ἰπρωτοτόκων, Νόνν' ἀνέθηκε θεῶ.

Ταῦ

Ταῦτα νόμοις προτίροισιν, ἔτ' εἰκόνες. ἧδ' αὖ ἐαυτὴν
Δῶκεν ὅλῳ βιότῳ, μάρτυρει, καὶ θανάτῳ.

ALIUD. XCII.

Nonnae spiritus evolans in Coelum ascendit,
Ejus verò corpus è Templo Martyribus apponimus.
Igitur, Martyres, magnam hostiam suscipite, & fatigatum
Corpus vestro sanguini sociatum.
Vestro, inquam, sanguini; nam animarum perditoris
Vires ingentes illa perpetuis laboribus repressit.
Non umbratilem vitulorum victimam, neque hircorum,
Neque primogenitorum Nonna obtulit Deo.
Haec prima sub lege fiebant, tanquam figurae. Sed se ipsam
Nonna dedit (discito) in totâ vitâ, & morte.

Ἄλλο.

Αλλος μὲν Νόννης τὶς ἀγνῶν ἐσθλοῖσιν ἐρίζοι,
Εὐχῶλῃς δὲ μέτροισι ἐριζέμεν' ἢ θέμις ἐστίν.
Τίκμαρ καὶ βιότοιο τέλος λιτῇσι λυθέντος.
Ὡ σοναχῶν δακρύων τε καὶ ἐντυχίων μελεδῶντων;
Ὡ Νόννης ζαθέης τετρώμμενα γυῖα πόνοισι.
Πᾶς ποτ' ἐπὶ νηὸς μόχθων λύσει γῆρας ἀκαμπτον.

ALIUD. XCIII.

Nonnae quidem virtutes aliquis probus aemuletur,
Sed ejus precum aemulari mensuram nequeat,
Quum metam, exitumque vitae inter precandum attigerit.
O suspiria, & lacrymae, curaeque nocturnae!
O admirandae Nonnae attrita laboribus membra!
Templum, ubi tunc erat, solvit senectutem laborum patien-
tissimam.

NOTAE.

PRO ἄλλοις fortasse legendum ἄλλοις, ut sit sensus: Alias quidem
Nonnae virtutes aemulari aliquis poterit, at non ejus in ora-
tione fervorem, atque constantiam.

Ἄλλο.

Εἴχομένη βοῶσα παρ' ἀγνωστῶσι τραπέζαις
 Νόνα λύθη, φωνὴ δ' ἰδίῃ, καὶ χεῖλια καλὰ
 Γηραλῆς. Τί τὸ θαῦμα; θεὸς θέλει ὑμνητεῖραν
 Γλῶτταν ἐπ' εὐφήμοισι λόγοις κληῖδα βαλίσσαι.
 Καὶ τῶν ἑρασέν μίγ' ἐπιύχεται ἡμετέροισιν.
 Εὐχολαῖς καὶ πῶτον ἰκοίμιν Νόνα θεῶδῃ
 Οἷς τιχίεσσι φίλοις, καὶ ἐκ περάτων συναγείρειν
 Ἀντολῆς δύσιός τι μιγακλίας, ἢ δοκίοντας
 Μητρός ἴως, νυκτὸν τι πικρὴν ἀποίργασεν ἀνδρός.
 Λισσομένης, τὸ δὲ θαῦμα, λίπεν βίον ἔνδοσι νῆα.

A L I U D. XCIV.

Orans, exclamans apud mensam sacram
 Nonna dissoluta est. Vox verò in anus honestis labiis
 Devineta est. Quid mirum? Voluit Deus hymnis deditam
 Linguam post sanctos sermones obsignare.
 Et nunc in Coelo multum illa pro nostris orat.
 Et precibus pontum sedavit Nonna pia
 Suis caris liberis. Eos è finibus Orientis, atque Occidentis
 Fama claros, & nil tale expectantes congregavit
 Matris amor; & à conjuge suo difficilem avertit morbum.
 Orans verò (mirum) in Templo vitam reliquit.

N O T A E.

Πόντον ἰκοίμιν. Pontum sedavit. Se, dum adolescens Athenas
 peteret, gravissima tempestate maris agitarum, atque ex illa
 evasisse, non uno in loco Nazianzenus commemorat, & praesertim
 in Carm. de Vita sua. Hoc autem precibus Nonnae matris impe-
 tratum, heic ipse affirmat, & fusius in ea Oratione, quam habuit
 in funere Patris sui. Id etiam in ipsius Gregorii Vita enarrat Gre-
 gorius Presbyter. Quum enim filium in vitae discrimen adductum
 per somnium Nonna intellexisset, orationibus, & lacrymis ejus salu-
 tem à Deo poscere sibi videbatur.

Οἷς τιχίεσσι. In MS. legitur ὡς τιχίεσσι. Visum est scribere
 οἷς ut sensus constet.

Εὐκ περάτων. *E finibus.* Peraſto Athenis ſtudiorum curriculo, ſe Conſtantinopolim navi contulit Nazianzenus, eodemque tempore illuc ab Alexandria inſperato per minorem Aſiam venit Caefarius illius frater. Ambo exinde patriam repetentes parentibus ſuis duplicatum attulere gaudium. Contigiffe id non fortuito Nazianzenus ipſe opinatur Orat. in funere Caefarii fratris.

Ναὶ τὸν τε. *Et morbum.* De hoc patris morbo prodigioſè ſublato mentionem facit ipſemet Gregorius in Oratione habita in illius funere. Ibi populi, heic verò S. Nonnae precibus miraculum adſcribitur. Et quidem par eſt credere, à piſſimae potiſſimum parentis orationibus impetratam fuiſſe laborantis viri ſalutem.

Λιſτομένη. Videtur legendum vel λιſτομένη λίπεν βίον: vel λιſτομένης λίπεν βίος.

Ἄλλο.

Πῶς θάνει, ἢ περίβωτον ἐμὸς τίλος ἐπλετο μητρός;
Εὐχομένης ψυχῇ πρὸς θεὸν ἤλατ' ἀνω.

ALIUD. XCV.

Quomodo obiit? vel expletus eſt clarus meae parentis exitus?
Orantis anima ad Deum avolavit.

Ἄλλο.

Εἴ ποτ' εὐχομένης ψυχῇ δέμας ἔλπιτε Νόννης.
Εὐθεν ἀνῆρθη Νόννα λιπῶσα δέμας.

ALIUD. XCVI.

Heic olim orantis Nonnae ſpiritus corpus deferuit;
Hinc, deferens corpus, Nonna ſublata eſt.

Ἄλλο.

Πολλάκις ἐκ με νόσῳ καὶ ἀργαλίου ὀρυμαγδῶν
Σηπμῶντε κρυερῶν καὶ ἄγρια κυμαίνοντος
Οἰδματος ἔξεσῶσας, ἐπὶ θεὸν ἵλαον εἴχεις.

Ἄλλὰ

Ἀλλὰ σώω καὶ νῦν με, πάτερ, μέγαλ' ἔστι λιτῆσι,
Καὶ σὺ, τέκνα μάκαιρα, ἐν εὐχῶλ' ἔστι θανῶσα.

A L I U D. XCVII.

ME saepe è morbis, gravibusque turbis,
Et horribilibus terrae motibus, & immane undantibus
Procellis liberaſti, quoniam placasti Deum.
Igitur & nunc me salva, pater, potenti prece,
Tuque, mater beata, inter precandum mortua.

Ἀλλο.

Nόννα, σοὶ φωνὴ περιλείπεται, Νόννα φαεινὴ,
Πάνδ' ἄμυδις Ἀηνοῖς ἐνθεμένη μεγάλοις,
Ἐκ καθαρῆς κραδίης ἀγνὸν θύος. ἀλλ' ἄρα καὶ τὴν
Τ' ἑταίρην νῆφ' λείπεις ἀείρομένη.

A L I U D. XCVIII.

Nonna, tibi vox superfuerat, Nonna illustris,
Omnia promiscuè lacubus imponens magnis,
E puro corde puram hostiam. Sed tandem hanc etiam
Ultimam Templo reliquisti, inde sublata.

N O T A E.

ΛΗνοῖς μεγάλοις. *Lacubus magnis*. Ἀηνὸν est lacus torcularii prae-
li, ubi mustum exprimitur. Ita allegorice in sacris Literis vo-
cari *Ἐκκλησίαν*, auctor est Suidas. Vox Nazianzeno familiaris ad
significandam plerumque coelestem beatitudinem. Ἀηνῶν ἑραρίων, *La-*
cunium, seu *torcularium coelestium* meminit ille in Carm. ad Helle-
nium, & in Carm. de diversis vitarum Beatitudinibus. Eodem sen-
su vocabulum usurpatum heic videtur, quasi dicat, Nonnam obtu-
lisse, & sacrasse Deo omnia, & ut ita dicam, in coelestes lacus in-
tulisse. Potest & intelligi sacrum Templum.

Ἀλλο.

Αἶλλο.

Οὐδ' ἴδμεν νηοῖο θυώδεις ἔκθοδι Νόννα,
 Φωνὴν δὲ προτέρην ἤρατε Χρῖστος ἀναξ
 Λισσομένης: πόθειν γὰρ ἐν εὐχολῆσι τελίσσαι
 Τόνδε βίον πάσης ἀγνότερον θυρῆς.

ALIUD. XCIX.

Extra odorosum templum non obiit Nonna,
 Vocem verò prius rapuit Rex Christus
 Orantis: optavit enim illa, ut inter preces deficeret
 Vita sibi, omni purior sacrificio.

NOTAE:

Raefens Epigramma à superiore dividendum sum arbitratus. Cl.
 Salvinus pro Νόννα prima illius voce legendum suspicatur Μ-
 νή. In isto pro ἴδμεν dubitat an legendum ἴδμεν, & consequenter
 pro πόθειν πόθεις. Utrumque autem Epigramma conjunctum ita il-
 le reddidit Latinis versibus.

*Sermo tibi tantùm superaverat, inclusa Nonna,
 Imponens magno cuncta premenda lacu,
 Puro è corde factum. Liquisti sedula tandem
 Sermonem, in templo rapta: nec ipsa tamen
 Mortua, Nonna, extra templi pia limina odori.
 Orantis Christus sed Dominus rapuit
 Verba prius; namque optabas finire precando
 Hanc vitam, cunctis quae mage sancta sacris.*

Αἶλλο.

Νοῦν' ἱερῇ, σὺ δὲ πάντα θεῶν βίον ἀντεῖνασα
 Τσατίον ψυχῇ δώκας ἀγνὴν θυτῆν.
 Τῆδε γὰρ εὐχομένη ζῶν λίπεις: ἡ δὲ τραπέζα,
 Μῆτερ ἐμῇ τῷ σὺ δώκε κλῖος θανάτου
 Τῆδε πατὴρ μὲν ἐμὸς λάτρης μίγας ἦε τραπέζης,
 Μήτηρ δ' εὐχομένη παρ πόσι λῆξε βίου.

A L I U D. C.

Nonna religiosa, tu quum totam Deo vitam obtulisses,
 Spiritum tandem ei dedisti puram hostiam.
 Heic autem orans vivendi finem fecisti: mensa verò sacra
 Tuæ, mater mea, gloriam dedit morti.
 Hujus sacrae mensae magnus cultor fuit meus parens,
 Mater verò apud conjugem orans vivere desit.

N O T A E.

Postremi duo versus à superioribus sejungendi videntur. Pro πο-
 σι, quod erat in Cod. MS. scripsi πόσι, i. e. πόσιι.

Α'λλο.

Γρηγόριος Νόννα τε μιγαχλῆς. Εὐχομ' ἀνακτι,
 Τοῖσιν μοι ζῶν καὶ τίλος ἀντιάται.

A L I U D. C I.

Gregorius, & Nonna celebres. Deum rogo,
 Ut mihi talis vita, & mors contingant.

Α'λλο.

Πολλὰ τράπεζα φίλη Νόννης καὶ δάκρυ' ἰδέξο,
 Δίχυστο καὶ ψυχὴν τῇ πνύματι θυσιῇ.
 Εἶπε, καὶ ἐκ μελίων κίαρ ἔπτατο, ἐν δ' ἄρα μῶνον
 Παῖδ' ἐπόθει τεκίῳ τὸν ἴτι λειπόμενον.

A L I U D. C II.

Plurima tu Nonnae, & lacrymas, pia mensa, tulisti;
 Nunc animam, extremum tu cape, mensa, sacrum.
 Dixit, & è membris aufugit spiritus: unum
 In voto, gnatus nempe superstes erat.

NO.

NOTAE.

PRiores versus Nonnam loquentem inducunt. In sequentibus inquit Poëta, matrem è vita discedentem hoc unum exoptasse, ut secum traheret superstitem filium, Gregorium videlicet ipsum, qui unus è reliquis Nonnae filiis superstes erat.

Ἀλλο.

EΝΘα ποτ' εὐχομένης τόσσον νόος ἵπτατο Νόννης
Μίσφ' ὅτε καὶ ψυχὴ ἔπει' αἰετομένη.
Εὐχούνη δὲ νέκυσ ἱερῇ παρέκειτο τραπίῃ.
Γράψατ' ἐπιρχομένοις θαῦμα τόδ' εὐτιβείης.

ALIUD. CIII.

HEic olim orantis Nonnae mens tantùm volavit,
Ut mentem vita quoque sequuta fuerit.
Orans autem mortua ante sacram jacet mensam.
Ad posteros scribite monstrum hoc, homines pii.

Ἀλλο.

TΙς θάινει, ὡς θάινει Νόννα, παρ' εὐαγίεσσι τραπίζαις
Τῶν ἱερῶν σανίδων χερσὶν ἱφαπτομένη:
Τίς λύτειν εὐχομένης Νόννης τυπον; ὡς ἐπιδηρὸν
Ἦθελεν ἐνθα μένειν καὶ νέκυσ εὐτιβείων.

ALIUD. CIV.

QUIS mortuus est, ut Nonna, apud piam mensam
Sacras manibus contingens tabulas?
QUIS orantis Nonnae formam dissolvit? perinde ac diu
Voluerit heic manere, & mortua pietati vacare.

Ἄλλο.

ΕἴΝθα πότε εὐχομένη Νόννη θεὸς εἶπεν ἄνωθεν,
 Ἐρχεο. ἥ δ' ἐλύθη σώματος ἀσπατίως.
 Χειρῶν ἀμφοτέρων τῇ μὲν κατήχιστα τράπεζαν,
 Τῇ δ' ἐπιλίστομένη. ἱλαδί Χριστὶ ἀνάξ.

ALIUD. CV.

HEic olim oranti Nonnae Deus infit ab axe:
 Sponsa veni; & membris illa soluta libens.
 Ambarum manuum mensam tenet altera sacram;
 A Christo Rege alt altera poscit opem.

Ἄλλο.

ΣΑῖρα φίλη πῶς τὸν σὸν Ἰσαὰκ λίπεις, ἡ ποθίστα
 Τῶν Ἀβραὰμ κόλπων, ὡς τάχος, ἀντιάσαι,
 Νόννα Γρηγορίου θεόφρονος; ἡ μίγα θαῦμα
 Μηδὲ θανέειν νῆσ' ἐκτοδὶ καὶ θυῶν.
 Μάρτυρες ἰλήκοιτε, μόγις μὲν, ἐπὶ χερσίων
 Νόννα φίλη, κρυπθῶ καὶ φαδίᾳ πολέμῳ.
 Τέκεα καὶ τοίης κύρτει βιότοιο τελευτῇ,
 Εὐχῇ καὶ ζυῇ ἐν τέλει εὐρομένη.

ALIUD. CVI.

Dilecta Sara, quomodo tuum liquisti Isaac, cupiens
 Quam celerrimè in Abrahae sinum deferri,
 Nonna Gregorii Sacerdotis? ingens certè prodigium,
 Ne extra quidem templum, & sacra mori.
 Parcite, Martyres: aegrè quidem dicam: non vobis inferior
 Dilecta Nonna, propter occulta, & patentia bella.
 Idcirco talem etiam vivendi finem sortita est,
 Unum precis, & vitae exitum inveniens.

NO-

NOTAE.

NON malè forsitan Epigramma hoc in duo distinxissem, alteri priores quatuor versus, alteri subsequentes tribuens.

Λίπες. Liquisti. Ita scripti, quum in MS. esset *λίπε*. Si quis concludere malit sensum priore disticho, neque in sequentem differre, ego non contendam. Ita quoque benè erit.

Μόγης μὲν. Aegre quidem. Obscura mihi istius versus verba. Ego supplevi *dicam*, & *vobis*. Pro his fortasse legendum *μογιύστα*, aut quid simile, suspicatur Cl. Salvinus.

Κρυπθῶ. Propter occulta &c. Hoc est, quia tum patentes, tum occultas victorias retulit de Christiani hominis hostibus, ideoque virtute, ac merito non concedit vobis, ο Martyres.

Τοῖς κίρπην βιότοις, videtur legendum *τοῖς*, ut respondeat *βιότοις*.

Ἄλλο.

PῚς εὐπειβίος γένομεν, καὶ σῆρξ ἱερῆος,
Καὶ μήτηρ. Χριστῷ σῶμα, βίον, δάκρυα,
Πάντ' ἐκένωσα φέρυστα. τὸ δ' ἔρχατον ἔνδεν αἶρθην,
Νηῶ γεραλίων Νόνα λιπῶσα δίμας.

ALIUD. CVII.

E Radice pia sum orta, & caro Sacerdotis fui,
Ac mater. Christo corpus, vitam, lacrymas,
Omnia offerens, exhausti. Postremò hinc sublata sum,
Templo annosum Nonna relinquens corpus.

NOTAE.

CArmen hoc, & quae sequuntur ad numerum usque CXXXIX. impetravi à Cl. Viro Joanne Boivinio. Depromsit ille è MSS. Codicibus Regiae Parisiensis Bibliothecae, cui praeest. Ut superiori-
bus attexerem, fecit idem argumentum. Est idem titulus in Regio
Codice 2891. ac in Ambrosiano, scilicet *εἰς τὴν μητέρα ἐκ τῆς θου-
σιας ηὐρὶς προσληφθεῖσαν: i. e. in matrem ex alsari assumptam*, Neque

B b 2

verò

verò humanissimo Boivinio sat fuit hos mecum versus communicasse; sed & Latinam ille nonnullorum interpretationem à se elaboratam addidit unà cum brevibus Scholiis è MSS. Codicum margine descriptis. Reperta sunt postea ab accuratissimo Salvinio eadem Carmina in Codice Mediceo, cujus variantes lectiones subinde attexam.

Ῥίζης εὐσεβίος. *E radice pia.* Hoc est, è Christianis parentibus, quod & in Carm. de Vita sua Gregorius noster repetit, matrem appellans ἐξ εὐσεβῶν πατέρων εὐσεβεύσαν, *progenitam sanctis sanctiorem parentibus.* Codex Med. habet Ῥίζης εὐγενέος.

Καὶ σάρεξ. *Et caro.* I. e. uxor Gregorii senioris, uti etiam interpretatur, Boivinio teste, Parisiensis Scholiastes MS. scribens: καὶ σύζυγος ἱερέως, *Uxor Sacerdotis:*

Αἶρθην. *Sublata sum.* In Cod. Med. legitur αἶρθην, sed parùm congruè cum superioribus.

Νηὼ. *Templo.* Regius Codex νηὼν praefert, quod explicare posset: *templum annosum*, I. e. *corpus*, quum revera *Templum Dei* sint Christi fideles. At longe nimis petita solutio: proptereaque legendum νηὼ. Lectionem hujusmodi firmat MS. Scholium ita se habens: ἐν ἁγίῳ τῷδε ναῶ: *in hoc sancto Templo.*

Ἄλλο.

Πῖσις Ἐνώχ μετέθηκε, καὶ Ἡλίαν: ἐν δὲ γυναίξει
 Μητέρ' ἐμὴν πρώτην. οἶδε τράπεζα τῷδε,
 Fort. ἀναμάρτη. Ἐνθεν ἀναμάρτησιν ὁμῶς θύεισθιν αἶρθην
 Εἰσέτι λισσομένη σώματι, Νόννα φίλη.

ALIUD. CVIII.

Fides Enochum transtulit, & Eliam: inter mulieres autem
 Matrem meam primam. Novit hoc Mens,
 Unde incruentis cum victimis sublata est
 Adhuc orans corpore, Nonna dilecta.

NOTAE.

Πῖσις. *Fides &c.* Quomodo prima inter mulieres, Enochum, & Eliam imitata, ab humanis Nonna translata abierit, non facile intelligas; illi siquidem unà cum corpore viventium oculis e-
 repti

repti sunt, quod S. Nonnae profecto non contigit. Hanc tamen Sanctissimis illis Prophetis ea fortasse ratione comparat Gregorius, quod cum haec, tum illi sine morbo, & orantes, inter vivos apparere desierunt.

Αἶρθη. Sublata est. In Regio Codice scriptum erat αἶρθη. Ut contextus, ac tertia persona servetur, αἶρθη legendum censi. Non aliter Scholiasies ipse legit, sic interpretans: ἐντεῦθεν γὰρ τελευμένων τῶν ἱερῶν θυτίων ἀνέστη πρὸς ἑαυτὸν. *Hinc enim sacris completis in Coelum auolavit.* Pro ἀναιμάκτησιν. Salvinio legendum videtur ἀναιμάκτοισιν.

Αλλο.

Οὐ γόσος, ἔδε σε γῆρας ὁμοῖον, ἢ σὶ γ' ἀνὴρ
Καὶ περ γηραλίην, μήτηρ ἐμὴ, δάμασεν.
Αλλ' ἄτρωτος ἀκαμπτος ἀγυῖς ὑπὸ πατρί τραπίζης
Εὐχομένη, Χριστῷ, Νόνῃ, ἀπέδωκας ὅπα.

ALIUD. CIX.

Non morbus, non te senectus alter morbus, non te moeror
Quamquam longaevam, o mater mea, domuit.
Sed illaesa, neque curvata, sanctae sub pedibus Mensae
Orans, Christo, Nonna, reddidisti vocem.

NOTAE.

Οὐμοῖον. *Alter morbus.* Scholiasies hanc vocem interpretatur ἀνθρώπινον, hoc est *humanum*, respiciendo ad τὸ γῆρας generis neutrius. Mihi videtur Poëta senectutem appellare similem morbo, atque adeo morbum alterum. *Senectus ipsa est morbus.*

Τραπίζης. *Mensae.* Ubi cumque hoc nomen vel sine adjuncto *sacrae*, apud Nazianzenum occurrit, Altare sacrum significari scito, ut aliis notavimus. Quod non ab hoc tantum Scriptore, sed ab aliis non paucis Patribus usurpatum invenias.

Αλλο.

Ἄλλο.

ΔΩκε θεῶ θυσιῶν, Ἀβραάμ παῖν, ὥς δὲ Θύγατρα
 Κλεινὸς Ἰερθαί, ἀμφοτέρωι μεγάλῃν.
 Μητὲρ ἐμῇ, σὺ δ' ἰδωκάς ἀγνὸν βίον, ὑστάτιον δὲ
 Ψυχὴν εὐχλώῃς, Νόννα, φίλον σφάγιον,

A L I U D. CX.

O Btulit Deo Abrahamus filium; ita & filiam
 Inclytus Jephthes; ambo magnum sacrificium.
 Tu verò, mater mea, obtulisti castam vitam, & novissimè
 Animam precis, Nonna, gratam hostiam.

N O T A E.

Ἰερθαί. *Jephthes*. Ita quoque legitur in MS. Med. Forſitan ſcriptum olim fuit Ἰερθάη, vel Ἰερθαῖος. Immutare tamen non ſum auſus.

Εὐχλώῃς. *Precis*. Habebatur in Cod. Regio εὐχλώαις. Conjecturâ locum emendavit doctiſſimus Boivinius, monens legendum fortaſſe εὐχλώῃς φίλον σφάγιον, i. e. *precum ſuarum viſtima*, nempe viſtima, quæ ſemetipſam per proprias preces Deo obtulit. Sic infra legitur φίλῃς εὐχῇς ἱερῆιον, *ſuæ precis viſtima*. Certè apud Poëtâs φίλος idem non rarò ſignificat atque ἴδιος, *ſuus, proprius*. In Cod. Medic. reiſpâ ſcriptum εὐχλώῃς, poſteà deprehendi.

Ἄλλο.

ΗΤρίος, ἣν ποθέεσκis, οὐκ οὐκ σίλας, ἐν τε σίβασμα,
 Εἰκ νῆθ μεγάλην τε πρὸς ἑρανοῦ ἤραται, Νόννα,
 Εὐχομένην, ζῶῃς δὲ τέλος κατὰρῶτερον εὖρες.

A L I U D. CXI.

T Rinitas illa, quam deſiderabas, unum jubar, & una majeſtas,
 E Templo ſublime ad Coelum te rapuit, Nonna,
 Orantem; vitæ autem exitum puriorem naſta es.

N O.

NOTAE.

Ο Μὸν σίλας. *Unum iubar.* Scholiastes Ambrosianus MS. ita haec verba interpretatur: τὸ ὁμοῦσιον φῶς, τὸ ἐν, καὶ ὁμάτιμον σέ-
βασμα, i. e. *consubstantiale lumen, unitas, & ejusdem bonoris majes-*
tas. Similem dicendi formam habemus in tribus iis versibus, quos
Tollius à Gregorio nostro animam efflante pronunciatos opinatur.
Juvat ipsos rursus referre, quippe non satis rectè ab eodem Tollio
Latine redditos.

Ἀγγιλοι αἰγλήετες ἀπειρέσιον κατὰ κύκλον
Τριστοφᾶης θεότητος, ὁ μὸν σίλας, ἀμφιέποντες,
Γρηγόριον δίζασθε ἀνάξιον, ἀλλ' ἱερῶα.

Ita vertit ille.

*Angeli fulgentes in immenso Coeli gyro,
Trilucidæ Trinitatis, quod meum iubar est, ministri,
Recipite Gregorium, indignum quidem, assamen Sacerdotem.*

Ubi vides, male Tollium partiri in duo verbum unum, nempe ὁ-
μὸν in ὁ μὸν. Vertendum igitur: *Triluminis Deitatis unum iubar.*
In priore etiam versu pro *in immenso Coeli gyro* libentius verterem
immesum in gyrum, vel immenso in orbe.

Ἄλλο.

Ο ὅποτε χεῖλας μίξας ἀνείργοις χεῖλεσιν ἀγνὰ
Οὐδ' αἰδέω παλαιοὴ κατάρτην χεῖρα μέχρις ἑδωδῆς,
Μῆτερ ἐμὴ, μισθὸς δὲ λιπεῖν βίον ἐν θυέεσσι.

ALIUD. CXII.

Numquam labra miscuisti incestis labiis casta,
Neque impiae manui puram manum usque ad cibum,
O mater mea: merces autem liquisse vitam inter Sacra.

NO-

NOTAE.

AUstor est Gregorius ipse in Orat. XIX. quam in Patris funere habuit, adeo S. Nonnam ab Ethnicorum consuetudine, & communione abhorruisse, ut nullius unquam Gentilis foeminae, tametsi honestissimae, & sanguine propinquissimae, manibus manum junxerit, aut labra labris miscuerit. Eadem in Carmine hoc repetit. Praemium verò tam eximii zeli Nonnam retulisse ait, quòd in Templo, Sacris peractis, finem vivendi fecerit.

A'Σ'Ι'ν. *Impiae*, five *Infideli*, & ἀπίστῳ, uti Scholiasies interpretatur. In supra laudata Oratione S. Gregorius affirmat, numquam cum impura, ac profana Ethnicorum mensa Nonnam communicare voluisse, ita ut ne illorum quidem domos ingredi, aut conspiciere sustineret.

Λίπιν. *Liquisse*. Cod. Med. habet λίπιν, pro quo fortasse scribendum λίπιν. Ibidem etiam in priore versu pro μίξας αἰσάγοις, scriptum est, μίξας αἰσάγοις. Quae lectio si magis placeat, Epigramma hoc à superiori sejungendum forsitan non videatur.

A'λλο.

A'γγελος αἰγλήεις σε φαάντατος ἤρπατε, Νόννα,
 Ἐνθα ποτ' εὐχομένην καθαρὸν μελίεσαι νόῳ τε,
 Καὶ τὸ μὲν ἤρπατε στίο: τὸ δ' ἐνθαδε κάλλιπε νηῶ.

ALIUD. CXIII.

Angelus radians lucidissimus te rapuit, ò Nonna,
 Heic quondam orantem purè membris, ac mente:
 Et hoc quidem Tui rapuit, illud autem reliquit Templo.

NOTAE.

Καθαρὸν. *Purè*. Verti per adverbium. Fortasse legendum καθάραν. i. e. *puram*.

Καὶ τὸ μὲν. *Et hoc quidem*. Ad νόῳ praecedens refertur haec particula, hoc est ad *mentem*, quod nomen pro ψυχῇ, seu *anima* heic usurpatum est. Τὸ δὲ verò ad μελίεσαι, qua voce *corpus* heic signi-

significatur. Anima ab Angelo ad Coelum rapta; Corpus verò relictum in Templo. Quod & in sequenti Carmine repetitur.

Α'Μο.

ΝΗὸς οὐδ', ἢ γὰρ ὅλην Νόνναν δέμας ἦεν ἐρύξαι,
 Ψυχῆς οἰχομένης μῆνον ἐπίσχει δέμας.
 Ὡς πάλιν ἐργομένη καθάρωτερον ἐνθεν ἀερθῇ,
 Σύματι τῷ μοιρῶ δόξαν ἐπιστομένη.

ALIUD. CXIV.

Templum hoc, non enim totam Nonnam fas erat retinere,
 Animâ egressâ, solum retinuit corpus.
 Ut rursus excitata purius inde attollatur,
 Corpore laborum consorte gloriam indutura.

NOTAE.

Nonnae corpus in Templo, ubi animae supremum vale dixerat, fuisse relictum, atque humatum, ex his versibus erui potest, ni mea me fallit opinio. Quare, ut in Disquisitione infra ponenda probabo, hinc etiam discimus, Christianorum cadavera intra aedes sacras consuevisse componi.

Οἰχομένης. *Egressa*. Cod. Medic. habet Ψυχῆς δ' οἰχομένης, & pro ἐπιστομένη legitur ibi ἐπισσασμένη.

Ἐργομένη. *Excitata*. Ita cum doctissimo Boivinio scribendum; non autem ἐργομένην, ut Paris. Codex praeferebat. Est Syncope pro ἔγυρομένη.

Α'Μο.

Νὸννη Φιλτατίς. Καὶ τῷ θάνει; τῷδ' ἐνὶ νηῷ;
 Καὶ πῶς; οἰχομένη. πηνίκα; γηραλήη.
 Ὁ καλῷ βιότοις, καὶ εὐαγίος θανάτοις!

Tom. XII.

C c

ALIUD.

A L I U D. CXV.

Nonna Philtatii. Et ubinam obiit? Hoc in Templo.
 Quomodo? orans. Quando? anus.
 O pulchram vitam, & piam mortem!

N O T A E.

Nequè breviori, neque elegantiori Epitaphio parentare matri suae Gregorius poterat.

Νόννη Φιλτατίς. *Nonna Philtatii.* Νόννα legitur in Cod. Mediceo. Supple. *filia heic jacet.* Supra edidimus quoddam Gregorii Carmen in *Philtatium*. At is adolescens erat, neque propterea Nonnae parens. Alterum Philtatium in Carm. XXXIII. Nazianzenus memorat, eumque Amphilochoii patrem, & Gorgoniae cujusdam (non enim Gregorii nostri sororem illam affirmare ausim) virum appellat. Sed ne is quidem cum Philtatio Nonnae parente confundendus, nisi aliqua gravis conjectura succurrat. Caeterum cur Philtatios alibi Gregorius laudarit, ex hoc versu intelligere possumus; ejus enim necessarii erant, quippe suae matri sanguinis communione proximi.

Α'λλα.

1. Ἀρματι μὲν πυρόντι πρὸς ἑβανὸν Ἡλίας ἦλθεν:
 Νόννη δ' εὐχομένην πιεῦν ὑπέδεκτο μέγα.

A L I A. CXVI.

1. **C**urru quidem igneo in Coelum Elias abiit:
 Nonnam verd orantem Spiritus suscepit magnus.
2. Εὐθαδε Νόννα φίλη κοιμήτατο τὸς βαθυὺν ὕπνον,
 Γλαῖος ἐπομένη ὥς πόσι Γρηγορίῳ
2. Heic Nonna cara obdormivit profundum somnum,
 Libens sequuta virum suum Gregorium.

3. Τάρ-

3. Τάριβος ὤμῳ, καὶ χάριμα: πρὸς ἑρατὸν ἔνθεν αἶρθη
Εὐχῆς ἐκ μεταίτης Νόννα λιπύτα βίον.
2. Terror simul, & gaudium: in Coelum hinc sublata est
Prece è mediâ Nonna, vitam deferens.
4. Εὐχῆς καὶ βίῳ Νόννη τέλος: ἧδε τραπέζῃ
Μάρτυς, ἀπ' ἧς ἤρθη ἅπνοες ἑξαίνης.
4. Precis unâ & vitae finis fuit Nonnae: sacra haec Mensa
Testis, unde sublata est repentè exanimis.

NOTAE.

PRO Εὐχῆς Cod. Parif. habet Εὐχῆ: quod & sustineri potest. Sed
praeferre placuit lectionem Codicis Medicej.

5. Νόννης ἥριον εἰμὶ σαόφρονος, ἥρα πύλητιν
Εὐχρίμψ' ὑπαισίας, πρὶν βιώτῃσι λυθῆν.
5. Nonnae tumulus pudicae, quae ad fores
Appulit coelestes, antequam vita soluta esset.
6. Δακρύετε θνητὸς, θνητῶν γένος: εἰ δέ τις ἄτῳς
Ὡς Νόνν' εὐχομένη κατέθανεν, ἢ δακρύω.
6. Reliquos mortales desiccate, mortalium genus: ego verò, si quis,
Ut Nonna, orans obiit, non desleo.

NOTAE.

ALiquid simile huic habet Ennium Epitaphium.

*Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Fanis. Cur? voliso vivu' per ora virum.*

7. Νόννης ἀζόμενος αἶγρον βίον, ἀζιο μάλλον
Καὶ τέλος. Εἰς ἐπὶ κατέθανεν εὐχομένη.

C c 2

7. Non-

7. Nonnae venerans castam viram, venerare magis
Et obitum. In Templo mortua est orans.
8. Ἐνθα ποτ' εὐχομένη πρηνὴς θάψει Νόννα φαεινή.
Νῦν δ' αἶψ' ἐν εὐτεβέων λίσσεται ἱσχυμένη.
8. Heic quondam orans prona occubuit Nonna Illustris.
Nunc autem inter pios stans precatur.
9. Στήλη σοι θανάτου μελισηδίας ἦδε τραπέζα,
Νόννα, παρ' ἧ' ἐλύθης εὐχομένη πύματα.
9. Cippus tibi mellitae mortis haec Mensa,
O Nonna, juxta quam exsoluta es postremum orans.

NOTAE.

ΠΑρ' ἧ' ἐλύθης. In Regio Cod. legebatur παρ' ἧς λύθης εὐχομένης. Germanam lectionem restituit Boivinicus, sensu verborum poscente. Pro πύματα habet Cod. Medic. πύματον.

10. **Μ**Ικρόν ἔτι ψυχῆς ἦν τὸ πνέον· ἀλλ' αἶψα καὶ τὸ
Νόνν' ἀπέδωκε θεῷ ἐνθα ποτ' εὐχομένη.
10. **Ε**Xiguus restabat animae spiritus; sed & illum
Nonna Deo reddidit, heic olim orans.
11. Πέμψατε ἐκ νῆς θεοειδία Νόνναν ἅπαντες,
Πρίττειραν μεγάλην τίμψατ' αἰετομένην.
11. Prosequimini è Templo divinam Nonnam omnes,
Patronam magnam prosequimini sursum sublatam.
12. Ἐκ με θεὸς καθαροῖο πρὸς ἑραῖον ἤρτατε νῆς
Νόνναν ἐπιγυμένην ἑραίοις πελάται.
12. Me Deus è puro ad Coelum rapuit Templo
Nonnam properantem ad coelestes accedere.

13. Νόνν'

13. Νόνν' ἀπανισαμένη νῆς μεγάλης τόδ' εἶπεν:
Τῶν πολλῶν καμάτων μίζονα μισθὸν ἔχω
13. Nonna sursum sublata è Templo magno, hoc dixit:
Multis laboribus majorem mercedem habeo.
14. Νόννα φίλης εὐχῆς ἱερῆιον ἐνθάδε κῆται.
Νόντα ποτ' εὐχομένη τῷδ' ἐλύθη βίωτα.
14. Nonna, suae precis victima, heic jacet.
Nonna quondam orans ex hac vita evasit.

NOTAE.

Videlicet Nonna, quae semetipsam per continuatas preces victi-
mam Deo obtulit, hoc in tumultu sita est. Vide Carmen CX.
Pro τῷδ' ἐλύθη Cod. Medic. legit. τῷδε λύθη, quod ποιητικώτερον.

15. Εἴ K νῆς μεγάλοις θύοις μέγα Νόνν' ἀπανέστη.
Νῆν Νόνν' ἐλύθη. χαίρετε εὐτεβίης.
15. E Templo magno, victima magna, Nonna sursum sublata est.
In Templo Nonna soluta est. Gaudete pii.
16. Ἡδε τράπεζα θεῷ θεοιδέα Νόνναν ἐπέμψεν.
16. Haec sacra Mensa divinam Nonnam ad Deum transmisit.

Parentum mortuorum Proseporocia. CXVII.

Εἴη σοι βίος ἐσθλὸς ἐπ' εὐλογίαισιν ἀπάσαις,
Ὅσάτιαι τοκίων υἱέσι γηροκόμοις.
Καὶ κόφης βιότοιο τυχεῖν, ὅστις τε τελευτῆς,
Οἶνον ἡμετέρῳ γῆραϊ δῶκεν ἀναΐ.
Ἡΐθλων, λογίων τε μέγα κράτος, ἧδ' ἱερῶν,
Καὶ πολλῆς σκῆπτρον, Γρηγόρι, ἡμετέρης.

Sit

Sit tibi vita prospera per omnes benedictiones,
 Quaecumque à parentibus sunt filiis senectutem colentibus.
 Et commodum fortiaris, & sanctum vitae finem,
 Qualem senectuti nostrae dedit Rex.
 Juvenum, & eruditorum ingens praesidium, & Sacerdotum,
 Et canitiei nostrae columnen, ò Gregori.

N O T A E.

Gregorium filium, Poëtam nempe nostrum, alloquuntur Gregorius, ac Nonna, illius parentes, aut saltem S. Nonna. Hoc autem Epigramma non cum sequenti an sit Nazianzeno tribuendum, dubitat Cl. Boivinius. Neque immerito; siquidem verisimile nequaquam videtur, virum pium, in quo cum reliquis virtutibus Modestia certabat, se ipsum appellasse *ἡθείων, λογίων τε μέγα κράτος, juvenum, ac eruditorum ingens praesidium*. Animadvertendum tamen est, id Gregorio nostro in more fuisse, ut neque suis parceret laudibus, modò alios loquentes induceret. In Carm. ad Vitalianum ita filii patrem alloquentes de Nazianzeno ajunt.

Γρηγορίῳ πρώτιστον ὁμονυμίῃ τε, βίῳ τε
 Συζυγίᾳ σωματίσσιιν ἐριυγομένῳ θεότητα.

Hoc est:

*Gregorio primum vitaeque, & nomine talem,
 Qui Triadem sancto cruciat firmissimus ore.*

Supra verò in Carm. *εἰς τὸν πατέρα, in Patrem*, inquit Gregorius, parentem suum in se gratiam, splendoremque spiritus sui transfudisse. Imo ita eum loquentem facit.

καὶ δὲκ' ἱερῆα
 Γρηγόριον καθαρῇ λαμπρόμενον Τριάδι.

I. e. *Es dedi Sacerdotem Gregorium illuſtrem purae Triadi.*

Quare

Quare mirum fortasse heic non videbitur, si se iustis efferat laudibus Nazianzenus, alieno usus ore. Nisi igitur alia accedant argumenta, non deerunt qui arbitrentur, abjudicanda ipsi non esse gemina haec Epigrammata.

Ὅτ' αἰῶναι. Quaecumque Ὡς. Scholiastes Ambros. ita haec vertit: ὅται γίνονται παρὰ τῶν γονέων. i. e. quae à parentibus praestantur Ὡς.

Κέρως. Commodum. Mihi legere placeret κέρως. Tunc sensus foret: ut commodam vitam fortiaris, & sanctam mortem.

Ἀναζ. Rex. Videlicet Deus, vel Christus. Alibi vocem hanc pro Christo Nazianzenus usurpat, quemadmodum & veteres pro Iove. Apud alios antiquos Patres per eandem σωτήρα Salvatore[m] significari videas.

Καὶ πολὺς σκήπυς. Es canisiei columen. Nos Itali communiter vernaculo sermone dicimus Bastone della mia vecchiaja. Similem dicendi formam habemus in Carm. de Vita sua.

AΛΛΟ.

Ἀ' Ὅτ' αἰῶναι χθόνα τήνδε φίλῃς ὑπὸ χεῖρσι παίδος
 Ἐτ' αἰμεῖς εὐτεβίης Γρηγορίου τοκίης
 Ὅς καὶ γῆρας ἴσθαιεν εὖς μόχθοισιν ἰλαρῶν
 Ἡμέτερον, καὶ νῦν ἀμφιπύει θυτίαις.
 Ἀμύνει γηροκόμων καμιάτων, μέγα φίρτατε παίδων,
 Γρηγόρι, εὐαγίας Μάρτυρι παρδύμενος
 Σὺς τοκίας. μετδὸς δὲ μέγαν πατέρ' ἰλαον ἱναί,
 Πνευματικῶν τε τυχεῖν εὐτεβίων τεκίων,

ALIUD. CXVIII.

Alacres terram hanc caris sub manibus filii
 Induimus, nos pii parentes Gregorii,
 Qui & senectutem reddidit suis laboribus levem
 Nostram, & nunc prosequitur nos sacrificiis.
 Respira à laboribus senectutem sustentantibus, filiorum praestantissime
 Gregori, pios Martyribus apponens
 Parentes tuos. Merces autem, magnum Patrem propitium tibi esse,
 Spiritalesque tibi obtingere pios liberos.

NOTAE.

Gregorius, & Nonna filium Theologum alloqui pergunt. Labores ab eodem devoratos, ut parentum senectuti opem ferret, commemorant, eique Deum propitium, & gregem pium precantur. Codex Medicus titulum hujus Carminis praefert *παρὰ τῶν γονέων*, h. e. *ex persona parentum*. Ibi etiam in secundo versu pro *εὐσεβείας* legitur *εὐσεβείας*.

Εὐσεβείας. Induimus. Simile apud Homerum *λαῖνον ἔσσο χιτῶνα*, ubi *lapideam induere tunicam* idem ac lapidibus contegi, & lapidari, sicuti heic *terram induere* significat humari, terra tegi.

Θυσίας. Sacrificiis. Non obscurus, ni fallor, locus, quo Christianorum preces, ac Sacrificia pro iis, *qui decesserunt in signo Fidei, & dormiunt in somno pacis*, apud veteres vixisse, probari possit. Scilicet inquit Gregorius, & Nonna: Filius noster ita amborum senectuti praestò semper fuit, ut eam levem nobis effecerit; nunc verò nos rebus humanis defunctos incruentis hostiis prosequitur, ac juvare pergit: καὶ νῦν ἀμφίπει *θυσίαις*. Verbum *ἀμφίπει* etiam quid melius in Greco sonat, quippe *servare*, ac *sueri* significat. Itaque, ut supra itidem animadvertimus, dum Carmen *εἰς Λιβίαν*, in *Liviam* commentaremur, non tantùm preces, verum etiam incruentum Sacrificium pro mortuorum animabus offerebatur. *Ἔπος τιμᾶς τε, καὶ μνήμας* appellat Gregorius Orat. X. in funere Caesarii *anniversarios honores, atque commemorationes*. Haec igitur pia Christianorum in Oriente consuetudo fuit, pro mortuis tremendum offerre Sacrificium, quam tamen nostrorum temporum Novatores ab Ecclesia Dei eliminare contendunt. Quid Ecclesia Mediolanensis, & Occidentalis hac in re praestaret, saepè S. Ambrosius monuit, sed potissimum in Epist. XXXIX. ad Faustinum, ubi ait: *Itaque non tam deplorandam, quam prosequendam orationibus* (quae vox respondet τῷ ἀμφίπει Poëtae nostri) *nec moestificandam lacrymis tuis, sed magis OBLATIONIBUS animam ejus Domino commendandam arbitror*. At de his non plura, quum de iis jam plures.

Εὐαγίας. Pios &c. Juxta sacros Martyrum tumulos composita fuisse Gregorii, & Nonnae ossa. Morem hunc pluribus illustrare exemplis & ego sum conatus Tom. I. Anecd. Dissert. XVII. (*). Alia addidi in Disquis. III. quam ad calcem Carminum Nazianzeni habebis.

Eis

(*) Tom. XI. P. I. hujus Edit.

Εἰς τὸν πάντων αὐτῶν τάφον.

Λας ὁ μὲν γενέτην τε, καὶ υἱὰ κυδόντας
 Κεύθω Γρηγορίου εἰς Λίδος, ἴσα φάη,
 Ἀμφοτέρους ἱερεῖας. Οὐδ' εὐπατέρησαν ἐδύγμην
 Νόνναν σὺν μεγάλῳ υἱῷ Καταρίῳ.
 Τὼς ἰδοῦσαντο τάφους τε, καὶ υἱέας. Ἡ δὲ πορεία,
 Πάντες ἄνω. Ζωῆς εἰς πόδος ἑρανίης.

In ipsorum omnium sepulcrum. CXIX.

L Apis unus patrem, & natum inclytos
 Tego Gregorios; unus, inquam, lapis, aequalia lumina,
 Ambos Sacerdotes. Alter nobilem excepi
 Nonnam cum magno filio Caesario.
 Sic partiti sunt tumulos, & liberos. Quod est ad profectiorem,
 Omnes sursum. Unus iis amor vitae coelestis.

NOTAE.

POSITUM est hoc Epitaphium utrique Gregorio, item Nonnae, atque Caesario. Si quis contendere velit, Nazianzenum & huiusce foetus Auctorem fuisse, inquit, à vero non abhorreere, Sanctum Poëtam, viventem adhuc, huiusmodi versus lucubrare potuisse, usui post suam mortem futuros. Jam quippe constitutum ipsi fuerat, ut in paternum tumulum corpus suum inferretur. Sed aliis non facile persuadebit; parum enim sanctum virum decuisset in postremo versu edicere, se in coelestem patriam receptum propter pietatem suam. Duo autem tumuli heic memorantur. In altero ambo Gregorii, in altero Nonna, & Caesarius claudabantur. Cur soror Gorgonia omittatur, ea esse videtur ratio, quod illa cum Alypio viro suo sepulta fuerit.

Κυδόντας. *Inclytos*. Ita legere placet, potius quàm κυδόντας singulari numero, ut Codex Paris. praeferebat; quippe non Theologo solum, sed & ejus patri laus ista communis erat, & consentit Scholiasies MS. dictionem illam sic interpretatus περιβοήτους, h. e. celeberrimos.

Tom. XII.

D d

Ἰερεῖας.

ἱερεῖας. *Sacerdotes*. Saepè apud antiquos ἱερεὺς Episcopum significat. Plura Nazianzenus exempla suppeditat. Neque id peculiare Graecis; nam & à veteribus Latinis *Sacerdotis* nomen folis tribuebatur Episcopis. Cujus rei documenta non pauca superfunt apud Augustinum, Paulinum, Cyprianum, Ambrosium, & alios. Vide, quae notavi ad Nat. XIII. S. Paulini v. 568. Tom. I. Anecd. (*).

Τὶς πρῶτος, καὶ τὶς μετῴπειτα ἀπῆρι.

ΠΡῶτος Καισάριος, ξυὺν ἄχος. αὐτὰρ ἔπειτα
Γοργόνιον. μετῴπειτα πᾶτερ φίλι. καὶ μετὰ θνήσκον
Μήτηρ. ὧ λυτρή παλαίμη, καὶ γράμματα πικρά
Γρηγορίου. γράψω καὶ ἑμὸν μέρος ὕστατίς περ.

Quis primus, & quis postea è vivis abierit. CXX.

Primus Caesarius, communis dolor. Ast deinde
Gorgonium. Tum postea, Pater care. Et longè post
Mater. O tristem manum, & scripturam acerbam
Gregorii! Scribam & meam mortem, ultimi licet.

N O T A E.

Ordinem, quo parentes, frater, ac soror sublati sunt è vivis, describit Ποῦτα. Nempe Caesarius primus, tum Gorgonia, deinde Gregorius pater, ac tandem Nonna mater vivendi finem fecere. Posthaec ipse unus è familia sua superstes Epitaphium sibi conscribit. Hoc autem Epigramma, cujus Nazianzenus certissimus Auctor videtur, argumento esse potest, ut eidem superius quoque Carmen tribuatur.

Ξυὺν ἄχος. *Communis dolor*. Idest, quum ante alios Caesarium Libitina rapuerit, ejus mortem communi dolore, ac luctu prosequuta est universa Gregorii familia.

Πᾶτερ φίλι. *Pater care*. Codex Medic. habet in nominandi casu πατὴρ φίλος: quae lectio mihi magis arridet. Pro καὶ μετὰ θνήσκον habet idem Codex & μετὰ θνήσκον, h. e. pro & longè post, sententiâ contrariâ habet *nec longè post*. Cum Mediceo consentit alter Codex Regius 2945. Si quid heic opinari fas est, praeferenda est postre-

(*) Tom. XI. P. I.

postrema hæc lectio; non enim diu post Gregorii viri sui mortem, quæ Anno, ut alibi diximus, 373. vel 374. contigit, Nonna supervivisse videtur.

Πικρά. *Acerbam.* In laudato Codice Paris. 2945. & in Mediceo pro hac voce habetur λυπρά, quæ pulchra repetitio est, vim addens sententiæ. Placet heic subjicere metricam hujus Carminis versionem eleganter à Salvinio factam.

*Primus Caesarius, communis luctus; & inde
Gorgonium; dein care pater; nec tempore longo
Post, mater. Manus ò tristisque, & litora tristis!
Gregorii tamdem mox fata novissima scribam.*

Εἰς αὐτόν.

Πρῶτα μὲν εὐχαίμην με θεὸς τότε μητρὶ φαινή.
Δεύτερον ἐκ μητρὸς δῶρον ἔδεκτο φίλον.
Τὸ τρίτον αὖ θνήσκοντά με ἀγνὴ ἐπάωσε τραπίζα.
Τέτρατον ἀμφήκη μύθον ἔδωκε λόγος.
Πέμπτον παρθεῖνίη με φίλοις τροπτεύζατ' οὐείροις.
Ἑκτον Βασιλίῳ σύμπροα ἱρὸν φίρον.
Ἑβδόμῳ ἐκ βυθίων με φερίσβιος ἤρτασε κόλπων.
Ὀγδοῶν αὖ νύκτοις ἐξεκάσθη χίρας.
Εἵνατον ὀπλοτέρῃ Τριαδὶ πᾶγον, ὦ ἀνα, Ρ' ὤμη.
Βέβλημαι δέκατον λάεσιν ἢ δὲ φίλοις.

In se ipsum. CXXI.

PRIMò quidem me Deus oranti concessit matri inclytæ:
SECUNDò à matre donum accepit gratum.
TERTIò deinde morientem me sacra servavit Mensa.
QUARTò ancipitem sermonem dedit Eloquentia.
QUINTò Virginitas me amicis complexa est somniis.
SEXTò cum Basilio concorditer sacra tuli.
SEPTIMò è profundis me Vitæ Dator eripuit gurgitibus.
OCTAVò deinde morbis purificavit meas manus.
NONò Trinitatem advexi, ò Rex, juniore Romæ.
PERCUSSUM sum denique lapidibus & amicis.

D d 2

NO;

NOTAE.

EΙς ἑαυτὸν. *In se ipsum.* Ita se habet hujus Epigrammatis titulus in Regio Codice 2945. At in altero alius exhibetur, i. e. ὅσα ἐποίησέν μοι ὁ δυνατός: *quaecumque mihi fecit, qui potens est.* Quae verba hausta videntur è Cantico *Magnificat*. Praecliora igitur vitae suae facinora isto in Carmine Gregorius recenfer. Alterum quoque Epigramma, in quo rerum suarum Epitomen dedit, vide inter ejus Opera edita Carm. XXX. Ibi verò multa his, quae nunc producimus, similia reperias. Quod reliquum est, quaedam heic sunt praeposterè dicta, quae persuadere cuiquam possint, Nazianzenum Carminis nequaquam Auctorem fuisse. Nihilominus quum munera sibi à Deo collata versu claudere Gregorius vellet, fortasse temporum, rerumque ordinem servare noluit, singula enumerasse contentus.

Πρῶτα. *Primò.* Non semel scriptum reliquit Poëta noster, se Nonnae parentis precibus à Deo impetratum. Vide Carmen *de Vita sua*, & in hoc Libro Carmen LXXXIV.

Δεύτερον. *Secundò.* Idem à Gregorio alibi memoratum habes, nempe in laudato Carm. *de Vita sua*, itemque in Carm. *de rebus suis*. Eo igitur tempore pius apud Christianos fervebat usus, ut infantes à parentibus Christo sacrentur, quemadmodum & in Notis ad S. Paulini Natalem XIII. v. 262. Tom. I. Anecd. antea notaveram (*). Ibi de Asterio ita loquitur Latinus Poëta:

*Quem simul unanimes vera pietate parentes
Infantem Christo constituere sacrum.*

Reliqua illinc pete.

Τὸ τρίτον. *Tertio.* Quod heic narrat Gregorius, vix alibi scriptum invenias. In Carm. quidem *de rebus suis*, se olim faucium morbo laborasse tradit, ita ut penè suffocatus fuisset, ni praesid sibi advenisset petita è Coelo medicina. Febri etiam ardentissima correptum, atque ope divina liberatum se, eodem in Carm. refert. Verum quomodo moriens à sacra Mensa, videlicet ab incruenta Altaris hostia, servatus fuerit, nusquam scriptum reperio.

Μὲ ἀγ-

(*) T. XI. P. P.

Μὲ ἀγνὴ ἰσάωσι. Ita Codices Reginus, & Mediceus. In altero Codice Regio non satis rectè ad verbum rationem legitur μ' ἀγνὰ σάωσι.

Τέτρατον. *Quartò*. Literarum studiis, ac disciplinis melioribus operam se dedisse Gregorius heic narrat. Contigit hoc Athenis.

Ἀμφήκη. *Ancipiti*. Scholiastes MS. ita hanc vocem interpretatur ἐκατέρωθεν ἡκουμένον, h. e. *utrinque acutum*. Doctissimus verò Boivinius *ancipitem* explicat, i. e. instar ancipitis gladii secantem quaestiones difficiles. Vel ἀμφήκη μῦθον appellat eloquentiam sacram, & profanam, quibus Poëta noster imbutus erat. λόγος verò, qui in eodem versu occurrit, non *Eloquentiam* tantum, sed etiam *Verbum*, videlicet *Christum*, significare potest.

Πέμπτον. *Quintò*. Auctor est idem Gregorius in Carm. *de animae suae calamitatibus*, sibi dormienti coeleste somnium obtigisse. Nempe ejus oculis duae Virgines objectae sunt, quarum una Castitas, altera Temperantia appellabantur. Utraque Gregorii animum ad virtutum studia, ac Pudicitiae potissimum, incendit; mox in auras evanuit. Huc respicere nostrum Poëtam arbitror.

Ἐκτον Βασιλίω. *Sextò cum Basilio* C. Cod. Medic. habet Βασιλείω. Quanta inter Nazianzenum, & Basilium Magnum intercederet necessitudo, atque intimi amoris communio Athenis nata, ubi simul disciplinis liberalibus vacaverant, pauci nesciunt. Hac, ut arbitror, de causa Basilium *Nazianzeni fratrem* interdum appellavit Erasmus, alioqui peccaturus; non enim Nazianzenus, sed Nyssenus Basilii frater fuit. Significatur heic, eodem tempore Gregorium nostrum, ac Basilium in Presbyterorum ordinem adscriptos fuisse: quod ex aliis Nazianzeni scriptis manifestius discas.

Σύμπνοα. *Concorditer*. Scholiastes Ambrosianus ita haec verba explicat: σύμπνοα ἐγενόμην, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπ' αὐτὰ γινώμην Βασιλείω τῷ ἱερῷ. Pro τῷ ἱερῷ legendum fortasse τὰ ἱερά, idest κατὰ τὰ ἱερά. Haec autem Latine ita sonant. *Concors factus sum, eandemque cum Basilio sacro vitae institutionem suscepi*.

Ἐβδόμον. *Septimo*. Non uno in loco narravit Gregorius, quàm saeva tempestate in mari vexatus fuerit, dum Athenas studiorum causâ peteret. Periculo praesenti divinum praesidium praestò fuit; quare is Rhodum appellens totum se Deo artibus sacravit.

Ὁγδοον. *Octavò*. Pro ἑξακάθηρος Codex Medic. habet ἑξακάθηρα. Inquit autem Poëta, manus suas per morbum à Deo immensum purificatas fuisse; sive, se ipsum purificasse manus suas. Quid innue-

re ve-

re velit, me ignorare liberaliter fateor; non enim quid simile in reliquis illius scriptis animadverti.

Εἰσαγόν. *Nonδ.* Constantinopolim, quam *Romam* juniorem appellat, ingressus Gregorius, ita illam ab Haereticis occupatam reperit, ut nullum Orthodoxis Templum praeter S. Anastasiae pateret. Hinc Ariani, illinc Macedoniani, aliaeque teterrimae pestes veram ab Urbe Regia Fidem penè exulare coëgerant. Quum verò Gregorii nostri praedicatione factum fuerit, ut Catholica Religio ibi restitueretur, meritò nunc ait, se Trinitatem, scilicet germanam de Trinitate sententiam, in Constantinopolim intulisse.

Ἦγαγον. *Adveni.* Ita legitur in Paris. Cod. 2995. jure potiori, quàm ἦγαγεν, quod habetur in altero Codice. Heic enim retinenda prima persona. Scholiastes MS. τὴν Τριάδα εἶρον παρίδωκα τῇ νεοτέρᾳ Ρώμῃ. *Trinitatem ferens Romae juniori exposui.*

Βίβλημαι. *Percussus sum.* Ab eodem Scholiaste haec ita explicantur. δέκατον βίβλημαι λίθοις, βίβλημαι δὲ καὶ φίλοις. *Decimo percussus sum lapidibus, percussus sum verò & ab amicis.* In Carm. de *Visa sua* postquam Gregorius se Constantinopolim advenisse narravit, quantà invidiâ, quantoque Haereticorum odio fuerit exceptus, describit. Tum addit:

Λίθους παρήσω τὴν ἰμὴν πανδαισίαν.
Imbres taceo sanco, epulas meas.

Haec eadem repetit in Orat. ad CL. Episcopos, & in alia concione ad Arianos alloquens.

De se ipso. CXXXII.

Εἰ Ἄλλας ἰμὴ, νεότης τε φίλη, καὶ ὅσα πιπιάσμην,
Καὶ δέμας, ὡς Χριστῷ ἐῴχτε προφρονέως.
Εἰ δ' ἱερὰ φίλον με θεῷ θέτο μητὶρος ἐυχὴ,
Καὶ πατρός παλάμη, τίς σβόλος; ἀλλὰ μάκαρ
Σοῖς με Χριστὶ χοροῖσι δέχῃ, καὶ κῦδος ὀπάζῃς
Τίτῃ Γρηγορίῳ σὺ λατρεῖ Γρηγορίῳ.

Raecia mea, & juvenus cara, & quaecumque possedi,
Et corpus, ut Christo cessistis alacriter!
Quod si Sacerdotem carum me Deo statuit matris supplicatio
Et patris manus, ecqua invidia? At o beate

Tuis me Christe Choris accipe, & gloriam praesta
Filio Gregorii servo tuo Gregorio.

NOTAE.

INvidos suos alloqui Gregorius videtur, qui se de Cathedra Constantinopolitana deturbaverant. Tum ad Christum Regem Regum se convertit, atque ut mortem sibi maturè largiatur, gloriamque coelestem donet, precatur.

Ἀλλο.

Γρηγορίε Νόννης τε φίλον τέκος ἐνθάδε κίτται
Τῆς ἱερῆς Τριάδος Γρηγόριος θεράπων,
Καὶ σοφίῃ σοφίης διδραγμῆνος, ἡδιεὸς τε
Οἶον πλεῖστον ἔχων ἐλπίδ' ἐπαράνην.

ALIUD. CXXIII.

Gregorii, Nonnaeque carus filius heic jacet,
Sacrae Triadis Gregorius famulus,
Et qui sapientiâ sapientiâ apprehendit, & adolescens
Solas divitias habens spem coelestem.

NOTAE.

NOn esse Gregorio nostro Epigramma hoc adscribendum, & ego valdè suspicor, imò penè certum habeo; non enim mihi videtur simile esse veri, Nazianzenum has sibi tribuisse laudes, quamquam à vero non abhorreat, ipsum sibimet parasse Epitaphium suum. Me confirmat in ista sententia Epigramma sequens, quod alium certè à Nazianzeno Auctorem habet. Si pro ἐνθάδε κίτται scribere placeret ἐνθάδ' ἔσθαι, ita versus foret vertendus: *Gregorium, & Nonnam carus filius composuit heic &c.* & haberemus Epitaphium parentibus suis à Gregorio factum. Sed praeterquam quod emendatio remeritatem saperet, credibile non est, Nazianzenum, dimissis laudibus parentum, unicè postea in sua excurrisse.

Ἠδιεὸς. *Adolescens.* Ita quidem verti; sed ut commodus sensus fluat, praestat vertere *innuptus, virgo*, seu ut melius dicam, *coelebs*: quae omnia hoc vocabulo significari possunt.

Οἶον. *Solas &c.* Idest, qui omnem suam felicitatem collocavit in spe Regni coelestis. Poterat & scribi per accentum asperum, ut admirantis specie innueret Poëta, qualis, quantaque beatitas Gregorio contigerit in Coelis.

Ἄλλο.

Τῖτθόν ἐτι ζώεσκες ἐπὶ χθονὶ. πάντα δὲ Χριστῷ
Δῶκας ἐκὼν, σὺν τοῖς καὶ πτερόεντα λόγον.
Νῦν δ' ἱερῆα μέγαν σε, καὶ ὑρανίοιο χορείης
Οὐρανὸς ἐντὸς ἔχει, κῦδιμε Γρηγόριε.

ALIUD. CXXIV.

Paulisper vixisti in terra. Omnia autem Christo
Obtulisti, & cum his volucre eloquium.
Nunc autem Sacerdotem magnum te, & intra coelestem
Chorem Coelum habet, inclyte Gregori.

NOTAE.

ESt Epitaphium Nazianzeni, simile superiori, atque ab alio, ut
veri videtur simillimum, quàm ab ipso Nazianzeno compositum.
Μέγαν σε. Ita in Regio Codice MMDCCCCXXXV. In al-
tero pronomen σε desideratur.

Πτερόεντα λόγον. *Volucre eloquium.* Idest, rapidum, torrens,
aut quid simile. Significat, Nazianzenum divinis rebus enarrandis
consecrasse eloquentiam suam.

Ἄλλο.

Eἴκ με βρέφους ἐκάλεσσε θεὸς νυχίοισιν ὀνείροις.
Ἡλυσον ἐς σοφίης πείρατα. σάρκα λόγῳ
Ἡγνισα, καὶ κραδίην. κόσμῳ φλόγα γυμνὸς ἀλυξαι.
Ἐσση συνακρῶν Γρηγορίου γενέτη.

ALIUD.

ALIUD. CXXV.

A Puero me vocavit Deus nocturnis somniis.
 Pervenì ad sapientiae metas. Carnem verbo
 Purificavi, & cor. Mundi flammam nudus effugi.
 Steti Coadjutor cum Gregorio genitore.

NOTAE.

DE hoc etiam Carmine dictum velim, quod de duobus superioribus, quanquam heic repetantur, quae in aliis certè suis veribus non semel de se ipso Nazianzenus cecinit.

Ἐσῆν συναπαρὼν. Steti Coadjutor. Sejunctis vocibus legitur in Regio Codice σύν Ἀαρὼν. Codex Medic. habet ἔτην σύν Ἀαρὼν. Placuit autem Coadjutoris vocabulo uti ad explicandum illud Co-Aaron, quod est in Graeco. Vocem Aaron pro Pontifice saepe usurpavit noster. Quum ejus pater Gregorius, jam grandaevus muneri Episcopali satis non posset facere, filio Theologo, quem Presbytero constituerat, Ecclesiae Nazianzenae curam commendavit. Prae animi demissione onus iste refugiebat, vincique tandem vix potuit, ut parenti morem gereret. Hinc, ut ita dicam, Coadjutor, seu Co-Aaron, & Vicarius parentis est factus. Vide ejus Vitam à Gregorio Presbytero conscriptam, & ipsum Nazianzenum multis in locis.

Ἀλλο.

Π Ἀτὸς ἐγὼ ζαΐσιο καὶ ὄνομα, καὶ θρόνον ἔσχον,
 Καὶ τάρον. ἀλλὰ φίλος μόνω Γρηγορίῳ,
 Γρηγορίῳ, τὸν μητρὶ θεόσδοτον ὥτασε Χριστὸς.
 Φάσμασιν ἰνυρχίοις δῶκεν ἱερὸν σοφίης.

ALIUD. CXXVI.

Patris ego inclyti & nomen, & thronum habui,
 Et tumultum. Tu, amice, memento Gregorii,
 Gregorii, quem Matri divino munere concessit Christus.
 Nocturnis visis tradidit amorem sapientiae.

Tom. XII.

E o

NO.

NOTAE.

COdex Regius 2945. hoc Epigramma cum superiore conjungit; Scholiaſtes verò Ambroſianus diſjungit. Heic nihil habetur, quod Nazianzenum dedeceat, ſi ipſum Carminis Auſtorem velimus. Imo quum nulla fiat mentio Throni Conſtantinopolitani, Gregorium ipſum ſuſpicari quis poteſt Auſtorem.

Θρόνον. Thronum. Hoc eſt: eamdem Nazianzenam Eccleſiam rexi. His autem verbis ſignificari videtur, Gregorium noſtrum ejuſdem Eccleſiae Episcopum olim fuiſſe. Hoc idem arbitrati ſunt S. Hieronymus, Rufinus, Socrates, Sozomenus, atque alii non pauci, ut ſupra adnotavimus ad Carmen LXXX. in *Patrem*. Verum Emin. Baronius in Vita ejuſdem Theologi, edita Tom. II. Maji à Cl. P. Papebrochio, Cap. IX. luculentè oſtendit, nunquam Gregorium noſtrum Eccleſiae Nazianzenae revera ut Episcopum praefuiſſe, ſed ut *Coadjuvorem*, ſeu *Vicarium*: quod & in Epigrammate ſuperiori vidimus. Certè omnem hac de re dubitandi cauſam tollit illud, quod ipſe ad Gregorium Nyſſenum Epist. XXXXII. ſcribit. Audiamus: Πᾶσι, inquit, δῆλον, ὅτι μὴ Ναζιανζῷ, Σαſμόρων δὲ προβλήσῃμεν, εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον αἰδοῖ τῷ πατρί, καὶ τῶν ἱκετευτῶντων, ὡς ξῖνοι τὴν προſαſίαν κατεδέξαμεθα. H. e. *Inter omnes conſtat, me non Nazianzi, ſed Saſimorum Antiſitem creavim fuiſſe, tametsi in patris reverentiam, & eorum, qui ſupplices hoc à me contenderunt, ac per breve tempus, praefecturam quaſi hoſpites ſuſcepimus.* Alia ſunt hujus veritatis argumenta, quibus pateat, non Eccleſiae Nazianzenae Antiſitem, ſed patris ſui Episcopì vices tantummodo Gregorium geſſiſſe. Itaque miriùs vox illa *θρόνον thronum*, accipienda eſt, ut id ſignificet, quod reipſa Gregorius egit, nempe Eccleſiam illam ab ipſo quidem, non Episcopò conſtituto, ſed Vicario adminiſtratam fuiſſe.

Ὡτασε &c. Ut poſui, ita legitur in Regio Codice MMDCCCC. XXXXV. & in Mediceo. Aliter interpungitur in altero Codice Regio, videlicet:

Ὡτασε Χριστὸς
Φέμασιν ἐννοχίοις: δῶκε δ' ἔρον σοφίης.

Certè aliqua particula conjunctiva in priori lectione deſiderari videtur.

Eis

Εἰς Ναυκράτιον τὸν ἀδελφὸν τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ.

Ἰχθυόδου ποτ' ἔλκε λίρον βυθίης ἀπὸ πέτρης
 Ναυκράτιος, δινάϊς ἐν ποταμῷ βρύχιος,
 Καὶ τὸ μὲν ἐκ ἀνέλυσε, ὃ δ' ἔσχετο. πῶς ἀλίσσῃ
 Εἰρυσεν αἰθ' ἀλγὴς δικτύον, εἰπὲ λόγι.
 Ναυκράτιον, κατὰ τοῦ βίᾳ νόμον, ὡς τὴν εἰσχω,
 Καὶ χάριν ἐλκόμεναι καὶ μόρον ἐξ ὑδάτων.

In Naucratis Magni Basilii fratrem. CXXVII.

Piscatorium rete dum profundo è scopulo solvere
 Naucratis velle, in aquarum vorticibus mersus
 Et rete non expedit, & ipse est captus. Quomodo
 Pro piscatione piscatorem rete traxit, dic sermo.
 Naucratis, purae vitae norma, uti conjicio,
 Tum beneficium, tum mortem ab aquis traxit.

NOTAE.

Adhuc do Carmina è Regiae Parisiensis Bibliothecae Codicibus deprompta. Haec autem habentur in Cod. MMDCCCCXXXV. Priores quatuor versus specie interrogantis efferuntur; reliqui duo respondentis. Illos ita Latine reddidit V. Cl. Boivin.

*Retia Naucratis scopulis haerentia dum vult
 Solvere, flumineis dum caput abdit aquis,
 Nec fila expedit, neque se. Deus optime, qui sis,
 Us dominum illaeso retia pisce trahant?*

Ad argumentum Epigrammatis veniamus. Vitae sanctitas, quae totam Nazianzeni familiam non tantum posteris commendavit, sed illustrem, beatamque Coelis reddidit, Basilii quoque Magni domum ingressa, fecit, ut virtutes una cum sanguine propagari posse viderentur. Et sane dixisset, Virtutem duas hasce familias elegisse, ut Cappadociam sanctissimis animabus, Orientem vero optimis Episcopis impleteret. Basilii Magnus Caesareae, Gregorius Nyssae, & Petrus Sebaſtes, Episcopi omnes, fratresque germani fuisse, eosque

E c z

Coeli.

Coelitum Faſtis Eccleſia Chriſti addidit. Horum parentes Baſilius, ac Emmelia in Martyrologio Romano die 30. Maji coluntur. Paterna quoque Baſilii Magni avia, Macrina nomine, mulier ſanctiſſima, eidem Martyrologio inſcripta, die 14. Januarii honoratur. Acceſſere ejusdem Baſilii magni ſorores duae, prima quarum Macrina, eximiiſ laudibus à S. Gregorio Nyſſeno fratre commendata, die 19. Julii in Eccleſia Catholica quotannis colitur. Ut autem & de Naucratio loquar, fuit is quoque Magni Baſilii frater, ad eandem fortatte nominis, ac ſanctitatis gloriam perventurus, niſi immaturè, hoc eſt in aetatis flore vivis ereptus fuiſſet. Quum enim retia piſcibus poſuiſſet, eaque latentibus implicita ſcopulis liberare vellet, in altum gurgitem delapſus, ac inſuſus, vivere deſiit. Nunc audiamus, quid de illo ferat Gregorius Nyſſenus frater in Vita S. Macrinae Virginis, quae apud Surium die 19. Julii legitur. *Ex quaſtor, inquit, fratribus, qui ſecundum Baſilium notu maximus, vocabatur Naucratiuſ, juvenis eximiuſ, tum ingenii, tum corporis dotibus praedituſ.* Inde narrare pergit, illum vix duos, & viginti annos natum, mundi curis valedixiſſe, atque ad ſolitariam, inopemque vitam juxta fluvium Irim in Pontica Provincia ſe contuliſſe, ut ibi Deo, ſibiſque vacaret. Quibus enarratiſ, haec addit: *Quum in ea ſolitudine quintum annum exegiſſet, repente adoleſcens vitae eripitur, non morbo aliquo, aut ſolita ulla ratione, immatura morte ſublatus. Sed quum ad venationem proſectuſ eſſet, qua induſtria ſenio conſectiſ illiſ (nempe Monachiſ, quibuſcum ſolitariam vitam agebat) viſui ſuppeditabat neceſſaria, mortuſ domum reportatur.* Nemo erit, qui in ipſa venatione, aut à fera aliqua bellua interfeſtuſ, aut ex aliqua rupe delapſuſ, hiſ auditiſ non arbitretur Naucratiuſ. Verum nunc Nazianzenuſ noſ docet, quo mortis genere, quove infortunio ereptuſ fuerit piuſ ille adoleſcens. Quin ego in ſuſpicionem adducor, non bene à Franciſco Zino, qui S. Macrinae Vitam in Latinum ſermonem convertit, Graeca verba reddita fuiſſe. Fortaſſe verbum ἀγρίουſ uſurpavit Nyſſenuſ, quo non venari tantuſ, ſed etiam piſcari ſignificant Graeci. Interpreſ verò priorem ſine culpa ſignificationem retinuit, veriore relictà. Reliqua de Naucratiuſ pete à laudato Nyſſeni Opuſculo.

Πότ' ἔλθω. Codex Medic. habet πότε' ἔλθωτε, rectiùſ fortatte; nam ſequitur ἀνέλθωτε.

Καθαρόν βίω. Vitae purae &c. Cum iſiſ, quae de Naucratiuſ Nyſſenuſ tradit in S. Macrinae Vita, iſta planè conſentiunt. Ut etiam

enim is auctor est, *Duplici studio rectè vitam insinuerat, ut & labore fervorem aetatis extingueret, & obsequendo patri via ad Deum per divina mandata contenderet.* En puram Naucratii vitam brevibus designatam. Apertiùs tamen verbo unico illam pingit Philostorgius, Arianus alioqui Saeculi à Christo nato quinti Historiarum scriptor, apud Suidam verbo Βασίλειος, ubi haec ait: Ο μέγας Βασίλειος ἀδελφὸς εἶχε δ'· τὸν τε Γρηγόριον τὸν Νύττης Ἐπίσκοπον, καὶ Πέτρον καὶ αὐτὸν Ἐπίσκοπον, καὶ ἑτέρους δύο μοναχάδας. H. e. *Basilus Magnus quatuor sortitus est fratres, Gregorium nempe Nyssenum Episcopum, & Petrum iidem Episcopum, & alios duos Monasticam vitam professos.* Naucratiū Monachum fuisse, Nicephorus etiam Lib. XI. Cap. XIX. affirmavit.

Ἐλκίμεναι. *Trabere.* Ita legendum putat Cl. Boivinius, quum in Cod. MS. habeatur ἐλκίμεναι. Hanc tamen postremam lectionem exhibet etiam Codex Mediceus.

Ἄλλο.

Ναυκράτιος σφοδρίῳ θάμνι φθονερῶ ποταμοῖο,
Δεισμῶσιν βυθίης ἄρκυος ἐνσχομέυος.
Ὡς κε μάθης σὺ θνητὰ τὰ παύγια τῷδε βίωσι,
Εἶδεν ἀνέρθε πῶλος οὐδ' ἄρα θένω.

ALIUD. CXXVIII.

Ναυκράτιος obiit vortice invidi fluvii implicitus,
Et vinculis demersi retis captus.
Ut tu discas, caducas esse delicias hujus vitae,
Ex qua sublatu est pullus hic velox.

Ἄλλο.

Ναυκράτιος πλεκτοῖο λίνυ δεισμῶσιν ἐλυτθεῖς,
Δεισμῶν τῷδε βίῳ ἐξ αἰλῆς ἐλυθή.

ALIUD. CXXIX.

Ναυκράτιος torti lini vinculis involutus
Dum piscium praedae inhiat, è vinclis hujus vitae abiit:
Idem

Idem ex versione Boivinii.

Implicitum sub aquas quem linea vincula trahebant,
Corporis abruptit vincula Naucrati.

Εἰς Ἐμμελίαν τὴν μητέρα τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ.

Εμμέλιον τίθῃται. τίς ἔφρασεν: ἤγε τοσούτων
Καὶ τοῖων τεκνῶν δῶκε φάος βιότῳ,
Τίτας, ἥδ' ὀύγατρας ὁμόζυγας ἀζυγίας τε,
Εὐταῖς καὶ πολύταις ἥδε μόνῃ μερόπων.
Τρεῖς μὲν τῇδ' ἱερῆς ἀγκαλίας. ἥδ' ἱερῆς
Σύζυγος. Οἱ δὲ πέλας ὡς στρατὸς ἑραινῶν.
Θάμβος ἔχει μ' ὁρώοντα τόπον γόνον Ἐμμελίῳ,
Καὶ τοῖων, μεγάλης νηδύος ὄλβον ὄλον.
Ὡς δ' αὐτῇ φρασαμένη Χρῖς κτεάρα, εὐτεβίς αἷμα
Ἐμμέλιον, τὸδ' ἔφην ὃ μέγα: ρίζα τόση.
Τῷτόσοι εὐτεβίης ἱερὸν γέρας, ὃ παναρίση,
Τιμὴ σῶν τεκνῶν, οἷς πόδον εἴχες ἴνα.

In Emmeliam. CXXX.

Obiit Emmelium (Quis dixisset?) illa, quae tot
Ac talium natorum dedit orbi jubar,
Filios & filias nuptas, innuptasque,
Sola haec mortalium foecunda simul, & felix.
Tres quidem huic Sacerdotes celebres. Atque ipsa Sacerdotis
Uxor. Affines verò velut coelestium exercitus.
Me stupor habet, ubi tantam Emmelii sobolem cerno,
Ac talem, gloriosi uteri integram opulentiam.
Ut verò ipsam appellavi Christi possessionem, pium sanguinem,
Emmelium, hoc dixi haud magnum: tanta est radix.
Hoc tibi sit pietatis praemium, ò quam optima,
Filliorum honor, quibuscum unum desiderium habuisti.

NOTAE.

Sanctae hujus mulieris mentionem supra fecimus, ejusque memoriam in Martyrologio Romano die 30. Maji recoli animadvertimus. In Orat. XX. quae est in S. Basilium, illam Nazianzenus encomiis multis, pluribus verò Gregorius Nyssenus ejus filius in Vita S. Macrinae exornant. Cl. Papebrochio, ut in reliquis, ita & heic multum debemus, quippe Tomo VII. Maji praeclarissimae hujus faeminae res gestas consueta eruditione, ac diligentia literis mandavit. Nos singula persequemur, quae heic animadvertione digna videbuntur.

Εμμέλιος. Emmelium. Ita Emmeliae nomen in versu posuit Nazianzenus, nempe suae gentis ac Latinorum exempla sequutus, quibus *Glycerium*, *Melanium*, *Sophronium*, ac hujusmodi nomina faeminini generis usurpantur terminatione neutra. Infra etiam nobis occurret Θεοσίβιος, *Theosebium*, pro *Theosobia*. Vide quae adnotavi ad Carmen in *Gorgonium*, quam alii *Gorgoniam* appellant. Titulus autem hujus Carminis praefert Εμμέλιαν, *Emmeliam*. An satis ad mentem Poetae, nescio, quum in reliquis locis non Εμμέλια, sed Εμμέλιον dicatur. Certè in Cod. Medic. titulus ita se habet: εἰς Εμμέλιον μητέρα Βασιλείας, in *Emmelium Basilii matrem*.

Τεκίων. Natorum. In MS. Codice τοκίων, *parentum*, vitio apertissimo scriptum est. Quare emendavi.

Ούγατρας. Filias. Liberos decem luci dedit S. Emmelia. Ex iis masculos quinque novimus, nempe S. Basilium Magnum, Naukratium, S. Gregorium Nyssenum, & S. Petrum Sebastenum Episcopum, hoc ordine natos. Quinti nomen à Philostorgio, ut supra vidimus, memorati, & Monasticam vitam professi, nobis later. Una duntaxat soror illorum comperta nobis est, videlicet S. Macrina. Reliquarum nomen nulla monumenta, quod sciam, nos docent. Non duas autem, ut Possevinus in Apparatu sacro censuit, sed plures illas fuisse, certissimum arbitror. Quippe *filias* Emmeliae *nuptas*, *innuptasque* non heic solum sed etiam in Oratione XX. de laudibus S. Basilii, Nazianzenus memorat, sanctamque Basilii senioris, ac Emmeliae familiam veluti omnium felicissimam extollens, haec ait: θελοῖ δὲ ὁ μακαριστὸς τῶν ἱερίων, καὶ τῶν παρθένων ἀριθμὸς, καὶ τῶν ἐν γαμῶ. *Quod quidem liquidò demonstrat ille felicitatis nomine praedicandus Sacerdos, & Virginum numerus, atque earum,*

earnum, quae matrimonio se adduxerunt. Ut igitur etiam opinatur doctissimus Papebrochius, quanquam uetus Macrinae nomen nobis sit cognitum, alias tamen Emmeliae filias existisse constat, quarum quaedam virginitatem amplexae Christo se dicarint, aliae nuptiis sese obligarint. Non affirmarem tamen, tres nuptui datas, tres verò virginitatem servasse, quod existimare videtur Papebrochius. Si enim decem tantum liberos Emmelia genuit, ut certissimum ponitur, sique masculi quinque fuere, ut supra Philostorgius nos docuit, superest, ut totidem etiam fuerint Basilii M. sorores. Vide quae infra notavi ad *Carmen in Theophaniam*.

Εὐπαῖς. In laudata Orat. XX. Nazianzenus Basilii Magni parentes πολυταῖδας, καὶ καλλίπαιδους appellat, h. e. qui simul & multos, & probos, seu beneficos filios habebant. Idem heic repetit.

Ἐπίσκοποι. Sacerdotes. Nempe, ut supra commemoravimus, Basilii Magnus Caesareae, Gregorius Nyssae, ac Petrus Sebaſtes Episcopi. At non deerunt, qui vocem Ἐπίσκοποι hoc in loco non pro Episcopis, ut ego, sed pro Presbyteris accipiant; verisimile quippe est, tempore illo, quo Emmelia vitam cum morte mutavit, nondum Episcopatus insignia Petro fuisse collata. Ut ad diem 30. Maji arbitratur Papebrochius, S. Emmelia Anno 372. ex humanis abiit. At Petrus Cathedram Sebaſtenam ne anno quidem 381. fortasse obtinuerat, quemadmodum in ejus Vita Bollandus, & Henschenius Tom. I. Januar. ad diem 9. suspicantur, levibus quidem argumentis nixi, sed non improbabili conjectura. Longè igitur post Emmeliae parentis obitum, si vera haec forent, S. Petro Episcopalis dignitas obtigisset. Verum, perspectis omnibus, nihil obſtare video, quin Anno etiam 372. Petrus Episcoporum numero adscriptus foret. Quaestionem altius explorare nunc non juvat. Nunc dicere satis est, Sacerdotio saltem donatum fuisse Petrum, antequam mater è vivis discederet; nam Anno eodem, quo S. Basilii Episcopatum obtinuit, videlicet A. C. 370. Petrum quoque suum fratrem inter Presbyteros cooptavit. Hoc è S. Macrinae Vita discimus. Quod si Graecum ejusdem Vitae exemplar nobis esset, fortasse non Presbyteratu solum, sed Episcopatu etiam à Basilio fratre donatum fuisse Petrum intelligeremus. Ibi fortasse legitur ἐπίσκοπος, aut ἐπισκοπία, aut ἐπισκοπῶν, quibus vocibus non Presbyteratus tantummodo, ut dicebamus, sed etiam Episcopatus significatur. Fortasse verò ex hoc Epigrammate discas, longè antequam opinentur doctissimi illi Scriptores, Episcopatum Petri coepisse, nisi dicatur multis post Emmeliae mortem annis idem Epigramma à Nazianzeno elucubratum.

Ἦ δ' ἱερὸς. *Atque ipsa Sacerdotis* &c. Basilium Basilii Magni patrem, ac Emmeliae virum, postquam plures annos in carnis communione cum uxore egisset, Episcopali munere auctum fuisse, tradiderant quidem Possevinus in Apparatu sacro Verbo *Basilus*, Labbeus de Scriptor. Eccles. in Addend. ad Tom. I. alii que eruditi; nullo tamen hucusque firmo documento sententiam huiusmodi tuebantur. Quamobrem Guilielmus Cave in Hist. Literar. de Scriptor. Eccles. illis subscribere omnino recusavit. At nunc certa veritatis hujus fundamenta tenes, appellante Nazianzeno Emmeliam τῷ ἱερῷ συζυγον, *Sacerdotis uxorem*, Basilio nempe seniori, qui postea *Sacerdos*, seu *Episcopus* fuit, olim matrimonio conjunctam. Quod si per vocem ἱερὸς minimè *Episcopatum* heic, sed *Presbyteratum* significari contendas, id tibi licet. Attamen quum alibi Episcopos, & in hoc eodem Carmine Basilium Magnum, Gregorium Nysienum, (& fortasse etiam Petrum) ἱερῶς Nazianzenus nuncuparit, qui procul dubio *Episcopi* tunc erant, probabile nimis videtur, Basilium quoque eorum parentem per idem vocabulum Antistitem designari.

Οὐρανίον. *Caelestium*. Codex Medic. habet εὐαγγέλιον.

Οἱ πῖλας. *Affines*, seu ut melius dicam, *propinqui sanguine*. Qui fuerint Emmeliae sanguine juncti, vix discas aliunde. Significari tamen heic arbitror susceptos è filiabus nepotes; quasdam enim Emmeliae filias matrimonio sese addixisse, animadvertimus supra. Ex his fortasse nepotibus Gregorius ille fuit, cujus infra sermo erit. Neptes verò memorantur à S. Gaudentio Episcopo Brixienti in Serm. de Dedicat. Basilicae XL. Martyrum, ubi haec leguntur: *In ipsa maxima Civitate Cappadociae, quae appellatur Caesarea, reperimus quasdam Dei famulas, Monasterii Sanctarum Virginum dignissimas matres, prorsus Mariae, & Martbae consimiles, quas meritis diligat Jesus, natura, fide, & studio, & castitatis integritate germanas, quibus ab avunculo suo Confessore, & Sacerdote Basilio (en Sacerdotem, h. e. Episcopum, appellat) olim traditae fuerunt horum Martyrum venerandae Reliquiae.* Haec ille eorum temporum Scriptor.

Φρατάμην. *Appellavi*. Pro φρατάμην, quod in MS. legebatur, ita scribendum Boivinius notavit.

Οἷς πόθος εἶχες ἱ.α. *Quibuscum unum desiderium habuisti*. Ita verto, subintelligens *vitalis coelestis*. Supra in Carm. CXIX. memoratur ζωὴς εἰς πόθος ὑπάρχης. ἱ. e. *Vitalis coelestis unus amor, seu unicum desiderium*.

Εἰς Μακρίναν τὴν ἀδελφὴν τῷ ἁγίῳ Βασιλείῳ.

Παρθένον αἰγλήεσαν ἔχω κόμισ, εἴ τι νύ ἀκέραις
 Μακρίναν Εἰμμελίῳ πρωτότοκου μεγάλης.
 Ἡ' πάντων ἀνδρῶν λάθει ὁμματα, νῦν δ' ἐνὶ πάντων
 Γλώσση, καὶ πάντων φέρτερον εὐχος ἔχει.

In Macrinam S. Basilii sororem. CXXXI.

Virginem nobilem tumulus contineo, si quam audis
 Macrinam Emmelii magnae primogenitam.
 Quae omnium virorum oculis latuit, nunc verò in omnium
 Ore fertur, & omnium optimam gloriam habet.

NOTAE.

Sanctae hujus Virginis laudes, quae die 19. Julii quorannis in Martyrologio recurrunt, omittere in praesentia, quàm vel breviter delineare praestat; quippe luculenter easdem prosequutus est S. Gregorius Nyssenus ejus frater in Epistola, ut titulus praefert, ad Olympium Monachum, quae apud Surium legitur ad diem 19. Julii. Satis igitur ad operis propositum fuerit, si cursim moneamus, illam SS. Basilii, & Emmeliae filiam, Basilii Magni, Gregoriotique Nysseni sororem fuisse. Inter Emmeliae liberos prima lucem vidit: quod & aliunde noveramus. Illi à parentibus impositum nomen est Macrinae, quom ejus avia paterna, mulier praestantissima, quae sub Tyrannorum Regno pro Christi confessione pugnaverat, Macrina appellaretur. Anno vulgaris Epochae 380. S. Virginis animam ad immortalem patriam è terris abiisse constat. Ejus quoque mentionem fecit Nicephorus Callisti Lib. XI. Cap. XIX. Fecerunt & alii, quos compendii gratia praetermitto.

Εἰς Θεοσίβιον ἀδελφὴν τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ.

Καὶ σύγε Θεοσίβιον κλεινῆς πίκος Εἰμμελίου,
 Γρηγορίου μεγάλης σύζυγε ἀτρεκέως,
 Ἐνθάδε τὴν ἱερὴν ὑπὸς χθόνα, ἔρμα γυναικῶν
 Εὐσεβίων, βίστα δ' ὥριος ἐξελεύσῃς.

In Theo.

In Theosebium Magni Basilii sororem. CXXXII.

TU quoque, Theosebium, inclytæ Emmelii filia,
Gregorii magni verè conjux,
Heic sacram subjisti humum, columnen foeminarum
Piarum; è vita verò maturè excessisti.

NOTAE.

CReditum hucusque, Theosebiam, seu Theosebium, Gregorio Magni Basilii fratri, ac postea Episcopo Nysseno, fuisse matrimonio conjunctam; eaque in sententia fuere Baronius in Annalibus, Henschenius, & Papebrochius in Vita ejusdem Nysseni die 9. Martii, immo reliqui Scriptores, quos ego viderim de Theosebia scribentes. Singulos in hanc opinionem pertraxit una Gregorii Nazianzeni Epistola XCV. ubi dolorem à Nysseno in Theosebiae morte conceptum amoliri contendit. At nunc, si fidem habere volumus hujus Epigrammatis Auctori (qui vetustus quidem esse potest, alius tamen est à Nazianzeno) aliter sentiendum erit. Heic enim Theosebia Emmeliae filia, Basilique soror dicitur, atque ideo non uxor, sed soror Gregorii Nysseni fuerit. Praeterea quum dicatur *Gregorii Magni conjux*, nullumque tum esset Gregorius; cui *Magni* titulus conveniret, praeter Nazianzenum, atque Nyssenum; Nysseni autem, ut posuimus, Theosebia soror sit: superest ut eam Gregorio nostro nupsisse dicamus. Verum cuinam facillè persuadebitur, Nazianzenum conjugio operam dedisse, quum nullum hujusce facti vestigium habeatur apud Historicos tum antiquos, tum recentes, qui ejus Vitam literis mandarunt? Quin imo pluribus in locis testatur ipsemet vir sanctus, impensum sibi ab adolescentia fuisse Virginitatis studium. Quare mirabar olim quam maximè confidentiam Guilielmi Beveregii, viri alioquin eruditissimi, qui in Notis ad Can. V. Apostol. in haec verba scripsit: *Et quidem post Nicaenum Concilium Spiridonem, Gregorium Nyssenum, ut & Nazianzenum tam patrem, quam filium Theologum, matrimonio copulatos fuisse, nemo in antiquitate versatus nescit.* Immo, aiebam tum ego, nemo in antiquitate versatus, praeter unum Beveregium, quod sciam, adhuc affirmavit, Nazianzenum filium unquam sese matrimonio obstrinxisse. Nihilominus amamus verum, & quandoquidem nobis oblatum est hoc Epigram-

ma, suspicari saltem in posterum cogemur, Beveregii sententiam cum veritate consentire, ac Theosebiam Gregorii Nysseni Sororem, Theologi verò conjugem fuisse. Hujus autem Carminis fidem sustinere videtur eadem illa Epistola XCV. Nazianzeni, quam Baronius, caeterique eruditi hucusque pro contrariae opinionis fundamento posuere. Scilicet inquit ibi Gregorius noster, ad Nyssenum scribens: *Te admiror ob eam tolerantiam, ac philosophiam, quam in discessu beatæ, sanctæque SORORIS vestræ (sive tuæ) adhibes, τῆς εὐχάρις ἀδελφῆς ὑμῶν, καὶ μακαρίας*. Quae verba interpretans Baronius, Theosebiam ideo Sororem Nysseni appellatam conicit, quod illa castitatem Deo voverit, ac inter Diaconissas egerit, viro quoque Sacerdotium, & castitatem amplexo. At nunc non spiritalem, sed germanam Sororem Nysseni piam hanc foeminam fuisse, ex hac etiam Epistola intelligeremus. Infra addit Nazianzenus: *Sed quid faciemus adversus Dei legem ab antiquis temporibus dominantem, quae Theosebiam meam habet (meam enim eam voco, quae secundum Deum vixit; quandoquidem spiritalis cognatio corpoream antecellit) Theosebiam Ecclesiae decus, ætatis nostrae utilitatem (aut potius familiae, ac prosapiae nostrae, siquidem Graecè scriptum est τῆς καὶ ἡμεῶν γενεᾶς) foeminarum fiduciam; Theosebiam in tanta fratrū pulchritudine formosissimam, & clarissimam; Theosebiam verè sacram, & Sacerdotis conjugem, & honore parem, & magnis Mysteriis dignam*. Deinde singulari dolore ob ejus mortem se affectum Nazianzenus testatur, adjiciens sibi illius memoriam nunquam esse deponendam. Ex his igitur, nuptam quoque eidem Gregorio Theologo Theosebiam aliquando fuisse, apparet. Eam autem suam Gregorius appellat, tum quod sibi corporea cognatione adstricta fuerit, tum multò magis quod secundum Deum vixerit, τὴν κατὰ θεὸν ζῆσαν. Hoc est, ut explicare possumus, quod illa cum viro Nazianzeno castitatem potius, quàm thori conjunctionem, servare voluerit. Quae si vera sunt, hinc discimus, non diu constitisse carnis communionem inter Nazianzenum, ac Theosebiam, sed utrumque castitatem jampridem elegisse, ut Sacerdotium ille iniret, ut inter Diaconissas ista cooparetur. Ad haec Theosebia dicitur in tanta fratrū pulchritudine formosissima: quae rectè illi conveniunt, si Emmeliae, filiam statuimus, cui quinque filii masculi contigerant. Theosebia verò paternam domum repetiisse, soluto matrimonio, ibique reliquum vitae videtur egisse, à Nazianzeno corpore sejuncta, animo verò ac spiritu conjunctior, quàm ante. Posset etiam recenti huic opinio-

opinionī suffragari versus ille Theologi ita scribentis in Carm. IV.
de Animae suae Calamit.

Αὐτὰρ ἔπειτα γάμοιο βαρὺν ζυγὸν ἔκτος ἔθηκα.

Deinde verò grave jugum matrimonii à me seposui.

Nihilominus haec ita se habere, affirmare pro certo non ausim. Cur enim Gregorius, qui tam saepe, ac tot verbis vel minuta vitae suae monumenta verbis clausit, hoc unum non levis momenti aut praeterisset, aut tam jejuna commemorasset? Documenta quoque produci possunt, quibus probetur, nunquam Nazianzenum fuisse conjugatum, ac praecipue quod legitur in editis Carm. I.

Οὐ με γάμος δ' ἐτίθητι, βίῃ πόος ἔσ.

Non me conjugium ligavit, vitae fluxus.

Quum tamen & hoc, & omnia, quae proferre liceret, aequivocari videri, & utrique sententiae conformari possint, placet in re dubia reliquis potestatem facere judicandi. Mihi sit satis, pro certo affirmare non esse Gregorio nostro hujusmodi Epigramma tribuendum. Aut enim Theosebia Nysseni conjux, non soror, fuit: & error palmaris in eo continetur. Aut Nazianzeno nupsit, quod simillimum vero arbitror; seque Nazianzenus *Gregorium Magnum* nunquam appellasset.

Eis Γρηγόριον.

Γρηγόριον μήτρως, ἱερὺς μέγας, ἐνθαδ' ἔθηκεν,
Γρηγόριος, καδαροῖς Μάρτυσι παρδίμενος,
Ἡΐθειον, θαλίθοντα, νεόχρονον. αἱ δὲ πάροιθεν
Τῆς γηροτροφίης ἰλπίδεις εἰσὶ χόνης.

In Gregorium. CXXXIII.

Gregorium avunculus, Sacerdos magnus, heic composuit
Gregorius, juxta pueros Martyres collocans
Adolescens, florentem, impubem. Antea vero
Conceptae senum alendorum spes sunt cinis.

NO-

NOTAE.

SI Nazianzenum postrema haec Epigrammata Auctorem haberent, quis iste Gregorius fuerit, nullo negotio dignosceretur. Mater-
nus enim avunculus heic nominatus alius non esset, quàm Grego-
rius Nyssenus, Basilii Magni frater, qui μέγας ἱερεύς, i. e. *magnus*
Sacerdos, seu *Episcopus* dicitur. Supra enim animadvertimus, qua-
dam ex hujus Sororibus legibus conjugii sese adstrinxisse; ideoque
ex harum una prodiiisset Gregorius iste adolescentulus, quem in ae-
tatis flore fato supremo correptum Nyssenus avunculus tumulo man-
dasset, sepultum Nazianzenus elogio exornasset. At quoniam supe-
rius Epigramma fecit, ut de istius etiam Auctore dubitare debea-
mus, incertum est mihi, an Nazianzeni potius, quàm Nysseni,
Gregorius hic adolescens fuerit nepos. Scilicet Gorgoniae filius is
esse potuit, atque Alypii. In Cod. Medic. hunc titulum praefert
Epigramma: εἰς Γρηγόριον τῆς μητρὸς cum linea supposita αὐτῶν.
h. e. *in Gregorium matris fratrem*.

Παρδίμενος. *Collocans*. Juvenis Gregorii ossa ab avunculo Gre-
gorio juxta SS. Martyrum tumulos condita fuisse, intelligimus. De
hujusmodi consuetudine superiùs nonnulla adnotavi in Carmen XVII.
plura verò in Dissert. XVII. ad S. Paulinum Tom. I. Anecd. Vi-
de in hoc eodem Libro Disquisitionem III. (*).

Γηροτροσίης. *Senum alendorum*. H. e. in cinerem redacta est
spes, quam Gregorii adolescentis parentes, ac majores conceperant,
suam ab isto nepote senectutem aliquando alendam, aut ut melius
dicam, esse sustentandam.

In priori versu pro ἐνθαδ' ἱθνην, quod legitur in Cod. Medic.
habet Parisiensis ἐνθαδὲ ἱθνη. In postremo pro εἰς κόνης, Cod. Me-
dic. habet εἰς δι. Fortasse ἦδε.

Εἰς Μαξέντιον.

AΓματος εὐγενέος γενόμεν. Βασιλῆος ἐν αὐλαῖς
ἔσθην. Ὄφρυν αἶμα κινέτρονα. πάτα σκέδασσε
Χρῖς ἐπεί μ' ἐκάλισσε. βίη πολλὰῖσιν ἀταρτοῖς
Γχρὸς ἔριτα πόθοιο τιράγμασιν. ἀγρὶς ἀνέυρο
τὴν σαθέρην. Χρῖς τῆς δέμας ἀλγισι πολλοῖς,
Καὶ ἰὺν κῆρος αἰ. Μαξέντιος ἐνθεν ἀνέπτην.

In Ma-

(*) In Tom. XI. P. I. praefentis Edit. nostrae.

In Maxentium. CXXXIV.

Boivinio versente.

CLara stirpe satus, Regalem admittor in Aulam.
Grande supercilium attollo; mox omnia Christus
Dissipat, errantem revocans. Vestigia flecto
Per varias incerta vias, jactantibus auris
Votorum, donec Vitae via certa reperta est.
Aerumnis corpus variis tibi Christe subegi.
Nunc levis alta super redeo Maxentius astra.

NOTAE.

Illustri sanguine natus Maxentius ad Aulam Constantinopolitanam se contulit, ubi summo in honore apud Augustos fuit. Verum fortunae favor, & publici alicujus muneris amplitudo, ut usu venit, superbum effecerant. Impotentiam hominis diu non tulit Coelum. Quare ab alto dejectus, sibi vivere, meliorisque vitae institutum amplecti coactus fuit. Inde Christo se dicans, felicem ad mortem venit, qui antea inter felicitatis fructus computare potuerat, quòd Nazianzenum amicum haberet. Haec ab hisce versibus discas; nihil enim aliud in veterum monumentis de hoc non infimi subfellii viro offendi.

Pro σκίδασει, Cod. Medic. habet χείδασσεν. In quarto versu ἀνέυρου potius legendum esse censuerat Boivinius, quàm ἄν εὔρου, uti Regius Codex praeferebat. Ejus conjecturae consentit Codex Medicus. In utrisque verò Codicibus scriptum est ἀνέπτῃ, pro quo ἀνέπτῃν scribere placuit, sensu poscente.

Ἄλλο εἰς τὸν αὐτόν.

ΠἌλλῃτ' ἔμοι κραδίη, Μαΐεντις, σῆο γράφουσα
Ὄνομα, ὃς συρελὴν ἤλθεις ὁδὸν βίότης
Ἀμβροτον, αἰπήσσαν, ἀτερπία. Σῆο φίρις
Ἀππλινε εὐδὲ τάφῳ Χριστιανὸς πελάσει.

Aliud

Aliud in eundem. CXXXV.

PAlpitat mihi cor, Maxenti, tuum scribens
Nomen, qui duram vitae viam confecisti
Mortalibus inviam, excelsam, injucundam. Ad tuum, optime,
Sepulcrum Christianus sine tremore non accedet.

NOTAE.

A Μόρτον. *Mortalibus inviam.* Vitae genus, quod Maxentius elegerat, & heic Nazianzenus describit, Monasticum fuisse videtur.

Ἀτρομος. *Sine tremore.* Aut significat Πόττα, non sine reverentia, ac timore, accedere Christianos debere ad sepulcrum viri tam pii; aut potius timorem iis inculcit, quibus religio non erat aliena expilare, aut frangere sepulcra. Nazianzeni aeo impius iste mos praecipue obtinebat, ut alibi vidimus, & infra uberius patebit.

Πρὸς τὴν ψυχὴν.

A Ἄλλοι μὲν χρυτὸν, οἱ δ' ἄργυρον, οἱ δὲ τράπεζαν
Τιμῶν λιπαρὴν, καί γυναι τῷδε βίῳ.
Ἄλλοι δ' αὖ Σερῶν καλὰ νήματα, καὶ γυναι ἄλλοι
Πυροφόροι, ἄλλοι τετραπόδων ἀγίλας.
Αὐτὰρ ἐμοὶ Χρυσὸς πλῆτος μέγας, ὅν ποτ' ἴδοιμι
Νῶ γυμνῶ καθαρῶς: τ' ἄλλα δὲ κόσμος ἔχει.

Ad animam suam. CXXXVI.

Ex versione Boivinii.

A Rgentum hic, ille argento pretiosius aurum,
Hic lautas inhiat, gaudia vana, dapes.
Est quem fila juvat depeſtere Serica: sulcos
Laudat frugiferos hic magis, ille greges.
Divitiae tu, Chriſte, meae, quem cernere pura
Mente utinam liceat: caetera Mundus amet.

NO.

NOTAE.

HUic Epigrammati similia habes in reliquis Nazianzeni Carminibus, & potissimum in Carm. *de Vita sua*. Aldus hoc idem evulgaverat. Bilius praetermisit. Iterum igitur damus è Regio Codice 2891. descriptum.

Καταρῶς. Purè. H. e. sine nube utinam aliquando Christum conspiciam; non enim id homini corporeis vinculis adstricto licet.

Ἔχῃ. Habeat. Ita Boivinius scripsit, quum corruptè in MS. Codice legeretur *ἔχῃτω*, quod glossèma τῷ ἔχῃ irreperat, ut puto, in textum.

Εἰς τὰς ἀνερύττωτας τάφους προφάτι Ματῦρων.

TΡΙΣΘΑΝΕΙΣ, πρῶτον μὲν ἑμίζατε σώματ' ἀνάγων
 Ἀΐθλοζόροις. τύμβοι δὲ θυπόλων ἀμφοῖς ἔχουσιν.
 Διῦτερον αὖτε τάφους τὸς μὲν διεπέρσατ' αἰθέριμος,
 Αὐτοὶ σῆματ' ἔχοντες ὁμοῖα. τὸς δ' ἀπείροσθι,
 Πολλὰκι καὶ δις ἕκασον. ὁ δὲ τρίτον. ἱεροσυλεῖς
 Μάρτυρας, ὡς φιλιέας. Σοδομίτιδες εἴζατε πηγαί.

In effodientes sepulcra praetereu Martyrum. CXXXVII.

TER morte digni, primùm miscuistis corpora profanorum Martyribus, & sepulcra Sacerdotem utrinque habent. Deinde autem tumulos, alios quidem evertistis nefariè, Ipsi sepulcra habentes similia; alios autem vendidistis Saepe, & bis unumquemque; aliquis & ter. Sacrilegio laedis Martyras, quos amas. Sodomitici cedite fontes.

NOTAE.

EMS. Codice Regio 2891. fol. 240. depromti sunt hi versus: Eorum titulus apud Ambrosianum Scholiastem MS. diversus est, nempe κατὰ τυμβωρύχων, contra *sepulcrorum efflores*. Quinam fuerint hi perditii homines, infra discis è Disquisitione, quam de *Christianorum Sepulcris* institui, ubi Epigramma istud illustravi; neque enim Scholiis, ac notis uberem explicationem commendare, at-

Tom. XII.

G g

que

que includere, commodum videbatur. Caeterum nunc monendus est Lector, eosdem hosce versus ab eruditissimo Boivinio ante aliquot annos mihi humanissime communicatos, anno subinde MDCCV. proxime praeterito publici juris factos fuisse à Cl. V. Joanne Mabillonio in nova editione insignis Opusculi, cui titulus *Eusebii Romani ad Theophilum Gallum Epistola de cultu SS. Ignororum*. Quum autem ipse appelleret *versus Graecos Anonymi cujusdam Poetae*, satis indicat, neque sibi, neque Boivinio eorum Auctorem Nazianzenum videri. Et revera in iis frustra requiras consuetam Gregorii nostri elegantiam. Quisquis tamen Auctor sit, certè vetustus est; eos enim explicat memoratus Scholiastes satis antiquus, ipsique Nazianzeno tribuere videtur. Nos heic adnotabimus tantùm pauca in Graecum textum.

Αἱ Θεόφοροι. Apud Cl. Mabillonium, qui & à Boivinio accepit hos versus, legitur τοῖς ὁσίοις.

Σώματ' ἔχοντες. Fortasse legendum σώματ' ἔχοντες.

Δίς. Ita per conjecturam scribendum censuit Boivinius, quum in MS. Cod. habeatur τρίς, quod sequentibus non bene respondet.

Εἴξατε πηγαί. *Cedite fontes*. Ita quoque legitur in Cod. Med. Mihi placet conjectura Salvini eruditissimi, cui scribendum videtur ἤξατε, h. e. *venite, profilite*, sulphurei fontes, qui Sodomam evertiitis, & istorum scelus expiate.

Ἄλλοι.

ΠΑῖδες Χριστιανῶν, τὸδ' ἀκήτατ'. ἡδὲν ὁ τύμβος.

Πῶς οὖν ὑμετέρας χώνουτ' ἀριπρεπείας;

Αἰὲν καὶ πᾶσι γέρας τὸδε μήτε τάφωσι

Βάλλον ἀλλοτρίοις δυσμενείας παλάμας.

Εἰ δ' ὅτι μὴ νέκυς οἶδε τὰ ἐνθάδε, τὸτ' ἀδίκασον,

Πείθομαι, ἢ σὺ φέροις πατρός ὕβριν αἰχμάνων.

Συμβολέται, γάρ σὺ εἰς, ἐργόδοι, πλατύνωται,

Μέχρι τίνος τύμβοις Μάρτυρας ἀλλοτρίοις

Τιμᾶτ' εὐπειθόντες ἢ μὴ θέμις; ἴσχετε λαίματος,

Καὶ τότε πισεύτω Μάρτυσιν ἡρα φέρειν.

Τιμὴ Μάρτυσιν ἔστιν αἰὲ θήσκειν βιοτητή

Αἵματος ἀνάνθ' ἀναιδέως μεγάλα.

Τύμβοι δ' εἰς ἀναιδέως. ὅς ἐθήματα δ' ἄμμιον ἐγείρει

Αἱ ἀλλοτρίοιτι λίσσοις, μηδὲ τάφωιο τύχοι.

Μάρτυς

Μάρτυρες αἵμα θεῷ μεγάλην ἰστέουσιν λαίβην.

Καὶ μὴ τοι θεῶν ἄξια δῶρ ἴχετε,
Βήμαδ', ὕμνος, λαὸς, ψυχῶν σίβας. ἀλλ' ἀπὸ τύμβων
Φεύγετε νεκροκόμοι Μάρτυσι πεθόμενοι.

ALIUD. CXXXVIII.

*En interpretatione Boivinii. Est autem Dialogus. Interloquuntur
A. Poeta. B. Sepulcrorum violatores. C. Martyres.*

A. **F**ilii Christianorum, hoc audite. B. Nihil est Tumulus.

A. Quare igitur vestros tumulatis insignes?

B. At est etiam omnibus (commune) hoc præmium. A. Item ne
(liceat) Tumulis

Injicere alienis hostiles manus.

Quod si ideo, quia non novit mortuus, quæ heic fiunt, id inultum
(credis).

Credo (tibi) si tu feras patris ignominiam mortui.

Compotores, ventri dediti, quorum vita vomitus est, homines lato
dorso,

Usquequò Tumulis Martyras alienis

Honoratis, pii quatenus non licet? Compescite gulas,

Et tunc credam vos Martyribus gratificari.

C. Honos est Martyribus (gratus) semper mori vitæ,

Sanguinis coelestis memores, magni (inquam, sanguinis.)

Sepulcra autem mortuis (honori sunt). Qui autem suggesta nobis
exstruit

Alienis lapidibus, is nec sepulturam consequatur.

A. Martyres, cruorem Deo magnam libastis libationem,

Et quidem à Deo digna præmia habetis,

Suggesta, hymnos, conventus, animarum reverentiam. Sed à Tumulis

Fugite, mortuorum curatores, Martyribus obedientes.

NOTAE.

Idem ac superius argumentum pertractatur. Aliquid etiam innui-
tur de Coenis ad sepulcra Martyrum. Utramque materiem per-
sequutus sum ego in geminis Disquisitionibus, quæ ad calcem hujus
Libri legentur. Horum Auctorem non ausim dicere Nazianzenum.

Παῖδες Χριστιανῶν. *Filii Christianorum*. Hoc est, *Christiani*, Graeca periphrasi, ut ἱατρῶν παῖδες, ῥητόρων παῖδες, *Medici, Rhetores*.

Μὴ τὲ τάφῳσι. *Item ne Tumulis*. Addidi particulam τὲ, quae in Codice MS. desideratur, & excidisse videtur propter similes syllabae vicinitatem in voce τάφῳσι. Quum sepulcrorum violator dixisset ἀλλ' εἰς καὶ πᾶσι γέρας τῷδε, quod ad illud Homericum alludit, exequias ac funeralia, honorem esse, ac praemium mortuorum: τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανάτων: Ποῦτα, quasi sermonem continuaret, subiecit: μὴ τὲ τάφῳσι, i. e. Similiter praemium est ac honos mortuorum, sepulcris alienis violentas non inferre manus.

Συμβολέται. *Compositores*. MS. Cod. Medic. habet τυμβολέται, *tumulorum everfores*: quae vox alibi à Gregorio usurpatur. At heic de ingluvie, & ebrietate epulantium in Basilicis Martyrum loquitur. Quare prima lectio praestat.

Εργυρόβιοι. Codex Medic. habet ἐργυρόβιοι. Pro πιστεύω ibidem legitur πισύω. Pro αἴμιν scriptum est ἡμιν accentu acuto in prima tum ibi, tum in Cod. Regio. Ego αἴμιν reponendum censui.

Αἵματος. *Sanguinis*. H. e. sanguinis Christi, quem idcirco *magnum* appellat. Honor est Christianis imitari suum caput, à quo sanguis effusus est, & vitam dare pro Fide. Atque haecenus Carmina è Regiis Codicibus descripta.

Κατὰ τυμβωρύχων.

ΜΗκέτι πηκτὸν ἄροτρον ἀνὴρ ἐπὶ γαῖαν ἐλαύνει,
Μὴ πέλαγος πλώει, μὴ δόρυ ὕδρον ἔχει
Ἀλλὰ φέρων σκαπάην τε καὶ ἄγριον ἐν φρεσὶ θυμὸν
Εἰς τύμβου πατρῶν, χερσὶν ἰοὶ ποθέων.
Ὅτποτε καὶ τῶτόν τις ἐμὸν περικαλλέα τύμβον
Σκάψει ἀτασθαλίῳ, ὥκα κερδοσύνης.

In Sepulcrorum efflores. CXXXIX.

NE quis amplius compactile aratrum in terram agat;
Ne mari naviget, neque bellicam hastam capiat;
Sed ligonem ferens, truemque corde animum
In patrum tumulos, aurum ibi quaeritet.
Quandoquidem nescio quis hoc meum splendidum sepulcrum
Effodit, injuste agens, lucri causa.

NO.

NOTAE.

CArmen hoc unà cum subsequentibus ad numerum usque CXCVIII. accepi è MS. Codice Mediceae Bibliothecae S. Laurentii. Cl. V. Antonius Maria Salvinus descripsit, & mihi suppeditavit. Uti verò fusiùs in Notis ad Carmina in *Martinianum* animadvertimus, Gregorii tempore crudelis consuetudo invaluerat, ut deicerentur tumuli vel splendidissimi, non alia de causa, quàm quòd ibi thesauri crederentur reconditi. Qui hoc ausi sunt, *τυμβωρύχοι*, i. e. *sepulcrorum effossores* appellabantur. Nonnulla in eos Nazianzeni Carmina produxit Billius Tom. II. Jambico. XVI. pag. 202. Longè plura nos damus. At unde tanta Nazianzeno Carminum copia in unum idemque argumentum? Ex eo factum arbitror, quod complures Epigramma suo tumulo inscribendum poscerent, arbitrati fortè, se per illud misericordiam, terroremve incussuros impiis tumorum effraetoribus. Unicuique foecundissima Nazianzeni Musa opem tulit; & certè stupeas, quantum, & quam variè, atque eleganter, se in eodem themate Gregorius exercuerit. Si quis tamen contendat, haec omnia fere Carmina in unum aliquod illustre inter Cappadocas Sepulcrum conscripta fuisse, quod auri conquirendi causa impii homines prostraverint; ego non moror.

Μηκέτι. &c. Ironicè haec dicit. Si aurum quaeritis, ò homines, ab arando, navigando, belloque gerendo abstinete. Citius, & commodius in sepulcris evertendis divitias comparabitis.

Ἄλλο.

Επτά βίοιο πίλει τὰς θαύματα, τῆχος, ἀγαλμα,
 Κῆτοι, πυραμίδες, νηὸς, ἀγαλμα, τάφος.
 Οὐδὸν ἔκον ἔγωγε πελώριος ἐνθάδε τύμβος
 ΤΨιπαγῆς, σκοτίλων τῶνδ' ἀπο τῆλε θίων.
 Πρῶτος δ' ἐν φθιμένοισιν αἰδῖμος, ἔργον ἀπλησυν
 Τῆς σῆς ἀνδροφάνε μαινομένης παλάμης.

ALIUD:

A L I U D. CXL.

Septem in orbe terrarum haec sunt miracula: Moenia, Simulacrum;
Horti, Pyramides, Templum, Simulacrum, Sepulcrum.

Octavum sum ego vastus heic tumulus

Sublime compactus, ab hisce rupibus longè procurrens.

Sed qui primus inter mortuos decantabar, nunc sum opus

Insatiabile tuae, ò homicida, furentis manus.

N O T A E.

IN illustre aliquod sepulcrum videntur haec scripta: Alibi verò animadvertimus è Servio, consuevisse veteres in montibus, collibus, aliisque editis locis, sua collocare monumenta. Infra pluries id significabit Poëta noster; atque erit repetendum, ubi σκοπέλων, σκοπιών, λόφων. i. e. *scopulorum, turpium, & sublimium locorum* mentionem reperies.

Ἀλλο.

HἮν ὅτε ἦν ἀτίνακτος ἐγὼ τάφος ἕριος ἄχρην
Πυλὸς ὑπερτίλλων τηλεφανῆς σκοπέλος.

Nūn δέ με θῆρ ἰτινάξεν ἐφίσιος ἐνίκα χρυσῷ.

Ὡδὲ δ' ἰτινάχθεν γείτονος ἐν παλάμαις.

A L I U D. CXLI.

JAm olim inconcussum ego sepulcrum montis è vertice

Plurimum supereminens, longè lateque conspicua moles:

Nunc autem bellua me domestica evertit auri causa,

Atque ita vicini manibus concussum perii.

Ἀλλο.

Tοῦ τόμβου τοῦ λήϊστορα ὃν περὶ πάντη

Λάων τετραπύδων ἀμφιδέει σέξτος.

Ἀζιον αὐτίκ' ἦν αὐτῷ ἐνι σήματι θύοντας

Αὐδὲς ἐπικλῆται χάγματα δυσσεβεί.

A L I U D.

ALIUD. CXLII.

Praedonem tanti sepulcri, quod circum undique
 Quadratorum lapidum obit corona,
 Aequum statim fuit, ipsum in idem sepulcrum deponentes;
 Hiatus super impio rursus claudere.

NOTAE.

Tὄσα. *Tansi*. In MS. Cod. habetur *τότον*. Emendationem poscere sensus visus est mihi.

Αἴλλο.

Eργον ἀλιτρὸν ὄψατα κεχηγνότα τύμβου δεινῶν;
 Χρυσὴ ταῦτα πέλει ἐργατα τῷ δολίῳ.
 Εἰ μὲν χρυσὸν ἔχεις, εὖρες κακῶν. εἰ δ' αἶρα κενὸς
 Ἐνθεν ἔβης, κινήσῃ μήσαο δυσσεβίην.

ALIUD. CXLIII.

Sceleratum facinus inspexi, tumulum hiantem, iter faciens:
 Huiusmodi sunt fraudulentii auri opera.
 Si tibi aurum contigit, malum reperisti. Sin vacuus
 Hinc recessisti, inutilem impietatem es molitus.

Αἴλλο.

Oὕστατον παραμένει βροτῶν βίον. καὶ ἂν ἡμελλος
 Ἐκρυγέειν παλάμῃς γείτονος ἀλουέας.
 Ὅς με καὶ αὐτὸν εἶτα χαμαὶ βάλε ἡνδ' εἰ θυμῷ,
 Οὔτε βίον δείξας, εἴδ' ὅστις ἐβημένον.

ALIUD. CXLIV.

Quot praeterii hominum aetates! Neque potui,
 Effugere manus perniciosi vicini?
 Qui me licet sublime positum fero animo disjicit,
 Neque Deum, neque mortuorum sanctitatem veritus;

NOTAE.

Ο 'Στάτιον. *Quos U.* Tumulus loquitur, ut alibi saepe. Inquit autem: Intractus per tot tempora fui, & tandem ab impio vicino mihi indictum est bellum.

Α'λλο.

ΤΟ'ν τύμβων κακόεργον ἀλάστορα φεύγετε πάντες,
 Εἰ δὲ τίσιν σκοπὴν ῥήζατο ῥηϊδίως,
 Οὐ μὲν ῥηϊδίως ἐρρήξατο. ἀλλ' ἀποτῆλει
 Χαζέσθαι. φθιμένοις ὧδ' αὖ ἀριστάμιθα.

fort. ἀμυρε-
 μιθα.

ALIUD. CXLV.

Tumulorum depopulatorem perditissimum fugite omnes;
 Qui quum facile tantum ruperit scopulum,
 Non & ipse facile disruptus est. Verum hinc procul
 Abscedite. Mortuis ita rem gratam faciemus.

Α'λλο.

ΑΙ' αἶ ὦ τί κακὸν προτιόσσομαι ἐγγυθεν ἤδη
 Τοῖσί τε τυμβορύχοις, τοῖς τε περικτίσιν,
 Σήματος ὑψιθέοντος ὀλωλότος. ἀλλὰ τὸν ἐχθρὸν
 Οὔτε δίκη. δακρύεν δ' ἡμέτερον φθιμίνες.

ALIUD. CXLVI.

HEu, heu, quale malum jam appropinquare praesentio
 Tum sepulcrorum perfossoribus, tum conterminis,
 In altum excurrente perduto monumento! Sed inimicum
 Novit Poena. Mortuis illacrymare nostrum est.

ALIUD.

Ἄλλο.

ΜΑυτῶλε τάχος ἐς πέλωριος. ἀλλὰ Κάρεσσι
Τίμιος. ὅτις ἐκεῖ τυμβολίτης παλάμη.
Κετταδύκεισσι ἐγὼ γέ μιν ἔσχατος. ἀλλὰ δειδορκας
Οἷα πάθον. σήλη γράψατε νεκροφόρον.

ALIUD. CXLVII.

ΜAufoli sepulcrum ingens est, sed Caribus
Verendum. Nulla illic tumulorum perditrix palma.
Enimvero inter Cappadoces valde eminens ego. Verum aspexilli
Qualia passum. Cirpo inscribite cadavericidam.

Ἄλλο.

ΤΕἶχος ἐνι προτόδεσσι, καὶ ὄρδιος ἔνθεν ἔπειτα
Τ'εττιος ἐκ λαγονῶν εἰς ἐν ἀγειρομένῳ
Τύμβος ἔην, καδύτηρθε λόφῳ λόφος. ἀλλὰ τί ταῦτα;
Οὐδὲν χρυτοφίλοις, οἱ μ' ἰτίναζαν ὅλον.
MS. habet
χρυτοφίλοις.

ALIUD. CXLVIII.

ΜUrus in montis radicibus erectus hinc deinceps
Supinus è lateribus in unum aggestis
Tumulus eram, collis supra collem. Sed quid hoc?
Nihil auri cupidis, qui me totum excusserunt.

Ἄλλο.

ΝΕκρῶν νεκρά πέλει καὶ μνήματα. ὅς δ' ἀνγίρει
Τύμβος ἀριτρεπείᾳ τῇ κόνι, τοῖα πάθοι.
Οὐ γὰρ ἂν ὅτος ἀνὴρ τοῦ ἱμὸν τάφον ἱστατάζειν,
Εἰ μὴ χρυσὸν ἔχειν ἤλπιστο ἐκ νεκρῶν.
MS. habet
στιμ.

Tom. XII.

H h

ALIUD.

A L I U D. CXLIX.

MOrtuorum mortua quoque sunt monumenta. Qui verò excitat
Cineri magnificum bustum, talia patiat. *Non enim iste vir meum vastasset sepulcrum,
Nisi è mortuis aurum se habiturum sperasset.*

Ἄλλο.

Tίς τίνος; ἢ κελεύει σῆλη. πρὸ γὰρ ὤλετο τύμβος.
Τίς χρόνος; ἀρχαίη σήματος ἐργασίη.
Τίς δι' ἐνῆρατο, εἰπὶ, φθόνος τόδε; χεῖρες ἀλιτράι
Γείτονος. ὡς τί λαβῶι; χερσὶν ἔχοι σκοτίνην.

A L I U D. CL

Quis cujus? Non inanis cippus: ante enim tumulum everfus est.
Quodnam tempus? Antiqua est monumenti structura.
Quis livor, dicito, hoc prostravit? Manus scelestae
Vicini. Ut quid caperet? Ut aurum tenebrionem haberet.

N O T A E.

Dialogismus est inter viatorem, & fortasse Poëtam. Sed corrupta non una in loco Graeca verba divinationibus locum dedere. In priorē versu MS. Codex habet *τίς τίνος; ἢ. κελεύει σῆλη*. Salvinius *κελεύει* legens, hunc esse verborum sensum suspicatur. *Quis cuius?* i. e. quis, & cuius filius, heic tumulatus est? *Non inanis cippus*, h. e. cippus literatus humi jacet; ibi legere poteris. Aut fortasse: *Quis cuius?* ἢ. *κελεύει σῆλη*. Non, i. e. nescio. Inanis est cippus. Vel ἢ *κεν εἶσι σῆλη*, non profecto *inest* in columna, disiecta enim est ante sepulcrum, adeoque in ea nec sepultri nomen apparet, nec patris ejus. Mihi legere placeret: *ἐκ ἐνείη*, i. e. *ἐνέσι*, non *inest* cippo. In altero versu pro *ἀρχαίης ἐργασίας*, quod est in MS. Salvinius scribendum putat, *ἀρχαίη ἐργασία*, ut sit responsio ad interrogationem. Hic est sensus. Quando conditum fuit hoc sepulcrum? Antiquitus. In ultimo versu Codex MS. habet *ἔχει*, pro quo scribendum censui *ἔχοι*. Aurum *tenebrionem σκοτίνην* vocat, h. e. aurum in senebris conditum.

Ἄλλο.

MS. habet
 ὅστις ἐμὸν παρὰ σῆμα φέρεις πόδα, ἴσθιμε ταῦτα
 Τῷ νεοκληρονομῶν χειρὶ παθόντ' ἀδίκως.
 Οὐ γὰρ ἔχον χρυσὸν τε καὶ ἀργυρον, ἀλλ' ἰσοκῆθην
 Κάλῃ μαιμαίρων τοσσατίων λαγόνων.

ALIUD. CLI.

Quemcumque meum ad sepulcrum pedes ferunt, scito me haec
 Injustè pari novi heredis manibus.
 Non enim aurum habebam & argentum; sed visus sum (habere)
 Tantorum parietum renidens pulchritudine.

Ἄλλο.

Στῆθι τίλως, καὶ πλαῦτον ἰδὼν τόδε σῆμα θανόντος,
 Εἶπες ἦν. νῦν δὲ τάφῳ δηλήμονος ἀνδρός
 Σῆμα τίλω, μὴ τύμβον ἐγείρει βρότος ἄλλος.
 Τί πλέον, ἢ παλαίμῃσι φιλοχρῦτῃσιν ὀλεῖται;

ALIUD. CLII.

Gradum propius siste, & luge intuens hoc monumentum mortui,
 Quandocumque fui; nunc autem sepulcri miseri viri
 Monumentum sum. Ne tumulum erigat alius mortalis.
 Quod operae pretium faciet, nisi quod à manibus auri cupi-
 dis destruetur?

NOTAE.

L Oquitur Tumulus, & inquit: se olim viri mortui fuisse monu-
 mentum; at nunc se esse infelicis tantùm sepulcri monumen-
 tum. In secundo versu MS. Codex habet τάφον, pro quo posui
 τάφῳ. Quod si τὸ δηλήμονος interpretaris *perditissimi*, ac *nefaris vi-*
ri, sensus erit: olim testabar, heic hominem jacere sepulcrum; nunc
 dejectus viatores moneo de execrabili effloris facinore.

H h 2

ALIUD;

Ἄλλο.

Ἄ Γῶν, καὶ κληίδες αἰμιδῆτα θανάτοιο,
 Καὶ λήθης σκοτίας βένθεα, καὶ νέκυες,
 Πῶς ἔτλη τύμβον τις ἑμὸν ἐπὶ χεῖρας ἐνεγκεῖν;
 Πῶς ἔτλη; φθιμένων κηδεταὶ ἔδ' ὅσῃ;

ALIUD. CLIII.

A Eviternitas, & claustra torvae Mortis,
 Et Lethes tenebrae profunda, & vita functi,
 Quo pacto ausus quis est meo tumulo manus violentas inferre?
 Quo pacto ausus est? Neque sanctitas mortuos defendit?

Ἄλλο.

MS. habet ἔτις. Τ' ἔτρωμαι πληγῶσιν ἀεικελίσσιν ὁ τύμβος,
 Τέτρωμ', ὡς τις ἀνὴρ ἐν ἑαί λευγαλίῃ.
 Ταῦτα φίλα θυητοῖσι; τὸ δ' αἰτίον ὡς ἀδύμιμον!
 Τὸν νέκυν, οἷον ἔχων χρυσόν, ἀποζέομαι.

ALIUD. CLIV.

P Lagis indignis fauciatus sum Tumulus,
 Sum fauciatus, non secus ac vir in funesta pugna
 Haec grata mortalibus? Causa verò quàm nefaria!
 Mortuum, velut aurum, habens, effringor.

Ἄλλο.

Π Ρὸς τε θεῶν ξενίᾳ σε λιτάζομαι, ὅς τις αἰμείβεις
 Τύμβον ἑμὸν, φράζειν: τοῖα πάθοις ὁ δράσας.

ALIUD. CLV.

P Er Deum hospitem te rogo, quicumque pertransis
 Meum tumulum, dic: talia pati, qui haec perpetrasti.
 Ἄλλο.

Ἄλλο.

Πᾶρτα λιπῶν, γαίης τε μυχῆς, καὶ πείρατα πόντου,
 Ηἷλθες ἔχων ποσειῶν χρυσὸν ἡμῶν νέκυος.
 Νεκρὸν ἔχω καὶ μῆνιν ὀλωλότος. ἢν τις ἐπέλθῃ,
 Ταῦτα λιλασιόμενῳ δώτομιν ἀσπατίως.

ALIUD. CLVI.

O Mnia relinquens, & terrae abdita, & fines maris,
 Venisti, aurum è busto meo appetens.
 Mortuum habeo, & iram extincti. Si quis adoriatur,
 Haec dabimus, desideranti, libenter.

Ἄλλο.

Εἴ σοι χρυσὸν ἔδωκα μόνῳ μόνος, ἐκ ἐφύλαττες
 Τῷδ' ὅπερ εἰλήφεις; ἢ κακὸς ἦσθ' ἀν' ἄγαν.
 Εἰ δὲ τάφον σκάπτεις τὴν αἰδέσιμον παράδηκην,
 Καὶ τοῦδ' ἐπὶ χρυσῷ, ἄξιος εἶπὲ τίνας;

ALIUD. CLVII.

Si tibi aurum tradidissem soli solus, nonne servares
 Hoc quod accepisses? aut scelestus nimium esses.
 Si verò sepulcrum perfodis verendum depositum,
 Idque auri causâ: quid commeruisti, edicito.

Ἄλλο.

Τὸς ζῶντας κατόρυττε. τί γὰρ νεκρὸς κατορύτσεις;
 Ἀξιοὶ εἰπὶ τάων, οἳ σε ζῆν ἔασαν ἔτω,
 Τὸν τῶν οἰχομένων ὑβρισην, καὶ φιλόχρυσον.

ALIUD. CLVIII.

Viventes sepulto. Quid enim mortuos tumulas?
 Digni sunt qui sepeliantur, ii qui te sic vivere passi sunt;
 Te, inquam, in mortuos contumeliosum, aurumque inhiantem;

Ἄλλο.

ΚΑὶ σὺ, τάλαν, παλάμῃσι τεαῖς ἢ μύσιν ἔδωδῃ
 Δίξῃ θαρσαλίως, ἢ θεὸν ἀγκαλίσεις
 Χεῖρεσιν, αἷς διόρυζας ἑμὸν τάφον; ἢ ῥα δίκαιοι
 Οὐδὲν ἔχουσι πλέον, εἰ σὺ τάλαντα φύγοις,
 Φησὶ δίκης. τίς πίσις, ὅτ' ὤλεσαν οὐ λαγόνισσι
 Σῆσιν ἔδωκα νίκην, γαῖα φίλη, φθιμένον;

ALIUD. CLIX.

ET tu, infelix, palmis tuis aut mysticum cibum
 Sumes fidenter, aut Deum amplectèris
 Manibus iisdem, quibus meum sepulcrum perfodisti? Porro Iusti
 Nihil iniquis amplius habent, si lances effugias,
 (Dicer aliquis) Iustitiae. Quae fides, quando perdiderunt, quem
 visceribus
 Tuis commendavi mortuum, cara Tellus, extinctum?

NOTAE.

ΑΓκαλίσεις. *Amplecteris*. Ita per conjecturam scribendum opinor, quum in MS. Cod. sit ἀγκαλίσει. Nempe antiquus mos fuit, ut ad sacram Mensam accedentes manibus acciperent Corpus Domini è Sacerdotis dextra, quod exinde in os suum immittebant. Propterea inquit: ὁ miser, quomodo Christi Corpus, & Deum iisdem fumes manibus, quibus tantum scelus perpetrasti, meum everrens tumulum?

Ἡ ῥα δίκαιοι. Porro *Iusti* &c. H. e. Si tu scelestè lances Iustitiae, ac poenam fugias post tam enorme facinus, ad quid Iusti tot laboribus, atque virtutibus contenderunt, ut poenas aeternas effugerent?

Φησὶ δίκης. *Dicer aliquis Iustitiae*. Melius fortasse scribendum δίκη, ut sit ipsa Iustitia, quae tumuli everforem, Telluremque alloquatur.

Ὦλεσαν. *Perdiderunt*. Nempe viri improbi. Si cui placet scribere ὤλεσας *perdidisti*, per me licet.

Φθιμένον. *Extinctum*. Est in MS. Cod. φθιμένον.

Ἄλλο.

Ἄλλο.

ΟΤ' γαίη μ' ἐτίναζεν. ἀτάρθαλος ὤλειπεν αἰὴρ.
 Καὶ φιλοκτενέης εἵκεα τῶτον ἔχω.
 Πρὸς θεῖτα δ' ἦεν ἄτυλα, θεὸς, νέκυς. ἀλλὰ θεὸς μὲν
 Ἰλαος. εἰ δὲ νέκυς, ὅψεδ' ὁ τυμβολίτης.

ALIUD. CLX.

Non me tellus excussit: me vir impius perdidit.
 Et avaritiae causa hunc intus habeo.
 Sacra sunt Afyla, Deus, & Mortuus. Sed Deus quidem
 Propitius. An & Mortuus, tumuli destructor viderit.

NOTAE.

Fortasse in duo dividendum est Carmen istud. Ego conjungere
 non dubitavi; sensus enim posterioris Distichi rectè cum prio-
 ris sensu continuari videtur. Sepulcrum dixerat, se intus habere fu-
 rem destructoremque suum; tum subdit: Inviolata duo sunt loca,
 ad quae homines confugiunt salutis suae tuendae causa, Tempa
 nempe, & Sepulcra. Quippe in his Deus habitat, & Mortui. Sed
 Deus confugientibus ad Tempa immunitatem praestat. Vereor,
 ut Mortuus ei praestiturus sit, qui ad Sepulcrum confugerit, non se
 tuendi, sed furandi causa, illudque perfoderit.

Ἄλλα.

1. **H** ρά σε διήτσουσιν Ἐρινύες. αὐτὰρ ἔγωγε
 Κλαύτομ' ἀποφθιμένους, κλαύτομ' ἄγος παλάμης.

ALIA. CLXI.

1. **T**E certè agitantur Furiae. Ego verò
 Mortuos plorabo, plorabo dextrae tuae scelus;

2. Λήξατε τυμβοχόοι, καὶ λήξατε βένθεσι γαίης
 Κεύθευ τῆς φθιμένους. ἔξατε τυμβολίταις.

2. Cessa:

2. Cessate tumulorum aggestores, cessate terrae profundis
Occulere mortuos. Cedite sepulcrorum perditoribus

NOTAE.

IN primo versu metri causa addidi illud καί, quod in MS. desideratur. Alterum versum emendavi ex conjectura Cl. V. Antonii M. Salvini. Legitur enim in eodem Cod. MS. κεύθω τὸς φθιμῆνυς. εἴζατε τυμβολεῖται.

3. Νεκρῶν καὶ τᾶς γ' εἰς σορίσματα. ὡς φιλόχρυσον
Εὐρωσιν παλάμην, σήματα τοῖα χεῖν.

3. Mortuorum haec quoque (mortua) commenta sunt: ut auri cupidam
Inveniant manum, hujusmodi monumenta extruere.

4. Τί σ' ἀνέηκεν ἄπλησε τόπον κακὸν ἀντιγόοντος
Κέρδιος ἀλλάξαι μηδὲ παρασάοτος;

4. Quid te induxit, avide, tantum malum cum fluxo
Lucro, neque permanente, commutare?

Ἄλλο.

Στῆλαι, καὶ τύμβοι μέγα χαίρετε, σήματα νεκρῶν.
Οὐκέτι κηρύξω μνημασι τὸς φθιμῆνυς.
Ἡρίκα τὸν περίφαντον ἐμὸν τάρον ὤλετε γείτων,
Γαῖα φίλη. σὺ δὲ μοι δέχυστο τὸς φθιμῆνυς.

ALIUD. CLXII.

Cippi, ac tumuli longum valete, iudicia mortuorum.
Non amplius monumentis extinctos praedicabo.
Quandoquidem illustre sepulcrum meum perdidit vicinus,
Cara Tellus, tu mihi extinctos excipe.

Ἄλλο!

Ἀλλο.

ΣΤῆλαι καὶ πλακοῦντες ἐν ἔρεσιν, ἔργα γιγάντων,
 Τύμβοι, καὶ φθιμένων ἀφθιτε μνημοσύνη;
 Σητμός πάντα βράσσειν ἐμοῖς νεκύεσσιν ἀρήγων,
 Οἷς ἐπὶ χεῖρ ὅλοή ἤλθε σιδηροζόρος.

ALIUD. CLXIII.

Cippi, & lapidei in montibus, opera gigantum,
 Tumuli, & extinctorum inextincta memoria.
 Terraemotus universa subruat, meis opem ferens mortuis,
 Quos ferro adorta est funesta manus.

Ἀλλο.

Ἡ Νίκα τὸν περίβωτον ἐτ' ἔρεος, ἄγριε τίτᾶν,
 Τύμβον ἀνέβρῃζον, πῶς ἐπ' ἰδὲς νέκυας;
 Ὡς δ' ἐπ' ἰδὲς, πῶς χεῖρες ἐτ' ὄσεα; ἢ τάχα μὲν σὲ
 Τῇ σχέθον, εἰ θέμις ἦν τοῖσδ' ἓνα τύμβον ἔχειν.

ALIUD. CLXVI.

Quum celebrem in monte, effere Titan,
 Tumulum perfregisti, quomodo inspexisti mortuos?
 Simul ac inspexisti, quomodo manus tuae adversus ossa? Forte te
 Heic retinuiscent, si fas esset cum hisce unum sepulcrum habere.

Ἀλλο.

Σῆματα, καὶ σποδίη, καὶ ὄσεία, οἳ τε πάρεδρος
 Δαίμονες, οἳ φθιμὸν νεαίετε τόνδε λόφον,
 Τόνδ' ἀλιτρὸν τίνυσθε, ὅς ὑμίας ἱζαλάταξεν.
 Τῶν δὲ περικτιόνων δάκρυον ὑμμῖν ὅσον.

Tom. XII.

I i

ALIUD.

A L I U D. CLXV.

MOnumenta, & cinis, & ossa, & affeffores
 Genii, qui extincti tumulum hunc incolitis;
 Scelestum ulciscimini istum, qui vos depopulatus est.
 Finitimorum quot vobis lacrymae!

Ἄλλο.

Tῖμβοι καὶ σκοπιαί, καὶ ἕρεα, καὶ παροῦται,
 Κλαύτατε τύμβον ἑμὸν, κλαύτατε τυμβολίτην.
 Ἡ' χ' δ' ἐκ σκοτίλων πυμάτης ὅπως ἀντιαχείτω.
 Τῶν δὲ περικτιόνων. κλαύτατε τυμβολίτην.

A L I U D. CLXVI.

TUmuli, & speculae, montesque, & viatores,
 Meum desicte sepulcrum, sepulcri everforem desicte.
 Echo è rupibus extremam vocem resonet
 Finitimorum. Sepulcri everforem desicte.

Ἄλλο.

KΤείνιτε λήϊζεσθε κακοὶ κακοκερδῆες ἄνδρες.
 Οὐτὶς ἐτι σχήτει τὴν φιλοχρημοσύνην.
 MS. habet **E**ἰ τὰδ' ἔτλης κακόεργε κακόφρονος ἔνεκα χρυσῷ,
 εἴχῃ. Πᾶσι σὴν ἔπ' ἔχεις ἀρπαλὴν παλάμην.

A L I U D. CLXVII.

Occidite, diripite, improbi; improbi lucri viri.
 Nemo amplius coërcebit auri sacram famem.
 Si haec ausus es, malefice, maligni auri causâ;
 Jam omnibus tuam injicis rapacem manum.

Ἄλλο.

Ἄλλο.

Οὗτος ἔπερσεν ἑμὸν φίλον τάφον ἐλπίδι κέφῃ;
 Ὃν μόνον κτεάινον εἵδεν ἀπῆλθον ἔχων.
 MS. habet Καὶ τῶτόν τις ἀλιτρός ἰαῖς παλάμαις ὀλίπαιεν
 λῶσαι.
 Ἐκ δ' ὀλίπας τύμβῳ τῇλε βάλοι πατέρων.

ALIUD. CLXVIII.

MEum dilectum tumulum iste vastavit, inani spe ductus,
 Quam solam possessionum habens, abii hac vita.
 Hunc etiam aliquis scelestus suis manibus interficiat;
 Interfectum procul à majorum tumulo projiciat.

Ἄλλο.

Τὶς τὸν ἑμὸν διέπερτε εἶλον τάφον, ἕρεος ἄκρης
 Τῇσδ' ἀναιερόμενον ἥλικον ὄσπατις;
 Χρυσὸς ἔθνηζε μάχαιραν ἐπ' ἀνδράσι. χρυσὸς αἴτλησεν
 Κύμασι χειμερίοις ὤλεσε ναυσιβάτην.
 Καὶ μὲ χρυσὸς ἔπερτε μέγαν περικαλλέα τύμβον
 Ἐλπιτθεῖς. χρυσὸς δεύτερ' αἶταν' ἀδίκους.
 Πολλὰκι ναυηγῶιο δέμας κατέχωσεν ὁδίτης
 Κύμασι πλαζόμενον, πολλὰκι θρολίτῃς,
 Ἡδὲ καὶ πολέμῳ τίς οὐ ὤλεσεν. Ἄλλ' ἐμὲ γείτων
 Χωσθέντ' ἀλλοτρίαις χερσὶν ἔπερτε τάφον.

Aliud in versione Salvini. CLXIX.

Quis nostrum evertit tumulum, qui vertice montis
 Arduus excelso celsior erigitur?
 Aurum acuit gladium miseris mortalibus. Auri
 Nautam avidumque, undis horrida merfit hyems.
 Me, speratum aurum, perpulchrum ingenisque sepulcrum
 Rupit. Nil auro carius improbitas.
 Corpus humare undis ejectum saepe viator,
 Enectumque feris corpus humare solet,
 Et quem quis bello occidit. Tumulum me alienis
 Aggestum manibus, proximus eripuit.

Α'λλο.

Ω' Χρυτῆ δολίοιο πόσον κακὸν ἐπλεῖ' ἀνηλῆς.
 Ζῶσιν, καὶ φθιμένοις χεῖρα φέρεις ἀδίκον.
 Οἷς γὰρ ἑμὸν τύμβον τε καὶ ὅσια δῶκα φυλάσσειν,
 Τῶν δ' ὑπὸ ταῖς ἀλιτραῖς ἐζυγόμεν παλαίμας.

A L I U D. CLXX.

O Auri dolioli quantum malum est immisericordis!
 Viventibus, atque mortuis manum violentam assers.
 Quibus enim meum sepulcrum atque ossa servanda dedi,
 Horum scelestis manibus funditus perii.

N O T A E.

Α'νηλῆς. *Immisericordis*. Ita scripsi ex conjectura doctissimi Salvinii, ut aliquis sensus sit verbis; legitur enim in MS. Cod. ἐπλετο ἀνηλοῖς. In altero versu idem Codex habet ἀδίκων, quod sustineri posset. Attamen legere placuit ἀδίκον.

Α'λλο.

Π' ἄντ' ἔθανεν. νεκύεσσιν ἐπαίζομεν. ὅτις ἔτ' αἰδῶς
 Ἐκ ζώντων φθιμένοις. δέρκεο τόνδε τάφον.
 Ὅν γ' ἐλπὶς χρυτοῖο διώλεσε τόσσον ἰόντα,
 Θαῦμα παρερχομένοις, θαῦμα περικτιόσιν.

A L I U D. CLXXI.

O Mnia periere. Mortuis insultamus. Nulla amplius verecundia
 Extinctis à viventibus. Intuere hunc tumulum,
 Quem spes auri disperdidit, quum tam ingens esset,
 Miraculum praetereuntibus, miraculum conterminis.

NO.

NOTAE.

IN priore versu illud *ἐπαίζομεν* suspectum est, quippe in MS. Cod. corrasum ac suppletum fuit. Num scribendum *ἐπαίσσομεν*, *irruimus in mortuos*? An potius *νεκύνετ' ἐμπαίζομεν*? Aliter etiam interpungi potest, ut sit sensus. *Omnia mortuis sunt commortua. Iis insulamus.* &c.

Ἄλλο.

Λίσσομαι, ἤγχι θάνω, ποταμῷ δέμας, ἢ κύνεστιν
 Ρίψατε, ἢ πυρὶ δάψατε παντοράγω.
 Λάιον, ἢ παλάμηφι φιλοχρύστην ὀλέσθαι.
 Δεΐδια. τούδε τάρον τοῖα παθόντ' ὀρώων.

ALIUD. CLXXII.

QUaeso, ubi mortuus ero, corpus in fluvium, aut ad canes
 Projicite, vel omnivoro igne consumite.
 Melius hoc erit, quàm ex avaris manibus perire.
 Equidem timeo, hoc sepulcrum talia passum intuens.

Ἄλλο.

ΔἮποτε Κύρος ἀναζ, βασιλῆιον ὡς ἀνέωζεν
 Τύμβον, ἐπὶ χρυτῷ γράμμα τόδ' ἦρε μόνον:
 Οἷγεν ἀπλήστοιο τάφου χερὸς. ὡς δὲ σὺ τόπτον
 Σῆμα τόδ' ἔχ' ὁτίαις οἷζας, ἀνερ, παλάμαις.

ALIUD. CLXXIII.

OLIM Cyrus Rex, quum Regium aperuisset sepulcrum,
 Auri causâ; hoc scriptum dumtaxat reperiit:
 Avarae dextrae est sepulcra recludere. Ita tu ingens
 Hoc monumentum haud sanctis, ò homo, reserasti manibus.

Ἄλλο.

Ἄλλο.

Ὅς κακὸς ἐ φθιμένοισι, τάχα φθιμένοισιν ἀρήγοι.
 Ὅς δ' ἐὼς φθιμένοις, ἔποτ' ἂν ἐ φθιμένοις.
 Ὡς δὲ σὺ, τοῖς φθιμένοισιν ἐπέ' τάρον ἐξαλάταζας.
 Οὐποτ' ἂν ἐ φθιμένοις χεῖρα φέροις ὅτιν.

A L I U D. CLXXIV.

Qui viventibus nocere solet, mortuis fortasse proderit.
 Qui verò neque mortuis, ne vivis quidem umquam.
 Tu igitur, quandoquidem mortuorum sepulcrum vastasti,
 Numquam viventibus sancte auxiliaturus eris.

Ἄλλο.

Μαρτύρου', εἰδὼν ἔχω. πτωχὸς νέκυς ἐνθάδε κῆμαι.
 Μὴ με τιαῖς ἀτίσῃς τυμβοφόροις παλαίμας.
 Οὐδὲ γὰρ ἔτος ἔχεν χρυσὸν τάρος. ἀλλ' ἐδαίχθη.
 Πάντα φιλοχρυστοῖς ἀμβάτα. φεῦγε Δίκη.

A L I U D. CLXXV.

Nil, fateor, est mihi. Mendicus mortuus heic jaceo.
 Ne me tuis tumulicidis manibus inhonora.
 Neque enim iste aurum habebat tumulus; nihilominus direptus est.
 Nihil auri cupidis inaccessible. Aufugit Justitia.

Ἄλλο.

MS. habet
 τυμνίς, Ὅι' τύμβοι φθιμένοισιν: ἀρῆζατε, ἔπον ἄπαντες.
 Ἡ'νίχ' ὁ λυστήης τόνδ' ἐτίναξε τάρον.
 Οἱ νέκυες τύμβοισι: τί βέζομεν; αὐθις αἶρθη
 Ὡς ἐπὶ βεχτατῇ γαίαν ἀφῆσα Δίκη.

A L I U D.

ALIUD. CLXXVI.

Tumuli ad mortuos: opem ferte, ajebant omnes,
 Quum rabidus quidam hoc sepulcrum concussit.
 Mortui verò ad tumulos: quid faciemus; Rursus sublata est,
 Ut in boum caede, terram deferens Justitia.

NOTAE.

Ω'Σ ἐνὶ βεκταρίῃ. *Ut in boum caede.* Causae multae ab antiquis
 Poëtis siñae, cur terras Astraea reliquerit. Ea etiam excogita-
 ta, quòd molestè Virgo tulerit, boves operarios, fidosque homini
 ministros, jugulari & comedi. Aratus in Phaenomenis:

— Πρῶτοι δὲ Βοῶν ἐπάσαντ' ἀροτήρων.
 Καὶ τότε μισητάτα Δίκη κείνων γένος ἀνδρῶν
 Ἐπταδ' ὑπερανή. —————

Idest: *Primi etiam boves edere coeperunt operarios. Atque tunc exosa
 Justitia illorum genus hominum, volavit in Coelum.*

Ἄλλο.

Ηλυθιν εἰς αἶδην τίς. ὃδ' ἔπτατο, ἄλλος ὄλισπεν
 Θῆρας. ὁ δὲ πλεκτόν υἱὲν τεύξε δέμον,
 Τὸ τῶν ἔτος ἀνὴρ ἢ δεύτερον ἔργον ἱρῆεν,
 Τὸνδε τάφον ρήζας χεῖριεν ἔχ' ὁπίσθαις.

ALIUD. CLXXVII.

AD inferos quidam penetravit; alter volavit; ille profligavit
 Feras; hic verò plexilem filio fabricavit domum.
 Hiscè operibus iste vir minimè secundum opus fecit,
 Sepulcrum hoc manibus sceleratis perfringens.

NOTAE.

Ο Δὲ πλεκτόν. *Hic verò plenilem* Ὡς. Post commemoratum Orpheum, Daedalum, & Herculem, nescio quem heic Nazianzenus designat, compactilis domus architectum filio suo. Num forte Vulcanum significat, à quo mirabile illud rete compactum fingitur, legendumque est Ἀρείῳ pro οἰῷ? At cur *domum* rete appellat? Judicent, & melius divinent alii.

Ἄλλο.

Εἴ τόνον ἔργον ἔγχεας ὀλωλότι, ἢ μέγα θαῦμα.
 Εἰ δὲ τόνον διέπρασας, αἰῶνιμος ἐπιομένοισιν.
 Καὶ σε τίς ἐν μεγάλοιςιν ἀριθμῆται κακοεργῶις,
 Τύμβου ἀναρρήξανθ', ὃν καὶ τρομέεσσι φοιῆτες.

ALIUD. CLXXVIII.

ΣI tantum opus erexeris mortuo, haud valde mirandum:
 Si tantum opus vastaveris, celebris eris apud posteros.
 Et te aliquis inter sceleratos famulos recensabit,
 Quando sepulcrum evertisti: quod vel homicidae verentur.

Ἄλλο.

Χρυτὸς μὲν Ροδίοισιν ἐτίκλυτε. σοὶ δ' ἀπὸ τύμβου
 Χρυτὸν φέρει σίδηρος, ὃς κακὸν φέρει.
 Ὅρουσ' ὀρουσι πάντας. ἢ τάχ' αὖν σε τις
 Τύμβος ἢ ἔξολίττει πετῶν, νεκύεσσι δ' ἀρήγοι.

ALIUD. CLXXIX.

ΑUrum quidem in Rhodios pluit. Tibi verò è tumulo
 Ferrum affert aurum, quod affert malum.
 Effode, effode omnes. Fortasse te quis tumulus
 Vel funditus perdat decicens; & mortuis opem ferat.

NO.

NOTAE.

Pοῖοιοιτιν. In Rhodios. Hujus fabulae vestigia sunt apud Pindarum in Olymp. Od. VII. ubi de Rhodiis loquens Poëta haec habet:

Καίτοιτι μὲν ξαν-
 ῶν ἀγαγὼν περὶ λαν.
 Πελὸν ὅτε χρυσόν.

Idest: *Illis quidem (Jupiter) flavam adducens nubem, multum pluviam.* Ut Rhodiorum opulentiam deprædicarent Poëtae, hunc aureum imbrem, ut opinor, finxere. Caeterum pro ἐπέκλυτον, quod est in MS. Codice, legibus metri suadentibus, scripsi ἐπέκλυτε nisi pro Ροῖοιοιτιν scribere præstet Ροῖοίσις. In eodem versu, & Codice occurrit τύμβον, pro quo τύμβος, sive τύμβων, substituendum censui.

Ἄλλα.

1. **T**ύμβος ἦν. εἴν δ' ἐμὶ λίθων χύσις. ἢ ἐτι τύμβος.
 Ταῦτα φιλοχρῦτοις εὐαδε. ποῖα δίκη;

ALIA. CLXXX.

1. **T**umulus eram; nunc non amplius tumulus, sed effusi lapides.
 Ita Avaris placuit. Qualis poena! (illis conveniret.)

MS. habet 2. Αἰ αἰ. καὶ τέτρη γενόμεν, καὶ χεῖρας ἀλιτρῶν
 ἐσφυγον. Οὐκ ἐφυγον. χρυσὸν τίγῃ χειρότερον;

2. Eheu. & cinis evasi, & manus impiorum
 Non fugi. Quidnam pejus auro?
3. Ἀζομαι ἀνδρομέης γενεῆς ὑπερ. εἴ σε τις ἐτλη
 Τύμβε χαμαὶ βαλίστην ἔχ' ὁτίαις παλάμαις.
3. Timeo humana pro stirpe, quando te quidam est ausus,
 O Tumule, sacrilegis dejicere manibus.
 Tom. XII. K k 4. Τύμ-

4. Τύμβος ἐγὼ, σκοπὴ τις ἀπ' ἔριος. ἀλλὰ με χεῖρες
Θῆκαν ἴσον δαπιδῷ. τίς τὰδ' ἀνῶξε νόμος;

Verſente Salvinio.

4. Celfus eram tumulus, specula & de monte. Sed æquum
Me fecere ſolo. Hoc quæ pia jura jubent?

5. Οὗτος ἐμὸς δόμος ἦεν ὀλωλότος. ἀλλὰ σίδηρος
Ἦλθ' ἐπ' ἐμῷ τύμβῳ. σὸν δέμον ἄλλος ἐχθρὸς.

5. Vita hæc noſtra domus defuncti. Venit in ipſam
Ferrum. Veſtram alius ſic habeatque domum.

6. Τὴν ſκαπαίνην ἐπ' ἄρῃραν. ἐμῷ δ' ἀπο χάζιο τύμβῳ.
Χάζιο. εὐδὲν ἔχω πλὴν ζακότηων νεκρῶν.

6. Arva ligo tantum. Noſtro procul eſto ſepulcro.
Eſto procul. Cineres poſſidet ira meos.

- MS. habet 7. Εἴ σ' ἀπλησε τάφων δηλήμονα τοῖον εὐλπειν,
τάφω. Πάτσαλος ἀν τῇδε καὶ τροχὸς ἐκρέματο.

7. Si te huc ſperafſem, tumulorum effoſſor avare,
Heic palus pendens, & rota faeva foret.

8. Τίπτε μ' ἀνοχλίζεις κινεὸν τάφον; ὅς τέ μ' ἐνα
Κεύθῳ, καὶ ſποδὴν τοῖσιν ἐπέρχομένοις.

8. Quid me vexas vacuum tumulum? Sola offa
Abſcondo, & cinerem accedentibus.

Ἄλλο.

Τύμβος ἐγὼ τύμβων παυντέρτατος. ἀλλὰ μ' ἰωξεν
Ὡς τινὰ τῶν πολλῶν ἀνδροφάνος παλάμη.
Ἀνδροφάνος παλάμη με διώλεσε. λήξατε τύμβων
Θνητοὶ καὶ κτερέων. δευτ' ἐπὶ νεκρὰ κύνες.

MS. ha-

MS. habet *ἀρετήν.* Λεῖτ' ἐπὶ νεκρὰ χύεις. χρυσὸ διζήτορες ἄνδρες
 Ἡδὲ καὶ νεκρῶν χρυσολογῶσι κύνιν.

ALIUD. CLXXXI.

SUM tumulus, tumulis longè sublimior: at me
 Rupit, ut è multis unum, homicida manus.
 Destruxit me homicida manus. Cessate sepulcris
 Exequiisque homines. Spargite busta, canes.
 Spargite busta, canes. Jam conquirentibus aurum,
 Vel cinis excutitur ipse cadaveribus.

Ἄλλα.

1. **A**Ἄλος τύμβον ἱγέει. σὺ δ' ὤλεσας. ἄλλος ἱγέρον
 Σὸν τάφον, εἰγε θίμης, ἄλλος ἱρᾶζε βαλ.οι.

ALIA. CLXXXII.

1. **E**Rigit hic tumulum: tu contra destruis: unus
 Erigat, atque alter destruat huncce tibi.
2. Ἡδὲ καὶ νεκύεσσιν ἐπὶ χραον οἱ φιλόχρυστοι.
 Ψεύγεται δ' ἐκ τύμβων, εἰ σθένος, οἱ φθίμενοι.
2. Vitâ, auri cupidi defunctos aggrediuntur;
 Aufugite extincti, si pote, de tumulis.
3. Τίπτει μ' ἀνοχλίζεις; νεκρῶν ἀμειννὰ κάρηνα
 Μῦνα φέρω. τύμβων ὅςτις πλῆτος ἅπας.
3. Quid me vexas? Mortuorum imbecilla capita
 Tantum contineo. Tumulorum divitiae omnes, ossa.
4. Δαίμονας, οἳ με ἔχουσιν, ἀλεύειο. ἢ τι γὰρ ἄλλο
 Τύμβος ἔχω. τύμβων ὅςτις πλῆτος ἅπας.
4. Genios, qui me possident, fuge; nil enim aliud
 Tumulus contineo. Tumulorum divitiae omnes, ossa.

5. Εἰ χρυσὸς δόμος ἦεν ἔλος τάφος, ὦ φιλόχρυσε,
Οὐποτ' εἶδει τοῖνυ χάρις εἶρην ψθιμένους.
5. Si aurea domus totum hoc bustum foret, ὁ Avare,
Ne fas quidem esset mortuis vim inferre.
6. Λήθη καὶ σιγὴ νεκύων γίρας, ὡς ἀλάπαξεν
Οὗτος, ἑμὸν πολλοῖς βήκεν αἴσμα ταφον.
6. Mortuorum praemium oblivio, & silentium; quandoquidem
vastavit
Iste, meum multis fabulam fecit sepulcrum.
- MS. habet 7. Πάντ' ἔχετε ζῶντες. ἑμοὶ δ' ὀλίγοι τε φίλοι τε
Λαῖς τῷ ψθιμένῳ. φείδιο σὺ νέκυος.
7. Omnia viventes habete. Mihi mortuo & pauci & cari
Lapides sint. Tu extingue, quaeso, parce.
8. Οὐ χρυσὸς δόμος εἰμὶ. τί τίμνομαι αὐτὸς ἔγωγε
Τύμβος, ὃν ὀχλίσεις, πλῆθος ἑμῶν νέκυος.
8. Non sum aurea domus. Cur igitur me depopularis?
Tumulus, quem dejicis, est mihi mortuo divitiae.
9. Τύμβος ἐγὼ κλέος ἦα περιπτύσσων αἰσχροπῶν.
Νῦν δ' εἰμὶ σήλην χερὸς αἰλιτροτάτης.
9. Sepulcrum ego decus eram finitimarum gentium;
Nunc verò sum titulus impiissimae manus.
10. Εἰ λίην φιλόχουτον ἔχεις κίαρ, ἄλλον ὀρύσσειν
Χρυσόν. ἑμοὶ δ' εὖδιν πλὴν ψθιμένων κτερίων
10. Si valde auri appetens cor habes, aliud effode
Aurum. Mihi nihil praeter mortualia.
11. Μὴ δαΐζης μερότεσαι γυμνὸν νέκυον. ἢ σε γυμνώσει
Αἶλος. ὁ δὲ χρυσὸς πολλὰκις εἰς ὄναρ.

11. Ne offende mortalibus nudum mortuum; nam te nudabit
Alter. Aurum verò saepe somnium est.
12. Οὐχ ἅλις ἢε βροτοῖσι βροτὸς ἐπὶ χεῖρας ἰάλλειν,
Ἀλλὰ καὶ ἐκ νεκρῶν σπειῦσιν χρυτὸν ἔχειν;
12. Non satis erat, mortalibus mortales, manus injicere,
Verum etiam è mortuis studeatis aurum habere?
13. Ὑμετέροις τύμβοισιν ἀρήξατε, εἰ τὸδ' ἐρῶντες
Σῆμα εὐείχην. ὅσος λυσιτετε τυμβολίτην.
13. Vestris opem ferte sepulcris, qui hocce intuemini
Monumentum discerptum. Quam magnum cernitis tumu-
lucidam!
14. Τίς με τὸν ἐξ αἰῶνος ἀκηρήτοισι λίθοισι
Κυδόμενον, θνητοῖς δ᾽ ἄρ' ἐπὶ πέτρᾳ νεκρῶν;
14. Quis me à longo tempore immobilibus lapidibus
Occultatum, mortalibus prodidit egenum cadaver?
15. Τίτιτε τάφον διέπικτας ἐμὸν, τάλαρ; ὡς διακιρτη
Σοὶ γὰρ θεὸς βιοτήν. ὦ φιλόχρυσον ἄγος.
15. Cur sepulcrum evertisti meum, miser? Utinam fecerit
Tibi quoque Deus vitam. O avaritiae noxa!
16. Ὡμοστα τὸς φθιμένους, καὶ ὥμοστα τάρταρον αὐτὸν,
Μὴ ποτε τυμβολίταις εὐμένους ὄμμα φέρειν.
16. Mortuos obtestor, obtestor & ipsa Tartara,
Numquam tumulorum everfores placido aspiciant lumine.
17. Οὐρεὰ καὶ πρῶντες τὸν ἐμὸν τάφον, ὡς τιν' ἰταίρων,
Κλαύετε. πᾶς δὲ πείσοι τῷ σε τέμνοντι λίθος.
17. Montes, & colles, meum tumulum, ceu aliquem sodalium,
Deflete. Omnis verò lapis in eum, qui te caedit, irruat.

18. Πλούσιος, εἰμὶ πίνης. τύμβω πολὺς, ἔνδον ἄχρυστος.
Γσθι καδυβρίζων νεκρὸν ἀτυλότατον.

18. Dives (olim,) sum (modò) pauper; tumulo copiosus, intus absque auro.
Scito te contumelia afficere mortuum rem inviolabilem.

19. Κἄν σῆς πυθμένος ἄχρις ἐμὸς κευθμῶνας ὀρύσσων,
Μόχθους σοὶ τὸ πέρας. ὅσῃα μῦθον ἔχω.

19. Quamvis non prius defistas, quàm usque ad fundum latebras meas effoderis,
Finis tibi erit labor: ossa tantùm contineo.

20. Τίμνετε τίμνετε ὦδε. πολύχρυστος γὰρ ὁ τύμβος
Τοῖς ποδίσσι λίθους. τ' ἄλλα δὲ πάντα κόινς.

20. Secate, secate sic: multum enim auri possidet sepulcrum
Desiderantibus lapides: alia omnia cinis.

21. Γαῖα φίλη, μὴ σοῖσι θανόνθ' ὑποδέχνητο κόλποις
Τὸν τυμβωρυχίης κέρδεσι τερπομένον.

21. Tellus cara, ne tuo mortuum excipe sinu,
Qui è sepulcrorum effossione lucrari gaudet.

22. Γ'βρισης ἐπ' ἐμ' ἦλθε τὸν ἐ ζώντα σίδηρος.
Καὶ χρυσὸν ποθείων, ἦυρε πίνητα νέκυν.

22. Contumeliosum in me non viventem irruit ferrum:
Et aurum appetens, pauperem reperit mortuum.

Ἄλλο.

ΜΤθος τάρταρος ἦεν. ἐπεὶ τάρον ἐκ ἀνέωξεν
Οὗτος αἰνῆρ. οἰμοὶ ἐς βραδυῦτες σὺ Δίκη.
In MS. deest ὧς βραδυῦτες σὺ Δίκη. καὶ τάρταρος ἦτοτε δεινός.
Οὐ γὰρ ἂν ὅτος αἰνῆρ τόνδ' ἀνέωξε τάρον.

Alind

Aliud e versione Salvinii. CLXXXIII.

Fabula sunt Manes; tumultum namque haud referasset
 Iste vir: cheu quàm tu pede clauda Dice!
 Quàm pede clauda Dice! Manes quàm fabula! namque
 Iste modò hunc tumultum non referasset homo.

Eis τὴς Εὐπράξις.

Οττὸς μὲν ἐν τιμαῖσις Εὐπράξις, ὃδὲ μὲν ἄλλος,
 Οὐδ' οὐ μὲν ἐν ἀμφοτέροις, θυμὸν ἔχοντες ἕνα,
 Γρηγορίου ἱερέως ὑποδρηστῆρες ἀριστοί,
 Τὸ καὶ νῦν λατρίαι, καὶ παρὰ παλαιότες.

In Eupraxios. CLXXXIV.

Nequē inter ultimos locandus Eupraxius, neque alter,
 Nomen unum ambo, animū & unum habentes,
 Gregorii Sacerdotis ministri optimi,
 Ejusque etiamnum famuli, illic adstantes.

NOTAE.

Post Carmen in *Probaeresium*, cui primus locus datus in hoc Libro, subsequebatur istud Carmen in MS. Codice Mediceo. Titulum praefixi ego. Agitur autem de duobus Eupraxiis, qui Gregorio Episcopo inservierant in sacro ministerio, Diaconatus fortasse, vel potius Subdiaconatus. Quis autem sit Gregorius iste, pater ne, an filius Nazianzenus, an etiam Nyssenus, pronunciare nescio; quamquam mihi probabilius videatur, intelligendum heic esse Gregorii Theologi patrem Gregorium. Inter Scriptoris nostri Epistolas trigesima, ad Eusebium Samosatensem Episcopum in exilio agentem scripta, hoc habet exordium. Τα πάντα τίμιος ὦν ἡμῶν, καὶ τῶν φίλων ἐν τοῖς γνησίοις, ὁ αἰδισιμότατος ἀδελφὸς ἡμῶν Εὐπράξις, τιμιώτερος ὡς καὶ γνησιώτερος ἐκ τῆς περὶ σε διαδέσεως &c. H. e. *Quamquam mihi semper curus sis, atque inter sinceros amicos, venerabilis frater noster Eupraxius: carior visus est, & magis ingenuus ob animi affectum erga se suum &c.* Sed Eupraxius iste diversus ab iis, qui

qui in Carmine laudantur, videtur; quum enim appelletur *frater* à Nazianzeno Episcopo, & ipsum fuisse Episcopum, coniecere cogimur. Nostros autem Eupraxios ad tantum munus pervenisse, heic minime innuitur, sed quidem ipsos è vivis sublato, dum adhuc Episcopo Gregorio inservirent, cujus & apud Superos ministri esse, ni mea me fallit conjectura, dicuntur. Caeterum, si quis divinationi locus est, quatuor hosce versus ab integro aliquo Nazianzeni Carmine avulsos opinor, cujusmodi fortassis illud est πρὸς Ἑλληγιον περὶ τῶν Μοναχῶν, ad *Hellenium de Monachis* num. 47. in edit. Billiana, ubi de multis piis viris sermo habetur aut degentibus, aut vitâ defunctis. Illic penè simile Distichi unius exordium occurrit. Hi autem versus ad alios præcedentes referri videntur.

Πρὸς Χριστὸν τὸν σωτῆρα.

Ὅτ' ἔξ' ἑδὲ ποδὸς σίο χωρὶς ἔχρος αἶψαι,
Χριστὶ αἶψα, ὅς πάντα πύλεις σοῖσις μερόπεσιν
Ἐσθλά, καὶ ἐν πάντεσσιν οὐδὲ ἰδέα τίτῃσαι.
Σοὶ πίσυρος, καὶ τήνδε τίμῳ τρίβον. ἀλλὰ με πίμποις
Ἀσκηθῇ, καὶ πάντα πόροις, ὅτ' ἰλδεται ἦτορ.
Καὶ με αἶψα παλίστορον ἀγοῖς ἐπὶ δῶμα πεινχρὸν,
Ἐνθα σε νύκτα καὶ ἡμαρ ἐλεύθερος ἱλασκόμην.

Ad Christum Servatorem. CLXXXV.

NE unum quidem gressum pes movere sine te potest,
Christe Rex, qui tuis mortalibus es omne
Bonum, & recta via, per quam in omnibus pergant.
Tua ope fretus, hanc in eo semitam. Deduc me
Illacsum; tribue quaecumque cor meum cupit;
Et me, ò Rex, ad pauperes aedes reducem ducito,
Ubi liber te diu noctuque mihi propitium reddam.

NOTAE.

Carmen hoc multa habet communia cum eo, quod editum est à Billio Tom. II Operum Nazianzeni num. 53. cum hocce titulo Ἑσθλία, sive *S. Gregorii peregre profecturi precatio ad Christum*. Ego titulum huic nostro præfixi.

Ἀλλο.

Ἄλλο.

Ὅς πυρὶ καὶ νεφέλῃ στρατὸν ἡγάγεις, ὅς δ' ὁδὸν εὖρες
 Ἐν πελάγεσσι, πῆξας κύματ' ἠλαυνομένοις.
 Ἄρτον δ' ἔρανονθεν ὕψας ζέον ἢ δοκίαν.
 Ἐλ δὲ πέτρης πηγῇ ἐβλύσας ἀκροτόμῃ.
 Καὶ γὰρ σὺ θεράποντι συνέμπορος ἔλθῃ καλεῖντι,
 Χρυσὲ φάος μερόπων δεξιὰ πάντα φέρων.

ALIUD. CLXXXVI.

Qui igne & nube exercitum duxisti, quique viam fecisti
 In mari, undas immobiles pulsis sternens;
 Cujus jussu peregrinus panis coelicus, nec opinantibus, pluit,
 Et petra è prærupta fons manavit;
 Nunc etiam famulo tuo te invocanti comitem te junge,
 Christus lux mortalium, prospera cuncta ferens.

NOTAE.

Idem cum superiore argumentum. Similia legas in memorato Car-
 mine LIII. apud Billium. Quae verò ibi solis hexametris, heic
 Elegiacis exprimuntur.

In Maledicum CLXXXVII.

Πολλὰ λέγεις με κακῶς, ὃ φίλτατε. εἰ μὲν ἄριστος
 Αὐτὸς ἐὼν, τάχα τι καὶ πείτομαι. εἰ δὲ κάκιστος,
 Δίττομ' αἰεὶ με λέγοις καὶ πλείονα. ὧδ' αὖν ἐγωγε
 Πᾶντιν ἄριστεύοιμι. κακοῖς ἐχθεῖσθαι ἄμεινον.

IN multis mihi maledicis, carissime. Siquidem optimus
 Iose es, fortasse & in aliquo tibi credam. Sin autem pessimus;
 Rogo, semper mihi & gravius maledicas. Equidem ita
 In omnibus victor ero. Malis invisum esse præstat.

NOTAE.

CONtra maledicum, five contra maledicos, ingeniosè argum-
tatur. In postremo versu pro ἔχθισθαι legitur in MS. Cod.
σχισθαι cum accentu & spiritu leni supra syllabam primam. Sen-
sus, & versus ratio, & accentus emendationem hujusmodi poscebant.

Ἀλλο.

ΠΟλλὰ λίγεις με κακῶς, ὦ φίλτατε. ὄρᾳς δὲ σεαυτὸν
Τὸ δὲ λογισμὸν ἔχω φάρμακον εἰς τὸ πάθος.
Εἰ μὲν σοὶ παρήσι θεὸς μέγας, ἔσιν ἂ κακοί.
Εἰ δ' ἀγανακτήσει, τί πλὴν ἐστὶ δίκη;

A L I U D. CLXXXVIII.

IN multis mihi maledicis, carissime: tibi autem ipsi facis.
Hoc argumentum habeo calamitatis medelam.
Si tibi Deus maximus indulgeat: sunt & in quibus mihi indulge-
re possit.
Sin verò indignetur: quam majorem sperem vindictam?

Ἀλλο.

ΠΟλλὰ λίγεις με κακῶς, ὦ φίλτατε. εἰ μὲν ἀληθῆ,
Αἴτιος, ὅς τῃν σὴν γλῶτταν ἐφελκυτάμην.
Εἰ δ' ἀδίκως ψεύδετε, τί πρὸς ἐμὶ; πλὴν λίγεις πάντες.
Ὡς δὲ ἂν μείζω τίσιν ἔχοις θεόθεν.

A L I U D. CLXXXIX.

IN multis mihi maledicis, carissime. Siquidem vera,
Auctor ego, qui linguam tuam adversum me traxi.
Sin autem injustè, & falsa: quid ad me? per me licet, omnibus ediffere.
Ita enim majorem ultionem à Deo consequaris.

Εἰς

Εἰς τὴν ὑπομονήν·

Ὅταν τιν' εὖρος εὐπαθῆντα τῶν κακῶν,
Γινώσκει τῶτον τῷ τίλει τηρήμενον.
Ὅτ' αὖν καλέω τιν' ἐν κακοῖς, κατάρτισον
τὴν θλίψιν ἱσθί. ὅτι γὰρ εἴτι καὶ μικρὸν
Ἰλύος ἐπέλακε τῆτο ρυτθῆναι πόνοισ.
Ὡς μηδὲν εἰς πύρωτιν ἔλθῃ τῶν κακῶν.
Ἡ πῆραν εἶναι καὶ πάλην τῷ δυσμενῶς,
Θεῷ ἰδόντος, ὡς ἀναρρήθῃς μέγας.
Ἰὼβ σὲ ταῦτα πειδίτω νικηφόρος.

In Patientiam CXC.

Si quem improbum cernis florere in hac vita:
Scito poenas manere hunc postremo die.
Si quem probum malis obrutum vides: ut purgetur,
Haec illi contingere scito. Par enim est, si quid,
Modicum licet, faecis contrahit, id purgari doloribus,
Ne quod scelus in incendium reservetur;
Sive tentari, & luctari cum Diabolo,
Permittente Deo, ut magnus citeris.
Haec tibi Job victor persuadeat.

NOTAE.

EDitum est hoc Epigramma Tom. II. pag. 181. Operum Nazianzeni. Quum in MS. Codic. Mediceo duo versus occurrant, qui in editis Libris praetermissi sunt, ideo rursus producendum censui.

Ἰλύος. *Faecis*. Sensu, & metro poscente, ita scripsi. MS. Codex habebat ἰλὺς

Ὡς μηδὲν. *Ne quod &c.* Facile ex his probes Catholicae Ecclesiae sententiam de Purgatorio post mortem igne, quam Graeculi quidam averfari videntur, concoquere verò nesciunt nostrorum temporum Heterodoxi. Si praestet temporariis in hoc Mundo poenis faeces, & reliquias scelerum vel minutas purgare, ne purgandae in ignem deferantur: ergo est post obitum nostrum purgativus ignis,

L 1 2

& qui-

& quidem à Tartareo diversus. In hoc enim non purgantur, sed aeternum plectuntur crimina; in illo verò animae sordes eluuntur, ut ad aeternam postea felicitatem transitus fiat.

De se ipso. CXCI.

Τριὰς λαλοῖτο, καὶ καταρτίζη λεῶν
 Ἄλλος τις, ὥσπερ ἄξιον. θρόνων δ' ἐγὼ
 Εἴξω. θεῶ γὰρ προτλαλῶν εἰ παύτομαι.

Trinities loquatur, & reconcinnet populum
 Alius aliquis, ut par est. Ego veid è Throno
 Cedam. Neque ad Deum loqui definam umquam.

NOTAE.

Haec Nazianzenus cecinisse videtur, quum Sedi Constantinopolitanae renunciavit, ut Episcoporum, & populi tumultus compelleret. In MS. Codice habetur καταρτίζη λεῶν ἄλλος τις: quod interpretari fortè possumus: *Et concilietur aliquis alius leo*. At libentiùs lego καταρτίζη λεῶν, h. e. conciliet, seu componat, seu regat populum aliquis alius Episcopus; ubi λεῶν Atticè pro λαόν.

Ad Deum CXCII.

Τολμῶ τί λῆξαι, ὦ μάκαρ. τὸ σῶμα μοι
 Τὸ σὸν. τὸ τῆς σῆς πλάσμα προτρίπτεις χερὸς,
 Ὡς λεπτόν, ὡς ὀδῶδός, ὡς παρεμμένον.
 Ἰδὲ πρόκειται. βλήψον. ἐκλειοίπαμεν.
 Καὶ νῦν πάρει. δὸς χεῖρα. ἢ λύσον βίη.
 Πρὶν καὶ τί χεῖρον συμπετεῖν ἔμοι τίλος.
 Τί δὲ πάλιν κακῶν τε καὶ καθαρσιῶν;

Quædam audeo dicere, ò beate. Quod mihi corpus est,
 Tuum est. Opus manuum tuarum jactas,
 Sed quàm tenue, quàm malè olens, quàm fractum!
 Ecce prostratur: respice: defecimus.
 Tu veid nunc ades, da manum, vel vitâ solve,
 Priusquam mihi deterior finis contingat.
 Quid opus amplius morbis, & purgationibus?

NOTAE.

Gregorium haec cecinisse puto, quum gravi aliquo morbo, senex fortasse, laboraret. In secundo versu MS. Codex habet *προσπίπτω*, h. e. *projicio*. Scripsi ego *προσπίπτεις*, ut commodè flueret sensus. Atque haecenus Carmina per Cl. Salvinium è Mediceis Codicibus descripta.

Περὶ τῶν δαιμονίων πολέμων.

Ἔπος ἠρώικον, καὶ ἱαμβεϊόν.

Εἴ μὴ γλῶτταν ἔδητα λάλῃν, καὶ χεῖλαι σιγῇ
 Τὸν νοῦν ἀθροίζων εἰς θῆσ' κοινωσίαν,
 Οὐρακεν ἀγνοτάτοις νοσησιν ἀγνὸν αἶακτα
 Τίτω (καλὸν γὰρ τὸ φρεὶός μοις ὅπως)
 Οὐποτ' αὖ ἐφρατάμην σκολιῇ τεχνάσματα θηρὸς,
 Ἢ μὴ ἐκπρῦττόν τι, καὶ τὰτ' αἴωμην.
 Πολλὰ μοι καὶ πρότ' ἐν ἐτήλυδι νυκτὶ ἰοικώς,
 Καὶ φωτὸς αἴθρις ἐν πανύργῳ πλάτματι.
 Πάντα γὰρ ὅττ' ἐβίλητι πέλει θανάτοιο σοφιστῆς,
 Γίγν' ὁ Πρωτεύς εἰς κλοπὰς μορφημάτων,
 Ὡς κέ τιν' ἢ λοχῶν ἢ ἀμπαδὸν ἄνδρα δαμάτῃ,
 Τρυφῇ γὰρ αὐτῷ τὰ βροτῶν ἐκπτώματα.
 Ἀλλ' ὅτ' τοιούτῳ τοτὶνδε τι τὸ πρὶν ὅτ' ἔπα,
 Ὅστος προτῆλθε νῦν ἐμοῖς ἀθλήματι.
 Πλεῖον γὰρ ψυχῆς ὁρῶν σέβας ἐντὸς ἐμοῖο,
 Καὶ πλεον ἦκε τῷ χόλῳ τὴν φλεγμονήν.
 Ὡς δ' ὅτε τίς λοχῶστα δυταλθείς ἐνδοθὶ σαρκὸς
 Νότος σχεδὲντα φαρμάκοις ἢ καιρίοις.
 Βοσκομένη κυσίωνας αἰδέας ἢ πρὶν ἐλθεῖ
 Πρὶν ἀλλάξῃ βραγδεῖα δοῦναι κινδύνῳ:
 Ἢ ῥὸς κρατεροῖσιν ἐρύγματι τῆδε βιασθείς
 Ἐκεί βιήτατ' ἀθροὺς τ' ἐξέρραγῃ:
 Τοῖος καὶ φθονεροῖο κακὸς μῦθος. εὐ τέ μιν ἔτ' ἔχον
 Γλῶττῃ. πρὸς ἄλλο τι βλάβος μετερβύη.
 Οὐ μὲν ἔλε. Χρὶς γὰρ ἐτήλυθεν ἄλλαρ ἐμῶν,
 Ὅς καὶ μαθητὰς ἐκ ζῆλ' ἱέρρυτατο,
 Καὶ πολλὰς παθεῖν, καὶ δαιμονίων ἀπὸ δισμῶν
 Ἡλυσέωσθε τῷ θύλειν διδὸς χάριν.

Ἐμπαγε μὴν περήσατ' ὅπως πάρος ἀνδροφόνους
 Δόλοισ ἐκλεψε τὸν γένος ἀρχηγίτην.
 Ἀλλὰ μάκαρ μύθον ἴσχει, καὶ εὐδιδόντά μ' ἄνωχθι
 Σοὶ τὰς ἀνάμους θυρίας τίμπτειν αἰεί.

De bello, quod movent Daemones.

Carmen Heroicum, & Jambicum. CXCIII.

Nisi loquacem linguam, & labia silentio vineta habuissem,
 Mente collectâ in Dei societatem,
 Ut purissimis intimis sensibus purum Dominum
 Venerarer (nam pulchrum est solius mentis sacrificium)
 Nequaquam animadvertissem tortuosae artificia bestiae.
 Certe & praedicasssem, & illud exultisssem.
 Saepe mihi etiam supervenit nocti similis,
 Et rursus lucis sub fraudulenta figura.
 Omnia enim, quaecumque voluerit, efficitur mortis Sophista,
 Natus Proteus ad formas dolosas effingendas,
 Ut aliquem aut per insidias, aut aperte, hominem interficiat;
 Nam deliciae illi sunt mortalium lapsus.
 Sed nondum talem tantumque ante conspexeram,
 Quantus modò irrui in mea certamina.
 Quò magis enim animae meae internam cernebat religionem,
 Eò magis etiam irâ turgidâ effervescebat.
 Ut quando per insidias subrepens, insanabilem intra carnem,
 Morbus compressus medicamentis inopportunis,
 Depascens latibula non apparentia, non prius cessat,
 Quàm aliò erumpens (aegrum) adducat in discrimen;
 Aut fluentum firmis munitionibus hac parte repressum,
 Illac obnuitur, & collectim erumpit:
 Tale est invidi pravam bellum. Quando ipsum cohibebam
 Linguâ, ad aliam quamdam dilabebatur noxam.
 Non tamen cepit. Christus enim superveniebat, praesidium meum,
 Qui & Discipulos è tempestate eruit,
 Ac multos morbis, & Daemonum vinculis
 Liberavit, voluntati largiens gratiam.
 Attamen tentabat, quemadmodum ante homicidis
 Dolis furripuit Principem generis (Adamum).
 At, ô beate, tumultum compone, & tranquillatum me jube
 Tibi incruentas mittere semper hostias.

NOTAE.

CArmen hoc, & reliqua subinde à nobis edita, ex antiquissimo Codice MS. Ambrosianae Bibliothecae descripta sunt. Heic autem Diaboli insidiae narrantur, quibus non ratò Poëta noster petebatur. Alia exstant Carmina jam evulgata, quibus aut ipsum Daemonem improbum acriter objurgat, atque à suis avertit oculis, aut ejus calliditatem, atque incurfus desset. Confule Carmen XIX. XXI. XXXII. LX. & alia in editione Billiana.

Εἰ μὴ. *Nisi* ὅτι. Heic dicit Poëta, suas de Deo meditationes ansam Daemoni malo prae buisse, ut has sibi strueret insidias; quas, nisi se totum Divinis contemplationibus addixisset, silentium ac solitudinem sequutus, à Diabolo non sustinisset.

Καὶ τὸτ' ὥμην. *Et illud existimasse.* H. e. Diabolum existimasse loco Dei, & divina, illius consilia.

Σοφιστής. *Sophista.* Diabolum *Sophistam* mortis appellat, videlicet captivorum lethaliū artificem. *Sophista* enim Graecè *simulato-rem*, *canillatorem*, atque his similia significat. Sive, quod Sophistarum est, varias Daemon figuras adhibet, ut quod vult persuadēat, miseroque mortales decipiat.

Γαμβοί.

ΕΝ σοι μὲν ἡρεμῶμεν, ὦ θεῷ Λόγε,
Μένουτες οἴκοι. σοὶ δ' αἰάπτομεν σχολήν.
Σὴ μὲν καθέδρα, σὴ δ' ἐγέρσις, καὶ γάσις,
Σὴ δ' αὖ πορεία. σοῖς δὲ καὶ νῦν νευμασίῃ
Εὐθυτορῶμεν. Ἀλλὰ μοὶ τίς Ἀγγέλων
Πίμτοις ὁδηγόν, δεξιὸν παραστάτην,
Ὅς με σύλω πυρός τε καὶ νείφης ἄγοι;
Τέμνοι δὲ τόντον, ῥήθρα δ' ἰσὺν λόγῳ,
Τρέροι δ' ἀνωθεν, καὶ κάτωθεν πλεστίως.
Σταυρὸς δὲ χερτὶν ἐκτυπήμενος θράτος
Ἐχθρῶν κατέργοι. μὴ δ' ἐν ἡμέρῃ μέσῃ
Καύσω φλέγοι με, μὴ δὲ νῦν φόβον φέροι.
Τὴν δὲ τραχέαν, καὶ προπάντη μοι τρίβον
Λαίαν τιθείης εὐτορῶντε σὺ λατρί.
Ὡς πολλάκις με καὶ τὸ πρὶν κερὶ σκίπτω

Γης

Γῆς καὶ θαλάσσης ἰξίσωτας κινδύνων,
 Νότων τε θεινῶν, δυσμενῶν τε πραγμάτων.
 Ὡς δεξιῶς ἀπεπτα, καὶ κατ' ἰλιπίδας
 Πράξαντες, αἵτιν' ἔτι τῆς ὁδῆς τίλος
 Εὐρώπης αὐθις, ῥὸς φίλους, καὶ συγγενεῖς
 Παλινδρομῶμεν ἀσμενοῖς τε ἀσμενοί
 Φανέντες οἴκοι, καὶ πόρων πεταυμένοι
 Σὶ προσκυνώμεν, τῆς τελευταίας ὁδῆς
 Χρῆζοντες εὐμενὺς τε καὶ ῥύσης τυχεῖν.

Jambi. CXCIV.

IN te quiescimus, δ Divinum Verbum;
 Manentes domi. Tibi acceptam referimus quietem.
 Tuum sane est sedere, tuum est surgere, & stare,
 Tuum rursus est ambulare; tuisque nunc etiam nubiis
 Recte incedimus. Sed ad me aliquem Angelorum
 Mittas ducem, aptumque custodem,
 Qui me columnâ ignis, & nubiis agat;
 Secet verò pontum, & fluentia sistat verbo;
 Nutriat supernè, & infernè opulenter.
 Crux manibus efformata audaciam
 Inimicorum cœrceat, ne media in die
 Aestus me adurat, neque nox terrorem inferat.
 Asperam autem & acclivem mihi semitam
 Planam reddas, & expeditam famulo tuo.
 Namque saepe me ante manu regens,
 Terraeque & maris liberaſti periculis,
 Et morbis gravibus, & arduis rebus;
 Ut secundè omnia, sicuti speramus,
 Agentes, faustum viae finem
 Invenientes, rursus ad amicos, & affines
 Revertamur, nempe libentibus libentes
 Apparentes domi, & à laboribus cessantes
 Te veneremur, finalem viam
 Lenem ac facillimam adipisci quaerentes.

NOTAE.

POst Carmen, quod Εἰσοδία inscribitur, seu S. Gregorii peregre profecturi precatio, jam typis editum, haec subjiciuntur in Ambrosiano Codice, modicâ inter utrumque Carmen distinctione facta. Ea verò lucubrassè videtur Poëta facer, quum à Cathedra Constantinopolitana, qua se abdicaverat, ad solitudinem ruris paterni sese contulerat.

Σταυρός. Σταυρὸς. Venerabile signum Crucis, quo Christi sectatores germani se manu quotidie muniunt, Diabolum fugare posse, vetustissima traditio est. Ejus institutio ab Apostolis ipsis proficisci videtur. Cujus rei ac ritus exempla pete à Gretsero in amplissimo Opere de S. Cruce, à Bosio &c.

Εἰς ὑπομνήν.

Εἴ τις ἐν κακίῃ συγερὸν τέκος ἔνθα τίθηται,
Ταῖς πυμάταις βατάνοις ἰσθὶ φυλασσόμενος.
Εἴ τις ἄριστος ἐν κύρταις τραχίῳ βιότοιο,
Ὡς χρυτὸς χοάνοις ἰσθὶ καταιρόμενος.
Ἡ φθονεροῖο πάλῃ καίμων δέ μας, ἄλλος ἰὼβ τις,
Ὡς κεκ αἰδλητάς σίμα νίκης φορέοις.
Τῷ μὴτ' εὐδαλίῳ τέρπῃ φέρεα, μὴτε μόγοισι
Κάμπτιο, ΧρISOZÓPΩ πάντα φέρων κραδίη.

In tolerantiam. CXC V.

SI quis, malitiae miserum germen existens, heic flores,
Extremis tormentis te servari scias.
Si quis optimus existens, in duram incidisti vitam,
Tamquam aurum in fusoriis te purgari scias.
Si ob invidi luctam aeger es corpore, alter Job esto,
Ut, postquam certaveris, coronam victoriae referas.
Quare neque prosperis animum effere rebus, neque adversus
Dejice, Christiano & haec & illa ferens corde.

NOTAE.

IN hujusmodi argumentum alia Gregorius Carmina reliquit, quae ex editione Billiana petere potes. In quinto versu pro ἡ, quod legitur in MS. Codice, εἰ fortasse scribendum. Pro ἡβ τις, scriptum fortasse ab Auctore fuit ἡβ ἡς. In postremo versu MS. Codex habet χριστοφόρου, & κραδῆς. Ego ex conjectura scripsi χριστοφόρου κραδῆς.

Εἰς Φιλάγριον, καὶ πρὸς ὑπομονήν.

Εἴστιν Εἰκτιήτοιο μέγα κλέος ἐν προτέρουσιν,
 Εἴσιν Ἀναξάρχῃ. ὡς ὁ μὲν ἀγνύμενος
 Τὸ κλέος ἐκ ἀλέγειν, ὃ δ' ὅλμῃ χεῖρας ἔχοντας
 Κομπτόμενός γ' ἰβέα, πίσιτι τὸν θύλακον.
 Ἀλλὰ σὺ καὶ δηναιά, Φιλάγρι, σώματι κάμνων
 Δαπτομένῳ, ψυχὴν αἶν ἀπληκτον ἔχεις.

In Philagrium, & ad Tolerantiam. CXCVI.

Est Epicteti gloria maxima inter primos;
 Est Anaxarchi. Quorum quidem ille fractus
 Gloriam despexit. Hic verò, mortario manus tenente,
 Quum tunderetur, clamabat: sollem tundite.
 Sed tu quoque diuturna mala, Philagri, corpore perferens
 Lacerato, animum semper impercussum habes.

NOTAE.

INter intimos Nazianzeni familiares numerabatur Philagrius, ad quem ejus etiam Epistolae exstant, videlicet XL. XLI. LXIV. LXV. LXVI. LXVII. LXVIII. & LXIX. in editione Billii. Ibi quanta amoris conjunctio inter utrumque intercederet, perspicue intelligas, quantaque virtus Philagrio esset. Morbi plures, iique atrocissimi, ejus corpori bellum indixerant. Ille verò animum imperturbatum supra corporis aerumnas ferens, felicitate rara, virtutis potius quàm doloris argumenta inde trahebat.

Εἰκτιή-

Επίκτητος. *Epicteti*. In Orat. I. contra Julianum mentionem Epicteti Theologus habet. In Epist. verò LXIV. ut singularem Philagrii tolerantiam extollat, ejusdem Epicteti, atque Anaxarchi exemplo utitur in haec verba: θαυμάζω δὲ καὶ τῶν ἑωθεν τὰς τύτοις παραπλητίαις, οἷον τὸν Ἀναξάρχου ἰκύνον, τὸν Επίκτητον &c. *Extremos etiam, qui similes eorum existierunt, admiror, exempli gratia Anaxarchum, Epictetum &c.* Prosequitur Nazianzenus, atque ait, Epictetum, dum crus illi frangeretur, veluti in alieno corpore esset, magna animi firmitate philosophatum fuisse, citiusque crus perfractum, quam ipse vim doloris perfererit. Eundem verò Epictetum heic significari arbitror, qui Stoicae Sectae, si non princeps, certè supremus inter alios cultor fuit, patriâ Hieropolitanus, & à Neronis temporibus ad Marcum usque Antoninum Romae commoratus, ubi etiam ab Hadriano Imperatore summo in honore est habitus. Vide Spartianum in Hadriano, Lucianum in Dialogo ad increditum, & multos coementem libros, A. Gellium Noct. Attic. Lib. XV. Cap. XI. & Lib. XVII. Cap. XIX. Arrianum, ac Simplicium in Comment. ad Epict. Enchiridium, Eliam Cretensem, & Nonnum in Scholiis ad Nazianzenum Orat. III.

Ἀναξάρχης. *Anaxarchi*: In supra laudata Epistola LXIV. Anaxarchum veluti spectabile apud Ethnicos patientiae exemplar Nazianzenus commemoravit. Fuit is Democriti sectator, & Alexandro M. carus, quo è vivis sublato, in Graeciam rediens à Nicocreonte Cypri, sive Cyrenarum Tyranno, aut (ut Elias Cretensis, & Nonnus in Scholiis ad Nazianz. Orat. III. arbitrantur) ab Archelao Tyranno comprehensus, & in mortarium conjectus, ibi ferreo malleo contusus est. Verum nullus cruciatus animum Philosophi frangere potuit. Quin is fortiter inclamabat: πτίσσει τὸν Ἀναξάρχην βύλακον, Ἀναξάρχου δὲ ὃ πτίσσει. Tunde Anaxarchi urem (videlicet corpus;) *Anaxarchum verò ipsum non sundis*. Hinc Ovidius in Ibin

*Aur, ut Anaxarchus, pila frangaris in alta,
Jactaque pro solitis frugibus ossa sonent.*

Sive istaque, ut mihi eo in loco legendum videtur. Hac de re videndi Plutarchus in Traët. de Virt. morali, Tertull. in Apologetico, Origenes contra Celsum Lib. VI. Clem. Alex. Stromat. Lib. IV. Elias Cretensis, & Nonnus in Comment. ad Orat. III. Nazianzeni.

Κοττιόμενός γ' ἐβόα. *Quum tunderetur, inlambas.* Ita lego;
quum in Codice MS. habeatur κοττισόμενός γ' ἐβόα. Sensus, ac
metrum, emendationem poscebant.

Ἄλλο.

Εἴ μὴ σοι δέμας ἦε, Φιλάγριε, τόσσον ἀκιδρὸν,
Οὐποτε σῆς ἀρετῆς κάρτος ἂν ἐφρασάμην.
Νῦν δὲ τὸ μὲν διόλωλε, σὺ δ' ἔμπεδος. ἢ ῥ' ἐτιόν γε
Τοῖς ἀγαθοῖσι θεὸς φάρμακον ἄλγος ἀγει.

ALIUD. CXC VII.

Ni tibi, δ Philagri, corpus fuisset adeo imbecille,
Numquam tuae virtutis vires deprehendissem.
Nunc illud disperiit; tu integer. Quam verè
Bonis Deus in medelam aerumnam adducit!

Ἄλλο.

Εἴραγεν νῦσός σε, Φιλάγριε, ὅσος' ἐκάλυψεν.
Ψυχὴ δ' ἐκ παθίων ἐστὶ φαινοτέρη.
Πάσης μὲν σοφίης σε θαήμονα οἶδα, φίρις.
Τέτς δ' ἔδεν ἔχω φέρτερον ἄλλο λήγειν.

ALIUD. CXC VIII.

E xedit te morbus Philagri; oculos texit;
Anima verò à malis est splendidior.
Omnis certè sapientiae te peritum novi, δ optime:
Hoc verò nil aliud possum dicere melius.

Ἄλλο.

Καὶ Λῦσι, Ἀ'λεξάνδρεα. Φιλάγριος ὤλεισε μορφήν,
Τῆς χρυστεῖς ψυχῆς ἔτι χειροτέριον.
Καισαρίου δὲ νέον φθόνος ἤρπασε. ἔποτε τοῦτα
Πέμπεις εὐπτοῖς ἀνθεα Κατταδόκαις.

ALIUD.

ALIUD. CXCIX.

A Udi Alexandria. Philagrius formam perdidit
 Animo aureo minimè inferiore.
 Caesarium verò novum invidia rapuit. Numquam deinceps tales
 Flores à te mittentur ad Cappadoces equis praestantes.

NOTAE.

C Armen hoc repetitum supra invenies inter ea, quae in *Caesarium* Gregorius composuit. An haec repetitio à Nazianzeno ipso an verò à Librario aliquo praestita fuerit, affirmare non ausim. Quae supra in hos versus adnotavi, huc sunt referenda. Pro χρυσίης, quod heic habetur, legitur illic λογικῆς.

Μορφήν. *Formam.* Hoc est, *corporis formam*, ut Philagrium interiisse significet. Carmina etiam superiora videntur facta in Philagrium mortuum.

Καίσαριον δὲ νῖον. *Caesarium verò novum.* Quasi, ut possumus interpretari, alterum Caesarium Gregorii fratrem fata invida rursus rapuerint.

Πρὸς τινίαν φιλόσοφον.

E Στω τις νοσπερὸς χαλεπῶς, καὶ πολλὰ πορίζων
 Φάρμακα τοῖς πάθεσιν. ἄλλος ὑγιεινότετος
 Φάρμακον εὖδεν ἔχων. πότερον τῶτων μακαρίζεις;
 Τὸν ῥ' εὐεχτοῦντ'. οἶδ' ὅτι καὶ γὰρ ἅπας.
 Οὕτω τὸν χρεῖζοντ' ἐλίγων, καὶ σφόδρα τίνηται,
 Πρὸς τῷ πλετῶντος χρέμασι καὶ πάθεσι.

In paupertatem Philosophicam. CC.

S It aliquis graviter morbosus, & multa comparans
 Pharmaca suis morbis, alter sanissimus
 Nullo indigens pharmaco. Utrum beatum praedicabis?
 Benè valentem? scio omnes ita esse dicturos.
 Ita praedicabis indigentem paucis, licèt pauperrimum,
 Prae homine opibus & malis divite.

NO:

NOTAE.

ELegans de Philosophica paupertate Epigramma, cujus sensus idem Poëta aliis versibus expressit à Billio editis Tom. II. pag. 196. Jambico VIII. cum eodem titulo.

Εἰς Ἀγαπήτης.

ΗΔη μοι πολὺν δάπτω δίμας, ὄμμα δαμάζω,
 Φροντίσι ἡματίητι, καὶ ἐνυυχίητι τίτηκα
 Ψυχὴν τὴν τριτάλαιναν, ὅπως πυρὸς ἐξερύσαιοι;
 Ἀλλ' ἔμψης κρατῶ τῷ σώματος ἔκ ἀμογήτι.
 Πῶς δὲ σὺ κοῖ νύκτα φέρων, καὶ σάρκα ἐγέρων
 Εὐρύτρεας ἰλίφαντος; ἵππετα δὲ μοι διαβρύττη,
 Ὡς δὴ τις καθάρως, καὶ πνεύματι τὴν ἀγαπήτην
 Στείργων. ὦ φευκτης ἀγάπης, ἢ Χριστῶν ἀτίζει.

In *Agapetos*. CCI.

JAm mihi est canities, corpus lanio, oculum domito,
 Curis diurnis nocturnisque absumo
 Animam ter miseram, ut ab igne eripiam;
 Sed nihilominus corpori aegrè impero.
 Quomodo verò tu, & juventutem ferens, & carnes erigens
 Ampliores elephanto? Deinde verò mihi delicias facis,
 Tamquam sane quis purus, & spiritu dilectam
 Amans. O fugienda dilectio, quae Christum dehonestat.

NOTAE.

Fefellit me diu Billiana Gregorii editio, quam omnium procul dubio hucusque perfectissimam, miraque diligentia elaboratam consistenter eruditi, & non nisi ab illa superandam credimus, quam nunc instruit Clarissimus P. Louvard Monachus Benedictinus è Congregatione S. Mauri; nullum enim ibi offenderam è multis hisce versibus, quos ego nunc sum editurus in *Agapetos*. Serò tandem animadverti, nonnullos ex iis à Billio fuisse evulgatos ad calcem Tomi secundi, at sine textu Graeco, quamquam Graecos quoque
 antea

antea dedisset Aldus in vetusta Editione Anno 1504. procurata. Publicae igitur interesse rei sum arbitratus, tum jampridem editos, tum nuper detectos Nazianzeni *de Agapetis, & Synisactis* versus in unum cogere corpus, & simul proferre. Quod est ad argumentum, Ecclesiasticae eruditioni perquam utile, tanta ejus est ubertas, ut solis notis, & Scholiis, explicari atque exhauriri commodè non possit. Operae itaque pretium duxi, Disquisitionem *de Agapetis, & Synisactis* (liceat Graeca retinere nomina) instituere, quam in hoc Tomo conspicias. Ibi verò, quid *Agapeti*, quaeve illorum erigo, quod institutum fuerit; amplissimè proditum. Interim scire sufficiat, *Agapetos*, hoc est *Dilectos*, illos audiisse, qui postquam Christo castitatem dicaverant, & Monasticae vitae sese addixerant, cum Virginitibus plerumque Deo sacris cohabitabant, animorum tantummodo, non corporum, Amorem, communionemque prae se ferentes.

H'δη. Jam &c. Non uno in loco Nazianzenus fatetur, se carnis concupiscentiā acriter divexatum, neque canitiem atque infirmas corpori voluntarias poenas adeo valuisse, ut à stimulis inferioris appetitus animum, tot licet virtutibus firmatum, omnino liberarent. In Carm. IV. *de animae suae calamitatibus*, in Carm. XXXXVIII. *de Virtute humana*, & in Ep. CXCVI. ad Vitalianum, eadem Gregorius repetit. Vide, quae Baronius Cap. XVII. Vitae ejusdem Sancti viri Tom. II. Maji, editae à Cl. Papebrochio, scripsit. Illic referuntur hi ipsi versus, ad quos Papebrochius haec habet: *Nescio, ubi hunc locum inveniam; nam quod in margine notarat Baronius Carmen de rebus suis, tale nihil habet.* At Aldi Manutii editionem sequutus est Baronius; Papebrochius verò Billianam prae oculis habens, nihil tale vidit, quod & mihi primum contigit.

Eūρυτέρας. Ampliores. Monachos, caeterosque *Agapetos* increpat, qui quamquam adolescentiae flammis aduri possent, corpusque, elephantorum instar amplum, pingue, & ut ita dicam, abdomini natum foverent, à Virginitum tamen contubernio arctissimo nequaquam abstinabant, inde sibi nullum creati periculum distitantes. Iplemet Gregorius in Carm. LIX. *ad filios Monachos* ita loquitur:

Τὰς παχίας σάρκας, καὶ γαστέρα ὄγκον ἔχουσαν

Ἡ λεπτή χορὴν εἰσόδος ἢ δύναται.

*Perpingues nimium carnes, ventremque sumentem
Haud capis aetbereae janua parca domus.*

Ἔπειτα δὲ μοι διαθρύπτῃ. *Deinde verò mibi delicias facis.* Hoc est: Sed tu ais, maximas à te percipi delicias in hujusmodi amore, qui sanè purissimus est, ac tantummodo spiritualis, ideoque à carnali contagione remotus. Unica exclamatione respondet Gregorius, amorem hujusmodi fugiendum.

Ἀγαπήτην. *Agapetam.* Legitur in MS. Codice ἀγαπήνην. Placuit aliam substituere vocem; nempe sensus ita purgatus efficitur.

Ἄλλο.

Παρθένη, Χριστὸν ἔχεις αἰεὶ ζώντ' ἐπίκουρον,
 Νυμφίον ἡμερόεντα, τῆς ζηλήμονα μορφῆς
 Οὐρανίης. μὴ σάρκα πάλιν σαρκὸς τι ταλαίνης
 Δέξῃ κηδεύουσα: γλώσσας δ' αἰένως κακίστων.
 Μὴ Χριστοῦ χιτῶνα τὸν ἄπτελον αἰσχεῖς μίξης,
 Πάσαις παρθενικῇσι ἡλεγχέειν ἐτιθεῖσα.

ALIUD. CCII.

Virgo, Christum habes semper vivum adiutorem;
 Sponsum amabilem, tuaeque formae amatorem
 Coelestis. Ne carnem rursus, carnisque miserae
 Moderatorem admitte; linguas verò improborum declina.
 Ne Christi intaminatam tunicam probris misce,
 Cunctis Virginibus opprobrium imponens.

NOTAE.

Οὐρανίης. *Coelestis.* Formam *coelestem* appellat Gregorius animam Virginum, cujus amatorem esse dicit Christum.

Σάρκα. *Carnem.* Hoc est: ne, quaeso, carnis commercia iterum admitte, neque viros, qui corporis tui curam habeant, quaere, postquam Christum elegisti adiutorem tibi numquam defuturum. Scilicet hanc potissimum errori suo causam obtendebant Virgines, quod viros in suo contubernio sustinerent, veluti adjutores, domesticisque rebus necessarios. Vide, quae in memorata Disquisitione protuli.

Πάσαις παρθενικῇσι. MS. Cod. Mediceus habet παρθενικαῖς πάσαισιν.

Ἄλλο.

Ἄλλο.

Πρὸ ἐγγὺς καλάμῃς ἐκ ἀτραλῆς. ἠδὲ γυναικᾶ
 Παρθένον, ὃ Μοναχί, κτᾶσθαι ὁμωφόριον.
 Ἄρτε·α, καὶ ἡλέειαν ἐχώρισεν ἑλπίς ἀμείων·
 Ἡ δὲ φύσις κρυπτήν τὴν νότον ἔνδορ ἔχει.
 Ἡν ἀπέχρησεν μακρὰν, σπινθὴρ μένει. ἢ δ' ἀναμίσγῃ,
 Ἀψίς πυρκαϊῶν πνεύματος ἐξ ὀλίγου.

ALIUD. CCIII.

Ignis prope stipulam, non tutum. Neque mulierem
 Virginem, δ Monache, habere contubernalem.
 Masculum, ac foeminam separavit spes melior:
 Natura verò intus occultum morbum habet.
 Si longè abfuerit, favilla manet; sin congreduatur,
 Incendium excitabis modico è vento.

NOTAE.

Nulla sibi esse cum Virginibus commercia carnis, nullumque
 castitati Deo dicatae ex earum contubernio periculum crea-
 ri, audax Agapetorum sententia erat. Quid Poëta noster? Ductâ
 comparatione ex igne, ac stipulâ, quae simul admota in incendium
 facile ad levem auram flantem feruntur, naturae humanae infirmi-
 tatem infirmis Monachorum dictis opponit. Pro ἢν ἀπέχρησεν, Co-
 dex Medic. habet ἢν ἀπέχρης.

Ἄλλο.

Περὶ τῶν Συνεπτάκτων.

Λευκῶ, καὶ μέλανος μικτὴ φύσις ἐστὶ τὸ αἰών·
 Ζῆν, καὶ θάνατος ἔδωκ' ἔχρησι μέσον.
 Τὼς δὲ συνεπτάκτους. ὡς δὲ φάσκουσιν ἀπαιτεῖς,
 Οὐκ οἶδ', εἴτε γάμῳ δώτομεν, εἴτ' ἀγάμῃς
 Θήστομεν, εἴτε μέσον τι φυλάττομεν. ἢ γὰρ ἐγώ γε;
 Καὶ μὲν λέγῃτε κακῶς, πρᾶγμα τὸδ' αἰνέσομαι.

Tom. XII.

N 2

Oi

Οἱ πλείους ἀκόλαστοι, καὶ ταχὺς εἰς ὑπόνοιαν

Ἐκ τῶν οἰκείων εἰς ἅπας ἑτέροις.

Σάρκα φέρων συζῆς ἀγαπητῇ σάρκα φερέσθ.

Καὶ τι φρονεῖν οἶσι τὸς ῥυπαρὰς περὶ σε;

Ἔγω μὴ τι λέγειν τὸς σὺ φρονῶς, ἀλλὰ τις οἶσθ

Τὸν παρὰ τῶν πολλῶν Μῶμον ἰγνέρομενον;

Ἐννομον ἴσθ' ὁ γάμος, καὶ τίμιον. ἀλλ' ἔτι σαρκὸς

Κρίττον δ' ἔκ ὀλίγῳ σαρκὸς ἰλευθερία.

Εἰ δ' εἰς παρὰ ταῦτ' ἀγάμος γάμος, ὦ ἀγαπητοί,

Εἰ ταῖς ἀμμιβόλοις ζήτατε συζυγίαις.

Fort. legendum
ζητῆν

Α Λ Ι Υ Δ.

De Synisactis. CCIV.

EX albo nigroque mixta natura fuscum colorem parit;
Vita, & mors nil medium habent.

Synisactos verò (ut eos sane unusquisque appellat)

Nescio an inter conjugatos, an inter coelibes

Posuerimus; an verò quid medium servabimus. Non enim ego,

Tamet si à vobis malè audiam, rem hanc probabo.

Plures sunt intemperantes, & pronus in suspicionem

Erga alios est omnis, argumento è suis rebus ducto.

Carnem ferens, convivis cum dilecta ferente carnem:

Et quid putas de te inquinatos sentire?

Esto, non obloquantur honesti homines: sed quis ferat

A multis excitatum Livorem?

Iusta res, ac honorabilis nuptiae sunt. At adhuc carne

Res longè melior est carnis libertas.

Sin autem praeterea nuptiae sunt innuptae, ò dilecti,

In ambiguis vivetis conjugis.

NOTAE.

CArmipi titulum περὶ τῶν συνεισάκτων, de *Synisactis* apposui.
Ita verò in margine Codicis vetusta adnotatum fuerat manu.
Nisi *Coisroductum* dicas, aliam vocem Latium vix habet vocabulo Graeco respondentem; sed *Synisactos* retinere malui. Idem autem atque *Agapeti* significat; videlicet viros castitatem professos

ἐν τῷ

cum ejusdem propositi feminis cohabitantes. Ut ipse Poëta refert; ita passim audiebat hoc hominum genus. Porro eos libero insectatur stylo Nazianzenus; quippe, ut ait, incertum est, an hi vocandi sint matrimonio addicti, an verò coelibatum professi. Tum eos terret, quoddam male apud alios audirent.

Φαῖον. *Fuscum*. Par Graecae voci vocabulum fortasse ignorant Latini. Est autem color inter candidum ac nigrum medius, & ex utriusque mixtione natus. Alexander Aphrodisi. Lib. I. Problem. λευκῆ, ait, καὶ μέλειος μίξις ἀφανίζεται τῶν ἁπλῶν τὸ χρώμα, τίχτει χροαὶν ἑτέραν τὴν τῷ φαῖ. I. e. *Albi, & nigri mistio, abolitis extremis coloribus, aliunt prae colore, Fuscum nomine*; sic enim tantummodo reddere possumus Graecum φαῖον.

Μῦμον. *Livorem*. *Momus* est conviciorum Deus, qui omnia vituperat. Vocabulo eodem significatur ipse *Livor*, ipsa vituperatio, seu obreftatio hominum, quam intolerabilem, ac fugiendam Poëta noster affirmat.

Ἄλλο.

Πρῶτον ἀληθείᾳ στυδάζετε σώφρονες εἶναι:
 Διούτερον αἰσχροτάτων μὴδ' ὑπόνοιαν ἔχειν.
 Εἰ καθαρὸς χρυσὴ καθαρώτερος. ἀλλ' ἐμὲ πλήττεις,
 Τῇ ἀγαπητῇ σε σῶμα, καὶ ὁμματ' ἔχων.
 Ἡ' ἀγαπητῇ σε. καὶ τένομα τῶτο τὸ σεμνόν.
 Φεῦ φεῦ, μὴ τι ἔχη καὶ ρυπαρὰς ἀγάπης.
 Οὐδὲν τῆς ρυπαρᾶς. ναί. πείδομαι. ἀλλ' ὁδὸς ἄλλοις
 Γίγνεται τῷ συζῆν ἢ ὅσως ἑτέροις.
 Cod. Medic. X' ὡ ρορβορός ἐστιν ἀνὴρ, καὶ σώφρονι σώφρων
 habet in his. Συζῶν: τοῖς ἀγάμοις, ταῖς τ' ἀγάμοις προλήγω.
 Cod. Medic. Εἴτοι καὶ τὸ συνειδὸς ἰλιούτερον. ἀλλ' ἀποφεύγειν
 habet γλώσσας. Δεῖ γλώσσας. γλώσσης ἔδιν' ἰτοιμότερον.
 Τίς θήτει φλογὴν ρομφαίαν ἐμῷ παραδείτῳ;
 Τίς δώτει μεγάλης παρθενίης φύλακα;
 Ὡς μὴ τις ἀγαπητὸς ἐπώ, καὶ γλώσσα παρέλθῃ
 Τῶν φθονερῶν. μῆμος φεῖδεται ὑδ' ὁσίων.

N n 2

ALIUD:

Primo loco verè studete, ut pudici sitis;
Secundo, ne turpium rerum vel suspicionem ingeratis.
Es purus. Auro purior. Sed me vulneras,

In Dilectam tuam corpus & oculos intentos habens.
Dilecta tua. Et nomen hoc honestum

Heu heu vide ne quid habeat & impurae dilectionis.
Nil (ais) impurae. Etiam: credo. Sed viam aliis sternis
Non sanctè cum aliabus convivendi.

Coenum adhuc est vir, licèt temperans cum temperante

Convivat. Innuptis viris, mulieribusque praedico.

Quamvis conscientia sit integra, tamen effugere
Oportet Linguam. Linguâ nil est proclivius.

Quis ponet flammeum gladium Paradiso meo?

Quis dabit magnae virginittis custodem?

Nè quis intra Dilectus, aut Lingua transeat
Invidorum. Livor ne Sanctis quidem parcat.

NOTAE.

Species Dialogi est inter Poëtam, atque Agapetos. Pudicitiam primò Gregorius verè servandam, tum vel minimam oppositi vitii suspicionem fugiendam esse dicit. Sum purus; inquit Agapetus. Cui Gregorius: At metuo, rei que veritatem suspectam habeo; dum te familiariter nimis cum Agapeta versari video. Quod si *Agapetam* Virginem appellas, ut hoc nomine communionem carnis ab amore tuo exclusam mihi persuadeas; nominis honestatem veneror, at metuo, ne sub hoc pallio impudicitia lateat. Erras, inquit Agapetus. Gregorius verò. Facile tibi fidem habere volo; verum aliis exemplo tuo auctor es, ut cum Virginibus non castè habitent. Sum lutum. Quamvis pudicè cum pudica versere nunc, attamen timendum semper. Et licèt conscientia tua sit innocens, suspicandi tamen, ac male de te sentiendi causam populo praebes. Sed, repōnit *Agapeta*, quis in posterum virginittis meae custos erit? Quis hortum meum à raptoribus defendat? Sed ne idcirco quidem, repōnit Gregorius, adfiscendi Agapeti; hoc est, Monachi, (*) at Clerici adolescentes; nam ne innocentibus quidem obreſcatores parant.

(*) aut pro at, legendum putamus.

Xω. Ita MSS. Codices, at versus claudicat. Videtur commo-
dius non posse emendari, quàm scribendo. Χωσ καὶ βόρβορος &c.

Ἄλλο.

πρὸς Παρθένον.

Οὐρανὴν, μεγάθυμε, φαισφόρε ὑψηθέεσσα,
Ἀγγελικῶν μονάδων σύνθρονε ἀζυγέων,
Παρθένε, μίμνε θέοιο, χυὸς δ' αἰέετ' ἐβέλειμνα,
Μηδὲ συνεισάκτω σὸν βίον ἑξυβρίσσης.

ALIUD.

ad Virginem. CCVI.

Coelestis, magnanima, lucifera, altum currens,
Cum Angelicis unitatibus communem sedem habens,
Virgo, memento Dei; telluris tela devita;
Neque cointroducto vitam tuam affice contumelia.

NOTAE.

Titulus è Codicis margine, ubi perverusta manu scriptus fuit, in
medium per me translatus fuit. Idem in sequenti Epigramma-
te praestiti.

Ἄλλο.

πρὸς Μοναχόν.

Ως χαλεπὸν σάρκεσσι φυγεῖν κλονος ἰγγὺς ἑσσαις!
Τὸνεκά μοι, Μοναχοί, τῇλ' ἀπὸ θελυτέρων
Cod. Medic. ha- Πολλὰ γὰρ ἐστὶ γάμος μυστήρια, καὶ πρὸ γάμοιο,
het περιγέμνα. Οἷς μολύνει ψυχὴν ὄψις ὑφελχομένη.

ALIUD;

A L I U D.

ad Monachos. CCVII.

QUam difficile est corporibus vicinis tumultum effugere!
 Propterea, ò Monachi, procul mihi à foeminis vivite:
 Multa enim sunt conjugii mysteria, etiam ante nuptias,
 Quibus captus oculus animam inquinat.

N O T A E.

QUum potissimum apud Monachos locum haberet lues, quam
 his verbis Poëta noster insectatur, hinc eosdem alloquitur.
Μυστήρια. Mysteria. Hoc nomine significari heic opinor arcana,
 quaedam impedimenta, aëta, & res, quæ celare solent ac debent
 honestæ mulieres vel nuptæ jam, vel ante nuptias. Ab his oculi
 Monachorum abstinendi, ne inde flamma libidinis excitetur.

Ἄλλο.

ΠΑρθὺν παρθένος ἴσθι καὶ ὀμμασι, καὶ κρυφίοισιν,
 Μηδὲ συνεισαγάγῃς ἄρσεν· αἰδεμό·α.
 Χρὺσόν ἔχεις ἀγαπητὸν· ἀπόπτυστον αἰδῶρας ἅπαντας.
 Τί χρῆζετ' θανάτου φάρμακον ἔνδον ἔχειν;
 Ὄμμασιν ὀμματα μίσγει, λόγῳ λόγον, ἀγνὴ καὶ ἀγνῇ.
 Εἰτά σε σωφροσύνης δῆτομιν ἐν σιφάνοις.
 Ἀγνῇ μὴδ' εἰδῶλα φέρεν χοῶς ἀτραδίουτος.
 Ἡδὲ συνοικισίῃ τὴν νόστον ἐγγὺς ἔχει.

Cod. Medic.
habet ἀγνῇ

Cod. Medic. ha-
bet συνοικισίῃ.

A L I U D. CCVIII.

O Virgo, virgo esto cum palam, tum occultè;
 Neque masculum cointroducas curatorem.
 Christum habes Dilectum tuum; respue viros omnes.
 Cur opus habes lethale venenum domi habere?
 Oculis oculos misce, sermoni sermonem, purus cum purâ:
 Dein te pudicitiae coronis cingemus.

Cassi

Casti est, neque simulacra tolerare infanientis terrae.
Cohabitatio morbum habet proximè.

NOTAE.

Melius fortasse Carmen hoc in duo scindatur. Primum ad *Agapetas* est, alterum ad *Agapetos*. Quod est ad illas, uti in Disquis. I. infra notabo, speciosum hunc titulum errori suo Virgines praetexebant, quodd nempe contubernalibus viris veluti curatoribus indigerent. Hujusmodi excusationem Poëta noster improbat. Tum *Agapetos* alloquens, Ironice eorum puritatem exagitat. In Carm. ejusdem Gregorii, quod inscribitur *Τροθῆκαι παρθένους*, *praecepta Virginibus*, repetita videas, quae heic leguntur, sed aliis plerumque verbis.

Ἄλλο.

Τοῖς ἀγαπητοῖς κηρύττω ταῦτε, ταῖς τ' ἀγαπηταῖς:
Ἐρρίτε Χριστιανῶν δηλήμονες, ἔρρίτε λύσσης
Κλίσται τῆς φουσκῆς, καὶ ὀμματα πόρνον ἔχει τι.

ALIUD. CCIX.

Agapetis haec praedico, & Agapetabus:
Abite in malam rem, Christianorum corruptores. Perite,
δ furoris
Fures naturalis; nam oculis meretricium quid insidet.

NOTAE.

IN Praeceptis ad Virgines similia habentur. Illic secundum editio-
nem Aldinam legitur: καὶ ἰδυματα πόρνον ἔχει τι, pro πόρνον.
Neque rectè vertitur hic locus: *Et motiones gressum habeant quem-*
dam. Sed tota illa versio ejus, qui hanc Aldo operam conduxit,
innumeris atque ridiculis mendis scatet, ut cuius legenti facili ne-
gotio apparebit. Oratoris cujusdam dictum in impudentem refertur
à Plutarcho: in oculis illum habere non κόρας, sed πόρνας. h. e.
non *pupillas* (quod idem est ac *puellas* virgines) sed *meretrices*.

ALIUD.

Αἴλλο.

Deest in editis
Hoeschelii. Le-
gendum ibi for-
tasse τῶν, ut
sit versus.

ΑΤνευε πᾶσι, καρδίε, καὶ τοῖς ὄμμασι
Πάντων μάλιχα, μηδέ τιν' εἰσοκίσῃς
Ἀνδρῶν βοηθόν, μηδέ τὸν σοφώτατον.
Σὺ μὲν γὰρ ἀγνή, τὸν φθόνον δ' ἐγὼ λίσσω
Δέδοικα, μή σε κεντρίσας δυσφημία,
Λύτη τὸν ἀγνὸν λῆλον, ἢ σίργῃς βίᾳ.
Ὅλοιό μοι πᾶς ὅσις ἀγνείαν σείβων,
Τὴν τῶν ἀτάκτων ἀγγέλων παρασάτιν,
Σύνοικον αἰρῇ καρδίον. τί δέ τιμρός;
Κρίστω πυρὸς σὺ; πῶς δὲ τὸν καττὸν φύγοις
Σαυτὸν μελαίνων τῇ κειῇ γλωσσταλγία;
Εὐτεῦθεν ἤρθης, καρδίε, καὶ ζῆς αἶω.
Μάλα σενή σοι, καὶ σκίπη τὸ φορτίον;
Ὡς μὴ ποτ' αἰσχρὸν εἵνεκεν μηδὲν κάδῃς.
Μὴδ' αὐτὶ τῷ σὺ προσάτῃ δίξῃ τινα
Κοιρωτὸν αἰσχρῶς, καὶ βίᾳ, καὶ ἀγνῶς ἤ,
Μῆτι σε Χριστός, ὡς διπλῇ ἔζω βάλλῃ.

Hoeschel. habet
adag.

Hoeschel. post
Μαζα distinctionem
ponit.

A L I U D. CCX.

SIs parte ab omni, Virgo, sed potissimum
Oculis pudica, nec virorum quempiam
Admitte testis, te ut juvet, sopnum licet.
Tu namque quamvis casta sis, livor tamen
Terret, malum ne dedecus confler tibi,
Zelumque vitae deleat, quam amplecteris.
Pereas velim, qui, castitatem dum colis,
Communem habere vis domum cum virgine,
Quae carne vacuis Angelis adstat. Tibi
Flamma quid opus est? Non times flammam? Quid adest?
Fugiesne linguae garrulae fumum gravem?
Elata es isthinc virgo, sursum & visitas.
Est ossa curta, te grave & pondus premit?
Haec turpe propter, virgo, nil admiseris.
Sociumque vitae neminem turpis probri,
Quaeris patronum dum tibi, susceperis;
Ne Christus, ut duplicem, te ejiciat foras.

NOTAE.

HOs ipsos Jambos editos habes à Billio Tom. II. pag. 182. O-
perum Nazianzeni. Quum in Codice nostro hic sit eorum
locus, omittere nolui, & praesertim additurus unum versum à Bil-
lio praetermissum. Ab Hoefchelio quoque editum fuit Carmen hoc
inter selecta S. Gregorii Nazianzeni Carmina è MSS. Codicibus
Reipub. Augustanae. Billianam versionem ego retinui.

Αἶλλο.

Αἴνεα πάντ' ἀλίευνε, συνείτακτον δὲ μάλιχα
Μηρῶας πικρὸν ὕδωρ, παρθένη. πείθειό μοι.
Αἰνῶ σωφροσύνην, καὶ σώφρονας. οἱ δ' Ἀγαπητοὶ
Μίγυσσιν τι χολῆς, ὧς θήνῃ, τῷ μίλιτι.
Δίγαμον, ἢ Ἀγαπητὸν. ὁ μὲν γάμος εὖτεν ὠρεῖται.
Τῶν δὲ συνειτάκτων φεῖσθαι εὖτεν λίσσεται.

ALIUD. CCXI.

MAsculum omnem declina, Synisactum verò potissimè,
Velut Merrhae amarulentam aquam, virgo, crede mihi.
Laudo pudicitiam, & pudicos. At Agapeti
Oggerunt quid fellis melli, δ Invidia.
Bigamum potius, quàm Agapetum (laudo.) nam conjugium nil
probri adfert.
Synisactos verò ipsi etiam lapides reprehendunt.

NOTAE.

PRiores duo versus editi sunt in Poëm. III. Nazianzeni pag. 57.
Tom. II. edit. Billianae, ita tamen ut illic sit Hexametrum,
quod heic est Pentametrum.

Μηρῶας. Merrhae. Ad Historiam Exodi Cap. XV. respicit Poë-
ta, ubi Hebraei ἐκ ἡδύναντο πίνειν ὕδατα ἐκ Μηρῶας; non potuerunt
bibere aquam de Merrha. Nempe amarissima haec fuit. Vulgata ta-
men sacrorum Librorum editio Mara legit, & S. Hieron. in Epist.
CXXVII. Marab, inquit, ἐκ ἀμαρτυρίας nomen accepit. Quod &
Tom. XII. O o aliis

aliis in locis commemorat. Ita qui Hebraicum textum sequuntur, *Mara* habent; qui verò LXX. versionem, *Merrba*. Postremam lectionem alibi usurpat Nazianzenus, tum Ambrosius, tum Paulinus Nolanus, Auctor Constitutionum Apostolicarum, S. Cyprianus, & alii. In plerisque editionibus Julii Firmici de Errore profan. Relig. prope finem invenias scriptum *Myrrba* pro *Merrba*, quod nomen à Librariis, quum alterum nequaquam intelligerent, suppositum fuit.

Δίγαμος. Bigamum. Veteri Christianorum Ecclesiae parum probabantur secundae nuptiae, quippe quae intemperantiam sapere videbantur. Ideo Anthenag. in Legat. pro Christ. prope finem ait: ἡ οἰὸς τις ἐτέχθη, μένει, ἢ ἐπ' ἐνὶ γάμῳ. ὁ γὰρ δεύτερος εὐπρεπὴς ἐστὶ μοιχευῖα &c. *Vel, ut natus est, unusquisque nostrum manet, vel in unicis nuptiis; secundae quippe speciosum sunt adulterium.* Theophilus Antioch. Lib. III. ad Autolycum, Minutius Felix, & alii idem testantur. Atque hinc factum, ut non primis tantum Christianae Reipublicae temporibus, sed nostris etiam, Bigamia impedimento sit ad Ecclesiastica ministeria transire volentibus. Vide Can. Apostol. XVII. Tertullian. Lib. I. Cap. VII. ad uxorem, & S. Basil. in Epist. Canonica ad Amphilocho. Nihilominus secundae nuptiae, quas diu Catholica aegrè tulit Ecclesia, quamquam ratas semper habuerit, locum sensim obtinere coeperunt, humana infirmitate illas exigente: quod tamen ex venia quadam atque indulgentia factum. Audi Nazianzenum ipsum in Orat. XXXI. pag. 501. edit. Billianae, ubi in haec verba de Apostolo loquitur: Δοκεῖ μοι παραινεῖσθαι τὴν διγαμίαν ἐν ταῦτα ὁ λόγος, εἰ δὲ μὲν γὰρ δύο Χριστοί, δύο καὶ ἄνδρες, δύο καὶ γυναῖκες. εἰ δὲ εἰς Χριστὸς, μία κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μία σὰρξ, ἡ δευτέρα δὲ ἀποστυβέσθω. τὸ δεύτερον δὲ ἂν καλύψῃ, τὸ τρίτον τίς λόγος; τὸ πρῶτον εἶδος, τὸ δεύτερον συγγνώμη, τὸ τρίτον παρανομία. Idest. Hac enim oratione secundas nuptias mihi dissuadere videtur. Si enim duo Christi sunt, duo quoque viri sint, & duae uxores. Sin autem unus Christus, unum Ecclesiae caput; una etiam caro sit, secunda autem respuitur. Quod si secundam prohibeat, de tertia quid dicendum est? Primum lex est; secundum venia, atque indulgentia; tertium iniquitas; Sed se terre ex indulgentia secundas nuptias clariùs praeferit Gregorius Orat. in Sancta Lumina, ubi in Novatum eo nomine invehitur, quòd contra S. Pauli sententiam adolescentioribus viduis nubere non permittat. Hoc autem in loco se probaturum, seu potius toleraturum esse dicit, si quis ad secunda vota transeat, ut Jurisconsulti loquuntur, quàm si virginitatem in contubernio

bernio Monachorum periclitantem habeat. In Codice tamen nostro non *δίγαμον*, sed *δίσγαμον* ἢ *ἀγαπητὸν*, scriptum est. Necessariam emendationem putavi. Subintelligo αἰνῶ μᾶλλον; nam supra dixerat αἰνῶ σωφροσύνην. Nisi fortè legere malis *δύσγαμον*, ut sit sensus: *Infelicitè nubentem magis laudo, quàm Agapetum*; quod tamen non aequè bene facit ad rem.

Ἀλλο.

πρὸς Μοναχούς.

Οἱ Μοναχοὶ Μοναχῶν βίον ἔλκετε. εἰ δ' ἀγαπηταῖς
 Συζῆτε, ὡς Μοναχοί. ἢ δυὰς ἀλλοτρίῃ
 Ἀγγελικῆς δόξης εἰκὼν μονάς. εἰ δ' ἀγαπηταῖς
 Τέρπειθε, θεοῦ ἐστὶ φίλοι δυάδος.
 Πείθουμαι, ὡς ἀγαθὴ συζῆς ἀγνός. ἀλλὰ γυναικί
 Σήμερον εἰ σώφρων, αὐριόν ἐστι φόβος
 Τῶν Χριστῶ ζώντων, καὶ τερπομένων ἀγαπηταῖς
 Μὴ τε πὲς μεγάλας αὔρας φέρει καμάτος.
 Ἡ' πῦρ, ἢ ἐκ πυρὸς σημήνια τοῖς ἀγαπητοῖς.
 Τῇ εἰλαζομένῃ φεύγετε σωφροσύνην.

ALIUD. CCXII.

ad Monachos.

Monachi vitam Monachorum vivite. Sin Agapetabus
 Convivitis, non Monachi estis. Binarius à vobis alienus.
 Angelicae gloriae monas imago est. Sin Agapetabus
 Delectamini, mortalis dyadis amici estis.
 Credo, te purae purum convivere. Atqui cum foemina
 Si te hodie pudicum praestas; cras verendum,
 Hominum Christo viventium, & Agapetarum contubernio gaudantium
 Ne fortè ingentes aura ferat labores.
 Aut ignem, aut ignis signa habent Agapeti.
 Quam sibi ii fingunt, fugite temperantiam:

NOTAE.

UT Monachos ab Agapetarum contubernio Gregorius avertat, ab eorum nomine ac instituto argumenta depromit. *Monachus* enim ideo nuncupatus, quia *solitarius*, & *soli* sibi, & Christo viveret. Qui verò cum Agapetabus vitam agit, non amplius *unus*, & *solus*; sed efficitur, ut ita dicam, *duo*. *Monas* quoque, hoc est, *unitas* Angelis convenit aeternum Virginibus. Hanc in terris imitantur Monachi. At qui Agapetabus deleatur, mortalem *dyadem*, seu *dualitatem*, seu *binarium* amat.

Ἀγρίον ἐστὶ φόβος. *Cras verendum*. Hunc versum cum duobus sequentibus conjunxi, ut sit sensus: cras verò metuendum est, ne levis ventus iis, qui Christo vivunt, & adhuc Agapetabus convivere non dubitant, omne è praeteritis laboribus meritum furripiat. Pro φέρει, quod est in ambobus Codicibus, legendum videtur φέρη.

Ἄλλο.

Ὅτι ἐκ ἀπὸ τῶν πιστόνων χρὴ τῆς ἀγνῆς διαβαλλέν.

Cod. Med. habet ἐπ' αὐτοῖς.

Τὶ φησὶ: οἱ μὲν ἀγνοῖ, καὶ σύφρονες, ἔδεν ἀνάγκη
Κλέπθηναι κακίης ἑδενὸς οἱ πλείους.
Εἰς δὲ κακὸς σιμωῖς, καὶ πλείοσιν ἐστὶν ὁ εἶδος.
Ὡς τι μὲν συζῆν ἄρτιαι τὰς ἀγάμους;
Φείδεσθαι γλώσσης, φοβερῶν γένος. ἔτε κακίσοι
Πάντες, ἔτ' ἀγαθοί. καὶ τι φύται δοτίου.
Εἰ τις ἀγνεύοντων πότ' ἀπώλειτο, τῆτ' ἐπὶ πάντων
Οἴσεται; τὰς δὲ χροῖας χωρὶς ἑκάστος ἔχει.

ALIUD.

Quod propter lapsos non decet criminari castos. CCXIII.

Quid ais? Plures sunt pudici, ac temperantes,
Qui nil umquam foedum clam committunt.
Unus porro malus castis, & pluribus est dedecori.
Quare quid attinet maribus convivere innuptas?

Parci-

Parcite linguae, ò invidorum genus. Neque pessimi sunt
Omnes, neque boni: & aliquid naturae est dandum.
Si quis purorum umquam periit, an hoc de omnibus
Judicium erit? colores suos quisque seorsum habet.

NOTAE.

UBi Agapetos, eorumque vitia Gregorius exagitavit, se ad ob-
trectatores convertit, quibus Monachorum genus universum
male audiebat, eò quod ex his nonnulli in Agapetarum contubernio
castitatis jacturam fecisse crederentur. E quorundam lapsu omnium
mores non esse aestimandos ait. Ego pro titulo Epigrammatis id
constitui, quod in MS. Codice tamquam versus conscriptum erat.
Et sane si titulo eidem particulas *ὅτι*, ac *τῶν* adimas, versum inte-
grum habebis.

Τί φης; Quid ais? In MS. Codice Ambrosiano scriptum est
τίς φησιν. Ut metro, ac sensui satisfacerem, aliter legendum cen-
sui. In Mediceo legitur *τίς φύσιν*. Quae lectio ne ipsa quidem pro-
bari mihi potest.

Τὰς δὲ χροάς. Colores. Nescio, an praestet legere *τὴς δὲ χροάς*,
ut sit à *χρῶς*, quod *corpus* significat. Tum enim haec ita possemus
interpretari. Quisque suum corpus ab alio sejunctum habet, & uno
cadente necesse non est ut alterum cadat.

Ἄλλο:

Aγγελος ἦν ὁ πονηρὸς ἰωταφόρος. ἀλλὰ πισόντος
Ἀγγελικῆς ἡδὲν χάριτος πίπεν ἡδὲ μαθηταῖς
Ἐστὶν Ἰούδας ἀνείδος, ἐπεὶ πίπεν. Ἀλλὰ σὺ πάντας
Ἀγγέλους ἐξ ὀλίγων ὑβρίζεις. τὐτο δίκαιον;

ALIUD. CCXIV.

Angelus fuit malus Lucifer; sed illo cadente
Nil gratiae Angelicae decidit. Neque Discipulis
Probro est Judas, licet ceciderit. Sed tu omnes
Castos è paucorum (lapsu) vituperas. Estne hoc justum?

NOTAE.

REm eandem Poëta noster exemplis agit. Similibus verò sensibus & versibus ferme usus est in Carm. II. Tom. II. pag. 54. edit. Billianae, ubi Judae, & Angeli mali commemorat lapsum.

Ἄλλο.

Ita ego scripsi MS.
habet ἄλλο.

MH' τ' εὐπλοῦσι ναυαγοῦντας προσίθει,
Μὴ τ' εὐβίῃσι τῆς σφαλίντας ἐν βίῳ.
Χωρίς τὰ καλῶν, καὶ κακῶν ὀρίσματα.
Οὐδέσθαι τὲς πίπτοντας ἐκλέγω μόρον.
Τῶν δ' εὐδραμονύτων ὁδὰς μὲν μεμημέως,
Λέγεις πτόντας. τὲς κατορθοῦντας δ' ἐγώ.
Σὺ τὲς κακίστους, ὡς κακός. καλὸς δ' ἐγώ.
Χωρίς τὸν αἰσχρὸν, τὸν τε σώφρονα τίθει.
Μὴ κρίν' ἀνάγκης πάντας ἔξ ἐνός κακῶ.
Αἰῶς τὸν ἀγνόν μάλλον, ἢ μίση κακόν.

ALIUD. CCXV.

NE inter feliciter navigantes, naufragantes recense,
Neque inter rectè viventes eos, qui in vita errarunt.
Diversi sunt bonorum, ac malorum termini.
Perire lapsos dumtaxat dico.
Tu verò bene currentium nusquam mentionem faciens,
Lapsos solos commemoras; ego verò bene operantes.
Tu pessimos, quum sis malus; honestos ego.
Distingue lascivum à pudico.
Ne judica impuros omnes ex uno malo;
Castum magis reverere, quàm odio habere malum.

Περὶ γάμος.

EΓ' σοί τι κρεῖσσον καταφαίνεται. ἢ γὰρ ἔμοιγε.
Οἰκίτης ἢ γαμετής; εἰπέ μοι ὦ φιλότης.
Σαρκοῦ γὰρ ἐσμὲν δεσμῶται πάντες ἀληθῶς,
Μοίρης θεοτότρες χεῖροσι χειρνεμένης.

Τί

Τί κρείττον ψυχὴν τὴν τλήμονα σαρκὸς ἀνέλκεν,
ἢ προσιτισφίγγειν ἅμμασι δεινοτέροις;

De Nuptiis. CCXVI.

AN tibi aliquid praestantius videtur (mihī enim certè nequaquam)
Ancilla, quàm uxor? dic mihī, ð amice.
Carnis enim captivi omnes revera sumus,
Divinâ parte deteriori immixtâ.
Quid praestantius est, animamne miseram à carne abducere,
An gravioribus nodis carni adstringere?

NOTAE.

Ostendit, quantum conjugio virginitas praestet. In primo versu
ambo Codices Ambrosianus, & Mediceus, habent *χρηστόν*. Ego
scripsi *κρείττον* ex conjectura Salvini, quam video probari in quin-
to versu, ubi idem verbum occurrit. In secundo versu Codex Am-
bros. habet *οἰκίτης καὶ γαμητή*, metro planè corrupto. Ea propter
illud *καὶ* in ἡ converti. Mediceus praefert *οἶκος καὶ γαμητή*: sed ne
ipse quidem reſe, ut mihī videtur. Nominibus autem *Ancillae*, &
Uxoris, Nazianzenus significat *Carnem* & *Animam* hominis. Qui igitur
Carni Animam poſthabet, uxori ancillam praefert. In (*) quin-
to versu Cod. Medic. habet *πάντες δισμῶται ἔσμεν*. In ſequenti o-
mittit illud *τί*.

Ὅτι καὶ παίζειν ἐστὶ σεμνὺς.

Παίζει καὶ πολὺν. τὰ δὲ παίγνια παίγνια σεμνά,
Μιγυμυίης Χρυσῷ τῆς ἀταλαζροσύνης.
Καὶ βλοσυρὸν γελῶν τρίπῳ φρονεῖ. Οἱ ὃ ἰδικῶντες
Ἐρρετε, καὶ δάφναι, καὶ τριπόδων μαυρίαι.

Quod & honestè jocari liceat. CCXVII.

Jocatur etiam canities. Sed lusus sunt lusus graves,
Permixtâ Christo simplicitate.
Et ego grave ridens, animum oblecto. Helicones vero
Abite, & Lauri, & Tripodum furores.

NO.

(*) In tertio non in quinto, *ἑρπὺς δισμῶται πάντες*.

NOTAE.

IN se ipsum hos versus effinxisse Gregorium crediderim, ut quæ ratione pangendis carminibus sese oblectaret, apertum fieret. Scilicet lusus suos graves appellat, ideoque senectutem suam decentes. Cicero alicubi, *plus sibi placere ait joca Platonis, quam seria Stoicorum*. Sunt enim joca gravia.

Ἑλικῶνες. *Helicones*. Musicum instrumentum *ἰνυτᾶ χορδον*, hoc est novem cordis constans, fuit *ἑλικῶν*, *Helicon*, ut in musicis tradunt Ptolemaeus, & Proclus, ac eruditè monet Julius Caesar Scaliger Lib. I. Cap. XXXXVIII. Poëtices. Musas inde *Heliconiadas* appellari, sententia quorundam fuit. Utrum huc respiciat Poëta noster, an potius ad *Heliconem* montem, Apollinis domicilium, ut Ethnicorum commenta ferebant, statuere nescio. Certum tamen est, heic à Nazianzeno ipsorum Ethnicorum Poëtarum consuetudinem notari, qui, ut nugas fabulasque canerent, *Heliconem* ac *Parnassum* se ingredi fingeant. Persius in Proemio morem hujusmodi ridens, hæc habet:

*Nec fonte labra proluì Caballino,
Nec in bicipiti somniasse Parnasso .
Memini, ut repente sic Poeta prodirem.
Heliconidasque, pallidamque Pyrenen
Illis relinquo &c.*

Ira & Laurus Numinum, Vatumque Ethnicorum ornamentum fuit, ac præcipuè Apollinis, cui & Tripodes sacri fuere. Ad hæc ergo Poëta noster alludens, sibi, ut carmina pangat, minimè necesse Lauros, ac Tripodas, quaerere, significat; non enim fabulas, & somnia canit, quod fecere Ethnici Poëtae.

Πρὸς τοὺς ἐν Μαρτυρίοις τρυφῶντας.

ΕΓ' φίλον ὀρχησαῖς ἀθλήματα, καὶ φίλον ἔσω
Θρύψις ἀιθλοζόροις. ταῦτα γὰρ ἀντίθετα.
Εἰ δ' ἐκ ὀρχησαῖς ἀθλήματα, ἢ δὲ ἀθληταῖς
Ἡ' θρύψις: πῶς σὺ Μάρτυρι δῶρα φέροις
Ἀργυρον, εἰσὸν, βρώτην, ἐρεῦγματα; ἢ ῥα δίκαιος,
Ὅς πληροῦ βολάκας, καὶ ἀναιδέατος ᾖ;

Ad

Ad eos, qui in Martyrum Basilicis genio indulgent. CCXVIII.

SI grata sunt saltatoribus certamina, gratæ sint etiam
Athletis deliciae. Haec enim sunt opposita.
Sin verò neque saltatoribus certamina, neque athletic
Deliciae: quomodo tu Martyribus dona fers
Argentum, vinum, escam, & ruinationes? Num justus,
Qui folles impleat, etiam si injustissimus sit?

NOTAE.

CArmen hoc, & sequentia, idem complexa argumentum, non
è Codice tantum Ambrosiano, sed etiam è Regio 2891. fol.
240. Boivinii V. C. ope descripta habemus. Scholiastes item ille
vetustus, quem Ambrosiana Manuscriptum servat, eadem interpreta-
tur. Diversus porro titulus apud istum Scholiasten exhibetur, videli-
cet *eis ἰορτὴν τῶν Μαρτύρων; in Festum diem Martyrum.* Sed quod-
nam horum Carminum est argumentum? *Agapas*, seu Convivia il-
la, quae sacris in Basilicis peragebantur in SS. Martyrum honorem;
minimè Nazianzenus probabat, quod multi jam abusus, ac praefer-
tim ebrietas, pia consuetudinis institutum corrupissent. Quare, ut
ab iis Christianos deterreret, hujusmodi verbis Poëta noster est
usus. Tu vide, quae de hisce *Agapis*, sive Conviviis, eorumque
varia disciplina dixerò in Disq. II. non enim notis uberrima seges
poterat claudì.

Εἰ φίλον. Si grata &c. Si, inquit Nazianzenus, iis, qui salta-
toriam artem profitentur, certamina ac bella grata sunt; Athleticis
etiam, ac militibus, deliciae atque otium placebunt. At neutrum
esse potest. Nam quemadmodum illi ab artibus belli, armorumque
furore abhorrent, ita hi quoque delicias quietemque odere. *Οἱ πό-
σοι, καὶ ἡ εὐνοῖα, laborare, & quiescere, sive otiosi,* opposita sunt,
ut ait laudatus Scholiastes.

Εἰ ὃ ἄν. Sin verò neque &c. Videlicet: Igitur si neque Athle-
tis militibusque deliciae placent; si contra neque saltatoribus horrida
Martis certamina grata sunt: cur tu ad Martyres, nempe ad fortis-
simos Christianae Fidei Athletas, desers mollissimas dapes, & co-
messationes, hoc est vinum, & escam, è quibus ebrius revertaris?

Tom. XII.

P p

H^r ja

H' ῥα δίκαιος. *Num iustus &c.* Ita in Regio Codice. Idest: Num qui ad ista Convivia accedit, & folles, idest, ventres implet, justificatur, si iniustus, sique Deo propter scelera invisus ante erat? Minimè gentium sane. In Ambros. Cod. ἡ ῥα scriptum est, nempe *fiatne*: quod mihi magis placet.

Ἀλλοι.

MἌρτυρες, εἴπατε ἄμμιν, ἀληθῶς εἰ φίλον ὑμῖν
 Αἱ σύνοδοι. τί μὲν οὖν ἦδιον; ἀντὶ τίνος;
 Τῶς ἀρετῆς. πολλοὶ γὰρ ἀμείνους ᾧδε γίνονται ἂν,
 Εἰ τιμῶτ' ἀρετῇ. Τῷτο μὲν εὖ λέγεται.
 Η' δὲ μέθη, τό τε γαστρός ὑπάρχειν τῶς θεραπευτὰς
 Ἀλλοις. ἀθλοπόρων ἐκλυσις ἀλλοτριή.

ALIUD. CCXIX.

MArtyres, dicite vobis, verè an placeant vobis
 Conventus. Quid enim iucundius? Cujus rei causâ?
 Ob Virtutem. Nam multi meliores evadant,
 Si Virtus honoretur. Rectè hoc dicitis.
 At ebrietas, & ventris esse cultores,
 Aliorum sit. A Martyribus aliena intemperantia.

NOTAE.

Dialogus est inter Comeffatores, & SS. Martyres, five inter istos, & Poëtam pro Comeffatoribus interrogantem. Et primò interrogat, an ipsis Martyribus publici conventus, & convivia grata sint.

Τί μὲν οὖν ἦδιον. *Quid enim iucundius?* Num hoc dicant Comeffatores, an potius Martyres, incertum mihi. Illud ἀντὶ τίνος; quod sequitur, certè ad Martyres referendum, petentes, quare convivia sibi placere debeant. Respondent subinde Comeffatores, ob Virtutem debere placere; homines enim amorem Virtutis concipere facilè possunt, quum illam in Martyribus honoratam, & omnium gaudio exceptam videant. Martyres ad haec respondent, se bonum comeffantium animum laudare, at ventris ingluviem, & ebrietatem ab iis conventibus arcendam. In tertio versu pro γὰρ, quod legitur in Cod.

in Cod. Parif. Ambrosianus habet γ' ἀν. In postremo occurrit ἀλλο-
φών, qua voce saepe monui SS. Martyres significari.

Ἄλλο.

Cod. Medic. ha- **Δ** Αἵμοσιν εἰλαπίναζον ὅτοις τοπαροῖδε μεμῆλει
bet *halas*. Δαίμοσιν ἥρα φέρην, ἢ καθαρὰς θυτίας.
Cod. Parif. ha- Τέτς Χριστιανοὶ λύτιν εὐρομέν. ἀθλοφόροις
bet *eiromas*. Στησάμεθ' ἡμετέροις πνευματικὰς συνόδους.
Cod. Medic. ha- Νῦν δέ τι τάρβος ἔχει με, ἀκούσατε ὦ φιλόκωμοι.
bet *fin*. Πρὸς τὰς δαιμονικὰς αὐτομολῆτε τύπες.

ALIUD. CCXX.

Daemonibus opiparas mentas parabant, quibus antea cordi erat
Daemonibus grata offerre, minimè puras hostias.
Hujus rei Christiani invenimus finem. Martyribus
Nostri statuimus spirituales conventus.
Qui me timor nunc habeat, audite, ὁ comessatores:
Ad Daemoniacas formas, ritusque transfugitis.

NOTAE.

CRedebant Ethnici, Deos suos pinguibus hostiis, & nidore fumi,
& convivii delectari. Hinc apud ipsos epularum, & victima-
rum nullus finis. Sustulerunt hujusmodi superstitionem Christiani,
seu potius expiarunt; utrumque enim sensum vox λύτις patitur.
Quamobrem ad supersticiosos illos ritus redire gentem Christianam,
meritò conqueritur Poëta noster.

Ἄλλο.

MΗ' ψεύδεις, ὅτι γαρρὸς ἱπαινίται εἶσιν ἀθληταί.
Λαιμῶν οἶδε νό μοι, ὦ γασοί, ὑμετέρων.
Μάρτυσι δ' ἐς τιμὴν ἐν ἱσταμαι. ὕβριν ἐλαύνει
Ψυχῆς, καὶ δαπανᾷ δάκρυσι τὴν-τιμελὴν.
Μαρτύρομ', ἀθλοφόροι, καὶ Μάρτυρες. ὕβριν ἰθὺκαρ
Τιμὰς ὑμετέρας οἱ φιλογασοῖδαι.
Οὐ ζητεῖτε τράπεζαν ὑπνοον, εἰδὲ μαγείρας.
Οἱ ὅ ἐρυγὰς παρίχουσ' αὐτ' ἀρετῆς τὸ γέρας.

A L I U D . C C X X I .

NE mentiamini, quodd ventris laudatores sint Martyres.

Gularum vestrarum hae sunt leges, ð boni.

Martyribus unum scio honori esse, dedecus expellere

Animae, & lacrymis consumere pinguedinem.

Testor vos, certaminum victores, & Martyres: contumeliam reddidere

Honores vestros lurconum filii isti.

Non quaeritis mensam odoram, non coquos.

Hi exhibent ructus Virtutis praemium.

N O T A E .

A Ὀληταί. *Martyres. Athletae* vertendum erat, sed ut legentibus statim innotesceret sensus, *Martyres* scripsi, Scholiasten etiam Ambrosianum sequutus. Martyres autem ἁθληταί, & ἀθλοφόροι infra, appellantur, quia pro Christo gloriosum certavere certamen.

Ὁ ἄγαθοί. *O boni.* MS. Ambros. ὁ γαστήρ, Parisiensis verò ὁ ἄγαθοί habent. Scholiastes Codici nostro concors explicat: ὁ ἀνθρώπος, ð *homo.* Ego scribere malui ὁ ἄγαθοί.

Φιλογαστριδαί. *Lurconum filii*, seu guloforum. Patronymicè pro *lurcones*, & gulosi. Ita porro habent MSS. Paris. & Medic. In Ambrosiano legitur Φιλογαστριδαί, quod minus elegans est.

Ζητεῖτε. *Quaeritis.* Ita scriptum in Cod. Paris. & apud Scholiasten. Ambrosianus Codex habet ζητεῖτε, uti etiam in postremo versu ὅδ' pro οἱ δ', quod est in aliis Codicibus.

Juvat heic addere Fragmenta duo Carminum Gregorii, quum inter ejus edita Opera meis non occurrant oculis. Leguntur autem in alio MS. Codice Ambrosianae Bibliothecae, variis jamque evulgatis ejusdem S. Poëtae versibus immixta. En illa.

C A R M E N C C X X I I .

K Ἀλῆς, καλῆς με. προσέχω δέδοικα δὲ
 Τὸ πῦρ, τὸ χάσμα, τὴν ζίσιν τῷ πλάτῃ.
 Τὶς Ἀβραάμ δώτει με τοῖς κόλποις φέρων;

Vocas,

Vocas, vocas me: accurro; timeo enim
 Ignem, voraginem, bullitionemque Divitis.
 Quis me Abrahæ sinui, ferens, dabit?

Ἄλλο.

Ἐξ ἱατρῶν πάρημι τὸτο κερδαίνει,
 Τὸ μὴ τι, Χριστὲ, σὺ φέρειν ἀνώτερον,
 Πάρ ὃ τὰ πάντα, καὶ τὸ φαρμάκων σθένος.

ALIUD. CCXXIII.

A Medicis hoc in praesentia lucri facio,
 Nihil, Christe, te superius ducere,
 A quo omnia, & medicinarum virtus.

NOTAE.

A D supremum Numen priores Jambī respicere videntur. Inquit
 autem Gregorius: Vocas me, vocas ad te, Deus. En festinus
 ad te curro; timeo enim sortem Evangelici Divitis. Sed quis me
 in Abrahæ sinum deferet? Sequentes Jambī compositi videntur,
 postquam Medicis frustra conantibus ipsum ab aliquo morbo libera-
 re, Christus eidem restituit salutem pristinam.

Τὸ μὴ τι. In MS. Ambros. erat τό μί τι. Medicam manum
 poscere mihi videbatur hic locus. Quare cum Salvinio legere pla-
 cuit τὸ μὴ τι.

POst Carmen περὶ διαθλῶν, καὶ ἐπιφανείας Χριστοῦ. *De Testamen-*
tis, & adventu Christi, quod legitur Tom. II. pag. 173. edit.
 Billianæ, nonnullos versus Scholiastes Ambrosianus MS. interpreta-
 tur, mihi nusquam conspectos. Et quoniam Nazianzeni textum
 producere nequimus, non ingratum, ut arbitror, futurum est, si
 Scholiastis hujus Paraphrasin pro versibus Gregorianis proferamus,
 expectaturi ab aliis meliora.

Περὶ

Περὶ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως.

De Christi Incarnatione.

Ὅστις ἐσβιβεται τὸν υἱόν, καὶ λόγον τῷ θεῷ, καὶ πατρός, τὸν αἰὶ ὄντα, ἐδὲ ἰσότηειν ἡγήται τῷ θεῷ, καὶ πατρί: μωρὸς ἐστὶ, καὶ ἀνόητος, καὶ τῆς προσηκούσης περὶ θεῶ ἐνοίας ἀλλότριος. Καὶ ὅστις δὲ τὸν θεὸν λόγον, καὶ ἀνθρώπον τὸν αὐτόν, ἐνταῦθα φανέντα, ἤτοι τὸν κάτω θεὸν ἐσβιβεται, καὶ τιμᾷ ἰσοθέως τῷ ἡρακλίῳ λόγῳ: τίμει δὲ, καὶ χωρίζει ἢ τὸν λόγον τῷ μεγάλῳ πατρί, ἢ τῷ λόγῳ τὴν ἀνδραπύην μορφήν, καὶ τὸ ἡμίτερον τάχος: καὶ ἐμὴ τιμῇ προκυεῖ τὸν Ἐμμανὴλ: καὶ ὅτος ὁμοίως μωρὸς, καὶ ἀνόητος, καὶ τῷ φυσικῷ λόγῳ παντελῶς ἀλλότριος.

Ἦν θεός: ἀλλὰ γέγονεν ἄνθρωπος. υἱὸς θεῷ πατρός: ἀλλ' ἐγένετο καὶ ἀνθρώπῳ υἱός, ἵνα μικτός ὢν μίξη τοῖς ἀνθρώποις ἡμῖν τὸν θεόν, εἰς ἕξ ἀμφοτέρων θεός, τοσούτον ἄνθρωπος, ὅσον ἐμὲ ποιεῖ ἀπὸ ἀνθρώπου.

Γέλω εἴης μοι κύριε, ὁ ἀνάτωρος, ὁ μετὰ σώματος τῷ πληρωθέντος, δι' ἐμέ, καὶ τραθέντος, εἰς τῆς Τριάδος ὑμνωμένος. Τοσούτον ἴσο γινώσκων, ὅστις ἂν ἦς ὁ τῆς οἰκονομίας διερευνημένος. ἢ προσηκούῃ δὲ πλεόντως ἐξετάζειν, καὶ τὸν ὑπὲρ νόησιν ὄντα, καὶ

Quicumque Filium, Verbumque Dei ac Patris, semper existens, minimè veneratur, neque Deo ac Patri aequalem arbitratur, fatuus, & insipientibus est accensendus, & est convenienti Numinis notione destitutus. Et quicumque Deum Verbum, & Hominem, qui heic in Mundo apparuit, vel Deum degentem in terris non adoratur, aut aequali cultu non veneratur, ac ipsum celeste Verbum, dividit verò, separatque verbum à magno Patre, aut à Verbo humanam formam, & nostram crassitudinem; & non uno honore adoratur Emmanuel: iste etiam similiter fatuus est, & insipiens, & à naturali ratione omnino alienus.

Erat Deus; Homo verò factus est. Erat Dei Patris filius; at Hominis quoque filius est factus, ut ita commixtus nobis Deum hominibus commiseret. Unus ex utraque natura Deus, & adeo verus homo, quantum me verum hominem ex homine facit.

Propitius mihi sis, Domine, qui vulneratus, qui cum corpore flagellato propter me, & transfixo, unus è Triade hymnis celebraris. Tantum sat tibi sit cognoscere, quicumque, quae ad divinam Incarnationem spectant, vestigas. Non convenit verò amplius scrutari,

καὶ τὴν ἀφραστον μίξιν διερευνᾶ-
σθαι. ἀσύμφορον γάρ.

Τοσούτον ἐλαίβομεν, ὅσον χω-
ρεῖν ἰδυνάμεθα. μᾶλλον δὲ καὶ
πλείω ὑπεδέχθη ἡμῖν ἀνθρωπίνης
συνήτης. καὶ προσηκε εἰργεῖν τὴν
σύμμετρον ἡμῖν, καὶ ἀνάλογον
γνώσειν.

Εἰ μὲν ὅν τέθωσι, ταῦταλί-
γων, τότο αὐτοδίκτον. εἰ δὲ βάλει
τὸν χάρτην καταμελαινεν πλείο-
σι λόγοις, ὡς μὴ χωρητῶν σοι
τυγχανόντων τῶν ἐρημέων: φέρε
δὲ, ταῖς τῆς σῆς καρδίας πλαζί-
τα ἐρημέναι μοι ἰγχαράζω, καὶ
ἐντυπώσω τῇ διανοίᾳ σου διὰ τῆς
ἐμῆς γλώττης, ἥτις μοι ἀντὶ γρα-
φίδος ἐστὶ, καλλιγραφεῖσα τὰ θεῖα
ψυχαῖς τῶν πσιῶν δίχα μίλα-
ρος.

tari, & Intellectum supra intelle-
ctionem, & ineffabilem mixtio-
nem rimari; inutile enim, ac per-
niciosum est.

Tantum accepimus, quantum
capere potuimus. Imo majora prae-
monstrata sunt nobis, quam hu-
manae mentis acies ferat; & par
est, ut captui nostro accommoda-
tae, & congruenti notitiae acquie-
scamus.

Si igitur tibi haec dicens per-
suadeo, gratum est. Sin autem cu-
pis chartam pluribus verbis illini-
re, tamquam ne percipi quidem
ingenio, quae haecenus dicta sunt,
possint: Age, cordis tabulis ea,
quae à me dicta sunt, inscribam,
imprimamque in cogitatione tua
per linguam meam, quae mihi pro
stylo est, & pulchris, ac elegan-
tibus characteribus divina exarat
in animabus Fidelium, absque a-
tramento.

NOTAE.

Quin Carmen hoc, cujus exemplar desideratur, à Nazianzeni
Poëmate περὶ τοῦ υἱοῦ, de Filio, Tom. II. pag. 161. edit. Bil-
lianae, diversum planè sit, nulla mihi est dubitatio; nam in eodem
MS. Codice Scholiastes utraque est interpretatus; & alia heic, alia
illic habentur sensa. Exponit autem heic Theologus, quaenam sint
de Filio Dei post humanam ab ipso carnem assumptam sentiendae,
Arianorum insipientiam, ac temeritatem perspicuè fugillans. Divi-
num Verbum pari cum Patre honore esse colendum affirmat; quip-
pe inter se aequalis uterque. Humanam formam à Divini Patris
Filio assumptam minimè ejus divinitati obsuisse, ita ut alio cultu
nunc sit Christus adorandus, tradit. Quod si qui essent, quibus in-
timè perscrutari placeret altissimum Incarnationis mysterium, eos
com-

commonet Gregorius, ut mentem Fidei submittant, & sublimia Trinitatis consilia, atque arcana potius venerentur, quàm aliud scrutari pergant. Supra hominis captum haec esse, frustraue stylo operam dari, ut incomprehensibilia explicentur. Pro ἀνέκρωτος, vulneratus, quod in hac paraphrasi occurrit, Clariss. Salvinus suspicatur legendum ὁ ὢν ἀτρωτος. Hoc est (verbo sit venia) qui quum sis invulnerabilis, flagellis caesus propter me, ac vulneratus &c. Vocabulum οἰκονομίας, quod infra occurrit, ipsam Christi Incarnationem simpliciter designat. Quare Theodoretus Dial. II. Cap. IX. Tom. IV. haec habet: τὴν ἱκανθρώπητιν τῷ θεῷ λόγῳ, καλῶμεν οἰκονομίαν: Incarnationem Dei Verbi, oeconomiam, seu Dispensationem appellamus. Eodem sensu usurpatur à Chrysostomo variis in locis, atque ab aliis vetustis Ecclesiae Patribus.

Μίξιν quoque ἀφρασον, hoc est, *mixtionem ineffabilem divinae cum humana Naturae*, alibi Nazianzenus, Nyssenus, Hilarius, Cyrilianus, alique SS. Patres ante Eutychianismi damnationem dixerunt absque suspitione erroris, ut ostenderunt viri Clarissimi Petavius Tom. IV. Theolog. Dogm. Lib. III. Cap. II. Thomassinus de Incarn. Lib. III. Cap. V. & Laurentius Alexander Zacagnius Vaticanæ Bibliothecæ Praefectus in Praefat. ad Collectanea Monum. Veterum.

Postea quam haec scripsssem, opportunam mihi opem contulit Clar. & Humanissimus P. D. Joannes Baptista del Miro Abbas Benedictinus Congregationis Cassinensis, & Vaticanæ Bibliothecæ alter moderator, qui ex ejusdem Vaticanæ MS. Codice 482. desideratum Carmen ad me descriptum misit. Quare & illud subijcio, superiora retinens, utpote non parum lucis addentia huic praeclaro Epigrammati, & specimen inediti Scholiastis praeferentia.

Περὶ ἱκανθρώπητις.

Νῆπιος ὅσις ἀνάκτα θεῷ λόγον αἰὲν ἰόντα
 Οὐ σέβει* ἰσοθέως πατὲρ ἱερανίης.
 Νῆπιος ὅσις ἀνάκτα λόγον βροτὸν ἔνθα φανέντα
 Οὐ σέβει* ἰσοθέως ἱερανίοιο λόγῳ.
 Τίμνει δ' ἡ μεγάλιοις πατὲρ λόγον. πῶς λόγοιο
 Μορφῇ ἀνδρομήν, καὶ πάχος ἡμέτερον.

Η'

Ἦν θεός, ἀλλ' ἐπάγη πατρός λόγος ἡμέτερος φῶς,
 Ὡς κε θεὸν μίξῃ, μικτὸς εἶν χθονίοις.
 Εἰς θεὸς ἀμφοτέρωθεν. τότεσιν βροτὸς, ὅττον ἰμ' ἔρδειν
 Ἀντὶ βροτῶιο θεὸν. ἴλαδι, τρωτὸς ἄνω.
 Τότεσιν ἵχοις. τί δῆμοιγε νόον, καὶ μίξιν ἄφρασαν;
 Ἀμφὶ θεὸν θητοὶ σέργετε μέτρα λόγῳ.
 Εἰ μὲν δὴ πετίδοιμι, τὸ λῶϊον. εἰ δὲ μελαίνεις
 Τὸν χάρτην πολλὰς χιλιάσιν ἐπέων,
 Δεῦρ' ἄγε, πλαζὶ τιαῖς ὀλιγόσιχα ταῦτα χαράζω
 Γράμματ' ἐμῇ γραφίδι. ἢ μέλαν εὐδὲν ἔχει.

De Incarnatione. CCXXXIV.

STultus, quicumque supremum Dei Verbum semper existens
 Non veneratur honore pari, ac Patrem supercoelestem.
 Stultus, quisquis supremum Verbum, humana carne heic indutum
 Pari non veneratur honore, ac coeleste Verbum.
 Separat autem aut à summo Patre Verbum, aut à Verbo
 Humanam formam, & nostram crassitudinem.
 Erat Deus; sed Patris Verbum noster Homo compactum est,
 Ut Deum misceat, mixtum ipsum quum sit mortalibus.
 Unus utrinque Deus; tantum mortalis, quantum me faciat
 Pro mortali Deum. Ignosce vulneratus supra.
 Tantum accipito. Quid autem attinet Mentem, & mixtionem inef-
 fabilem (quaerere?)
 De Deo Mortales amate sermonis mensuras.
 Si igitur persuasero: hoc melius. Sin autem denigras
 Chartam multis verborum millibus,
 Age, in tabulis tui cordis has paucorum versuum inscribam
 Literas meo stylo, qui nil atramenti habet.

NOTE.

Vaticanus Codex MS. multis laborat mendis; uti facile peritis
 apparebit, maximè si conferatur cum Scholiastis Ambrosiani
 paraphrasi. In secundo versu ibi legitur πατρός ἀπ' ἡρανίς. Mihi
 scribendum censui πατρός ἐπερανίς. In sexto itidem scripsi πάχος,
 quod est apud Scholiasten, quum Cod. Vatic. habeat πάθος. In se-
 ptimo pro ἡμέτερος φῶς, sensus poscebat, ut scriberem ἡμέτερος φῶς,
 Tom. XII. Q 9 quo

quo sacratissima illa verba Joannis significantur *Verbum caro factum est*; sive Verbum Homo factum est. In nono pro τόνον scripsi τόνον. Immutare nolui, quae sequuntur. At Scholiastes noster sat indicat pro ἱρθεῖν scribendum esse ἱρθεῖ. In decimo libenter scriberem pro θεόν, θεός, & conjungerem cum sequentibus. In undecimo legitur τί δ' ἔμοιγε νόον. Fortasse legendum τί δέ μοι γίνεσθαι αὖν. In duodecimo pro ἀμφίθειον scripsi ἀμφὶ θεόν. Reliqua non carent lectionibus dubiis. Tu confer cum Scholiaste.

Πρὸς Γιγάντιον οἰκοδόμος.

Ἄλλος μὲν Βαβυλῶνος ἐπιδρομον ἄρμασι τέχως,
 Ἄλλος δ' Αἰγύπτῳ δέματο πυραμίδας.
 Καὶ πότον πιζὸς τις ἐτήλασε, καὶ διὰ γαίης
 Νῆας ὑποσίλμας ἤγαγε θρηϊκίης.
 Αὐτὰρ ἐγὼ σκοπὴν τι καὶ ἔρια μικρὰ τιναῶζας
 Χερσὶ γιγαντεῖη κῆπον ὑνδρον ἔχω.

Ad Gigantium domorum aedificatorem. CCXXV.

Alius quidem Babylonis pervia curribus moenia,
 Alius verò Aegypti fabricavit Pyramidas.
 Alius etiam per pontum processit, & per terras
 Thracias navigia bene transstrata perduxit.
 Verum ego speculam, & exiguos montes concutens
 Manu giganteâ, hortum irriguum habeo.

NOTAE.

Hoc quoque Carmen, uti & tria sequentia, à Cl. V. P. D. Joanne Baptista del Miro transmissa ad me fuere, descripta è MS. Cod. Vaticano, qui multis scatet erroribus, & suspectis lectionibus, ut mihi videtur. Inscribitur Epigramma *Gigantio*. Ego suspicor inscribendum *Sigantio*, quum facile parum attentus Librarius *Sigma* pro *Gamma* in Graeco illo vocabulo accipere potuerit. Erat autem Sigantius Eremicola, & Nazianzeno amicitia conjunctus. Ad illum restat alterum Epigramma à Billio editum Tom. II. pag. 180. Oper. Nazianzeni, & cum hoc non parum conveniens. Οἰκοδόμος, sive domorum aedificator fortasse dicitur, quod ipsi sibi in monte

monte domunculam aedificasset, atque hortum instruxisset; quare cum eo lepide Gregorius confert celebres ingentium operum auctores.

Ἐπίδρομον ἄρματοι τείχος. *Pervia curribus moenia.* In Vaticano Codice habetur ἐπίδρομον δέματο τείχος, pro quo legebam ἐπίδρομα δέματο τείχη. Verum in Codice Mediceo optimae notae pro δέματο legi ἄρματον, monuit me doctissimus Salvinus; & ad eam lectionem versum concinnari, tum quod infra habetur δέματο, tum quod in Anthologia reperio Epigramma quoddam cum simili planè versu.

Ἐπῆλασι. *Processis.* Ita scripsi, quum in Cod. Vatic. habeatur τίς ἤλασι. Fortasse etiam Gregorius scripsit τίς ἄν ἤλασι. In sequenti versu prosodiae ratio poposcit, ut scriberem εὐστύλμυς pro εὐστύλμυς, quod habetur in eodem Codice. Pro μικρά in quincto versu legendum μακρά itidem suspicor.

Γιγαντεῖη. *Gigantaea.* Vaticanus Codex habet γιγαντίη, corruptè, ut reor. Caeterum & heic nescio, an σιγαντεῖη, *Sigantaea* potius scribendum sit, nempe ad Sigantium alludendo, qui suis manibus in monte sibi domum exstruxerat.

Ἐνυδρον. *Inyrium.* Tum in Vaticano, tum in Mediceo scriptum est ἄνυδρον, *aqua carentem.* At ἔνυδρον omnino legendum mihi videtur, ut aliquis versui sit sensus concinnus. In Epigrammate ad Sigantium per Billium edito ait Nazianzenus, se ad illum invisendum perrexisse; at solum fontem Sigantio absente à se fuisse salutatum: quod & hujus loci emendationem juvat, & ad Sigantium eundem haec quoque referenda mihi persuadet, nisi & apud Billium pro ad Sigantium scribendum sit ad Gigantium.

Ἐπίγραμμα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτε κατέμεινε μετασχηματισθεῖσαν παρ' αὐτῶ. ἦν γὰρ ναὸς εἰδώλων.

Ἀ'Ργαῖα πόλις εἰμὶ δαίμοσι καμῦσα
 Αὐτὸς ἀνηγέρθη παλάμαις Γρηγορίου.
 Ναὸς ἐτύχθη Χριστοῦ. δαίμονες ἐξῆλθον μοι.

Epigramma in Ecclesiam, quae, ubi manebat, ab ipso transformata fuit; erat enim Idolorum Templum. CCXXVI.

Sum urbs antiqua Daemonibus fatiscens.
 E converso excitata sum Gregorii manibus.
 Templum Christi exstructum est. Daemones abite.

NOTAE.

E Codice Vaticano 480. pag. 16. depromptum est hoc Epigramma, quod num auctorem habeat Gregorium ipsum, an alium de Templo per Nazianzenum constructo loquentem, incertum est mihi. Fortasse etiam aliqua heic desiderantur, & mancus est aliquis versus. Planudes *περὶ ἐγκαινίων* Carmen hoc Nazianzeni citans, sic effert.

Δαίμονιν ἱρὰ κ' ἀρχαία πόλις εἰμὶ καμῶσα
 Αὔθις ἀνηγέρθη Γρηγορίου παλάμαις,
 Οὐτίνος ἢ πρατίσιν περικαλλῆς ναὸς ἐτύχθη
 Γῶρυμαι δὲ Χριστῷ. Δαίμονες εἴξατέ μοι.

Παραβολαί.

TὍσσα Χριστὸς ἔριξε μέγας, μύθος δ' ἀγόρευσε
 Παρβλήθην ἐπὶ γαῖαν. ἵνα σπόρον ᾖ ὁμοιον,
 Καὶ τὸν ζιζανίῳ στέρματι συμφύει.
 Καὶ νάτυ. ἀληρονόμον τε θανάονδ' ὑπὸ χερσὶν ἀδίστοις.
 Μάρκος μὲν δὴ τοῖα, Πέτρε φυτόν. εὐρυχόρῳ δὲ
 Εἰμάδι Παύλειο Λευκὰς ἔγραψε τὰδε.
 Δαίμων, καὶ πυρετὸς, καὶ ἄγρη, λέπρα, λύσις τε.

Parabolæ. CCXXVII.

Tot Christus magnus fecit, verba verò loquutus est
 Per parabolas super terram. Unum semen nequaquam simile;
 Et cum zizaniorum semente simul natum.
 Et sinapi, & heredem occisum manibus iniquis.
 Marcus quidem haec, Petri alumnus. Latè verò patenti
 Graeciae Pauli alumnus Lucas haec alia scripsit.
 Daemon, & febris, & vincula, & lepra, & paralyfis.

NO.

NOTAE.

E Codice Palatino-Vaticano 90. pag. 88. haec eruta. At qui inter Nazianzeni Carmina à Billio edita quadragesimum tertium, & sequens consulat, ubi Christi miracula, & Parabolæ fusiùs, & elegantius enarrantur, ista non magni faciet. Nobis tamen & haec evulgare placuit; magnorum enim virorum vel quiquiliæ reverentiam poscunt. Quatuor priores versus leguntur & in Mediceo Codice. Pro τóσσα, quod in primo versu idem Codex Medic. habet, Vaticanus legit ὅσα. Uterque Codex habet μῦθος. Mihi scribere placuit μῦθος, ut sensus sibi melius constet. In tertio versu Mediceus habet τόν, Vaticanus vero τῶν. In quarto Vaticanus legit κληρονόμος τι θαυδῶ. Mediceus opem tulit. In postremo versu & ἄγρη, & λύσις, mihi suspecta sunt, & manca. In memorato Carm. XLIV. ita legitur.

Δαίμων, καὶ πυρετός, καὶ λήπρα, καὶ παράλυσις
Εἰζὲ λόγῳ Χριστῷ. —————
Daemon, & febris, & lepra, & paralysis
Verbo Christi cessaverunt. —————

Θρῆνοι.

M^H τις ἰμοῖς πατίεσσι, καὶ ἁλγεσιν, ἢ κακίαις
Τίρποντ', ἢ τις ἐπιδλὸς ἀνιάζοι φρίνα κάρην.
Τόν μὲν γὰρ τις ἔτευξεν ἀρείονα ἐπιδλὸν ἀνυστον;
Ὅς δ' εἶδεν καὶ νῆπον ἀρηγόνα. ἢ ρυπόωντι
Φάρμακον, ἢ καθαροῖσι τάλην, καὶ κῦδος ἔχουσαν.
Ἄλλοις κῦδος ἄμοχθον ἀναξ τόρις. αὐτὰρ ἱμοίγε
Καὶ τὸ φίλον ταθείησι καὶ ἁλγεσι στίχο λαβέσθαι.

Lamentationes. CCXXVIII.

N^E quis improbus de calamitatibus, doloribusque meis
Delectetur, aut probus facile moereat.
Illum enim probum quis sine morbis meliorem effecit?
Hic verò morbum etiam novit sui defensore, tum impuris
Medicinam, tum puris luctum & victoriam conferre.

Aliis

Aliis victoriam, Christe, sine labore peperisti. At mihi
Per calamitates, & dolores gratum est te obtinere.

NOTAE.

IN MS. Cod. Vaticano 482. pag. 61. haec habentur, sed admodum corrupta. Praesto mihi adsuit Codex Mediceus. Variantes lectiones utriusque Codicis subjiciam. In primo versu pro παθήσεις Vaticanus habet παθείσι; in secundo αινάροι pro αινάζοι; in tertio τὸν μὲν γὰρ pro τὸν μὲν γὰρ.

Εἰς θλόν αἴετον. Ita Vaticanus. At Mediceus εἰς θλός αἴετος. Ego interrogantis specie haec lego, ut sit sensus: Quandonam probus aliquis sine morbis, & aerumnis melior evadit? Contra qui morbis vexatur, id sibi utile intelligit &c. Salvinus Mediceo Codici adhaerens, ita vertit sine interrogatione.

Nam bonus, & sanus meliorem judicat aegrum.

In quarto versu Codex Vatic. habet. ὅς δ' οἶδεν. Mediceus verò ὅς οἶδεν. In utroque Codice scriptum est ἀρηγόνα, *defensorem*: quod neque displicet; morbi enim defendunt hominem à nonnullis peccatis. Salvinio tamen ἀρέονα legendum potius videtur. In quinto pro πάλην, & ἔχυσαν, Cod. Vatic. habet πάλιν, & ἔχυσιν. In sexto pro ἄλλοις, & πόρις, idem Codex habet ἄλλον, & πόρεν.

Finis Carminum S. Gregorii Nazianzeni.

DE SYNISACTIS, & AGAPETIS

DISQUISITIO I.

AD CLARISSIMUM, AC ERUDITISSIMUM VIRUM

P. D. BERNARDUM

DE MONTFAUCON

Monachum Benedictinum à Congregatione S. Mauri

SYNOPSIS DISQUISITIONIS.

Virginis studium quàm præstans, & antiquum. Seculo Cb. III. cohabitantes cum sacris Virginibus Clericos S. Cyprianus arguit. Quibus nominibus familiaritatem hanc ipsi tegerent. Feminis Synisactis usus & Paulus Samosatensis. Concilia occurrunt morbo. Seculo Cb. IV. ejus vis latius serpsit. Monachi potissimum hujus criminis rei, quorum genera varia recensentur; uti & Virginum sacrarum. Excusationes, & ratiunculæ à Synisactis adhibita. Caritas præsertim deprædicata. Sororum, & Fratrum tituli adhibiti. Arelatensis Concilii Canon à censura Dodwelli vindicatur. Coelibatus Presbyterorum antiquitus in usu, & sub præcepto. Origo Synisactorum, & Agapetarum ante S. Cypriani tempora. Quibus Apostolorum verbis abutentur. Qui Haeretici hoc vitio infames. Canones in Agapetos, & Synisactos.

EMINERIS, Montfauconi amantissime, quibus te literis exceperim, ubi Italici Itineris tui Diarium, ac monumenta in lucem prodire, & quibus tecum luserim querelis, quasi per illud opus omni-gena eruditione refertum optimè non fuisses de re literaria, & de nostris Bibliothecis meritis, & quasi per te asportatis, vulgove proditis, tot abditis Italorum opibus, eam unus gloriam occupasses, quæ multis apud nos Eruditis aeternitate donandis fat erat. Memineris, inquam; ut enim ingenio, ita & memoriâ mirum polles. Verebar autem, ne eundem ludere ludum adhuc viderer, quum tibi Monasticam vitam professo Disquisitionem hanc in mei erga te obsequii tesseram inscribere statui, Monachis non admodum sanè gloriosam. Nimirum heic tibi

tibi occurrant, quæ vel beatis illis Ecclesiæ temporibus in Monachorum mores irrepere vitia; & pro instituti tui dignitate fortasse irascaris tum eorum flagitiis, tum etiam mihi ex antiquitatis penu singula sincerissimè producenti. Quandoquidem tamen tu illi Monachorum coetui nomen dedisti, qui pietate aequè, & literarum culturâ multos alios post se relinquens, Gallias, imo caeteras Christiani orbis provincias, nunc implet egregiis virtutum, famaëque monumentis: tam male de te judicare nolui, ut diu suspicaret, hinc aliquam vel minimam tibi creandam esse molestiam, quum praesertim de iis Monachis sit res, qui tantum à te & temporis, & instituti ratione distant. Quare non hilarem duntaxat animum à te expectare cogor, sed etiam exigere posse mihi videor ab eximia humanitate tua, simulque sperare, fore ut quanquam summopere occupatus in Latio donandis, atque evulgandis tot ἀεικότοις Graecorum Patrum scriptis, hanc meam; qualiscumque sit, lucubrationem percurrere velis, neque tantum percurrere, sed benevolè quoque complerè. Cum ista itaque spe, imo fiducia, tecum jam ad inquirendum procedo, quid *Syniselli*, Συνιστακτοί, quid *Agapeti*, Ἀγαπητοί, antiquis Ecclesiæ Christianæ temporibus fuerint, quam gentem tot Carminibus Nazianzenus noster exagitat. Hanc quidem eruditionis sacrae particulam, ut nosti probè, sparsim pertractare nonnulli, & potissimum in tertia Dissertatione Cyprianica Henricus Dodwellus, vir inter Heterodoxos celebris. At quum Platonica potius, quàm Ecclesiastica suppellectile hujusmodi argumentum ille exornaverit, locum etiam aliorum calamis fecit, ut diligentius in eadem arena versarentur. Disquisitionis autem hujus beneficio constabit, quid *extraneæ*, quid *subintroductæ* mulieres fuerint, quarum usum toties à sacris Canonibus, Sanctisque Patribus interdictum novimus. Certè hujusmodi seminarum mentio quum apud Gratianum in Decreto interdum occurrat, mirum tamen est, quàm male veteres Glossarum conditores, atque Ecclesiastici Juris periti vocabula haec intellexerint, & quàm pejus explicuerint. Itaque tum originem, tum progressus, tum finem hujusce pestis inquirere juvat, prae oculis tamen aetate Gregorii potissimum habitâ, cujus Carminibus illustrandis nunc nostra oratio vacat.

Compertum est, ab ipsis Apostolis Virginitatis studium summis laudibus fuisse ornatum, uti Conjugio longè praestantius. Hinc vel ipsis prioribus Ecclesiæ seculis complures tum viri, tum feminae ejus cultum Matrimonio praeposuerunt: quæ disciplinae forma quoddam sacros

facros Ecclesiae ministros praecipue deceat, ab ipsis etiam prae aliis diligentius usurpata est, ita ut à Latinis saltem Patribus, atque Conciliis subinde cautum jure fuerit, ne quis ad majora Ecclesiae ministeria ascendens, conjugio amplius operam daret, reliquis libertate relicta eam sequendi vitae normam, quae laudabilis quidem est, sed pari perfectione minimè constat. Quare quae nunc etiam inter Catholicos vigent, atque laudantur, Castitatis ac Virginitatis vota, totius antiquitatis calculo, exemplo, & usu probata reperimus. Temperare autem mihi non possum, quin Tertulliani vetustissimi testis, & Eusebii Caesariensis in hanc rem verba referam. Ita ille virginem alloquitur Cap. XVI. de veland. Virgin. *Nupsisti Christo, illi tradidisti carnem tuam, illi sponsisti maturitatem tuam; incede secundum Sponsi tui voluntatem. Christus est, qui & alienas sponfas, & maritatas velari jubet, utique multò magis suas.* Eadem repetit Lib. I. Cap. IV. ad uxorem, & in libro de Oratione, quem integrum prope diem dabo Tom. (*) III. Anecdotorum meorum. Eusebius verò Caesariensis Lib. IV. Cap. XXVI. Vitae Constantini, Ἀγνείαν, inquit, καὶ παντελῆ παρθερίαν γυναικίς ἱερωσύνη θεῆ καθερωμένης μετῆλθον, ἐγνώ καὶ παραγίω βίω, ψυχῇ, καὶ σώματι σφᾶς αὐτὰς καθερῶνται. H. e. *Castitatem, & inviolatam virginitatem multae mulieres sacris dicatae constanter retinere, quum omni puritate, & sanctitate perfusa vita se totas corporibus, & animis Deo consecrassent.* Legendus idem in eod. Lib. Cap. XXVIII. & Lib. II. Cap. XVI. Lege & Cyprianum in Lib. de Habitu Virginum, imo universos fere Ecclesiasticos Scriptores, qui primis Christianae Fidei seculis floruerunt, & Concilii Ancyrani Can. XIX. & Illiberitani Can. XIII. ut alia omittam.

Summo igitur in honore olim quoque erat, & colebatur Virginitas, eamque Christo promiscuè masculi, & feminae vovebant, certantes, ut cum animo puro corpus etiam servarent purissimum. At in sanctum hocce propositum gliscere sensim vel antiquitus vitia coepere: adeo quidquid in hac vita pretiosius occurrit, majoribus etiam periculis obnoxium est. Itaque, ut omnia recenseam, cum Virginibus Deo sacratis tam arctum contubernium dein instituerunt masculi Deo dicati, sive Clericalem, sive Monasticam vitam professi, ut apud omnes male audire eorum coeperint mores. De Clericis primò sit sermo. S. Cyprianus in Epist. LXII. ad Pomponium ita scribit: *Postulas, ut tibi rescribamus, quid nobis de iis Virginibus*

Tom. XII.

R r

videa-

(*) Extat in P. II. Tom. XI. praesentis Edit. nostrae.

videatur, quae quum semel statum suum continenter, & firmiter tenere decreverint, delectae sint postea in eodem lecto pariter mansisse cum masculis, ex quibus unum Diaconum esse dicis; planè easdem, quae se cum viris dormisse confessae sint, asseverare se integras esse. Tum S. Episcopus praecipit, ne Virgines cum masculis habitent; Non dico, ait, simul dormire, sed nec simul vivere, ne Diabolo insidians, & saevire cupienti, ad nocendum detur occasio. Haec S. Cyprianus Seculo vulgaris Epochae tertio, è quibus multa scitu digna hauriuntur. Primum est, vel tunc Virgines quasdam in Christiana Republica extitisse, quae semel statum suum continenter, & firmiter tenere decreverint. Atque his verbis profecto significatur, eas virginitatem suam semel Christo Regi obligasse. Idem clarius infra explicatur. Quod si, inquit vir sanctus, ex fide se Christo dicaverunt, pudicè, & castè sine ulla fabula perseverent. Item: Christi, & Judex noster, quum virginem suam sibi dicatam, & sanctitati suae destinatam jacere cum altero cernit, quàm indignatur, & irascitur? Addit: Quae hoc crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est. Impudenter igitur neget Petrus Martyr Haereticus, ante Constantini Magni tempora Virgines Deo sacratas fuisse. En certissima sanctae consuetudinis argumenta, quam nostrà etiam aetate Catholica Ecclesia sectatur. Discimus secundò, Diaconos voto eodem castitatis obstrictos fuisse, qui enim, ut inquit Cyprianus, integrari, & continentiae praeesse debebant, contubernium, imo communem lectum cum quibusdam ex iis Virginibus habuere. Denique tam foedam, suspectamque consuetudinem à Virginibus excusatam fuisse, quasi nullum pudicitiae detrimentum intercederet. Illae siquidem, quae se cum viris dormisse confitebantur, se integras esse asseverabant.

Atque haec prima videntur esse *Agapetorum*, & *Agapetarum* in Ecclesiasticis Historiis exempla: quod tamen diligentius infra exquiratur. *Syncretismus*, *Synisactos*, sive, ut ita dicam, *Cointruductos*, & *Cointruductas* feminas Graeci appellare consueverunt, aut etiam *Agapetos*, & *Agapetas*, quod se puro amore diligere distitarent. *Agapetes* propterea in Papiae Lexico dicitur *Lenocinator*, & qui cum feminis illicitè conversatur procacius Clericus. Tam arctam verò familiaritatem speciosius tegere nominibus, vel Cypriani aevo, nullamque impudiciam ex ipsis amplexibus sequi, sed animorum tantum, & non corporum, eam fuisse concordiam, atque amorem, vox illorum erat. Quod si dictis fides negabatur, tum Virgines de prona semper

semper in obtreffationem, ac mali fufpicionem hominum natura conqueri, obfetricum verò fidem appellare, fuumque harum teftimonio pudorem deprædicare intaftum. Diutius non tulit in grege fuo contagionem hujufmodi S. Epifcopus Cyprianus; fed mafculos à feminis feparari, utroſque verò feveriffimæ poenitentiaæ regulas fubire juſſit. Nec aliqua, ait, puer ſe poſſe hac excuſatione defendi, quod inſpici, & probari poſſit, an Virgo ſit; quum & manus obfetricum, & oculi ſæpe fellantur. Tum addit: Certè ipſe concubitus, ipſe complexus, ipſa confabulatio, & eſculatio, & conſequentium duorum turpis, & foeda dormitio, quantum dedecoris, & criminis confitetur! Neque in Epiftoła duntaxat ad Pomponium Cyprianus peſſimum hunc morem fugillat, ſed & in Epifto. VI. ad Presbyteros, & Diaconos fratres, ubi hæc habet: Dolco, Chriſti membra, & jam Chriſtum confeſſa, per concubitus illicitos inquinare, nec à Diaconis, aut Presbyteris regi poſſe; ſed id agere, ut per paucorum pravos mores, mulorum, & bonorum Confeſſorum gloria boneſta vitetur. Clariùs id etiam ſignificat in Epiftoła ſequenti ad Rogatianum, inquit: Non deſſe, qui Dei templa, & poſt confeſſionem ſanctificata, & illuſtrata prius membra, turpi & infami concubitu ſuo maculent, cubilia cum feminis promiſcùè iungentes, quando eſſi ſuprum conſcientiaæ eorum deſit, hoc ipſum grande crimen eſt, quòd illorum ſcandalo in aliorum ruinas exempla naſcantur. Nimirum tam altas jam in Africa radices egerat iſta licentia, ut vel ipſi Confeſſores, Dei Tempia animata, quique in mediis tormentis Chriſti Fidem conſtantiffimè confeſſi fuerant, religioni ſibi non ducerent, cum ſacris Virginibus concumbere, cauſati nullius libidinis aſſilatur corpus inde inquinari.

Sed Cyprianum dimittamus, ſequentia tempora exploraturi. Paucis annis poſt ſanctiſſimi hujus Epifcopi glorioſam mortem, Antiochenam Eccleſiam ſtagitiis, ac Haereſibus turbavit Paulus Samofatenus ibi Epifcopus. Præter alia vitia, quibus gregem ſuum infeccare, ac perdere coeperat, illud non ultimum, quod feminas *συνετάκτες* non Presbyteris tantùm, ac Diaconis ſuis indulſerit, verum & ipſe earum conſuetudine fuerit uſus. Extat apud Euſebium Eccl. Hiſt. Lib. VII. Cap. XXX. ſcripta ad Dionyſium Romanum Pontificem Epiftoła ab Epifcopis Antiochiaæ iterum coactis, ut in Paulum ſententiam dicerent. Ibidem hæc habentur. Τὰς δὲ συνετάκτας αὐτῇ γυναῖκας, ὡς Ἀντιοχέως ὁνομάζουσι, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων; H. e. Quid heic referre aſtinet feminas, quas Coiſtroductas Antiocheni appellant, tam ipſius, quàm Presbyterorum ejus, ac

Diaconum? Addunt etiam: Καὶ ὅδ' ἐκῶσ ἀγνοῦμεν, ὅσοι ὑπὸ τῶ συνειτάγην ἰαυτοῖς γυναῖκας ἐξέπειτον, οἱ δ' ὑπωπεύθησαν. ὥς· εἰ καὶ δοίη τις αὐτῷ τὸ μηδὲν ἀπειλγὴ ποιῆν, ἀλλὰ τὴν γε ὑπόνοιαν τὴν ἐκ τῶ τοιούτῳ πράγματος φουμένην ἔχρην εὐλαβηθῆναι, μὴ τινα σκανδαλίση, τὸς δὲ καὶ μιμείσθαι προτρέψῃται. *Neque illud ignoramus, quos ex ejusmodi mulierum contubernio partim in praeceps lapsi sint, partim in suspicionem venerint. Itaque etiamsi quis concesserit, nihil ab eo turpe committi, suspicionem tamen, quae inde solet gigni, vitari oportebat, ne cuiquam scandalo foret, neve aliquos ad imitationem sui provocaret.* Ut autem infra legitur, duas ipse Paulus aetate florentes conspicuasque feminas, quocumque pergeret, circumducebat.

Porro damnari quidem, sed ab improborum mentibus, atque à corrupta hominum natura minimè eradicari potuere Pauli Samosatani errores, atque flagitia, ac praesertim τῶν συνειτάκτων abusus. Quamobrem Ancyrae Synodus circiter Annum Christi 314. celebrata pestem hanc fulminibus Ecclesiasticis iterum petere cuncta est. Canon XIX. his constat verbis. Τὰς συνερχομένας παρθένους τισιν, ὡς ἀδελφάς, ἐκυλύταμεν. Id est: *Virgines, quae cum quibusdam congregantur, prohibuimus.* Sive, ut verit Dionysius Exiguus, *Virgines, quae conveniunt cum aliquibus, tamquam sorores, habuere prohibemus.* Ubi συνερχομένας respondere videtur τῷ συνειτάκτες. Ancyrae Synodi decreta sequutus est Canon Tertius Nicaeni Concilii Primi, in quo Sanctissimi illi Episcopi *Agapetarum* consortium omnino interdiciunt. Damas ipsa Canonis verba, quippe in eis συνεσάκτες memorari animadvertimus. Ἀπηγόρευτε καθόλου ἡ μεγάλη σύνοδος, μήτε ἐπισκόπω, μήτε πρεσβυτέρω, μήτε διακόνω, μήτε ὅλως τινὶ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ ἔξῃναι συνείστακτον ἔχειν. Hoc est. *Venerit omnino magna Synodus, ne Episcopo, Presbytero, Diacono, aut ulli penitus eorum, qui sunt in Clero, cointrouduclam, seu συνείστακτον, habere liceat mulierem.* Dionysius Exiguus verit mulierem subintroduclam, quasi non συνείστακτον, sed παρείστακτον scriptum fuerit in eodem Canone, quo postremo vocabulo usus est Apostolus ad Gal. XI. 4.

Haftenus igitur, quantopere studuerint vetustissimi Patres, ut perniciosum hunc morbum à Christiano populo averterent, exploravimus. Nunc verò quantum virium illi deinde accesserit, inspicimus. Non Africam solam, sed conterminam Aegyptum, & reliquum Orientem Seculo Christi quarto hujusmodi contagio pervasit, adeoque excrevit, ut omnes fere Sanctissimi Scriptores calamum in eam strin-

stringere coacti fuerint. Celebre est in Ecclesiastica Historia Leontii facinus à S. Athanasio sub finem Apologiae primae de Fuga sua commemoratum. Accusatus hic fuerat, quòd commercio cujusdam juvenulae mulieris uteretur, jussusque proinde ab ejus contrubernio abstinere. At Leontius, ut sibi liberius cum muliere versari deinceps liceret, omnique impudicae consuetudinis suspicio tolleretur, se ipsum castrandum dedit. Neque tamen vel ita umbram sceleris detergere potuit, quominus, quum Presbyter esset, deponeretur. Haec Athanasius. S. verò Basilius Epistolam, quae CIIIC. est in edit. Paris. Anni 1618., ad Perigorium Presbyterum septuagenarium scribens, eidem vitio vertit, quòd uteretur feminae συνετάχης contubernio. Ille quidem se ἰλιούθιρον παντὸς σωματικῷ πάθει, liberum ab omni carnis affectu profitebatur: quod sanè de ejus aetate verisimile fuit. Censuram nihilominus Basilii Magni non effugit, quippe etsi criminis suspicio à Perigorio sane abesset, pessimo tamen exemplo periculum reliquis creabatur.

Jamque ad Gregorii nostri tempora, ac Poëmata venimus, quibus titulus est εἰς ἀγαπητὸς, in *Agapetos*, & περὶ τῶν Συνεταχτῶν, de *Synissetis*, sive *Coinstructis*, ut hoc vocabulum Latine aliquo modo reddamus. Monachos autem tantum, & non Clericos, heic S. Gregorius hujus flagitii reos facit. Quod ut melius liqueat, & quomodo Monachi tam severae alioqui vivendi disciplinae addicti, in adeo turpem devoluti sint vitae rationem, perspiciatur: meminisse oportet, Monachorum olim triplex genus fuisse. Nempe, ut S. Hieronymi verbis in Epist. ad Eustochium XXII. utar, *Primum Coenobitarum*, quod *Aegyptii Sauses* gentili lingua vocant, nos in communi viventes possumus appellare. *Secundum Anachoretas*, qui soli habitant per desertum, & ab eo quod procul ab hominibus recesserint, nuncupantur. *Tertium genus est*, quod *Remoboth* dicunt, desertinum atque neglectum, & quod in nostra Provincia aut solum, aut primum est. Hi bini, vel terni, vel multò plures simul habitant suo arbitratu, ac disitione viventes &c. Cassianus itidem in Collat. XVIII. Cap. IV. eadem Monachorum genera in Aegypto haberi affirmans, tertium *Sarabaitas* appellari ait. Tum illorum mores, improbamque vivendi normam pluribus describit. Inter caetera inquit: *Hi igitur, dum Coenobiorum nullatenus expetunt disciplinam, nec seniorum subjiciuntur arbitrio, in suis domiciliis perseverant, construunt sibi cellulas, easque Monasteria nuncupantes*. Addit infra: *Distinctionem Coenobii declinantes, bini, vel terni in cellulis commorantur, non contenti Ab-*
batis

basis cura, atque imperio gubernari, sed hoc præcipue procurantes, ut absoluti à seniorum iugo, exercendi voluntates suas, & procedendi, vel quod placuerit evagandi, agendive quod libitum fuerit, habeant libertatem &c. Iisdem ferme verbis à S. Hieronymo in Epistola superius laudata, & à S. Benedicto in Regula, describuntur Sarabaitarum mores. Quaedam tamen addit S. Hieronymus, quae plurimum ad nostri argumenti illustrationem conferre possunt. *Habitant, inquit, quamplurimum in urbibus, & castellis. Apud hos effeclata sunt omnia, laeae manicae, caligae follicantes, vestis creffior, crebra suspiria, visitatio Virginum.* En Hieronymo teste quanta olim cum licentia Monachi Sarabaitae viverent, & cum Virginibus versarentur. Nullas autem alias Virgines heic designatas puto, quàm Deo sacras, & *Agaperas*, in quarum familiaritatem Monachi isti Coenobiticam disciplinam perossi irreperant.

Gregorius verò noster in Carm. XXXXVI. ad *Monachos in Coenobio degentes*, non obscure duplex Monachorum genus distinguit, eorum nempe, qui sub uno Abbate communem vitam moribus sanctissimis ducebant, & eorum, qui Abbatibus subijci renuebant. Postremos *oioßius* appellat, hoc est, *solitariae vitae addictos*: non quòd remoti à populo in eremis viverent, sed quòd aliorum Monachorum contubernium fugientes, soli suis in domibus habitarent. Qui igitur Monachi solitudine contempti in urbibus, & castellis agebant, eos etiam Virginibus *convivæctois*, seu *Agaperis*, delectatos fuisse, omnino verisimile mihi videtur. Quod enim est ad Virgines Deo sacras, animadvertendum est, ipsas primum aedibus propriis, & parentum custodiâ fuisse contentas; tum verò & ipsas Monasteriis, sive Asceteriis, ad instar Monachorum, includi, & solemniori voto se Christo dicare coepisse, sacro velamine ab Episcopis accepto. Postremum hoc, seculo duntaxat Christi quarto, usurpari coeptum est. S. Hieronymus in Epist. XVI. ad Principiam: *Suburbanus, inquit, ager vobis pro Monasterio fuit, & rus electum pro solitudine, multoque ita vivistis tempore, ut ex imitatione vestri, & conversione multarum, gauderemus Romam factam Hierosolimam. Crebra Virginum Monasteria, Monachorum innumerabilis multitudo, ut pro frequentia servientium Deo quod prius ignominiae fuerat, esset postea gloriae.* Idem alibi Monasteria Virginum in Oriente excitata describit. Omnino quoque legenda sunt in hanc rem S. Augustini verba Lib. I. Cap. XXXI. de Moribus Eccl. Catholicae. Postquam enim laudavit Monachorum vitam, ita loqui pergit: *Hæc est vita seminarum Deo solici-*
tè, ca.

sed, castæque servientium, quæ habitaculis segregatae, ac remotæ à viris quam longissimè decet, pia tantum illis caritate junguntur, & imitatione virtutis. Ad quas juvenum nullus accessus est, neque ipsorum quamvis gravissimorum, & probatissimorum senum, nisi usque ad vestibulum necessaria præbendi, quibus indigent, gratia. Audiamus & Nazianzenum, qui in Carm. ad Hellenium de Virginibus Christo dicatis hæc habet:

Αἱ μὲν ὁμηγερέες ἑνὸς τόθον ἀμφιέπασται

Οὐρανὸς ζῆτος ἰσά τε μέτρα βίῃ.

Αἱ δ' ἅρ' ἰοῖς τοκέεσσι παρέμμεναι ἀδρανέουσιν,

Ἡὶ κατιγνήτοισι μάρτυρι σωφροσύνης.

Hoc est: *Aliae quidem simul congregatae commune desiderium foventes Coelestis vitae, similesque vivendi modos; Aliae verò suis parentibus assidentes infirmis, aut fratribus sœcibus temperantiae &c.*

Aliae igitur Virgines erant; quæ sub uno conclavi commune vivendi institutum servabant; aliae, quæ adhuc in paternarum aedium secreto curam parentum, atque affinium fuscipiebant, ipsosque suæ continentiae testes habebant. Propterea S. Ambrosius in Exhort. ad Virgines ita loquitur: *Nullus sit tuus sine matre progressus, quæ sit anxia custos pudoris.* Et quidem inter Virgines sacras, quæ apud parentes in domo propria versabantur, Marcellina præcipuè fuit ejusdem S. Ambrosii soror, quam ille ita alloquitur Lib. III. Cap. I. de Virginibus. *Beatae memoriae Liberius, quum Salvatoris Natali ad Apostolum Petrum Virginitatis professionem vestis quoque mutatione signares, adstantibus etiam puellis Dei compluribus, quæ certarent invicem de tua societate; Bonas, inquit, filia nuptias desiderasti: Eustochium verò, Principia, Sophronium, aliaeque non paucae Virgines, quarum S. Hieronymus mentionem facit, nullis sese Monasteriis addixerant, & sub una parentum custodia debebant. Quare mirum non est, si ex hisce postremis Virginoibus nonnullæ interdum aut parentibus fratribusque orbatae, aut infirmitate, aut paupertate, aut aliis incitatae rationibus, Clericos, & Monachos vagos in contubernium suum adfiscerent, unà cum iis peregrinarentur, immo communem iis suum quandoque facerent lectum. Necessitatem nimirum hinc petendi alieni ministerii, inde verò præstandi, singuli præferebant. Atque ita factum, ut parentum ac fratrum loco saepe succederent Clerici, sive Monachi ad puellarum virginita-*
tem

tem custodiendam, seu ut melius dicamus, perdendam. Quis enim tantum sibi à virtute sponderet, ut juxta ardentissimum ignem positus ardorem nunquam conciperet?

Sunt in hanc rem S. Joannis Chrysostomi Orationes duae, quarum una inscribitur ad viros τὰς ἔχοντας παρθένους συνεισάκτους, h. e. qui habent Virgines Synisactas, sive cointroductas; altera ad foeminas τὰς ἔχοντας ἀνδρας συνεισάκτους, h. e. quae habent viros Synisactos, sive cointroductos. In secunda haec habet S. Episcopus: Jam auseni si te rogavero causam hujus contubernii, praetextum aliquem dicere potes? Infirma sum mulier, neque sola valeo meo usui sufficere. Ita verò argumentum hujusmodi Chrysostomus: Enimvero quum haec cohabitatoribus vestris objicimus, ab eis contraria audimus &c. Tum alia addit, quae apud illum colligere praestabit. Piis etiam nominibus consuetudinem tam absurdam Monachi, & Clerici obtegebant, Caritatis videlicet, quam quum omnes in infirmos exercere debeamus, quantò magis, aiebant illi, in sexum intimum? Atque hinc sanè *Agapetorum*, atque *Agapetarum* nomen originem habuit; Ἀγάπη enim, ut omnes ferme norunt, dilectionem & Caritatem Latine significat, eamque dumtaxat, quae animi spiritusve, non corporis, conjunctionem parit. Ita foedum contubernium, ac periculosam vivendi normam sanctissimis nominibus fucabant. Audiamus Nazianzenum.

Ἡ ἀγαπή τέ σου, καὶ τὸ νομα τὸ το σμενὸν:
Φεῦ, φεῦ μή τι ἔχη καὶ ῥιπαρῶς ἀγάπης.

Hoc est:

Dilecta tua est, & nomen quidem honestum est.
Heu, heu ne quid habeat spurcae dilectionis.

In Carmine etiam Tertio, quod inscribitur *Præcepta ad Virgines*, de Diabolo Virgines perdituro haec scribit:

Πολλάκι μὲν συνάγειν ὁμόφρονας ἀλλήλοισι
Πειύματι, καὶ φάος ἤλθεν, ἐκωνυμίην τί γι σμενὸν,
Τὴν ἀγάπην καλίστιν, ὑπήλυθεν. αὐτὰρ ἔπειτα
Ἐκ κραδίης ἐπὶ σάρκα ἀγων πόθον ἐγγὺς ἴσας
Ἡ πῦρ, ἥ πυρὸς σημεῖα λυγρὰ δίδωσιν.

Hoc

Hoc est:

*Saepe quidem collegis in unum concordēs
Spiritus, & speciem prae tulit lucis; cognomentum verò honestum
(Agapen vocant) subiit. At postea
E corde amorem ad vicinas carnes deflebens,
Aut ignem, aut ignis signa molesta reliquit.*

Nemo autem luculentius Christianae Caritatis, unde Synisacti sibi praesidium quaesiverant, causam egit, quàm Auctor libri de *singularitate Clericorum*. Quidam Origeni, quidam S. Cypriano iure potiori opus hoc tribuunt; certè antiquissimus ille, & gravissimus Scriptor est, Sanctique Hieronymi aeo saltem floruit. Ibi Clericos ad *singularitatem* hortatur, hoc est à contubernio feminarum avertit, quumque illi *Caritatem* praetenderent licentiae morum, ita is occurrit: *De Caritate caussantur, qui secundum verbum Esaiæ, amaritudinem pro dulcedine devorantes, nudam foeditatem velamento boni nominis segunt, dum apud eos sub falsa Dilectione vera Dilectio violatur. Sed exclamat Caritas, & appellat: Tales ego non junxi; falsa altera est, quae me simulando confingit. Numquam Dei praeceptis obsisto; numquam fluxis faveo: per me sanctitatem non opto culpam. Calumnias mihi adversa germanitas facit; pericula & ego inter falsos fratres incurri. Addit infra: Dilectio est, inquit. O Dilectio, quae invidet sibi! à Caritas, quae cupit se in vituperatione laudari! Grande miraculum, ut Virginum Caritas Virgines faciat velut conjuges credi, & conjugum Caritas conjuges faciat velut Virgines aestimari. Haec, aliaque fusè disertissimus ille Scriptor. Et sanè quis eorum dictis fidem habuisset, qui cum juvenculis non communem duntaxat domum, & cubiculum, sed ipsum quandoque lectum habere solebant? Etsi enim quis concessisset, nihil turpe tali in re accidere, certè ingenti discrimini castitas objiciebatur, certè aliorum oculis creabatur non leve scandalum, & grandis offensa, atque ad malae consuetudinis imitationem incitabatur prona alioqui in malum mortalium natura. Quantum autem magis declinanda haec erant à viris, quos in Ecclesiae suae aedificationem elegerat Deus?*

Merito ergo Nazianzenus deformem Agapetorum Caritatem, & consuetudinem ita in Carmoibus nuper editis improbat:

Tom. XII.

S s

ΕΤΕ.

Επειτα δὲ μοι διαβόησθαι
Ὡς δὲ τις καὶ σαπὴς, καὶ πνεύματι τὴν ἀγαπῆτὴν
Στίργων.
*Deinde verò mihi delicias facis,
Tamquam quis purus sis, & spiritu dilectam
Amans.*

Tum hoc præsertim argumentum urget, quòd periculo cadendi se
nimium exponerent, & scandalis anam præberent. Audiamus.

Σάρκα φέρων συζῆς ἀγαπῆτῃ σάρκα φέρῃ,
Καὶ τί φρονεῖς οἷα τὸς ῥυπαρὸς περὶ σοί;
*Carnem ferens vivis cum dilecta carnem fercuse,
Et quid putas de te sentire eadem facce inquinatos?*

Reliqua in hanc rem ab ipso pete. Actrioribus autem verbis inflit-
tum Virginitati, & piae Christianorum Caritati vulnus deplorat S.
Hieronymus in Epist. XXII. ad Eustochium *de Custodia Virginitatis*
ad eam scribens. *Pudes, inquit, dicere, prob nefas! vrisse, sed*
verum est. Unde in Ecclesias Agapetarum pestis introiit? Unde sine
nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus?
Plus inferam: unde meretrices univiræ? Eadem domo, uno cubiculo,
saepè uno tenentur & lectulo; & suspiciosos nos vocant, si aliquid
eximemus? Addit etiam: Frater sororem Virginem deserit, coelibem
spernit Virgo germanum, Fratrem quaerit extraneum; & quum in
codem proposito esse se simulans, quaerunt alienorum spiritale sola-
rium, ut domi habeant carnale commercium. Quibus postremis verbis
docemur, flagitium istud ea potissimum ratione à SS. Patribus dam-
natum fuisse, quòd inter viros feminasque eodem proposito, videlicet
Virginitatis servandae voto, adstrictos, locum haberet; tum clariùs
liquet, spiritale solatium carnali commercio causam, ac obtentum
præbuisse. Quod autem ad hunc Hieronymi locum animadvertit
Marianus Victorius, à vero prorsus abhorreere censet Billius in no-
tis ad Nazianzenum, & Petavius in notis ad S. Epiphanium Haer.
LXVII. Etenim non à sacris illis Christianorum Conviviis, quae
Agapae nuncupabantur, & de quibus Disquisitionem ego subjungam,
Agapetarum nomen prodiit (ut censet idem Victorius) quasi Hie-
ronymi tempore in luxum, atque inhonestas epulas conversa fuif-
sent,

sent, sed quidem à *Dilectione*, & spiritus concordia, quo titulo probrosum cum Virginibus commercium Clerici, & Monachi honestare solebant. Verum non improbanda omnino Victorii conjectura infra videbitur, ubi Tertulliani verba quaedam è libro de *Jeuniis* proferam; tamen enim Hieronymi aeo non ideo *Agapetae* nuncuparentur, quòd sacris Conviviis, sive Agapis, libidinem immiscerent, olim tamen ex nonnullorum impietate id factum fuerat.

Ceterum heic adnotare non obliviscar, male apud quosdam aut improbos, aut delicatulos S. Hieronymum audiisse, quòd *Agapetarum* vitia tam acriter infestaretur. En quid Sulpitius Severus ejus aequalis Dialogo primo de ipso habeat. *De familiaritatibus Virginum, & Monachorum, atque etiam Clericorum, quàm vera, quàm fortia praedicaveris! Unde à quibusdam, quos nominare nolo, dicitur non amari. Nam sicut Belgicus noster irascitur, edacitatis nimiae nos notatos: ita illi fremere dicantur. Sprevis Virgo germanum fratrem, quacris extraneum &c.* Ipse porro S. Hieronymus argumentum hoc alibi consueta eruditione, ac libertate pertractat, & praesertim in Epist. XXXXVII. cui titulus *de virando suspecto consuburnio*, & in Epist. II. ad Nepotianum, & in Epist. LI. siquidem ei tribuenda est, quam veluti foetum supposititium in Tomum IX. rejicit Marianus Victorius. Hisce Scriptoribus *Agapetarum* abusum sugillantibus accedere possent S. Augustinus in Epist. CCXXXVI. & S. Isidorus Pelusiota Lib. II. Epist. LXII. & LXXXIV. quos tamen compendii gratia omitto, ad alia progressurus.

Quòd speciosius Virginum familiaritatem Clerici, & Monachi incrustarent, feminas *Synisactas* appellare consueverunt *Sorores*, se verò *Fratres*. Juvat Ancyrae Synodi Canonem XIX. repetere his conceptum verbis: *Τὰς συνερχομένας παρδίνους τισιν, ὡς ἀδελφάς, ἐκωλύσαμεν.* *Virgines, quae cum quibusdam congregiuntur, tamquam Sorores, prohibuimus.* Eodem etiam sensu prolata sunt laudata nuper Hieronymi verba: *Coelibem spernis Virgo germanum, Fratrem quacris extraneum.* Atque huc referenda est L. 44. Cod. Theodof. Lib. 16. Tit. de Episc. Eccles. & Clericis, Anno Ch. 420. promulgata. Ibi enim Imperatores, ut pertinacem morbum frustra Canonibus Ecclesiasticis antea proscriptum suis etiam edictis exulare cogant, his utuntur verbis: *Eum, qui probabilem seculo disciplinam agit, decolorari consorcio SORORIAE appellationis non decet. Quicumque igitur cujuscumque gradus Sacerdotio fulciuntur, vel Clericatus bonore censentur, Extraneorum sibi mulierum interdicta consortia cognoscant.*

En *Sororia* appellatio familiaris *Agapetarum* generi, ut melius libido celaretur. En iterum *extraneae* mulieres à Clericorum contubernio rejectae: quod etiam in Illiberitano Concilio Can. XXVII. deinde verò aliis in Conciliis constitutum fuit. Propterea in Nicaeno Can. III. qui supra à nobis productus fuit, vocem *συμπαίχτες*, sive *Synisactos*, vetusti Scriptores Fulgentius Ferrandus Cap. CXII. & Isidorus Mercator verterunt *Entraneas* mulieres. Julianus verò Antecessor Constitut. III. ex Novella VI. haec ait: *Nulla autem secularis Diaconissis tributa est, habere secum quosdam velut Fratres, sive cognatos, vel quos dicere solent Ἀγαπητός*. Alii Interpretes id feminarum genus *subintroductas*, *intromissas*, vel *adscisitas*, atque etiam *commanentes* appellant, ut veteres Canonum collectiones fidem faciunt. Vide, si lubet, Concilii Carthaginienfis Tertii Can. XVII. relatum etiam in Decreto Dist. LXXXI. cum omnibus &c. ubi Clericis *Entranearum* *feminarum* cohabitatio interdicitur. Canone autem XXV. ejusdem Concilii vetantur iidem ad viduas, vel Virgines accedere, nisi jussu, vel permissu Episcoporum: quod etiam statuitur in Codice Canonum Eccl. Afric. Cap. XXXVIII. His adde Epistolam I. Siricii Romani Pontificis ad Himerium Tarraconensem, & Concilii Arelatenfis Secundi Canonem III.

Haec autem Henrici Dodwelli verba praeterire non possum ita scribentis in Dissert. III. Cyprianica, ubi de *Synisactis*. Quod hic referunt Canonem Tertium Concilii Arelatenfis Secundi, frustra faciunt, ut existimo. Fateor equidem Canonis Nicaeni fere verbis cum Canonem esse conceptum. Quod verò additur inter feminas exceptas conversa uxor, planè id à Nicaenorum Patrum mente; à *συμπαίχτες*, ut vidimus, exemplo alienum est; planè sapit Siricium coelibatus Clericorum patronum acerrimum, ipsum quoque venerandum illud, novis ausis, Nicaenorum Patrum quacrentem patrocinium. Haec Dodwellus, confidentissimè sanè, qui & haec alia mox addit: Quum recentiorum seculorum superstitione ita crevisses Virginisnatis existimatio, ut conjugatis etiam acmulanda videretur, jam multi erant, qui sub conjugii praetextu Virginitatem nihilominus illibatam conservarint. Hos Fratrum Sororumque titulis ornant illorum seculorum Scriptores, ut à maritorum uxorumque illos officiis distinguere. Juber me locus iste proferre Arelatenfis Canonis verba, ubi Clericis illis anathema dicitur, qui in solatio suo mulierem, praeter aviam, matrem, filiam, neprem, vel conversam uxorem, secum habere praesumerint. In Concilio autem Nicaeno vetantur Episcopi, Presbyteri, ac Diaconi coin-

rodu-

produclas, seu συνερχόμεναι mulieres in contubernio suo retinere, praeterquam matrem, vel sororem, vel amitam, vel eas solas personas, quae omnem suspicionem effugiunt. Ubinam heic, inquires, *conversa uxor* memoratur, quam tamen Arelatenfis Canon commemorat? At, inquam ego, estne propterea à Nicaenorum Patrum constitutionibus alienus Arelatenfis Canon, unumque Siricium sapit acerrimum coelibatus patronum? Nequaquam profectò. Etenim aut uxores in Sacerdotum contubernio permittit Nicaena Synodus, aut minimè. Si primum, cur matre, sorore, atque amita, de quarum continentia dubitare vix licebat, sigillatim enumeratis, *uxorem* praetermiserit Sanctissimi Patres? Debuerat ejus ante alias exprimi nomen; nam, uti infra innuam, testibus innumeris Scriptoribus, ne Synodi quidem Nicaenae temporibus, Episcopi, atque Presbyteri uxoriae rei dare operam sinebantur, saltem in plerisque Catholicorum Ecclesiis. Sin autem Nicaeni Patres uxorum quoque cum Clericis cohabitationem edicto illo vetuere: quid aliud fecit Arelatense Concilium, nisi id ex indulgentia concedere, quod vetitum ante fuerat, dummodo inter eos nullum amplius intercederet commercium carnis, & vir *Fratri*, uxor verò *Sororis* appellatione deinde contenti essent?

Quod si Historiam Paphnutii à Socrate, ac Sozomeno literis traditam heic aliquis recanter, probaturus, ipsis quoque Sacerdotio initiatis conjuges retinere olim liberum fuisse: videat, ne rem dubiae fidei in subsidium advocet. Nam si vera Paphnutii Historia est, apertissimè etiam constabit, reliquos Nicaeni Concilii Patres in eam inclinasse sententiam, ut coelibatus à Presbyteris omnino servandus esset, quod jam pluribus in locis religiosè fiebat, unumque Paphnutium, caeteris dissentientibus, intercessisse, & conjugii vinculum vel post Presbyterii susceptum munus suasisse. Ratio ergo poscebat, ut Nicaeni Patres de concessio Presbyteris uxorum contubernio aliquid innuerent, ne silentio suo illud viderentur interdixisse. Sed quae Paphnutii Historiae habenda sit fides, è S. Hieronymo facile possumus intelligere. Ante Socratem, & Sozomenum, qui de Paphnutio talia scripsere, ipsoque seculo, quo habita fuit Nicaena Synodus, floruit Hieronymus. At is eorum certè non ignarus, quae in celeberrima illa Synodo peracta fuerant, ad Pammachium in Epist. L. vulgarissima haec verba scribit: *Episcopi, Presbyteri, Diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certè post Sacerdotium in aeternum pudici*. Tum contra Jovinianum: *Certè confiteris, non posse esse Episcopum, qui in Episcopatu filios faciat; alioquin si deprehensus fue-*
rit,

vis, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur. Neque est quod quis obijciat, Hieronymum de consuetudine tantum Occidentalis Ecclesiae agere; etenim Orientis, Aegyptique Ecclesias, atque ipsam Petri Sedem consuetudine hac prorsus obligari affirmat, adversus Vigilantium disputans. *Quid faciens, inquit, Orientis Ecclesiae, quid Aegypti, & Sedis Apostolicae, quae aut virgines Clericos accipiunt, aut continent, aut si uxores habuerint, mariti esse deservunt?* Id etiam ab Africanis Ecclesiis constitutum fuisse, nos docent Canones Africani III. IV. XVI. XXV. LXX. & Can. II. Concilii Carthag. II. Anno 397. ubi videas ab ipsa Apostolorum traditione, atque institutione, moris tam pii primordia derivari. His accedat S. Epiphanius auctoritas in Compendio Lib. III. imo totus antiquorum Patrum chorus, ac praecipue Eusebii Lib. I. de Demonstr. Evang. Cap. IX. Gregorii Nysseni, Ambrosii, Chrysostomi, & Oecumenii, quorum testimonia colligas à Baronio ad Annum Christi 58. & 325. à Bellarmino, à Coccio, aliisque vetustis Polemicae Theologiae Scriptoribus, & à nuperis Praenotionibus Myllagogicis C. V. Nicolai Comneni Papadopoli Resp. III. Sect. VIII.

Igitur ab uxoribus Seculo etiam vulgaris Epochae quarto abstinebant Sacerdotes; & quum incontinentiae suspicionem contubernium illarum cum iis, qui olim mariti fuerant, secum trahere posset, hinc à Nicaenis Patribus tacita constitutione uxores cum Clericis habitare prohibentur. Grave, ut arbitror, postea nonnullis visum est, mulieri, quae ante Sacerdotium ad familiam regendam, liberoque procreandos Deo auctore destinata fuerat, ita renunciare, ut ab ipsa familia, ac maritali domo excludenda foret. Quamobrem Constantinopolitani Imperatores Anno Christi 420. auctores fuerunt, ut uxores domi retinere Clericis liceret, alienato tamen quovis carnis consortio. In Lege 44. Cod. Theod. Tit. de Episcop. Eccl. & Cler. Lib. 16. quam retulimus supra, haec habentur: *Illas etiam non relinqui castitatis hortatur adfectio, quae ante Sacerdotium maritorum legitimum meruere conjugium; neque enim Clericis incompetenter adiunctae sunt, quae dignos Sacerdotio viros sui conversione fecerunt.* Et huc referendus videtur Canon inter Apostolicos, ut vulgè audiunt, quincus ita conceptus: *Episcopus, aut Presbyter uxorem propriam nequaquam sub obsecro religionis abiciat.* Itaque si omnia à nobis prolata bene perpendantur testimonia, palam fiet, nil contra Nicaenorum Patrum mentem ausus fuisse Arelatenses Patres, & Sicutum Pontificem Maximum consuetudinem Ecclesiarum ferme omnium

nium suis decretis confirmasse, imo indulgentia majori, quàm Nicaenos Episcopos, usum, quamquam ab Haereticis veluti severissimus coelibis vitae patronus traducatur. Multò magis constabit, impudenter agere Dodwellum, quum Presbyterorum Castitatem, & Virginitatis cultum, *superstitionem seculorum recentiorum* appellat, tota certè in ipsum antiquitate reclamante.

Ceterum eruditè facit Dodwellus, dum scribit, *Fratrum Sororumque risulis* post Sacerdotium susceptum consuevisse donari, qui prius *mariti* atque *uxores* fuerant. Nimirum sublatà corporum conjunctione, restabat animorum, & instituti sanctissimi concordia. Id & ego supra adnotavi ad Nazianzeni Carmina *eis μητέρα*, & ad S. Paulini Nat. XIII. Tom. I. Anecd. (*) ubi de conjugē sua Therasia adstante agens Deum ita alloquitur:

*Tu carnea nobis
Vincula rupisti.*

Idacius verò eandem Therasiam *de Coniuge Sororem Paulini factam* in Chronico tradit. Dodwellus ipse Amphilochii locum citat in Vita S. Basilii, ubi memoratur cuiusdam Anastasii Presbyteri *γυνὴ ὀνόματι μὲν, ἀδελφὴ δὲ τῇ γρήσει*, *Uxor quidem nomine, at revera Soror*. Eadem nos docet S. Hieronymus in Epist. XXVIII. ad Lucinium, ubi inquit: *Habes tecum prius in carne, nunc in spiritu sociam, de Coniuge Germanam, de femina virum, de subiecta parem*. Et in Vita Malchi: *Habeto me Conjugem Pudicitiae, & magis animae copulam amato, quàm corporis*. Verum antiquiora etiam istius consuetudinis, istorumque nominum, exempla habemus, ut intelligat Dodwellus, non recentiorum seculorum esse inventum morem dirimendi conjugalis commercii, quo castitas deinde coleretur. Certè vel ipsis ferme Apostolorum temporibus haec scribebat S. Hermas Lib. I. Pastoris: *Post multos annos puellam hanc visam ego recognovi, & coepi eam diligere, ut Sororem*. Infra addit: *Sed impropera verba haec filiis tuis omnibus, & Coniugi tuae, quae futura est Soror tua*. Libro etiam III. Similitud. IX. Cap. XI. Virgines quaedam ita Hermam alloqui finguntur: *Nobiscum dormies, ut Frater, non ut Maritus*. Ad quae loca eruditissimi Cotelieri notas consulere licet, ibi enim citantur Clementis etiam Alexandrini testimonia è Lib. III. & Lib. VI. Stromat. & Venantius Fortunatus, & Canon

XII.

(*) Nunc Tom. XI. P. I.

XIII. Concilii Arvernensis, & XII. Concilii IL. Turonensis, & XI. Marisconensis Primi.

Revocant me in semitam, unde divertere me coëgit Dodwelli confidentissimum ingenium, S. Hermae verba, ut quo tempore in Ecclesiam Dei irrepperit *Agapetarum* pestis, & *Synistorum* abusus, investigem diligentius. Si fidem Dodwelli conjecturis habemus, S. Cypriani aëvo ortum suum debent *Agapæ*; miram enim, ut hic Scriptor ait, continentiae rationem à Christianis antea habitam fuisse, S. Iustini, Athenagorae, & Minutii auctoritate constat, neque locus antea fuerat *Agapetarum* sordibus. Sed longè ante Cypriani tempora hujusmodi morbum invaluisse, facile mihi persuadeo. Audisti, quid Virgines illae ad S. Hermam dixerint, nempe: *Nobiscum dormies, ut frater, non ut Maritus*. Erant igitur vel ea tempestate, qui cum Virginibus communem lectum haberent; & quum in eorum consuetudine aut nulla intercederet, aut nulla intercedere fingeretur impudicitia, ideo non *Mariti*, sed *Fratres*, appellabantur. Pergit autem narrare S. Herma, quid postea sibi contigerit. *Ea verò, inquit, quæ ex illis prima esse videbatur, amplexata me est, & osculari me coepit; caeterae verò quum vidissent me amplexari ab illa, & ipsae caeperunt me ut FRATREM osculari*. Addit infra: *Mansi ergo illa nocte cum eis juxta eandem turrim. Seraverunt autem tunicas suas linteas in terram, & me in medio collocaverunt, nec quidquam aliud faciebant, nisi quod orabant*. Vides, ut nullus libidinis afflatus Hermae cum Virginibus concubitus postea corruperit. Hoc idem jactitare subinde reliqui *σωφιστῆς*, revera cum Virginibus concubantes, quod tamen S. Herma ab eis dissimilis in visione tantum sibi objectum fuisse confixit.

Erunt nihilominus, ut suspicor, qui tam vetustam *Agapetarum* originem esse non putent, quippe in Pastoris Libro non res vera, sed ficta narratur. Clarius igitur hac de re testimonium è Tertulliano petamus, qui certè ante S. Cypriani tempora floruit. Is in Lib. de Jejunii Cap. ultimo, ita in Catholicos, è quorum castris ad Montanum defecerat, oratione invehitur: *Apud te Agape in cacabis fervet, fides in culinis calet, spes in ferculis jacet. Sed major bis est AGAPE, quia per hanc adolescentes tui cum SORORIBUS dormiunt. Appendices scilicet gulae, lascivia, atque luxuria. Quam societatem & Apostolus sciens, quum praemisisset: Non in ebrietasibus, nec in comessionibus; adjunxit: Nec in cubilibus, & libidinibus*. Quibuldam igitur Catholicis Tertullianus dicam dicebat, quodd eorum

rum adolescentuli, peractis non sine nimio epularum usu Agapis, interdum cum Virginibus dormire non dubitarent. Verane, an falsa lividus hic Scriptor nobis narret, incertum est mihi. Illud certum, quum huic flagitio praetextum, gloriosumque vocabulum *Dilectionis*, sive *AGAPES* obtenderent adolescentes; quare vides, eos Tertullianum deridere, quasi majorem, quam quae in sacris eorum temporum conviviis, sive *Agapis*, erat, *Agapen*, atque *Dilectionem* prae se ferrent. In Lib. etiam de Pudic. Cap. X. Calices Catholicorum, inscultumque illis sub imagine boni Pastoris Jesum Christum ipse Tertullianus appellat *ebrietatis idolum*, & *mechiae asyllum post Calicem subsequens*. Idem alio in Libro, nempe de Exhort. Castitatis Cap. XII. secundas improbens nuptias, & quarundam spiritualium uxorum usum commendans, *Agapetarum* consuetudinem innocenter approbare videtur. Inquit enim: *Habe aliquam uxorem spiritalem; adsume de viduis, fide pulchram, paupertate doctam, aetate signatam. Hujusmodi uxores etiam plures haberi Deo gratum est.* Certè hinc sibi *Agapetae* aliquod defensionis argumentum arripere deinceps potuerunt.

Ut tamen altius inquiramus in hujus pestis originem, ad Platoniam Philosophiam piùm divertere necesse est. Vix autem est quisquam inter eruditos, cui hanc in rem Socratis, ac Platonis dogmata ignota sint. Scilicet *Amorem* quemdam Philosophi illi excogitarunt, non corporum quidem, sed animorum, & hunc masculis etiam erga masculos communem fecere, ut luculenter ostendit in Praefatione ad Platonis Convivium Marsilius Ficinus. Hinc Apulejus Platoni impensè addictus tum alibi, tum praecipuè in Apologia totus est in Amoris hujus commendatione: & de *Venere*, ut appellat, *Coelae* loquens, *solis*, inquit, *illam hominibus datam esse*, & *eorum paucis, nullis ad turpitudinem stimulis, vel illecebris sectatores suos percellentem.* Quippe ejus amorem non amoenum, & lascivum, sed contra incomsum, & *serium pulchritudine honestatis virtutis amatoribus suis conciliare.* Porro ab Ethnicis ad Christianos speciosus hic amandi ritus aditum sibi fecit; atque uti apud illos quamplurimi male audiebant, quoddam amorem animorum corporeis tandem illecebris corrumpere, ita & apud istos eadem sinistra fama invaluit. *Fratri* autem, ac *Sororis* nomina, quibus *συνετακτοι* velare deinde suam impudicitiam, atque à maritis distingui consueverunt, ipsa quoque à Gentilibus accipere Christiani, uti plura profanorum Scriptorum exempla, & loca docere nos possunt. Praeterea si quidquam in re adeo à temporibus nostris remota conjicere licet, quibusdam Pau-

li Apostoli verbis *Agapetas* abuti coepisse suspicor. Inquit is in Ep. I. ad Cor. Cap. IX. Μὴ ἐκ ἔχουμεν ἑστίαν ἀδελφῶν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι; *Numquid non habemus possessionem mulierem Sororem circumducendi; sicut & reliqui Apostoli?* Quibus verbis significare videtur Paulus, caeteris Apostolis non uxores quidem fuisse, sed matronas quasdam honestissimae vitae, quae tum Apostolis ipsis, tum sanctis aliis viris liberaliter victum suppeditarent, eisque sese comites adderent. Idcirco *Sorores* nuncupatae, ut maritalis licentiae suspicio prorsus excluderetur. *Aur ceriè*, inquit S. Hieronymus Lib. I. adversus Jovinianum, *σι γυναῖκας ἡκόρες accipiμους, non mulieres: id quod additur SORORES, tollit uxores, & offendit eas germanas in spiritu fuisse, non conjuges.* Quare conjectura ducor, primis etiam Christianae Reipublicae temporibus quosdam fuisse, qui ut liberè cum feminis versarentur, his Apostoli verbis, uti & *Sororis* appellatione fuerint abusi. Aliud fortasse exemplum sacris è Literis petiitum suam in rem trahere potuerunt *Agaperi*, uti videre est apud S. Epiphanium in Haeresi LXXVIII. quae est Antidicomarianitarum num. 11. Postquam eruditus iste Scriptor causam tradidit, cur Joanni Apostolo Virginem matrem Christus è Cruce pendens commendavit, haec subdit: Ἀλλὰ μὴ τὸτο γραφῇ εἰς βλάβην τισί, καὶ δόξῳ ἐν τῷ λαμβάνειν πρόρατον, συνετάκτες καὶ ἀγαπητὰς ἐπικαλυμένας ἑαυτοῖς ἐπιροῶν διὰ κακομήχανον ὑπόνοιαν. Hoc est: *Veror ne hoc ipsum, quod dico, fraudi sis aliquibus, ut ad Synisactas & Agapetas, quas vocant, feminas retinendas quod genus pessimo sibi animi errore machinati sunt, fucum inde aliquem, & colorem accessisse videantur.* Verbis etiam Apostoli scribentis ad Philemonem abutebantur nonnulli, ut in Commentariis ad eandem Epistolam prodit haec scribens Theodoretus: Ὁ μακάριος Παῦλος. ἀγαπητὴν ὠνόματι τῷ Φιλήμονος τὴν ὁμόφυλα, ὡς τῇ τίσει κοσμιμίῳ. Θαυμάζω δὲ μηδεὶς, εἰ καὶ προσπίπτει νῦν τινες τῷ προσήματι τῷ. Οἱ γὰρ κακῶς κεχηρμένοι τῷ πράγματι, τῇ προσηγορίᾳ τὴν λοιδορίαν προσηύκων. πάλαι δὲ σιμὸν τὸ ὄνομα, καὶ ἀξίεται ἡν. Hoc est: *Philemonis conjugem, ut quae fide esset ornata, Beatus Paulus Agapetam, sive dilectam appellavit. Nemo autem mirerur, si nunc aliqui hoc verbo offenduntur. Qui enim re male usi sunt, effecerunt, ut male vocabulum ipsum audiret. Erat autem olim nomen bonestum, & laude dignum.*

At quando Epiphanii eruditissimi, & sanctissimi Scriptoris mentionem nuper injeci, non prius illum dimittam, quàm nobis aperuerit,

ruerit, quibus praecipuè Haereticis *Agapetarum* consuetudo olim placet. Auctor ille est in Haer. LXIII. quae est Originianorum num. 21. solitos fuisse hujus Sectae cultores obscenis libidinum modis sese inquinare, atque id potissimum curasse, ne in corruptis mulieribus aut foetus conciperetur, aut signum ereptae pudicitiae appareret. Quin castitatis nomen nefandis congressibus obtendebatur, cui virtuti omnium maximè se illi simulabant addictos. At de Hieracitis in Haer. LXVII. num. ultimo clariùs loquitur Epiphanius, siquidem inquit: *Χλευάζονται δὲ τελειότατα δὲ αἱ κίχνηται ἑαυτοὺς συνεπιάκτες γυναικας δὲ αἱ εἰσὶν φιλοτιμῶνται εἶχον εἰς ὑπηρεσίαν.* Idest: *Caeterum ridiculi vel maximè sunt (Hieracitae) ob adscititias illas, & Cointroductas feminas, quas quum apud se habeant, ad quotidianum dumtaxat ministerium eas se addibere gloriantur.* Encratitas quoque hujusmodi morbo antiquitus laborasse, evidenter idem Epiphanius affirmat; quamquam enim continentiam ii gloriosè admodum jactitarent, assidue tamen cum virgunculis, atque mulierculis versabantur, cum iis iter faciebant, communem habebant & domum, & mensam, earumque ministerio utebantur. Quod si ad Nicolaitas, reliquorum fere Haereticorum Antesignanos, primordia *Agapetarum* referre velis, non insulsè id facias, sed nullum rei testem dabis. Attamen animadversione dignum est, quod de Gnosticis à Nicolao prognatis idem S. Epiphanius scribit ad Haer. XXVI. Nihil magis exploratum est, quàm id hominum genus in omnem impudicitiam liberè, palamque effusum fuisse. Viri autem ab uxoribus discedentes, ita singuli singulas alloquebantur: *Ποίησον τὴν ἀγάπην μετὰ τῷ ἀδελφῷ.* *Fac Agapem cum Fratre.* Quibus ex verbis tum antiquitatem, tum etiam originem *Agapetarum* intelligere possumus, quum certè concubitus turpem, *Agapes*, seu *Dilectionis* nomine obtegerent Gnostici, impurosque concumbentes non alio, quàm *Fratri* nomine appellare solerent. Atque haec de vetusta hujusmodi pestis origine.

Verum pervicaci morbo, uti jam vidimus, SS. Patres, & Concilia singulis seculis ire obviam, ac obniti non cessarunt, non rationibus modò, sed severis edictis, *Agapetarum* usum à Christiano grege exturbare conantes. Praeter ea, quae haecenus produximus, illustria sunt documenta Concilii Toletani Primi habiti Anno Christi 420. cujus Canon VI. *Puellam Dei*, videlicet Virginem Deo dicatam, prohibet familiaritatem habere *cum Confessore*, aut *cum quolibet Laico, sibi sanguinis alieni*: Toletanum verò Quartum habitum

An. Ch. 633. Can. XXXXII. Cum Clericis, inquit, *extraneae feminae nullatenus habitent*. Et Can. XLIII. damnat *Quosdam Clericos, qui legitimum non habentes conjugium, extranearum mulierum, vel ancillarum suarum interdicta sibi consortia appetunt*. Concilium Aurelianense Primum habitum An. Ch. 511. Can. XXVIII. *Canonum statuta renovat de familiaritate Extranearum mulierum*: Turo-nense verò Secundum An. Ch. 567. Can. X. Nullus, inquit, *deinceps Clericorum pro occasione necessitatis, aut causa ordinandae domus Extraneam mulierem in domo sua habere praesumat*. Et Can. XIII. Ministris Ecclesiae facultatem largitur *mulieres Extraneas de frequentia cohabitationis ejiciendi*. Concilium quoque Moguntinum habitum An. Ch. 888. Can. X. non *Extranearum tantum, sed & omnium seminarum contubernium Clericis interdicat*.

Longam texerem Historiam, si singula Conciliorum reliquorum, Sanctorumque Patrum hac de re decreta proferre vellem. Proinde sat erit memorasse tum Concilium Trolejanum Primum, ubi Cap. IX. multa in hanc materiem colliguntur, tum potissimum geminas Chrysostomi Orationes contra τὰς συνεισάχτας, in quibus pessimum facinus totis eloquentiae nervis profligatur, quod & Palladius in Dialogis de Vita Chrysostomi tradidit, itemque Claudium Espencaeum Lib. VI. de Continentia. Neque Augusti Imperatores sibi desuere, ut ab orbe Christiano hujusmodi impudicitiae genus eliminarent; etenim praeter Legem 44. Cod. Theodof. Tit. de Ep. Eccl'es. & Cler. quam supra indicavimus, & quam in Cod. Justinian. eodem Tit. & in Leges Bajoariorum Tit. 1. translata habes, Justinianus ipse Novella CXXIII. Cap. XXIX. & Novella CXXXVII. Cap. I. *Extranearum mulierum consortia proscripsit*. Omitto quae Photius in Nomocanone, Balsamon, alique Graeci de hisce mulieribus habent sive *Synisallis*, sive *Agapetis*, sive *Extraneis*, quo potestremo vocabulo quanquam non diffitear, feminas interdum quascumque significari, in quas inhonesti cum Clericis contubernii suspicio cadere posset, vidimus tamen plerumque designari solas Virgines sacras in suum contubernium à Clericis, aut Monachis adscitas.

Nostrorum itaque temporum mores, piamque consuetudinem laudare tandem liceat nobis, quando omnes fere Virgines Christo per solemne votum nuptae, Monasteriis sese includendas tradunt, subeuntque pro ejus amore voluntarium, ac perpetuum carcerem, quo neque viris, neque libidinum suspitioni accessus restat. Utriusque hominis infirmitati bene ita cautum est, & praeclusus inconti-

nentiae

nentiae aditus, quum sibi nunc & Deo prorsus vivant in secretis sedibus, quae olim huc illuc vagantes Mundo potius, quam Christo vivere consueverant. Jam habet quod exoptat Christus puritatis amans, puras videlicet, atque à periculo deinceps cadendi remotas Virgines suas. Utinam tam pium studium in Ecclesia Dei semper excolatur, & foeda *Agapetarum*, ac τῶν συνετάκτων nomina apud Majores nostros damnata audire contenti, damnare nunquam amplius debeamus. Cum his votis quiescens, tuâ simul, Montfauconi amantissime, atque aliorum patientiâ diutius abuti desino.

DE AGAPIS SUBLATIS

DISQUISITIO II.

AD CLARISSIMUM, AC ERUDITISSIMUM VIRUM

JOANNEM BOIVINIUM

Regiae Parisiensis Bibliothecae Custodem

SYNOPSIS DISQUISITIONIS.

Agapae Convivia sacra inter Christianos. Earum antiquitas. In honorem Martyrum celebratae, illorumque die Natali potissimum. Ab Ethnicorum ritibus istae derivatae. Abusus, & vitia in ipsis tum in Oriente, tum Romae, & in Africa, & Mediolani. Concilia ipsas abrogant. Earum vestigia quaedam permixta.

ULTA quidem tibi debeo, Boivini Clarissime, neque tu negare possis, quanquam non famâ solum, sed etiam experientiâ compertum habeam, te ex iis esse, qui non minus injurias ab aliis acceptas, quàm beneficia in alios collata oblivisci solent. Sed nihil me tibi aequè obstrinxit, ac facilis illa, atque animo nobili digna voluntas, qua mihi per Montfauconium nostrum à te petenti, statim non pauca Nazianzeni Carmina à te descripta, ut ego evulgarem, liberalissimè concessisti. Animos etiam, & stimulos addidisti non semel, ut in incepto pergerem, Graecarumque Literarum dignitati hisce monumentis edendis aliquid & ego adjungerem. Qua in re profectò quantum me tuis monitis sollicitasti, tantum etiam exemplo tuo visus es deterre-
re. Nam quoties Nicephori Gregorae Historias à te collectas, & in Latinum sermonem conversas intueor, mirabilemque tuam in utraque Lingua peritiâ atque eruditionem perpendo, toties mihi timo, ac doleo in eodem stadio tam infirmis viribus currenti. Attamen insistere coepto non desinam, tuâ, tuique similium humanitate

tate fretus, quibus placeat, si non leve ingenium meum, certe consilium optimum. Quum autem Disquisitionis materiem mihi prae-buerint nonnulla è Carminibus à te impetratis, nulli aequius hanc orationem inscribendam esse duxi, quam tibi, cujus in aere me esse libenter fateor, & cui nihil me dare nunc sentio, sed reddere. De *Agapis* autem mihi futurus est sermo, quamvis enim de illis plurium Scriptorum lucubrationes per eruditum manus ferantur, quaedam tamen restant in hujusmodi argumento non satis perspecta, quae omittere nolim, ac praecipue ut suo lumini reddantur Carmina illa, quibus *delicantes in Martyrum Basilicis* Nazianzenus nosse exagitat.

Ab *Agapetis* igitur ad *Agapas* me conferendo, quibus à *Dilectione* Graecum nomen fuit, meminisse ante omnia juvat, eas nihil aliud fuisse, quam Convivia quaedam Christianorum, intra aedes sacras in honorem Dei summi, aut memoriam Sanctorum Martyrum celebrata. Christus ipse, antequam Judaeis ac morti sese traderet, postremam Coenam *Agaparum* exemplar fecit, atque ideo vel ipsis Apostolorum temporibus hujusmodi Convivia, & epulae cum Eucharistia conjungi solebant. Mensae autem divites accumbebant, & pauperes, fratrum more, unâ Christi *Dilectione*, seu *Agape* populum conjungente, ita ut communionem sacri Convivii non tam animi, quàm corpora hilaritatem conciperent, & promiscuum facerent *Caritatis* usum. Vulgatissimus est hac de re locus ille S. Judae Apostoli in Epistola Canonica: Οὗτοι εἰσὶν ἐν ταῖς Ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευχαρίμενοι, ἀφόβως ἑαυτῆς ποιμαίνοντες. *Hi sunt in Agapis vestris maculae, convivantes vobiscum, sine timore se ipsos pascetes.* En quàm antiquum sit *Agaparum* nomen, ipsisque adeo notum Apostolis. Convivia autem illa non *Agapae* tantùm appellari solebant, sed etiam δοχαί, quam appellationem etiam S. Lucas Cap. XIV. usurpavit. Quare in Constitutionibus, ut vulgè dicuntur, Apostolicis Lib. II. Cap. XXVIII. haec habentur: Τοῖς εἰς ἀγάπην, ἦτοι δοχὴν, ὡς ὁ Κύριος ὠνόμασε, προαιρεμένοις καλεῖν πρεσβυτέρους. *lis, qui ad Agapen, seu ut Dominus appellavit, Convivium, anus invitare voluerint &c.* Et in hoc sensu δοχὴν legimus in S. Ignatii Martyris Epistola interpolata ad Smyrnaeos Cap. VIII. Οὐκ ἔχον εἶναι χωρὶς τοῦ Ἐπισκόπου ὅτε βαπτίζεν, ὅτε προσφέρειν, ὅτε θυσίαν προσκομίζειν, ὅτε δοχὴν ἐπιτελεῖν. *Non licet sine Episcopo neque baptizare, neque offerre, neque sacrificium immolare, neque Convivium Dominicum celebrare.* Ita vetus Interpres verba postrema Latine

tine

tinē reddidit, pro quibus alius haec habet apud doctissimum Cotelierum: *neque Agapen facere.*

Quod si Latinos hujus consuetudinis testes optas, en Tertullianum in Apotheget. Cap. XXXIX. ita de Christianorum rebus differentem ad Romanum Senatum: *Coena nostra de nomine rationem sui ostendit; vocatur enim ἀγάπη, id quod Dilectio penes Graecos est. Quantiscumque sumibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumtum; siquidem inopes quoque refrigerio isto juvamus. Tum infra describit, quanto cum temperantiae, ac modestiae modulo sacrae celebrarentur Agapae. Nihil, inquit, vilisaris, nihil immodestiae Coena admittit. Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum praegustetur. Editur, quantum esurientes capiunt; bibitur, quantum pudicis est utile. Ita saturantur, ut qui meminere etiam per nectem adorandum Deum sibi esse. Hujusmodi fere verbis usus est in aureo libello Minutius Felix, ut Christianorum Convivia ab Ethnicorum calumniis vindicaret. Convivia, inquit, non tam pudica colimus, sed sobria. Non enim indulgemus epulis, aut Convivia mero ducimus, sed gravitatem hilaritate temperamus. At longum nimis iter instituerem, si loca singula veterum Patrum de Agapis congregere huc vellem, & actum etiam agerem, quippe apud recentiores rerum Ecclesiasticarum cultores congesta dudum invenias.*

Praestabit igitur adnotare, vel ipsis Apostolorum temporibus in hanc piam convivendi consuetudinem, partim ambitione divitum, partim etiam vulgi copia, non paucos irreperere coepisse abusus. Luxus, atque intemperantia, proxima virtutibus vitia, illic sensim obtinuerunt locum. Quamobrem suum esse duxit Gentium Doctor Corinthios debiti officii monere, corruptosque eorum mores vulgatis iis verbis castigare: *Convenientibus vobis in unum jam non est Dominicam Coenam manducare; unusquisque enim suam Coenam prae-sumit ad manducandum; & alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Numquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? Aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent? Sanctus verò Judas in Epistola superius laudata Christianas Agapas à Gnosticis commaculati animadvertit. Hinc SS. Patres nervis omnibus deinde contendere coeperunt, ut pium institutum ab ingruentibus vitiis expurgarent; illos contra, qui sacram illam consuetudinem despiciebant, communionis Ecclesiasticae beneficio privarunt. Synodus Gangrensis Can. XI. Εἰ τις κατατροπή τῶν ἐκ πίστεως ἀγάπας ποιούντων, καὶ διὰ τὴν τῷ Κυρίῳ συγκαλούμενων τὸν ἀδελφόν, ἀνάθε-*

ἀναθήμα ἔσω. Si quis contemnat eos, qui *Agapas* ex fide faciunt, & propter Dei honorem fratres convocant, sit *anathema*. Atque haec de *Agapis* in communi à nobis commemorata sufficiant. Nunc sermo ad ea Convivia convertatur, quae in honorem SS. Martyrum veteres Christiani celebrare solebant, & quibus Disquisitionem istam destinavi, utpote minus accuratè per alios explicatis.

Itaque animadvertendum primò est, alia etiam inter Christianos sacrorum Epulorum genera fuisse, nempe natalitia, funebria, & connubialia, quorum mentionem Gregorius noster in Carm. X. de diversis vitae generibus facit; ita enim de se ipso canit:

Οὐδ' ἱερὴν ἐπὶ δαῖτα γενέθλιον, ἢ θανόντος,

Ἢ τινὰ νυμφιδίην σὺν πλείονεσσι θέων.

Nod ad aliquod sacrum epulum natale, sive funebre,

Sive connubiale, cum pluribus currens.

De Conviviis nuptialibus, atque funebribus plura alii. Mihi reliqua pro virili explicanda nunc erunt tum pro Nazianzeni versibus illustrandis, tum pro SS. Martyrum gloria. Certe nullum apud Majores nostros praestantius habebatur decus, quàm pro Christiani nominis confessione tormenta, ac Tyrannorum gladios fortiter sustinere, ipsamque etiam oppetere mortem. Hinc summi honores Victoribus nostris decreti, ut eorum triumphus longè latèque patens alios ad parem fortitudinis gloriam incitaret. Illorum cineres, & ossa ingenti populorum concursu, festivis plausibus, religione summiâ, tumulto dabantur. Cujus rei praeter innumeros alios testem vetustissimum habemus Smyrnensem Ecclesiam in celebri Epistola de Martyrio S. Polycarpi. Ad haec sollemnis Martyrii dies quotannis in Ecclesia Christiana recolebatur, Templaque, & Basilicae, & Aedes sacrae Deo Optimo Maximo in Martyrum honorem excitabantur. Et quidem suis Ducibus Roma triumphos decernebat, si quando aut militum robur, aut fortuna victoriam patriae peperisset. Quantum aequius iidem honores in Christianorum Republica victoribus debebantur, qui constantissimè tormentis, ac morti sese objiciebant longè honestiori, quique, ut canit S. Damasus in Carm. de S. Agnete,

*Tartaream soli potuerunt vincere mortem,
Invictum soli Coelis inferre triumphum?*

Incredibili itaque pompa, ac hilaritate SS. Martyrum Natales dies (ita quippe nuncupabantur dies eorum emortuales) celebrari quotannis coepti. Sacris verò in Templis sobria, ac pudica habebantur Convivia, quibus tum divites, tum pauperes affidebant, Caritas verò Christiana praefidebat. Audi, quid hac de re ferat Autor Commentariorum in Job, qui Origeni solent adscribi. Ubi Festi in honorem Martyrum instituta commemoravit, haec addit: *Celebramus nimirum religiosos cum Sacerdotibus conventus, Fideles und cum Clero invitantes, adhuc egenos, & pauperes, pupillos, & viduas saturantes, ut fiat festivitas nostra in memoriam requiei defunctis animabus, quarum memoriam celebramus; nobis autem efficiatur in odorem suavitatis in conspectu Dei &c.* Theodoretus in praeclaro opere de Evangl. Verit. seu Graecarum affectionum curatione Serm. VIII. quantum non virtus tantummodo, sed terrena etiam SS. Martyrum gloria Ethnicis Heroibus praestet, luculentissime ostendit. Qua occasione sacra illa Convivia commemorat, quae in eorum Feltis celebrabantur, & unde in Sanctorum memorias uberem gloriam fluere affirmat. En ejus verba: Πίτρη, καὶ Παύλῳ, καὶ Θωμᾷ, καὶ Σεργίῳ, καὶ Μαρκελλῷ, καὶ Λεοντίῳ &c. καὶ τῶν ἄλλων Μαρτύρων ἐπιτελεῖται δημοδοῖναι. Καὶ ἀντὶ τῆς πάλαι πομπέας, καὶ αἰσχυρῆρας, καὶ αἰσχρορρήμοσύνης, σῶφρονες ἱορτάζονται πανηγύρεις, ἢ μέθην ἔχουσαι, καὶ κῶμον, καὶ γέλωτα, ἀλλ' ὕμνος θεῖος, καὶ ἱερῶν λογίων ἀκρόασις, καὶ προσευχὴν ἄξιεπαίνοις κοσμημένην δακρύοις. Hoc est: *Petro Paulo, Thomae, Sergio, Marcello, & Leoncio &c. aliisque Sanctis Martyribus solemnia populari Epulo peraguntur. Proque illa veteri pompa, pro turpi obscenitate, ac impudentia, sunt modestae, castae, ac temperantia plenae festivitates, non illae quidem ad ebrietatem usque productae, neque comessantium lascivia, & caebinnis dissolutae, sed divinis canticis personantes, sacrisque sermonibus audientis intentae, in quibus ad Deum preces non sine sanctis lacrymis, ac suspiriis summistuntur.*

Vocem δημοδοῖναι pro Epulo publico in Sanctorum honorem celebrato quum explicaverimus, explicari etiam facile poterit alius Theodoreti locus Lib. III. Cap. XIV. Hist. Eccl. ubi de Juventino, & Maximiano Martyrii palmam sub impio Juliano consequutis, haec ait: Τῆτος ἡ Ἀντιόχεια πόλις ὡς ἀγωνιστὰς εὐσεβείας τιμήματα, πολυτελεῖ παραδίδωκε θήκη, καὶ μέχρι δι' τήμερον ἐτησίῳ δημοδοῖναι γειραίρουται. *Istos Antiochia velut strenuos pietatis athletas venerata, magnifico summo mandavit, & ad hodiernum usque diem quotannis*

Festo,

Festo, & Epulo publico eos honorificè celebrat. Sanctae Martyris Euphemiae miracula in Basilica Chalcedonenſi peracta deſcribit Evagrius Scholaſticus Lib. II. Cap. III. Hiſt. atque inter alia haec habet: *Saepe numero aut Episcopis, qui ordine illius urbis Eccleſiam venerant, ſecundum quietem ipſa Martyr apparens, aut aliis quibuſdam ob piam vitae rationem accedens, jubet ut in ipſo Templo Feſtum opiparis epulis celebrent, κατὰ τὸ τίμιον τραπῆζον.*

Antamen verum ſateri ſine cunctatione juvat. Huiusmodi Convivia, quamquam *Agapae* à Chriſtianis appellarentur, ab iis tamen longè diſtabant, quas in Diſquiſitionis exordio deſcripſi. Etenim *Agapae*, Apoſtoliſ etiam notae ac uſurpatae, ad ſacrae Coenae à Chriſto ante mortem peractae imitationem celebrari conſueverunt, & cum Euchariftia congiungi. *Agapae* verò in honorem Martyrum celebratae, ſi non ſemper, ſaltem ſaepe incruento Sacrificio caruiſſe videntur, & à rudibus potius populis, quàm ab Apoſtoliſ, inſtitutae. Nempè tot populis ab Ethnicorum errore ad Chriſti Fidem converſis durum videbatur iis omnino ritibus renunciare, quibus à teneris annis ſeſe aſſueverant, cujuſmodi fuere Convivia illa, quae in ſuorum funere habere mos erat, & S. Hieronymus hiſ verbis commemorat Lib. III. Cap. XVI. in Hieremiam: *Moris eſt lugentibus ferre cibos, & praeparare Convivium, quae Graeci περιδαιτυα, & à noſtris vulgò appellantur Parentalia, eò quòd parentibus juſta celebrantur.* Alio nomine *Silicernia* nuncupabantur funebria apud Ethnicos Epula; utramque enim appellationem conjunxit Varro in Meleagris ita ſcribens: *Funus exſequiati cum laſu ad ſepulcrum antiquo more Silicernium conſecimus, ideſt περιδαιτυον, quo pransi diſcedentes dicimus aliis aliis Vale.* Mortuorum animas frui, atque exhilarari huiusmodi Epulis, ferebatur, eaque Ethnicorum mentibus tam altè inſederat opinio, ut obſequio ac amorì erga Majores omnibus inſito, ipſique Religionì à Natura inſpiratae, deſſe arbitrantur, qui ab hoc officio abſtinuiſſent. Quamobrem piſſimi Chriſtianorum Patres, quando ineptum hunc ritum omnino evertere non poterant, ſatis eſſe opinati ſunt, ſi ut in aliis contigerat, purificarent, efficerentque ad Chriſti religionem accommodatum. Epulum ergo illud, quod in moeroris ſpeciem ſuis mortuis Ethnici parabant, laetitiae argumentum coepit eſſe Chriſtianis, quibus dum SS. Martyrum gloria repetebatur, Martyrii, atque Virtutis amor altiùs quoque inſpirari ſolebat.

Non nudam quampiam de penu meo conjecturam profero. Plebi suae recens ab Idolorum cultu revocatae Convivia, sive *Agapas*, indulgit S. Gregorius Thaumaturgus, de quo haec in ejus Oratione tradit S. Gregorius Nyssenus: *Quum animadvertisset, quodd propter corporis voluptates simplex, & imperitum vulgus in errore simulacrorum cultus permaneret, quo maxime, id quod praecipuum est, interim in eis assequeretur, nempe ut vanis superstitionibus relictis ad Deum converterentur, permisit eis, ut in memoriam SS. Martyrum sese exultarent, & oblectarent, atque in laetitiam effunderentur; quod successu temporis aliquando futurum esset, ut sua sponte homines ad honestiorem, & exactiorem vitae rationem transirent. Quae res nimirum jam etiam in plerisque successis, atque confecta est, omni voluptate à corporis oblectamentis ad spiritalem laetitiae formam traducta. Haec Nyssenus, qui aetate sua, hoc est Nazianzeni aevo, jam apud plebrosque istam convivendi rationem obsolevisse prodit. Sanctus verò Joannes Chrysostomus populum suum ab Ethnicorum communione, & ab Idolorum Sede (hanc *Daphnem* appellabant) remoturus, eidem hunc prandiorum usum indulgit, non intra quidem, sed juxta Basilicas celebrandorum. Ita ille in laudatione S. Martyris Juliani; *At etiam corporalis mensae vis fieri particeps: Heic soluto conventu licet juxta Martyrium* (scilicet juxta Martyrum Basilicam) *sub ficu, vel vite diversanti, etiam corpori recreationem indulgere, & condemnatione conscientiam liberare.* Tum hanc rationem addit: *Martyr enim è propinquo spectatus, & quum sit vicinus, ipsique mensae adstet, voluptatem in peccatum effundi non sinit, sed tamquam paedagogus, aut pater optimus oculis Fidei conspectus risum comprimit, indecoras voluptates circumcidit, lascivos omnes insultus carnis tollit.* Igitur ex indulgentia potius, quàm alia de caussa, Christianae plebi convivia in honorem Martyrum celebrare olim fas erat; & quò rude vulgus ab Idolorum cultu compelleretur, quaedam Ethnicismi vestigia, in meliorem usum conversa, mittebantur, modò ab hujusmodi consuetudine temulentia Ethnicis familiaris abesset.*

Quibus animadversis, jam Nazianzeno aliquam lucem quaeramus. Inquit hic in Carmine laudato CCXX.

Δαίμοσιν εἰλαπίνᾳζον, ὅσοις τοτάροιθε μιμῆλει
 Δαίμοσιν ἥρα φέρειν, ὃ κατὰρὰς θυτίας.
 Τύττε Χριστιανοὶ λύσιν εὐρομεν. Ἀ'θλοφόροις
 Στῆσάμεθ' ἡμετέροις πνευματικᾶς συνόδους.

Hoc

Hoc est: *Daemonibus opiparas mensas parabant ii, quibus antea cordi erat Daemonibus grata offerre, minimè hostias puras. Hujus rei nos Christiani finem invenimus. Martyribus nostris statimus tantum spirituales convensus.* Nimirum, inquit Nazianzenus, quum olim Ethnici, rem gratam Daemonibus exhibitori, cum iis convivari, iis impuras epulas, atque Inferias offerre solerent: nos Christiani ritum hujusmodi sustulimus, sive expurgavimus; & Convensus spiritum potius, quàm corpus, saturaturos, in honorem SS. Martyrum institui-
mus. Tum haec addit:

Νῦν δὲ τί τάρβος ἔχει με, ἀκόσῳτι ὧ φιλόκομοι,
Πρὸς τὲς δαιμονικὰς αὐτομολέετε τύπας.

Nunc verò qui me habeas metus, audite à comessationum studiosi. Ad simulacra Daemonum deficiis. Jam quippe in hac Agapas non pauci irreperant abusus, ac potissimum luxus, & ebrietas, quorum confortio spiritus opprimebatur, & facto luxuriae loco, nil restabat pietatis, nil virtutis inter convivas. Inquit propterea Nazianzenus: En qui ebrietatem, atque intemperantiam Conviviis sacris immiscere non dubitatis, ad pristinum Daemonum cultum deficere videmini; epulae enim, quae hominum mentes opprimant, Daemonibus tantummodo, & non Martyribus, placere possunt, ac solent.

Haec, aliaque Nazianzenus in eos profert, qui religioni sibi minimè ducebant, se in Martyrum Basilicis vino ingurgitare, piamque Agaparum institutionem intemperantia vitare. Juvat autem & ejus vocem iterum audire in Orat. VI. habita ad Gregorium Nyssenum, in qua hunc epulandi ritum improbat, atque à populis omnino auferre conatur. Ei ἔως, inquit, συνελθούμεν, καὶ συντρίχομεν &c. Si ad hunc modum coimus, aut confluimus, revera Festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus; revera Martyres honore affecimus, aut afficiemus; revera triumphalem choream agimus. Sin autem ed convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, & fluxis, ac brevi perituris deliciis fruamur; eaque, quae non evacuantur, inferamus, atque haec loca non temperantiae, sed crapulae, & negotiationum tempora esse arbitremur: primum quàm hoc tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim paleae cum tritico? quid carnis voluptatis cum certaminibus Martyrum? illa Theatris congruunt; haec meis convensibus. Illa libidinis, haec castitatis, & temperantiae studiosis; illa carni addictis, haec iis qui corporis vinculis solvuntur &c. Demus
igisur

igitur operam, *Fratres, ne sancta impurè, & sublimia demissè & honore digna surpser, & ut uno verbo complectar, spiritualia terrentè celebremus &c.* Quàm igitur male se in Oriente hujusmodi Convivia haberent, propterea quòd in vitia declinassent, ex his palam factum arbitror. Nunc videamus, qui mos in Italia foret, & an Sanctis Patribus probaretur.

In omnium principe Romana Ecclesia sunt quae persuadere videntur, tolerata olim haec prandia fuisse, modò ab iis temulentiae periculum abesset, atque hilaritate corporis laetitia mentis augetur, non obrueretur. S. Hieronymus ad Eustochium scribens, his utitur verbis: *Festus est dies, & Natalis B. Petri. Festivus est solio condendus.* Tum sub finem Epistolae ejusdem: *Unde nobis, inquit, sollicitus providendum est, ut solemnem diem non tam ciborum abundantia, quàm spiritus exultatione celebremus, quia valde absurdum est, nimia saturitate velle honorare Martyrem, quem scias Deo placuisse jejuniis.* Quamquam verò intra Templorum ambitum ejusmodi Convivia habita Hieronymus non prodat, id tamen alii factum prodidere. Paulinus Nolanus, Gregorii Nazianzeni, ac Hieronymi aequalis, locupletissimus testis est, Nolae quoque consuevisse populum Natalem S. Felicis diem Conviviis celebrare. Haec autem in ipsius Confessoris Basilica peragebantur, minimè tamen probante Paulino, quippe & illic ebrietati suus erat locus. Audi nonnullos ejus versus ex Natali IX. defuntos.

*Cernite, quàm multi cocant ex omnibus agris,
Quàmque piè rudibus decipi mentibus errant.*

Tum infra haec addit:

*Per totam vigiles extendunt gaudia noctem,
Laetitia somnos, tenebras funalibus arcant.
Verum utinam sanis agerent haec gaudia voris,
Nec sua liminibus miscerent pocula sanctis &c.
———— Ignoscenda tamen puto salia, parvis
Gaudia quae ducunt epulis: quia mentibus error
Irrepsit rudibus, nec tantae conscia culpa
Simplicis pietate cadit, male credula Sanctos
Perfusis balante mero gaudere sepulcris.*

Viden;

Viden, ut pium populorum errorem simul improbet, atque excuset S. Paulinus? Nimirum cenfebant ii, maximum Sanctis Martyribus laetitiae argumentum praeberi, si eorum memoriam epulis celebrarent, eorumque tumulos ipso perfunderent mero. Idem, ut arbitror, caussabantur Graeci. Nam postquam Nazianzenus Martyres interrogavit, num ipsi festivis illis comestationibus delectarentur, illico subdit, posse quidem aliis, nempe Daemonibus, ebrietatem & ingluviem placere; Martyribus verò nequaquam, quos unum temperantiae studium oblectabat. At S. Paulinum non prius dimittam, quàm ejus hac de re sententiam audieris. Inquit igitur:

————— *Divendant vina tabernis.*

*Sancta precum domus est Ecclesia. Cede sacris
Limnibus serpens; non hac male ludus in aula
Debetur, sed poena tibi. Ludibria misces
Suppliciis inimica tuis; idem tibi discors
Tormentis ululas, atque inter pocula cantas.*

Quibus verbis studet Paulinus, ut non tantùm ebrietatem ab iis Conviviis, sed ipsa etiam Convivia à SS. Martyrum Basilicis arceat. Et hic idem ille est, qui in Epistola XXXIII. Alethium laudat, quodd in funere suae conjugis Rufinae cunctos Romanos pauperes in Basilicam S. Petri coëgisset, atque illic *profluis omnes saturasset cibis*. Atqui mirum id minimè videatur; Epulum quippe illud, ab *Agapis* haëtenus memoratis alioqui diversum, nulla intemperantia vitiabat, multa verò Caritas commendabat.

Verum in Africam navigemus velim, inquisituri, quei illic hujusmodi Convivia celebrarentur. Jamque occurrit nobis Faustus Manichaeus talia Catholicis objiciens: *Sacrificia eorum* (Paganorum) *vertistis in Agapas, Idola in Martyres, quos votis similibus colitis; defunctorum umbras vino placatis, & dapibus*. Quid ad haec Augustinus? Ita ille in Lib. XX. Cap. XXI. contra Faustum eundem: *Qui autem, inquit, se in Memoriis Martyrum inebriant, quomodo à nobis approbati possunt, quum eos, etiamsi in domibus suis id faciant, sana doctrina condemnet? Sed aliud est, quod docemus, aliud, quod sustinemus; aliud, quod praecipere jubemur, aliud, quod emendare praecipimur, & donec emendemus, tolerare compellimur. Alia est disciplina Christianorum, alia luxuria vinolentorum, & sacrilegorum. Longè quippe minoris peccati est, ebrium redire à Martyribus, quàm*

quàm vel jejunum sacrificare Martyribus. In tantam Christiani vulgi licentiam, Afrorumque praefertim, quibus omnino familiaris erat ebrietas, acriter invehitur Auctor (quisquis ille est) Libri de duplici Martyrio, quem S. Cypriano tribunt nonnulli. *Temulentia*, inquit is, adeo communis est Africae nostrae, ut propemodum non habeatur pro crimine. An non videmus ad Martyrum Memorias Christianum à Christiano cogi ad ebrietatem? An hoc levius crimen esse dicamus, quàm Baccho hircum immolare? Igitur tam altas in Africa radices hujusmodi consuetudo egerat, ut sacrorum Antistitem illam succidere conantium cura in irritum caderet. Vim ritui nimiam addebat universi populi consensus. Quamobrem Augustinus nondum Episcopus ad Aurelium Carthaginiensem Antistitem scribendum sibi esse censuit, ejusque auctoritatem implorandam adversus pervicacem morbum. Eum ergo Epist. LXIV. variis argumentis, & rationibus hortatur, ac rogat, ut comessationes in honorem Martyrum, Africam totam obtinentes, Carthagine primùm tollendas curet, spe ductus, fore ut reliquae Provinciae exemplum urbis, & Ecclesiae Primatis deinde imitentur. *Comessationes* (sunt ejus verba) & *ebrietares* ita concessae, & licitae putantur, ut in honorem etiam beatissimorum Martyrum, non solum per dies solemnes (quod ipsum quis non lugendum videat, qui haec non carnis oculis inspicit?) sed etiam quotidie celebrentur. Quae foedissae si tantùm flagitiosa, & non etiam sacrilega esset, quibuscumque tolerantiae viribus sustentandam putaremus &c. Tum ostendere pergit vir sanctissimus, istum convivendi morem è plerisque Italiae Ecclesiis jam eliminatum, atque ideo accuratè studendum, ut & in Africa deleatur: quod tamen difficile praestari posse non diffitetur. *Quis enim*, ait, *audes vetare privatim, quod quum frequentatur in sanctis locis, honor Martyrum nominatur?* Addit infra: Non ergo asperè, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso, ista tolluntur; magis docendo, quàm jubendo, magis monendo, quàm minando. Sic enim agendum est cum multitudine; severitas autem exercenda est in peccata paucorum. Idem S. Doctor Tract. X. in Evangel. Joan. ita populum alloquitur: *Vides alios currere, & inebriari velle, & hoc velle in locis sanctis, quod nusquam decet; prohibe quos potes &c.*

At quoniam in laudata Epistola LXIV. inquit Augustinus, gratus Deo, ac Martyribus, utilisque piis hominibus futurum, si epulae non ab offerentibus absumerentur, sed in pauperes erogarentur; heic alia ritus hujusmodi species est explicanda, quae & ipsa à Chri-

à Christianis Ecclesiis demum exulare coacta fuit. Nonnulli siquidem, ut Basilicis, ac Coemeteriis SS. Martyrum reverentiam ostenderent, atque ebrietatis suspicionem declinarent, ita se continebant, ut illuc quidem dapes deferrent, sed eas deinde aut domi suae comederent ipsi, aut indigentibus elargirentur. Africam pervasit ista consuetudo, & S. Augustinus Lib. VIII. Cap. postremo de Civ. Dei rem his verbis commemorat. *Quaecumque adhibentur religiosorum obsequia in Martyrum locis, ornamenta sunt Memoriarum, non sacra, vel sacrificia mortuorum, tamquam Deorum. Quicumque etiam epulas suas eò deferunt, quod quidem à Christianis melioribus non fit, & in plerisque terrarum nulla salis est consuetudo, tamen quicumque id faciunt, quas quum apposuerint, orant, & auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita Martyrum.* Quoniam verò mos iste Mediolanensi potissimum in Ecclesia obtinuit, locus poscit, ut mihi inter paucas carissimae Urbis antiquitates heic percurram. Primò igitur invenio, convenire Mediolanenses consuevisse ad Martyrum Basilicas, atque illic opipara Convivia ad ebrietatem usque agitasse, imprudenter arbitratos, per adeo absurdum obsequium preces, ac vota felicibus in Coelis exaudienda. At S. Ambrosius pium vulgi errorem minimè ferens, ita in eos scribit Lib. de Elia, & Jejunio Cap. XVII. *Et haec vota ad Deum pervenire iudicant, sicut illi, qui calices ad sepulcra Martyrum deferunt, atque illic ad vesperam bibunt, & aliter se exaudiri posse non credunt. O stultissimam hominum, qui ebrietatem Sacrificium putant, qui aestimant illis ebrietatem placere, qui jejunio passionem sustinere didicerunt.* Haec sanctissimus Antistes, eodem, quo Nazianzenus, argumento usus, ut Fideles ab hoc delirio compelleret. Immo, tamen complures Mediolani forent, qui sobriè ad ista Convivia accederent, aut epulas ad sepulcra Martyrum ferrent, pauperibus deinde distribuendas, ne hoc quidem tulit Ambrosius, ut omnis aditus reliquorum intemperantiae praecluderetur. Vulgatissimum est, quod matri suae Monicae, dum ageret Mediolani, contigisse, S. Augustinus tradit. Uti in Africa in more positum erat, ad Mediolanensium Martyrum tumulos detulerat illa quaedam dapes, partim à se libandas, partim pauperibus distribuendas. Verùm ubi ab Ostiario didicit, interdictam ab Ambrosio Episcopo consuetudinem illam fuisse, continud paruit, ne ipsam quidem interdicti caussam sciscitata. Lib. VI. Cap. II. Confess. rem ita prodit Augustinus: *Quum ad Memorias Sanctorum, sicut in Africa solebat, pul-*

res, & panem, & merum assulisset, atque ab Oſtuario prohiberetur, ubi hoc Episcopum vetuisse cognovit, tam piè, tam obedienter amplectitur, ut ipse miraretur, quòd tam facile accusatrix potius consuetudinis suae, quàm disceptatrix illius prohibitionis effecta sit. Explicat autem Augustinus, quomodo ritus ejusmodi à matre perageretur, nempe: *Quum assulisset canistrum cum solemnibus epulis praegustandis, atque largiendis* (hoc est, inopi vulgo distribuendis) *plus etiam quam unum pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret, non ponebat.*

Ceterum quare consuetudinem hanc abrogavit S. Ambrosius, licèt in pauperum utilitatem cederet, juvat ab eodem Augustino discere, qui haec infra subdit: *Itaque ubi comperit, à praeclearo praedicatorum atque Antistite pietatis, praeceptum esse, ista non fieri, nec ab eis, qui sobriè facerent, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosi, & quia illa quasi Parentalia superstitioni Gentilium essent simillima, abstinuit se libentissimè, & pro canistro pleno terrenis fructibus plenum purgatoribus votis pectus ad Memorias Martyrum afferre didicerat.* Habes heic Ambrosii prudentissimi, & sanctissimi viri decreta, ut à Basilicis Martyrum temulentiae, & superstitionis periculum averteretur. Verum non ita potuit hic usus antiquari, ut illum populus vetustorum rituum tenacissimus omnino ejuraret. Ejusdem vestigia temporibus etiam S. Caroli restabant, quum in quibusdam sacris piarum Sodalitatum aedibus Convivia statis diebus agerentur, eaque pietatis speciem. Idcirco S. Carolus in Conc. Provinc. I. parte III. Constitutionum Cap. de piorum locor. administr. haec statuit: *Curent Episcopi, ut retento piae eleemosynae instituto tollantur publicae illae comestiones, caeteraque huius generis, quae à Sodalitatibus, quas Confratrias, vel Confraternitates vocant, praesertim intra ambitum Ecclesiarum die Pentecostes, & die Coenae Domini, & certis aliis solemnibus Festis diebus pietatis specie fieri solent, non sine bonorum offensione.* Similia iterum ab eodem sanctissimo Archiepiscopo constituta sunt in Concilio Provinc. III. Cap. I. Atque haec de Mediolanensi Ecclesia sint satis; Sancti enim Ambrosii verba Lib. VII. num. 43. in Evangel. Lucae examinanda aliis relinquo. Addam heic, in Ravennate etiam Ecclesia morem hunc seculo Christi quinto valuisse; ita quippe, illum improbens, S. Petrus Chrysologus auditores suos alloquitur Serm. CXXIX. *Noli aestimare, carissime, quòd in solis prandiis, & profusioribus epulis Natales Martyrum celebrentur.*

Atque

Atque hætenus, quot in provinciis, atque Ecclesiis Convivia in SS. Martyrum honorem celebrarentur, & quanto zelo aut ebrietatem ab iis, aut ipsa ab aedibus sacris remove Episcopi studuerint, animadvertimus. Nunc quid Concilia sacra constituerint hæc de re, nobis est investigandum. Mitto Laodiceam Synodum Can. XXVII. Carthag. III. Cap. XXX. Trullanam Can. LXXIV. Aurelianensem Cap. XII. Antissiodoriensem Can. IX. aliasque Synodos, in quibus *Agapae* universae, & Conviviorum in Basilicis consuetudo omnis proscibitur, in praesentia ostensurus, quomodo peculiare illae *Agapae*, de quibus nobis est sermo, abrogatae fuerint. Concilium, ut appellatur, Africanum, seu Collectio variorum Canonum Afrorum sub hoc nomine facta, Cap. XXVII. hæc decernit: *Illud etiam à religiosis Imperatoribus petendum, ut quae contra praecepta divina, Convivia multis in locis exercentur, quae ab errore Gentili attracta sunt, vetari talia jubeant, & de Civitatibus, & de possessionibus, imposita poena, prohiberi; maxime quum etiam in Natalibus beatissimorum Martyrum per nonnullas Civitates, & in ipsis locis sacris talia committere non reformident.* Eadem repetita videas in Codice Graeco-Latino Canonum Africanæ Ecclesiae Cap. LX. Quo autem Anno, & quo in Concilio Africani Patres ista decreverint, conjecit Gothofredus in Comment. ad Leg. 17. Cod. Theod. Tit. de Paganis, Sacrificiis, & Templis, scribens, in Concilio Carthaginienſi V. Anno 399. petitionem hanc institutam fuisse; siquidem eodem Anno XIII. Kal. Septembr. promulgavit laudatam Legem Honorius Augustus, in qua hæc habentur: *Ut profanos ritus jam salubri Lege submovimus, ira Festos Convventus Civium, & communem omnium lætitiā non potimur submoveri. Unde absque ullo Sacrificio, atque ulla Superſtitione damnabili, exhibere populo voluptates secundum veterem consuetudinem; inire etiam Festa Convivia, si quando exigunt publica Vota, decernimus.* Nempe, ut Gothofredo videtur, hac Lege Honorius piis Africanorum Patrum petitionibus respondet, non ipsa quidem damnans Convivia, sed ea ab omni Paganorum superstitione expurgans. Verum an Carthaginienſium Patrum petitio quidquam conveniat cum Imperatoris Edicto, vehementer dubitare cogor. Episcopi Convivia illa vetita cupiunt; lex autem decernit, fas esse inire etiam Festa Convivia. Tum Convivia ab Imperatore permissa non eadem videntur, ac celebrata intra sacrarum aedium ambitum in honorem SS. Martyrum, sed potius quae publicè, & profanis de causis, & procul à Templis olim peragebantur, qualia certè Kalendis Januariis diu usurpata sunt, seu

in Festis Bacchi (Brumalia nomen iis erat) seu publicorum Ludorum, atque Votorum die, similibusque aliis temporibus.

Quaquam verò sensim sublata è Christiano grege aded patentia intemperantiae pericula fuerint, & praecipue è Martyrum Basilicis, ita tamen abrogari consuetudo non potuit, ut privatis saltem in domibus Festi Sanctorum dies, Templorumque Dedicationes, Conviviis opiparis non celebrarentur. Quamobrem Sidonius Apollinaris ad Baptisterii Dedicationem invitatus, his verbis ad Elaphium scribit Lib. IV. Epist. XV. *Epulum multiplex, & capacissima lectisternia para plurimis viis pluribus turbis. Ita bonorum contubernio sedis &c.* At quum non in aedibus sacris, sed in *viis*, uti Sidonius ipse testatur, Epula ejusmodi parari solerent, sobrietasque, ut puto, primum illic locum teneret, non fuit, cur ille mos improbaretur. Constat idem ex S. Gregorio Turonensi Lib. II. Cap. XVI. de Mirac. S. Martini. Nauta quidam solemnem Epiphaniarum diem, epulantibus aliis, prae inopia atque ciborum defectu jejunos celebrare cogebatur. Invocato S. Martino, in ejus ratem ingens piscis insiluit, quo vendito & ipse cum aliis Festum diem inter epulas modesta hilaritate egit.

Ceterum huc potissimum facit, quod Anglis recenter ab Idolorum cultu ad Christi Fidem conversis concessit Gregorius Magnus. Impios profanae Religionis ritus, & Convivia praecipue solemnioribus diebus agi solita, reprobari prorsus non patiebantur Angli. Quare sanctissimus Pontifex eorum consuetudini satis consultum censuit, si Christianis mentibus dignam faceret, atque expurgaret. Indulgit ergo, ut non in ipsis aedibus sacris, sed circa easdem, Convivia & comotationes haberi possent, ad satietatem usque, non ad intemperantiam. Audi quid ille ad Mellitum Abbatem Epist. LXXI Lib. IX. scribat. *Quia boves solent (Angli) in sacrificio Daemonum multos occidere, debet his etiam hac de re aliqua solemnitas immutari, ut die Dedicationis, vel Natalis SS. Martyrum, quorum illic Reliquiae ponuntur, tabernacula sibi circa easdem Ecclesias, quae ex Fanis commutatae sunt, de ramis arborum faciant, & religiosi Conviviis solemnitatem celebrent, & donatori omnium de satietate gratias referant, ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant.* Ita Paganorum sacrilegia in SS. Martyrum honorem translata sunt, atque ebrietate à Basilicis atque Conviviis remota, publicam laetitiam sobrietas ac temperantia sacra- vit. Nostra autem aetate in nonnullis Belgii Civitatibus, & pagis, hujusmodi Convivia observantur, ubi Templorum Dedicationes, San-
ctorum;

Etorumque Patronorum solemnia per annum recurrunt, uti fidem facit C. V. Christianus Lupus in Scholiis ad Canon. LXXIV. Synodi Trullanae; sed quum iste mos à sacris Basilicis longè exerceatur, ibique modestiam ac temperantiam non desideres, nihil est, cur justam illam populorum hilaritatem moleste feramus. Non tulit quidem Basiliense Concilium Sess. XXI. *surpem illum abusum in quibusdam frequentatum Ecclesiis, quo certis anni solemnitatibus &c. comessationes, & Convivia ibidem præparent &c.* Verum jure decretum hoc promulgare Basilienses Patres, quippe quod intra Basilicas ipsas comessationes peragebantur non ab iis dissimiles, quas tum Nazianzenus noster, tum reliqui, ut vidimus, Ecclesiastici Scriptores acribus verbis sunt persequuti.

Itaque jam, ut reor, dilucidè perspeximus, Convivia primò in SS. Martyrum honorem celebrari ex indulgentia Patrum consuevisse, deinde quoddam ebrietas & luxus vitiarent instituti hujus fructum, à sacris Templis eliminata fuisse, unàque cum eis omnem *Agaparum* usum. Certè nostris temporibus, atque in Italia præsertim, aut nulla hujusmodi Convivia, aut saltem procul à Domo Dei, peraguntur, quum in animis populorum jam altè insideat, non epulis, corporeisque voluptatibus, sed spiritus hilaritate, pioque cultu, amorem atque observantiam erga Sanctos Martyres esse prodendam. Ex his porro, quae hæcenus commemorata sunt, etiam discimus, ne eos quidem ritus interdum in Ecclesia Dei ferendos esse, qui tametsi aliquam à pietate originem habeant, abusibus tamen nimis contaminantur. Non enim inficiari possumus, quin *Agapae* in Martyrum Natalitiis peractae, ideo Christianae plebi placerent, quoddam gratissimae Coelitibus crederentur: quae pia opinio fecit, ut ab Episcopis toleratae aliquandiu fuerint. At quandoquidem in illam consuetudinem tot abusus irrepserant, fatius visum est, ritum non sacrilegum prorsus tollere, quàm ullam pietati communionem cum vitiis relinquere:

Sed jam satis superque de hujusmodi argumento, cui optassem; amantissime Boivini, major jucunditas inesset, quo tibi severum Philosophum agenti crearetur in legendo aliqua honesta voluptas. Novi enim, novi, te fere tam parum remittere de gravibus literarum studiis, ut in Regia Bibliotheca perpetuò abditus, eremi potius, quam amplissimae Urbis incola videare. Tu tamen quaecumque sit, hoc pignus amoris, & obsequii erga te mei pro tua benevolentia complectere, & nunquam patiari, familiaritatem nostram aut longinquitate locorum, aut progressu temporum interdicere. Vale.

DE

DE ANTIQUIS CHRISTIANORUM SEPULCRIS

DISQUISITIO III.

AD CLARISSIMUM, AC ERUDITISSIMUM VIRUM

JUSTUM FONTANINUM

In Archigymnasio Romano publicum eloquentiae Professore,
& Eminentiss. Card. Renati Imperialis Bibliothecarium.

SYNOPSIS DISQUISITIONIS.

Christiani sacris in Aedibus & olim tumulati in Oriente. Abusus in eum ritum introducti. Profanis etiam, & Infidelibus sepultura illic data, Patribus contra clamantibus. Tumuli alieni dejecti, ut Martyrum sepulcra ornarentur. Eodem tumuli venum dati. Explicatur Lex VI. Cod. Theod. de Sepulcr. viol., ostenditurque, ibi non improbari sepulturam Christianorum in Templis. Mortuos olim intra urbes tumulare nefas. Imperatores hoc tantummodo confirmant. Explicantur aliae quaedam Imperatorum Leges. Tum ante eas Leges, tum etiam postea in sacris Templis sepulti Christiani. Varia pro varietate locorum disciplina.

ON paucos, Fontanine doctissime, inter Heterodoxos Scriptores invenias, quibus piaculum videatur, quoddam sacris in Aedibus Christianorum cadavera tumulare soleamus. Neque id mirum, homines à nostra communione segregatos sententiis quoque, & moribus à nobis vel in minimis dissidere. Illud potius mirari subit, quoddam quosdam etiam è nostris habeamus, eundem ritum averfantes, & opinionem suam veteris Ecclesiae auctoritate, ut sibi videtur, tuentes. Verum si eam, quam utrique nobis objiciunt, priorum temporum notitiam diligentius consuluerint, aut nullum Sepulcris nostris bellum indictum, aut mitius cum illis jam actum fuisset. Etenim, ut in disquisitione XVII. Tom. I. Anecdotorum (*) meorum ostendi, antiquis etiam temporibus

bus

(*) Saep e dicta P. I. T. XI. Edit. hujus.

bus pia haec consuetudo non invaluit modò, sed etiam praestantissimorum virorum suffragium tulit. Equidem, ut candidè tecum loquar, non is sum, qui tot tumulos in Domo Dei commendem, quum non Tempia, sed Coemeteria ingredi nonnumquam videar mihi. Sed qui modum in hujusmodi re opto, non continuò rem ipsam improbo. Quin secundas curas ad idem argumentum deferre nunc placet, palamque facere saltem post Imperium Constantini consuevisse Christi Fideles in ipsis sacris Aedibus tumulo tradi. Qua in re duo potissimum persequar. Primam scilicet partem impendam in explicandis nonnullis, sive Nazianzeni, sive alijs vetusti Scriptoris, versibus, in quibus, nisi lux aliqua affulgeat, difficilè assequemur mentem Poëtae illius. Versabitur altera pars in inquirendo, an revera hujusmodi Sepulcra olim interdixerint Imperatores Christianam Religionem professi. Te autem hujus quaestionis Judicem in primis volui, ut aut consensu tuo sententia mea gloriatur, aut censurà tuà corrigatur quidquid confidentiùs pronunciavero. Certè non poteram neque graviozem, neque doctiorem amicum seligere, quum tibi tum in profana, tum in sacra Eruditione tanta sit rerum copia, ut cum praestantissimis quibusque aevi nostri certare jam possis. Quod nisi jam editis Libris tu ipse palam fecisses, uberiusque in dies facturus sis, intelligeret tamen quicumque novit, te jamdiu ab amplissimo Cardinali Josepho Renato Imperiali delectum ad curam selectissimae suae Bibliothecae, & denique ad Romani Lycei Cathedram evectum à CLEMENTE XI. P. M. cujus optimi simul ac doctissimi Principis de te judicium non dubito quin futurum sit cum apud praesentes, tum apud posteros, absolutissimum tuae virtutis encomium. Age ergo, arenam sine mora ingrediamur.

Uti in memorata Disquisitione palam me fecisse arbitror, extra omnem dubitationis aleam positum est, antiquitus etiam sacris in Templis Christianorum Fidelium ossa fuisse composita. Quod autem in Occidentalibus Ecclesiis non concessum modò, sed laudabiliter quoque usurpatum ostendi, id etiam apud Orientales viguisse; Nazianzenus in versibus, quos nunc primum ego edidi, testabitur. Ita ille in Liviam Amphilochii uxorem Carm. XVII. Anecdotorum meorum :

Εἰς δόμος, ἀλλ' ὑπερθε τάφος, καδύπερθε δὲ σπήλις;
Τύμβος δειμαμένοισι, σπήλις αἰθλοφόροις.

Una domus, sed inferiori parte sepulcrum, superiori verò Templum;
Tumulus iis, qui aedificaverunt; Templum Martyribus.

Ecce, ni mea me fallit opinio, Livia in Martyrum Aeëe tumulo tradita, superior enim Templi pars Martyribus destinata erat; inferior verò, nempe subterranea, tumulum cadaveri Liviae praebebat, cujus studio in honorem Martyrum excitata illa Aedes fuerat. Eadem colligi posse videntur è Gregorii nostri Oratione X. in funere Caesarii fratris, ubi haec habentur: Νῦν ἡμῖν ὁ πολὺς Καيسάριος ἀποτίσῃς, κόνις τιμία, νεκρὸς ἐπαινόμενος, ὕμνοις ἐξ ὕμνων παρατιμώμενος, Μαρτύρων βήμασι τοιμυόμενος. Nunc nobis magnus Caesaris servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, ex hymnis ad hymnos transmissus, ad Martyrum sacraria cum pompa ductus &c. Scilicet ad Martyrum Aedem funebri pompa perductum fuisse Caesarium, ibique sepultum juxta sacros eorum cineres, intelligimus, ubi complures alii quietis locum sibi parabant, piè sperantes, fore ut facilius apud Deum vicinorum Sanctorum patrocinium experirentur, quemadmodum alibi docuimus. Ex alio quoque Nazianzeni Epigrammate nunc primum per me edito discimus, Gregorium adolescentulum humanis functum ab avunculo Gregorio juxta puros Martyres fuisse appositum, καθάρους Μάρτυρι παρατίμενον. Neque diverso in loco tumulata Nazianzeni mater Nonna. Ita de illa scribit filius in Epigrammate nunc evulgato:

Σῶμα δ' ἄρ' ἐκ τῆς Μάρτυρι παρατίμεθα.

Corpus verò de Templo Martyribus apposuimus.

Tum ipfos Martyres ille his alloquitur:

Μάρτυρες ἀλλ' ὑποδεχθε θύος μέγα, τὴν πολύμοχθον

Σάρκα, καὶ ὑμετέροις αἵματιν ἱσπομένην.

Martyres ergo encipite magnam hostiam, laboribus confectum

Corpus, quod sanguini vestro sociatur.

De ipsa Nonna in alio Epigrammate haec habet Nazianzenus:

Νῆος ὅδ', εἰ γὰρ ὅλην Νόνναν θέμις ἦεν ἐρύξαι,

Ψυχῆς οἰχομένης, μῦθον ἵπτοχε δέμας.

Templum hoc, non enim totam Nonnam fas erat retinere;

Anima egressa, solum retinuit corpus.

Hiscæ

Hisc exemplis, si forte litem non dirimant, clarissimum ad-
dam è Cappadocia Nazianzeni provincia, atque ab istius aeo peti-
tum. Macrinam SS. Basilii Magni, & Gregorii Nysseni sororem,
ejusque parentes intra Martyrum Basilicam tumulo datos fuisse, cer-
tissimus Auctor est idem Gregorius Nyssenus in Oratione de S. Ma-
crina, quam ad diem XIX. Julii retulit Surius. Inquit enim: *Por-
ro quum inter secessum, & SS. Martyrum aedem, in qua parentum
etiam corpora quiescebant, septem, octave intercederent stadia, totum
prope diem in eo spatio conficiendo consumsumus. Addit infra: Quum
parentum jam esset patefactus tumulus, in quem illam decreveramus
inferre &c.* Denique ait: *Sacrum illud corpus è fereiro tollentes, ju-
cta matrem apposuimus, atque ita votum utriusque complevimus. U-
no enim consensu semper oraverant Deum, ut corporibus post mortem
copularemur.* Quibus ex rebus constare fatis potest, ut mihi vide-
tur, minimè Nazianzeno, ejusve aequalibus displicuisse Christi Fide-
lium Sepulcra in Aedibus sacris, eumque morem in Cappadocia vi-
guisse, qui altas in Occidente jam egerat radices. His autem posi-
tis, tutius progrediemur ad illius Carminis explicationem, quod è
*τὸς ἀπορῦπτοντας τὰς προφάσεις Μαρτύρων, in effodientes sepulcra
praesensu Martyrum, elucubravat Poëta noster, sive alius quisquam
certè vetustus Auctor; siquidem ibi non ipsam in Templis sepulta-
ram, sed abusus in eam irrepentes, aut ex ipsa consequutos damnat,
quemadmodum è singulorum versuum enarratione liquebit.*

Ita se habent priores:

Τρισθάνεις, πρῶτον μὲν ἐμίξαιτε σώματ' ἀνάγων

Ἀθλοφόροις: τύμβοι δὲ θυοπόλου αἰετὶς ἔχουσιν.

*Ter morte digni, primò quidem miscuistis corpora profanorum
Martyribus: & sepulcra Sacerdotem utrinque habent.*

En prior abusus Christianorum sepulturam inficiens, cui viam
praecidere molitur Poëta. Uti enim dicebamus, spe felicitatis aeter-
nae adducti Christiani juxta SS. Martyrum tumulos ossa sua collo-
canda curabant. At in piis tantummodo hominibus non substitit
hujusmodi consuetudo; nam ἀναγοὶ etiam, seu *profani*, & *impii*
eamdem sibi in Templis sedem quietis eligere coeperunt. Hinc eos
corripit Poëta. Dabimus Scholiastis Ambrosiani MS. verba, sive ex-
plicationem versuum eorundem: ὦ τρισκατάρατοι, καὶ τρισθάνatoi.
*πρῶτον μὲν ἐμίξαιτε σώματα ἀνάγων ἀνδρῶν τοῖς τῶν ἁγίων Μαρτύ-
ρων.*

Tom. XII.

Y y

ρων .

ρου σώματι. τύμβοι δὲ βεβήλων θυσιῶν πολλὰς μίσην ἔχουσι κείμενον. O ter euecandi, terque morte digni, primò quidem impurorum hominum corpora SS. Martyrum corporibus commiscuistis. Sepulcra vero profanorum Sacerdotes sacre circumquaque obsident. Et sanè τὸ κειμῆς in Nazianzeni Carmine positum, non obscurè significare videtur, saepe Sacerdotes, dum in Templis supra SS. Martyrum sepulcra incruentum Sacrificium offerrent, hinc & illinc impiorum, aut impurorum cadavera habuisse.

Atqui piis Sanctorum Patrum mentibus piaculum minimè tolerandum videbatur, quòd sanctitatis domicilium aut Ethnicis, aut profanis cadaveribus impleretur. S. Hilarius Pictav. Episcopus Christi Domini verba explicans Cap. VIII. Matthaei relata: *Dimisse mortuos sepelire mortuos suos*, haec scribit ad eundem locum: *Ossendit Dominus, inter fidelem filium, patremque infidelem jus paterni nominis non relinqui. Non igitur obsequium humandi patris negavit, sed admonuit, non admisceri MEMORIIS SANCTORUM Mortuos Infideles; mortuos autem etiam eos esse, qui extra Deum vivunt.* Quibus ex verbis non modò à Basilicis Martyrum arcenda esse Ethnicorum corpora intelligis, verum etiam Hilarii temporibus in more fuisse, ut ibidem tum Christianorum, tum Paganorum corpora tumularentur. Et quoniam horum tantum sepulturam improbat Hilarius, consequens est, ut ab eodem pia Fidelium consuetudo probata fuerit. Quod si de Idololatri Nazianzenum nequaquam contentas loquutum: quantum etiam flagitium erat, Christianos in vitiorum coeno, dum in vivis agerent, volutatos, Coeloque propterea indignos, tam pià sepulturà, & Martyrum, ut ita dicam, contactu dignari! Tantam temeritatem Coelum ipsum non tulit interdum; quin grandibus prodigiis suam hac de re indignationem aperuit. Certè Lib. IV. Dialog. Cap. L. auctor est non uno exemplo Gregorius Magnus, coelitus è sepulcris exturbata profanorum, impiorumque cadavera fuisse. Unum ex iis tantum adferam in urbe Genuensi factum. Ibi, inquit S. Pontifex, *Valentinus nomine, Ecclesiae Mediolanensis Defensor, defunctus est, vir valde lubricus, & cunctis levisatibus occupatus, cuius corpus in Ecclesia B. Martyris Syri sepultum est. Nocte autem media in eadem Ecclesia factae sunt voces, ac si quis violenter ex ea expelleretur, atque subiretur foras &c. Mane autem facto aperientes sepulcrum, in quo idem Valentinus positus fuerat, ejus corpus non invenerunt. Quumque intra Ecclesiam quaerere, ubi projectum esset, invenerunt hoc in sepulcro alio*

alio positum, ligatis adduc pedibus, sicut ab Ecclesia fuerat abstractum. Quibus, aliisque exemplis recensitis addit S. Gregorius, ita Petrum alloquens: En qua re, Petre, collige, quia hi, quos peccata gravia deprimunt, si in sacro loco sepeliri se faciant, restat ut etiam de sua praesumptione iudicentur, quatenus eos sacra loca non liberent, sed etiam culpa temeritatis accuset.

Non solis autem Gregorii M. temporibus piorum mentes iustitiae divinae timor occupabat, si se absque meritis tumulandos in sacris Aedibus curabant; sed eos etiam occupavit, qui Gregorio nostro Nazianzeno aetate propiores fuere. Atque idcirco nonnulli sanctitate praestantes viri, quod nempe demissè de sua vita sentirent, extra Templorum ambitum sepulcri beneficium exquisiere. Celebrimum hujus rei exemplum reliquit S. Ephrem Syrus, qui in Testamento suo, publici juris jam dudum factò, discipulos suos ita testabatur: *Ne sinaris me in Domo Dei poni, aut sub Altari. Si quis verò fallacibus rationibus ausus fuerit sub Altari me collocare, supernum, ac coeleste Altare salis non videat.* Rationem autem, cur pium officium hoc suis interdiceret, postea subdit. *Non enim decet verum putredine scatentem in Templo, & Sanctuario Domini reponi, &c.* non enim homini peccatori, atque indigno prodest vana gloria, & cui praesertim ea non congruis &c. Quorsum igitur bonore me affiis, qui me ipsum actionum appellatione non honoravi? Infra etiam eandem repetit causam, ita inquires: *Praeterea vos adhortor, obsecroque, & viscera mea desiderata, ne me cum Sanctis ponatis; nam peccator ego sum, & minimus, & propter insipientiam, ac stultitiam meam ipsis appropinquare metuo &c.* Non autem ista dico, quod societatem, & conjunctionem illorum respuam, sed infinitam, atque immensam peccatorum meorum multitudinem inspiciens exhorresco, & contremisco. Quibus ex verbis colligas, minimè à sanctissimo viro sepulcrum in Aede sacra improbatum, sed ideo evitatum, quod sibi prae sancta animi demissione timeret, si apud Martyres quietem ossibus suis quaereret. Hinc fratres iterum obsecrat, ut se tanquam opprobrium, despectum, atque abjectum sepeliant; vilem enim, atque abjectum coram Domino, suisque operibus se planè confusum dicitabat. Quod si ea sanctis viris sententia sedebat, ut nequaquam in sacris Templis se tumulari paterentur, quantò magis ab hujusmodi sepultura abhorreere debebant impii, profanique homines, ne eorum cadaveribus loca sacra foedarentur, animabus verò in Tartara projectis major poena crearetur? certè quod virtutis causà pii

quidam viri fugiebant, nefariis, scelestisque impietatis ergo interdicendum fuit, quando iis neque viventium preces, neque Sanctorum patrocinium quidquam subsidii afferre amplius possent. Jure itaque Nazianzenus conqueritur, quodd sacris in Aedibus nullus sepeliendum delectus haberetur. Quem abusum Christiani Patres nunquam non sunt abominati, pluraque deinde Concilia, & Mediolanensia praecipue, sustulerunt, Ethnicorum, Judaeorum, & Haereticorum cadavera è Templis exulare cogendo. Ad haec publici foeneratores, se ipsos interficientes, blasphemi in Deum ac Coelites, incendiarii, meretrices, concubinarij, similesque pravi homines à Christianorum Coemeteriis, ac Templis arcentur.

Atque hic prior abusus fuit, quo Ecclesiastica olim in Martyrum Basilicis sepultura vexabatur. Ad alterum veniamus his versibus à nostro Poëta descriptum.

Δεύτερον αὐτὲ τάφος τῆς μὲν διεκρίπτατ' ἀδίστημος,
 Αὐτοὶ σήματ' ἔχοντες ὁμοῖα.

Deinde verò tumulos alios quidem eversissis nefariè,
 Ipsi sepulcra habentes similia.

Seculo Christi quarto, ut in Notis etiam ad Carmen ἐς Μαρτυριᾶν animadverti, pessima invaluerat consuetudo, ut passim mortuorum tumuli dejicerentur, seu divitias ibi somnias homines perquirerent, seu marmora ex alienis asportata sepulcris divendere, aut in usum suum convertere vellent. Hinc Templorum, in quibus, aut juxta quae, sita erant Sepulcra, nulla habebatur religio, & confusè sepulcorum Fidelium quiete, Martyrum etiam tumulis quodammodo bellum indicebatur. Tantum flagitium Legibus compescere, suum esse arbitrati sunt Imperatores; quare Constans Augustus Anno 340. Mediolani agens contra Sepulcrorum violatores edictum promulgavit, cujus exordium est: *Si quis in demoliendis Sepulcris fueris adprehensus, si id sine domini conscientia faciat, metallo adjudicetur.* Vide *Legem 1. Cod. Theodof. de Sepulcr. Viol.* Alterà etiam Lege idem Imperator An. Ch. 349. Sepulcra demolientes perterrituit, quam reperire est in eodem Codice Theodof. Tit. memorato unà cum aliis constitutionibus ad hanc rem attinentibus. Ea de causa tot versibus à Martiniani tumulo contrafactores avertere studet Nazianzenus, cujus etiam Carmina Jambica exstant quamplurima κατὰ τυμβωρύχους, sive contra Sepulcrorum effossores in Billiana editione, & nos multò plura nunc dedimus in Anecdotis nostris.

Propterea in id genus homines exandescit Gregorius noster; & cur, inquit, alienos evertitis tumulos, quum & ipsi tumulos corporibus veltris jam paraveritis, factoque aliis exemplo idem cineribus postea vestris periculum immineat? Quum verò exportatis de alieno Sepulcro ruderibus, faxis, quidam exornarent Sanctorum Martyrum monumenta, in subsequenti Carmine his eos verbis Poëta castigat:

Μέχρι τίνας τύμβους Μάρτυρας ἀλλοτρίοις
Τιματ' εὐταβέοντες, ἃ μὴ βίμεις;
*Usquequò tumulis alienis Martyras
Honoratis, pii, quatenus non licet?*

Hoc est, cur alienorum tumulorum spoliis Sanctorum Martyrum Sepulcra honorari posse creditis? cur pietatis famam ex illata aliis injuria confectamini? Atque his animadversis, facillè, ut reor, liquebit, quid titulus sonet hisce Carminibus à Poëta nostro inscriptus *eis τὰς ἀνορύττοντας τάφους προβάτει Μαρτύρων*, in eos, qui tumulos effodiunt occasione, sive praesentiu Martyrum. Ut enim Martyrum monumenta, quae difficillimis Ecclesiae Christianae temporibus, dum Ethnicorum tyrannica vis in Christi populum debaccharetur, veluti despecta fuerant, nulloque ornamento distingui potuerant, reddidâ sub piis Imperatoribus pace, illustrarentur, licitum sibi nonnulli arbitrabantur, aliena evertere Sepulcra, & ex eorum marmoribus tumulos SS. Martyrum ditare. Itaque pium hoc, ut ita dicam, sacrilegium improbant iidem Coelites, ita per os Nazianzeni comminantes:

——— Ὅς βήματα δ' ἄμμιν ἐγείρει
Ἀλλοτρίοισι λίθοις, μὴδὲ τάφοις τύχοι.
*Qui autem sacraria nobis exstruit
Alienis lapidibus, is nec sepulcrum consequatur.*

Verumtamen ab Ambrosiano Scholiaste MS. aliter explicatos videri versus istos non dissimulo; siquidem in hanc sententiam loquitur: ὅστις δὲ ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις τάφοις βήματα ἡμῶν ἀνυγείρει, καὶ ἀτίμως, καὶ βδελυρὰς φέρει τιμὰς, μὴδὲ τάφου τύχοι τῷ νενομισμένῳ. *Quicumque verò in alienis tumulis sacraria nobis exciât, quum ignominiosus, atque abominandis nos afficiat honoribus, neque ipse legitimam, justamque sepulcrum sortiatur.* Ac si diceret, consuevisse quoddam su-
per

per hominum impiorum sepulcra construere Basilicas Martyrum, aut ipsa in sacras Aedes convertere. Ut lubet, eruditi judicent; non enim moror. Sed si pro *ἐν* legamus *ἐκ* τοῖς ἀλλοτρίοις τάφοις, *ἐν* alienis tumulis, facile germanum sensum exigua mutatione restituemus.

Tertium nunc perpendamus abusum, quem his versibus refert Poëta noster:

----- τῆς δὲ (τάφου) ἀπὸδοσθε

Πολλάκι, καὶ δις ἑκάστον, ὃ δὲ τρίτον.

----- Alios autem (tumulos) vendidistis

Saepe, & bis unumquemque; aliquis & ter (vendidit.)

Ed nonnullorum avaritia devenerat, ut minimè sibi religioni ducerent monumenta vendere, & ut ita dicam de tumulis communione locorum sacrorum sanctificatis mercaturam facere. Certè Christianae plebis pietatem illud nequaquam decebat, quum & à sacris officiis, & à locis populorum religione, & Sacramentorum praesentia consecratis turpe lucrum exulare debeat. Animadvertendum autem, apud ipsos Ethnicos tanto in pretio sepulcra fuisse, ut minimè eorum alienatio permetteretur. Gordianus Imperator *Leg. 1. Cod. de Sepulcr. viol.* rescriptit: *Res religioni destinatas, quin imo jam religionis effectas, scientes qui contigerint; & emere, & distrabere non dubitaverint, tamen si jure venditio non subsistat, laesae tamen religionis inciderunt in crimen.* Et quoniam inter hujusmodi res religioni destinatas monumenta mortuorum computabantur, certè eorum alienatio interdicta erat. Ulpianus idcirco in *Leg. si quis sepulcrum. §. Senatusconsulto. ff. de Religios. & sumtib. fun.* edicto cautum affirmat, ne usus sepulcrorum permutationibus polluarur, hoc est, ne venum detur. Ad haec Antoninus Augustus in *Leg. 2. & Alexander Aug. in Leg. 9. Cod. de Relig. & sumt. funer.* apertissimè sanxerunt, nefas esse mortuorum monumenta vendere. Quin publicis Legibus talem venditionem interdicentibus non contenti quidam, privatis etiam poenarum minis jura tumulorum suorum tuebantur. Ita apud Gruterum pag. 674. Num. 1. Aur. Maximianus filiae sepulcro inscripsit: *Si quis hoc sepulcrum, vel monumentum cum aedificio univervo post obitum meum vendere, vel donare voluerit, vel corpus alienum invehere velit, dabit poenae nomine ark. Pontif. L. S. C. N. & ei, cui donatum, vel venditum fuerit, eadem poena tenebitur.* Similes aliae Inscriptiones non paucae exstant. Quod si Gentilibus tanta

tanta erat sepulcrorum suorum cura, quantò major Christianis futura erat in spe resurrectionis innutritis, & corporum immortalitatem post supremum Iudicii diem expectantibus? Imò quantò turpius fuit apud Christianos, quàm apud Ethnicos, è tumulorum venditione lucrum quaerere, quum in Aedibus sacris eorum, horum verò semper in campo, & sub dio sepulcra constituerentur? Hoc igitur hominum genus Poëta noster increpat, & Martyres ipsos flagitiis istis laedi clamat:

..... ἱεροσυλεῖς
Μάρτυρας, ὧς φιλεῖς. Σοδομίτιδες ἔχετε πηγαί.
----- sacrilegio laedis
Martyres, quos amas. Sodomitici cedite fontes.

Videlicet, δ Sodoma cede, major enim est horum, quàm tua improbitas.

Atque hæcenus qui fuerint abusus piam Christianorum in Templis sepulcrum consequuti, luculentè perspeximus. Et eos quidem Nazianzeni zelus nequaquam ferebat, quamvis alioqui non toleraret solum, sed exemplo etiam suo probaret Fidelium sepulcra sacris in Aedibus. At graviores nunc erumpunt in Christianorum sepulcrum arietes, non ut ejus tantum abusus concutiant, sed etiam ut ejus usum prorsus evertant. Nimirum producit *Len 6. Cod. Theod. Tit. de Sepul. viol.* quam Anno 381. Eucherio, & Syagrio Coss. promulgare Imperatores Gratianus, Valentinianus, & Theodosius, his concepta verbis: *Omnia, quæ supra terram urnis clausa, vel sarcophagis corpora detinentur, extra Urbem delata ponantur, ut & humanitatis instar exhibeant, & relinquunt incolarum domicilio sanctitatem &c. Ac ne alicujus fallax, & arguta solertia ab hujus se præcepti insensione subducas, atque Apostolorum, vel Martyrum Sedem humanis corporibus aestimes esse concessam, ab his quoque ira, ut à reliquo Civitatis, noverint se, atque intelligent esse submotos.* Postrema hæc periodus non Heterodoxos duntaxat, sed nonnullos etiam Orthodoxos in eam opinionem induxit, ut arbitrarentur, Fidelium sepulcrum in Martyrum Basilicis omnino fuisse interdictam. Atque in ea sententia fuisse videntur doctissimi viri Gretserus Lib. II. Cap. VIII. de Fun. Christ. Spondanus Lib. I. par. III. Cap. XIV. de Coemet. sacr. Gonzales in notis ad Lib. III. Decretal. Tit. XXVIII. de Sepulcr. Cap. I. ac Thomassinus Tom. III. Lib. I. Cap.

Cap. LXVI. de Benef. Censet autem Spondanus, ab Imperatoribus legem hanc in omnes Christianos latam hortatu Praefulum, ad retundendam hac ratione eorum petulantiam, qui cunctis indiscriminatum id concessum existimarent, quod sacris duntaxat, & pietate insignibus personis tribuebatur. Nempe, ut indignis aditus praecluderetur, dignos quoque una Lege excludere consultius visum fuit.

Nihilominus re serò perspecta, nihil in laudata sanctione contra Fidelium sepulcra constitui, aliamque Imperatorum fuisse mentem, fidenter affirmo. Quod ut pateat, memoria repetendum est, Lege XII. Tabularum cautum fuisse, *ne homo mortuus in Urbe sepeliretur, neve ueretur*. Sive id Majoribus nostris placuerit, ut Civium saluti melius consulere, amotis ab Urbe cadaveribus, si ve quodd mortuorum conspectum averfarentur, diu Lex illa inter Romanos, aliasque gentes, obtinuit. Senatus etiam Consulto circiter Annum 490. ab Urbe condita Duillius Consul veterem firmavit Legem, ut auctor est Servius ad Lib. XI. Aeneid. *Ante etiam, inquit is, in Civitatibus homines sepeliebantur: quod postea Duillio Cos. Senatus prohibuit, & lege cavuit, ne quis in Urbe sepeliretur*. Post haec Hadrianus Imperator, Ulpiano perhibente in Leg. 3. §. 5. ff. de Sepulcr. viol. ac Antoninus Pius, Julio Capitolino teste in ejus Vita, *intra Urbes sepeliri mortuos. vetuerunt*. Exstat etiam hac de re Diocletiani, & Maximiani decretum in Leg. 12. Cod. de religiof. & sumtib. fun., ut missa faciam Pauli Jurisconsulti, aliorumque veterum verba.

Tamet si verò sepulturam urbanam tot Leges improbassent, Christiana tamen Religione sub Christianis Imperatoribus invalescente, cum Basilicae Martyrum, tum Coemeteria in Civitatibus sensim exstrui coepta sunt. Illic dabant operam Christiani, ut cadavera sua componerentur, fructum ut diximus, è vicinis Sanctorum Reliquiis piè sperantes. Novae propterea consuetudini edicta veterum Imperatorum succubuerant, liberumque sibi quisque ducebat in urbibus tumulari. At Constantinopolitani Imperatores populorum licentiae obviam eundum arbitrati, Lege laudata sanxerunt, ut nemo in posterum sepeliretur in urbe, quae verò cadavera urnis, vel sarcophagis inclusa super terram intra urbis moenia continebantur, extra urbem deferrentur. Ne verò quis legem eluderet existimans, quamvis urbana sepultura generaliter prohiberetur, hac tamen generali prohibitione sepulturam in Martyrum Basilicis non cohiberi: additum est, non à reliquis tantùm urbis Constantinopolitanae locis, sed ab ipsa nominatim

minatim *Apostolorum*, ac *Martyrum sede* urnas esse submovendas. Haec Legis frons est, & sensus germanus.

Quaedam autem considerata heic praecipue occurrunt. Et primo hinc etiam aperte probari, seculo Constantiano Apostolorum, vel Martyrum Aedem humanis corporibus fuisse concessam. Qui enim hujusmodi sepulturam Imperatores interdicerent, nisi antea in more fuisset? Secundò, laudatam Constitutionem pro una tantum Urbe Constantinopolitana editam; ad Pancratium enim eidem Urbi Praefectum dirigitur, atque in ea Urbis tantum illius, non verò caeterarum, mentio habetur. Quare, tamen hac in Lege à sepulcro in Aedibus sacris quaerendo Christiani absterrentur, non omnes tamen Imperio Romano subiecti, sed Cives duntaxat Constantinopolitani ea prohibitione tenebantur, licebatque propterea in aliis Urbibus tumulum intra Martyrum Aedes impetrare. Tertio, à Martyrum, ac Apostolorum Templis Christianorum cadavera fuisse submota, non directe quidem, atque animo revera hujusmodi sepulturam improbandi, sed indirecte, & ex consequenti. Ni ita ab Imperatoribus cautum fuisset, nullum successum sibi Lex spondisset, imò planè irrita jacuisset; siquidem sibi quisque in urbanis Templis sepulturam postea quaesivisset causaturus, pium apud Sanctos Martyres tumuli usum edicto generali minimè fuisse comprehensum. Non igitur ideo sepultura urbana interdicta est, ut Christianorum cadavera à sacris Aedibus arcerentur, sed ideo sepulcra in eisdem Aedibus interdicta, ut ab urbana sepultura quilibet excluderetur. *Ab his* (edicti sunt verba) *sacris Aedibus ita ut à reliquo Civitatis noverint se atque intelligent esse submotos.*

Quamobrem deinceps etiam fas erat in suburbanis Basilicis sepulcro donari: quod certè hac Lege nequaquam vetabatur, Legibusque etiam antiquis consentaneum erat, quae sepulturae tantum urbanae usum non sustinebant. Atque hanc praeter alias fuisse quoque causam veteribus Christianis, vel postquam sanctae Religioni nomen Imperatores dederant, cur Basilicas extra Urbes conderent, nempe ut ibi cum sacri Martyrum cineres, tum aliorum quandoque Fidelium ossa, Legum jure incorrupto, componi possent. Ne ab Urbe aeterna, in qua praeclarissimae Basilicae, & Vaticana potissimum, olim extra pomeria exstructae fuerant hujus moris exempla petamus, sit satis amplissimas, ac vetustiores Mediolanensis Urbis mihi notissimas recensere Basilicas, quae nunc quidem amplificatâ Ci-

vitae uno moenium ambitu cinguntur, sed antiquitus suburbano in agro conspiciebantur. Philippi enim Basilica (nunc S. Francisci) Portiana (nunc S. Victoris) Dionysiana, & Eulorgiana, ut nos antiqua monumenta docent, in suburbiis sitae fuerant, quemadmodum & quae S. Simpliciani nomine conspicua est. Quin Sanctus Antistes Ambrosius Basilicas minimùm duas, unam à SS. Apostolis nomen habentem, quae deinde Nazariana nuncupata fuit, alteramque de suo nomine excitavit, utramque procul dubio extra Urbem, ut in iis liberè quorundam etiam Christianorum cadavera tumulo traderentur.

Vides igitur, minimè probari posse sententiam affirmantium, sepulturam Fidelium Imperiali decreto in quibuscumque Aedibus sacris fuisse damnatam. Evidentiùs autem constabit, illic de sola sepultura urbana fuisse actum, ubi promulgandae Legis rationes expendantur. En illas: *Us mortuorum corpora extra Urbem delata humanitatis instar exhibeant, & relinquant incolarum domicilio sanctitatem.* Videlicet, ut juxta vias publicas in Coemeteriis posita mortalitatis imaginem praetereuntium oculis exhiberent, humanaeque conditionis admonerent viatores. Tum ut ne tota Urbs à Sepulcris occupata ab iisdem sancta, & sacra efficeretur, atque ut locum incolarum viventium sanctitati relinquerent. Non enim sola apud antiquos, ut nosti, Sepulcra ad religionem spectare credebantur, *sanctaque* idcirco, *sacra*, & *religiosa* appellari solebant, sed loca etiam adjacentia, aedificia, agrique circumpositi *religione*, & *sanctitate* obligabantur. Id sexcentis tum Ethnicorum, tum Christianorum exemplis constare potest, quae apud Spondanum leguntur Lib. I. Part. I. Cap. IX. de Coemet. sacr. & Lib. III. Cap. XV. & apud Kirchman. Lib. III. Cap. XXI. de Funer. Roman. & apud Gutherium de Jure Man. Lib. III. Cap. IX. Neceffum igitur fuit, extra Urbes Sepulcra compellere, ut ea in Civitatibus loca tantùm essent sanctitate obstricta, quae incolarum pietati, ac Templorum religioni consentanea viderentur. Atque haec potior fortasse, verique similior Legis interpretatio est, quàm quae à Gothofredo adfertur, nempe, ideo vetitam in Urbe ab Imperatoribus laudatis mortuorum sepulturam, *ne sacra Civitatis funestarentur*, quemadmodum Paulus Jurisconsultus Lib. II. recept. sentent. Tit. XXI. scripsit. Nimiam superstitionem, ac Gentilium indolem ea ratio redoluisset, Principibus certè Christianis indigna. Quod si temerariae conjecturae periculum non immineret, pro *Sanctitatem*, ut habent editi libri, *Sanisatem* legendum heic opinari

opinari possemus, nimirum ne cadavera pestiferis exhalationibus Urbem inficerent, neve cum incolarum viventium salute foetor mortuorum corporum confisteretur. Si igitur sepulturam, non ab urbanis tantum, sed etiam ab omnibus Martyrum Templis, avertere Imperatores statuisent, aliquam procul dubio prohibitionis hujus universalis rationem attulisent, puta, ne Domus Dei, ubi purissimum omnium sacrificium peragitur, funeribus impleatur, aut ut impii sepeliri vetarentur eodem in loco, & similia. Verum nihil minus cogitarunt Principes, memoratae Legis auctores, quibus in animo tantum erat, ab una Urbe eliminare sepulcra, atque ideo suburbanis Basilicis eorundem usum relinquere.

Quae quum ita sint, jam intelligere possumus, à Constantinopolitanis Imperatoribus nunquam, & ut Scholarum vocabulo utar, nisi per accidens, cautum fuisse, ne in sacris Aedibus Fidelium Sepulcra haberentur. Seculo verò sequenti Leo Imperator, quum hujusmodi prohibitionem Christianorum pietati minimè congruam reputaret, liberum cuicumque fecit, vel intra Urbes tumulari, Legemque contrariam abrogavit, atque à Legum civilium corpore delevit Constit. Nov. LIII. Πῶς γὰρ, inquit is, ἢ ἐστὶ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν αἰσχύειν, ὅταν μὴ βάλῃται ὁ νόμος γῇ κρύπτεσθαι, εἰ μὴ ἔξω πόλεως φέροιτο τὸ βληθὲν ὑπὸ τῷ θανάτῳ σῶμα; *At quod Len mortuorum corpora non nisi extra Urbes humari vult, quomodo id humanam naturam dedecore efficere non est?* Equidem heic improbari quamdam Legem Hadriani Augusti relatum in ff. de Sepulcr. viol. hoc est, Leg. 3. Divus Hadrianus, non autem eam, quam à Constantinopolitanis Augustis promulgatam vidimus, arbitrator; siquidem ab una Urbe Constantini iidem Imperatores sanxerant amovenda esse Sepulcra; Hadrianus verò Majorum superstitionem sequutus ab omnibus Imperii Romani Civitatibus arcuerat. Sed, quidquid sit, certè Gl. V. Theodossinio assentiri non possum, qui per hanc Leonis Legem restitutum Sepulcrorum usum in sacris Aedibus opinatur, propterea quod à laudatis Imperatoribus Christianis in memorata Lege hujusmodi sepulturam proscripam fuisse ille sibi persuaserat. Leo Sapiens, inquit is Par. III. Lib. I, Cap. LXVI. de Benef., *indulsi ut sepeliri fas esset in urbibus, hoc est, in Ecclesiis. Ita enim promissum est de ejus mente conjectari.* Sed Leonis Imperatoris verba perquam clara nullius interpretationis indigent. Urbanam sepulturam priores Imperatores proscripserunt; eandem Leo

restituit. Nulla heic idcirco de Ecclesiastica sepultura mentio, neque id indulgetur, quod nunquam antea fuerat interdictum.

Nugantur verò, seque mirum in modum torquent Jurisconsulti quidam, & Civilium Legum Interpretes, ut *Leg. 2. nemo. C. de Sacros. Eccles.* explicent his conceptam verbis: *Nemo Apostolorum, vel Martyrum Sedem humanis corporibus existimet esse concessam.* Hi enim sacris in Aedibus mercimonia vetita, illi habitationem prohibitam arbitrati sunt; alii etiam Laicos in choro morantes, dum sacra perfolvuntur, heic damnatos somniant. Verum, si fontem, unde hausta à Justiniano Lex illa fuit, petissent, nempe laudaram *Leg. 6. Cod. Theodos. Tit. de Sepulcr. viol.*, primò errorem in verbisprehendissent, quum pro *humanis corporibus* legendum sit *humandis corporibus*; tum intellexissent, humanorum corporum sepulturam in Byzantinis Apostolorum, & Martyrum Basilicis fuisse interdictam. Quum verò Imperatores praecedentes hujusmodi jure urbana tantummodo, ut visum est nobis, Urbis Constantinopolitanae Tempia privarint, dubitandi relinquitur locus, utrum per eam Legem renovatam Justinianus non ab urbanis tantum, sed & à suburbanis Templis sepulcra eliminaret. Equidem nego; quippe nihil amplius praestitit Imperator, quàm edicta Majorum, ac Theodosii praesertim, repetere, novoque edicto confirmare. Et quoniam, uti dictum est, urbanam tantum in Basilicis sepulturam Theodosius vetuerat; idem ipsum Justinianus voluisse censendus est. Secus aliis usus fuisset verbis, prohibitionem ad omnia Tempia extensurus.

Ejusmodi autem interdicto sacra Tempia extra Urbes posita nequaquam fuisse obnoxia, exemplis quoque nonnullis in exordio disputationis hujus productis palam factum puto. Quibus nunc addendum, ab ipsius Constantini M. temporibus intra ipsas Basilicas urbanas consuevisse tumulari Imperatorum, & Episcoporum corpora, ut ex certissimis monumentis liquet, quae Du-Fresnius in Constantinopoli Christiana refert Lib. IV. pag. 108. & sequ. Praeterea de Jacobo Maronis discipulo, viro sanctitate singulari praedito in Vitis Patrum Cap. XXI. Theodoretus haec tradit: *Construxi, inquit egregius Scriptor, ego quoque locum in Aede Victoria insignium Apostolorum. Sed quum hoc rescivisset vir divinus, saepe me rogavit, ut in illo monte corpus mandaretur sepulturae &c. Annui, & sum assensus, & feci ut scinderetur arca, & sursum ferretur &c. Nihilominus humilis vir: Non patiar, inquit, hoc vocari sepulcrum Jacobi, sed*

sed volo hanc fieri Aedem Martyrum victoria insignium; me autem tamquam aliquem inquilinum poni in altero sepulcro, ut qui dignus habitus sim, ut apud eos habitarem. Neque verò hoc solum dixi, sed etiam feci, & quum multos quidem Prophetas, multos autem Apostolos, maximè autem plurimos Martyres undique collegisset, eos posuit in una arca, volens simul habitare cum populo Sanctorum, & desiderans cum eis resurgere, & dignari Dei contemplatione. Itaque in Martyrum Aede suum corpus sepulturae mandandum curavit Jacobus, ut mortuus quoque unà cum iis habitaret, quorum vivens Reliquias collegerat, atque coluerat. Accedat etiam testis luculentissimus S. Hieronymus, qui ad Eustochium scribens Epist. XXVII. () Paulae Romanae sepulturam his explicat verbis: *Psalmi in ordine personabant, non solum triduo, donec subter Ecclesiam, & juxta specum Domini conderetur Paula &c.**

His igitur haec tenus prolixo sermone adnotatis, absque temeritatis periculo affirmari posse mihi videtur, piam intra sacras Aedes Christianorum sepulturam ab Imperatoribus minimè fuisse improbatam, sed in una tantùm Constantinopoli, idque non ejusmodi sepulturae contemptu, sed ut ab Urbe tot sepulcra mortuorum abessent. Nunc superest, ut perspicimus, quae praxis deinde fuerit in sepeliendis Christianorum corporibus. Diversum hunc morem Ecclesiastica Disciplina fecit, & in quibusdam Provinciis licuit apud Sanctos Martyres tumulari, in aliis verò nequaquam. Romae id nunquam interdictum, plurima antiquitatis documenta suadent. Loaysa in Notis ad Concilium Bracarense, Decretum MS. Pelagii II. P. M. Anno 580. promulgatum, se vidisse in S. Laurentii Bibliotheca testatur, in quo cautum, ut corpora defunctorum nullo modo intra Basilicam, sed si necesse est, foris circa murum Basilicae sepelirentur. Quantum à veritate haec abint. Gregorii Magni, qui Pelagio in Pontificatus munere proximè successit, lucubrationes luculenter produnt. Sanctissimus enim vir piorum sepulturam intra Basilicas ubique probat, facile non facturus, si contra hujusmodi ritum pronuntiasset illius decessor. Itaque Loaysam vitiato Codice, aut apocrypho monumento usum meritiò suspicemur.

Neque Nicolao I. Pontifici Maximo alia sententia fuit; nam percunctantibus Bulgaris, an intra Basilicas sepeliendi forent Christiani, respondit: *Hanc Sanctus Papa Gregorius quaestionem absolvis dicens:*

(*) In nuperima Edit. Vallarsiana Epist. CVIII.

dicens: quum gravia peccata non deprimunt, hoc prodest mortuis, si in Ecclesia sepeliantur; quod eorum proximi, quoties ad eadem sacra loca conveniunt, suorum, quorum sepulcra aspiciunt, recordantur, & pro eis Domino preces fundunt &c. Mediolani eamdem quoque piam consuetudinem viguisse, S. Ambrosii verba, exemplaque Tom. I. Anecdor. Latin. (*) relata uberrimè testantur; eamque Nolae etiam usurpatam fuisse ostendimus. Neque aliter in Africa factum est. In Hispaniis tamen Concilium Bracharense An. Ch. 563. celebratum consuetudini illi obviam ivit; Canone enim XVIII. haec statuit: *Placuit, ut corpora defunctorum nullo modo in Basilica (alii Codices intra Basilicas praeferunt) sepeliantur. Sed si necesse est, de foris circa murum Basilicae, usque aded non abhorres.* En locus, unde supposititium Pelagii II. editum, quod nuper notavimus, derivatum mihi videtur.

In Galliis verò diu Christianorum corpora in sacris Aedibus sepulturae mandata fuisse, non Gregorius modò Turonensis pluribus in locis testatur, sed alia exempla palam faciunt. Auctor Vitae S. Caesarii Arelatenis Episcopi, Basilicam ab eo exaedificatam scribit, & sub ejus pavimento arcas lapideas, ut ibi Sanctimonialia tumularentur, collocatas fuisse. *Et ut offerret, inquit, sacris Virginibus, quas congregaverat, curam necessariae sepulturae, nobiles arcas corporibus humandis aptissimas, de saxis ingentibus noviter fecit incidi, quas per omne pavimentum Basilicae constipatas sterni fecit ordine.* Verum quòd fortasse in eam sepeliendi consuetudinem abusus irroperant, Galliarum Patribus placuit, à Templis removere mortuorum sepulcra. Ignotum est, quo anno Concilium Namnetense habitum fuerit; perantiquum tamen esse constat. In ejus autem Canone VI. prohibetur, *ut in Ecclesiis nullatenus sepeliantur visa sancti, sed in atrio, aut in porticu, aut in exedris Ecclesiae.* Canonem hunc ad Concilium Valense refert Gratianus in c. *praecipendum* 13. *quaest.* 2.

Theodulphus Aurelianensis in Epist. ad fratres, & Compresbyteros suos in eandem sententiam scribit. *Antiquus in his regionibus in Ecclesia sepeliendorum mortuorum usus fuit, & plerumque loca divini cultui mancipata, & ad offerendas Deo hostias praeparata, Coemeteria, sive polyandria facta sunt. Unde volumus, ut ab hac re deinceps absteaneatur, & nemo in Ecclesia sepeliatur, nisi fortè talis sit persona*

(*) Tom. XI. P. I,

persona Sacerdotis, aut cujuslibet justī hominis, quae per vitae meritum talem vivendo suo corpori defuncto locum acquisivis. Tum corpora, quae antiquitus in sacris Aedibus humata fuerant, nequaquam projicienda monet, sed aliūds in terram immergenda, ita ut supra pavementum nulla tumulorum vestigia superint: quod etiam Sanctissimus Mediolanensium Antistes Carolus Borromaeus faciendum curavit, ac jussit in Concilio Provinc. I. Cap. de Sepulturis, & in Synodo Dioeces. IV. Decr. XXXVII. & alibi.

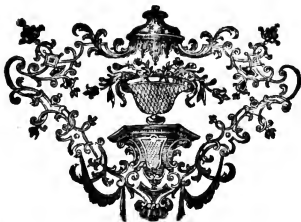
Porro in Theodulphi verbis duo potissimum animadverteris. Primum est, non recentē investam, neque *invalescentem tunc in Galliis consuetudinem* illam fuisse, uti Clariss. Thomassinus Part. III. Lib. I. Cap. LXVII. de Beneficiis minus rectē appellat, sed *antiquam* planē, & multorum forsitan seculorum usu confirmatam. Alterum est, quandoquidem tanta in locis divino cultui dicatis cadaverum moles creverat, ut non jam Tempa, sed Coemeteria viderentur, hunc abusum à Theodulpho sublatum, relictamque tamen hujusmodi sepulturae facultatem tum Sacerdotibus, tum Laicis, qui explorata, dum in vivis agerent, pietatis signa dedissent. Idem quoque à Concilio Moguntino An. Ch. 813. constitutum est Can. LII. quem refert Gratianus in c. *nullus* 13. *quaest.* 2. At quum sibi quisque piaē vitae in seculo peractae testimonium adscriberet, ideoque pauci humanis functi à Basilicis arceri possent, Laicis quibuslibet à Carolo M. interdictum est, ne in Templis sepulturae mandarentur: quod Capitularia nos docent Lib. I. Cap. CLIX. & Lib. V. Cap. XLVIII. Eadem sancita reperias à Concilio Triburienſe Cap. XVII. Anno 895. Multorum subinde Conciliorum hanc in rem prodire decreta, quae quum varium Disciplinae Ecclesiasticae usum praeferant, atque ab aliis Scriptoribus sedulò congesta fuerint, omitenda mihi in praesentia videntur.

Ceterum quae hactenus exposuimus, in eam nos sententiam facillè ducunt, ut affirmemus, antiquis etiam Christi Fidelibus licuisse intra Templorum ambitum tumulo tradi, idque Seculo potissimum quarto, quo Nazianzenus degebat. Ne igitur piam istam nostrorum temporum consuetudinem, ac si Gregorii tantum Magni aeo nata fuerit, Sacrarumque Basilicarum decori sit minus consentanea, Heterodoxi damnent, quando illam tot veterum Patrum non exempla solum, sed ipsi etiam calculi probant. Laudabile quidem & ego arbitror juxta sacras Aedes in Coemeteriis sepulcra quaerere,

ut

ut animi demissi confessio prodatur, simulque ut ob sacrorum reverentiam cadavera Christianorum ab aris dissent, in quibus immaculati Agni sacrificium peragitur. Verum non idcirco minus eorum pietas est commendanda, qui intra ipsas Aedes sacras humilem, & ambitionis nesciam sibi parant sepulturam, tum ut Martyres ibi contumultos apud supremum Numen patronos sentiant, tum ut vi-ventes mortalitatis commonefaciant, & ab eis facilius precum, & orationum impetrent opem.

Atque haec habui, Fontanine eruditissime, quae in veterum Christianorum sepulcra commentarer, ut ritus nostros cum antiquis consentire ostenderem, & Nazianzeni (si tamen is Auctor) verbis quibusdam faciem aliquam praeferrem. Tu aut tristi argumento, aut longo sermoni ignosce, meque tui amantissimum, ut facis, amare perge.

ΦΙΡΜΟΤ ΕΠΙΣΚΟΠΟΤ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Επιστολαί.

FIRMI EPISCOPI CAESARAEAE

Epistolae.

Prolegomena in Epistolas Firmi Caesariensis.

IRMUM Episcopum Caesariensem in eorum Fastos, qui aliqua eruditionis suae monumenta posteris mandarint, primus, quod sciam, infero. En ejus Epistolas XLV. non multo quidem rerum pondere, sed familiari elegantia commendabiles. Brevitas in eis praestat, ac eruditio, prout argumentum, eorumque temporum consuetudo poscebat. Quodque non parvi faciendum, heic saltem legere licet, qui mores, quae officia inter familiares olim essent, nostris sanè perquam similia. Conscriptas pari brevitate Epistolas familiares apud alios Graecos Scriptores invenias, quales S. Gregorius Nazianzenus, S. Isidorus Pelusiota, S. Nilus, ut reliquos omittam.

Quis autem Firmus fuerit, brevibus explicare necesse est. Caesaraeam Cappadociae Urbem, & ab altera Palaestinae diversam, Pontici, ac universae Dioeceseos Ponticae caput fuisse, eruditis fere omnibus constat. Decem illi suberant Provinciae, quas Vicarius Praefecti Praetorio Orientis in civilibus negotiis regebat. Undecim verò Provinciae, testante Theodoro Lib. II. Cap. IX. Hist. Eccles. Episcopo Caesariensi in Ecclesiasticis parebant; atque is propterea *Archiepiscopus* dicebatur, & à nullo Patriarcha olim pendebat. Hanc celeberrimam Sedem Nicaeni Concilii tempore implebat Leontius Episcopus, vir sanctis moribus illustris. Huic successisse Dianium, inter acerrimos S. Athanasii hostes famosum arbitror, qui Antiochenae Pseudosynodo interfuit, quique, ni fallor, sub Dionis nomine referatur in subscriptionibus Conciliabuli Sardicensis. Huic Eusebius, tum

Tom. XII.

A a a

An.

An. Ch. 369. S. Basilus Magnus succedere. Post hunc Helladius, quem Synodo Constantinopolitanae primae subscripsisse invenio. Inter Helladium verò, ac Firmum, quem Episcopum referam, non habeo. Probabile tamen mihi videtur, alium quempiam intercessisse.

Postremò igitur Caesariensis Episcopus constitutus est Firmus, de quo nobis in praesentia est sermo. Hic autem Ephesine Synodo Oecumenicae Anno Epochae vulgaris 431. non interfuit solum, sed etiam, quod ordo polcebat, inter primos eidem subscripsit, & Nestorii damnationem promovit. Videnda sunt in hanc rem ejusdem Ephesini Concilii Acta. Non est autem heic praetermittendum, quod in Firmi laudem scriptum à Joanne Antiocheno Episcopo, Nestorianae causae aliqui patrono, habemus in quadam ex iis Epistolis, quas primum C. V. Christianus Lupus, tum doctissimus Baluzius edidere occasione ejusdem Concilii conscriptas. Ibi haec ad Firmum scribit Joannes. *Tuae Religiositatis memores permanemus, qui parvo quidem tempore in Constantinopoli tuis amicis fruebamur, virtutis verò tuae experimentum tempore prolixiori sumimus. Praeter alios enim in cohabitationibus es suavis, & videntibus te humilitatem cum suavitate praestas. Dum verò humilitatem sectaris, excelsas habes cogitationes. Sed excedis styli Epistolae mensuram virtutum tuarum dinumeratio.* In ea Epistola nititur Antiochenus Nestorio nondum, ut opinor, damnato benevolum reddere Firmum. Sed in Catholicorum sententia constantissimus fuit Firmus, nullisque Haereticorum virtutis è tramite rectae Fidei dimoveri potuit. Exstat adhuc in supra memorata Epistolarum Collectione quaedam Maximini (Anazarbensis, ni fallor, Episcopi) Epistola ad Alexandrum, hoc est Nestoriani ad Nestorianum. Referuntur ibi mala, quae Nestorii causae, ejusque patronis, absoluto jam Ephesino Concilio, quotidie inferebantur. Inter alia haec habet: *Qui verò sunt in nostro confinio, praecipue qui montana habitant, quibus & in Cappadocia, & in Armenia negotiandi necessitas, multa millia malorum sustinent, eò quòd mihi Caesariensis scripseris, & à me nec responsum posueris impetrare, nec ut ipse suscipere literas ejus.* Ad Maximinum, ut opinor, literas Firmus Caesariensis Episcopus dederat, quibus amicam ad Catholicorum sententiam, communionemque amplectendam, atque Nestorium ejurandum invitarat. Pervicax in Haeresiarcha protegendo Maximinus non solum à respondendo abstinuit, sed ne Firmi quidem literas suscipere est dignatus. Hinc in gentem adeo superbam, & à Catholica Religione deviam, auctum est odium.

Sed

Sed nullum documentum illustrius nobis occurrit, ut Firmi virtus, & constantia probetur, quàm Haeticorum ipsorum machinamenta, ad illius infringendum propositum adhibita. Jussi fuerant Ephesini Patres Legatos Constantinopolim ad Imperatorem mittere, quae in Sancta Synodo agerentur relatu-ros. Delesti itaque sunt ad id muneris Philippus Presbyter Coelestini Romani Pontificis vices gerens, & Episcopi septem, nempe Arcadius Occidentalis Ecclesiae Episcopus, Juvenalis Hierosolymitanus, Flavianus Philippen- sis, Firmus Caesariae Cappadociae, Theodotus Ancyranus, Acacius Melitenensis, & Euopius Ptolemaidis. Ubi haec Nestorii sectatoribus nunciata sunt, Episcopi nonnulli, quorum agmen Joannes Antiochenus ducebat, in Tarso primae Ciliciae Metropoli eodem Anno 431. Concilium habuere, ibique temerario conatu Cyrillum Alexandrinum Episcopum, & septem nuper laudatos Episcopos damnarunt, atque depofuerunt. Cujus rei perspicua admodum vestigia habes in eadem Epistolarum Collectione Cap. LXVI. CXXXVI. CXXXIX. CLXXIV. & CCI.

Quo tempore Firmus è vivis excesserit, à Socrate Cap. ultim. Lib. VII. Hist. Eccles. audire juvat. Inquit is Περὶ τὴν ἱτακαίδι-
κατὴν ὑπατείαν τῷ Βασιλεῶς, Φίρμῳ τῷ Ἐπισκόπῳ τῆς ἐν Καισαρείᾳ
Καππαδοκίας τελευτήσαντος, παρῆσαν Καισαρείᾳ ζῆτῶντες Ἐπίσκο-
πον &c. *Sub Consularu Theodosii Imperatoris decimosextimo, mortuo Firmo Caesariae Cappadociae Episcopo* (Graecè scribendum videtur τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας) *Caesarienses Constantinopolim vene-
re, Episcopum postulantes.* Tum Socrates narrare pergit, quomodo Thalassius Praefectus Praetorio Illyrici cum Senatoribus reliquis ad Proclum Constantinopolitanum Episcopum invensum convenisset. Vix in illum Proclum oculos conjecit, quum adprehensum manu Caesariensem Antistitem constituit. Idem traditur à Nicephoro Callisti Lib. X. Cap. XXXIV. Hist. Ad hunc Thalassium conscriptam fuisse Epistolam XVI. Firmi opinatus sum in notis ad eandem Epistolam. Anno igitur Christianae Epochae 439. Firmum nostrum vi- vere desiisse, ex his fit palam.

Ceterum Ambrosianae Bibliothecae MS. Codex, unde has Fir- mi Literas descripsi, ante annos circiter septingentos scriptus vide- tur, & ex minutis quadratisque characteribus constat. Multis tamen scitere illum mendis reor, nisi eruditionis meae curtae supellestili, quàm Librarium culpa, id potius sit tribuendum. Certè nonnulla ego patentia σφάλματα sustuli. Quamplurimos etiam accentus in

Codice desiderari, ac raro inter se disjuncta reperiri verba animadverti. Multa alia illic habentur veterum scripta, nempe *ἐπιστολικοὶ τύποι*, seu *Epistolarum formulae* variae unā cum literarum scribendarum methodo. Succedebant Phalaridis, tum Isidori Pelusiotae Epistolae CLXXX. Post has Firmi nostri Literae, quas nunc luce donamus. Ad haec Θεοφυλάκτε σχολασικῷ τῷ Σιμοκάτῃ ἐπιστολαὶ ἡθικαὶ, ἀγροικικαὶ, ἱταρικαὶ. idest, *Theophylacti Scholastici cognomento Simocati Epistolae Ethicae, agrestes, amatoriae*. Has Theophylactus ē Photio, Juliano Augusto, Critia, Diogene, Apollonio Thyanaeo, Procopio Scholastico, Bruto, Heraclito, Aenea Sophista, aliisque vultis Auctoribus delibatas in unum corpus redegit; curā verò Clar. Jurisconsulti Jacobi Cujacii Latio donatas Aureliae Allobrogum Anno 1606. edidit Typographus quidam. Dixi in unum corpus redactas à Theophylacto fuisse Epistolas illas, atque ita visus sum mihi deprehendere, dum essem Mediolani. Nunc suboritur mihi dubitatio, an fortè me fesellerint oculi mei; si enim hic idem Theophylactus est, qui Heraclii temporibus iacunte saeculo vulgaris Epochae septimo floruit, literisque suorum temporum historiam mandavit, quae Epistolas Photii longè posterioris colligere is potuit? Aut igitur nihil ad illius Codicis Epistolas congregandas Theophylactus contulit, sed ut unus tantum ex earum Epistolarum auctoribus in Ambrosiano Codice continetur; aut à Theophylacto Scriptore Historiarum diversus est *Simocatus*. Et illum revera *Simocari* cognomento non donat Photius; *Simocatum* autem Suidas nominat, ac nullas ipsius Historias agnoscit. Mihi non est ad manus Eustathius, aut alius quispiam Auctor, qui mihi dubitationem hac de re auferat omnem. Sed veniamus nunc ad Firmi Epistolas.

Ἀχιλλεῦ. α΄.

Achilli. I.

ΤΟ' ἀπλὴν τῷ ἦθι, καὶ ἀκατάσκευον, καὶ ἡρώϊκῃ πρέπου φιλοτιμίᾳ ἰδόντες ἐν σοὶ πόρρωθεν οἱ καλῶς τὰς φύσεις διερευνήμενοι, ἔθεντό σοι τὴν τῷ ἐκκρίτε τῶν ἡρώων προσηγορίαν, ὥς ἡ πέτρα τοῖς γενομένοις προςμαρτυρεῖ. Τό τε γὰρ ὑπήκουον προςῡταξίαν ἐρρύθμησας, ἀπελήλαται

Ingenuitatem & simplicitatem morum, animumque Heroicae dignitati convenientem in te longe ante prospicientes ii, qui recte hominum naturas expendunt, tibi nomen Heroum praeclarissimi imposuere: quod jam experientia probe factum testatur. Eodem enim tempore populum tibi subiectum

ται δὲ τῶν ἐσχατιῶν ὁ φόβος .
 Κῶν (*) ὁδὸν τις εἶπεν , καὶ πεί-
 τραν ἡλίβατον , ἢ ἀτόρρωγα , καὶ
 ταύτην εἶπεν ὡς εἰρηνευομένην πόλιν
 παραδραμεῖν : Οὕτως ἡμῖν ἐκ τῶν
 κυμάτων ἐκείνων τῆς ποτηρίας τὴν
 τῆ Ταύρου ποσὶαν τραχυρομένην ,
 εὐδιδόν , καὶ λείαν τοῖς παριῦσι πε-
 ποιήκας . Καὶ τούτων χάρις τοῖς
 ἐπὶ τῇ θαυμασιότητί σου ταῦτα
 πράττειν καταβαλλομένοις τὴν ψῆ-
 φον : χρηστὸς δαίμων , τοιούτος ὢν ,
 οἷς ἤδη συνών . Καὶ ἐν τῷδε ἐξη-
 τασμένην ἰδομεν γνώμης σιμνότη-
 τα : αὐξομένητε διὰ πάντων τὸ
 θαῦμα , καὶ τοιούτως διαμείνεν εὐ-
 χόμεθα , καὶ ἐπὶ τό πλεόν προ-
 κόπτεν τοῖς κατωρθώμασιν , τῆς
 ἀγαθῆς ἐρωῦτα δόξης , καὶ τὴν
 τῷ θεῷ φίλην εἰρήνην τοῖς ὑπηκόοις
 βραβεύοντα .

Etum recto salubrique ordine com-
 posuisti, pulsusque fuit ab extremis
 ac remotis finibus terror. Quam-
 vis inviam quis appelleret, quamvis
 inaccessam abruptamque rupem,
 hanc tamen praetervehi licet, tam-
 quam quietam, & in pace agen-
 tem urbem: ita nobis è fluctibus
 illis improbitatis Tauri iter asper-
 rum, praetereuntibus effecisti pla-
 num, atque tranquillum. Enim
 vero harum rerum gratia habenda
 iis, qui magnificentiae tuae tem-
 pore ipsarum agendarum suffragium
 tulere; optimos enim, quibuscum
 versaris, quia hujusmodi es, efficis.
 In hoc probatam spectatamque vi-
 dimus sententiae gravitatem; ad-
 mirationemque augemus, & tales
 manere optamus, teque longius pro-
 gredi rectè factis, bonum nomen
 amando, pacemque Deo amicam
 subjeclis populis comparando, ac
 ministrando.

NOTAE.

A Chillum Provinciae moderatorem, ac fortasse Praefectum Prae-
 torio, aut Dioeceseos Ponticae Vicarium, Firmus commen-
 dat, quod composuisti publicis rebus, purgatis & restitutis montis
 Tauri itineribus, sive inde pulsus latronibus, aut hostibus Romani
 Imperii, tot egregiis factis nominis sui mensuram impleverit, anti-
 quum Achillem revera imitatus. Tum rogat, ut in tam laudabili
 vitae curriculo perhístat.

Κυτς.

Cytc.

(*) fort. ἰσχυρ.

Κυτερίῳ Σοφίσῃ. β'.

Cycerio Sophistae. II.

Η Μὲν Πυθία τῷ Σωφρονί-
σκῃ προτίταττε μυστικὴν πο-
νεῖν, καὶ ταύτην ἐργάζεσθαι, ἐ-
πιτείνοντα τὴν περὶ τὸ λέγειν τῷ
πρὸςβύτῃ σκεδὴν. Ἐγὼ δὲ τὸν ἐκ
παιδὸς τῦτο μεμειληκότα, καὶ
τέχην τετοιμημένον θέλγειν τὰς ἀ-
κοᾷ μᾶλλον ἢ τὰς Σερῶν λό-
γῳ, ἰτεῖδῃ ἀθρόως εἶδον σιωπήσαν-
τα πρὸς ἐμὲ, ἐκτέπληγμαι τῷ
γένοιμῳ, μὴ τι ἄρα ἐμποδίων πρὸς
τὸ γράφειν ἢ ἐμῆσοι γέγονεν ἀμω-
σία. Ἄλλὰ παρακαλῶ ὄντα σὲ καὶ
λόγων, καὶ πραγμάτων διδάσκα-
λον, μὴ πρὸς τὸν ἡμετέραν νοθέαν
βλέπειν, μηδὲ, εἰ ἥττοσιν ἀντι-
γράφοις ἀμειβομένη, τῦτο σκο-
πεῖν. ἄλλ' ἐνδοτά ὥς ἀρκεῖ γράμ-
μα τῆς σῆς λογιότητος, καὶ λύ-
πην κοιμίσται, καὶ θεραπεῦσθαι ψυ-
χὴν, καὶ ποιῆται σώματι τόνον,
γράφοντα δικτελεῖν, μνήμην καὶ
λόγων ἡμῶν ἐκ τῶ ἐπιστολῶν τοῖς
τε καὶ ἡμᾶς, καὶ τοῖς ἔτετα πα-
ρεχόμενον.

Pythia quidem Sophronisci filio
MUSICAM ut excoleret, in ea-
que se exerceret, imperavit, SENI
hoc pacto studium dicendi, atque
artem augens. Ego verò, statim ac
illum, cui ab incunte aetate istud
curae fuit, quique artem sibi con-
stituit dulcius, quam Sirenes, de-
mulcendi sermone aures, cognovi
silentio erga me uti: ex ista re ti-
mui, ne cui forte impedimento
mea tibi ad scribendum foret ine-
legantia. Sed obsecro te verborum
praeceptorem, ac rerum, ne ad no-
stram tarditatem respicias, neve, si
deteriori stylo rescribam, id consi-
deres; verum probè sciens, satis
esse unam eloquentiae tuae episto-
lam ad sedandum dolorem, ani-
mumque curandum, & robur cor-
pori faciendum, scribas identidem
rogo. Sic enim fiet, ut memoriam
famamque nostri, Epistolis tuis,
tum praesentis aevi hominibus,
tum posteris, praebeas, atque com-
mendes.

NOTAE.

CYterium Sophistam diutius quàm par esset silentio indulgentem,
neque rescribentem, dulciter officii sui monet, atque ad con-
suetum Epistolarum commercium invitat. Iis temporibus Sophistae
appellabantur, uti dictum in Notis ad Carm. I. Nazianzeni, Elo-
quentiae Professores; atque inter eos illustre sibi nomen Cyterius
compararat. In titulo scribendum mihi videtur Κυθηρίῳ hoc est Cy-
therio, non autem Κυτερίῳ.

Τῷ Σω-

Τῷ Σωφρονίσκῳ. *Sophronisci filio.* In MS. legebatur τῷ Σωφρονίσκῳ h. e. *Sophronisco.* Ita emendandum locum historia monuit; Socrati enim Sophronisci filio (non Sophronisco ipsi) jam senescenti, Apollo auctor fuit, ut Muticae operam daret. Cujus rei testem do Quinētilianum Lib. I. Cap. X. Instit. Orat. ubi Musicam ostendens Oratoribus non utilem tantum, sed & necessariam, *Quid*, inquit, *de Philosophis loquor, quorum fons ipse Socrates jam senex infirmi lyra non erubescas?* Idem tradunt Diogenes Laërtius in Socratis Vita, Valerius Max. Lib. VIII. Plato in Phedone, & in Euthydemo, & Cicero ad Pætum.

Εὐστράτιος Κόμῃτι γ'.

Eustratio Comiti. III.

ΕΓ' τι μικρόψυχον ὑπὸ τῆς ἀρρώστιας ἔπαθον, μεμψάμενός σε τὴν σιωπὴν, ἢ πόρῳ πετυγνῶμῃς τὸ πρᾶγμα. συναστεινέω γάρ πως πιφύκασι καὶ οἱ λογισμοὶ τῇ τῷ σώματος ἔξει. Ἐπαθον δὲ τῷτο πρὸς τὸς οἰκέας ἐμοί. τὸς γὰρ χειρωσμένη φιλία συζῶντας ἢ ἂν ἰμεμψάμενι ποτέ, ὥς μηδὲ τὸν ἀρχὴν μοι εἰλικρινῶς διαθήσεως πῆραν παρασχομένους. Ἀλλὰ τῷτο μὲν αὐταρκῶς ἔχει, καὶ ἡρεσιεν εἰς θεραπεῖαν τῶν προβότων. Ἐμοὶ δὲ ἡ ἰπιτυμία τῷ τῆς ἀτολείψως χρόνῳ μᾶλλον ἐγκάθεται, καὶ πρὸς ὑμᾶς ὁρῶν τίποιθα οἶον ἀντιδιψῶν πάθοι αὐχμὸς τινος τὴν ὀρεξίν ἀναφλέγοντος. Παρακαλῶ δὲ, καὶ μίμνησθέ τι γράφειν, ἵκανόν μοι τῆς ἀτολείψως παραψυχῇ τῶν ἐπιστολῶν παρεχόμενον.

SI propter valetudinis infirmitatem animum quoque abjeci, de silentio tuo conquerens, non indignam veniam rem cenleo; quodammodo enim cogitationes infirmari cum corpore aegrotante solent. Contigit autem hoc cogitationibus meis erga domesticos, & familiares: quippe non apud illos, qui colorata utuntur amicitia, conquereretur umquam, quod nullum mihi antea sincerae affectionis experimentum praebuissent. Sed hoc satis est, satisque fuit ad praecedentia curanda. Mihi verò cupiditas ipso disjunctionis tempore altius insidet, atque ad vos respiciens ita affectus sum, ut sitiens afficeretur, cui aestus quidam cupiditatem accendit. Obsecro autem, & ut memineris aliquid scribere, quod idoneam per Epistolas absentiae consolationem mihi afferat.

NOTAE.

QUOD nullas ad se literas à longo tempore Eustratius dedisset, conquestus fuerat Firmus. Nunc in corporis aegritudinem, qua premebatur, ardorem querimoniarum rejicit; dum enim corpus male se habet, languere animus quoque videtur, ideoque nil mirum, si tunc in officiis delinquimus. Hinc petit, ac sperat veniam. Ut autem rescribat, & diuturnae absentiae consolationem scribendo mittat, sollicitè precatur.

Κόμητι. Comisi. Vocabulum antiquis Graeciae incolis ignotum, sed Firmi tempore in Imperatorum aula usurpatum. Erant autem *Comites* viri principes, qui Augustos comitabantur. Eorum diversa munera, variaque appellationes non in civilibus tantum, sed & in militaribus negotiis, ab utroque Du-Fresnoi Glossario, à Pancirolo in Notit. utriusque Imperii, atque ab aliis discas.

Εἰς θεραπεύειαν τῶν προλαβόντων. Ad praecedentia curanda. In MS. sequebatur τὰ πράγματα. Quod, quum glossema videretur, è textu sustuli.

Κυρηγίω Κόμητι. δ'.

Cynegio Comisi. IV.

ΤΟὺς ποθόντας ἐν ἡμέρᾳ γράσκειν παλαιὸς κατέχει λόγος. Ἐμοὶ δὲ ἰδιπλασίασεν τὸ γῆρας τῷ μῆκει τῶ χρόνῳ συνεπιλαβομένης ἐλπίδος τῆς ὑμετέρας πρὸς ἡμᾶς ἀφίξεως ταῖς ἐπαγγελίαις τιθεμένῳ ἥξει γάρ ποτε προσδοκῶ τὴν μεγαλοπρέπειάν σου, ὥς ἐπὶ μητέρα τὴν ὑμετέραν πόλιν, ἀπαιτῆσαν δικαίως τῶν τροφῶν τῇ ἀμοιβῇ. Εἰ δὲ καὶ ἡμῶν τις λόγος παρά σοι, μὴ δευτέρως ἀγάγῃς τῶν αὐτόθι φίλων. τῶν γὰρ ἄλλων πάντων ἐστὶν ἡττώμενοι, & τῶν πρὸς τὴν ἰδέουσαν περὶ φιλικίας διαγωνίζεσθαι, καὶ μάλιστα ὅταν ἀθλῶν τῆς νίκης ἢ τὸ τοῖς σοῖς

ILLos, qui desiderant, una die senescere, antiquum habet adagium. Mihi verò duplicatum est senium, quod post pollicitationes longissimum statueris tempus conceptae de tuo ad nos reditu spei; venturam enim aliquando magnificentiam tuam spero ad urbem nostram, quasi ad matrem, jure nutricia exigentem. Sin & nostri aliqua tibi est ratio, ne secundos nos arbitrare inter eos, qui tibi haec sunt amici; quum enim in reliquis rebus ab omnibus vincamur, parati tamen sumus cum quibuslibet de amicitia certare, & potissimum quando victoriae praemium sit tuis affa-

σοῖς ἐπυρρῆσθαι καλοῖς. Παρακα-
λῶ ἄν, τὸν ὅκλον ἀποσητάμενος
ἐπ' ἀνελθῆ μοι πρὸς τὴν τῷ σώμα-
τος ἀκμῇ, δέξας ἡμῖν σαυτὸν
τοιούτου, οἷόν σε τηλικαῦτα ἐπὶ τὴν
τῶν Φρυγῶν σιλλόμενον παρετέμ-
πομεν. Εἰ δὲ καὶ ἐλάττω ἢ δυνά-
μις ὑπὸ τῷ χρόνῳ γαίνηται, ἄκ-
σου τῆς μητέρος σε τῆς Ἐκκλησίας
ἰγγυμέης, αὐτῆς σε τοιούτον κα-
ταστήσει, εἰ πρὸς αὐτὴν ἐπ' ἀνελ-
θοῖς καλόμενος. Δύοτεες δὲ ὁλοτι-
λῇ τὴν χάριν, εἰ καὶ τὴν κοσμο-
τάτην θυγατέρα ἡμῶν, καὶ τὰ
γλυκύτατα παιδία μετὰ σαυτῷ ἄ-
γων ἀξίκοιο, πλέονι χειρὶ τὴν ἐκ-
τίτιν τῶν ὀφλημάτων ποιόμενος.

Ἀλυπίῳ Χωρεπισκόπῳ. ε'.

Alypio Chorepiscopo. V.

ΑΝΩ ποταμῶν ἱερῶν (τὸ λε-
γόμενον) χωρῶσι πηγαί, ὅ-
τι καὶ ἡ εὐλάβειά σε ἀπ' ἡμῶν
δεῖται προσηλίας, ἐτέροις τῷ το νύ-
μεν ἐκ τῆς παλαιᾶς συνηθείας ἄ-
δεον ἔχοντα. Εἴτε δὲ ὅπως διεπρε-
σβεύτω πρὸς τὸν Θεοτιβῆ Ἐπίσκο-
που Γμέριον, τὰς πρὸς ἡμᾶς δι' αὐ-
τῷ σπεδάζων καταλλαγὰς, γίνωσ-
κινῶ ἔξω παρήμῃ πλείον ἢ πρό-
τερον, ὥστε σοι ἄδεον εἶναι περὶ
ᾧ ἂν ἰδίῳις διδάσκων, καὶ τυγ-
χάνειν τῆς παρήμῶν εὐμενῆς ἀπο-
κρίσεως, εἰ τὸ ὑπὸ σου πρὸς ἐντα-
ξίαν ὁρμίσσεως. Οὐδὲ γὰρ πρότε-
ρον αὐτῷ σοι (*) ἰδία ἐγκαλεῖν
ἔχομεν: ἀλλ' ὅτι τοιαύτης τυχῶν
ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς τοιούτοις διδά-
σκων.

Tom. XII.

σκά-

SURSUM versus sacrorum flumi-
num (ut fert adagium) ferun-
tur fontes, quando pietas tua à
nobis praesidium postulat, quum
aliis hoc praestare abundè valeas
ex antiqua consuetudine. Quo-
niam verò religiosissimum Episc-
pum Himerium adiisti, atque e-
nixe rogasti, ut se reconciliandis
nobis interponeret, scito, te jam
plura à nobis, quàm ante, im-
petraturum, ita ut tibi in poste-
rum liceat de iis, quae velis, do-
cere, & amicam à nobis respon-
sionem obtinere, si eos, qui sub-
sunt, ad modestiam revocaveris.
Neque enim antea peculiare quid
tibi vitio vertere poterimus; sed
quòd

B b b

(*) ἴδη, ita MSS. fort. ἴδη.

σκαλοῖς γραφεῖς παρὰ τὴν σαυτῆ
 ὑπόληψιν ἥττων ἐδείκνυτο, ταῖς
 τῶν ὑποχειρίων ὀρμαῖς σαυτὸν ἐν-
 διδὼς. Ἰσθι ὅν τοιούτων ἡμῶν εἰς
 φιλίαν ἐπιτευζόμενος, οἷος ἠτίσασο
 πρότερον. σαυτὸν δὲ δεῖξαι σπέν-
 δασον ἀρχιερεῖς τε εἰδότες, καὶ
 ἄρχην ἐνπιστάμενον.

quod tali disciplina vir, & hu-
 jusmodi doctoribus adscriptus, opi-
 nioni de te conceptae fati minimè
 fecisti, quippe qui plus aequo mo-
 rem gessisti subditorum appetitioni-
 bus. Scias igitur, tales nos te in usu
 amicitiae habiturum, quales pri-
 mum cognoscebas. Te ipsum ve-
 rò cura ut ostendas & parendi do-
 ctum, & imperandi non ignarum.

NOTAE.

HUjus Epistolae mens hujusmodi esse mihi videtur. A Firmi gratia Alypius Chorepiscopus exciderat, quod ab Ecclesiastica disciplina deviaffet, nimiumque indulisset votis sibi commissi gregis. Ut Episcopum iratum deliniret, atque animarum praefecturam, quam antea exercebat, recuperaret, Himerii Episcopi pairocinium imploravit. Hoc adminiculo fretus, ad Firmum literas dedit. Rescribit hic, se tanti facere Himerium, ut Alypio cum praefecturam, tum pristinam gratiae mensuram, imo & in posterum majora sit collaturus, modò is in recta disciplina persistat. *Corepiscopi* olim dicebantur Episcoporum Vicarii per Paroecias distributi. De iis plures plura.

Ἀνω ποταμῶν &c. *Sursum versus &c.* Ex Euripidis Medea peti-
 tum adagium.

Ἀνω ποταμῶν ἱερῶν χωρῶς παγαί.

Sursum versus sacrorum fluminum feruntur fontes.

Quibus verbis, ut auctor est in Adagiis Erasmus, quippiam prae-
 posterè, atque inverso ordine fieri significamus. A Luciano in *Ter-
 psione*, & in *libelli Apologia* paroemia haec usurpatur; eaque etiam
 usus est Diogenes Cynicus, ut in ejus vita Laërtius testatur. For-
 tasse Firmus ironicè loquebatur.

Ἰμῆριον. *Himerium*. Episcopus Nicomediae in Bithynia Hime-
 rius fuit. Inter Nestorii fautores numerabatur, & *Contestationi* pro
 eodem Haeretico ad S. Cyrillum, Synodumque Ephesinam à Joanne
 Antiocheno, ejusque affectis missae subscripsit, uti videre est in
 Syno-

Synodico edito per Christianum Lupum, & Baluzium Cap. VII. Conciliabulo iidem Ephesino interfuit An. Ch. 431. atque in damnationem Cyrilli Alexandrini consensit. Quare ab Ephesina Synodo Oecumenica depositus, & Ecclesiastica communione privatus fuit. Illum respuisse, piè credere, quàm contra opinari malim. In Synodico tamen supra laudato Epistola Theodoretì ad eundem Himerium Cap. LXXI. refertur, necnon & aliae duae Theodoretì ejusdem Epistolae, altera ad Helladium Episcopum, altera ad Joannem Antiochenum, quois in haeresi pertinacem adhuc perstitisse Himerium, ostendi posse videtur. Utcumque se res habeat, hanc Epistolam ante Synodi Ephesinae tempora scriptam arbitramur, quum nempe inter Firmum nostrum, ac Himerium literarum commercium sanctissimè exerceri poterat.

Γερτίω Σχολασικῷ. ς'.

Gessio Scholastico. VI.

ΑΔελφός ἀνδρὶ παρέη. φητὶ τῶτο δὲ τὸ τῷ λόγῳ, ὡς τῆς φύσεως συντρόφῳ, καὶ γνησίας φιλίας παρεχομένης ἀπέλαυσιν. Καὶ ἐκ ἀπηνόου ἡδέως ὤρσαι παρὰ τῆς σῆς λογιότητος τὸν σὸν ἀδελφὸν χρόνῳ πρὸς ὑμᾶς ἀρκετούμενον. Εἰ δὲ στρατείας ἐπαγγέλλοντι, καὶ ταύτῃ πρὸς τὸν βίον τῇ τέχνῃ χρωμένῳ ἐξελάσται πάλιν εἰδέσθαι, εἰς παρρηταίᾳ τῆς ἐλπίδος: ἥξει γὰρ πάλιν τοῦθ' αὖτις, εἰ γένοιτό τι κατὰ γνώμην αὐτῷ.

FRATER homini adfit, ait verbum, tanquam simul educata natura, sincerâ quoque frui amicitia largiatur. Et sanè aequum fuit, fratrem tuum à prudentia tua longo post tempore ad vos reversum libenti animo exceptum esse. Quod si militiam professo, atque arte hac ad vivendum utenti, rursus expeditionem sequi opus fuit, nihil de spe detractum est. Veniet enim rursus desiderantibus, si quid è sententia gesserit.

NOTAE.

ΣΧΟΛΑΣΙΚῷ. *Scholastico.* Firmi aevo qui apud Latinos *Causarum* patroni, & Advocati erant à Graecis *Scholastici* appellabantur. Complures S. Nili Epistolae existant ad hujusmodi *Scholasticos* scriptae, uti & Synesi, qui Scriptores eodem, quo Firmus, seculo floruerunt. Hoc sensu à S. Augustino Cap. VII. in Joann. vox illa accipitur. *Qui habent, inquit, causam, aut velint supplicare, quae-*

B b b 2

FINIS

runt aliquem *Scholasticum*, à quo sibi preces componantur. Praeterea *Scholasticus* dicebatur quivis Eloquentiae, & Oratoriae facultatis, aut politioris literaturae studiis eruditus. Vide Du-Fresnium ad hanc vocem in utroque Glossario. *Scholasticorum* cognomentum ad Agnelli Scripioris Ravennatis tempora, hoc est ad decimum usque à Christo natio seculum, durasse, ejus monimenta fidem faciunt, quae cum selectissimis notis proelo propediem spondet Cl. V. Benedictus Bacchinius.

Ἀδελφός &c. *Frater homini adsit*. Adagium è Platonis Lib. II. de Republica positum. Significat autem, Erasmo teste, fidum auxilium homini praestitum; quippe in arduis rebus, atque in periculis vix umquam frater deesse solet.

Διδνίω. ζ'.

Didnio. VII.

Τῆς τῶν φαρμάκων χρήτης ἂν ἀνιμίζω ταυτὸν δύνασθαι, ἢ οἰοῖς ἰασθαι τὰ χρονιώτερα τῶν παθῶν. Ὅθεν καὶ ἡμοὶ τὸ τῶν ἐπιστῶν φάρμακον ἔωλον ἦδη πέφνην ἐς παρακλήσιν μακρῷ χρόνῳ τῆς ἀπολείψεως κάμνουσι. Ἀλλ' ἔργον ὑμῖν γενέσθω ἐξαίτησασθαι με τῶν δυσχερῶν. εἰ γὰρ τῶν ἐν τεύθειν ἀφειδίην δεσμῶν, πάντα μοι καλῶς ἴζην, καὶ κατὰ γνώμην πεπίστευκα.

Medicinarum usum idem semper posse non arbitror, neque ratione simili sanari per illas morbos inveteratos. Quare epistolarum quoque medicina mihi obsoleta jam, & vana facta est ad solatium, diurni temporis sejunctione laboranti. Tuum igitur opus erit, me à rerum difficultatibus liberare; si enim è vinculis, quae me heic detinent, solutus ero, omnia mihi feliciter, & ad votum successura spero.

NOTAE.

A Berat ab Urbe sua Firmus, nescio quibus negotiis implicitus. Diuius, quam ille jam taedio defatigatus sustinere posset, res protrahabatur. Neque verò è literis Didnii, ut antea, solamen ullum capiebat. Quamobrem ejus Epistolas obsoletam appellat medicinam; deinde eum rogat, ut sollicitè reditum, libertatemque amico absenti procuret, ac impetret. Pro Διδνίω, sive *Didnio*, scribendum fortasse Διονίω, vel potius Διανίω; non enim Graecum nomen *Didnius* videtur. Ad *Dianium* Epistolam quamdam ineditam scribit Libanius.

Ἀρμενίῳ ἀρχιατρῷ. ἦ.

Armenio Archiatro. VIII.

Ὁ Μῆρω μὲν δοκεῖ τῷ σοφῷ
π πολλῶν ἀνταξίως εἶναι τὰς
ἄλλους. Εμοὶ δὲ τὴν αἰτίαν σκο-
πεύοντι, δύοιν ἕνα τῶτο εἰρησθαι
φαίνεται: τὸ μὲν κατὰ τὴν ἐπιστή-
μην, ὅτι θεραπεύεται σωματῶν ἐξί:
τὸ δὲ κατὰ τὴν, φιλίαν, ὅτι καὶ
ψυχῶν πολλάκις τὰ δόντα συμβε-
λεύουσιν τὰς λυτὰς πάντες παραι-
νέουσιν. Ὡς ἰκατέρων ἴσθι χρῆζον-
τά με τὰ εὖν σπύδου πρὸς τὴν ἐ-
παρόδον. Εἴθι θάττον ἀπαλλαγείη-
μεν, τῷ Σωτῆρι Θεῷ τὴν ἑταύθια
ἡμῶν οἰκουμένην αἰαχῶρησιν.

H Omero quidem viro sapienti
Medici pro multis esse vi-
dentur. Mihi verò causam confi-
deranti his duabus rationibus hoc
pronunciatum videtur. Altera est
propter scientiam, quia corporum
curatores estis; altera propter ami-
citiā, quia saepe opportuna con-
silia afferentes, animorum aegritu-
dines admonitionibus vestris sedatis.
Quibus utrique scito me nunc
indigentem, reditum in patriam
maturare. Utinam quamprimum
liberemur, Deo Servatore huc nobis
reditum, ac secessum procura-
nte.

NOTAE.

Ὁ Μῆρων. Homero. Ὡς. Respicit ad Homericum illum versum in
Iliade.

Ἰητρός γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀνταξίως ἄλλων.
Vir medicus multis aliis praestat.

Scilicet, ut Firmus explicat, pro multis aliis valet Medicus, quum
vel pharmacis, vel prudentibus consiliis tollere corporis, animique
perturbationes possit. Plinius in Epist. *Unus mihi es pro centum mil-
libus.* Medici autem dignitate, ac pretio multos aequare videntur.

Λαύση. θ'.

Lauso. IX.

ΠΟλλὰ τῆς μεγάλης πόλεως ὁ
μὲν ἀπολαύσας τῶτο πλείον
τῶν ἄλλων ἀπώαμαι, ὅτι σοι εἰς
πλείονα λόγων συνήθεον ἰδῶν,
εἶδον

Q Uum saepe à tua magna Ur-
be fructus ingentes cepe-
rim, hoc tamen, plus quàm cae-
teri, sum consequutus, quod ma-
jorem

εἶδον ἄνδρα ἀτεχνῶς τῷ χρυσῷ γί-
 νες φιλεῖν τε εἰδότα, καὶ τῷ φι-
 λήσθαι ἄξιον, ἢ μόνον, ἢ πρὸ τῶν
 ἄλλων κατὰ τὴν Ὀρφεως λύραν ἄ-
 γειν ἐπισάμενον πρὸς ἑαυτὸν ἦδει,
 καὶ λόγῳ τὴν ἐντυγχάνοντα, πλὴν
 ὅτι ἐκείνῳ μὲν ἄχρη τῷ μέλῳ τὰ
 τῆς φιλοτιμίας ἦν, καὶ τότε θίλ-
 γων κατέχευε τὴν πλησιάζοντα.
 Ἰμῶν δὲ καὶ οἶκος περιφανής, καὶ
 δαπάνης πληθὺς χορηγούμενον τοῖς
 δεομένοις, καὶ πάντα πλείονα, ἢ
 ὅσα αὐ εἶπεν εἰς φιλοτιμίαν λό-
 γος ἀρχίσσει. Ταύτην δὲ τὴν σχέ-
 σιν, καὶ πρὸς ἀπόντας ἔχεν πα-
 ρακαλῶ, καὶ διὰ μνήμης ἔχεν ἡ-
 μᾶς, καὶ διξιῦσθαι γράμμασιν,
 ὥς αὐ ἔχοιμεν ἀδόλῳ φιλίας ἐν-
 χυρα τὰς ἐπιστολάς.

jorem tecum miscendorum collo-
 quiorum consuetudinem iniens, vi-
 rum cognoverim verè aurei gene-
 ris, & amandi doctum, & qui
 ametur dignum; virum, inquam,
 aut unicum, aut prae aliis non
 aliter quàm Orpheus lyra trahen-
 di peritum ad se moribus & ser-
 mone illos, qui ejus consuetudine
 delectantur. Nisi quodd Orptheo u-
 lque ad canendi artificium honor
 & gloria stetit, eoque pacto ad
 se accedentes mulcendo, sibi de-
 vinxit; Tibi verò est & splendida
 domus, & impendiorum magnitu-
 do erogata in pauperes, & alia,
 plura sanè quàm ut ea in hono-
 rem tuum complecti dicendo pos-
 simus. Hunc autem habitum, af-
 fectumque erga absentes quoque
 ut serves rogo, & ut memoriam
 nostri foveas, dulciterque per li-
 teras nos salutes, ita ut sinceræ
 amicitiae nostrae pignora literas
 habeamus.

NOTAE.

BRevem panegyrim Lausi Illustris, piique viri in hac Epistola
 habes. Cum illo arctum amicitiae foedus inierat Firmus, olim
 Constantinopoli agens; nam sub nomine *magnae Urbis* designari Con-
 stantinopoli reor, nì Antiochiam fortè velis. Hunc ergo rogat,
 ut commercium Epistolarum vicissim exerceat. Male autem me non
 opinaturum censeo, si Lausum hunc arbitrer eundem esse cum il-
 lo, ad quem Palladius Helenopolitanus Anno Ch. 421. Librum de
 Sanctorum ejus temporis Monachorum Vita, ac gestis perscripsit,
 unde & *Historiae Lausiaca* nomen Libro illi impositum. Certè ii-
 sdem temporibus florebat Firmus noster. Lausus verò, ad quem Pal-
 ladius scribit, Vir Illustris, & Sacro Cubiculo Praefectus erat, quae

Lauso

Lauso heic memorato convenire videas. Infra ad eundem conscrip-
tiam reperies Epistolam XX.

Γεροντίῳ Πρεσβυτέρῳ. ι.

Gerontio Presbytero. X.

ΣΤὸν ἤδη χρόνον ἀπολειψά-
σαν τῆς πόλεως τὴν σὴν θιο-
σίβειαν ἰδεῖν παρῆναι τῇ πρώτῃ,
καὶ μυσικωτάτῃ τῶν ἱερῶν. ἰτεῖ
δὲ ἀρρώστιας ἄρτι ταῦτα μένης ὑπο-
λίλειπται τις ἐνοχλῶσα λεπτότης,
ὥς ἱμαδόν, ἀναλαβὼν σαυτὸν ἀ-
φικέσθαι πρὸς ἡμᾶς σπένδασον, πλη-
ρὼν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ὄφλημα, ἵνα
μὴ δεηθῇ καὶ δευτέρας φιλοτιμίας
εἰς θειαιήαν τῆς ἀποδείξεως. Τὰ
δὲ ἀποσταλέντα ἐξεζήμεθα, καὶ
τὸ πλήθος, καὶ τὸ μέγεθος θαυ-
μάζοντες, πέρδικας τέτταρας, ὅ-
λην ζυγιοῖδα πάλῳ, καὶ σὺς τῶν
κατοικιδίων ἡμιτόμιον, ἱκανὸν καὶ
ἀγρίων νικῆται μέγεθος, ὅσα χρῆ
τῷ πράγματι πείθεσθαι, καὶ εἰ-
μὸν οὐκ πολὺ. Ἀλλὰ τόσα ταῦ-
τα πρὸς ἀναγκαίαν φίλῃ συντυ-
χίαν μετρήμενα.

Q Uum multo jam tempore pie-
tas tua ab urbe absuerit,
par erat ut ad Festum diem adve-
niret, qui primus est omnium, &
supra omnes Mysteriis abundat.
Sed postquam, infirmitate nunc so-
lūm cessante, molestia quaedam, ut
accepi, relicta tibi est macies, si-
mul ac te ipsum refeceris, cura ut
ad nos revertaris, quod Ecclesiae
debes implens, ne altero careas ho-
nore, atque ut diuturnam repares
absentiam. Ea verò, quae ad nos
misiisti, accepimus non sine copiae
& magnitudinis admiratione, nem-
pe quatuor perdices, pullorum e-
quinorum par integrum, & suis
ē domesticorum grege dimidium,
quod & agrestium vinceret magni-
tudinem, quantum re ipsa videre
est, & veteris vini amphoram.
Sed quanta haec sunt, si ad ami-
ci necessitudinem, convictumque
metiamur?

NOTAE.

A Bsentem Gerontium, Presbyterum sibi subiectum, postquam ad
Festum diem, omnium sanctissimum, accedere aegritudinis caus-
sa nequiverat, novis literis sui officii commonefacit Firmus, dulci-
terque ad reditum invitat. Hinc dona ab illo ad se transmissa sin-
gularim recenset, ac laudat. Per diem sacris Mysteriis supra omnes
plenum significari puto sacrum Paschatis diem.

Ἀπό:

Αὐτονίῳ Πριεβυτέρῳ. ια΄.

Aufonio Presbytero. XI.

ΕΝ τοῖς ἄλλοις τὸ μέτρον ἄριστον, ἐν δὲ τῇ ἀγάπῃ ὁ τὸ πλεον ἔχων θεωριλέτερος. Διῆζον οὖν ἔγω διακέμενος περὶ ἡμᾶς, καὶ ὑπερυχόμενος αὐεῖ, καὶ γράφων πολυλάκις, ἵνα τῆς ἀπολείψεως ἡ παρ' ἡμῖν εἰς παραμυθίαν τὰ γράμματα.

IN reliquis rebus mensura optima; at in amore qui plus habet, Deo gravior est. Te igitur ostende ita erga nos affectum esse, & faulta semper nobis precando, & saepe scribendo, ut disjunctionis solamen nobis Epistolae praebeant.

Εὐλαδίῳ. ιβ΄.

Helladio. XII.

ΕΚ χειμῶνος, καὶ τρικυμίας γαλήνην εἶδον, καὶ ἡμέραν (τὸ τῷ λόγῳ) λευκὴν, ἀναστῶσθαι ἐκ τῆς κατὰ τὸν πλεον πλάτης τὴν μεγαλοπρέπειαν σου μεμαθηκώς. Ὁ δὲν ἐπὶ ἡμῶν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἡμῶν καταρτίζοντες προσάσιν, καὶ τῶν λυπέντων ἐλπίζειν παραψυχὴν, εἴτε τινα λόγον σχῆν ἡμῶν τι, καὶ, πατρίδος λιμῶ καμνέτης καταξιώσεως, ὥς ἐπικυφίσαι τὰ νῦν ἐν ὀχλῶντα τῶν στρατιωτῶν ἀναλώματα, καὶ διοικῆσθαι μηδεμίαν στρατεύματος δι' ἡμῶν γενέσθαι πάροδον. μάλιστα γὰρ, εἰ τῶν ἐπιτόχοιμεν, ἀπὸ πολλῶν ὀλίγοι τὸν τῷ λίμῳ παρωλεθρία ἀποφυγόντες περιετώμεθα.

POST saevam procellam, fluctumque decumanum, tranquillitatem, diemque (ut est in adagio) album aspexi, ubi intellexi, magnificentiam tuam è navigationis erroribus restitutam. Quare animis erecti sumus, ad proprium nobis, ac familiare. patrocinium confugientes, & ad sperandum impulsus sumus tristibus rebus solatium; si quam interim & nostri, & patriae fame laborantis rationem habere dignatus fueris, ut eas, quae nos nunc turbant, militum impensas alleves, cureque nullum exercitus per nos fieri transitum; Vix enim, quando haec nobis eveniant, ex multis pauci, famis internecione declinatæ, erimus superstitēs.

NOTAE.

Helladio illustri viro, quod navigationem difficillimam absolverit, Firmus gratulatur, & Caesariensium publicam rem commendat. Rogat autem, ut provinciae jam dira fame laborantis miseretur,

fereatur, minuatque milicium impensas, neque sinat exercitum illac transire.

Ἡμέραν λευκὴν. *Diem album.* Uti Erasmus in Adagiis monebat, *albus dies* pro felici, laeto, faustoque apud veteres accipiebatur. Plutarchus in Pericle: τὸς ἐν εὐταθείαις τιτὶ γινόμενος, λευκὴν ἡμέραν ἐκέλευ ἀπὸ τῆς λευκῆς κυάμης προταγορεύειν. *Eos, qui in deliciis iucundè vivunt, album eum diem nominare à faba alba.* Adagii origo est à Pericle, qui Atheniensibus suis, dum Samios arctissimè obsiderent, in octo turinas dispersitis prae scripsit, ut cui, fortibus ductis, candida faba contingeret, liceret eo die otio, & conviviis operam dare, caeteris pugnantis. Silius quoque Italicus usurpavit in eo versu

Si current albique dies, horaeque serenaë.

Ἀττικῷ Ἐπισκόπῳ. ιγ'.

Attico Episcopo. XIII.

Ἀριστίδην οἶσθαι τὸν τελαιὸν, ὀσιώτατε: πῶς δὲ ἐκ οἶσθαι, φιλαθήναιος ὢν, καὶ τιμῶν δικαιοτήτα; Οὗτος καὶ ἡμᾶς ἐκείνος ὁ λογιστάτος Ὀλύμπιος, φροῖσται μὲν Ομηροκλήα παραδραμῶν ῥητορικῇ δὲ τὸν Περικλέα, καὶ εἰ τις εἴη τὸς πάποτε γεγονότας νεκρῶς, εἰς ὃ ἐκείνος κατὰ τῶν ἄλλων τῶν πρωτέων ἐτίτυχε, ζῆλον δὲ τῶν αὐτῶν ἐκείνους ὑπὲρ τῆς πατριδος ἐπιδεικνύμενος. Ὅν προσδέξασθαι τῆς Ἐκκλησίας παρακαλῆσθαι ἐπὶ νῦντον, καὶ τότε τὸ μέρος δι' ἡμᾶς μεταδὸς τῆς εἰς πάντας τὰς διομένους μεριζομένης φιλανθρωπίας.

Ἀριστידem antiquum nosti, vir sanctissime; quomodo enim non nosti, quum sis Atheniensium studiosus, iustitiaeque cultor? Talis iudicio nostro ille est eloquentissimus Olympius, qui prudentiâ quidem Themistoclem superat, Rhetoricâ verò Periclem, & si quis alius fuit, qui veteres superaret in eo, in quo eorum quilibet primas supra alios tulit; quique non minorem, quàm illi, zelum pro patria ostendit. Ut hic admittatur, Ecclesiâ nostrâ hortante, annue, eique partem humanitatis illius, quàm in omnes indigentes partiris, nostrâ causâ tribue.

NOTAE.

Ἀριστιδι, viro apud Athenienses cum eloquentiae, tum iustitiae laude olim celeberrimo, Olympium comparat; imo ab isto Themistoclem prudentiâ, Periclem verò eloquentiâ superari affirmat.

Tom. XII.

G c c

Hunc

Hunc igitur Attico Episcopo commendat. Quis fuerit hic Atticus; definire non ausim. Atticum, qui post Chrysostomum Constantino-
politana Sedem implevit, virum sanctissimum, minimè audeo di-
cere heic designatum, quippe fortasse vivere desierat, antequam Fir-
mus Episcopalem Cathedram conscenderet. Alter Atticus, Nicopolita-
nus in veteri Epiro Metropolitae Synodo Chalcedonenſi interfuit,
cui etiam subscripsit Atticus Zelorum Episcopus. Quum verò hi
Attici & Auctoris nostri aequales, & Episcopi fuerint, certò consta-
re nequit, ad quemnam eorum hanc Epistolam Firmus dederit. Et
fortasse ad Atticum alium quempiam Firmus haec scripsit.

Ἀνθίμω Ἐπισκόπῳ. ιδ'.

Anthimo Episcopo. XIV.

Ἐπὶ τὴν σαυτῆ μητέρα τὸν σὸν
ἀπίσθηλας παῖδα, καὶ πρὸς
ἡμᾶς τὸς πάσῃ συνημμένους γνησιό-
τητι, καὶ κατ' οἰκείωσιν τῇ θεοσι-
θείᾳ τῇ σῇ. Καὶ τῶν σῶν γενίσθω
προστυγῶν ἔργον, ὅμῃ τῇ ἡλικίᾳ
τῷ παιδί συναύξασθαι καὶ τὴν παί-
διυσιν. Κέρδος γὰρ ἡμέτερον τιθί-
μεθα τὰς τῶν νέων ἐπιτυχίας, ὅ-
ταν ἢ παρ' αὐτοῖς καὶ δόξης, καὶ
φιλίας ἀπονέσθαι. Τὸτο δὲ ἐκ τῆς
σῆς θεοσιθείας τεκμαιρόμενος λίγω
ἐκ ἀπεικείτως, τὸς σὸς κληρονόμους
κληρονομήσθην προσδοκῶν, καὶ τῶν
τῆς δόξης καλῶν.

AD tuam ipsius matrem, &
ad nos omni sinceritate, at-
que necessitudine cum pietate, &
religione tua conjunctos, tuum
misisti filium. Nunc tuarum apud
Deum precum opus sit poscere,
ut filio unà cum aetate discipli-
na quoque augeatur. Nos enim
in nostro lucro successus juvenum
ponimus, quum in ipsis constet
& gloriae, & amicitiae fructus.
Ex tua verò pietate conjecturam
faciens, non temerè sperare me
dico, fore ut ii, qui bonorum tuo-
rum futuri sunt heredes, gloriae
quoque hereditatem obtineant.

NOTAE.

Fillium quemdam suum, hoc est, ut puto, Clericum, Anthimus
Episcopus Caesaream miserat, ut à Firmo nostro literis, &
moribus institueretur. Scribit hic, Deum esse rogandum, ut operae
in illius adolescentis cura collocandae successus respondeat. Se verò
felicia quaeque de illo sperare addit, ducto à mittentis pietate ar-
gumento. Quum ait *ad matrem tuam*, Caesaream accipiendam esse
reor, quae Anthimi patria fuerit, aut ipsam Caesariensem Eccle-
siam, cui fortasse olim Anthimus dederat nomen.

Εὐανδρίῳ Ἐπισκόπῳ. ιε'.

Evandrio Episcopo. XV.

Α'Νάθημα μὲν τις προσφέρων θεῷ τῶν δοκούτων πρὸς εὐσέβειαν βλέπειν, ἐπίγραμμα προσίδηκεν τῷ ἀνατείνοντι εἰπὼν: σοὶ προσφέρω τὰ σά. Ἐγὼ δὲ ἐπιγράμματος εἶδέν διόμαι. καλῶν δὲ ἐπὶ τὴν σὴν εἰς τὴν θιοσιβείαν σε, ἵνα μὴ γιλοῖον πάθῃ, τὴν ἐμαυτῷ ἐπιθυμίαν προσίδημι, ὥς μὴ πρόρατις τῇ θιοσιβεῖα σε τῆς ἀπολείψως τὴν ἡμετέραν βαθυμίαν γίνεσθαι. Καὶ παρακληθεὶς ὑπάκουτον παρέναι τῇ ἐν Ἀργονοῖς τῶν ἁγίων μνήμῃ, ἣν αὐτὸς καὶ παρακαλούμενος τελίσῃς, καὶ ἀπαράκλητος.

DOnum Deo offerens nescio quis ex iis, qui ad pietatem propensi sunt, Epigramma oblato muneri inscripsit, dicens: *Tua tibi offero*. Ego verò Epigrammate nullo apud te uti deberem; attamen invitans ad tuam domum pietatem tuam, ne meridendum praebeam, unum tibi offero desiderium meum, ut ne pietati tuae silentium nostrum non accedendi sit causa. Invitatus igitur nobis morem gere, ut in Argonis Sanctorum commemoracioni interfis, quam & invitatus conficies, atque etiam non invitatus.

NOTAE.

Quum celebrandus foret Festus quidam Sanctorum dies in Argonis, ad eadem solemnia Evandrium Episcopum invitat, Epistolam ab eleganti eruditione exorsus. In Concilio Chalcedonensi memoratur Evander Diocliae in Phrygia magna Episcopus. Sed ille nimium Caesarea aberat, ut ad Festum invitatus à Firmo sit credendus. Quum ait ἐπὶ τὴν σὴν εἰς τὴν, *ad tuam domum*, Ecclesiam puto heic intelligi, potius quàm domum Firmi.

Θαλασσίῳ. ις'.

Tbaleffio. XVI.

ΗΤειρας τὴν σαυτῷ πόλιν ἤδη πρὸς γόνυ καμψέσθαι, ἀποδὸς αὐτῇ τῶν προτίων τὰς ἀμοιβάς. Καὶ χαίρει τοῖς οἰκείοις κοσμημένῃ καλοῖς, ὅτι σε τοῦτον καλὸν ἀνδρίψατο. Λοιπὸν δὲ ἐπιφα-

ERexisti tuam ipsius urbem jam inclinatam, atque jacentem, quum illi educationis gratiam retribueris. Et sanè ipsa domesticis exornata bonis, laetatur, quod te, tantum nempe bonum, educaverit. Quod restat, quum ipsam hono-

C c c 2

ribus

πιφανέστεραν αὐτὴν τοῖς ἀξιώμασι
 γυνόμενῃ, καὶ τῇ δυναμει ὡς διὰ
 τῆς σῆς αὐξήσῃ χειρὸς, καὶ πλη-
 ρὴν τὸν αὐτὸ σκοπὸν, καὶ ἡμῶν χα-
 ριζόμενος παρακαλεῖται, καὶ δεομένη
 τῇ πόλει καὶ τὸν ἄρχοντα, ὃν ἐπι-
 κανέσιρον ἡμῶν πεποίηκας τῇ σπεύδῃ
 χάριται τοῖς πράγματι, ὡς προ-
 σήκουτά σοι γνωρίζεται. Εἰ γὰρ
 τὸτο προσηύχης τοῖς προλαβῶσιν,
 ἅπαντα ἡμῶν κατὰ γνώμην ἐκβή-
 σιται. Δὲς δὲ καὶ πόλειον προσδή-
 κῃ τὴν ἀρχὴν εὐδηνεῖσθαι, ἵνα σοι
 περιβλεπτός διὰ πάντων ἡ πατρίς
 γένηται. Ἡμῶν δὲ μέμνησο, φι-
 λῶντας φιλῶν: τὸτο γὰρ ἐστὶν ἀν-
 τιθέσις ἀγαθῶν.

ribus illustriorem effeceris, fac et-
 tiam ut illius potentia per ma-
 num tuam augeatur, & propo-
 situm tuum non solum implens,
 sed nobis etiam hortantibus,
 urbiq;ue roganti gratificans, Praesi-
 dem, quem clariorem nobis, illu-
 strioremque studio tuo reddidisti,
 concede rebus, ut & ad te eadem
 pertinere videantur. Si enim haec
 praecedentibus addas, omnia nobis
 ad votum cedent. Fac autem, ut
 post Civitatum additamentum,
 imperium quoque feliciter admini-
 stretur, quo tibi per omnia specta-
 bilis Patria fiat. Nostrum verò me-
 mento amantes amans; hoc enim
 est bonorum remuneratio.

N O T A E.

Thalassio, potenti in Aula Constantinopolitana viro, plurimas
 agit gratias, quòd Caesariensis Urbis honores amplificaverit,
 ac ornamenta auxerit. Rogat insuper, ut ad felicioram ejus Urbis
 administrationem studium omne conferat. Thalassium autem istum
 eundem esse opinor cum illo, quem in Caesariensi Episcopatu suc-
 cessorem Firmus habuit. Ut in Prolegomenis animadverti, quum
 vivendi finem Scriptor noster fecit, Praetorius Praetorio Illyrici Tha-
 lassius ille erat, hoc est amplissimo Imperii munere fruebatur. Ille
 ita Imperatori acceptus, ac in ejus Aula potens dicitur, ut ei uni
 accepta Firmus referat, quaecumque Urbi Caesariensi Princeps fue-
 rat elargitus. Ad haec Thalassius iste, Caesariensis Civis, patriaeque
 suae amantissimus, in hac Epistola proditur. Veri igitur simile est,
 Thalassium à Socrate memoratum eundem cum isto fuisse. Nimi-
 rum Proclus Constantinopolitanus Episcopus, Caesariensibus Praesu-
 lem sibi, mortuo jam Firmo, deposcentibus, Thalassium, civem Cae-
 sariensem & ipsum, protinus obtulerit, eumque sacrarit.

Διαθήκη πόλεων. Post Civitatum additamentum. Urbes aliquot
 ab alterius regimine scissas, & Cappadociae additas, innuere hujus-
 mo.

Imodi verba videntur; ideoque Caesariensis Urbis splendorem adau-
ctum jure Firmus ait. Quod si pro πόλεως legas πόλεως, Urbis u-
nius, nempe Caesareae, incrementum, aut amplificationem intelligas.

Σωτηρίῳ. ιζ'.

Soterico. XVII.

ΠΕΡΙΘΛΗΚΤΟΝ ἡμῖν ἦν τὴν πα-
τρίαν πεποιῆκατε ἐν προσι-
μίοις τῆς προστασίας, πολλοῖς πο-
σὶ παρατρώμενοι τὰς γειτνιώσας
παραδραμεῖν. Αἱ γὰρ πρότερον πε-
ρὶ εὐσυνεχίας ἐρίζεσθαι, νῦν ἔτι
πολλοῦ μέρους τῆς ἀξίας οἱ ὑμεῖς
ἐρικ.εῖται: ἅτως ἐν προσιμίοις φαι-
δρότερον ἡμῖν, καὶ μεγάλην τὴν
πόλιν ἐθίζατε. Εἰ δὲ καὶ τὰ
λείποτα προσθεῖητε ἢ πόλεως ἀ-
ριδμόν, ἢ ἀσυνεχίαν οἰκοδομημα-
των (πάντα γὰρ ὑμῖν δυνατὰ βο-
λομένοις) τακτικῶς ὑμῶς ἀναδῆμιν,
ὡς εὐεργέτας, δευτέρως οἰκιστὰς ὁ-
μαζο.τις, μάλλον δὲ καὶ πλείον ἐ-
πέφθοντες. ὅταν ἐκείνοι μὲν τὸ εἶ-
ναι τὴν πόλιν, ὑμεῖς δὲ τὸ ἐπιφα-
νιστέραν γινέσθαι παρεκτινάσκατε.
Πωήσατε δὲ ἡμῖν καὶ τὸν ἄλλον
τα μειζοῖα μὴ τῷ ὀνόματι μείον,
ἀλλὰ καὶ τῇ δυνάμει.

Illustrem nobis jam Patriam
reddidistis in exordio Praefe-
cturae, quum illam vicinis Civi-
tatibus multis pedibus anteire fa-
ceritis. Quae enim antea de praef-
stantia nobiscum certabant, nunc
operâ vestrâ ne millesimam qui-
dem partem dignitatis nostrae at-
tingunt: sic à principio splendi-
diorem, quàm antea fuit, atque
ampliozem nobis hanc Urbem ex-
hibuistis. Quod si quae defunt, si-
ve Urbium numerum, siue aedi-
ficiorum instaurationem spectent,
addideritis (volentibus enim vo-
bis, arduum nihil) taeniis vos
vinciemus, tanquam benemer-
itos, vosque alteros fundatores ap-
pellando, magis decantabimus, ac
celebrabimus; enimveid illi, ut
esset; vos, ut illustrior fieret, o-
peram dedistis. Create autem no-
bis Praefidem majorem, non no-
mine tantum, verum etiam re,
atque virtute.

NOTAE.

Simili in argumento, ac superior, versatur haec Epistola. Urbem
Caesarcam Sotericus in exordio Praefecturae suae multis addi-
tis ornamentis illustriorem effecerat. Hinc illi plurimas Firmus agit
gratias. Sotericum autem istum Praefectum Praetorio Orientis fuisse
opinor, aut saltem ejusdem Praefecti in Pontica Dioecesi Vica-
rium,

rium, quippe eò usque potestas illius procedebat, ut ab una Provincia Urbes distrahere, alterique conjungere posset. Caesarea verò Provinciae Cappadociae caput fuit.

Κολοσιανῶ. ιθ.

Colossim. XVIII.

ΕΝ'Ι συνδήματι ἀλλήλοις ἐπιτάξαιτε, τὴν πρὸς ἡμᾶς σιωπὴν, ἕκ ἐδότες, ὅτι τοῖς ὕψι διακειμένοις, καὶ τῆς πατρίδος ἐφιστάτοισιν ἰκανὴ παραμυθία τὰ τῶν οἰκείων γίνεται γραμματα. Παρεκαλῶ ὅν μεταβαλλόμενοι ταύτης τῆς κρίσεως μεμνησθαι, καὶ γράφειν καταξίωτε, πολλὴν ἡμῖν παρῖζομενοι ἐκ τῶν γραμμάτων παρὰ ψυχὴν: ὡς δ' αὖ μὴ ἀγνοεῖτε τὰ κατ' ἡμᾶς, γνωρίζομεν ὅτι ἀρρώστιας ἐνδόσης ἐχομένας τῆς οἰᾶς.

INter vos unanimi consensu constituistis, nullas ad nos literas dare, non animadvertentes, quàm ingenti solatio tanta familiaritate conjunctis, Patriaeque Praepositis, sint familiarium, ac necessariorum Epistolae. Obsecro igitur, ut mutata sententiâ non tantùm nostri recordari, sed etiam ad nos scribere non dignemini, nobis maximum literis vestris allaturi levamen. Ne verò, quae agamus, ignoretis, certiores facimus, nos remittente morbo coeptum iter peragere.

Ἀκακίῳ Ἐπισκόπῳ. ιθ.

Acacio Episcopo. XIX.

ΑΤῇ τῇ Θεοσιβείᾳ σου προσδοκῆσας ἐντεύξασθαι, ἐπειδὴ πρόδρομον ἴλασθαι τῆς ἀφίξεως τὴν ἐπιστολὴν, ἐξήταν τὴν αἰτίαν γυνῶνα τί τῷτο γινέσθαι (*) παρεκένευσεν. Τῆς δὲ ἐπιστολῆς εἰπέσης, κατενεχθὲν τῷ ὑποζυγίῳ, πεινουμένῳ σι, ἰθαύματα, ὅτι ἢ μὴ ἐπὶ λιυῷ ζεύγας ὄχῃ, ἢ ἐπὶ ἀρμάτων χαλκοκολλήτων, ἵνα μετρίως εἴπω. Ἀλλὰ προσπατῆσαι τοῖς σοῖς πηγάτοις, ἢ πτεροφόρῳ ἔχων, ἀλλὰ θεομένους κέντρων εἰς σὴν μιτάβασιν. Εἰ οὖν ἰπτεύσθαι

σοι

CUM ipsa pietate tua me colloquuturum sperabam, praenunciam quippe adventus tui Epistolam acceperam; mecum igitur causam quaerebam, cur hoc praestare non potueris. Epistolâ verò tuâ significante, quemadmodum in terram delapso jumento male te habueris, obstupui, quòd aut non in alba biga veharis, aut in ære compactis curribus, ut modestè loquar. Sed nimis Pegafos tuos amas, quum tamen eos non aligeros habeas, sed stimulis ad cursum

(*) fort. addend. μέ.

σοι σκοτὸς, καὶ συμβαλίσουσι τέτ-
θοιο, ἄλλον ἀλλαχόθεν σαυτῶ κτη-
σάμενος ἵππον ἄσφαλῶς, καὶ θῶτ-
τον φέροντα ἀφικέσθαι πρὸς ἡμᾶς
κατάδεξιαι, μὴ ἐνδὸς τῷ μακρῷ τῆς
ἀπολείψεως χρόνῳ τὴν μνήμην κα-
ταμαρμαίνεσθαι. Οἱ δὲ σιωπηθεὶς
ἰχθὺς, ἤκων δὲ ἀνεπάγγελτος, το-
σῶτος ἦν, ὡς μεγίστη τὸς θαλατ-
τίους παραδραμῆν, καὶ πᾶσι τοῖς
ἐν τῇ πόλει γενέσθαι περίβλεπτος,
δῶρον τῆς σῆς εἰς ἡμᾶς φιλοτιμίας
εὐχρίων.

cursum egentes. Quod si tibi pro-
positum est in equo vehi, alium
tibi aliunde equum parans, qui
tutò, celeriusque te ferre possit,
ad nos quamprimum venire con-
stitue, non sinens, ut longò se-
junctionis intervallo memoria no-
stri oblitteretur. Piscis verò, de quo
hactenus filii, quique non accer-
sit ad nos venit, tantus erat,
ut magnitudine pisces maritimos
superaret, & à civibus omnibus
suspicereetur, munus tuo in nos stu-
dio, & benevolentia dignum.

NOTAE.

QUUM Acacium Episcopum praestolaretur Firmus, rescriptit il-
le, se è lapsu jumenti, in quo vehebatur, laesum, ideoque
interruptum iter. Morae hujusmodi causam lepidè Firmus ridet, so-
licitatque amicum, ut se rursus itineri committat. Tum pro pisce
fluviali, quem donò ad se miserat, gratias agit.

Facile verò non est divinare, quis Acacius iste fuerit, Firmi
amicus, & Episcopali munere conspicuus, ad quem etiam data est
Epistola XXXV. Iis enim temporibus multos nominis ejusdem E-
piscopos floruisse comperio, videlicet *Episcopum Beroeae*, *Episcopum*
Cotenorum, *Episcopum Helladae*, *Episcopum Scopenor* (siquidem
depravatum non sit hoc nomen) & *Episcopum Melitenensem*, qui
Concilii Ephesini temporibus florere. Refertur etiam possunt & alii
nonnulli, videlicet *Episcopus Antiochiae minoris*, *Episcopus Ariara-*
thiae, *Episcopus Cynnensis*, *Episcopus Proconissii*, qui circiter An-
num Christi CCCCL. in vivis erant. Ad unum tamen Acacium
Melitenensem Epistolam hanc scriptam fuisse, opinari possumus, ea
conjectura ducti, quòd *Melitene*, seu *Melusine* Cappadociae vicina
foret; ideoque Episcopus ille Firmo, ut Ponticae ditionis Primati,
subiectus; ut locorum vicinitate penè conjuncto, familiaris esse po-
tuerit. Illustribus porro viris accensendus iste Acacius, nam inter
primos, & nemine interposito, post Firmum nostrum Synodo Ephe-
sinae A. C. 431. subscripsit, ibique dicitur Ἀκάκιος Μελιτινῆς Ἀρ-
μενίας

parias, Acacius Melitenae in Armenia Episcopus. Nestorium ipse, ut in Actis habetur, antea in eadem Ephesina Civitate veritatis com-
monuerat, atque in tramitem rectum perducere, quamquam irritò
labore, contenderat. Deinde verò unà cum Firmo, aliisque Episcopis,
uti in Prolegomenis diximus, à laudata Synodo Ephesina Con-
stantinopolim ad Imperatorem missus fuit, & ab Haereticis idcirco
damnatus subinde, atque depositus. Exstant adhuc S. Cyrilli Ale-
xandrini Episcopi ad eundem Acacium Literae, in quibus de con-
cordia inter Catholicos, & Joannem Antiochenum, incunda agitur.
Itemque Aliae Acacii ad S. Cyrillum antea scriptae, unà cum alia
Maximi Diaconi ad eundem Acacium Epistola. Acacius autem nos-
ter in *Armenia secunda* Metropolitanus erat, quippe Urbs Melite-
ne caput Provinciae, *Melitenensis* idcirco appellatae, fuit; atque o-
lim Caesariensi Primati suberat, quum in Pontica Dioecesi computa-
retur. Certè in cunctis Graecorum Episcopatum Catalogis à Jaco-
bo Goar ad calcem Georgii Codini editis *Melitene* ad *Armeniam*
secundam refertur, si ex hisce Catalogis unum excipias, in quo *Ar-*
meniae primae attributa legitur. Quid est igitur, quod Stephanus in
Lib. de Urbib. hanc Civitatem Cappadociae conjungit? *Μελιτηνὴ*,
inquit is, *πόλις Καππαδοκίας. οἱ πολῖται Μελιτηνοί. Melitene urbs*
Cappadociae. Cives Meliteni appellantur. Ut autem sententiam suam
Stephanus firmet, Strabonis loco utitur, quem tamen, si Salmasio
in Plinian. Exercit. credimus, minimè intellexit. Utcumque erra-
verit in Strabonis interpretatione Stephanus, certum est, eruditè
Melitenem Civitatem in Cappadocia ab eodem fuisse descriptam.
Antiquitus enim Provincia Melitene, cujus caput ejusdem nominis
Urbs erat, una ex decem Provinciis, sive Praefecturis fuit, in quas
Cappadocia magna dividebatur. Plinius Lib. V. Nat. Hist. Cap.
XXV. *Dascula*, inquit, *abest à Zimara LXXV. M. passuum. Inde*
navigatur Paftonam L. M. passuum Melitenem Cappadociae. Libro
verò VI. Cap. III. provinciam his describit. *Cappadociae pars prae-*
terita Armeniae Majori, Melitene vocatur. Quibus è verbis intelli-
gas, arctam è locorum vicinitate amicitiam iniri potuisse inter A-
cacium Melitenensem, ac Firmum nostrum.

Λάττω. κ'.

Lauso. XX.

ΤΟΙΣ συντυχίας ἐρῶσιν ἱκανῇ, καὶ ἡδὲ τῶν γραμμάτων γίνεται ὁμιλία, ὅταν πολλῶ τῷ μέσῳ διαστήματι τύχωσι χωριζόμενοι. Ὅδῃ καὶ ἐμοὶ ἐπὶ τῆς ὑμετέρας συμβέβηκε μεγαλοπρεπείας. ἐφ' ἑμέρος γὰρ τῆς συντυχίας τῆς ὑμετέρας ἐπίδηκα τὸν ἐπιστολὴν ἐπινοῶν ἐντεῦθεν ἐμαυτῷ τῆς ἐπιθυμίας παραψυχῶν. Εἰ οὖν καὶ παρὰ τῇ θαυμασιότητι ὑμῶν τοιῦτος περὶ ἡμῶν ὁ λόγος, διατελεῖτε, καὶ μεμνημένοι, καὶ γράφοντες. ἐπεὶ δὲ τούτοις αὐξέσθαι φιλία πέφυκεν.

Πλήθξ. κα'

Οἱ τοῖς δαινεζομένοις διὰ τερτίαν γίνεται τὸ τοῖς πρώτοις ὀρλήμασιν ἐπιτιθέναι καὶ δεύτερα, τῶτο κίμοι νοὶ διὰ τὴν ἀρρώστειαν συμβέβηκε, καὶ πρότερον τῆς συντυχίας διαμαρτάνοντι, καὶ οὖν ὃ δουθεντὶ τὸν τῆς ὁδοπορίας ὑποσῆναι κότον. Ἀλλὰ συγγνώμῃ ἢ μεγαλοπρεπείᾳ σε καταξιώτασα καὶ μνημὸς ἡμᾶς ἀξιώτω, καὶ γράμμασιν ἀμειψάσθω, ἵνα μὴ τὴν φιλίαν τῆς ἀπολείψως ἀμαυρώσῃ χρῆσις.

Tom. XII.

Θεο-

D d d

Tbo-

Is, qui conversari coram cupiunt, succurrit, & dulce est per literas colloqui, quum longo terrarum spatio sunt inter se disjuncti. Idem porro mihi erga magnificentiam vestram accidit, enimverò colloqui vobiscum desiderans, Epistolam ad vos dedi, rationem excogitans, qua desiderium hoc meum levarem. Quod si à mirificentia vestra de nobis hujusmodi ratio habetur, identidem nostri memores, scribite; his enim amicitia augeri solet.

Plicthae. XXI.

Quod fenori accipientibus propter egestatem usuenire solet, ut nempe debitis prioribus secunda adjiciant, idem nunc mihi propter infirmitatem corporis accidit, ut congressus, atque colloqui spe antea frustratus, nunc itineris laborem ferre non possem. Sed mihi veniam dare magnificentia tua dignetur, non memoria tantum sua dignos nos faciens, sed mutuo literarum officio respondens, ne amicitiam tempus, quo absumus, obliteret.

Θεοδότῳ Ἐπισκόπῳ. κβ.

Theodoro Episcopo. XXII.

ΚΑὶ τὸν γλῶτταν ἰλληνίσμενον, καὶ ἡδὺς μετρίοτῃ χρώμενον, εὐπατρίδην τε ὄντα, καὶ πολλοῖς τρόποις δεικνύοντα τῆς εὐγενείας τεκμήρια, ἐκ τῆς εἰσας ἡκοντα τόδε αὐτὸς τε ὑπεδύξαμην μετὰ μαρτυρίας τῶν ἐκείσε Ἐπισκόπων, καὶ τῇ ὁσιότητί σου συστήμι ἐπὶ τὸν μεγάλην σπειδόμενον πόλιν, ἵνα ἰδῶν αὐτὸν καταζώσας ἐμμενῶς, καὶ ὡς τῇ θεοσεβείᾳ σου σύνηθες, εὐπειθέρα αὐτῷ ποιήσῃς τὴν ἐπὶ τοῖς προκειμένοις ὁδόν.

ET Lingua Graeca probè instructum, & moribus modestissimum, ac generosum, multisque modis nobilitatis certa signa ostendentem, ab Oriente venientem istum, non solum ipse hospitio excepi, eorum, qui illic sunt Episcoporum testimonio munitum, verum & sanctitati tuae commendo festinantem ad magnam Urbem, ut & ipsum benignè digneris accipere, atque, uti pietati tuae consuetum, ac familiare est, ipsi ad ea, quae sibi proposuit, faciliorem viam aruas.

NOTAE.

Theodoto Episcopo quemdam Firmus commendat ex Oriente venientem, ut ei sit praestid, benevolumque se exhibeat, atque ejus negotia in *Urbe magna* juvet, hoc est aut *Constantinopoli*, aut *Antiochiae*. Ab Episcopis Orientalibus Epistolas ad Firmum tulerat ille, nempe *Litteras formatas*, per quas Clerici in alias Dioeceses profecturi ab Episcopis suis munebantur, ita ut à reliquis Ecclesiis non ad communionem tantum sacrorum admitterentur, sed etiam, ubi necessitas posceret, juvarentur. De harum Epistolarum ritu Ecclesiasticae Eruditionis cultores plura tradidere. Animadvertas etiam, inter hujus Clerici (talem enim eum fuisse arbitror) laudes computari Graecae Linguae peritiam. Fortasse inde veniebat, ubi Graecum idioma non erat in usu, aut ubi moris non erat rectè loqui Graecanicam Linguam. At quis ille Theodotus Episcopus? Firmo in humanis flore, plures ejusdem nominis Episcopi fuere, nimirum *Antiochiae*, *Ancyrae in Galatia*, *Mysae*, & *Nyssae* Episcopi. Antiochenum tamen heic significari, veri mihi videtur simile, quippe, ut aiebam, sub *magnae Urbis* nomine aut *Constantinopolim*, aut *Antiochiam* Firmus procul dubio intelligit. Postremam Urbem

Theo-

Theodotus Episcopali virga regebat. In priore verò, quum An. Ch. 426. Concilium à Sisinnio Constantinopolitano Episcopo celebraretur, & ipse adfuit, teste Photio Cod. 52. & Baluzio in nova Collect. Conciliorum.

Εὐθνήριω. κγ'.

Eusberio. XXIII.

Χρήσης τισι τῶν ὑπὸ τῇν θεο-
σίβειαν σε γίγονεν ὁ δέωα,
καὶ τότων τυχῶν ἀγνωμόνων ἀν-
τὶ τῶν χρημάτων δίκας ἔχει, καὶ
πράγματα. ὦν ἕνεκα πρότερον ἰ-
κετεύων τῶν δικαίων τυχέην. τότους
συνελαθῆναι πρὸς εὐγνωμοσύνην κε-
λευσάτω ἡ ὀσιότης σε, ἡμῖν τε
χαριζομένη, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ δικαίῳ
κύνυσσα δρόμον.

QUorumdam, qui pietati tuae
subiecti sunt, creditor qui-
dam est factus, atque hos ingra-
tos sibi offendens, pro nummis
lites, & molestiam sibi retribui
videt. Horum causa ad vos ac-
cedit supplicans, ut jus obtinere
possit. Eos igitur compelli ad ae-
quitatem jubear Sanctitas tua, me
summopere sibi devinctura, & ju-
stitiae cursum expeditura.

Χίλωνι Ἐπισκόπῳ. χδ'.

Chiloni Episcopo. XXIV.

Ατ'εχνῶς ἡμῖν ἴατο διὰ τῆς ἐ-
πιστολῆς (τό τῷ λόγῳ) πε-
ποίηκας, ἀνείς χρημῶ, καὶ φρίκης
ἐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν
καρδίαν ὅτω τιτλημένην ὑπὸ τῆς
τῶν ἀταγγελθόντων λύτης, ὡς πε-
ρὶ πάντων ἤδη τῶν ἀγαθῶν κινδυ-
νίσταν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τὸν ἑαυτοῦ
φιλανθρωπίαν ταῖς ἰκάσθαι χρείαις
ἐπιμετρῶν ἰδῶκεν ἀναστῆναι τῆς ἀρ-
ρώστιας πάλιν, καὶ ἐπιθεῖναι γραμ-
ματα πρόποντα, ἀγαθῆς ἐλπίδος
πεπληρωμαι, ὡς πάντων μοι καταρ-
ρέοντων πραγμάτων προκειμένων,
ἐπειδὴ τῶν ἐπίτυχον,

NObis profectò per Epistolam
ver (ut est in proverbio)
adduxisti, non solum corpus li-
gore, & horrore liberans, sed et-
iam cor feliciter levans vehemen-
ti dolore eorum, quae mihi renun-
ciata sunt, oppressum, tamquam
periculum sibi bonorum omnium
impenderet. Verum quando qui
benignitatem suam uniuscujusque
utilitati accommodat, is mihi prae-
stitit, ut ē morbo rursus recrea-
rer, & literas, ut par erat, de-
rem, in magnam spem adductus
sum, fore ut omnia mihi ad vo-
tum succedant, postquam haec
sum assequutus.

Οὐο.

D d d 2

Vo

Οὐλοστιαυῶ. κί.

Volusiano. XXV.

ΤΟῖς μὲν πολλοῖς τῶν ἀπειρο-
κάλων ὁ ἐν χρήματι σπουδα-
ζεται πλῆτος. ἡμοὶ δὲ ἀντὶ χρη-
μάτων οἱ φίλοι. Καὶ οἶδα πλείων
ὑμῶν ἀποναμίεος, ἢ οἱ εὐπορῶντες
τῷ πλῆτε. τῷ τε γὰρ γλυκυτάτῳ
τῷδε τὴν παρὰ τῇ θαυμασιότητί
σου δέδωκας καταφυγὴν. Καὶ εἰδὲν,
ἀποδημῶντος τῷ τέκνῳ πεφρόντι-
κα, τῇ σῇ κοτμιότητι παραδίμε-
νος, καὶ ἀκριβῆς εἰδὼς, ὡς πάντων
ἐπιμελήσῃ διὰ χρηστότητα χειρα-
γωγῶν, καὶ τὸ ἥθος ῥυθμίζων, καὶ
ἀντὶ πατρίδος τῷ νέῳ γινόμενος.
ἐπειδὴ σοι σκοτὸς ὡς τὸς οἰκέας μό-
νον, ἀλλὰ καὶ τὸς ὁπῶν εἰς λό-
γους ἐληλυθότας ευεργετῆν.

Ἐλλαδίῳ. κς'.

Helladio. XXVI.

Εἴ πάντων ἢ τοιούτων εἰς φι-
λίαν ἐπιτυγχάνειν, ῥαδίως ἂν
τῷ βίῳ εἰς τὴν προτιέραν ἀτλότη-
τα ἐπαρῇ. τὰ πράγματα, χρη-
στότητος, καὶ φιλίας μεσιτευέσης
τοῖς πράγμασι. Καὶ γὰρ ἐποιήσω
ἡμᾶς εἰς παῖδας φίλος, καὶ δια-
τελεῖς μνημιέος τε, καὶ γράφων
περὶ ἡμῶν δεξιὰ, καὶ ποιῶν ὅσα
γνησίας φιλίας ἐστὶ γνωρίσματα.
Τούτων μὲν οὖν αὐτόθεν ἔχεις ἐν τῇ
τῶν καλῶν ἀπολαύσει παρὰ τῷ
ταῖ

Plurimi quidem inepti eas sibi
opes procurant, quae in pe-
cuniis sitae sunt. Ego verò pro
pecuniis amicos. Atque optime
intelligo, vos mihi utiliores esse,
quàm divitibus pecunias; etenim
dulcissimo huic adolescenti apud
mirificentiam tuam perfugium prae-
buisi. Et nulla sanè me cura,
filio peregre abeunte, sollicitum
habuit, postquam illum modera-
tioni tuae commendavi; siquidem
apertè novi, quantum omnium
curam esses habiturus, consueta
humanitate illum manu ducens,
& mores castigans, & adolescenti
velut altera patria factus; quum
hoc tibi propositum sit, non fa-
miliares tantùm, sed quoscum-
que alios, qui te conveniunt, be-
neficiis afficere.

SI omnibus contingeret, talium
virosum amicitiam consequi,
facile sane ad primaevam simpli-
citatem vitae negotia redirent, be-
nignitate, atque amicitia rebus o-
mnibus interveniente. Et tu qui-
dem nos amicos tamquam in fi-
lios adoptasti, & perpetuò nostri
recordaris, & de nobis benignè
scribis, omniaque facis, quaecum-
que germanae familiaritatis indici-
cia sunt, atque argumenta. Pro
his

τὰ καλὰ ἀποδοχομένης Θεῷ τὸν ἀμοιβὴν, παρὰ δὲ ἡμῶν τὴν ὁμολογίαν τῆς χάριτος. ἢ γὰρ διαλιμπάνομεν εὐχόμενοι τοιαύτην ἔσταν τὴν σὴν μεγαλοτρίτηαν ἐπὶ μείζονσι προκοταῖς αὐξήσθαι, ἡμῖν τε, καὶ πατρίδι.

his igitur à Deo, cui honesta placet, accipis in bonorum fructu remunerationem, à nobis verò gratiarum actionem, non enim vota intermittimus, ut quum hujusmodi sit magnificentia tua, ea majoribus in dies progressibus, in nostrum, & in patriae commodum, augeatur.

Ὀλυμπίω. κζ'.

Olympio. XXVII.

Ἐπιθυμίας ὑπέκκαυμά μοι γίγνουν τὰ τῆς σῆς λογιότητος γράμματα, ἐτίδειξιν τε φιλοτιμίας ἔχοντα, καὶ παρεχόμενα τοῖς σοῖς ἐνεφρανθῆναι καλοῖς. Καὶ γὰρ πως ἐπὶ τοῖς τοιαύτοις ᾔδομαι τωθαζόμενος, καὶ τὴν κωμωδίαν ἐπαίνῳ διὰ τῆτο. Γιῦτας δὲ ἡμᾶς Ἀττικῇ μίλιτος τῆς διὰ τῶν γραμμάτων ὁμιλίας, σκόπει προσιδέναι τοῖς πεπεραμένοις ὡς ἐκ συνηθείας δίδωκας ἀπολαύειν ὡς τό γε σερέσθαι τῶν χρηστῶν μετὰ τὴν πέραν τοῖς ἀπολιμπανομένοις τῶν, βαρύτερον. Εἰ δὲ τρυφῆς δίοιο σιμῆς ταύτην ταῖς εὐλογίαις ἐπικρυπτόμενος, καὶ τῶν πραγμάτων φροντίζων ἱλαττον τῷ ἀγαπητῷ τῶδε τὴν ἐπὶ τοῖς φθάσασι λογισάμενος ῥαθυμίαν, ἀνάμενον τὰρ ἡμῶν τὴν ἐπὶ τοῖς ἔχομένοις διόρθωσιν. πάντως γὰρ ἢ ἐλαίῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ μύροις ἀλείφομεν ὡς Ἀττικὴν ὀρνιν, καὶ ὁμοφόριον.

Quoniam literae prudentiae tuae honorifica, & praeclara de me praeferrent, factum est, ut desiderium simul, & voluptatem mihi pepererint. Etenim nescio quo pacto his dum permulceor, oblector, & licet irrisus, mei Comœdiam probo. Verum quum mihi earundem communicatione Atticum mel gustandum praeberis, vide quæso, ne ab iis, quibus ex consuetudine copiam fecisti fruendi optimis rebus, si postquam eas degustare coeperunt, adimantur, earum deinde privatio molestius feratur. Quod si seriò joculari in animo sit, & hos jocos benedictionibus occultas, Dilecto isti ob ea, quae praeceffere, negligentiam imputans: à nobis deinceps emendationem exspecta; omnino enim non oleo tantum, sed & unguentis, tamquam Atticam avem, & contubernalem linemus.

NO.

NOTAE.

Obscura mihi Epistola, cui lucem dare una poterat praecedens Olympii, sed à nobis desiderata, Epistola. Hoc tamen argumentum esse videtur. Quum Olympius multum laudasset per literas Firmum, rescribit hic, modestius de se ipso sentiens, & tot laudes joci accensens, jocatur & ipse. Quum ergo ait Firmus καὶ τὴν Κωμωδίαν ἱταινῶ &c. sensum hunc per conjecturam reddidi, quasi dicat: Quamvis tot parum aequis laudibus, ac festiva oratione me exagites, quasi Comoediam de me instituens, nihilominus Comoediam hujusmodi mihi placere libenter fateor.

Ἀλείψομεν ὡς Ἀττικὴν ὄρνιν, καὶ ἐμοφόριον. *Tamquam Atticam avem, & consubernalem linemus.* In MS. Codice haec ita leguntur ἀλειψαμενὼς ἀττικὴν ὄρνιν &c. Corrupta verba aliquo restituere paucio conatus sum, quamquam quid sibi velit Firmus, non affectuum me esse profitear. Num *Attica Apis* heic intelligenda, quae dicendi forma apud antiquos usurpata est, ut Attica facundia significaretur? Tum sensus foret: si perges me laudare, ego facundiam tuam uberioribus laudibus aggrediar, ac saturabo.

Ἡλίῳνι. κή.

Helioni. XXVIII.

Ως τοῖς διψῶσιν ἢδὲ γίνεται τὸ ποτὸν, ὥτως τοῖς συντυχίας ἱρῶσι τὸ γράφειν, ὅταν ταύτης κατόπιν ἐρχονται. Κἀγὼ τοίνυν ἐπιτείναντός μοι τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀπολείψεως χρόνου, ἀτμίως ἤλθον ἐπὶ τὰ γράμματα, ὡς δὲ αὐτῶν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ σε μέλλων ἐντεύξασθαι: ἀπαιτῶν τὸ αὐτίκα ἡμᾶς ἀντιγράφοις ἀμείψασθαι, ὃ ποιῶν συνηθὼς καταξίς, ὅπως ἔχεις περὶ ἡμᾶς, δηλῶν τοῖς πράγμασιν.

Ut sitientibus dulcis est potus, ita iis, qui congressum amicorum expetunt, scribere, quando ab iis abesse coguntur. Igitur & ego, intendente mihi absentiae tempore cupiditatem, libentissimè ad scribendum me contuli, quasi per literas cum magnificentia tua colloquuturus. Exigo autem, ut confestim nobis rescribendo mutuum rependas: quod facere pro more tuo ne dedignere, ut reipsa palam facias, quomodo erga nos affectus sis.

Φλω-

Flo-

Φλωρεντίου. κθ'.

Florentio. XXIX.

Τὴν πρὸς αἴλιον τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας τιμὴν ὑπὲρ τὸν ἑμαυτῷ λογισάμενος δύναμιν, ἐπὶ τὴν σοι φίλην τῷ Πάτῃ κατέφυγον ἰορτῆς, τὰ ἐπὶ ταύτης σύμβολα διεχθῆναι παρ' ἡμῶν εἰς τιμὴν τῷ θεῷ παρακαλῶν. Ἀ' προσδίζουσαι αἰδοὶ τῆς ὑπὲρ ὑμῶν πρεσβευούσης. καταδέξαμενος δὲ ἀντιδὸς ἡμῖν τὸ διηλεκτὸς ἔχει ἐπὶ μνήμην, ἡμᾶς φιλοῦντας φιλεῖν καταξίων.

Tibi dignum magnificentiâ tuâ honorem à me tribui non posse reputans, ad carissimum tibi Festum Paschatis diem perflugium habui, obsecrans, ut Symbola, quae in illo fiunt ad honorem Numinis, à nobis suscipias. Haec igitur reverenter accipe, die hoc Festo pro nobis apud te legationem obeunte. Ubi verò acceperis, id nobis repende, ut perpetuò nostri sis memcr, nosque tui amantes amare digneris.

NOTAE.

AD Florentium Illustrem virum nonnulla mittit munera, nempe *Symbola*, quae solenni sancti Paschatis die peragi solebant. *Symbolorum* autem nomine Graeci Patres tum Sacramenta, tum ipsam praecipuè Altaris incruentam Hostiam olim designavere. Heic tamen *Eulogias* Graecorum more significari, certum arbitror, videlicet aut edulia quaedam, aut alia hujusmodi à Sacerdote Paschali die benedicta; cujus rei vestigia nostris in Ecclesiis adhuc superfunt. Pro α' προσδίζουσαι, fortasse legendum α' προσδέξατο.

Ἰσιδώρου. λ'.

Isidoro. XXX.

Καὶ τίτιαν μάλλον ἤρμοσεν τὴν περὶ τῆς ἱερᾶς τροπῆς ἀγγελίαν ἡμῖν πρὸ τῷ σὺ μεγέθους χαρίσασθαι; τίς δὲ τοσούτος, ἢ ἀνδρὸς σιμῶναι, ἢ ἱπαινέσθαι τρόπον, καὶ ἐταῖρον ἡμῖν ποιῆσαι πρὸ τῷ γνωρίμῳ τὸν καλὸν τε καὶ ἀγαθόν Κάνδιτον, ἢ ὁ ῥαδίως δυνάμενος τοῖς μικροῖς περιτιθεῖν μέγεθος;

ET quemnam plus decuisset; quàm magnitudinem tuam, de sacra mensa nuncium mittendo nobis gratificari? Quis praeerea talis, et tantus esse potest, vel in homine cohonestando, vel in ipsius moribus commendandis, dum Canditum virum antea ignotum, sed honestum, ac probum, ami-

γεῖθος; Εγὼ δὲ ἡθδεῖς τὴν κατὰ τὴν ἱεράν τράπεζαν ἐπιτυχίαν, ἣ δὲ εἰπὼν ἔχων, ὅσον ἡσθην τῇ ἐπιστολῇ: μύρα τε γὰρ ὄζει παιδεύσεως Ἀττικῆς, καὶ λεμῶνος μιμῆται κάλλος ἥρος ὡρα σύμμιχτον χάριν ταῖς ὁψεσιν ὑπογράφοντος. Ἐπαληθίζεται δὲ αὐτὴ καὶ χρυσῷ, τὸ γὰρ τῆς λέξεως εὐγενὲς ἢ τῷ μᾶλλον εἰκάζειν ἔχομεν. Τοῦτον δὲ σε ὄντα ὁ ἡμέτερος φυλάκτοισι σωτὴρ ταῖς ἰαυτῷ Ἐκκλησιαῖς σύμμαχον ἀγαθόν, καὶ προσάτην ἀκαταγώνιστον.

amicitia jungis, quam qui nullo negotio potest parvis magnitudinem conciliare? Ego verò, postquam iis, quae ad sacram pertinent mensam, cum delectatione gavivus sum, explicare satis nequeo, quantam voluptatem mihi attulerit Epistola tua; illa enim & disciplinae Atticae fragrantiam redolet, & prati venustate imitatur, verna tempestate omnigenam gratiam aspectui subjicientis. Illita autem ipsa & auro fuit; etenim dictionis nobilitatem hac verius imagine exprimere possumus. Te verò, quum hujusmodi sis, incolumem suis servet Ecclesiis Servator noster, commilitonem certè eximium, ducemque invictum.

NOTAE.

Quid sibi velit in hujus Epistolae exordio Firmus, divinare nescio. Fortasse hic sensus est. *Eulogiam* aliquam, idest munus aliquod in sacra Mensa benedictum, per Candidum (siquidem hoc viri alicujus est nomen) ad Firmum Isidorus miserat, simulque muneris, ac nuncii laudes elegantissimè descriperat. Nunc rescribit Firmus, cum eloquentiam, tum comitatem mittentis extollens. Epistolae tamen textum non carere mendis suspicor. Quod est ad Isidorum, Episcopi quidem nomine non donatur: attamen eo munere functus videri possit, tum quodd *Eulogias* ad Firmum miserit, tum quodd Firmus Deum rogat, ut illum ταῖς Ἐκκλησιαῖς ἰαυτῷ, *suis Ecclesiis* incolumem servet. Imo illum *commilitonem bonum*, & προσάτην ἀκαταγώνιστον appellat, quodd etiam interpretari possis *Praefidem irreprehensibilem*. Nihilominus quum haec Epistola referri etiam possit ad Isidorum virum Clarissimum, qui primò Praefectus Praetorio, tum Consul Ordinarius An. Ch. 436. fuit, ut ex Imperatorum sanctione contra Nestorium patet, aut ad alios seculi principes

eipēs viros: nil certi hac in re proferre nobis licet; & praefertim quum Iſidorum iſtum vocabulo τῆ μεγέθους, h. e. *magnitudinis* compellet, Episcopos verò nominare soleat titulo θειοπειθείας, aut ὁσιότητος, ſcilicet *pietatis*, aut *ſanctitatis*. Nimirum vigebat olim, non ſecus ac hodie, appellationum diverſitas; quibus indicabatur diverſus hominum gradus, ac munus.

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν. λα.

Eleufinio. XXXI.

ΣΤρατιῶτα τὸ πρόθυμον αὐτοῖς ἔργοις ἀποδείξάμενος Ὀμηρος ποιεῖται τὸν Βασιλεῖα τὸς παρακλητικὸς αὐτῷ πρὸς τὸς ἀγῶνας ἐπιδύοντι ἐνδιδόναι λόγους. Ἐμοὶ δὲ πρὸς τὴν τῆς λογιστικῆς συμπεριφορῆς ἐγγράφηται αἱ ἐπιστολαί, ἵνα τῇ τῆς ποσειδῶνος ἐν ἡμέρᾳ γυμνασίου ὁ παλαιὸς κατέχει λόγους. Ἐνταῦθα δὲ ἔχῃ ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἵνα αὐτὸς ὅλος ἀριθμῇ ἐς παρατεταμένους τῇ προδοκίᾳ. Εἰ οὖν ἐπακολουθήσει ἐς ὅψι γυνώσκει, τὸ ἔργον, ἀρκίσει εἰς θεραπείαν τῆς προλαβῆσης παρατάξεως. Εἰ δὲ ἐπιμένῃς, μὴ τὰ τῆς παροιμίας πείθοιμεν: ἐπαγγελίαις τρεφόμενοι, καὶ συντριβόμενοι τῷ λιμῷ.

Millitis alacritatem, quae in ipso officio praestatur, commendaturus Homerus, Regem induxit, qui ad ipsum militem jam in pugnam properantem exhortationem adhiberet. Ego verò sapientiae tuae cunctationem per Epistolas excitare decrevi; etenim amantes, ac desiderantes, uno die senescere, vetus ait verbum; nunc autem non dies tantum, sed & annos integros numerare possumus jam expectatione distenti. Quod si aliquando, licet serò, effectus consequatur, id satis erit ad curam praeteritae distentionis. Sim autem in mora perseveraveris, vide ne iis malis afficiamur, quae sunt in adagio: promissis enutriti, & fame enecti.

NOTAE.

IN Epistolae exordio ad Iliados Lib. IV. respicit Firmus, ubi Agamemnon

Οὓς μὲν ἐπιδύοντας ἴδοι Δαναῶν ταχυπόλων,
Τὸς μάλ᾽ αἰσθάνεσθαι παρυσίαν ἐπίσσειν.

Quos quidem properantes vidisset Danaorum celeres equos habentium;
Hos valde horrabatur assistens verbis.

Top. XII.

E e e

Contra

Contra verò Eleusinium ad se venire cunctantem, quando aliud non poterat, sollicitare per Epistolas constituerat Firmus noster, suam elegantiori adagio impatientiam excusans, nempe quoddam *amantes*, sive *desiderantes uno die senescunt*. Hanc paroemiam à Theocrito ille accepit, cujus est versus in Aëta :

Οἱ δὲ ποθόντες ἐν ἅματι γηράσκουσι.

Verum quos amor angit, in una luce senescunt.

Proinde conqueritur Firmus, quod non dies tantum, sed totos annos Eleusinium expectare cogatur; quanquam praeteritam moram se oblitterum spondet, dum aliquando veniat. Quod si adhuc adventum distulerit Eleusinius, se promissis adhuc nutritum, fame tandem esse enecandum ait, quibus verbis ad alterum alludit adagium.

Ἐκδίκη. λβ'.

Ecdicio. XXXII.

Ἐρωτήσαντός τινος τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτε αὐτῷ εἴη τὰ χρήματα, ὅδε τὸς φίλος αὐτῷ ὑπέδειξεν, ἐν ταύτοις εἶναι μνησὺν τὸς θησαυρὸς. Κάκεινῳ μὲν γὰρ πλατύνει, εἰα δὲ βασιλεῖ, κατ' εἰρωνείαν ἰδοκεῖ ἡ ἀπόκρισις γεγενῆσθαι: ἔμοι δὲ τῷτο μόνον ἔχοντι χρήμα, καὶ ἐπὶ τοῖς φίλοις φρονῶντι, καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν χρεῖαν εἰδέναι ἱτιμελὲς, καὶ ὅσον πλεῖον εἰς χρημάτων περισσίαν: μόνον γὰρ κτήμα αἴτυλον, μή τι χρόνῳ μαραινόμενον, καὶ ἐν ταῖς ἀτολίαις σι τοῖς στεδαίοις διὰ τῶν γραμμάτων αὐξήμενον.

Interroganti cuidam Alexandrum, ubinam ejus divitiae forent, amicos ei Rex ostendit, suos in his thesauros esse significans. Ille quidem dives, ut par est esse Regem, videbatur adhibuisse in responsione dissimulationem; mihi verò has tantum possidenti divitias, & unice in amicis gloriantem, una est cura cognoscere, quanta ab ipsis utilitas proveniat, & quantum hae reliquis divitiae praestent. Haec enim sola possessio est, quae nec vi diripi, nec tempore absumi potest, quaeque inter probos viros, quamvis locorum intervallo disjunctos, per literas augetur.

Δομετιανῷ. λγ'.

Dometiano. XXXIII.

ΚΑΙ τοι τοσῶτον προσημαρτύ-
ραι τῇ λογιότητι σε τὰ ἡ-
μέτερα γράμματα, ὅσον ἡ τῷ πράγ-
ματος ἰδέσθαι ἔκβασις. Ὁ μὲν τε
γὰρ ἰφάνης, καὶ τροπῳτάμενος τὸς
ἐναντίας ὑπέσρεψας, ἐπιφανέστερον
νικήσας, ἢ ὁ τῷ Πηλέως παρ' Ὀ-
μήρῳ τὸς Τρῶας. Εἰ δὲ ἦττων τῆς
ἀξίας ὁ παρ' ἡμῶν ἱκανός, τῇ τῆς
ἐπιστολῆς λογισαί συμμετρία. τίς
γὰρ αὖ τὸ κατὰ τέχνην ἐγκώμιον ἐν
ἐπιστολῇ μέτρῳ δηλώσει; Ἐγὼ δὲ
τὸ λοιπὸν ἥξω δι' ἑμαυτῶν θεραπεύ-
σων, συμμαχίῃ λαβὼν τῆς τε πε-
ρὶ πάντας σπουδῆς, καὶ τῆς φιλο-
τιμίας τὸς παρὰ τῇ λογιότητι σε
τιμωμένους τῇ μνήμῃ Μάρτυρας.

Tantum equidem literae no-
strae testabantur prudentiae
tuae, quantum rei exitus compro-
bavit. Simul ac enim te ostendi-
sti, illico adversariis debellatis,
regressus es, illustrius eos vincens,
quam Pelides apud Homerum Tro-
janos. Sin autem tuis meritis mi-
nor nostra laudatio, hoc Episto-
larum modulo adscribe; quis enim
encomium ex arte factum Episto-
lae mensurâ comprehendat? Ego
verò, quod reliquum est, veniam
ipsemet, curaturus, & studii erga
omnes, atque benevolentiae socios
accipiam, eos, qui à prudentia
tua memoriâ honestantur, Mar-
tyres.

NOTAE.

IN MS. Codice titulus minimè integer praeponitur, quum illic
tantum scriptum sit Δομετ. Mihi Δομετιανῷ perspicuè legi posse
visum est, quippe inter S. Nili Epistolas una est ad *Domesianum*
perscripta, qui nescio an cum nostro quidquam commune praeter
nomen habeat. Huic autem illustri viro Firmus gratulatur, quòd e-
xitu felicissimo suos profigarit adversarios. Se quoque profecturum
esse ad illum pollicetur, nescio quid de Martyribus addens.

Εὐανδρίῳ Ἐπισκόπῳ. λδ'.

Evandrio Episcopo. XXXIV.

ΕΔιπλασίασας ἡμῖν τὸν τῆς ἰορ-
τῆς χρόνον, ἀναψεύσάμενος αὐ-
τὴν τοῖς τῆς φιλίας συμβόλοις.
Καὶ λευκὴν ἀτιγῶς ἠγάγομεν ἡ-
μέραν τῶν τῆς θεοτιβείας σε γραμ-
μάτων

Is Festi diei tempore frui no-
bis visum fuit, postquam ip-
sum amicitiae tuae symbolis re-
novasti. Et certè pietatis tuae li-
terae effecerunt, ut albus dies no-
bis

E e e 2

bis

μάτων ἐπιτυχόντις. Γράφει τοίνυν, καὶ μίμνησο παρακαλῶ, ἵνα μὴ λήθῃς ἡμῖν ὁ τῆς σιωπῆς χρόνος γίνῃται πρόσκαιρος: τῆς δὲ σῆς εἰληφῆς εἰρήνης ἔχειν ἡμῖν διδῶς συνθήμα-
πα τὰς ἐπιστολάς.

Ἀκακίῳ Ἐπισκόπῳ. λί.

Acacio Episcopo. XXXV.

ἸΚανὸν ἡδυσμα γράμμασιν μετ' εὐλογίας ἰχθύς, θάττον ἢ λόγος παρ' ἡμᾶς ἀφικόμενος, καὶ τὴν τῆς θεοσιβείας σε περὶ ἡμᾶς τῷ τάχει τῆς ἀφίξεως μνηύσας σχίσιν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν τῷ αἵρος διέφυγε βλάβην, καὶ ὡς ὑπεῖπεν ἐκ τῷ γέγονος ἀνανηξάμενος τοταμὴν ἐπιτήδειον ὄψον πρὸς πανδαισίαν γηγίνηται. Καὶ πλήρης ἡ τράπεζα τῷ δεξιῷ θύματος πρὸς πολλὰ ταῖς καρυκταῖς ἀρμόσασα, ὡς μικραὶ εἶναι τὴν Ἀλκινόου τρυφὴν, πρὸς τὴν σὴν ἐξεταζομένην φιλοτιμίαν, τῶν ἡμετέρων περιτυμάτων διαδό-
δόντων τοῖς διομένοις.

A Ccommodatum condimentum literis fuit piscis ille, qui dicto citius ad nos pervenit, pietatis tuae erga nos affectum sui adventus celeritate significans. Etenim & aëris inclementiam vitavit, & veluti heic è proximo emerfus fluvio commodissimum ad lautissimam coenam edulium est factus. Et sanè praestanti victima hac instructa mensa ita condimentis suis ad usus plures interviit, ut si cum tua magnificentia conferrentur, inferiores esse viderentur Alcinoi deliciae, vel nostrae coenae reliquis in pauperes distributis.

NOTAE.

ET Epistola XIX. ad eundem Acacium scripta est, quem Episcopum fuisse Melitenensem, verisimile duxi. Ad Firmum ille Eulogiam, hoc est, piscem benedictum in mutui amoris symbolum miserat, eorum temporum sequutus morem, quibus per huiusmodi quoque munera Christianam Caritatem, atque communionem Episcopi fovere solebant. Quare gratias illi Firmus agit, multisque laudibus donum prosequitur.

Ἀλκινός. *Alcinoi*. In MS. Codice legebatur Ἀλκίον. Librarii errorem emendavi. Celebres fecit hortos, ac delicias Alcinoi Homerus Odyss. Lib. VII. ita ut in adagium transferint apud Poëtas, alio:

aliosque Scriptores. Quamobrem Plinius merito haec scripsit Lib. XIX. Cap. IV. *Antiquitas nihil prius mirata est, quam Hesperidum hortos, ac Regum Adonidis, & Alcinoi.* Virgilius, Propertius, Ovidius, Statius, & alii Latinorum de iis mentionem fecere. Fecit & Nazianzenus in Carm. ad Vitalianum.

Λιοντίῳ Ἐπισκόπῳ. λς'.

Leontio Episcopo. XXXVI.

Α Κατάλλακτον μῖσος τοῖς οἰ-
κέταις πρὸς τὰς διαπύτας ἐ-
στίν, οἱ τὰς κεκτημένους ἀποδιδρά-
σκοντες ἑτέροις δουλιεύειν μᾶλλον ἢ
τοῖς οἰκείοις διαπύταις ἀνίσχονται.
Τὸτο δὲ καὶ τῷδε οἰκίται τιτοῦ-
κασι, ἀποδράντες γὰρ αὐτὸν τοῖς
αὐτόθι ἱμνωλίῳ λέγονται τό-
ποις. Τότους κίλευσον ἀγερυνηδίν-
τας, καὶ ἀλόντας μετὰ ἀσφαλε-
στάτης φρενὸς ἐν τὰ τῆδε παρα-
τεινθήναι, δικαίαν καὶ ὀφειλουμέ-
νην τῷ βίῳ σὺν, ἡμῖν τε, καὶ τοῖς
δὲ ἡμῶν αἰτήτασι παρεχόμενος τὴν
χάριν.

Inexorabile odium in dominos
famulis est, qui à possessori-
bus suis se fuga subducentes, aliis
inservire, quàm domesticis, pro-
priisque dominis malunt. Idem
autem contra hunc etiam praestite-
re servi, siquidem postquam ab ipso
fuga sese subtraxere, in istis
latitare dicuntur locis. Hos igitur
jube conquistos, & captos, sub
tutissima custodia ad regiones no-
stras remitti justam utilemque vi-
tae tuae, nobisque, & iis, qui
per nos opem tuam implorant,
gratiam rependens.

NOTAE.

Improbi quidam servi legitimo sese subduxerant domino, & in
Leontii Episcopi Dioecesi latitare dicebantur. Eorum itaque do-
minum Firmus Leontio commendat, ut hujus ope servos recuperare
possit. Concilio Chalcedonenſi Anno 451. interfuere tres minimùm
Leontii Episcopi, nempe *Episcopus Araxi Lyciae*, *Episcopus Ascalo-
nae Palaestinae*, *Episcopus Magnesiae Maseandri*. Ad unum ex his
fortasse data fuit haec Epistola. Iſidorus quoque Pelusiota Epistolam
II. Lib. V. ad Leontium quemdam Episcopum scripsit.

Κυρίλ·

Κυρίλλῳ Ἐπισκόπῳ. λζ'.

Cyrillo Episcopo. XXXVII.

ΤΑ' μὲν ὅσα περὶ τῆς τῶν γραμμάτων ἐστὶ διηγήσεως οἷδα κοινοῖς τε γράμμασι, καὶ τῶν παρ' ἑκάστου τὴν ἀγιότητά σου διδιδασγμένην. Ἐγὼ δὲ γράψαι ἐπέχθησ' ἃ πίπονθα: τοῖκα γὰρ τὴν Στησιχόρου παλινοῦδέαν εἶδεν, ἑκάνα ποδῶν, ὧν πρότερον μακράν (*) ποιοῦμεν κατηγορίαν. Τὴν γὰρ ἐν Ἐφέσῳ διαγωγὴν δυσχεραίνων, καὶ ἀσμένως ταύτης ἀπαλλαγείς, νῦν ἔρῳ αὐτῆς πόθῳ τῆς σῆς ὁσιότητος ἠνάγκασμαι. ὅτω πρὸς τὴν ἐπισυμίαν (**) ἱκκαίομαι. Ἀλλ' εἴ τις καὶ σοὶ λόγος ἡμῶν, θεοφιλίστατι, γράφει, καὶ μέμνησο ἃ τοῖς φίλοις ἐπιτινίσσεται, τὰ δὲ πράγματα συντόμως εἰπεῖν, πρὸς εἶδεν τῆς ἐλπίδος ἐφ' ἑκάτερα σφιφομένης.

ΟMnia quidem, quae de literarum narratione feruntur, tum è publicis, tum è privatis Epistolis Sanctitatem tuam didicisse cognovi. Ego vero scribere properavi, quae sum passus; visus enim sum Stefichori palinodiam canere, quum ea nunc amem, quae antea graviter, ac prolixè accusabamus. Ephesi enim moram molestè ferens, & ab ipsa liberari cupiens, nunc illam amare desiderio tuae Sanctitatis sum coactus: adeo ad id, quod tu desideras incendor. At si tibi quoque, ò Deo carissime, nostri est aliqua ratio, ad me scribe, eaque, quae ab amicis excogitata sunt, relque ipsas, breviter referre memento, spe temere utrinque fluctuante.

NOTAE.

AD Cyrillum sanctissimum Alexandriae Episcopum scribit Firmus, significatque, sibi moram Ephesi, antea ingratam, nunc placere illius causâ, & amore. Nemo est, qui Cyrilli potissimum operâ Ephesinam Synodum coactam fuisse non sciat; quare cur ad illum Firmus haec scribat, facillè intelligas. Sed quando scripta fuerit haec Epistola, & quid ille significet, quum memorat τὴν τῶν γραμμάτων διήγησιν, *literarum narrationem*, uti & alia, quae heic obscurè innuuntur, difficillè assequare. Illud certum, nempe inter ferventiores Episcopos, qui eidem universali Concilio interfuere, impiumque Nestorium damnare, Scriptorem nostrum excelluisse, &

S. Cyril.

(*) Fort. *trouéant*.(**) fort. *addend.* *est*.

S. Cyrillo semper in sententia ferenda fuisse concordem; sicuti ejus Concilii Acta perspicue testantur.

Οὐαλερίω Επισκόπῳ. λή.

Valerio Episcopo. XXXVIII.

ΗΡετό τις τὸν Ἀλῆξανδρον, ὅτι αὐτῷ οἱ θησαυροὶ εἴεν. ὁ δὲ τὰς φίλους εἰδείξεν, ἡπόρει γὰρ εἶναι, τοιούτων, οἷος εὐρον καὶ γὰρ νῦν εἰς γνώσιν τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἔλθων. Καὶ ἔχομαι τῷ θησαυρῷ, καὶ φυλάττω τούτου, χρυσῇ (*) σῆλη τῇ καρδίᾳ τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἐγγαράζας τὴν μνήμην. Καὶ φυλάττετέ μοι ταύτην εἰς αἰεὶ, καὶ μνήμης ἀξιοῦντες, καὶ γράμματι δεξιζήσμενοι. Τὰ δὲ τὸ πράγματος ὅπως ἔχει, τί δὲ λέγειν, Σισύφιον πέτρον κυλιότων ἡμῶν; καὶ ὅταν πρὸς τῷ τέλει γεινόμεθα, πρὶν ἢ ὑπερβάλλεσθαι τοῦ λόγου ἐπὶ τὰ αὐτὰ φερομένη τῇ λήθῃ, ὥς μηδὲν εἶναι τῶν προλαβόντων ὄφελος πόρων. Ἀλλὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν ἔργον γιγνέται, καὶ τῆτον ὑπερβῆναι ποτε, καὶ ὑμᾶς ἀρεθῆναι τῶν δυσχερῶν, καὶ εἰς ταυτὸν ἀλλήλοις ἔλθω: τὸτο γὰρ οἶμαι τῶν μακρῶν πόρων γιγνέσθαι πέρας.

Interrogavit Alexandrum quidam, ubinam ipsius thesauri forent: & ille amicos ostendit; abundabat enim, ut puto hujusmodi viris, quales ego quoque inveni, tuæ Sanctitatis notitiam adeptus. Et certè thesaurum hunc arctè complector, & servo, quum in aurea columna, hoc est in corde Sanctitatis tuæ memoria mei insculpta fuerit. Hanc ergo mihi aeternum servate, tum me dignando memoria vestra, tum per literas complectendo. Quæ verò ad negotium spectant, quomodo se habeant, quid attinet dicere? Sisyphi saxum adhuc volumus; & si interdum ad finem accedimus, saxum in eundem ante recidit locum, quàm fastigium superetur, ita ut nullus nobis sit ante susceptorum laborum fructus. Vestrae tamen preces efficient, ut hoc tandem superimponatur, & nos incommodis liberemur, & in idem invicem conveniamus; hoc enim puto diuturnis laboribus finem esse impositurum.

NO:

(*) fort. aliquid addend.

NOTAE.

IN subscriptionibus Chalcedonenſis Concilii Oecumenici memoratur *Valerius Laodiceae Phoeniciae Episcopus*. An idem cum isto fuerit, ad quem ſcribit Firmus, incertum. Negotium, quod ſubobſcure heic innuitur, Neſtorii cauſſa fuiſſe videtur, quam Scriptor noſter amicè componi poſſe haudquaquam cenſet. Hinc more Siſyphi ſaxum fruſtra verſari ait. Quae ſi vera ſunt, ad Epheliſini Concilii tempora intelligimus referendam eſſe Epiſtolam iſtam.

Εὐκρατία. λθ'.

Eustratio. XXXIX.

Εἰ ἀγνώτα τῇ θαυμασιότητι σου συνιστάει ἡμελλον, ἴδει μοι προοιμίον, καὶ τῆς περὶ αὐτῶ διηγῆτις, τίς, καὶ πόθεν, καὶ ποδαπός, καὶ ὅσον τῷ ψάλλειν τῶν τε νῦν, καὶ προτέρων κειράτηεν. Ἡτ' ὄντα δὲ σε πολλὰκις δὲ αὐτῷ τοῖς θεοῖς ἄσμασι μετὰ σώφρονος ἡδονῆς, ἐξευμαρίσαι αὐτῷ παρακαλῶ τὰ προκείμενα, καὶ δὲ ἐ αὐτῷ, καὶ διὰ τῶ μεγαλοπρεπέατος Κόμητος ἀρεθῆναι αὐτὸν τῆς ἐκ διαβολῆς παρὰ τινῶν γενομένης συκοφαντίας. Παρασχεύασαι, καὶ δὸς τὴν χάριν, δὲ ἡμᾶς ἀπευσάμενος τὸ φιλόνηκον, ἵνα μὴ ἔλεγχος ἡμῖν τὸ πρᾶγμα πεπλασμένης φιλίας γίνηται: λυπήσεις γὰρ ἐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν μητέρα σου τὴν Ἐκκλησίαν ἐν ταμέργῳ διεξάμενος τὴν παράκλησιν.

Si ignotum virum magnificen-
tiae tuae commendaturus es-
sem, oporteret me proemiis, &
narratione uti, referendo quis es-
set, & unde, & cujus, & quan-
tum in plallendo non viventes
tan ὤν., sed & majores nostros
superarit. Verum te, quem saepe
honestia voluptate, ac delectatio-
ne in divinis Canticis ipse imple-
vit, brevibus obsecro, ut quae
instituit, facilia illi reddas, atque
ut per se ipsum, & magnificen-
tissimi Comitum ope, calumniam
sibi per aliquot obtrectatores in-
structam effugiat. Nostrā itaque
causā da operam, & hoc illi prae-
sta, ut omnis contentio, ac per-
tinacia repellatur, ne fictae ami-
citiae notam nobis hoc negotium
inurat; dolore enim non me dum-
taxat, sed Ecclesiam quoque ma-
trem tuam afficies, si obiter, ac
perfunctoriē commendationem i-
stam accipies.

Εῦ.

Εῦ.

Εὐτ. γ. μ.

Euprio. XL.

Εἰς καιρὸν ἵσκειν ἡ δίκη τιτα-
μιῦνται τῶν εἰς ἀμνησιν ὧν
ἠδίκησεν ὑπὸ σοι χριτὴ τῆς δίκης
βραβυομένης. Καὶ καταξίωσον πα-
ρακαλῶ μαθῶν, ὅσα τιτόληται
αὐτῷ κατὰ τῆδε, καὶ ἐτεξέλθῃ
ἀνδρικῶς τῇ ὑποθήσει, καὶ βοηθῇ-
σαι τῷ ἠδικημένῳ, καὶ δίκας εἰ-
πράξασθαι τὸν ἀδικῶντα, τῆς τι-
μῆς τὸ δίκαιον γνωμμένης σπουδῆς εἰς
ἡμετέραν περιστάσις τιμῆς.

Εἰμαδίῳ Εἰσπικίτῳ. μά.

Γραῖον μοχθηρὸν ἀποταξάμε-
νον πρότερον τῷ βίῳ, εἴτα δι-
κωτῆσαν εἰς πᾶν ἀντιβίαν ἐλλη-
κός, μικρὸν ἡγητάμενον ψεύτα-
σαι τὴν πρώτην ὁμολογίαν, συνέρ-
γει τῷ κεκοινονηκότη τῆς ἀμαρτίας
χρῶμενον, ἐφῶδες ὑπόληψεν κατὰ
τῆσδε, καὶ τῶν ὄντων αὐτῇ ἀρπα-
γὰς, καὶ ἀνδραπόδων ἀφαιρίτης,
ἡδεμίαν ἐλλείπον μοχθηρίας ὑπερ-
βολὴν εἰς τὸ προσδεῖναι ἀμαρτίας
ἐφ' ἀμαρτίας. Τῷτο ὑπὸ τῇ σὴν
θεοσίβειαν μετοικῆσαν, καὶ τῆς εἰς
τὸν Χριστὸν ἀνήσεις, καὶ τῶν με-
τὰ ταῦτα τολμωμένων εἰσπραχθῆ-
ναι δίκας κίλυσάτω ἡ ὀσιότης σε,
καὶ ἀποκηρυχθῆναι αὐτὸ πάσης Ἐκ-
κλησιαστικῆς κοινωνίας, εἰ μὴ δο-
κιμάσεως, καὶ αἰ: εἰ δὲ μὴ τῷ-
το, ἀκρι γυν τῆς τῷ πράγματος
διορδωτικῆς.

Tom. XII.

Viro huic videtur poena op-
portunè in futurum dilata
ad eorum propulsationem, quae
parrata sunt, causâ sub te iudice
constituta. Proinde dignare quæso
discere, quaecumque contra hunc
molutus est adversarius, & causâ
viriliter peragere, & opem
injustè oppresso asserre, & ab in-
justè opprimente poenas exigere,
sedulamque in implenda iustitia
operam adhibere, ut officium hoc
meum aestimasse videaris.

Helladio Episcopo. XLI.

Scelesta muliercula, quae pri-
mò renunciaverat seculo, dein-
de luxuriae causâ in omnem im-
pietatem effusa est, quaeque pa-
rum ducit id quod prius professa
fuerat, operibus nunc improbare,
quaeque adjutore particeps pecca-
ti utitur, insursum facere ausa
est adversus istam, bona ejus di-
ripere, mancipia tollere, nullum
relinquens sceleris genus intactum,
atque inausum, ut prioribus fla-
gitiis nova adderet. Ab hac igitur
femina, quae ad pietatem tuam
demigravit, quòd Christum ne-
gaverit, quòd posthaec alia tenta-
verit, poenas exigi jubeat Sancti-
tas tua, eique omni Ecclesiastica
communione interdicit in perpe-
tuum, si tibi placuerit; sin minus;
donec se ad bonam frugem rece-
perit, & rem emendaverit.

F f f

NO.

NOTAE.

Helladios tres Episcopos Firmi, & Ephesinae Synodi temporibus, floruisse comperio, nempe *Adramyssi*, *Prolemaidis*, ac *Tarsi*. Eorum primus in Catholicorum castris contra Nestorium militavit. Reliqui duo pro infelici Haeretico steterunt, & Conciliabulo Ephesino interfuere. Ad Helladium tamen Tarsensem, antequam Nestorii erroribus implicaretur, hanc Epistolam à Firmo scriptam fuisse, verisimile videri potest, etenim à Caesariensi non longè distata erat Tarsensis Metropolis.

Δανιὴλ Ε'πισκόπων. μβ'.

Danieli Episcopo. XLII.

Εἴ ἢν σύμβολα τῆς προαιρέσεως ἐπὶ τῷ προσώπῳ φέρειν τὸς πονηρὸς, ἤκει ὁ δῶνα, καὶ μηδενὸς ἐπιστάτος τῇ κατηγορίᾳ, ὡςθεὶς τῇ θεοτελείᾳ σε, ὑπόδικος γενίσθαι τοῖς τολμηθεῖσιν ἐγκλήμασιν, ἐπειδὴ λωποδυτῆτας ἀνθρώπων ἐνλαβεῖς, καὶ σιμνὸν ἡρμένους βίον, καὶ περιελὼν αὐτῶν τὰς πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμὰς, ἐντεῦθεν ἀποδράς πρὸς τὸν ὑπὸ τὸν θεοτέλειαν σε τιταγμένην μετίσῃ. Τῶτον ὑποδεικνύμενον κέλυσον καὶ τὰ πράγματα, ἃ ὑπεξείδτε, ἀποκατασῇται, καὶ παραδοθῇται τοῖς ἀφικομένοις, ἐν ταῦτα μετὰ τὸς ἐλίγχους εἰς σωφρονισμὸν τῶν ἔγω προηρημένων δίκας ὑφίσχοντα. Ἰκανὸν δὲ εἰς ἀναίρεσιν ἀδικήματος τὸ μὴ οἶσθαι τινὰς ἐν ἀλλὰ τῶν τόπων διαφεύγειν τὴν τιμωρίαν, καὶ αὐτόθι, καὶ παρ' ἡμῖν ἐπιμελῶς τῆς τῷ δικαίῳ φυλακῆς τιμωμένης.

SI propositi sui signa in vultu improbi circumferrent, satis quidam, vel nemine accusationem intendente, à pietate tua conspectus, patratum facinorum reus appareret; postquam enim pios viros, & piaae vitae cultores expulavit, & quae ad vivendum necessaria sunt, ab eis abstulit, hinc fugam arripiens in regionem pietati tuae subjectam demigravit. Istum igitur indicare jube res substractas, distractasque, easque restituere, & advenientibus tradere, heic, postquam de omnibus convictus fuerit, ad coercendos eos, qui idem vitae propositum tenere, poenas subitum. Illud verò ad tollendas in posterum injurias aptissimum erit, si non credatur, quosdam locorum mutatione ultionem, atque castigationem vitare posse, pateatque, tum istic, tum apud nos, jus integrum diligenter servari.

NO.

NOTAE.

DUO Danieles Ephesino Concilio interfuere, quorum unus *Coloniae*, alter *Dardaneorum*, seu *Dardaniae Lybiae*, Episcopi fuerunt. Vixit iisdem quoque temporibus Daniel Episcopus *Fauſtinopolitani*, erroribus Nestorii additus. In Actis etiam laudatae Synodi Ephesinae Daniel *Darenſis*, aut *Darnei* Episcopus numeratur. Verum *Dardanienſis* ibidem legendum reor, & Librarium dumtaxat errore factum, ut hic tamquam alius à supra memorato recenseatur. Credibile est, ad Danielem *Colonienſem* Episcopum referendam hanc Epistolam esse; *Colonia* quippe Civitas in Provincia Cappadociae Secundae fuit, atque adeo non diſſita à Caesarea.

Γραχίω. μγ'.

Inacbio. XLIII.

Η Νεγκε καὶ καθ' ἡμᾶς χρόνος Ἐλίνην Λάκαιναν πολέμων ὑπὸύσιον, ἧς τῷ κάλλους ἐν ἀπολαύσει γεγονὼς βραχυκία εἰς τὰς σὰς πολλάκις ἀναπέμπειν ὄρηματα χέιρας, οἷα δὲ Τρῶες ἐβαλεῦσαντο περὶ τῆς ὁμωνύμου. Ἐγὼ μὲν μακρότερον πόλεμον ἢ κατ' αὐτὸς πολυμέμενος μέχρι νῦν διετίλιστα. τίς γὰρ ἐν ἐρίσει τῆς ταύτης ὠραιότητος γεγονὼς ὃς κόπας ἡμοὶ παρέτχει, καὶ πράγματα, ὅδεμίαν ἐκχειρίαν ἀσταζόμενος, ὅδε βραχυκίαν ἀναχωρῆν διδὼς τῷ πολέμῳ, τοσούτος ἢ ὁ πάντας ἐπ' αὐτὴν κερῶν θερμὸς ἔρως. εἰκότως. τί δὲ ἐκ ἡμελλόντων τῶν ταύτης ἡττάσθαι καλῶν, ὥρα σώματος ἐνέχσεως, σχίσται, καὶ ποδωκία εὐ μάλα κοσμημένης, ὥς μιᾷ πτώσει κατ' ἐχέσθαι πάντας τοὺς πανταχῇ πτώκας διδοικότας, καὶ τρίμοντας, ὅσας αὖ Ἐλίνης τὴν κατ' αὐτῶν

HAbuere nostra etiam tempora Helenam Lacaeam, bellorum materiem, cujus pulchritudine non diu me oblectans, saepe eam ad te remittere constitui, eadem utens deliberatione, quam Trojani de ejusdem nominis femina habuere. Equidem in pugna diuturniore, quam quae ab ipsis gesta est, hucusque perseveravi; quidam enim, quum hanc pulchritudinem expeteret, molestiam mihi, & negotium exhibuit, nullas in petendo ferens inducias, neque brevem intermissionem dans pugnae: tanto erga illam quisque incendebatur amore. Nec immerito; quei enim non capti fuissent ab hujus pulchritudine, quae formam adeo praestat, habituque corporis, & pedum pernecitate ornatur, ut unam ruinam omnes ubique lepores conciderent, timen-

F f f 2

tes,

αὐτῶν κρατεῖαν πύθονται; Τίτῃ δὲ τῷ δέος ἀπήλλαξα τὸς παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς ὄρεσι διαγούτας, εἰ τις ἄρα τε καὶ περιλείπεται τῷ λαθῶν ἰσχύσας διαδρᾶναι τὴν ταύτης ταχύτητα. Σὺ δὲ, τοῖς παύσιν ὀσιώτατε, θαύμαζε μὲν ταύτην ὅσον ἔχεις δυνάμειος, μικρὸς γάρ, οἶμαι, καὶ ὁ παντὶ σθίνει γινόμενος ἵπαιρος, εἰ γι τοῖς ταύτης ἀντίκειται καλοῖς. Εὔκαιρε δὲ γλώττη τὸν ἐμφαντα καὶ τῇ προσφιλεί, τῇ ἀπερίττω, τῇ λακωνικῇ, τῇ συντόμῳ, καὶ σαφέϊ, ὃ μάλιστα λόγων κάλλος δημιουργεῖν πέφυκεν. Ἀλλὰ δεῖοικα μὴ πως αἰσθητὴς ἦδη τῆς ταύτης παρυσίας τοῖς παρ' ὑμῖν λαγώοις ἐγγυνομένη τρίψῃ τόσας πρὸς φυγὴν: κακουργεῖν γάρ ὅντις σοφοί, εἰδῶσι πως καὶ ταῖς ἐξ αἰέμων αὔραις διὰ τῶν οἰκείων αἰσθητῶν τὰς παρὰ τινῶν αὐτοῖς μέλιτωμένας γινώσκων ἐπιβαλὰς. Γυν οὖν μὴ τῷτο γίνηται, μὴ δὲ τούτοις ἐλβῇ κατὰ σκοπὸν τὸ ἐγχείρημα, ὥρα τευχυτέραις τῆς αὐτῶν προσδοκίας τῇ κατ' αὐτῶν ἔξοδον γενέσθαι: ἔγω γάρ ἐμὶ μὲν λοιδορήσονται τὸν ὡς τοσαύτης αὐτοῖς λύμης αἰτίου γινόμενον, σὲ δὲ θαυμάζονται οἷα δὲ τοιάυτε κτήματος κύριον.

tes, ac trementes, quoties Helenae adversus ipsos expeditionem audiissent? Hoc autem metu illos, qui apud nos in montibus degunt, liberavi, si quis fortasse superest, qui latendo hujus celeritatem effugere potuerit. Tu igitur, omni ex parte vir integerrime, totis viribus hanc demirare: exigua enim, ut arbitror, laus omnis erit, quamquam in eam totum intendas animum, siquidem cum ejus comparetur dotibus. Lauda autem eloquio eum, qui misit, blando, simplici, Laconico, conciso, & claro: quae res maximè orationum pulchritudinem efficere solent. Verum timeo, ne lepores hanc adesse jam sentientes, fugam capeffant; sagaces enim quum sint, malitiâ quodammodo uti consuefunt, & ex ventorum auris per suos sensus praecognoscere structas sibi ab aliquibus infidias. Ne hoc igitur eveniat, neve illis ex sententia succedat conatus, tempus est, ut celerior eorum expectatione in illos eruptio fiat; sic enim mihi tamquam tanti exitii auctori convicium facient, te verò, quippe qui rem adeo eximiam possideas, mirabuntur.

NOTAE.

Mihi, quid nova haec Helena foret, nondum percipienti diu crucem haec Epistola fixit. Tandem Firmum de eane venatoria, cui nomen Helena, sermonem habere intellexi. Hanc ab aliis expetitam ille potius ad Inachium mittere constituit. Elegans pla-

planè, ac lepida Epistola, quaeque ad bellum Trojanum, Helenamque Lacænam, & Homerum alludit.

Εὔκλει δὲ &c. *Lauda autem Gr.* Hoc vult dicere: Helena minime pro meritis laudari potest, namque ejus dotibus vix par invenitur oratio. Lauda igitur eum, qui misit &c. *Pro διακωνικῇ*, quod erat in MS. mihi legendum videbatur *λακωνικῇ*.

Τῷ αὐτῷ. μδ'.

Eidem. XLIV.

ΕΠαφρόδιτος ἀληθῶς ἡ ἐπιστολῇ, καὶ Χαρίτων μετῇ, αὐτῆς τάχα τῆς τῶν ἐρώτων μητρὸς ἐργασαμένης αὐτὴν τοικίλῃν τῇ τῶν ὁνομάτων συνδήκῃ, καὶ τοῖς νοήμασι. Τὸ γὰρ ἀπὸ ὁμωνυμίας, καὶ πατρίδος, καὶ περιμαχητῆς γυναικὸς εἰς ὤραν, καὶ κάλλος βεβοημένης, συνθεῖσθαι ἔπαινον τῇ κοινότητι, τίς ἢκ' αὖν ἀγασσείη τὸν τελευτάμενον; Ἀλλ' ὅτι καὶ σαυτὸν ἡμῖν δίδωκας ἐν τοῖς Ἡρώτων ἀριθμῶν, τοσούτων ἐκείνων ῥύμῃ κρατήσας, ὅσων μὲν αὐτοῖς περιῆν ἀρρίσιον πληθός, καὶ στρατὸν ὅλον πρὸς τὴν μάχην ἐγγείραι. Αὐτὸς δὲ ἤρακτας τὴν σαυτῇ ῥώμην ἀντισήσας πολλοῖς, καὶ ἄθλον τῆς νίκης τὴν Εὐλέην λαβὼν ἀργυροποιεῖσθαι τινα, καὶ ὡς ἔπος εἰπὼν ἐκάλει γέροντος θυγατέρα. Ἡ δὲ οἷα τε θεῖν ἐπ' ἀκρῶν ἀντρίκιων, ὡς μὴ πτωκάς αἰρεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς τῶν αἰέμων μιμῆσθαι προᾶς. (*) Λεγόντων οἱ πεπεισμένοι: τοῖς γὰρ ἐνταῦθα λαγωῖς τοσούτων ἡμῶν κατεξαιρίσασθαι ὁ σὸς ἱέραξ δίδωκεν, ὡς μὴ δὲ πτωκάς εἶναι νομίζεσθαι ὑπὸ τῷ θαρρεῖν αἰέτως ἐπιλεῖν.

VEnusta sanè, elegans, Charitumque plena Epistola. Illam forsitan ipsa Amorum mater variam nominum compositione, ac sensibus ornatam elaboravit. Etenim quum à nominum similitudine, à patria, atque à femina, quae bellum concitavit, quaeque propter formam, ac venustatem celebrata est, ductum sit encomium Cineripedi: quis ejus auctorem non admiretur? Verùm inter Heroës te ipsum etiam numerandum nobis exhibuisti, tanto illis robore praestans, quanto magis eisdem fortium virorum superpetebat copia, quum ad pugnam acies integras excitabant. Tu verò solus satis fuisti, robur tuum multis opponens, praemiumque viatoriae Helenam accipiens quamdam, candidos pedes habentem, & marini, ut ita dicam, fenis filiam. Haec autem cursu potens est spicarum summa volatu perstringere, ut non lepores tantum vincat, sed ventorum etiam status aemuletur. Qui experti sunt, dicant; iis enim leporibus, qui haec

(*) Fort. *λεπίπτεω*.

πικανθονομένους τῆς φύσεως. Ἀλλ' ἔτος μὲν ἤξει παρὰ σε: τὴν δὲ γε Ἐλένην ἐπὶ κυνηγίσιον ἔχομεν, καὶ αἰῶσιν ἐπιτωθάζοντες ἀναγνωσόμεθα τὴν ἐπιστολήν. Εἰ δὲ διασωθεῖεν φυγόντες, ὅρα ὅπως ἀγωνισάμεθα πρὸς αὐτὸς ψευδομαρτυριῶν αἰσχρομένοι. Καὶ ταῦτα μὲν ταῦτα. Τῶν δὲ οἶνων ἑκάτερος τῶν Διὸς κήπων ἀπορρύζῃ ἐστὶ τίς νέκταρος, Ὁμήρῳ δεόμενος ἱπαινέτι, ἠδὺν λέγοντος, καὶ ἀκηράσιον, καὶ θεῶν ποτὸν, καὶ οἶον ἐκείνος ποιεῖσιν παρὰ πλείων ἐν Ὀδυσσεΐᾳ αὐτὸν Μάριον.

heic sunt, adeo nobis insultare dedit accipiter tuus, ut non amplius lepores esse videantur, prae nimia quippe confidentia obliti naturae suae. Sed hic quidem ad te revertetur, Helenam verò ad venationis tempus servabimus, & captis abblandientes legemus Epistolam. Quod si fugiendo invenerint salutem, vide quomodo contra illos dimicemus, falsi testimonii convicti. Et de his quidem satis. Quod enim est ad vina, utrumque dimanans ab Jovis hortis necitar aedepol sapit, atque Homero laudatore dignum est, qui dulcem, purum, immortalem, divinumque potum appellet, qualem nempe ille cecinit, Maronis vinum in Odyssaea tamquam reliquis praestantius laudans.

N O T A E.

HUjus Epistolae Auctorem titulus quidem Firmum facit; sed eam esse Inachio tribuendam, facile cuicumque patebit. Responsio, inquam, est ad praecedentem. Inachus & ipse ad Helenam Graecam, bellumque Trojanum alludens, canem venatoriam ad se missam, simulque Firmum mittentem laudat. Hinc etiam discere mihi videor, Inachium à Firmo nostro accipitrem antea accepisse, quo sese in avibus capiendis oblectaret. Propterea inquit: Nondum Helenā ad me profectā, eam accipiter tuus confidentiam leporibus attulerat, ut tamquam suae naturae immemores nobis insultarent.

Κονίποδι. *Cineripedi*. In MS. Codice scriptum est κονίποδι, vitiosum planè verbum. Itaque κονίποδι substituere placuit, qua voce canis *pedes cinericios habens* significatur. Id ex sequentibus quoque verbis colligitur; appellat enim Inachus Helenam ἀργυρόπεζαν, hoc est *argenteos pedes habentem*.

Μάριον

Μάρωνος. Maronis. Ne heic Virgilium à Graeco Scriptore significari arbitrere. Hic Maro Evanthei, seu Evanthis filius fuit, è cuius vineis exquisitissima prodibant vina. Philostratus in Heroicis de Protefilao scribens, Maronem eundem his commemorat verbis. Μάρωνα τὸν Εὐάνθους ἀδικοῖς ἀν, ἱπφοιτῶντα τὰς ἐν Ἰσμάρῳ ἀμπελῆς, καὶ ἡδυοῦνς αὐτὰς ἐργαζόμενον, φυτεύοντά τε, καὶ κυκλῶντα. ὅτε δὲ ὁράτας τοῖς γεωργοῖς ὁ Μάρων καλὸς τε, καὶ αἰβρὸς, καὶ ἀνακτινὺν πότιμόν τε, καὶ οἰνωδὲς. Idest: Maronem Evanthis filium injuria afficies, vineas in Ismaro sisas frequentantem, & ut suavissimum ferant vinum, efficientem, plantantemque, & perlustrantem: quum intersca ab agricolis pulcher, ac deliciosus spectatur Maro, possibile quid, & vinolensum spirans. Athenaeus verò Lib. I. Dipnosoph. Maraetici vini mentionem faciens, illud ita nuncupatum affirmat à Maraeca lacu vicino Alexandriae, & urbe lacui propinqua quondam amplissima, quae παρείληρι μὲν τοι τὴν προσηγορίαν λαβέσθαι ἀπὸ Μάρωνος, ἵνῃς τῶν μετὰ Διονύσου τὰς στρατείας πεποιθμένων &c. nomen accepis à Marone, uno ex iis, qui cum Baccho militarunt, &c. Cratinus quoque apud Pollucem vinum Maroneum ita commendat: εἰς Μάρωνα πίνομαι. Neque Maronem, idest, Maronis vina bibo. At audiamus Latinum aliquem Scriptorem, Plinium nempe Lib. IV. Cap. IV. Hist. Nat. ubi de vinearum cultura loquitur. Vini, ait, antiquissima claritas Maroneo, in Thraciae maritima parte genito, ut auctor est Homerus. Tum subdit; Maroneum vicies tanto addito aquae miscendum Homerus prodidit. Ab Homero itaque derivata eruditio, quem & Inachius in hac Epistola innuit. Sunt autem ejus versus in Lib. IX. Odyss. ubi ita loquitur Ulysses.

- Ἀτὰρ αἶγιον ἄσπὸν ἔχον μέλαρος οἰνωῖο
 Ἡδῖος, ὅν μοι ἔδωκε Μάρων Εὐάνθους υἱός.
 — Caeterum caprinum utrem habebam nigri vini
 Suavis, quem tibi dedit Maron Evanthei filius.

Infra vero addit:

Δῶκε δὲ μοι κρατῆρα πανάργυρον, αὐτὰρ ἔπειτα
 Οἶνον ἐν ἀμφοροῦσι δωδῆκα πασσιν ἀφύσσας,
 Ἡδὺν, ἀκηράσιον, θῆον ποτόν &c.
 Dedit autem tibi craterem totum argenteum: caeterum postea
 Vinum in amphoris duodecim omnibus haustum
 Suave, incorruptibile, divinum potum, &c.

Περγαμίου Χωριτισκώτη. μί.

Pergamio Chorepiscopo. XLV.

Γέροντα μὲν ἱλαττοῦμενον συγ-
 γνῶμης ἀξιῶσθαι τε-
 ριττόν. Προλαβὼν δὲ φιλανθρω-
 πία, καὶ ἡμᾶς ἐφελκύτω ποιῆταί
 σι περὶ τὸν ἄνθρωπον διζῶν, καὶ
 πρόδιδεῖται αὐτὸν, τῷτο παραφυλά-
 ξας τὸ μὴ τι ῥαδίως κατηγορεῖν,
 μὴ τι ἐξαιτέσθαι ἐνόχως.

Senem quidem, mentis jam non
 integrum, venia dignari, e-
 gregium est. Proinde, quum tua
 humanitate praeiveris, nobis quo-
 que auctor fuisti, ut benignè cum
 homine ageremus. Eum ergo ex-
 cipe, hunc servans morem, ut ne-
 que facillè accuses, neque facillè
 depreceris.

Finis Epistolarum Firmi Caesariensis.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΑΤΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

Epistolae 8.

JULIANI IMPERATORIS

Epistolae IV.

PROLEGOMENA.

Criptoris Christiani Epistolis subteximus Ethnici viri, imo Apostatae, Literas quatuor. Julianus ille est, Romanorum Imperator, qui Religionem Christianam ejurasse non contentus, scriptis etiam, atque impotentia opprimere studuit. Quanta illi foret eloquentia, humaniorumque Disciplinarum peritia, ab aliis, qui fusè ejus Vitam, res gestas, & scripta collegerunt, quàm a Notis hisce meis, discere praestat. Sit in praesentia satis animadvertisse, tanti ejus ingenium, ejusque literaria monumenta facta ab eruditis viris fuisse, ut in ejusdem Libris Latio ac luce donandis, bene operam suam collocatam crediderint (ne alios memorem) praeclarissimus vir è Soc. Jesu Dionysius Petavius, & eruditissimus vir Ezechiel Spanhemius. Quorum ille Anno 1630. hic verò Anno 1696. Juliani editionibus procuratis, Literatorum Rempublicam nimium sibi devinxere. Verum enim verò, tametsi curam omnem doctissimi illi viri adhibuerint, ut cuncta impii Caesaris Scripta in lucem efferrent, atque ut numeris omnibus absoluta editio prodiret; nihilominus multa sese eorum diligentiae subduxere, aut adhuc in Bibliothecarum pluteis latere coacta, aut olim ab edacitate temporum poenâ aeterni silentii damnata. Quum verò mihi in Ambrosiana Bibliotheca ad antiquitates versandas intento, sese quatuor ejusdem Juliani Epistolae nondum evulgatae obtulissent, me quoque bene de literis meriturum speravi, si eas jam ante editis, veluti spicilegium alienae messi, conjungerem. Et prima quidem, ac posterior inter hasce Epistolas lucis benefici-

Tom. XII.

G g g

cium

cium potiori jure expectare videbantur, quippe in iis quaedam occurrunt, quibus antiqua illa tempora illustrentur, uti in notis ostendi, & jam monuerat in suo *Diario Italico* C. V. Bernardus Montfauconius, cui legendas olim tradidi. Codex, unde haec hausta, idem est ac qui Firmi Caesariensis Epistolas nobis suppeditavit, id eoque pervetustus, sed mendis fortasse non carens. Aliae illic leguntur Juliani Epistolae, quae antea luci redditae fuere. In altero itidem Ambrosianae antiquissimo Codice alia quaedam brevis Juliani Epistola nondum publici juris facta habebatur; sed fugientia characterum vestigia omnem mihi legendi spem sustulere. Illam tamen à Friderico Rostgaardio, nobili Dano, aliquando edendam spero unà cum aliis Apostatae monumentis. Quum enim Italiam peragraret, ut Libanii Epistolas è variis Codicibus MSS. colligeret, eas luce donaturus, Ambrosianum etiam Codicem pro sua solertia satis intellexisse sibi visus est. Verum, ne Lectorem diutius moremur, Julianus ipse loquatur.

Ἰουλιανὸς Ἀλεξανδρεῦσιν. α΄.

Julianus Alexandrinis. I.

Ὁ Βελὸν εἶναι παρ' ὑμῖν ἀκάλυπτον εἰς ὕψος ἱκανόν, ἡρώμενον, ἐπὶ τῆς ἡμέρας, ὡς περ ἄλλοι τῶν ἀτίμοτάτων ἐρριμμένον. Ἐπεὶ τὸτο ἐκινήθητε σκάφος ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖος, ὡς μεταξὺν αὐτοῦ εἰς τὴν ἡμῶν πατρίδα Κωνσταντίνου πόλιν. Ἐπεὶ δὲ ἐκείνῳ συνέβη, θεῶν ἐθέλοντων, ἐνδέσθαι ἐκείνῳ πορευθῆναι τὴν ἐμαρμένην πορείαν, ἣ πόλις ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν τὸ ἀνάθημα, πατρίς ἑσάμα, καὶ προσήκοντα πλέον ἥτερ ἐκείνῳ. Ὁ μὲν γάρ αὐτῇ ὡς ἀδελφῇ, ἐγὼ δὲ ὡς μητέρι φιλῶ; καὶ γὰρ ἐγενόμενη παρ' αὐτῇ, καὶ ἐτρέφην ἐκείνῃ, καὶ ἔδυναμαι περὶ αὐτὴν ἀγωνιῶνται. Τί ἔν; ἐπειδὴ καὶ ὑμᾶς ἑδὲν ἱλαττον τῆς πατρίδος φιλῶ, δίδωμι καὶ παρ' ὑμῶν ἀνασῆναι

Beliscum apud vos esse audio lapideum justae altitudinis; despici tamen, & ut quid vile, minimique momenti, in litore jacere. Eum Divus Constantius, ad hoc constructo navigio, Constantinopolim ad patriam meam, transferendum destinarat. Postquam verd illi accidit, ut Diis ita volentibus è terris ad supera fatali itinere demigraret, exigit à me Civitas donarium, quum ipsa mihi sit patria, adeoque mihi, quàm illi, necessitudine majori conjuncta. Ille namque eam ut sororem, at ego ut matrem amo; in ejus enim solo primùm in lucem editus, educatusque sum; neque fieri potest, ut in illam ingratus unquam videar. Quid igitur? Quoniam

ἵσται τὴν χαλκῶν εἰκόνα. Πεπονή-
ται δὲ ἐναγχος αἰθρίας τῷ μεγέ-
θει κολοσσικός, ὃν ἀναστήσαντες ἐ-
ξετε, ἀντὶ ἀναθήματος λιθίνῃ
χαλκῶν, ἀνδρὸς, ὃ φατε ποθεῖν εἰ-
κόνα, καὶ μορφὴν, ἀντὶ τριγώνῃ λι-
θῇ χαραγμένα ἔχοντος Αἰγύπτια.
Καὶ τὸ λεγόμενον δέ, ὡς τινὲς εἰ-
σιν οἱ θεραπεύοντες καὶ προσκα-
θεύοντες αὐτῇ τῇ κορυφῇ, πάν-
μυ πείθει χρῆναι, τῆς δεισιδαιμονίας
ἐνεκα ταύτης, ἀπάγειν αὐτὸν. Οἱ
γὰρ θεύμενοι τῆς καθιδύοντος ἐ-
κεί, πολλὰ μὲν ῥύπον, πολλὰ δὲ
ἀσεβείας περὶ τὸν τόπον, ὡς ἐτυ-
χεν, ἔσσης, ἥτε πιστεύουσιν αὐτὸν
βίον εἶναι, καὶ διὰ τὸν τῶν προ-
σεγγόνων αὐτῷ δεισιδαιμονίαν ἀπι-
σότεροι περὶ τῆς θεᾶς καθίστανται.
Δι' αὐτὸ δὴ οὖν τὸτο καὶ μάλλον
ὑμῶν προσήκει συνεπιλαβεῖσθαι, καὶ
πέμψαι τῇ ἡμῶν πατρίδι, τῇ ζευο-
δογίᾳ καλῶς ὑμᾶς, ὅτι εἰς τὸν
Πόντον εἰσπλεῖτε, καὶ ὥσπερ εἰς
ταῖς τροαῖς, καὶ εἰς τὸν ἐκτὸς κόσ-
μον συμβάλλεσθαι: πάντως ἐκ ἁ-
χαρι καὶ παρ' αὐτοῖς εἶναι τι
τῶν ὑμετέρων εἰς ὃ προσπλέοντες
τῇ πόλει μετ' εὐφροσύνης ἀποβλί-
ψετε.

niam & vos non minus, quam
patriam amo, do ut & apud vos
aëreum erigatur Simulacrum. Fa-
cta est autem nuper Statua colos-
sea magnitudine, quam vos eri-
gentes habebitis, pro lapideo do-
nario aëreum, viri, cujus simula-
crum, & formam desiderare dicitis,
pro triangulo lapide Aegy-
ptiis notis inscripto. Et, quod
vulgo fertur, quosdam esse The-
rapeutas, qui Obelisci hujus ver-
tici indormiant, valde mihi per-
suadet, ob hujusmodi superstitionem,
oportere ipsum abduci. Nam
qui inspiciunt indormientes ibi,
multasque fordes, ac flagitia lo-
co, ut casus tulit, circumfusa,
illum minime arbitrantur quid di-
vinum esse, & propter eorum,
qui saxo eidem immorantur, su-
perstitionem, minus de Diis cre-
dunt. Idcirco igitur magis etiam
vobis convenit incoeptum adjuva-
re, saxumque illud ad patriam
meam mittere, quae vos honesto
excipere solet hospitio, quando in
Pontum navigatis, & quemadmo-
dum annonâ deferendâ, ita & ex-
terno Urbis ornatu augendo opem
vestram conferre. Neque omnino
vobis ingratus erit, apud nos
ipsos aliquid vestrum exstare, in
quod, quum ad Urbem adnavigatis,
cum hilaritate in posterum
respiciatis.

NOTAE.

Epistolae hujus priora capita primum Parisiis edidit A. C. 1601. Nicolaus Rigaltius V. C. At post particulas illas *τι οὖν* aliud alterius Epistolae, ad Parasitum quemdam scriptae, fragmentum adtexuit, unam è duabus diversis Epistolam efformans. Sibi tamen aliquam de hujusmodi monstro suspensionem obortam vir ingenuus nequaquam dissimulans, haec verba praemittenda censuit. *Summa Epistolae, modò una sit, haec est. Julianus obeliscum, qui Alexandriae pro derelicto erat, in Patriam Constantinopolim, quod olim tenuerant Constantius, deveci cupis, studio Patriae exornandae. Id forsitan Dionysius Constantii, Magnentiique parasitus, & adsentator, crimini, ambisuique tribuebat. Eam ob rem sermone converso, totam fere in ejus animadversione Epistolam eleganter insumit, & parasiticos mores bellè depingit.* Verum in Petaviana editione, ab eodem Rigaltio Bibliothecae Parisiensis praesidio subinde emendata, error hic sublatus est, atque in duas Epistolas, ambas quidem mutilas, informis Epistola meritò distincta apparuit. Clariss. subinde Spanhemius in novissima Juliani editione Petavium prudenter sequutus, in duas partitus est Epistolas, hoc est LVIII. & LIX. ita tamen ut integram priorem fuerit arbitratus, quae in editione Petavii rectius tamquam in fine mutila, ac veluti fragmentum, prodiit. En igitur completam habemus Epistolam, quam ad Alexandrinos Julianus Augustus scribit, utinam à mendis quoque omnibus expurgatam. Ejus argumentum est. Obeliscus variis characteribus Aegyptiacis, sive Hieroglyphicis, exornatus, Alexandrino in litore derelictus jacebat. Illum pridem asportare constituerat Constantius Imperator, ut Constantinopoli in Urbis ornamentum collocaret. Honestum consilium mors interruptit. Votum itaque Constantii irritum Julianus complere cupiens, eundem ab Alexandrinis lapidem petit, eisque contra permittit, ut pro Obelisco Simulacrum viri cujusdam exciterent, cujus effigiem aeternitati commendare iidem cupiebant. Aliam rationem addit, cur ab iis Obeliscum deposcat; quòd videlicet acceperit, sordibus immersum, neglectumque illum jacere, ita ut ejus vertici quidam indormire solerent. Quae res Juliano minimè ferenda videbatur, quippe in opprobrium Deorum cedebat, quibus, ac praecipuè Soli, dicatus à coeca Ethnicorum gente fuerat Obeliscus. Illum igitur in Constantinopoli litore erigendum ait, ut ab Alexandria in Pontum navigantibus nobile monumentum occurrat.

Ὀβελισκός. *Obeliscum*. Qui Romanas antiquitates vel invisit umquam, vel beneficio librorum intellexit, quid sint Aegyptiaci Obelisci, continuò norit. Illustrem tamen de iis Ammiani Marcellini locum referre juvat. *Est autem*, inquit is Lib. XV. Hist. *Obeliscus asperimus lapis in figuram metae cujusdam, sensim ad proceritatem confurgens excelsam, usque radium imitur, gracilescens paulisper, specie quadrata in verticem productus angustum, manu laevigatus artificis: formarum autem notas, Hieroglyphicas appellatas, quas ei undique videmus incisas, initialis sapientiae veteris insignivis auctoritas*. Singulos Obeliscos tum Romae, tum alibi adhuc existentes, spisso Opere Athanasius Kircherus è Soc. Jesu Scriptor celebris descripsit, atque interpretari conatus est: quo successu, videant Eruditi.

Κωνσταντίνος. *Constantinus*. Non hunc tantummodo Obeliscum ab Aegypto abducere Constantio Imperatori cura fuit; alterius enim, eo imperante, delati mentionem facit laudatus Ammianus his verbis: *Et quia suffrantes adulatores ex more Constantium, id sine modo superabant, quod quum Octavianus Augustus Obeliscos duos Heliopoli Civitate transtulisset Aegyptia, quorum unus in Circo maximo, alter in Campo locatus est Martio, hunc recens advectum difficultate magnitudinis terribus nec contrectare ausus est, nec movere Gr.* Quid factum sit de postremo hoc Obelisco addit: *Impositus navis per maria, fluentaque Tiberidis velut paventis, ne quod pene ignotus miserat Nilus, ipse parum sub emeatus sui discrimine moenibus alumnis inferret, deferretur in vicum Alexandri, tertio lapide ab Urbe sejunctum; unde chamuleis impositus, tractusque lenius per Ostiensem portam, piscinumque publicum, Circo illatus est Maximo*. Pergit autem describere Ammianus, quot molibus Obelisci illius erectio procurata fuerit, quem enormis, ac inusitatae amplitudinis navis, trecentis remigibus impulsus, per maria vexerat. Atque hic ille est altissimus Obeliscus, quem diu prostratum incredibili animi magnitudine in Campo Lateranensi Anno 1588. erigendum rursus curavit Sixtus V. Pont. Max. Quod Romae seniori praestiterat, idem juniori, hoc est Constantinopoli, se praestiturum Constantius sperabat. Jamque è loco dimotus Obeliscus, atque in litore Alexandrino jacens, vestigium navigium expectare videbatur, quum Constantius unà cum viro saxi devehendi consilium posuit. An voti postea sui compos Julianus fuerit factus, incertum mihi. Exstabant adhuc in Constantini Urbe aliquot Obelisci Aegyptiaci, tempore Petri Gylli Galli, qui ejusdem Civitatis Topographiam literis consignavit. Fortasse inter illos locum quoque impetravit, qui in hac Epistola memoratur.

Ἀντὶ τριγώνῳ. *Pro triangulo lapide*. In MS. legebatur ἀντ' τριγώνῳ. Sed quid sit *lapis trionius*, nusquam me legere memini; & nemo alius fortasse meminerit. Quare scribendum τριγώνῳ sum arbitratus, ut significetur *triangulare saxum*, quamquam non ignorem, ceteros Obeliscos, quippe quadrangulares, emendationi huic parum favere. Videant alii.

Θεραπευόντες. *Therapeutae*. Ita in MS. Codice legitur. Quo nomine pii tantum viri significari hoc in loco possunt. Hujusmodi autem possit esse sensus Juliani: Quosdam audio, qui se pios arbitrantur viros, & nihilominus in Obelisci hujus fastigio indormiunt. Quum verò Diis, quibus sacratus est lapis ille, id summo dedecori à viatoribus, atque insipientibus vertatur, hac etiam ratione incitatus Obeliscum abducendum constitui. Quin θεραπευόντων vocabulo homines Ethnicae superstitioni addictos Julianus describere potuerit, nullum mihi est dubium. Autamen ratione potiori Christianam gentem, & praecipuè Monachos, heic intelligendos esse suspicor. Certè olim Christiani θεραπευταί, *Therapeutae*, quod idem est ac θεραπεύοντες, appellabantur, quum pii cultores, famulique Dei essent, ut Clemens Alexandr. Lib. V. Strom. auctor est. Dionysius verò, quem Arcopagitam credere multi, quisquis ille sit, antiquissimus professus Auctor, Cap. VI. de Eccles. Hier. Christianos Monachos eodem nomine donat. En ejus verba: Οἱ θεοὶ καθηγούμενοι ἡμῶν, ἰσχυροὶ αὐτοὶ ἱερῶν ἡξίωσαν, οἱ μὲν θεραπευταί, οἱ δὲ Μοναχοὶ ὀνομάζοντες, ἐκ τῆς τῆς θεοῦ καθαρᾶς ὑπηριτίας καὶ θεραπείας. Sancti praeceptores nostri divinis eos appellationibus sunt prosequuti; alii quidem Therapeutas, sive cultores, alii verò Monachos à sincero Dei cultu denotantes, &c. Sed notissimum testimonium his adde, nampe, celebre quorundam hominum, solitariam vitam in Aegypto, ac potissimum circa Alexandriam degentium, genus olim fuisse, qui *Therapeutae* appellabantur. Cujus rei auctores habemus tum Eusebium Lib. II. Cap. XVII. Hist. Eccles., tum Philonem in Lib. de Vita contempl. Hos verò *Therapeutas*, sive *Essenos*, non Judaeos, sed Christianae Religionis addictos fuisse, S. Hieronymus in Lib. de Script. Eccles. in Marco, & in Philone tradit, cui etiam consentiunt S. Epiphanius Haeresi XXIX. Sozomenus Lib. I. Cap. XII. in fine, Beda, Nicephorus, aliique. A nonnullis quidem eruditis viris sententia haec in dubium vocatur. At nihil nobis eorum conatus officiant, quippe è Hieronymo, aliisque Scriptoribus certum sit, saltem Juliani temporibus *Monachos*, sive *Therapeutas* Christianos in Alexandrino

drino agro floruisse. Quumque itidem constet è Philone, eos in vilis, ac hortis habitasse, à verò propterea non abhorret, horum quosdam in Obelisco prostrato aliquando incubantes fuisse deprehenso: quod, quasi in Deorum dedecus fieret, iniquo animo Julianus tulcrit. Num verò hi *Therapsae*, iidem fuerint ac Esseni à Philone commemorati, itemque num Apostolorum temporibus Christianae Religioni dederint nomen, exquirendum aliis relinquo.

Θείον εἶναι. *Quid divinum esse.* Duabus ex causis Obeliscos quid *divinum* Julianus appellat. Prima est, quòd Soli ab Ethnicis, ac praesertim ab Aegyptiis culto, Obelisci plerique dicati fuerint. Praeter Herodotum, Diodorum, aliosque Scriptores, Plinius id hisce verbis affirmat: *Trabes ex eo* (hoc est ex Alabandico marmore) *fecere Reges quodam certamine, Obeliscos vocantes, Solis Numini sacros.* Altera causa est, quòd sacris literis, additisque superstitionis profanae Mysteriis singuli Obelisci insignirentur. *Hieroglyphica* idcirco dici eadem notae solebant. Nil igitur mirum, si tanta religione saxa hujusmodi observanda Ethnicus Imperator arbitraretur.

Εἰς τὸν Πόντον. Vitiosè legebatur in MS. Codice *εἰς τὸν Πόντον*. Ab Alexandria Constantinopolim versùs navigantes, in Pontum tendere dicuntur, nisi potius significare velit, Alexandrinos in Pontum navigantes lambere oras Constantinopolis.

Καὶ ὥστερ εἰς τὰς τροχαῖς. *Et quemadmodum annonae deferenda.* Aegyptus suis frugibus non suos tantùm populos, sed Romam ipsam, aliaque Provincias antiquitus pascere videbatur, ut Plinius in *Paneg.* tradit. Hinc etiam discimus, ad juniorem Romam Alexandrinos devehere consuevisse magnam comestuum copiam. In MS. Cod. deest illud *καὶ*. Salvinius addendum opportunè monuit.

Τὸ αὐτὸ πρὸς δῆμον ἐξημῆταντα *Ejusdem ad populum acclamantem*
ἐν τῷ Τυχαίῳ. β'. *in Tycho. II.*

Εἴ μὲν εἰς τὸ θέατρον λαθὼν εἰσέλθων, εὐφημεῖτε, εἰ δὲ εἰς τὰ ἱερά, τὴν ἡσυχίαν ἄγετε, καὶ μετείνγκατε ὑμῶν τὰς εὐφημίας εἰς τοὺς θεοὺς. μᾶλλον δὲ οἱ θεοὶ τῶν εὐφημιῶν χρῆσιν.

Siquidem in Theatrum latenter ingrediar, acclamate; sin autem in Tempia me conferam, silentium agite, & acclamationes vestras in Deos transferte. Plausus, & bona verba potiori jure Diis debentur.

EDictum potius, quàm Epistola Juliani, haec videatur. Populo videlicet praecipit, ut sibi Theatrum quamquam latenter ingredientem plaudant, nequaquam verò Templum intranti; plausus enim in Templo Superos tantum decet. Alius tamen esse possit sensus, si pro *acclamate, agite, & transferte* legamus *acclamatis, agitis, ac transferitis*; tunc enim significat, populum à Juliano corripi, quòd se in Theatrum clam ingredientem acclamationibus exciperent, silentium verò in Templo agerent. Qui sensus à MS. Cod. probari videtur, in cuius fine habetur ὁ χόρησις, hoc est *non amant*; quasi dicat: cur plausus vestros ad Numina transfertis, quae hujusmodi acclamationibus minimè delectantur, aut indigent? Nihilominus prior sententia magis titulo consona videtur; quippe haec ad populum dicuntur non silentem in Templo, sed acclamationibus faustis Juliano gratulantem: quod versutus Apostata se improbare significabat, ut gloriam potius Deorum, quàm suam quaerere videretur. Quare sustuli illud ὁ ex χόρησις, & scripsi εὐφημήσαντα, pro quo erat in titulo εὐφημήσαντα.

Εἰν τῷ Τυχάϊω. In *Tychaeo*. Templum Fortunae dicatum, seu Τύχης ἑνὸν, Tychaëum fuit. Tale Templum Constantinopoli exstructum aut à Byzante, aut ab aliis, tradit Helychius Milesius, & Zozimus Lib. II. Hist. pag. 587. Clarissimus tamen Du-Fresnius in Constantinop. Christiana Lib. II. Cap. IX. non Fortunae Templum, sed Simulacrum dumtaxat Constantinopoli excitatum arbitratur. Cui consentire vix possum, tum quòd hinc discamus, *Tychaei* nomine Templum aliquod esse accipiendum, quum infra τὰ ἱερά, hoc est, *Sacra* ibidem fieri, atque à populo acclamationes dari Julianus affirmet; tum etiam quòd Socrates Lib. III. Cap. XI. Hist. Eccles. scribat, Julianum hostias immolantem *Fortunae* in Basilica, in qua ejusdem *Fortunae*, seu Τύχης, positum erat Simulacrum, à Mari Episcopo Chalcedonenſi objurgatum fuisse. Accipe hujus verba; θύσαν δὲ ἐπιτίθει τῇ τῷ Κωνσταντίνου πόλει Τύχῃ δημοσίᾳ ἐν τῇ Βασιλικῇ, ἵδου καὶ τὸ τῆς Τύχης ἱερὺν αἰσάμα. *Hostias verò publice immolavit Constantinopolitanae Urbis Fortunae in ea Basilica, in qua locatum est ejusdem Fortunae Simulacrum. Eadem repetunt Nicephorus Callisti Lib. X. Cap. XX. & Suidas V. Mares. Hanc quidem Τύχην pro Genio, non pro Fortuna, Valeſius, ac Du-Fresnius acci-*

accipiendam sunt arbitrati, ideoque *Tychaea* interpretantur *Templa Geniis publicis* posita. At dum concedant, *Tychaeum* fuisse Templum, ego reliqua non moror.

Τὸ αὐτὸ πρὸς ζωγράφον. γ'.

Ejusdem ad Pictorem. III.

Εἴ μὴ μὴ εἶχον, καὶ ἰχαρίσω
μοι, συγγνώμης ἥττα ἄξιος:
εἰ δὲ εἶχον μὲν, οὐκ ἰχρητάμην δέ,
τὸς θεὸς ἔφερον, μάλλον δὲ ὑπὸ
τῶν θεῶν ἔφερόμην. Σὺ μοι ἀλλό-
τριον σχῆμα πῶς εἶδους, ἱταῖρε;
οἷόν με εἶδες, τοιούτων καὶ γράψον.

Siquidem non haberem, & mihi fuisses gratificatus, venia dignus esses. Sin autem haberem, neque uterer, Deos ferrem; imò potius Dii me ferrent. Tu verò quare alienum mihi habitum dedisti, ò amice? Qualem me videristi, talem etiam pingito.

NOTAE.

E Pistola haec Delio natatore indiget. Aut aliquid desiderari, aut aliqua verba corrupta heic esse, cenfeo. Fortasse pro εἶχον in duobus locis legendum est εἰκὼν, & tunc iste sensus extundi posset: *Si icon, qua me gratificatus es, mea non esset, venia sanè te dignum putarem. Sin autem mea esset, mibique aliqua ex parte responderet, Deos ferrem* &c. Juliani effigiem Pictor quidam delinearat, sed fortassis inconcinnè, formâque Juliano aut minimè respondente, aut aliâ quàm ipse veller. Hinc illum Imperator objurgat. Quid porro sit *Deos ferrem*, imò *potius Dii me ferrent*, libenter me non assequi fateor. Id noverat pictor unus. Attamen dicam, Julianum fortasse unà cum Diis, sed ineleganter, pictum fuisse, aut etiam non Imperatoris, sive Philosophi, sed Numinis specie. Auctor est Sozomenus, Juliani viventis imaginem pingi consuevisse unà cum Jove, Marte, ac Mercurio, ut idem honor sibi ac Diis haberetur: quod etiam testatur Nazianzenus. Aliunde etiam intelligere possumus, Julianum sub Numinis alicujus vultu se pingi fecisse, uti olim Domitianus, Commodus, aliique praestitere. Hinc aliqua lux affulgeat.

Τὸ αὐτὸ Ἀρσάκη Ἀρμενίων
Σατράπῃ. δ.

*Ejusdem Arsaci Armeniorum
Satrapae. IV.*

ΕΠείχῃθι πρὸς τὴν παράταξιν,
Ἀρσάκι, θάττου ἢ λόγος,
τὴν δεξιάν κατὰ τῆς Περσικῆς μα-
νίας ὀπλίσας, ἢ γὰρ ἡμετέρα πα-
ρασκευή, καὶ προθυμία δυοῖν θά-
τιρον βεβέλευται, ἢ τὸ χρεὼν ἐ-
ποδῆναι ἐπὶ τῆς Παρθυαίων (*) εὐ-
δίας τὰ μέγιστα διαπραγμαίνους, καὶ
τὰ δευτέρωτα διατιθεμένους τὸς ἀν-
τιπάλους, ἢ τέττος χειρωταμένους,
πρυτανεύοντων ὑμῶν τῶν θεῶν, καλ-
λινίκους ἱταυλθεῖν ἐπὶ τὴν ἐνέγκαι-
μένην, τρώχαια κατὰ τῶν τολεμίων
ἐγείραντας. Πᾶσαν οὖν ῥασιάνην, καὶ
φεισικτιμὸν ἀποδίδμενος, καὶ τὸν μα-
καρίτην ἐκείνου Κωνσταντίνου, καὶ
τὰς τῶν ἐγγενούτων περιουσίας, τὰς
εἰς σέ τι, καὶ τὸς οὐνότροπος σοὶ
βαρβαρὺς ὑπὸ τῷ ἀβροτάτῃ, καὶ
πολυτῆς Κωνσταντίῳ κευωδείτῃς,
οὖν σοὶ τὸν Ἰουλιανόν, τὸν Ἀρχιε-
ρίαν, τὸν Καίσαρα, τὸν Αὔγουστον,
τὸν Θεῶν τι καὶ Ἄρειος θεραπει-
τὴν (**) εὐνοῖσον, τὸν Φραγκῶν τι,
καὶ βαρβαρῶν ὀλιτήρα, τὸν Γάλ-
λων τι, καὶ Ἰταλῶν ἱλευθιρωτὴν.
Εἰ δὲ ἱτερόν τι βελούταιο, τυρδά-
ρομαι γὰρ εἶναι σὶ πανήγον, καὶ
κακὸν στρατιώτην, καὶ ἀλαζόνα,
ὥς τὰ παρόντα μοι πράγματα δέ-
κνυσιν: ἐχθρὸν γὰρ τίνα τῆς κοι-
νῆς λυσιτελείας λανθάνοντα ἀπο-
κρύπτειν παρὰ σοὶ πείρω, καὶ
τίως

AD aciem propera, Arsacie,
celerius quàm sermo, dexte-
ram contra Persicum furorē obar-
mans; noster enim bellicus appa-
ratus, animique promptitudo alte-
rutrum constituit, aut naturae de-
bitum persolvere, postquam in pla-
na Parthorum expeditione maxi-
ma confecerimus, atque adversa-
rios gravissimè affecerimus, aut ii-
dem in servitutem redactis, Diis
nostra gubernantibus, in patriam
reverti victores, trophaeis adver-
sus hostes staturis. Omnem igitur
desidiā, atque tergiversationem
abjiciens, Divumque illum Con-
stantinum, & nobilium facultates,
quas in te non solum, sed in tui
similes barbaros mollissimus, ac
annosus Constantius olim exhaui-
sit, pro nihilo ducens, nunc tibi
Julianum Pontificem Maximum,
Caesarem, Augustum, Deorum ac
Martis cultorem, benevolum faci-
to, qui & Francorum, & Barba-
rorum perditor, Gallorum ve:δ,
atque Itolorum liberator est. Quod
si aliud fortè cogitaveris: audio
enim te versutum esse, malumque
militem, & superbum, ut res ipsa
mibi fidem facit, quum hostem
quemdam publicae utilitatis apud
te latitantem abscondere, atque
inte-

(*) MS. habet ὀλιμῃς.

(**) MS. habet εὐνοῖσω.

τίως μὲν τὸτο ὑπερτίθεναι διὰ τὴν
τῶ πολέμου τύχην: ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν
ἢ τῶν θεῶν συμμαχία πρὸς τὴν
τῶν πολεμίων ἀσφαρίαν. Εἰ δὲ
τι τὰ τῆς εἰσαρμύνης κρίνεται (θεῶν
γὰρ βόλῃς ἢ ταύτης ἐξουσία),
αὐτὸς καὶ γενναίως οἶτω τὸτο. Ἰσ-
θὲι δὲ, ὡς σὺ μὲν πάρεργον εἶη
τῆς Περτικῆς χειρὸς, συναρμύνης
σοι παγγενεῖ τῆς ἐξίας, καὶ τῆς
Ἀρμενίων ἀρχῆς κοινωνήσῃ δὲ σοι
τῆς δυστυχίας καὶ ἡ Νητιβίων πό-
λις, τῶν κρανίων θεῶν τὸτο πάλαι
ἡμῖν προαγορευτῶντων.

interim hoc disserre propter belli
fortunam videre: Nobis satis est
Deorum auxilium, ut hostes cun-
ctos internecione deleamus. Sin
verò aliud Fatis placuerit (horum
enim potestas Deorum voluntas
est) securè, & fortiter hoc feram.
Scito tamen, incensâ tibi funditus
domo, atque exciso Armeniorum
Imperio, te Persici furoris appen-
dicem fore. Communem verò te-
cum calamitatem subibit Nesibio-
rum Civitas, coelestibus Diis hoc
olim nobis praenunciantibus.

NOTAE.

Perierat egregium hoc monumentum, quo teste ad Juliani Para-
batae impietatem in Christianos, & jactantiam prodendam usi
sunt veteres Historici. En quae habeat Sozomenus, cui sanè haec
Epistola ignota non fuit. Ἀρτακίῳ δὲ τῷ Ἀρμενίων ἡγεμῶνι συμμα-
χῶντι Ῥωμαίοις, ἔγραψε συμμίξαι περὶ τὴν πολέμιαν ἀπαυδαδαισά-
μενός τε πέραν τῶ μετρίῳ ἐν τῇ ἐπιστολῇ, καὶ αὐτὸν μὴ ἐξάρας ὡς ἐπι-
τιθέμενος πρὸς ἡγεμονίαν, καὶ φίλου οἷς ἐνόμιζε θεοῖς, Κωνσταντίῳ τε, ὃν
διεδίξαστο, ὡς αἰνάνδρῳ, καὶ ἀτεβεῖ λαϊδορῶνταίμενος, ὑβριστικῶς μάλα ἡ-
πέδησεν αὐτῷ, καὶ ἐπεὶ Χριστιανὸν ὄντα ἐπυνθάνετο, ἐπιτίειν τὴν ὕ-
βριν, ἢ βλασφημεῖν ἢ μὴ θέμεις σπαδάζων εἰς τὸν Χριστὸν (τὸτο γὰρ
εἶναι παρ' ἑκάστω τολμῶν) ἀπεκόμταται ὑποδηλῶν ὡς ἐκ ἐταμύρου ὃν
ἡγήται Θεὸν ὀλιγοῦντι τῶν προσεταγμένων. Quae ita Henricus Va-
lesius Latine reddidit: *Scripsit praeterea Arfaci Armeniorum Regi,*
& socio Romanorum, ut juxta fines Persarum ipsi occurreret. Qua
in Epistola postquam ultra modum gloriatuſ esset, ac se quidem ipse
extulisset, tamquam imperio idoneum, & Diis, quos colebat, acce-
ptum: Conſtantiuſ verò decessorem suum, ut ignavum, & impiuſ
vituperasset, contumeliosis admodum verbis ei minatus est. Et quo-
niam cum Christianuſ esse acceperat, contumeliā enaggeſans, aut in
Christianuſ impia loqui gestiens (id enim subinde praesumere solebat)
cum fastu, & jactantia ei denunciavit, Deum illum, quem colebat,
nequaquam ipsi opem latuſum esse, si imperata facere neglexisset.

Haec eadem à Sozomeno mutuatus est Nicephorus Callisti Lib. X. Cap. XXXIV. quae tamquam Epistolae hujus argumentum inservire possunt, quamquam (ut verum fatear) nonnulla haec desiderari videantur, quae Sozomenus legerat. Certum nihilominus est, vel eodem Sozomeno docente, innotescere tempus, quo haec Julianus scripsit, Annum videlicet Christi 363., quo expeditionem in Persas Apostata suscepit suae vitae funestissimam. Singula nunc persequamur.

Ἀρσάκη. *Arfaci*. Scribendum fuerat Ἀρσάκι; hujusmodi enim declinatione infra usurpatur hoc nomen, ubi legitur Ἀρσάκις *Arfacie*. Neque aliter illud Sozomenus effert. Ipse Julianus Epistolam XXXIX. in editione Spanhemiana scribit alteri Ἀρσάκι Pontifici *Galatae*. Arfaces autem hic, Armeniorum Σατράπης, *Satrapa* à Juliano, à Sozomeno verò τῶν Ἀρμενίων ἡγούμενος, hoc est, *Armeniarum Praefes*, appellatur. Revera tamen Arfacem Regis titulo Armeniam rexisse, fidem facit eorum temporum aequalis Ammianus Marcellinus Lib. XXIV. & XXV. Histor. Quumque is Romanorum fidissimus esset focus, ejus idcirco opem, bellum in Persas ducturus poscebat Julianus. *Solum*, inquit laudatus Historicus Lib. XXIV. *Arfacem monuerat Armeniae Regem, ut collectis copiis validis jubenda opperiretur, quò tenderet, quid deberet urgere, propere cogniturus. At opem imploratam Julianus haudquaquam impetrasse videtur, eodem Ammiano haec tradente: Accedebat aliud haud exiguum malum quod nec adminicula, quae praestolabamur, cum Arface, & nostri (*) ducibus apparebant, ob causas impedita praedictas.*

Ἐπὶ τῆς Παρθυαίων εὐδορίας. *In plana Parthorum expeditione*. Legitur in MS. Codice εὐοπίας, quam vocem emendandam esse duxi. Sed cur inimicam gentem modò *Persas*, modò *Parthos* Julianus appellat? Ea ratio est, quòd quum olim Parthi, antiquo Arface duce (unde Arfacidarum progenies) Persidem occupassent, Provincia haec, seu Regnum à victoribus cognomentum accepit. Quare Plinius de Perside scribens, illam in *Parthorum jampridem translatam nomen* affirmat: quod & ejus expilator Solinus Cap. LIV. Polyhist. repetit. Ammianus quoque Marcellinus Juliani aequalis ita Lib. XXIII. Histor. loquitur. *Hoc Regnum (scilicet Persidis) quondam exiguum, multisque antea nominibus appellatum, quum apud Babylona Magnum rapuissent fata Alexandrum, in vocabulum Parthi concessit Arfacis*. Quare nil mirum, si & Juliani aevo *Parthorum* appellatio genti *Persicae* communis foret. Certè ipsemet Apostata Caesar pluribus

(*) Forte nostris.

ribus in locis *Parthorum*, *Persarumque* nomina confudit, ut videre est in ejus Orat. Prima, monueruntque Petavius, ac Spanhemius in Notis ad eamdem. Similia apud Ammianum, imo & apud veteres Poëtas animadvertere liceat. Quibus perspectis, nova lux iis accedit, quae in Adnotationibus ad Natal. XI. S. Paulini Tom. I. (*) Anecd. dixi, ubi S. Matthaei Apostoli corpus in *Parthia* tumulatum dicitur, quum ab aliis Scriptoribus in Perside collocatur.

Κωνσταντίνου. *Constantinum*. Quid erga Arfacem, Armeniosve Constantinus Magnus egerit, & cur heic à Juliano memoretur, mihi non satis constat. Armeniae populis (quod scio) Regem Constantinus olim dederat, eo usus jure, quod in eam Provinciam, Diocletiano regnante, Romanis Imperatoribus partum fuerat. Cujus rei auctorem habeo Aurelium Victorem in Epitome Histor. ubi haec tradit: *Hannibalianus Delmatii Caesaris consanguineus Armeniam, Nationesque circumfocias regendas habuit*. Quod idem ab Anonymo Scriptore apud Valesium in notis ad Ammianum confirmatur. Regio autem titulo Ponticas regiones, & Armeniam ab Hannibaliano administratas, nonnullorum Nomismatum beneficio discimus, in quibus legitur FL. CL. HANNIBALIANO REGI. Vide Du-Fresnium in Fam. Aug. Byzant. & Anonymum de gestis Constantini. Heic igitur beneficia in Armenios à Constantino collata forsitan significuntur.

Κωνσταντίνος, *Constantii*. Hoc in loco mihi aquam haerere lubenter fateor; non enim assequi possum, quid sibi velint τῶν εὐγεγονότων περιουσίᾳ, nobilium facultates in Arfacem, aliosque barbaros, ut heic dicitur, à Constantio effusae. Nescio an praesidium ab ipso met Juliano sit expectandum; etenim is auctor est in Orat. I. quae est in Constantii Imperatoris laudem, Armenios post Magni Constantini supremum diem à Romanorum fide, ac societate defecisse. Ἀρμένιοι. inquit, παλαιοὶ σύμμαχοι σατιάζοντες, καὶ μοῖρα σφῶνδ' παύλῃ Πίρταις προδόμενοι, τὴν ἑμὸν σφίσι λησᾶς κατατρίχοντες &c. Armenii veteres socii res novas moliebantur, & non minima sui parte ad Persas defecerunt, nostrique imperii limites latrocinii vexabant &c. Narrationem Julianus prosequitur, atque ubi in eisdem populos susceptam à Constantio Augusto expeditionem retulit, mitissimè quoque gentem illam habitam fuisse, addit. Ἀρμενίων δὲ οἱ προδόμενοι τοῖς πολέμοις εὐθὺς μετίστησαν, σὺ τὸς μὲν τὰς αἰτίας τῆς φυγῆς τῷ τῆς χώρας ἄρχοντι πρὸς ἡμᾶς ἐξαγαγόντος, τοῖς φυγῶσι δὲ

(*) XI. P. I.

δι τὴν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ παρασκευάσαντος. Idest: Ex Armeniis verò, qui se ad hostes adjunxerant, ad se illico reversi sunt quum & eos, à quibus is, qui Provinciae imperabat, fugere compulsus fuerat, ad nos abduxisset, & iis qui fugerant, rursum in patriam, ac sine fraude reditum comparasset. Haec Julianus; è quibus, ni fallor, percipi potest, Arsacem, qui tunc Provinciae imperabat, ab Armenia fugere compulsum, apud Constantium se recepisse, atque ab isto rursus in Regni possessionem immissum. Ista fortasse beneficia sunt, quae Arsaci, Constantius praestitit. Nihilominus obscurum videri mihi hunc locum, non dissimulo; & aliquod verbis fortè mendum inest. Non deerunt etiam, qui non beneficia, sed injurias à Constantino, & Constantio populis Armeniis illatas heic memorari suspicentur. Eadem & mihi primùm fuit opinio.

Τὸ ἀβροτάτω. *Mollissimè*. En quàm male Constantium habeat ambitiosus Julianus. Illum ἀβροτάτων, καὶ πολυίτη, videlicet, *mollissimum, ignavissimum, ac annosum* appellat. Mihi tamen illud πολυίτη suspectum nimis, absolumque videtur. Quei enim Constantium *senem*, atque *annosum* dicat Julianus, quum ex Eruditorum calculo non ultra annos XLIV. aut summum XLV. vitam ille produxerit? Accedit, quòd Sozomenus hujus Epistolae, ut supra vidimus, mentionem faciens, ait Apostatam Constantio, ὡς ἀνάνδρα, καὶ ἀπειθέ, ut *ignavo, ac impio* insultasse. Ubi quod est ad alterum Epithetum, nil simile heic vides. Nihilominus quicumque *annosum* retinere velit, ita Constantium appellatum censeat, ut aut ejus imbecillitas notetur, aut plus quàm par esset regnasse dicatur.

Νῦν σοι. *Nunc tibi*. Legebatur in MS. Codice τῶν μοι. Hanc igitur emendationem sensus sibi poscere videbatur.

Ἰουλιανόν. *Julianum*. En militem gloriosum, en superbos titulos, quibus se perfidus Christianae Religionis desertor efferebat, quique à Sozomeno in supra allatis verbis innuuntur. Potissimum verò Pontificis Maximi titulo gloriabatur Julianus, quem, ubi rerum potitus est, unà cum Gentilitatis studio, re ac nomine refuscitare conatus est, ut se in superstitionis cultu primas obtinere ostenderet. In Epist. LXII. ambitiosè similia profert. Εγὼ, inquit, ἐπεὶ καὶ τίς εἰμι κατὰ μὲν τὰ πατρια μέγας ἀρχιερεὺς &c. Ego, quoniam patriorum Sacrorum Maximus sum Pontifex &c.

Φραγκῶν. *Francorum*. In MS. habebatur Φραγκτῶν. Juliani res in Gallia gestas, ejusque in Francos victoriam brevibus ab Eutropio Lib. X. accipe. Ab eo modicis copiis apud Argentoratam Galliae urbem

urbem ingentes Alamannorum copiae exinctae sunt; Rem nobilissimus captus; Galliae restituae; multa postea per eundem Julianum egregie adversus barbaros gesta sunt, submotique ultra Rhenum Germani, & finibus suis Romanum Imperium restitutum. Qui Eutropio Alamanni, & Germani dicuntur, Juliano sunt Franci, qui à Galliae populis eo tempore diversi erant. Si plura hac de re quaeris, ipsummet Julianum consule in Epistola, seu Libello ad S. P. Q. Atheniensem, ubi gloriam sibi in bello partam, immo Vitam suam oratione multa exponit. Vide & Ammianum.

Εχθρόν. Hostem. Aut à delicatulo quodam ea, quae in Christum, sanctamque Religionem nostram Julianus hac in Epistola evomuerat, deleta sunt; aut quum publicae utilitatis hostem quemdam latitare apud Arfacem inquit, Christum his verbis impius Imperator significare voluit. Certè, ut supra Sozomenus nos docuit, ab hisce conviciis non abstinuit Apostata ad Arfacem scribens; nunciatum quippe illi fuerat, Regem hunc ejurata falforum Numinum superstitione, Christianae Fidei dedisse nomen.

Ἰσθι δὲ. Scio tamen. An Juliani mentem planè assequutus fuerim, nescio. At omnia sibi cohaerere hoc pacto videntur. Sozomenum etiam huic interpretationi consentire, facile intelligas; tradit enim, Julianum ad Arfacem in haec verba scripsisse: Deum illum, quem colebat, nequaquam ipsi opem laturum, si imperata facere neglexisset. Quibus edocemur, Arfaci Julianum sinistros minitatum fuisse casus.

Ἡ Νησιβίω πόλις. Nesibiorum Civitas. Nesibis, aut Nisibis, urbs Mesopotamiae celeberrima. Illam pluries arctissima obsidione afflictam Romanis eripere conati sunt Persae, ut Julianus ipse in Orat. I. de laud. Constantii Augusti narrat, cui addenda Chronici Alexandrini, Sexti Rufi, & Philostorgii testimonia. Hanc urbem, si a Persis victoria stetisset, unà cum Armenia vastandam, atque opprimendam Julianus praedicebat. Et revera, sublato è vivis Juliano ipso, paceque turpi cum Persis ab ejus successore Joviano (*) constitutà, Nesibis in Persarum jura transit.

Τῶν ὑπερανίων θεῶν. Coelestibus Diis. Sed unde tanta Juliano confidentia, ut Armeniorum, ac Nesibenae Civitatis calamitates sibi à Diis praenunciatas affirmet? Id mirum nequaquam videbitur Juliani super-

(*) Robur additur his, quae de Joviano ad calcem pag. 189. Part. III. Tomi XI. hujus Edit. adnotavimus, ubi, quidem Librariorum, seu Typographorum oscitantia, Jovinianum pro Jovianum legebatur.

superstitionem, stultamque eruditionem non ignorantibus. Iis enim temporibus quaedam apud Gentiles sublimioris, ut aiebant, Sapientiae, atque arcanæ Scientiae imago invaluerat, ad quam obtinendam praevis quibusdam sacris, ac mysticis purgationibus uti opus erat. Tum verò, ut Eunapius Sardianus, Ethnicus & ipse, in Aedesio tradit, *θειασμός* nonnullos, sive *Divinos afflatus*, istis initiati ritibus prae se ferebant, seque in Deorum consilium, & contubernium receptos venditabant, quo sibi apud imperitum vulgus venerationem aucuparentur. Jamblichum Chalcidensem Philosophum, & Juliani familiarissimum, tamquam hujus occultioris, sive divinius Scientiae principem, eo inclaruisset aevo, eruditè censuit Spanhemius in Praef. ad Julianum. Hinc factum est, ut quoties fidem consiliis suis adjungi Apostata vellet. Deorum jussa, admonitionemque praetenderet. Ita in Epist. XIII. ad Julianum avunculum, cur contra Constantium ipse duxerit aciem narrans, haec habet: *τί ὦν ἤλθον; ἡ εἰδάν μοι οἱ θεοὶ διαρρήδην ἐκίλισαν, σωτηρίαν μὲν ἑταγγελλόμενοι πειδομένῳ.* Cur igitur veni? Quia videlicet Dii aperte hortabantur, salutem polliciti, si parerem. Alia similis jactantiae exempla proferre possem. At haec sint satis.

Finis Epistolarum Juliani.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΟΥΛΓΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ

πρὸς

Διονύσιον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἐπίσκοπον.

EPISTOLA JULII EPISCOPI ROMANI

ad

Dionysium Alexandrinum Episcopum.

Αυμάζω τυραννόμενος
περί τινῶν ὁμολογούν-
των μὲν θεοῦ ἑσταρ-
κόν τὸν Κύριον, περι-
πιπτόντων δὲ τῇ δια-
ρίῃ τῇ κακῶς ὑπὸ τῶν Παυλιανι-
ζόντων ἐσαχθείσῃ. Εκκῆνοί μιν γὰρ

Παύλῳ τῷ Σαμοσατῇ ἐκλιύοντες,
ἄλλον μὲν τὸν ἐξ ἑρανοῦ λέγουσι,
θεοῦ ὁμολογῶντες αὐτὸν, ἄλλον δὲ τοῦ
ἐκ γῆς ἀνθρώπου λέγοντες: τὸν
μὲν ἀκτίουν, τὸν δὲ κτιστὸν: τὸν
μὲν αἰώνιον, τὸν δὲ χθισινόν: τὸν
μὲν δεσπότην, τὸν δὲ δῶλον: ἀσε-
βεῖς, αὐτὲ προσκυνῶσιν, ὃν λέ-
γουσι δῶλον, καὶ κτιστὸν, αὐτὲ μὴ
προσκυνῶσι τὸν ἱεραγοράσαντα ἡ-
μᾶς τῷ ἰδίῳ αἵματι. Οἱ δὲ τὸν
ἐξ ἑρανοῦ θεοῦ ὁμολογῶντες ἐκ τῆς
καρδίας σεταρκῶνται, καὶ ἵνα
εἶναι μετὰ τῆς σαρκὸς, μάτην τα-
νάσσωσιν, εἰς τὰ ῥήματα τῆς ἐκεί-
του.

Tom. XII.

υῶν

Admiratione corripior,
quum nonnullos au-
dio confiteri quidem
Deum Dominum car-
nem humanam in-
duisse, at in divisionem incidere,
quam perversè invexerunt Paulia-
nistae. Etenim qui Paulo Samosa-
teno addicti sunt, alium quidem ἐκ
Coelo ajunt, ipsumque Deum fa-
tentur; alium verò ἐκ Terra, quem
hominem affirmant; illum increa-
tum, hunc creatum; illum aeter-
num, hunc hesternum; illum Do-
minum, hunc servum: utrobique
impie agentes, sive eum, quem di-
cunt servum, atque creatum, ado-
rent, sive eum, qui proprio nos
sanguine redemit, non adorent.
Qui verò ἐκ Coelo Deum confiten-
tur ex Virgine carnem sumfisse,
unumque esse cum carne, frustra
tur.

I i i

tur.

των ἀπειθείας ἐκφερόμενοι. Λέγουσι γὰρ καὶ αὐτοὶ, ὡς ἀκούω, δύο φύσεις, καίτοι τῷ Ἰωάννῃ σαφῶς ἕνα ἀποδείξαντος τὸν Κύριον ἐν τῷ λόγῳ: ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ τῷ Παύλῳ ἐν τῷ λόγῳ: εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' ἃ τὰ πάντα. Εἰ γὰρ εἴς ὁ ἐκ τῆς ἀγίας παρθένης τεχθεὶς ὠνόμασαι, καὶ αὐτός ἐστι, δι' ἃ τὰ πάντα γέγονε, μία φύσις ἐστίν, ἐπειδὴ πρόσωπον ἢ ἔχων εἰς δύο ἢ διαίρεται, ἐπεὶ μὴ δὲ διαφύσιν τὸ σῶμα, ὡς ἰδίᾳ φύσιν ἡ θεότης κατὰ τὴν σάρκωσιν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος μία φύσις, ὅτω καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος Χριστός. Εἰ δὲ ἐκ ἐπιγιγνώσκουσι τὸ καθ' ἑνωσιν εἶναι, δύναται καὶ εἰς πολλὰ μερίζειν τὸν ἕνα, καὶ πολλὰς λέγειν φύσεις, ἐπειδὴ πολυειδὲς τὸ σῶμα ἐξ ὀστέων, καὶ νύκων, καὶ φλεβῶν, καὶ σαρκός, καὶ δέρματος, ὀνύκων τε, καὶ τριχῶν, αἱμάτων τε, καὶ πνύματος, ἅπαντα διαφορὰν μὲν ἔχει πρὸς ἀλλήλα, μία δὲ φύσις ἐστὶν ἀνθρώπου. ὥστε καὶ ἡ τῆς θεότητος ἀλήθεια μετὰ τῷ σώματος ἐστὶ, καὶ εἰς δύο φύσεις ἢ μερίζεται. Οὔτε γὰρ οἶόν τι ἦν τὸ ὅλον υἱὸν ἀνθρώπου καλεῖσθαι καταβιβηκῶτα ἐξ ἑραῶν, καὶ υἱὸν θεοῦ γεννηθέντα ἐκ γυναικός, εἰ δύο φύσεων διαίρεσιν ἐτιδέχεται. Ἀλλὰ τὸ μὲν καταβιβηκὸς ἐξ ἑραῶν ἱκαλεῖτο ἂν υἱὸς θεοῦ, καὶ ὅχι υἱὸς ἀνθρώπου: τὸ δὲ γεννηθὲν ἐκ γυναικὸς ἱκαλεῖτο υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ὅχι υἱὸς θεοῦ: καὶ τῷτο εἴπεται

τῇ

turbant, ad illorum sententiam, atque impietatem accedentes. Dicunt enim & ipsi, ut audio, duas naturas, quamquam Joannes disertè unum demonstret Dominum, quum ait: *Verbum caro factum est*, & Paulus, quum dicit: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*. Si igitur unus è sancta Virgine natus vocatur, idemque ipse est, per quem facta sunt omnia, una natura est; quoniam personam unam habens in duo non dividitur, quia neque peculiaris natura est corpus, neque peculiaris natura Deitas per incarnationem, sed quemadmodum homo una est natura, ita & in similitudinem hominum factus Christus. Quod si minimè illud, quod est secundum unicum unum, agnoscunt, possunt & in multa illum, qui est unus, partiri, multasque dicere naturas; corpus enim multiforme est, quum ex ossibus, & nervis, & venis, & carne, & cute, unguibusque, & pilis, sanguineque, & spiritu constet: quae revera inter se omnia differunt quidem, unam tamen hominis naturam constituunt. Quare & Deitatis veritas cum corpore est, & in duas naturas minimè dividitur. Neque enim fas esset totum illud vocare Filium hominis, qui de Coelo descendit, & Filium Dei, qui natus est de muliere, si duarum naturarum divisionem susceperet. Sed quod descendit de Coelo, vocaretur Filius Dei, & non Filius homi-

τῇ Παυλιαρικῇ διαίρεσει. Ἡμᾶς δὲ αἱ θῆσαι γραφαὶ διδάσκουσιν, ὡς περὶ ἐνὸς τῷ Κυρίῳ φρονεῖν κατὰ τὴν ἐξ ἁρὰν κατὰβασιν, καὶ τὴν ἐκ γυναικὸς ἐπὶ γῆς γένεσιν. Οἱ τοῖον ὅτω φρονῶντες μὴ εἰς ὁμοφωνίαν τῶν τὰ ἐναντία φρονούντων ἐμβαίνειν, ἵνα μὴ τῇ διαφορᾷ εὐφραίνοντες τοῖς ῥήμασι (*) δυσφημῶσιν. Ἀνάγκη γὰρ αὐτὲς δύο λέγοντας φύσεις, τὴν μὲν μίαν προσκυνοῦν, τὴν δὲ ἑτέραν μὴ προσκυνοῦν, καὶ εἰς μὲν θείαν βαπτίζεσθαι, εἰς δὲ τὴν ἀνθρώπινον μὴ βαπτίζεσθαι. Εἰ δὲ εἰς τὸν θάνατον τῷ Κυρίῳ βαπτιζόμεθα, μίαν ὁμολογούμεν αὐτῇ τῆς ἀπαθὺς θεότητος, καὶ τῆς παθητικῆς σαρκὸς, ἵνα ὅπως εἰς θεὸν ἢ τὸ βάπτισμα ἡμῶν, καὶ εἰς τὸν θάνατον τῷ Κυρίῳ τελεσθῇ. Καὶ γὰρ ἡ φοβούμεθα τὸς συκοφάντας τὸς διαιρῶντας εἰς δύο πρόσωπα τὸν Κύριον, ἢ ἂν ἡμῶν τὴν ἑνῶσιν πρεσβεύοντων τὴν εὐαγγελικὴν, καὶ ἀποστολικὴν, βλασφημῶσιν ἡμᾶς, ὡς τὴν σάρκα λέγοντας ἐξ ἁρὰν. Ἐδὲ γὰρ, ὅτε λέγομεν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, δυνάμεθα βλασφημεῖσθαι, ὡς τὸν λόγον ἐκ γῆς λέγωμεν, καὶ μὴ ἐξ ἁρὰν. Λέγομεν δὲ τὰ ἀμφοτέρω, καὶ ἐξ ἁρὰν τὸ ὅλον διὰ τὴν θεότητα, καὶ ἐκ γυναικὸς τὸ ὅλον διὰ τὴν σάρκα, ἐκ ἐδότις διαίρεσιν τῷ ἐνὸς πρόσωπῳ, ἔδὲ ἀποτεμνόντες τὸ ἁρὰν τὸ γήινον, ἔδὲ τὸ γήινον τὸ ἁρὰν, ἀτελὲς γὰρ ἡ διατομή. Μὴ ἔν τοις

δια-

hominis; quod autem natum est de muliere, vocaretur Filius hominis, & non Filius Dei. Et hoc divisioni Paulianae consentaneum est. Nos vero Divinae Scripturae docent, & quum de Coelo descensum, & quum ex muliere in terra natiuitatem audimus, omnia de uno Domino esse intelligenda. Qui igitur ita intelligunt, ac sentiunt, nequaquam transgrediantur ad consentiendum cum iis, qui contraria sentiunt, ne bonā sententiā, malis verbis utantur. Qui enim duas dicunt naturas, unam adorent, alteram non adorent, necesse est, & in divinam baptizentur, non autem baptizentur in humanam. Si vero in mortem Domini baptizamur, unam confitemur naturam impassibilis Deitatis, & passibilis carnis, ut sic in Deum, & in mortem Domini Baptisma nostrum conficiatur. Etenim calumniatores non veremur in duas personas Dominum partientes, si nobis unionem Evangelicam & Apostolicam afferentibus, ipsi maledicant, tamquam carnem de Coelo dicentibus; neque enim, quum Filium Dei de muliere natum dicimus, culpari possumus, quasi Verbum de terra, non autem de Coelo dicamus. Dicimus autem utrumque; & de Coelo totum per Deitatem, & de muliere totum per carnem, nescientes divisionem unius ejusdemque personae, neque diffecantes à co-

I i i a

lesti

(*) MS. habet ὁμοφώνως.

διατίμουνσι πρόφασιν διδόντων οἱ
 δύο λίγοντες φύσεις, ὅτε γὰρ τὸ
 σῶμα καὶ ἑαυτοῦ φύσις ἐπὶ τῷ ἑ-
 νὸς Χριστῷ, ἐπεὶ μηδὲ ζωοποιὸν καὶ
 ἑαυτοῦ, μηδὲ διατίμινεσθαι δυνάμει-
 νον ἄνευ τῷ ζωοποιῷ λόγῳ, ὅτι
 ὁ λόγος καὶ ἑαυτὸν εἰς ἰδίαν μερί-
 ζεται φύσιν, ἣν ἔχει κατὰ τὸ ἁ-
 σαρκον, ἐπειδὴ ἐν σαρκὶ ὁ Κύριος,
 καὶ ἢ ἄσαρκος ἐπεδήμησε τῷ κόσ-
 μῳ, ὅτι τὸ κτιστὸν σῶμα χωρίζει
 τῆς ἀκτίστου θεότητος, ἵνα χωρί-
 σις φύσιν κτιστὴν, ὅτε μὴν ὁ ἁκ-
 τιστος λόγος ἐπεδήμησε χωρὶς σώ-
 ματος, ἵνα μερίξῃ τις ἀκτίστου φύ-
 σιν. Εἰ δὲ ἐν ἑκατέρῳ ἴσι κατὰ
 τὴν ἰσότην, καὶ τὴν σύνοδον, καὶ
 τὴν σύνθεσιν τὴν ἀνδρωποειδῆ, ἐν
 καὶ τὸ ὄνομα τῷ συνδέτῳ προστε-
 φαρμολύεται, ἀπὸ μὲν τῆς θεότη-
 τος τὸ ἀπαθὲς ἀπὸ δὲ τῷ σώ-
 ματος τὸ παθητὸν. Καὶ ὥστερ
 ἀκούοντες τῷ Παύλῳ τὸν Χριστὸν
 παθητὸν λίγοντος, ὃ μερικῶς ἠκού-
 σαμεν, ὅτι τὴν θεότητα παθη-
 τὴν ἐνομίσαμεν, ὅτως καὶ τὸ κτι-
 γόν, καὶ δῆλον, ὅτι μερικῶς λί-
 γεται, ὅτε τὴν θεότητα ποιῇ κτι-
 γὴν, ὅτε δῆλον. καὶ τάλιν τὸ ἁκ-
 τιστον ὅτι τὴν σάρκα ἀκτίστον ποιῇ,
 ὅτι μερικῶς ἐπὶ τῆς θεότητος μόνος
 λίσσεται. Ταῦτα δὲ ὅτω φρονῶντες
 μενίσσωνται ἐν ἡσυχίᾳ τὰς περιττὰς
 ζητήσεις ἐκκλίνοντες, καὶ ῥημάτων
 ἑνὴ καὶ μὴ διαιρῶμεν τὰ δογματα.
 Συμπεφώνηται ἐν, καὶ συμφώνως ὡ-
 μολόγηται τὸ σῶμα ἐκ τῆς παρθέ-
 νου, ἡ θεότης ἐξ ἁρᾶς, τὸ σῶμα
 ἐκπλασθαι ἐν κοιλίᾳ, ἡ θεότης ἀκ-
 τιστος

lesti terrenum, aut à terreno coe-
 leste; impia quippe diffectio haec
 foret. Nullam igitur diffecantibus
 causam praebeant, qui duas dicunt
 naturas; non enim corpus secun-
 dum se ipsum natura est in uno
 Christo, quia non est vivificum
 per semetipsum, neque diffecari
 potest, atque seungi à vivifico
 Verbo; neque rursus Verbum se-
 cundum se ipsum in propria na-
 tura dividitur, quam habet secun-
 dum id, quod carnis est expers,
 quoniam in carne Dominus, &
 non expers carnis in mundo ver-
 satus est; neque conditum corpus
 separat à non condita Deitate, ut
 separet quis naturam conditam;
 neque enim increatum Verbum ab-
 sque corpore peregrinatum est in-
 ter nos, ut partiatur quis increati
 naturam. Quod si unum utrum-
 que est secundum unionem, & con-
 junctionem, & compositionem hu-
 mana forma praeditam, unum e-
 tiam nomen composito convenit,
 ita ut à Deitate quidem passionum
 carentia, à corpore verò passibili-
 tas emanet. Et quemadmodum au-
 dientes Paulum, qui Christum pas-
 sibilem dicit, non divisim accipie-
 mus, neque tamen Deitatem passibi-
 lem existimamus; ita & creatum,
 & servum neque divisim dicitur,
 neque Deitatem facit creatam, aut
 servam. Et rursus Increatum ne-
 que carnem increatam facit, ne-
 que seorsim in Deitate sola dici-
 tur. Haec ita sentientes quieti ma-
 neant,

τις αἰώνιος, ἵνα ἐνωθέντος τῷ λό-
γῳ τῷ σώματι ἀδιαίρετος μένη ἡ
θείης. Εἰ δὲ τῇ γραφῇ σύνηθες,
καὶ τὸ ὅλον θεολογεῖν, καὶ τὸ ὅ-
λον ἀνθρωπολογεῖν, ἐπόμετα καὶ
ἡμεῖς τοῖς θεοῖς ῥήματι, καὶ μὴ
μερίζωμεν τὰ ἀμίριστα, μὴ τε τὴν
θειότητα διαιρῶντες τῷ σώματι, ὡς
δὲ εὐρημίαν, ὅταν τὸ σῶμα πι-
πλασμένον ἐκ κοιλίας λέγηται, μὴ
τε τὸ σῶμα μερίζοντες τῆς θείης
τοῦ, ὡς δὲ ὁμολογίαν τῆς παρουσίας,
ὅταν ἡ θείης ἀκτιστος δοξάζεται.
Πῶς ἂν ἡ λυπηρὸν τὸς ταῦτα κα-
λῶς ἔτως ὁμολογῶντας, ἡ φρονῶν-
τας, καθὼς καὶ παρέλαβον, διδά-
ζεν τὸς ἀλλήλους διὰ ῥήματα; ὅ-
ταν οἱ μὲν τῷ τῷ σώματι ὁρῶμα
τι χρῶνται ἐπὶ τῷ λόγῳ, καθάπερ
ὁ Ἰωάννης σάρκα λέγων γεγενῆσθαι
τὸν λόγον. οἱ δὲ τὸ τῆς θείας
ῥομῆς λαμβάνουσιν ἐπὶ τῷ ὅλῳ δό-
λῳ, ὥσπερ ὁ Παῦλος· λέγω δὲ, ὁ
ἰσχυρὸς Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιῶν.
Προσκυνεῖν ὁμολογεῖ Χριστὸς κατὰ
τὴν σάρκα τὸν πατέρα λέγων· ἡ
μεῖς προσκυνῶμεν ὃ οἶδαμεν. καὶ ἡ
χωρίζεται ἡ θείης. προσκυνεῖται
κατὰ τὴν θειότητα, καὶ ἡ χωρίζε-
ται τὸ σῶμα τῇ τῆς θείας προ-
σκυνήται. ἔτε ἀφιστῶμεν τὸ σῶμα,
(ἡδὲ γὰρ δυνατόν) ὅτε προσκυνῶ-
μεν τῷ σώματι τῷ τιτοδότῳ, καὶ
ἡ χωρίζεται ἡ θείης, ἡνωται γάρ.
ἔδει γὰρ νικηθῆναι τὸν θάνατον ὑ-
πὸ τῷ θεῷ, καὶ νενίκηται. Παρα-
νέτε δὲ τοῖς μαθητῶν περὶ ταῦτα δια-
φερομένοις, καὶ συλασίσθω ἡ κα-
τὰ τὸ δόγμα ὁμολογία, μὴ δια-
ρῶμε-

neant, supervacaneas declinantes
quaestiones, ne vocum causâ sen-
tentiis variemus. Consentimus igitur,
& in confesso est, corpus esse
de Virgine, Deitatem verò de
Coelo; corpus efformatum in ute-
ro, Deitatem verò creationis ex-
pertem, ac sempiternam, ut con-
juncto Verbo corpori, indivisa ma-
neat Deitas. Quum autem Scri-
pturae familiare sit & totum vo-
care Deum, totumque etiam ap-
pellare Hominem, sequamur &
nos divinas voces, neque indivisa
dividamus; neque Deitatem par-
tientes à corpore, perinde quasi
tunc melius loquentes, quando cor-
pus effectum dicatur ex utero; ne-
que corpus partientes à Deitate,
tamquam per confessionem praesentia-
e, quando Deitas increata glori-
ficatur. Quomodo ergo dolendum
non est, eos, qui haec ita rectè
confitentur, ac sentiunt, uti etiam
à majoribus traditum acceperunt,
invicem propter voces discrepare?
Quando hi quidem corporis nomi-
ne utuntur, quum de Verbo lo-
quuntur, sicuti Joannes carnem
dicens factum fuisse Verbum; illi
verò Deitatis nomen assumunt;
quum de toto servo loquuntur, ut
Paulus: *Dico autem, novissimus A-
dam in spiritum vivificantem.* Se-
cundum Carnem Christus se Pa-
trem adorare fatetur, dicens: *Nos
adoramus, quod scimus.* Jo. 4. 23.
Et non dividitur Deitas; adoratur
secundum Deitatem, & non sejun-

gitur

ρύνεσθαι διὰ τὰ ῥήματα. τὸ μὲν γὰρ τοῖς δόγματι διαφέροντας τοῖς ῥήματι προσποιεῖσθαι συμφωνεῖν ἀσθεῖς, τὸ δὲ τοῖς δόγματι συμφωνῶντας τοῖς ῥήμασι διαφέρεισθαι μάταιον, καὶ μωρὸν. Τὸτο δὲ συμφωνέμενον ἔχοντες, ὅτι θεὸς ἰσαρχὸς ὁ Χριστὸς καὶ ἐξ οὐρανό, καὶ γῆς, ὁ αὐτὸς τῇ μορφῇ ὁ ὅλος, καὶ τῇ δυναμεί θεός, μενέτωσαν ἐν ὁμοσίᾳ, καὶ μὴ μάτην διαφερίσθωσαν, μὴ δὲ εἰς τὴν τῶν αἰρετικῶν λογομαχίαν ἐκτιπνέτωσαν, ἀλλὰ τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀτλότητα μάλλον ζηλωτάτωσαν. ἱέρρωτο.

gitur corpus, quum adoramus Deitatem. Neque sejungimus à Deitate corpus (non enim fieri potest) quando illud mortem passum adoramus; neque separatur Deitas, unita est enim. Siquidem oportebat vinci mortem à Deo, & victa est. Monete autem illos, qui frustra in his quaestionibus à nobis discordant; & servetur in hoc dogmate consensus, ne dissideamus ob verba. Dogmate enim discrepantes, verbis concordiam simulare impium est; dogmate autem concordantes, propter voces dissidere, vanum & fatuum videtur. Hoc autem concorditer tenentes, nempe Deum incarnatum Christum atque è Coelo, atque è terra, esse eundem, formâ quidem servum, at virtute Deum, maneant in concordia, & frustra ne dissideant, neque in vanam verborum pugnam, qua Haeretici solent uti, incidant; sed Ecclesiae simplicitatem potius aemulentur. Vale.

IN EPISTOLAM SUB JULII I.

NOMINE EDITAM

DISQUISITIO IV.

AD ERUDITISSIMUM, ET CLARISSIMUM VIRUM

ANTONIUM MARIAM

SALVINIUM

Graecae Linguae in Florentino Gymnasio Professore.

SYNOPSIS DISQUISITIONIS.

Gennadius, & Centuriatores Epistolam hanc Julio I. Rom. Pontifici perperam adscribunt. Facundus Hermianensis eandem ipsi rectius adjudicat. Quod & facit cum Evagrio Leontius Byzantinus. Nihil in illa, quod Julium deceat. Apollinaris Haeresicus illius Auctor creditus, cujus sunt & aliae quaedam Julio afflictae. Corpori Christi Animam, sive Mentem humanam negavit is, quod & facit hujus Epistolae Auctor. Multa in Apollinari à S. Gregorio Nysseno damnata, quae hic iidem traduntur. Hypatius, Anastasius, Eulogius, Ephraemius, & alii S. Julium ab ista calumnia liberant. Quis fuerit Dionysius, ad quem data fingitur haec Epistola.

ON te fugit, Salvini doctissime, quantum mihi aliis gratulatus fueris, quod ab amoenioribus Artibus ad graviores rursus me receperim, & praecipue ad sacram Eruditionem, cujus studium ut jucunditate nulli alii concedit, ita reliquis utilitate antecedere satis constat. Gratissimum autem accidit mihi, te habere hujusmodi consilii mei non solum hortatorem sollicitum, sed etiam laudatorem benevolam. Nam etsi tu hominibus, qui te intime non noscunt, videri interdum possis in unis mitioribus literis vim, & curam omnem ingenii tui constrinxisse; illud tamen mihi est exploratum, te ita omnigenae eruditionis copiam

pia valere, ut maximi ponderis, summaeque auctoritatis apud me semper futura sint quum praeconia, tum hortamenta à te profecta. Atque istud meum de te iudicium non solius famae consensu, sed ipsâ experientiâ meâ saepe numero confirmatum fuit. Quoties enim te in variis difficultatibus consului, quae se mihi offerebant in amplissimo eruditionis stadio, talem toties in te rerum copiam, & Graecae Linguae, totiusque antiquitatis peritiam inveni, qualem pauci assequantur, & in paucis demirari solemus. Illud solum (& pace tua dixerim) satis probare non potui, quod nimirum ferme tibi uni scire, tibi que in sipario canere contentus, non iis, quibus certissimè poteras, Rempubicam literariam affecisti beneficiis. Sed tu maluisti modestiae tuae, ac eruditionis conscientia frui, quàm studiorum tuorum fructus his difficillimis evulgare temporibus, quibus quum in fastidiosos, aut maledicos Lectores facilè impingatur, vix aliis, vix sibi placeat Scriptor, honestae quietis, non turbidae gloriae cupidus. Quo in consilio si te sequeretur, potiore id etiam, quàm tu, ratione facerem, & ingenii mei fortunae, viribusque longè minoribus prudentiùs consulere. Verum mihi jam placuit audaciùs procedere, tuisque potius auscultare adhortationibus, quàm exemplo tuo. Quamobrem quum haec edere in animum induxerim, quibus pro tua humanitate, & doctrina non unum contulisti beneficium, nihil antiquius habui, quàm aliquem deligere locum, ubi testarer & me gratum, & te omni commendatione dignissimum. Tuo igitur nomini inscriptam volo Disquisitionem istam, qua mihi propositum est, Julii I. Romani Pontificis famam ab Haereticorum calumniis vindicare. Et hoc quidem in praesentia facilè possumus, quando nobis monumentum illud oblatum est, per quod olim Ecclesiae Catholicae, tanti Praefulis ementito nomine, se facturos esse fucum speraverant Eutychiani. Quid enim veritatem clariùs ostendat, quàm ipsam proderet mendacii officinam, ipsumque omnium oculis figmentum objicere? Certe haec illa est Epistola, quae dubiam S. Julii fidem apud veteres aliquot fecit, quaeque posterioribus etiam seculis negotium facessere visa est, incertis nempe in eam, quippe ignotam, prolatis sententiis. Rem igitur quum gratam eruditis, tum S. Pontificis memoriae utilem praestabimus, si edito famosissimo hoc foetu per nos fiet, ut de illius falsitate, & de Haereticorum fraude, omnibus judicare in posterum liceat.

Inter antiquos Scriptores qui primus de hac Epistola mentionem fecerit, Gennadius est in Lib. de Scriptor. Eccles. Cap. II. ita scri-

feribens: *Julius Urbis Romae Episcopus scripsit ad Dionysium quemdam de Incarnatione Domini Epistolam unam, quae illo quidem tempore utilis visa est adversus eos, qui ita duas per incarnationem asseriebant in Christo personas, sicut & naturas. Nunc autem perniciosus probatur; semen enim est Eutychianae, & Timotheanae impietatis.* Gennadii verba libenter adoptarunt, ac retulerunt Centuriatores Magdeburgenses Cent. IV. Cap. X. Quibus haec alia è vestigio adtexunt: *Adduxisse ex eadem Epistola testimonium de persona Christi videtur Cyrillus Alexandrinus in Apologetico suo hoc modo. Tum haec ipsa Epistolae verba proferunt: Praedicatur ad completionem fidei, & incarnatus ex Virgine Maria Dei Filius, qui & habitavit in hominibus, non in nomine (in homine scribendum erat) energiam operans. Hoc enim in Prophetis est, & in Epistolis: Perfectus Deus in carne, & homo perfectus in spiritu, non duo filii; unus quidem germanus filius, qui suscepit hominem: alter verò mortalis homo assumptus est à Deo; sed unus unigenitus in Coelo, unigenitus super terram.* Tandem Centuriatores ita sermonem concludunt: *Citat idem testimonium ex Epistola ejus ad Prosdocium Synodus Chalcedonensis contra Eutychem.*

At neque Centuriatores, neque Gennadius quidquam protulerunt, quod accuratam rei cognitionem sapiat. Et primò animadvertere juvat, Epistolam hanc Gennadio homini Latino re minimè fuisse perspectam, sed solùm de nomine cognitam. Quippe manifesta illius hallucinatio est affirmare, ipsam olim visam fuisse utilem adversus eos, qui ita duas asseriebant in Christo personas, sicut & duas naturas. Nullum Concilium; nulli Ecclesiae Catholicae Patres, hujus Epistolae testimonio adversus Nestorianos usi umquam fuerant, neque porro postea sunt usi. Inde autem fluxit Gennadii error, quodd. Aët. I. Concilii Ephesini citatus fuerit contra Nestorium locus ille ex Epistola Julii I. Papae, quem Centuriatores nuper adferebant. Nimirum censuit Gennadius, & post ipsum censuere Centuriatores quoque, unam eandemque fuisse Julii Epistolam, quae ad Dionysium data ferebatur, cum illa quae in eodem Ephesino Concilio citatur. Verum diversae planè sunt Epistolae. Quae ad Dionysium, uti fertur, conscripta fuit, nunc à nobis editur, ibique nihil eorum legitur, quibus Ephesina Synodus est usa. Altera πρὸς Δόκιον, seu Δόκιον, hoc est, ad Docium, seu Docimum, quem etiam Prosdocium alii appellant, jamdudum intercidit, eademque ab Ephesinis Patribus laudata est. Confudit ergo utramque Epistolam Gennadius; utilem

Tam. XII.

K k k

olim

olim fuisse ratus conscriptam ad Dionysium, quod ipsam arbitraretur ab Ephesino Concilio in verae Fidei confirmationem adhibitam.

Facundus Episcopus Hermianensis altero post Gennadium seculo vivens, hoc est, Justiniani temporibus, nonnulla habet Lib. I. Cap. V. quae conjecturam nostram firmant, erroremque Gennadii manifestius aperiunt. Scribit adversus Eutychianos, eorumque sobolem Acephalos, unam in Christo Naturam statuentes. Ita verò inquit: *Quid autem illos contra haec evidentissima Patrum testimonia juvare poteris, quod in assertionem vanissimi sui erroris dicunt, Julium Romanum Episcopum nescio ubi rescripsisse, quod una sit Christi Natura? quum in eadem sancta Synodo Ephesina hoc solum ipsius B. Julii contra Nestorium recitatum fuerit ex Epistola ad Prosdocium, in qua ait: Praedicatur verò ad supplementum fidei & incarnatus ex Maria Virgine &c.* Postquam Facundus locum integrum ex Aët. I. Concilii Ephesini retulit supra à Centuriatoribus descriptum, ita pergit dicere: *Non aliud, praeter hanc ad Prosdocium Epistolam, in dictis B. Julii in illa Synodo prolatum est, si qua forsitan alia scripsit, neque ex hac Epistola aliquid amplius. Cur igitur non illud potius, quod de una Christi Natura isti circumferunt tamquam ab ipso B. Julio scriptum, vel quaeque similia, quae scripsisse autumant alios venerabiles Patres, in Synodo recitata sunt contra Nestorium? Nam ipsa magis ejus dogmati contraria viderentur.* Hinc igitur elucet, nullam aliam Epistolam Julii I. usurpatam adversus Haereticos Nestorianos olim fuisse, quàm quae ad Docium, sive ad Prosdocium conscripta fuerat. Quare ex altera ad Dionysium data nihil utilitatis umquam cepere Catholici, ut Gennadius leviter affirmabat. Videtur autem Facundus Graecam Epistolae illius Inscriptionem πρὸς Δόκιον, ad Docium, pro uno verbo accepisse, tamquam scriptum fuerit πρὸς Προσδόκιον ad Prosdocium.

Deinde validissimum argumentum è Facundi verbis ducere incipimus, ad dignoscendam falsitatem, atque figmentum famosae hujus Epistolae à nobis editae. Nam si Epistola haec ad Dionysium data jam extabat, quum Nestoriana Haeresis tot in Ecclesia turbas excitare coepit, cur ab illa citanda adversus Nestorium abstinuere Patres Ephesini? Cur deinde Eutyches, & Dioscorus numquam pro se ipsam laudarunt, numquam ejus testimonio suam confirmare sententiam? Certè Julii Romani Pontificis auctoritas maximum attulisset pondus Eutychianae opinioni. Neque tanti Pontificis opus Graecè vulgatum latitare adeo poterat, ut omnium oculos fugeret, quum
fatis

fatis liqueat, ejus generis monumenta per Ecclesias, perque eruditorum manus vix edita consuevisse ferri. Aut ergo post Synodos Ephesinam, atque Chalcedonensem, conficta fuit, Julioque supposita Epistola illa, ideoque ante Synodos illas minimè extabat; aut si extabat, nemo hæcenus noverat, credideratve, Julium ipsius Auctorem fuisse. Propterea hæc meritò Facundus addit: *Quid enim jam controversiæ remansisset, quod una esset illius Dei-Hominis subsistentia, siue persona, si probarentur Patres, quod etiam unam prædicaverint ejus esse naturam? Igitur, ut omnis auferatur quæstio, si non postea Epistola illa (Hoc est quæ ad Dionysium scripta circumferebatur) conficta est (fortasse legendum conficta est) aut B. Julii eam non esse, sicut magis credendum Synodus judicavit, aut etiam, etsi ejus esse credidit, quod ego non dico, ut aliam magis (hoc est, quæ ad Prodocium, seu Docium conscripta fuit) quàm ipsam ejusdem S. Julii contra Nestorium proferret, non en eo quod incausè dictum est, contrarium errorem judicavit esse vincendum.*

Verum hanc quidem ultimam suspicionis umbram admisisset Facundus; imo constanter negasset Julium I. ejus Epistolæ artificem, si quæ à Graecis Scriptoribus hac in re oculatoribus nos edocti sumus, ipse etiam novisset. Hos igitur audire juvat; eorum autem non testimonio solum, sed etiam rationibus constabit, suppositam Julio ab Haereticis famosam hanc Epistolam fuisse. Evagrius Scholasticus, à quo Historiam habemus, & Leontius Byzantinus, à quo Librum de Sectis, Scriptores multis nominibus commendati, ipsoque Seculo Christi sexto, quo Facundus Hermianensis floruit, & ipsi florentes, huc advocandi sunt. Primus ille de Nestorianis Haereticis agens Lib. I. Cap. XXXI. inquit: *Sanctorum Patrum Libros saepe depravarunt, multosque Apollinaris Libros Asbanasio, Gregorio Thaumaturgo, & Julio, inscriptionibus commutatis attribuerunt, quibus quidem Libris plurimos in suum impium errorem induerunt.* Non est mihi ad manus Evagrii Historia, sed illam ex Baronii fide produco ipsam citantis ad Annum Christi 352. n. 3. Nequeo tamen non mirari, quei Nestoriani imposturae hujus dicantur Auctores. Certo certius est, eam, quam nunc proferimus, Epistolam Eutychianis ita scatere erroribus, ut Nestorianis oppositam omnino sententiam referat (quod & Gennadius monuit) atque architectum planè sapiat Eutychianum. Quei rogo utraque adversantium Haeticorum cohors uni atque eidem Romano Pontifici tribuere, ac supponere potuit contraria hæc perverfarum opinionum monstra. Eva-

grius proinde fortè hallucinatus est; five, ut ratione potiori dicam, Evagrii locus attentius considerandus fuit Cardinali Baronio. At infra de hac ipsa re sermo recurret. Interim satis est cognovisse, Apollinaris Haeretici Libros Julio fuisse ab Haeticis per dolum suppositos.

Accedat nunc Leontius Byzantinus, quo nemo luculentius in hujusmodi quaestione versatus est. Actione VIII. de Sæctis pag. 326. Eutychnianæ Hæresis fundamenta convellit. Ejus autem sunt verba hæc è Graeco translata: *Adferunt (Eutychniani) aliud quæque dictum, velut à B. Julio profectum, quod exstat in Epistola scripta ad Dionysium Corinthi Episcopum, cujus initium est (Miror de quibusdam audiens &c.) Estque dictum hujusmodi (Necesse est eos, quum duas naturas dicunt, unam adorare, alteram non adorare; ac in divinam quidem baptizari, & in humanam non baptizari.) Aliæque plura istæc Epistola continet.* En aliquot Epistolæ hujus verba, quæ quum in exemplari nunc à nobis edito pariter legantur, Ambrosiani Codicis fidem confirmant. Porro videamus, quomodo se ab ista difficultate Leontius expediat. Sed nos, prosequitur ille, pluribus argumentis convincimus, illam Epistolam non esse B. illius Julii, sed Apollinaris. Primum ex eo quod si quis eam subtiliter consideret, nihil Juliano dignum nomine habeat. Quin & septem illæ Epistolæ, quas ejus esse dicunt, Apollinaris sunt. Deinde quòd in eadem Epistola Corporis mentione facta, nusquam id mente prædictum, vel animatum dixerit. Erat autem in more Patribus illius sæculi, ut sicubi Corporis mentionem facerent, id ipsum mente prædictum, animatumque dicerent: quod quidem usque adeo verum est, ut reformatibus eis hoc crimen, ideoque deinceps illas voces, *Mente prædictum, & Animatum*, adjicientibus, nulli posteriorum libri reperiantur, qui banc veterum appendicem non habeant. Præterea de hoc quoque non B. Julii, sed Apollinaris esse redarguitur, quod Nyssenius ille Gregorius in opere contra Apollinarem apertè multa recitet, quæ hæc Epistola continentur, eaque ceu prava refutes. Potest & aliunde convinci, quòd B. Julii non sit; ajunt enim Actis Synodi Ephesinæ sub B. Cyrillo insertam: quod quidem apertè mentiuntur. Nam nihil ibi in textu tale reperitur, sed alia quædam inserta est Epistola velut à Julio scripta; nec ipsa Julii, sed Timothei, quemadmodum ex multis exemplaribus intelligi potest. Enimverò quum nihil nobis illa adversetur, quod eam Julii dicunt, flosci scilicet faciendum.

Hæste.

Hactenus Leontius accuratissimi profectò Critici nomen promeritus, quo auctore discimus, Apollinari Epistolam hanc esse reipsa tribuendam. Antequam verò progrediamur, animadvertere opus est, Baronium hæc itidem Leontii documenta produxisse. Relatis autem iis Epistolæ verbis, *Neceſſe eſt eos, quum duas naturas dicunt, unam adorare, alteram non adorare* &c. mirari ſe ait, cur Gennadius appellare potuerit utilem Epistolam hanc, adeo immanes, manifestasque blasphemias complectentem, quibus Nestoriana Hæresis confirmatur. Ita amplissimus Annalium parens; sed aliter loquuturus, si quod in posterum fas erit, Epistolæ ipsius subdititiæ textum legere & ipse potuisset. His verbis, quæ nunc quoque in exemplari à nobis evulgato occurrunt, non Nestoriana Hæresis confirmatur, sed quidem Eutychiana; quippe ab Epistolæ Auctore afferuntur tamquam necessarium, & ut ipse significat, absurdissimum Nestorianæ sententiæ consecrarium. Tantum abest, ut ille cum Nestorio sentiat duas in Christo divisas naturas, quarum una adoranda sit, altera verò nequaquam, ut potius utramque simul permisceat, atque confundat, unâque tantum adoratione colendam affirmet, Eutychianis in hoc omnino concors atque consentiens.

Sequamur nunc Leontium κατὰ πόδα, illiusque rationes, atque argumenta sigillatim percurramus, quibus faciliè palam fiet, qui verus fuerit Epistolæ hujus faber. Inquit is, non à Julio Primo Romano Pontifice, sed ab Apollinari Hæresiarcha illam fuisse conscriptam. His autem rationibus sententiam suam confirmat. Prima est, nihil ibi occurrere *Juliano nomine dignum*; hoc est, nihil gravitatis, eloquentiæ, sapientiæ, aut puræ veterisque doctrinæ, quod Julium Apostolicæ Sedis Antistitem deceret, in eo monumento contineri. Et revera quum nihil antiquius Romanis Episcopis, totius Ecclesiæ Magistris, fuerit, quàm vetustissima Christi dogmata semper tradere, atque tueri; hæc autem reperiantur tot novæ, temporibusque Julii inauditæ doctrinæ semina: quis seculo Christi quinto, quando Eutychetis causa fervebat, Julium tam faciliè debuit, potuitque credere perniciosæ illius Epistolæ, atque novitatis Auctorem? Jam antea reclamassent cum Occidentales, tum Orientales Episcopi, si tale quippiam seculo Christi quarto Julius tradidisset. Potuit quidem Apollinaris clam desipere, & furtivis literulis inter suos affectas quidquid lubebat effutire, atque confingere. Non poterat Romanus Episcopus, Ecclesiæ totius caput, sese abscondere, conscriptâ præsertim Epistolâ ad celebrem Græciæ Episcopum, & palam

palam evulgatâ. Superfunt adhuc germanae duae Julii Epistolae à S. Athanasio descriptae (nihil enim moror Iſidori Mercatoris pseudepiſtolas) in quibus diverſam planè & ſtyli, & doctrinae, & prudentiae faciem intueare. Addit Anonymus Scriptor, à quo Collectionem habemus contra Severianos §. VI. Inſcriptionem huius ipſius Epistolae conſentaneam non fuiſſe Romanorum Pontificum conſuetudini. Qua de re iudicium ferre nobis in praefentia non licet, quando Inſcriptione caret exemplar nunc à nobis editum.

Alterum Leontii argumentum eſt, non hanc tantummodo Epistolam, ſed & alias ſeptem Julio fuiſſe ſuppoſitas, quae tamen Apollinaris revera forent. En Eutyſchianorum artes, & doli. Quid igitur mirum, ſi productâ in medium ab Eutyſchianis Epistolâ *ad Dionyſium* datâ, fraus ibi quoque nullo negotio deprehenſa fuit? Difficile nimis erat, tanto Pontifici, qui ſuperiore dumtaxat ſeculo vivere deſiderat, tot Epistolae aſſingere, & diu criticis, doctiſque imponere hominibus. Tunc argumentum, ſtylus, cauſa ſcribendi, homines, ad quos datae ſingebantur eae Literae, quarum nunc nullum exiſtat veſtigium, & mille alia, in re, ut ita dicam, recenti ſtatim ſuccurrebant, quas ipſas falſitatis redarguerent, & Apollinari vero ipſarum parenti reſtituerent. Una proinde alteram accuſabat; omneſque ſimul fortiſſimo argumento erant, non Julio, ſed Apollinari, tribuendam eſſe iſtam quoque *ad Dionyſium* conſcriptam.

Tertiò rectiſſimè Leontius animadvertit, in tota hac Epistola Chriſti quidem Corpus memorari, ſed Mentem, Animamque eidem Corpori nuſquam tribui. Nihil profeſſò Apollinari detrudere perſonam apertiùs potuit, quàm hic affectatus loquendi modus. Conſtat, ex Apollinaris erroribus praecipuum illum fuiſſe, quem S. Leo Magnus in Decretali XXIII. Catholicorum ſententiâ oppoſitâ, rejicit. *Non Deum ſantum dicimus Chriſtum &c. nec ita hominem, ut aliquid ei deſit, quod ad humanam certum eſt pertinere naturam, ſive Animam, ſive Mentem rationalem &c.* Hinc S. Auguſtinus in Lib. de Haereſ. Cap. LV. *Apollinarisſtas*, inquit, *Apollinaris inſiſtit, qui de Anima Chriſti à Catholica diſſenſerunt, dicentes, ſicut Ariani, Deum Chriſtum carnem ſine Anima ſuſcepſiſſe. In quaſtione reſſimoniis Evangelicis viſſi, mentem, qua rationalis eſt anima hominis, non fuiſſe in Anima Chriſti, ſed pro hac ipſum Verbum in ea fuiſſe dicunt.* Ita ſe habebat falſa Apollinaris ſententia, quam proinde quum non obſcure Epistola Julio adſcripta reſerat, ac inſpiceret, intelligere continuò poſſumus, eam Apollinari eſſe tribuendam. Cer-

tè

tē ibi nusquam legas de Christo homine aliud praedicari, quān σῶμα, aut σάρκα, hoc est, Corpus, aut Carnem. Animae autem, sive Mentis humanae à Verbo susceptae nulla mentio. Quamobrem Christi Corpus, si rectè haec perpendas, obtruditur nobis tamquam αἵψυχον, καὶ ἀναίτητον, καὶ ἀνόητον, idest, inanimum, & insens, ac mensis expers: quod commentum in Apollinari damnavit An. Ch. 362. Alexandrina Synodus ab Athanasio, aliisque Catholicis Episcopis celebrata.

Vide verò, quān sine tergiversatione eadem haec abominanda sententia ab istius Epistolae Auctore insinuetur. Οὗτε γάρ, inquit, τὸ σῶμα κατ' ἑαυτὸ φύσις ἐστὶ τῷ ἐνὸς Χριστῷ, ἐπεὶ μηδὲ ζωοποιὸν κατ' ἑαυτὸ, μηδὲ διατέμνεσθαι δυνάμενον ἀντὶ τῷ ζωοποιῷ λόγῳ. Hoc est: Non enim Corpus secundum se ipsum natura est in uno Christo, quia non est vivificum per semetipsum, neque diffecari potest, atque sejungi à vivifico Verbo. En Corpus Christi per se minimè vivificum, idest vitā, ac Animā, vitaeque actionibus per se carens. At undenam (petere quis potuit ab Apollinari) vitam, ejusque munia Servator habuit, quatenus homo? A vivifico Verbo, respondebat Haereticus, id habuit Christi Caro; quippe quodd humanae Animae, Mentisque vices in Christo suppleret, atque impleret divinitas ipsa. Concinunt ista cum iis, quae laudatus Leo Magnus de Apollinari eodem scribit Homil. IV. de Nativ. Apollinaris, inquit ille, fidei soliditate privatus, Filium Dei ita veram humanae Carnis credidit suscepisse naturam, ut in illa Carne diceret Animam non fuisse, quia vicem ejus expleveris ipsa divinitas.

Quae quum ita sint, & impiam hanc, atque ab Evangelica veritate absonam opinionem soli Ariani, Apollinaristae, atque Eutychiani venditarint: quis dubitare amplius possit, quin Epistolae à nobis editae Auctor fuerit Apollinaris, aut alius quisquam de grege illius? Quandonam Catholici Patres, ac praecipue Romanae Sedis Antistites in ea fuere sententia? Imo quis eam abominatus non fuit? quis non oppugnavit non crescentem dicam, sed vix natam, atque audiram? Nemo autem est, qui Julium I. Pontificem Maximum vel suspicatus fuerit consensisse umquam cum Arianis, aut cum aequali eorum temporum Apollinari. Arianorum potius ipse Julius perpetuus fuit malleus, ac hostis, adeo ut mirari possis Eutychianorum impudentiam, atque imprudentiam, virum hunc diligentium, cui affingeret adulterinam hujusmodi Epistolam, illius ingenio, doctrinae, & moribus tam conformem, quam Aethiopi candor. Fieri igitur

igitur non potest, ut Julius toties de Christo homine loqueretur, et jusque *Carnem*, seu *Corpus* nominaret, quin & ipsum *Mente praeditum*, ac *Animatum*, sive ἰννεν, καὶ ἐμψυχώμενον diceret, aut aliquid saltem apponeret, quo doceremur, non ex sola nuda Carne constare humanam Christi Naturam: quod tamen hujus Epistolae Auctor satis aperte affirmare contra Catholicam veritatem non erubescit.

Quartò, inquit Leontius, hinc etiam dignosci potest, non Julio, sed Apollinari Haeretico, tribuendam esse Epistolam istam, quòd Gregorius Nyssenus in Opere contra Apollinarem recitet multa, eaque ceu prava refutat, quae hac eadem Epistola continentur. Forte fortuna eximium istud Nysseni opus, diu deperditum, diuque ab eruditis desideratum, ante paucos annos à Vaticano Codice descriptum evulgavit C. V. Laurentius Alexander Zacagnius Vaticanæ Bibliothecæ Praefectus, cujus beneficio cuicumque in posterum conferre licebit cum Apollinaris fragmentis à Nysseno refutatis Epistolam istam. Nos interim id experiamur quam brevissimè. De Apollinari haec habet Nyssenus §. XXXV. Ἡμᾶς, εἰσι, δύο πρόσωπα λέγειν τὸν Θεόν, καὶ τὸν παρὰ τῷ Θεῷ προκληθέντα ἄνθρωπον. αὐτὸν δέ, φησι, μὴ ὥτως ἔχειν, ἀλλὰ φάσκειν τὸν σαρκωθέντα, καὶ ὄντα ἔχειν ἑπὶ τὸν ἀσώματον, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέρας ἐν σαρκὶ ζωῆς. Quae ita vertit laudatus Zacagnius: *Duas personas Deum, & à Deo susceptum hominem, nos (idest Catholicos) dicere ille asserit, se verò baud ita prorsus sentire; quin imò dicere incarnatum fuisse Christum, eumque non esse ab incorporeo diversum, sed unum eundemque ad similitudinem nostrae, quam in carne vivimus, vitae.* His utique paria, imò eadem habet Epistolae nuper à nobis vulgatae Auctor, quorum concentum unum eundemque Apollinarem utrobique indicat. Inquit iste se minimè vereri τὸς συκοφάντας τὰς διαιρέοντας εἰς δύο πρόσωπα τὸν Κύριον; idest, *Calumniatores in duas personas Christum Dominum partientes:* quo nomine Catholicos & heic significari vides. Nempe censebat bonus Apollinaris, ideo Catholicos duas in Christo ponere Personas, quòd duas ponerent non confusas in ipso Naturas. Falsum id profectò; nam duas quidem in uno Christo Naturas agnoscebat Ecclesia Catholica, sed unam tantum Personam. Haereticus contra tam longè à Catholicorum semita exorbitabat, ut non tantummodo Personam unam, sed unam etiam Naturam in Christo Domino nostro fateretur: quod ante ipsum nemo Theologorum rectè sapientium dixerat.

In

In verbis supra ex Nysseno descriptis legitur falsa haec Apollinaris sententia, ubi *corporeum* Christi ab *incorporeo* non distinguitur. Sed apertius eadem traditur à Nysseno §. XIII. quum de Apollinari dicit: *μία ἐποίησε τὸ Θεῶν τε καὶ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν φύσιν*; hoc est, *Unam Dei & hominis Naturam constituit*. Eulogius quoque Alexandrinus Patriarcha apud Photium Cod. CCXXX. haec Apollinaris verba refert ex Libro de Incarnatione, ubi Haereticus ira exclamat: *Ἐκείνη κτίσις, καὶ μίσις διττεσία! Θεὸς, καὶ σὰρξ μίαν ἀπετίθεισαν φύσιν*. Idest, *O novam creaturam, & divinam mixtionem! Deus, & Caro unam efficere Naturam*. Apollinaris ergo jam sibi finxerat, adeo humanam Naturam cum divina in Christo fuisse permixtam, atque confusam, ut nullum amplius inter eas discrimen intercederet, quasi è duabus Naturis simul permixtis una tertia confurgeret. Haec eadem sententia fuit Auctori Epistolae nunc editae. Apertissime is *duas Naturas*, sive *δύο φύσεις*, in Christo negat, speciosâ illâ ratione ductus, quod *unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*, ab Apostolo dicatur. Pergit autem ita argumentari tenebrio illi: *Εἰ γὰρ εἷς ὁ ἐκ τῆς ἀγίας παρθενης τεχθεὶς ἀνθρώπος, καὶ αὐτὸς ἐστὶ, δι' ὃ τὰ πάντα γίγνεται, μία φύσις ἐστὶν, ἰτενὴ πρόσωτον ἐν ἑχῶν εἷς δύο ἂ διαίρεται*. Idest, *Si unus igitur è sancta Virgine natus appellatur, idemque ipse est, per quem facta sunt omnia, una Natura est; etenim Personam unam habens in duo non dividitur*. Habes heic non solum in Christo Personam unam, quod Orthodoxi quoque dicebant, sed unam etiam Naturam, quae falsa opinio Apollinari Eutychianorum, ut ita dicam parenti maxime placuit, quamquam nova, & veterum auctoritate prorsus destituta.

Ex Antirrhethici verbis supra descriptis didicimus etiam, Apollinarem dixisse, unum eundemque esse Christum *ad similitudinem nostrae, quam in carne vivimus, vitae*. Idem porro palam edicit Epistolae nostrae Auctor. Ὡς περ, ait, ἀνθρώπος μία φύσις, ὅτω καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος Χριστός. *Quemadmodum Homo una est Natura, ita & in similitudinem hominum factus Christus*. Diffiteri non possum, quin & quidam è SS. Patribus hujusmodi exemplo fuerint usi, ut unam in Christo Personam ex unitione duarum Naturarum manantem ostenderent. Vide Rusticum Diaconum in Bibliotheca Patrum, Leontium, Theorianum, & alios. Vide & Symbolum S. Athanasio attributum. At nemo ex iis illuc etiam deferri se passus est, ut ex animae & corporis in uno homine conjunctione probaret, unam quoque exurgere, & resurgere in Christo Naturam. Primus

Tom. XI.

L l l

Apol.

Apollinaris hujusmodi similitudine abuti coepit; ideoque & istud opportunè cadit, quo Epistolam hanc ipsi, & non Julio I. doctrinae Orthodoxae propugnatori, adscribendam esse intelligamus. Proinde videas, Nyssenum in Antirrhético adversus exemplum hoc ex humana Natura desumptum, quo Apollinaris suam confirmabat sententiam, pugnare variis argumentis. Quod tamen absurdiorum constituerat Apollinaris opinionem, illud erat, nimirum ex Carne tantum humana, & ex Deo, qui loco Mentis, aut Animae esset, Christum coaluisse, uti ex anima, & corpore Natura hominis coalescit. At quomodo, agebat Nyssenus, *in similitudinem hominis* Christus factus est, qui aliud quid ab homine diversum est, & à nostra prorsus Natura discrepat? Nam si ex anima, & corpore homo constet; & Anima in homine, quem ipse confinxit, non reperitur: quomodo in Christo illud simile homini esse poterit, quod à nostra Natura alienum est? Neque verò alium suae commentationi titulum Apollinaris indiderat, quàm ἀπόδειξις περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου. Hoc est, *demonstratio divinae Incarnationis ad similitudinem hominis*. Quae profectò quum satis apertè congruant cum iis, quae ab Auctore Epistolae enarrantur, unum etiam eundemque Apollinarem utrobique produunt.

Progrediamur. Alterum Apollinaris commentum refellit Nyssenus in opere laudato. Censebat insanus Haeresiarcha, non in plenitudine temporum humanam carnem à Verbo Dei fuisse assumptam, sed ante secula id factum; quare hominem, qui apparuit in tempore, antea praexistisse, quàm manifestaretur, scriptitabat. Vide §. XIII. Antirrhétici, & Nazianzenum in Orat. XLVI. quae est contra Apollinarem. Consequens proinde erat, ut & diceret, Christum, quatenus etiam est hominis Filius, è Coelo descendisse. Atque ita sanè, teste Nysseno, Apollinaris palam sentiebat, uti videre est §. VI. Qua opinione constituta, hoc ille deinde inferebat: εἰ δὲ καὶ ἔξ ἡρατῆς υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἐκ γυναικὸς υἱὸς Θεοῦ, πῶς ἔχ' ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Id est, *Si autem & è Coelo Filius hominis, & ex muliere Filius Dei, quomodo non idem Deus, & homo censeatur?* Non aliter sentire videtur Epistolae ad Dionysium datae Scriptor. Primò enim ait: si duarum Naturarum divisio in Christo admitteretur, nefas esset, *unum totum vocare Filium hominis, qui de Coelo descendit, & Filium Dei, qui de muliere natus est*. Οὐτε γὰρ οἷον τε ἦν τὸ ὅλον υἱὸν ἀνθρώπου καλεῖσθαι καταβιβηκότα ἐξ ἡρατῆς, καὶ υἱὸν Θεοῦ γενηθέντα ἐκ γυναικὸς. Tum heic, tum illic Chri-

Christus, quatenus hominis Filius, è Coelo esse dicitur, uti etiam, quatenus Filius Dei, è muliere dicitur esse. Pergit Epistolæ Auctor effutire, ideo duarum Naturarum divisionem in Christo repugnare, quia quod descendit de Coelo, vocaretur Filius Dei, & non Filius hominis; quod autem natum est de muliere, vocaretur Filius hominis, & non Filius Dei: quæ sententia, si huic inepto Sophistæ erederemus, Hæresi Pauli Samosatani consentanea foret. Hinc ait subinde: *Ἡμᾶς δὲ αἱ θείαι γραφαὶ διδάσκουσιν, ὡς περὶ τοῦ τοῦ Κυρίου φρονεῖν κατὰ τὴν ἐκ ἑραῦ κατὰβασιν, καὶ τὴν ἐκ γυναικὸς ἐπὶ γῆς γέννησιν.* Hoc est: Nos verò divinæ Scripturæ docent, & quum ejus è Coelo descensum, & quum ex muliere in terra nativitatem audimus, omnia de uno Domino esse intelligenda. Infra verò alia in hanc rem addit, inquiens, se nihil morari calumniatores in duas Personas Christum partientes (idest Catholicos, quibus ille hujusmodi sententiam affingebat, uti supra vidimus) quòd sibi maledicerent tamquam affirmanti τὴν σάρκα ἐκ ἑραῦ Carnem de Coelo: quam dicendi formam à se non amolitur, neque rejicit personatus iste Hæresiarcha. Tum pergit scribere: *Διцимὺς ἐνιμ ὡρὺμquæ, & de Coelo totum per Deitatem, & de muliere totum per Carnem, nescientes divisionem unius ejusdemque Personæ, neque dissecantes à coelesti terrenum, aut à terreno coeleste; impii quippe dissectio hæc foret.*

Quæ quidem luce non indigeant majori. Sed infra occurrunt alia, quibus opinio constituta prorsus turbatur; inquit enim Epistolæ Auctor: *Συμπεφάνηται ὡν, καὶ συμφάνως ὡμολόγηται τὸ σῶμα ἐκ τῆς παρθένης, ἡ θεότης ἐκ ἑραῦ: τὸ σῶμα πίπλασαι ἐν κοιλίᾳ, ἡ θεότης ἀκτιστος αἰώνιος.* Concorditer ergo dicitur, & concorditer in confesso est, Corpus esse de Virgine, Deitatem de Coelo; Corpus efformatum in utero, Deitatem creationis expertem, ac sempiternam. Quibus verbis fateri Auctor iste videtur Christi Carnem de Virgine sumtam, quum tamen supra significarit ipsam de Coelo esse, ac de Coelo dici. Primò dicimus, Apollinarem dissona, & repugnantia adferre potuisse: quod cum ceterorum fere omnium à Veritate deflectionium est, tum præcipuè de Apollinari dici posse Nyssenus non uno in loco ostendit. Deinde suspicamur, ipsum Hæreticum non ex animo sensisse, neque propriè affirmare voluisse, Corpus à Christo de Coelo assumtum, antequam Gabriel Virginem divini consilii certiorer fecerit; sed ideo solùm Carnem de Coelo dixisse, quia secundum ejus opinionem quidquid de Christo uti Verbo Dei pronuncietur, aequè de Christo uti Homine pronuntiandum illi videbatur;

Certè §. LI. Antirrhethici idem Apollinaris de Verbo Dei haec habet: ὅτε σὰρξ ἐγένετο, τότε αὐτὸν ἐν ἡμῖν ἐσκηνοῦναι. Hoc est: *Tunc factum fuisse Carnem, quum habitavit in nobis.* Quibus verbis indicat, se minimè credere, *humanitatem Verbi ad nos è Coelo descendisse*, ut ipse Nyssenus animadvertit, quamquam supra aliud palam docuisse, atque scripsisse Haereticus videretur. Eatenus igitur dicebat Apollinaris Christi Carnem è Coelo esse, quatenus in eam opinionem concesserat, dividendam, atque distinguendam in Christo humanam Naturam à divina non esse, ac proinde ita omnia de uno Christo esse praedicanda, ut totus etiam de Coelo descendisse rectè diceretur. Quare intelligere possumus, ne heic quidem dissentire ab Apollinari Auctorem Epistolae nostrae.

Ceterum supra vidimus alium capitalem Apollinaris errorem in eo situm, ut affirmaret, Christum Animâ, aut Mente humana caruisse. Illum propterea Nyssenus redarguit §. XXXV. Antirrhethici. Non aliter sensisse personatum Epistolae hujus Auctorem, pariter ostendimus. Ergo eundem utrobique Scriptorem deprehendas. Accedit, quòd Apollinaris in suorum somniorum praesidium abutitur verbis iis Apostoli I. Cor. XV. *Novissimus Adam in spiritum vivificantem*, ut constat ex §. X. & sequ. Antirrhethici. Iisdem noster quoque abutitur, uti videre est in Epistola edita. Itaque tandem intelligas miram intercedere opinionum concordiam inter Apollinarem à Nysseno confutatum, & hujus Epistolae Auctorem, ut meritò eundem esse cum Apollinari censuerit Leontius. Et sanè quis Julium Romanum Pontificem, umquam dixit, aut audivit absurdissima hujusmodi dogmata tradentem, quae statim ac emergere ex Apollinaris ore & calamo, refutata novimus? Fieri non potuit, ut Apostolicae Sedis Antistes sine magno Christianorum scandalo, atque clamore talia palam traderet.

Tandem Leontius Eutychianos, sive Acephalos, falsi arguit, quòd locum ex Epistola ista dicant productum, atque laudatum à Patribus Ephesui Concilii. Aliam Epistolam in ejus Synodi Actibus citatam ait, atque ab ea diversam, quae ad Dionysium conscripta fertur. Imo & alteram illam non Julii esse addit, sed quidem Timothei Haeretici Apollinaristae, uti exemplaria multa ejus rei fidem faciebant. Quod est ad calumniam istam ex Actis Ephesini Concilii petitam, vidimus supra, quid etiam Facundus Hermianensis scriptum reliquerit. Sed Leontius subinde inquit, *enimvero quum nihil nobis illa adversetur, quod eam Julii dicunt, flocci faciem.*

ciendum est: rectè fecit, qui non sibi, atque exemplaribus tantùm credidit, ut penitus abjudicaret Julio laudatam ejus Epistolam ad Docium. Nam præterquamquod nihil illa continebat ex ipsius Leontii confessione, quod Julio Romano Pontifice, & Catholicorum principe indignum foret, Ephraemius Patriarcha Antiochenus Lib. III. de sacris Legibus apud Photium Cod. CCXXIX. ipsam Julio sine dubitatione tribuit, & ex eâdem verba etiam nonnulla delibat. Plura itidem ex illa, tamquam ex germano Julii foetu, profert Anastasius Presbyter in Eclog. τῶν χρησίων περὶ τῆς θείας θεολογίας Cap. XXXVIII. nisi quod Acacium pro Docio habet, scribens: Ἰωλίου ἐπισκόπου ῥώμης ἐκ τῆς πρὸς Ἀκάκιον ἐπιστολῆς: *Julii Episcopi Romæ ex Epistola ad Acacium.* Fateor tamen dubitari meritò posse, an eadem sit Epistola ab Anastasio citata cum superiori ad Docium scripta, quum una ex iis esse possit, quas adulterinas, & Julio perperam tributas, supra Leontius affirmabat.

Atque hæcenus multa attulimus, quæ vel pertinacibus ingeriis persuadere possunt, datam olim ad Dionysium Epistolam, & sub Julii Romani Pontificis nomine ab Hæreticis evulgatam, uni Apollinari esse restituendam, sicuti legitimo illius parenti. Nunc addimus, Justiniani temporibus tam certos de ea suppositione fuisse Catholicos, tamque robustis pro Julii fama tuenda illos militasse argumentis, ut omnem ea de re se sustulisse dubitandi rationem palam profiterentur. Hypatius Episcopus Ephesinus in Collatione cum Acaphalis habita Constantinopoli, Sirmondo V. C. teste, agebat: *Beati Julii famosam illam Epistolam manifestè Apollinaris ostendimus fuisse, scriptam ad Dionysium.* Paria affirmabat laudatus Anastasius Presbyter in Eclog. χρησίων. Sed & S. Eulogius Patriarcha Alexandrinus, qui eodem, quo Justinianus, & Leontius, seculo floruit, idem testatur apud Photium Cod. CCXXX. ita scribens: Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἡ γοῆσις, ἥ ἡ αἵρεσις προκομίζει ἐκ τῆς πρὸς Διονύσιον ἐπιστολῆς τῆ Ἰωλίου ῥώμης, ἀναμυζέσθων μὲν ἔκ ἑκ τῶ γνήσιον. Hoc est: *Sed enim testimonium, quod Hæresis adfert ex Epistola Julii Romani ad Dionysium, baud dubiè non est genuinum.* Cujus rei argumentum illud Eulogius memorat, quod supra innuimus, nempe S. Cyrillum in Synodo Ephesina quemdam quidem adhibuisse locum ex Epistola Julii ad Docium, at alterius Epistolæ ad Dionysium datæ, quamquam adversus Nestorianos disertissimè pugnantis, nullam fecisse mentionem, non alia sanè de causâ, quam quòd aut ceuseret, aut contemptum haberet, germanum Julii foetum istam non esse. Testis est

est idem Eulogius, Eutychianos citasse pro adstruenda una in Christo Natura, non solum Epistolam nunc à nobis editam sub Julii nomine, sed & alia, quae Athanasio, & Gregorio Thaumaturgo adscribebant. At eorum commenta Eulogius explodit, contendens, numquam sanctissimos illos Patres talia literis mandasse, sed Austorem quidem eorum fuisse Apollinarem, Eutychetis autem, ac Severi sectatores fraude satis aperta deinde ea supposuisse celeberrimis illis Ecclesiae Catholicae Episcopis. Eadem, ut supra animadvertimus, & Leontius, & Evagrius tradidere. Quamobrem meritò arbitrari jam cogimur, tunc parum circumspectè Baronium scripsisse, quando à Nestorianis cuncta hujusmodi signimenta prodixisse dixit, quae certè non Nestorii, sed Eutychetis patrocinabantur errori.

Porro dolendum est, jamdiu excidisse Opera Ephraemii Antiocheni supra à nobis laudati, qui & ipse vixit seculo Christi sexto. Inde enim nullo fortasse negotio constare posset, quantum ab Apollinaris, & Eutychetis opinionibus abesset Julii nostri doctrina. Quandoquidem tamen ejus Libros accuratè non solum recensuit, sed etiam multis expressit Photius in Biblioth. Cod. CCXXVIII., & CCXXIX. delibare juvat inde nonnulla. In Epistola ad Zenobium Scholasticum Emisenum, testante Photio, ostendit Ephraemius, consensisse S. Leonem Magnum cum reliquis Patribus in consuetudine gemina in uno Christo Natura, non divisà, neque confusà. Tum demonstrat, S. Cyrilli dogmata, in ea potissimum quaestione, prorsus convenire cum ejusdem S. Leonis, & Gregorii Nysseni, & Julii Romani sententia, & esse κατὰ πάντα συμφωνῶντα, in omnibus consona. Idem Ephraemius in Orat. ad Dominum, & Joannem, ut probet, Christum verum Deum nostrum, neque divinitatis, neque humanitatis proprietates divisisse (quod Nestoriani sentiebant) sed per unionem, sive unionem ἑνῶσιν tam divina, quam humana sine confusione in se conjunxisse, τὰς θεοφόρος ἡμῶν πατέρας παράγει μάρτυρας, Ἰῴλιον τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης ἐκ τῶν περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἑνώσεως τῷ σώματος πρὸς τὴν θεότητα; hoc est, divinos Patres nostros testes adducit, Julium nempe Romanum Pontificem è Libris de unione corporis cum Deitate in Christo, atque Athanasium, Nyssenum, Basilium, & Cyrillum. Tandem si qua sunt in Julii Libris genuinis, quibus abuti consueverint Haeretici, ea explicat Ephraemius, sanamque continere doctrinam evincit, atque à Julio ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ ὁμοουσίας, in Oratione de Consubstantialitate, confutatum fuisse ait non Marcionem solum, & Valentinum, sed & Apollinarem, & Eutychem.

Ita-

Itaque jam nihil amplius dubitandum puto, quin certum sit quod initio probandum suscepimus, videlicet famosam olim Epistolam nunc à nobis editam, si non Apollinari ipsi, saltem alicui ex ejus, aut Eutychetis, aut Severi schola, tribuendam, atque restituendam esse. Certè Julio I. Petri in Romana Sede Successori prorsus abroganda est; idque nihil melius persuadere in posterum valebit, quàm Epistola ipsa. A tanti Pontificis doctrina, & fama intemane quantum abhorret, quod heic legitur, quum conceptis verbis, tantoque molimine ipsissima Apollinaris, atque Eutychetis deliria statuantur, & Ecclesiae Catholicae sententia improbetur. Restat nunc, ut aliquid etiam de Epistolae titulo dicamus. In Ambrosiano Codice data legitur *πρὸς Διονύσιον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἐπίσκοπον*, ad *Dionysium Alexandriae Episcopum*. At Leontius Byzantinus, ut vidimus, Dionysium hunc non *Alexandriae*, sed *Corinthiorum* Episcopum facit. Utrobique erratum suspicor. Et primo loco deferenda mihi est Ambrosiani Codicis fides; etenim, dum Julius, cui affixa est Epistola, Apostolicam Cathedram tenuit, nullus Dionysius Alexandriae praefuit Ecclesiae, sed quidem Athanasius Magnus. Scio- lus aliquis videns Epistolam hanc Dionysio inscriptam, quem fortassis Episcopum fuisse aut per rumorem didicerat, aut somniarat, ingenio suo inscriptionem supplevit. Quum verò Dionysium Alexandrinum Episcopum celebrem olim fuisse (hoc est Seculo Christi tertio) audivisset, patenti Anachronismo eundem esse ratus est, ad quem seculo proximè sequenti Julius literas illas dedisse affirmabatur. Ita potius juvat credere additam hanc titulo laciniam, quàm id fraude ab Haereticis factum. Quis enim Seculo Christi quinto, & sexto, quo in controversiam Epistola ipsa coepta est adduci, ineptam hanc inscriptionem non risisset? Memoratur quidem in subscriptionibus Sardicenis Conciliabuli, quod tempore Julii nostri habitum est, *Dionysius Episcopus ab Alexandria provinciae*. At aliquod in his verbis latere mendum, vel ipsi Editores appposito asterisco monuere. Praeterea Alexandrinus Episcopus esse ille non potuit, tum quòd verisimile est, ipsum subscripturum fuisse digniori loco, tum etiam quòd tum temporis, uti dicebamus, Alexandrinam Sedem implebat S. Athanasius ex Catholicorum parte, ex Arianorum verò Gregorius, ad quem etiam legitur data Epistola ab ejusdem Pseudosynodi Episcopis.

Secundò suspicione quoque erroris non carere mihi videtur ea Epistolae inscriptio, quam Leontius habet. Uti Alexandriae Seculo tertio

tertio vulgaris Epochae Dionysius unus celebris Episcopus fuit, ita & Seculo praecedenti alter ejusdem nominis Corinthiorum Episcopus fuerat, vir celeberrimus, cujus olim legebantur Epistolae quaedam Canonicae. Si non Leontio exploratae eruditionis viro, certe Librarianis, quibus est usus Leontius, aut à quibus Leontii opera deinde fuere descripta, imponere potuit Corinthiaci illius Dionysii fama, ut scriptam crederent ad eundem Epistolam sub Julii nomine ab Haereticis evulgatam. Equidem in Ecclesiastica Historia nullum Dionysium reperio, qui Corinthiorum Ecclesiam rexit Julii Romani aervo. Ad haec Anonymus ille Scriptor, à quo Collectanea habemus contra Severianos, Dionysium, cui inscripta fuit Pseudepistola Julii, non *Episcopum*, sed *Presbyterum* appellat. Gennadius ipsum nominat *Dionysium quemdam*. Reliqui verò Scriptores, qui ejus Epistolae mentionem fecere, Eulogius, Ephraemius, Hypatius, & si qui sunt alii, nusquam ajunt Dionysium hunc Episcopum fuisse. Quamobrem non irascatur nobis Leontius, si ne ipsius quidem in hac parte acquiescimus testimonio.

Atque haec sunt. Salvini eruditissime, quae in Epistolam Julio Primo ab Haereticis suppositam scribenda habui, ut impostura Haereticorum majori in luce collocaretur. Tu me, ut facis, amare perge, aeternum mihi amandus, ac suspiciendus.

F I N I S.

I N D E X

RERUM, & VERBORUM.

A

- A** Cadius Episcopus Melitenensis, ad quem Epistolae duae Firmi. 390. 404.
- Achilles vir illustris. Ad quem Epistola Firmi. 372. 373.
- Aegyptius Obeliscus a Juliano Imp. expetitus: & ad Aegyptios Epistola Juliani. 418. & seq.
- Αἰθιοφῶροι appellati SS. Marryres. 114. 140.
- Aetnae montis foramina *Crateres* appellata. 180.
- Agapae, five Convivia, in honorem Martyrum improbatae. 234. & seq.
- Nazianzeni Carmina IV. adversus indulgentes genio in Martyrum Basilicis. 297. & seq. De his Agapis vide Dilquis. pag. 334. Agaparum origo. 335. Varia genera. 337. Cur in Martyrum honorem celebratae. 339. Toleratae diu. 342. Ebrietas & causa cur improbatae. 343. 344. Conciliorum Canones in id genus Agapas. 347.
- Agapeti, & *Synisacti* qui fuerint olim. 278. 282. Multa in illos Nazianz. Carmina. 273. usque ad 294. Dilquis. de *Agapetis*. 311. Eos S. Cyprianus damnat. 313. Unde illis nomen. 320. Quo tempore haec pe-
- Tom. XII.
- stis in Ecclesiam Dei irrepperit. 328. Quibus Scripturae verbis illi abuterentur. 330. Qui Haeretici hoc veneno affilati. 331. Conciliorum, & Patrum fulmina in *Agapetis*. 331.
- Alypius Chorepiscopus, ad quem Epistola Firmi. 377. Alypius Gorgoniae maritus. 161.
- Amphilochius Amphilochii filius. 116.
- Amphilochius alter Liviae maritus, pater Euphemii, & Amphilochii. 113. 116. Duo Nazianz. Carmina in illum. 123. 125. Ab Iconiensi Episcopo diversus. Ibid. Amphilochius Philtatii, & Gorgoniae filius a Nazianz. quinque Carminibus illustratus. 126. Et ipse ab Iconiensi Episcopo diversus. 126. 127.
- Anaxarchi laus propter patientiam. 275.
- Anthimus Episcopus, ad quem Epist. Firmi. 386.
- Apollinaris auctor Epistolae Julio I. R. P. suppositae. 444. &c. Ejus errores de Christo in eadem Epistola disseminati. 446.
- Apostoli ipsi Ecclesiis usi sunt. Quid illae forent &c. 52. & per totum caput sextum.
- Arianzum pagus natalitius Gregorii Nazianz. 142.
- Aristaei apud Ethnicos confecta apothecosis. 181. & seq.

M m m

Arme-

- Armeniae Rex Arsaces. 428. Hannibal-
balianus Rex. 429.
Armenius Medicus. Epist. Firmi ad
ipsum. 381.
Arsaces Armeniae Satrapa, sive Rex,
ad quem Epist. Juliani. 426. Ad
bellum contra Persas invitatus. 427.
Astraea cur terras reliquisse fingatur.
255.
Atticus Episcopus, ad quem Epistol.
Firmi. 385. 386.
Augusteum quid. 77.
Aulonius Presbyter Epist. Firmi ad
ipsum. 384.

B

- B**asilicae antiquitus cur extra ur-
bes positae. 361. Basilicae insi-
gnes Mediolani. Ibid.
Basilicae apud Ethnicos quid forent;
69. 70. Inscriptio, ubi mentio Ba-
silicae dedicatae. Ibid. Origo nomi-
nis Basilicae juxta Ibid. ibid. Caus-
sae, cur Christianorum Tempora
quaedam Basilicae appellari potue-
rint. 72. & seq.
Basilicae apud Paganos. 36. Quando
apud Christianos coeperunt. 37.
Quare Ecclesiae sic dictae. 38. Lo-
ca sacra apud Ethnicos etiam fue-
re. 39. Earum forma, ususque a
Judaeis desumptus. 37.
Basilus Episcopus Basilii M. pater.
219. Quot ei fuerint liberi. 223.
Basilii M. necessitudo cum Nazianz.
213. Ejus fratres, ac sorores. 219.
& seq.
Basilissa Carmine a Nazianz. laudata.
138.
Bassus gemino Epigrammate a Na-
zianz. commendatus. 136. 137.
Bigamia primis Ecclesiae seculis pa-
rum probata. 290.
Boivinius (Johannes) laudatus. V.
Praefat. 85. Nazianzeni Carmina

ab ipso descripta. 195. Disquisitio
eidem inscripta. 334.

C

- C**aesarea Cappadociae, ejusque E-
piscopatus insignis. 369.
Caesarius Nazianz. frater: Carmina
varia in illum. 145. usque ad 158.
Minimus inter filios Gregorii Epi-
scopi. 147. Quibus disciplinis im-
butus. 149. Ejus mors ubi, & quan-
do contigerit. 152. 153.
Cappadocia ab equis commendata. 158.
Carterius. Quatuor Nazianz. Carmina
in ipsum. 132. &c. Nazianzenum
educasse videtur. 133.
Castitatis votum a Diaconissis, & con-
jugibus Episcoporum, atque Pre-
sbyterorum usurpatum. 175.
Christi Corpus a Christianis e sacra
mensa manibus acceptum olim. 246.
De Christi Incarnatione Carmen Na-
zianz. 302. 304. &c. De Christo
errores Apollinaris. 355. & seq.
Christiani appellati *Χριστιανοί*, sive
Christifera, & *Deifera*. 182. In Ae-
dibus sacris & olim sepulti. 113.
V. Disquis. de hoc argumento. 350.
Κυριακόν Ecclesia antiquitus dicta. 47.
Clerici *Σζαπετι*, sive *Synisaffi*. 313.
& seq.
Co-adjutor in Episcopatu *σὺν Ἀ'αρίῳ*
Poeticè appellatus. 217.
Colosianus. Epist. Firmi ad ipsum. 390.
Columnae super mortuorum sepulcra.
109.
Conjugii usus Episcopis, & Presbyte-
ris interdictus. 175. Conjugio prae-
stat Virginitas. 295. 312.
Constantinopolis *Roma junior* appella-
ta. 214. Intra illam urbem tumu-
lare mortuos olim vetitum. 360.
Constantinus Ecclesias restituit. 63. 65.
Constantinus Imp. quid Armenis prae-
stitit. 429.
Con-

Con-

Constantius Imp. Obeliscum ex Aegypto devehendum curat. 421. A Juliano conviciis exagitatus. 429. 430. Convivia in honorem Martyrum. V. *Agapae*.

Cornelius (Georgius) Cardinalis, & Episc. Patav. laudatur. V. Praefat. 85.

Corpus Christi in Eucharistia manibus Christianorum olim acceptum. 246.

Cogitae vocabulum a Poetis Christianis usurpatum ad uxorem designandam. 165.

Crateres appellata Aetnae foramina. 180.

Crines tondere in luctu mos veteribus. 104.

Curiae res sacrae. 78. Curiae adpellatio Basilicis quoque indita. 77.

Cynegius Comes, ad quem Epist. Firmi. 376.

Cyrillus Alexandr. Episcopus. Epist. Firmi ad ipsum. 406.

Cytherius Sophista. Ad eum Epist. Firmi. 374.

D

Daniel Episcopus. Firmi Epist. ad ipsum. 410.

Delubra, eorumque significatio. 45. 46.

Diaconissarum munus sacrum. 175.

Didnius, sive Dionius, sive Dianius, ad quem Epist. Firmi. 380.

Diocaesarea Cappadociae urbecula. 127. Gregorii Nazianzeni patria a Baronio credita. 128.

Dionysius, ad quem Epistola Julio I. R. P. supposita, neque Alexandrinus, neque Corinthius Episcopus fuit. 454. 455.

Disquisitio de Sacrarum Basilicarum apud Christianos origine & appellatione. 69.

Dodwelli sententiae quaedam in examen adductae. 324. 328.

Dometianus, ad quem Epistola Firmi. 403.

E

Ecclesiarum constructio, & usus. 56. & per totum Cap. septimum. Ecclesiarum Historia ab aliquo concinnanda. 66.

Ecclesiarum nomina varia. 47. 48. Dominicum & *κυριακόν* Ecclesia dicta. Ibid. Et Memoria, ac Martyrium vocabatur, & cur. ibid.

Ecdicius. Epistola Firmi ad ipsum. 402.

Eleusinius, ad quem Epist. Firmi. 401.

Emmelia, sive Emmelium, Basilii M. mater. 220. Carmine laudata a Nazianz. 222. Quot ejus liberi. 223. Plures ejus affines. 225.

Empedoclis fraus, & mors irrita. 179. & seq.

Empedotimi ficta apotheosis apud Ethnicos. 181.

Epicteti laus propter patientiam. 275.

Episcopi, & Presbyteri conjugibus renunciare coacti. 175. Continentiam observabant. 325. 326.

Epistolae XLV. Firmi Episcopi Caesariensis nunc primum editae. 369.

Aliae a Theophylacto collectae in Ambrosiano Codice. 371. 372.

Ethnicos, & impios tumulare intra sacras Aedes nefas. 354.

Evandrius Episcopus. Duae Firmi Epistolae ad ipsum. 387. 403.

Eulalius Nazianzeni amicus. 139.

Euphemius Amphilochoii filius novem Carminibus a Nazianz. laudatus. 116. & seq.

Eupnius, ad quem Epist. Firmi. 409.

Eupraxii duo, Nazianzeni ministri, & ipsius Carmine laudati. 263. Eupraxius Episcopus Carmine a Nazianz. illustratus. 142.

Eusebius. In illum Carmen Nazianzeni. 138.

Eustratius Comes. Epistolae duae Firmi ad ipsum. 375.

M m m a

Euthe-

Eutheries, ad quem Epistola Firmi.

395.

Eutychiani Epistolas varias Julio L.

R. P. supponunt.

445.

F

FAna, ac de illis variae Antiquorum sententiae.

44.

Fatum invidum, sive *Φθόρος* a Christianis quoque usurpatum.

119.

Firmus Caesariensis Episcopus quo tempore vixerit.

370. Ejus virtus, &

tempus mortis.

371. Epistolae XLV.

nunc primum editae a pag. 372. usque ad 416.

Florentius, ad quem Epist. Firmi.

399.

Fontaninus (Justus) laudatus, atque eidem inscripta Disquisitio.

350.

Frateris, & *Sororis* nomen ab Agapetis, & Agapetabus usurpatum.

223.

Φθόρος, *Invidia*, sive *Fatum invidum*. Nazianzenus, & alii Christiani formula hac dicendi Ethnica non raro usi.

119.

G

GEnnadii error de Epistola Julio L. R. P. supposita.

440.

Georgius Presbyter. Nazianzeni Epigramma in ipsum.

141.

Gerontius Presbyter, ad quem Epist. Firmi.

383.

Gessius Scholasticus, & ad eum Epist. Firmi.

379.

Gigantius, sive Sigantius. In illum Nazianz. Carmen.

306.

Gorgonium, sive Gorgonia, Nazianz. soror, tribus Carminibus ab ipso laudata.

159.

Cur Gorgonium appellata. Ibid. Alypii, non Vitaliani, conjux, 161. Diaconissis nomen dedisse videtur.

175.

Graeca Inscriptio inter Oxoniensia Marmora, a Kcinesio quoque relata, suadet, Tempa nonnulla apud

Ethnicos fuisse, in quae conveniret Basilicae nomen.

75.

Graece Linguae usus, & praestantia. Differt.

L.

Gregorius Episcopus Nazianzenus, Gregorii Theologi pater, quot filios genuerit.

146. Mortuus à Gregorio filio defunctur variis Carminibus.

162. usque ad 173. Quo vitae anno sublati è vivis.

163. Olim Gentilium superstitioni addictus.

164. Prodigiose à morbo convaluit.

189.

Gregorius Nazianz. cognomento Theologus, Prohaeresio, Thelpeio, & Amphilochio magistris est usus.

97.

92. 124. Arianzaeo in pago natus.

142. Caesario fratre senior.

147. Non fuit Episcopus Nazianzi.

172. Precibus Nonnae matris à Deo impetratus.

179. 212. Pericula prodigiose ab ipso depulsa.

188. Ejus res gestae.

212. &c. Coadjutor patris in Episcopatu Nazianzi.

217. Salsimorum, non Nazianzi, Episcopus fuit.

218. Theosebiae non frater, sed maritus fuisse videtur.

227. &c. Ejus preces ad Christum.

264. 271. Quae ipsi pugna contra Daemones.

270. Templum Ethnicorum a Nazianzeno sanctificatum.

307.

Gregorius nescio quis Carmine a Nazianz. laudatus.

239.

Gregorius Nyssenus Basilii M. & Naucrati frater.

220. Frater, non maritus, Theosebiae fuisse videtur.

228.

Gruteri Inscriptio, qua Basilicas nonnullas inter sacra Divis Aedificia numeratas adparet.

76. 77.

H

HAdrianus Imp. Fana, Balneum Agrippae, & Pantheon &c. sub Tito igni consumta ab eoque instaurari

rari

rari coepta, perfecit. 74. Plotinae defunctae Templum extruxit. 75. Helladius Episcopus, & ad eum Epistola Firmi. 409. Aliter Helladius, in quem tria Nazianz. Carmina. 138. Helladius vir illustris, ad quem duae Epistolae Firmi. 384. 396. Helion, ad quem Epistola Firmi. 398. Herculis fabulosa Apotheosis irrita. 180. Himerius Episcopus Nicomediensis. 378. Hostia incruenta Christianorum in Altaris Sacramento. 134. Hypfistatorum Haeresis. 165.

I

Imitatores Christiani non prohibeant sepulturam Fidelium in sacris Aedibus. 360. Inachus, ad quem Epist. Firmi. 411. Ejus Epist. ad Firmum. 413. &c. Inscriptio a Grutero relata. 76. Invidia, seu *Fatum invidum*, Ethnica dicendi formula a Poetis Christianis usurpata. 119. Isidori sententia de Basilicae, atque Palatii Regii distinctione a Raynaudo commendata. 71. In incertum rejiciuntur. 72. Isidorus, ad quem Epistola Firmi. 399. Joannis Francisci Soli-Muratori in *Dissertationem de Sacrarum Basilicarum origine & appellatione*, Monumentum. 68. Julianus Imperator Apostata. Ejus Epistolae IV. nunc primum editae. 417. Expetit ab Aegyptiis Obeliscum. 418. 420. &c. Constantium Imperatorem contumeliis onerat. 429. 430. Miles gloriosus 430. Divini affatus simulator. 431. Julii I. Rom. Pont. Epistola ad Dionysium supposita, & nunc primum edita. 433. Ab antiquis memora-

ta. 440. Conficta ab Haereticis ostenditur. 442. 445. &c. Ab Apollinari Haeretico concinnata. 444. Aliae Epistolae eidem ab Haereticis suppositae. 446. Epistola ad Doctum. 452.

L

Lausus vir illustris. Duae ad ipsum Epistolae Firmi. 381. 393. Legibus Caesareis non interdicta Christianorum sepultura in sacris Aedibus. 360. Libri Sibyllini. 59. De his aperientis Aureliani Imp. sententia. Ibid. Et Antonii Pagii Viri Eruditissimi parum aequa explicatio. 60. Λαγών, sive *Lacus* torcularii praeli, quid apud Nazianzenum. 190. Leontius Episcopus. Firmi Epist. ad ipsum. 405. Livia Amphilochei uxor tribus Carminibus a Nazianz. laudata. 113. &c. Louvard Monachus Benedictinus novam editionem Operum S. Greg. Nazianz. instruit. 278.

M

Macrina Basilii M. soror. In illam Epigrammata Nazianzeni. 226. Altera Macrina ejus avia paterna. 219. 226. Maledicorum vituperatio, atque in eos Nazianz. Carmina tria. 265. Maronis vina laudata ab antiquis. 415. Martinianus V. Cl. variis Carminibus a Nazianz. laudatus 99. &c. Ejus patria, & res gestae. 100. & 109. Martyres αἱ ὁλοφύροι appellati. 114. 140. Eorum praetextu dejecta privatorum Sepulcra. 233. 357. Improbatae Agapae, sive Convivia in honorem Martyrum. 297. &c. Maxentius Vir Illustr. Nazianzeni Carmine celebratus. 231. Medio-

Mediolanenses Basilicae insigniores extra urbem, 361.

Melitene urbs Cappadociae. 391. 392. 238.

Del Miro (Johannes Baptista Abbas Benedictinus) laudatus. V. Praefat. & pag. 304.

Missae nomine *Sacrificii* donata ab antiquis, & Hostiae in ipsa. 134. Pro defunctis celebrata. 208.

Monachi *Agapeti* five *Synisasti*. 278. 317. Eorum genera varia. 318. Monachi Synoditae qui fuerint. 143.

Montfauconius (Bernardus Monachus Benedictinus) laudatus. V. Praefat. Disquisitio eidem inscripta. 311.

Mornaei Philippi inepta verba de Ecclesiis exfusilantur. 65.

N

Naucratius Basilii M. frater tribus Carminibus a Nazianz. laudatur. 219. Quo vitae tempore, mortisque genere sublati. 220.

Nazianzum urbicula Bethleem comparata. 171.

Nesibis urbs Mesopotamiae. 431.

Nicaenum Concilium I. usum conjugii Episcopis, & Presbyteris non concessit. 324.

Nicomedes tribus Carminibus a Nazianz. laudatus. 130. &c.

Nonna Gregorii Theologi mater ab ipso multis Carminibus laudata. 173. usque ad 205. Ejus laudes, & gesta. 173. Sacris initiata. 175.

Ejus preces quàm Coelo carae. 188.

Quàm ipsa ab Ethnicarum mulierum communione aliena. 199. 200.

Philtatii filia. 202.

Nonnae Sanctimoniales appellatae. 174.

Norifus Card. Basilicas inter sacras moles computat. 76. Recte monet Augusteum templum, seu aedem fuisse, Augusto dicatam. 77.

Novatores inique, & petulanter feruntur in Sacrum Templorum usum. 65.

Novatorum Argumenta quaedam, quibus non fuisse primis Seculis Tempia contendunt, elucidantur &c. a pag. 49. usque ad 52.

Nuptiae secundae parum probatae primis Ecclesiae seculis. 290. Quantum Nuptiis praestet Virginitatis votum. 295.

O

O Beliscus a Juliano ex Aegypto expetitus. 420. Constantii Imp. mens ut Constantinopolim is deferretur. 421. Sacra res apud Ethnicos. 423.

Oleasiri nomine Ethnica Superstitio designata. 164.

Olympius, ad quem Epistola Firmi. 397.

P

PArthi, ac Persae iidem olim fuerunt. 428.

Patientiae laus, & in eam Nazianz. Carmina. 267. 273.

Paupertatis Philosophicae elogium. 277. 278.

Pergamius Chorepiscopus, ad quem Epist. Firmi. 416.

Persae, ac Parthi iidem olim fuere. 428.

Petrus Sebastenus Episcopus Basilii M. frater. 219. 220.

Philagrius intimus Nazianz. amicus. 158. In ipsum quatuor Nazianz. ipsius Carmina 274. &c.

Philippus Mornaeus irridetur. 65.

Philosophicae Paupertatis laus. 277.

Philtatius Nazianz. necessarius, & Carmine ab ipso laudatus. 137. Alter Philtatius Amphilochoii pater. 129.

Alter Nonnae. 202.

Plie.

Plietha, ad quem Epistola Firmi. 393.
 Presbyteris, & Episcopis usus uxorum
 interdictus. 175. 325.
 Primae Christianorum Ecclesiae Dis-
 fert. 32. Ejusdem nominis varia si-
 gnificatio. 35.
 Prohaeresius Sophista. Epigramma Na-
 zianz. in illum. 96. Ejus laudes.
97. 98.

R

R Hodiorum opulentia commenda-
 ta. 257.

S

S *Aerodotis* nomen solis Episcopis o-
 lim commune. 210.
Sacrificii nomine Missa ab antiquis
 donata. 134. Sacrificium pro de-
 functis. 208.
 Salvinius (Antonius Maria) lauda-
 tus. V. Praefat. Nazianzeni Carmi-
 na ab ipso descripta. 185. Disqui-
 sitio eidem inscripta. 439.
 Sanctimonialia *Nonnae* appellatae. 174.
 Earum Monasteria antiquitas. 318.
319. Male olim audiebant propter
 Agapetos, & Synisactos. 319. 320.
Scholastici qui olim dicerentur. 379.
Σεβαστιον apud Philonem quid. 77.
 Sepulcra olim Columnis ornata. 109.
 Expilata, & vastata lucri causa.
112. Et praetextu Martyrum. 233.
357. Sepulcrorum efflores Legibus
 Caesareis, & Naziaz. Carminibus
 perterriti. 102. 112. 356. Minae,
 ac terrores contra illos in Inscr-
 iptionibus. 103. Multa in illos Na-
 zianz. Carmina. 236. usque ad 263.
 Sepulcra Christianorum in sacris
 Templis ante Gregorium M. 113.
 V. Disquis. pag. 350. Qui abulus
 in ejusmodi sepulturam irrepperint.
353. &c. Ethnicos, & impios tu-
 lare in Aedibus sacris nefas. 354.

453

Christianos ibi tumulare non inter-
 dictum Legibus Imperatorum. 359.
 Sepeliri intra urbes olim vetitum.
630. Varia Christianorum Disciplina,
 quod est ad sepulturam in sa-
 cris Aedibus. 365.
 Sibyllinum domicilium Cumis posi-
 tum, Templum fuit. 80. 81.
 Sigantius, sive Gigantius. In eum Na-
 zianzeni Carmen. 306.
 Socrates senex Musicam didicit. 375.
Sophistae nomen olim dedecoris, dein-
 de honoris signum. 98.
Sororis, & *Fratris* appellatio ab Aga-
 petis usurpata. 323. *Sororis* nomen
 ab uxoribus Presbyterorum, & E-
 piscoporum cur olim assumtum. 327.
 Soterichus vir illustris, ad quem E-
 pist. Firmus scribit. 389.
Σὺν Ἀγαπῇ Poeticè dictum pro Coa-
 diutore. 217.
Synisacti qui olim fuerint. Vide *Agapeti*.
 Synoditae Monachorum genus olim 143.

T

T Antali lapis apud Inferos. 101.
 Tempa sacra, ibique & olim
 tumulati Christiani. 113. Disquis. de
 hoc argumento. 350. V. *Sepulcra*
Christianorum.
 Tempa innumera ante Diocletianum
 extructa 61. quo anno ab eodem
 Imp. everfa. 62. Baronii, aliorum-
 que Anachronismus excutitur. I-
 bid. & 63.
 Tempa nonnulla apud Ethnicos fuisse
 in quae conveniret Basilicae nomen.
75.
 Tempa, & Basilicae in quo convenirent.
80. & seq.
 Templorum quadruplex apud Gentiles
 significatio. 43. & seq. Eo nomine
 primis quatuor seculis abstinere
 Christiani. 43.

Tha-

Thalassius Praef. Praetorio, ad quem
Epist. Firmi. 387.

Theodotus Episcopus. Ad eum Firmi
Epistola. 394.

Theophylactus Simocatus Epistolarum
collector. 372.

Theosebium, sive Theosebia, Basilii
M. soror, & Diaconissa. 175. In

eam Nazianz. Carmen. 131. Non
conjux, sed soror Gregorii Nyssen.

226. 227. Nazianzeno ipsam o-
lim nupsisse suspicari cogimur. 228.

Therapeutae qui olim dicerentur. 422.

Thespisus Grammaticus Nazianzeni
praeceptor, Carmine laudatus. 99.

Tondere crines in luctu mos fuit ve-
teribus. 104.

Trophonius irrisus propter affectatam
divinitatem. 181. 182.

Tychaeum quid Constantinopoli. 424.

Τυμβώρυχοι qui olim appellarentur.
103. 237.

V

Valerius Episcopus, ad quem E-
pist. Firmi. 407.

Varronis locus, quo docemur, Tem-

pli nomen rebus non sanctis etiam
convenisse. 78.

Virgilii Aenid. locus illustratur. Ibid.

Virgines Deo sacrae ex familiaritate
cum Agapetis male audientes. 278.

usque ad 294. V. in id argumen-
tum Disquis. pag. 311.

Virginitas juvenum Deo dicata a pa-
rentibus. 131. 212. Virginitatis vo-
tum Conjugio praestantius. 295. 312.

Vitruvii verba, ex quibus colligi po-
test, connexas Basilicis fuisse Ae-

des sacras, ut earum quasi pars es-
sent. 74.

Volusianus, ad Epistola Fir-
mi. 396.

Uxoribus usus Episcopis, & Presbyte-
ris interdictus. 175. 325.

X

Xenophontes Regalem domum Βασι-
λείον appellavit. 71.

Z

Zacagnius (Laurentius Alexander)
laudatus. 448. &c.

Pag. 8. lin. 37. frustrato. *leg.* frustrato.

9-2-12

2.

42

1-1-10

005664427

Digitized by Google

68

